الجامع الصحيح

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

Ötüken

الجامع الصحيح

للامام ابي عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري

Ebû Abdillah Muhammed ibn İsmâîl el-Buhârî

Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi

mütercim
MEHMED SOFUOĞLU

ONUNCU CİLD

Ötüken

Yayımlayan
ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
Klodfarer Cad. 40/7 Divanyolu-İstanbul
Dizgi
Damla Dizgi Ltd. Şti.
Arapça Dizgi
Şizin Fotodizgi
Film ve Montaj
Duru Ajans
Baskı
Şefik Matbaası
Cilt
Yedigün Mücellithanesi
Kapak
Marmara Reklâm
Kapak Deseni
Yusuf İzzettin Sav

İstanbul-1988

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

KİTÂBU'T-TEFSÎR'İN DEVÂMI

(Tefsîr Kitâbı'nın Devâmı)

١١ سورَةُ هُودٍ

11- Hûd Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبَّاسٍ عَصِيبٌ شَدِيدٌ : لاَجَرَمَ بَلى * وقال غَيْرُهُ وحاقَ نَزَلَ يَحِيقُ يَنْزِلُ يَؤُسٌ فَعُولٌ مِنْ يَئِسْتُ : وقال مُجاهِدٌ تَبْتَئِسْ تَحْزَنْ يَثْنُونَ صدُورَهُمْ شَكٌ وامْتِرَاءٌ فى الحَقِّ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ مِنَ اللَّهِ إنِ اسْتَطاعُوا وقال أَبو مَيْسَرَةَ الأَوَّاهُ الرَّحِيمُ بالحَبَشِيَّةِ : وقال ابنُ عَبَّاسٍ بادِى الرَّأْيِ ماظَهَرَ لَنا . وقال مُجاهِدٌ الجُودِىُّ جَبَلٌ بالجَزِيرَةِ . وقال الحَسَنُ إنَّكَ لأَنْتَ الحَلِيمُ يَسْتَهْزِؤُنَ بِهِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ أَقْلِعِى أَمْسِكِى . عَصِيبٌ شَدِيدٌ : لاَجَرَمَ بَلى . وفارَ التَّنُّورُ نَبَعَ الماءُ : وقال عِكْرِمَةُ وجْهُ الأَرْضِ ألاَ إنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ألاَ حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ يَعْلَمُ مايُسِرُّونَ وما يُعْلِنُونَ إنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ . وقال غيْرُهُ وحاقَ نَزَلَ يَحِيقُ يَنْزِلُ . يَؤُسٌ فَعُولٌ مِنْ يَئِسْتُ . وقال مُجاهِدٌ تَبْتَئِسْ تَحْزَنْ . يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ شَكٌّ وامْتِرَاءٌ فى الحَقِّ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ مِنَ اللَّهِ إنِ اسْتَطاعُوا *

İbn Abbâs şöyle demiştir:
"*Asîbun*", "Şedîdun" (*Hâzâ yevmun asîbun* = *Bu çetin bir gündür*) (Âyet: 77).

"Lâ cereme", "Evet (şübhesiz onlar âhirette en çok zarar görenlerin tâ kendileridir)" (Âyet: 22).

İbn Abbâs'tan başkası da bu kelimeler hakkında şöyle dedi:
"Hâka bi-him" (Âyet: 8), "Onlara indi ve isâbet etti"; *"Yehîkû"*, "İner".
"Yeûsun", "Ümîdimi kestim" sözünden feûl veznidir, "Çok ümîd kesen" demektir. *"İnnehû le-yeûsun kefûr = İnsana bizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden soyup alıversek, and olsun o ümîdini kesen bir adam, bir nankördür"* (Âyet: 9).

Mucâhid de: *"Lâ tebteis"*, "Lâ tahzen", yânî "Tasalanma" demektir; *"O hâlde işleyegeldikleri şeylerden dolayı tasalanma"* (Âyet: 36).
"Onlar göğüslerini dürüp bükerler" husûsunda şekk ve şübhelenme vardır, güçleri yeterse "Allah'tan gizlemeleri için" demiştir.

Ebû'l-Meysere de: *"el-Evvâh"* Habeş dilinde *"er-Rahîm"*, yânî "Çok merhametli"dir, dedi. Ve İbn Abbâs: *"Bâdiye'r-re'y"*, "Bize zâhir olan görüşle" ma'nâsınadır, dedi. Mucâhid: *"el-Cûdî"*, Cezîre'de bir dağdır, dedi [289].

el-Hasen el-Basrî:
"Çünkü sen muhakkak ki yumuşak huylu, aklı başında bir adamsın, dediler" (Âyet: 87); kavmi bu sözleriyle Şuayb ile alay ediyorlar, demiştir.
İbn Abbâs: *"Yâ semâu eklıî mâeki = Ey gök, suyunu tut!"* (Âyet: 44); *"Asîb"*, "Şiddetli, çetin", *"Lâ cereme"*,

---

289 el-Cezîre, Fırat ve Dicle arasında vâki' olan ve "İki Nehir Arası" ismi verilen yerdir. Ve Cûdî Dağı, Büyük Sancar Dağı'nın kuzeyinde bulunur ve ibn Umer Cezîresi'yle bitişir. Bu dağ 37 enlem ile 40 boylam derecesi üzerindedir. Bu dağlarda oturanların çoğu "Şeytân" kelimesini takdîs etmekte ve Tâvûs melekleri olmak i'tibâriyle İblîs'i ihtirâm etmekte bulunan Zeydiyye tâifesindendirler. Onlara göre Allah, şeytâna muayyen bir zamân gadâb etmiştir. İleride ona hoşnûdluk edecek ve o da kendi mülküne dönecek ve kendisini la'netleyen kimselerden intikam alacaktır. Onlar yanında âlim, fakîr diye isimlenir. Onlardan dîndâr olan kimse, bedeni üzerine kıl elbise giyer ve elbisenin yakasını arkaya çevirir. Onlar çetinlik ve yiğitlikle tanınmış bir cemâattir (Rakamlı Buhârî nushasının hâşiyesinden).

"Evet"; *"Hattâ izâ câe emrunâ ve fârettennûru = Nihâyet emrimiz geldi ve fırında su kaynadı"* (Âyet: 40) ma'nâsınadır, demiştir. İkrime de: *"Tennûr"*, yeryüzüdür, dedi [290].

"Haberin olsun ki, ondan (o peygamberden düşmanlıklarını) gizlemeleri için göğüslerini dürüp bükerler. (Hakkı işitmemek için) elbiseleriyle örtündükleri zamân da hâllerine dikkat et. Hâlbuki Allah onların gizleyeceklerini de, açığa vuracaklarını da biliyor. Çünkü O sînelerin tâ özünü bilendir" (Âyet: 5); *"Ondan"* zarfını "Peygamber'den" diye tefsîr etti.

İkrime'den başkası da: *"Ve hâka"*, "Nezele" (yânî "İndi"), *"Yehîku"*, "Yenzilu" (yânî "İner") ma'nâsınadır; *"Yeûsun"*, "Yeistu(= Ben ümîd kestim)" ma'nâsından feûl veznidir, demiştir.

---

290 ***Tennûr***, lûgatte kapalı bir ocak, bir fırındır ki, lisânımızda en ziyâde "Tandır" ta'bîr olunur. Leys: ***Tennûr***, umûmiyetle her lisâna geçmiş bir lafızdır, arkadaşı *Tennâr*'dır, demiştir. Ezherî de şöyle demiştir: Bu delâlet eder ki, isim bâzen A'cemî olur Arab onu arapçalaştırır da Arabî olur. Ve buna delîl, aslı ***Tennâr*** olmasıdır. Bundan evvel Arab kelâmında ***Tennûr*** ma'rûf değildir. Bunun benzeri başka lisândan Arabça'ya girmiş olan *dîbâc, dînâr, sündüs, istebrak* gibi kelimelerdir ki, Arab bunlarla tekellüm edince hep Arabî olmuşlardır.

Feverân da kuvvet ve şiddetle kaynamak, fışkırmaktır... Eski müfessirler bunun hakkında çeşitli ma'nâlar kayıt ve nakletmişlerdir ki;

a. Müfessirlerin çoğu ***Tennûr***'un hakîkaten bir ocak ma'nâsına olduğunda müttefiktirler, bunun keyfiyetinde ayrı ayrı tefsîrlere gitmişlerdir. Bütün bunlar, ***Feverân***'ı suyun kazanda kaynar gibi fırından kaynayıp fışkırmasıyle îzâh etmişlerdir...

b. Arab'da bâzen yeryüzüne de ***Tennûr*** denmesi vâki' olduğundan, tennûrun feverânı, yeryüzünden suların fışkırması olacak demişler...

c. ***Tennûr***'dan murâd, Arz'ın şerefli ve yüksek mevki'leri demektir ki, bir hârika olarak oralara bile sular fışkırmıştır, demişler.

d. ***Fârattennûr***, şafak attı, sabâh oldu ma'nâsına gelir, denilmiş.

e. İş kızıştı, şiddetlendi ma'nâsına "Hamiye'l-vatîsû = Fırın kızdı" denildiği gibi, ***Fârattennûr*** da böyledir, denilmiştir.

f. Ebû Hayyân tefsîrinde Hasen'den rivâyet olarak ***Tennûr:*** Gemide suyun toplanma yeri diye nakledilmiş ki, bu ifâde hemen hemen geminin kazanını andırıyor. Biz şimdi hakkıyle diyebiliriz ki, ***Tennûr***'un hakîkaten bir ocak olması, aynı zamânda onun gemide su toplanan bir kazan ile berâber olmasına mâni' değildir. Cumhûrun ocak rivâyetiyle bu rivâyet arasında zıdlık yoktur. "Ahd lâm'ı" ile ***et-Tennûr*** buyurulması, bunun gemiye âid bir tennûr olmasında zâhirdir. Aynı zamanda Nûh'a mahsûs bir tennûr olması da buna aykırı değildir. Çünkü onun mu'cizesidir... (***Hakk Dîni,*** IV, 2780-2783).

Mucâhid: "*Lâ tebteis*", "Lâ tahzen" (yânî "Tasalanma"); "*Yesnûne sudûrahum(= Göğüslerini dürüp bükerler)*": Hakta şübhe ve şübhelenme vardır. Eğer güçleri yeterse "Ondan, yânî Allah'tan gizlemeleri için" diye tefsîr etmiştir.

٢٠١ ــ حدّثنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ صَبّاحٍ حدّثنا حَجّاجٌ قال قال ابنُ جُرَيْجٍ أخبرني مُحَمَّدُ بنُ عَبَّادِ بنِ جَعْفَرٍ أنَّهُ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ ألاَ إنَّهُمْ تَثْنَوْنِى صُدُورُهُمْ قال سألْتُهُ عَنْها فقال أُناسٌ كانُوا يَسْتَحْيُونَ أنْ يَتَخَلَّوْا فَيُفْضُوا إلى السَّماءِ وأنْ يُجامِعُوا نِساءَهُمْ فَيُفْضُوا إلى السَّماءِ فَنَزَلَ ذٰلِكَ فِيهِمْ *

201-....... İbn Cureyc şöyle dedi: Bana Muhammed ibnu Abbâd ibn Ca'fer haber verdi ki, o İbn Abbâs'tan "*Elâ innehum tesnevnî sudûruhum*(= Gözünüzü açın, onların göğüsleri şiddetle bükülüp duruyor)" şeklinde okurken işitmiştir. Muhammed ibn Abbâd dedi ki: Ben İbn Abbâs'a bunu sordum da, o şöyle cevâb verdi:

— Birtakım insanlar vardı ki, bunlar halâya gidip de avret yerlerini çıplak olarak meydana çıkarmalarından ve kadınlarıyle cinsî münâsebet yapıp da yine avret yerlerini çıplak olarak meydana çıkarmalarından utanıyorlardı. İşte bu kelâm onlar hakkında indi [291].

٢٠٢ ــ حدّثني إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخْبَرَنا هِشامٌ عنِ ابنِ جُرَيْجٍ وأخبرني مُحَمَّدُ بنُ عَبَّادِ بنِ جَعْفَرٍ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ قَرَأَ ألاَ إنهُمْ تَثْنَوْنِى صُدُورُهُمْ قُلْتُ ياأبا العَبَّاسِ ما تَثْنَوْنِى صُدُورُهُمْ قال كانَ الرَّجُلُ يُجامِعُ امْرَأَتَهُ فَيَسْتَحِي أوْ يَتَخَلَّى فَيَسْتَحِي فَنَزَلَتْ ألاَ إنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ *

202-....... İbn Cureyc (şöyle demiştir): Ve bana Muhammed ibn Abbâd ibn Ca'fer haber verdi ki, İbn Abbâs "*Elâ innehum tesnevnî sudûruhum*" şeklinde okumuştur.

(Muhammed ibn Abbâd dedi ki:) Ben:

— Yâ Ebâ'l-Abbâs! "*Mâ tesnevnî sudûruhum = Göğüsleri dürülüp bükülürler*" ne demektir? diye sordum.

---

291 Yânî bu sebeble gizlemek için göğüslerini meylettirip büküyorlardı, başlarını da elbiseleriyle örtüyorlardı. İşte bunun üzerine bu 5. âyet indi.

Bu hadîsteki *Tesnevnî*, if'av'ale, yef'av'ilu vezninden muzârîdir; mâzîsi *İsnevnâ*'dır. Bu, fiilin aynını tekrar sebebiyle, bir mübâlağa binâsıdır.

İbn Abbâs:

— Erkek, karısıyle cinsî münâsebet yapar, bundan (yânî avret yerini açmaktan) hayâ edip utanırdı yâhud halâya gider., bundan da utanırdı. İşte bunun üzerine ***"Haberiniz olsun ki, onlar, ondan gizlemeleri için göğüslerini dürüp bükerler..."*** (Âyet: 5) indi.

٢٠٣ـ حدّثنا الحُمَيْدِىُّ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا عَمْرٌو قال قَرأ ابنُ عَبَّاسٍ أَلاَ إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلاَ حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ . وقال غَيْرُهُ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ يَسْتَغْشُونَ يُغَطُّونَ رُؤُسَهُمْ . سِيءَ بِهِمْ ساءَ ظَنُّهُ بِقَوْمِهِ وضاقَ بِهِمْ بأَضْيَافِهِ . بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ بسَوادٍ . وقال مُجاهِدٌ : أُنِيبُ أَرْجِعُ*

203- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Bize Amr ibnu Dînâr tahdîs edip şöyle dedi: İbn Abbâs ***"Elâ innehum yesnûne sudûrahum li-yestahfû minhu elâ hîne yesteğşûne siyâbehum***(= Haberiniz olsun ki, onlar ondan gizlemeleri için göğüslerini dürüp büker. Elbiseleriyle örtündükleri zamân da hâllerine dikkat et!)" şeklinde okudu.

Amr ibnu Dînâr'dan başkası da yine İbn Abbâs'tan ***"Yesteğşûne"***, "Yugattûne ruûsehum" (yânî başlarını örterler) şeklinde okuduğunu söyledi [292].

"Sîe bihim", "Lût bunlar yüzünden fenâ hâlde sıkıldı, kaygıya düştü, yânî kavmine zannı kötü oldu ve kavminin konuklarına kötülük yapmaları endîşesiyle göğsü daraldı" (Âyet: 77).

"Fe-esri bi-ehlik bi-kıtaın mine'l-leyli = Sen hemen gecenin bir kısmında, yânî karanlıkta âilenle yürü" (Âyet: 81).

"İleyhi unîbu = Ancak O'na dönerim" (Âyet: 88) [293].

١٥٩ــ بابُ قَوْلِهِ وكانَ عَرْشُهُ عَلَى الماءِ

159- YÜCE ALLAH'IN *"O'nun Arş'ı su üzerinde idi"* KAVLİ BÂBI [294]

---

292 Buradaki iki hadîs de bir öncekinin başka başka tarîklerden rivâyetidir.

293 Buradaki âyetlerin tamâmı yerinden okunursa daha iyi anlaşılır. Son âyetin bir kısmı şöyledir: ***"Şuayb şöyle dedi:.. Ben gücümün yettiği kadar ıslâhtan başka birşey arzû etmem. Benim muvaffakıyetim ancak Allah'ın yardımıyledir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim".***

294 "Âcizâne anlayışıma göre "وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الماءِ" kavli, "ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ" kavline

٢٠٤ ـ حدّثنا أبو اليمانِ أخبرَنا شُعَيبٌ حدّثنا أبو الزّنادِ عنِ الأعْرَجِ،

---

mukaabil olarak düşünülmek gerekir. İkisinde de Arş, ma'rûf ma'nâsından alınmış olarak, ilâhî mülk ve saltanattan kinâyedir. Allah'ın Arşı, ilâhî hüküm ve saltanatı demek olur. Binaenaleyh Arş'ın su üzerine isti'lâsı, mekânî ve cismânî bir ma'nâ ile değildir, ve "ثُمَّ استوى على العرش" mukaabilinde, Arş'ın su üzerinde olması da istivâya mukaabil cereyândan kinâyedir. Nitekim bu cereyân ma'nâsını Fahrüddîn Râzî, Fâtiha Tefsîri'nde söylemiştir. Âyette *"Semâvât ve Arz"*-dan murâd, ulviyyât ve süfliyyâtiyle bütün âlem olması zâhirdir.

el-Ard, altımızdaki yerin karası ve suyu, bütün içindekileri şâmil olduğu gibi, *Semâvât* da onun üstündeki bütün cirimler ve onların içindekilerle, aralarındaki şeylerin hepsini şâmildir. Mes'ele de, yaratmanın başlangıcı mes'elesidir. Yaratmanın başlamasından evvel "كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شيءٌ" yânî Allah var, O'nunla berâber birşey yok olduğundan *"Kâne Arşuhû ale'l-mâ'"* âlemin yaratılmasından evvel olmak ihtimâli yoktur. Âyetten zihne gelen de bunun, yaratmanın başlangıç günleri demek olan *"Altı gün"* sırasında olmasıdır ki, ondan sonra *"İstevâ ale'l-Arş"*'tır. el-A'râf Sûresi'nde (Âyet: 53, III, 2172) de zikrettiğimiz vechile, yaratma başlangıcında altı gün, hiçbir ıttırât kaanûnu ile alâkalı olmayan muhtelif yaratmanın ilk ve değişken ânlarını ifâde ettiğinden, o vakte nazaran ilâhî fiil ve saltanatta, bugün *"Sünnetullah", "Âdetullah"* dediğimiz ıttırât ve istivâ düşünce konusu olamaz. Çünkü o günler, hiçbir temâsül ile mesbûk olmayan sırf ibdâ' cereyânlarından ibârettir. Herbirinde ilâhî hüküm ve saltanat, yeniden yeniye bir ibdâ' fiiliyle tecellî eylemektedir. O günlerde tabîî fiiller yok, hep hârika, mu'cize vardı. Âdet veyâ kaanûn dediğimiz mefhûmlar, hep bir tekerrür ve temâsülü ta'kîb ettiğinden, ilimlerde ve fenlerde kaanûnlar nâmı verilen küllîlerin kararlaşıp kurulması ile tekerrür ve ıttırât ânından i'tibâren düşünülür. Levh ve kalem yaratılmadan *"Kitâbı Mübîn"*deki yazılar yazılmış olamaz. Bir insan yaratılmadan insan tabîatı bulunamaz. Bu sûretle "Arş su üzerinde idi" demek, şu demek olur: "Semâlar ve Arz'ın ilk yaratılma günleri olan o günlerde ilâhî saltanat âdetsiz cereyân ediyordu. Zîrâ diğer âyetlerde geldiği üzere *"Sümme'stevâ ale'l-Arşı"* mısdâkı bundan sonra tecellî etti. Hilkatte âdetullah, halkın yaratılma başlangıcından sonra zâhir oldu". -Bu bâbdaki değişiklikler, bu cereyân ve istivâdaki tekaddüm ve teehhur, Allah'ın zâtî sıfatına değil, fiilî sıfatına dönücü olduğundan müşkillik vârid olmaz.- Gerçi ondan sonra da sırf Allah'ın irâdesini gösteren âdet hilâfı vâkıalar yine vardır. Fakat bununla henüz hiçbir âdet bulunmaması arasındaki fark da açıktır. İlk günlerde âlem, sırf bir tûfân hâlinde idi denebilir. Bu vechile *"Arşuhu ale'l-mâ'"* terkîbinin vaz'î ma'nâsı değil, kinâye yoluyla lâzımî ma'nâsı alınmak, *"Sümme'stevâ ale'l-Arş"* tekaabülüne mülâyım ve bi'l-vücûh uygun olduğu anlaşılır... Cereyân, bâriz vasfı olan şeylerden rüzgâr ile kinâye yapılmayıp da bilhassa suyun tercîh olunmasında elbette su hakîkatine husûsî bir ehemmiyet atfettirecek bir nükte ve hizmet vardır ki, düşünmek lâzım gelir. Biz bunda *"Canlı olan herşeyi sudan yarattık"* (el-Enbiyâ: 30) ma'nâsına bir işâret buluyoruz. Bâzı hadîsler ve eserlerden anlaşıldığına göre altıncı gün hayvanların yaratıldığı devirdir ki, Âdem bunun ikindisinde, yânî sonunda yaratılmıştır. Demek ki o gün, ilâhî saltanat hayât yaratmakla cereyân ediyordu. -Bir de zamânımızdaki tecrübî bilgilere göre hidrojen gazı, cisimlerin en hafifi ve basîti olduğu gibi, bütün unsûrî maddelerin bile aslı gibi düşünülmekte ve henüz basît sayılan diğer ecsâm atomlarının hidrojen atomlarından terekküb ettiği bahis konusu edilmektedir ki, pek dikkat edilmeye lâyıktır.- (*Hakk Dîni,* IV, 2758-2761).

عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنه أنْ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم قال قال اللّٰهُ عَزَّ وجَلَّ انْفِقْ انْفِقْ عَلَيْكَ وقال يَدُ اللّٰهِ مَلْآى لاتَغِيضُها نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ والنَّهارَ وقال أرَأيْتُمْ ماأنْفَقَ مُنْذُ خلَقَ السَّماءَ والأرْضَ فإنَّهُ لَمْ يَغِضْ ما فى يَدِهِ وكانَ عَرْشُهُ عَلى الماءِ وبِيَدِهِ المِيزَانُ يَخْفِضُ ويَرْفَعُ اعْتَرَاكَ افْتَعَلْتَ مِنْ عَرَوْتُهُ أىْ أصَبْتُهُ ومِنْهُ يَعْرُوهُ واعْتَرَانى آخِذٌ بِناصِيَتِها أىْ في مُلْكِهِ وسُلْطانِهِ . عَنِيدٌ وعَنُودٌ وعانِدٌ واحِدٌ هُوَ تأكِيدُ التَّجَبُّرِ اسْتَعْمَرَكُمْ جَعَلَكُمْ عُمَّارًا أعْمَرْتُهُ الدَّارَ فَهِىَ عُمْرَى جَعَلْتُهَا لهُ. نَكِرَهُمْ وأنْكَرَهُمْ واسْتَنْكَرَهُمْ واحِدٌ. حَمِيدٌ مَجِيدٌ كأنَّهُ فَعِيلٌ مِنْ ماجِدٍ . مَحْمُودٌ مِنْ حَمِدَ . سجِّيلٌ الشَّدِيدُ الكَبِيرُ : سجِّيلٌ وسِجِّينٌ واللامُ والنُّونُ أُخْتانِ وقال تَمِيمُ بنُ مُقْبِلٍ ورجْلَةٍ يَضْرِبُونَ البَيْضَ ضاحِيَةً ضَرْبًا تَوَاصَى بِهِ الأبطالُ سِجِّينا وإلَى مَدْيَنَ أخاهُمْ شُعَيْبًا أي إلى أهْلِ مَدْيَنَ لأنَّ مَدْيَنَ بلَدٌ ومِثْلُهُ واسْأَلِ القَرْيَةَ واسألِ العِيرَ يَعْنِى أهْلَ القَرْيَةِ والعِير . ورَاءَكُمْ ظِهْرِيًّا يَقُولُ لَمْ تَلْتَفِتُوا إلَيْهِ ويُقالُ إذَا لَمْ يَقْضِ الرَّجُلُ حاجَتَهُ ظَهَرْتَ بِحاجَتى وجَعَلْتَنِى ظِهرِيًّا والظِّهْرِىُّ هٰهُنا أنْ تأخُذَ مَعَكَ دَابَّةً أوْ وِعاءً تَسْتَظْهِرُ بِهِ. أرَاذِلُنا سُقاطُنا: إجْرَامِى هُوَ مَصْدَرٌ مِنْ أجْرمْتُ وبَعْضُهُمْ يَقُولُ جَرَمْتُ . الْفُلْكُ والفَلَكُ واحِدٌ وهْىَ السَّفِينَةُ والسفُنُ . مجْرَاها مَدْفَعُها وهْوَ مَصْدَرُ أجْرَيْتُ . وأرْسَيْتُ حَبَسْتُ ويُقْرَأُ مَرْساها مِنْ رَسَتْ هِىَ ومَجْرَاها مِنْ جَرَتْ هِىَ ومُجْرِيها ومُرْسِيها مِنْ فُعِلَ بِها . الرَّاسِياتُ ثابِتاتٌ *

204-....... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle demiştir: *"Azîz ve Celîl olan Allah: Ey kulum, sen fakîrlere nafaka ver ki, ben de sana nafaka vereyim, buyurdu".*

Rasûlullah devâmla dedi ki: *"Allah'ın eli* (yânî vermekte tükenmeyen hazîneleri) *doludur. Harcamak onu eksiltmez, o gece ve gündüz dâimâ akar".*

Yine Rasûlullah devâmla dedi ki: *"Allah'ın göğü ve yeri yarattığı günden beri infâk ve in'âm ettiği ni'metlerin mâhiyetini düşündünüz mü?* (Bundan bana haber verebilir misiniz?) *Şübhesiz ki O'nun*

elindeki (kerem ve ihsânındaki) *ni'metlerden hiçbir şey eksilmemiştir. Çünkü O'nun Arş'ı* (tahtı) *su üzerindedir* (hudûdsuz ni'met denizi üzerinde kurulmuştur). *Ve adâlet terâzîsi O'nun elindedir, terâzînin gözü* (bâzen) *alçalır,* (bâzen yukarı) *yükselir* (bu sûretle insanların kimine çok, kimine az rızık verir)"[295].

"***I'terâke***(= Seni çarpmış)", "Aravtu(= Onu çarptım)" ma'nâsından İftiâl masdarından iftealtu veznindedir. Ve "Fulânun ya'rûhu(= Fulân ona çarpıyor)" ve "***I'terânî***(= Beni kaplıyor)" sözleri bu asıldandır. "***Biz: Tanrılarımızdan kimi seni fenâ çarpmış demekten başka bir söz söylemeyiz***" (Âyet: 54).

"***Yürür hiçbir mahlûk hâriç olmamak üzere hepsinin alnından tutan odur***" (Âyet: 56), yânî hepsi O'nun mülkünde, idâresinde ve tasarrufundadır. "Anîd", "Anûd", "Ânid"; hepsi bir ma'nâya olup "Çok inadçı" demektir; bu, tecebbürün, zorbalığın te'kîdidir.

"***Ista'marakum***": "***Allah sizi topraktan meydana getirdi ve sizi orada ömür geçiriciler*** -yâhud da: ***İ'mâr ediciler- yaptı***" (Âyet: 60). "A'martuhu'd-dâra fehye umra" denilir ki, "Ben evi ömrü müddetince ona mülk yaptım" demektir. "***Nekirahum***", "Enkerahum", "Istenkerahum"; bunların hepsi bir ma'nâya olup "***Onlardan hoşlanmadı***" (Âyet: 70) demektir.

"***İnnehu hamîdun mecîdun = Şübhe yok ki, O, asıl hamde lâyık, hayrı, ihsânı çok olandır***" (Âyet: 73), yânî "***Mecîd***", "Mâcid" sîgasından Fâil veznidir. "***Hamîd***" de "Hamide(= Hamdetti)" fiilinden olup "***Mahmûd***", yânî "Hamdedilmiş" ma'nâsınadır.

"***Siccîlun***", balçıktan pişirilmiş sert ve büyük taşlar; "***Emrimiz geldiği zamân o memleketin üstünü altına getirdik ve tepelerine balçıktan pişirilmiş, istif edilmiş taşlar yağdırdık***" (Âyet: 83). "***Siccîl***" ve "Siccîn" bir ma'nâyadır, bunlardaki lâm ile nûn, zâid harflerden olmaları ve herbiri diğerine çevrilebilmeleri bakımından iki kardeştirler. (Câhiliyet ve İslâm devirlerine erişmiş muhadram) Şâir Temîm ibnu Mukbil de buna şâhid olacak şu beyti söyledi:

"Nice yaya askerler kuşluk vaktinde miğferlerin yerlerine, yânî başlara öyle şiddetli darbe indiriyorlar ki, battallar, yiğitler bunu birbirlerine emir ve tavsiye ediyorlar"; burada "Siccînen", "Şedîden" demektir.

---

295 Yânî dilediği kimselerin rızkını genişletir, dilediklerininkini de daraltır. Allah, onu faydalarının çokluğundan dolayı dolulukla vasıfladı ve onu, sulamak ve vermekle hiç eksilmeyen pınar gibi kıldı, bunu İbnu'l-Esîr söyledi. "Biyedihi" lafzının ve benzerlerinin hükmü, te'vîl ve tefvîz bakımından müteşâbihlerin hükmüdür. Sünnet imâmları bunu ve benzerlerini tefsîr etmeksizin îmân eylemenin vücûbu üzerindedirler. Bu lafızlar "Nasıl" denilmeksizin, zâhirleri üzere cereyân ederler. Buhârî bunu Tevhîd'de, en-Nesâî de bir kısmını Tefsîr'de rivâyet etmiştir (Aynî ve Kastallânî).

"Ve ilâ Medyene ahâhum Şuayben = Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik" (Âyet: 84) ***"İlâ Medyene"***, "Medyen ahâlîsine" demektir. Çünkü Medyen, Medyen'in kurduğu ve onun ismiyle isimlendirilmiş bir beldedir. Bu ta'bîrin benzeri ***"Ve's'eli'l-karyete"***, ***"Ve's'eli'l-ıyra"*** sözleridir ki, "Karye ahâlîsine" ve "Kervan halkına sor" demektir (Yûsuf: 82); ***"İçinde bulunduğumuz şehre, aralarında geldiğimiz kervâna da sor. Biz şekksiz şübhesiz doğru söyleyicileriz"*** (Yûsuf: 82):

"Siz Allah'ın emrini arkanıza atılmış birşey kıldınız" (Âyet: 92). Şuayb, bununla "Siz O'na yönelmediniz" demektir. Bir adam diğer birinin hâcetini yerine getirmediği zamân "Benim hâcetimi sırtının ardına attın ve beni arkaya atılmış birşey kıldın" denilir. Buradaki ***"ez-Zıhrî"***'nin bir ma'nâsı da: "Berâberinde ihtiyâç zamânında kendisiyle yardım sağlayacağın bir binek hayvanı yâhud bir kap alman" demektir. ***"Erâzilunâ"***, "Düşüklerimiz, en aşağı tabakalarımız" demektir (Âyet: 27).

"O'nu (Kur'ân'ı) ***kendiliğinden uydurdu, derler. De ki: Eğer ben O'nu kendiliğimden uydurduysam günâhı benim üstüme olsun..."*** (Âyet: 35). Buradaki ***"İcrâmî"*** kelimesi "Ecremtu" fiilinden masdardır. Bâzıları sülâsî olan "Ceremtu" fiilinden isimdir dediler, ikisi de "Ben günâh işledim" ma'nâsınadır. ***"el-Fulk"***, "el-Felek", "Fuluk" bir ma'nâyadır. Tekil ve çoğul yerinde kullanılır. Tekil yerinde "Sefîne", çoğul yerinde "Süfün", yânî "Gemi" ve "Gemiler" ma'nâsınadır (Âyet: 38).

"Bismillâhi mecrâha ve mursâha = Onun akması da durması da Allah'ın adıyledir" (Âyet: 41). ***"Mecrâha"***, "Onun gitmesi" demektir. Bu "Cereytu" fiilinin mîmli masdarıdır. ***"Mursâha"*** da "Onun durması" demektir, bu da "Habsettim" ma'nâsına olan "Erseytu" fiilinin mîmli masdarıdır. Bu "Durdu" ma'nâsına olan "Reset", sülâsî fiilinden "Mersâhâ", "Aktı" ma'nâsına olan "Ceret" sülâsî fiilinden ***"Mecrâhâ"*** şeklinde okunur. Ve yine bu iki kelime fâil isim vezninde "Mucrîhâ" ve "Mursîhâ" olarak da okundu ki, onun akıtıcısı ve durdurucusu, gemiyi yapan yâhud yapılmasını emreden Allah tarafındandır, demek olur. ***"Kudurin râsiyetin"***, "Sâbit sâbit kazanlar" (es-Sebe': 13) demektir. Bunu ***"Mursâhâ"*** nın zikrine istidrâd olarak getirdi.

١٦٠ــ بابُ قَوْلِهِ ويَقُولُ الأشْهادُ هؤُلاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلى رَبِّهِمْ
ألا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلى الظَّالِمِينَ . واحِدُ الأشْهادِ شاهِدٌ مِثْلُ صاحِبٍ وأصْحابٍ

160- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"(Allah'a karşı yalan düzenden daha zâlim kimdir?) Onlar Rabb'lerine arzedilecekler, şâhidler de: 'İşte bunlar Rabb'lerine karşı yalan söyleyenlerdir' diyecekler. Haberiniz olsun ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin tepesinedir" (Âyet: 18).

"Sâhib", "Ashâb"ın tekili olduğu gibi, "*Eşhâd*"ın tekili de "Şâhid"dir.

—

٢٠٥ــ **حدّثنا** مُسَدَّدٌ **حدّثنا** يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ **حدّثنا** سعِيدٌ وهِشَامٌ قالا **حدّثنا** قَتادَةُ عنْ صَفْوَانَ بنِ مُحْرِزٍ قال بَيْنا ابنُ عُمَرَ يَطُوفُ إذْ عَرَضَ رَجُلٌ فقال يا أبا عبْدِ الرَّحْمٰنِ أوْ قال يا ابْنَ عُمَرَ هَلْ سَمِعْتَ النبىَّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم فى النَّجْوَى فقال سَمِعْتُ النبىَّ صلى اللّٰهُ عليه وسلَّم يَقُولُ يُدْنَي المُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ . وقال هِشَامٌ يَدْنُو المُؤْمِنُ حتَّى يَضَعَ علَيْهِ كَنَفَهُ فيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا يَقُولُ أعْرِفُ يَقُولُ رَبِّ أعْرِفُ مَرَّتَيْنِ فيَقُولُ سَتَرْتُها في الدُّنْيا وأغْفِرُها لَكَ اليَوْمَ ثُمَّ تُطْوَي صَحِيفَةُ حَسَناتِهِ وأمَّا الآخَرُونَ أوِ الكُفَّارُ فَيُنادَي عَلى رُؤُسِ الأشْهادِ هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلى رَبِّهِمْ * وقال شَيْبانُ عنْ قَتادَةَ **حدّثنا** صَفْوَانُ *

205-....... Bize Saîd ibnu Ebî Arûbe ile Hişâm ibn Ebî Abdillah tahdîs edip şöyle dediler: Bize Katâde tahdîs etti ki, Safvân ibnu Muhriz şöyle demiştir: Abdullah ibnu Umer, Ka'be'de tavâf ettiği sırada bir adam karşısına geldi ve:

-Yâ Ebâ Abdirrahmân -yâhud da: Ey Umer'in oğlu!- Sen Peygamber'den (kıyâmet gününde mü'min ile Allah arasında olacak) "Necvâ(=Gizli konuşma)" hakkındaki beyânı işittin mi? diye sordu.

İbn Umer de şöyle dedi:

— Ben Peygamber'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Mü'min Rabb'ine yaklaştırılır* -Râvî Hişâm: *"Mü'min Rabb'ine yakınlaşır"* demiştir-. *Nihâyet Rabb'i onun üzerine şefkat yanını kor da ona günâhlarını şöyle ikrâr ettirir: Şu günâhı biliyor musun? der. Kul: Biliyorum, der: Akabinde iki kerre: Rabb'im, biliyorum, Rabb'im biliyorum, der. Allah da: Ben o günâhlarını dünyâda* (insanlardan) *gizledim. Bu gün de ben senin lehine bu günâhlarını mağfiret ediyo-*

rum, buyurur. Sonra mü'minin hasenât sahîfesi kendisine verilir. Diğerlerine yâhud kâfirlere gelince, onlar şâhidlerin huzûrunda: İşte bunlar Rabb'lerine karşı yalan söyleyenlerdir! diye nidâ olunur."

Râvî Seybân ibn Abdirrahmân, Katâde'den: Bize Safvân, İbn Umer'den tahdîs etti, şeklinde söyledi [296].

١٦١ــ بابُ قَوْلِهِ وكَذَلِكَ أخْذُ رَبِّكَ إذَا أخَذَ القرَى وهْيَ ظَالِمَةٌ إنَّ أخْذَهُ ألِيمٌ شَدِيدٌ .الرِّفْدُ المُرْفُودُ : العَوْنُ المُعِينُ رَفَدْتُهُ أعَنتُهُ. تَرْكنُوا تَمِيلُوا . فَلَوْ لاَ كانَ فهَلاًّ كانَ . أتْرِفُوا أهْلِكُوا . وقال ابنُ عَبَّاسٍ زَفِيرٌ وشَهِيقٌ شَدِيدٌ وصَوْتٌ ضَعِيفٌ

161- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Rabb'inin yakalayışı -ahâlîsi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladığı zamân- işte böyle olur. Şübhesiz ki, O'nun çarpması pek elemlidir, pek çetindir"

(Âyet: 102).

"*er-Rifdu'l-merfûd*" (Âyet: 98) "Yardım edici yardım". "Refedtuhû" "Ona yardım ettim" demektir. "*Lâ terkenû ile'llezîne zalemû = Zulmedenlere meyletmeyin*" (Âyet: 113). "*Fe-levlâ kâne*", (Âyet: 116). "Fe-hellâ kâne" (yânî "Olsaydı ya") demektir "*Utrifû* (= Helâk edildiler)" (Âyet: 116), -yânî teref, helâk edilmelerine sebeb oldu-.

İbn Abbâs: "*Zefîr*", "Şiddetli ses"; "Şehîk", "Zaîf ses"tir (Âyet: 106) demiştir [297].

---

296 Bu hadîsin bir rivâyeti Mezâlim Kitâbı'nda da geçmişti.

Necvâ, yavaşça söz söylemeye denir ki, fısıldaşmak ta'bîr olunur. İbnu'l-Esîr *en-Nihâye*'de: *Necvâ* isimdir, masdar yerindedir, kıyâmet gününde Allah'ın mü'min kuluna gizlice hitâbıdır, demiştir. Şârihler de: *Necvâ,* Allah ile mü'min kulun arasındaki kıyâmet günündeki gizli konuşmadır ki, bunda kulun günâhları gizlice kendisine sayılır; bu, Allah'ın fadlıdır, demişlerdir.

297 "*Bi'se'r-rifdu'l-merfûd*" (Âyet: 98), "Ne fenâ rifddir bu merfûd"; "Ne kötü iânedir bu yapılan iâne, yânî la'net".

Rifd, aslında dayansın diye bir başkasına izâfe edilen şeydir. Meselâ eyerin ve semerin altına vurulan keçe, birine yapılan iâne, verilen atıyye rifd'dir. Burada cehennem ateşine *vird,* la'nete *rifd* ta'bîr olunması, tahakküm için belîğ

٢٠٦ـ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ أخبرَنا أبوا مُعاوِيَةَ حدّثنا بُرَيْدُ بنُ أبي بُرْدَةَ عنْ أبي بُرْدَةَ عنْ أبي مُوسَى رضي اللّهُ عنه قال قال رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم إنّ اللّهُ لَيُمْلِي لِلظّالِمِ حَتّى إذَا أخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ قال ثُمّ قَرَأ وكَذَلِكَ أخْذُ رَبّكَ إذَا أخَذَ القُرَى وهِيَ ظالِمَةٌ إنّ أخْذَهُ أليمٌ شَدِيدٌ •

206-....... Ebû Mûsâ (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Allah zâlime muhakkak kı mühlet verır verir de, onu yakalayacağı zamân göz açtırmadan ansızın yakalar".*

Ebû Mûsâ dedi ki: Bundan sonra Rasûlullah şu âyeti okudu: ***"Rabb'inin yakalayışı -ahâlîsi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladığı zamân- işte böyle olur. Şübhesiz ki O'nun çarpması pek elem vericidir, pek çetindir."***

١٦٢ـ بابُ قَوْلِهِ وأقِمِ الصّلاةَ طَرَفَيِ النّهارِ وزُلَفًا مِنَ اللّيْلِ إنّ الحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السّيِّئاتِ ذَلِكَ ذِكْرَي لِلذّاكِرِينَ : وزُلَفًا ساعاتٍ بَعْدَ ساعاتٍ ومِنْهُ سُمِّيَتِ المُزْدَلِفَةُ الزُّلَفُ مَنْزِلَةٌ بَعْدَ مَنْزِلَةٍ وأمّا زُلْفَى فَمَصْدَرٌ مِنَ القُرْبَى ازْدَلَفُوا اجْتَمَعُوا أزْلَفْنا جَمَعْنا

162- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın sâatlerinde dosdoğru namâz kıl. Çünkü güzellikler kötülükleri (günâhları) giderir. Bu, iyi düşünenlere bir öğüttür"

(Âyet: 114) [298].

---

bir istiâredir. *Vird,* su hissesi; *Vurûd,* suya gitmek; *Îrâd,* suya götürmek, *Mevrûd,* varılan su'dur.

Tabîbler ıstılâhında *Zefîr,* nefes almak, *Şehîk* nefes vermektir. Fakat lugatte *Zefîr,* soluğu uzun uzadıya içeri çektikten sonra dışarı vermektir ki, derdli ve mihnetli kimsenin hâlidir, göğüs geçirmek ta'bîr olunur. *Şehîk* da ağlarken hıçkırmaktır ki, fazla teessürden meydana gelir. Çocukların ağlaması da böyle olur. Bundan başka bir de eşeğin anırmasının evveline *Zefîr,* âhirine *Şehîk* denilir ki, biri girdirmek, biri çıkarmaktır. Hâsılı lugat bakımından *Zefîr* ve *Şehîk,* normal nefes alıp verme değil, ıztırablı bir sesle nefes alıp vermedir... (*Hakk Dîni,* IV, 2822).

298 *Zulef, Zulfe*'nin cem'i ve Arapça'da cem'in en azı üç olduğu için bununla ikisi gündüz tarafında, üçü de geceden olmak üzere tam beş vakit namâz emredilmiş olduğu açıktır. Gündüz namâzlarının kırâatinde açıktan okumak mes'elesinde

"*Zulefen*" "Sâatler ardından sâatler" demektir. "Muzdelife" de bu ma'nâdan isimlendirildi (insanların gece sâatlerinde oraya gelmelerinden yâhud Allah'a yakın olmaları ve kendileri için Allah katında derece hâsıl olmasından). "ez-Zulefu": "Menzile ardından menzile"dir. "Zulfâ"ya gelince, o "Yakın olmak" ma'nâsından masdardır. "İzdelefû", "İctemeû" (yânî "Toplandılar"), "Ezlefnâ", "Cema'nâ" (yânî "Topladık") demektir.

٢٠٧ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَزِيدُ هُوَ ابنُ زُرَيْعٍ حدّثنا سُلَيْمانُ التَّيمِيُّ
عنْ أبِي عُثْمانَ عنِ ابنِ مَسْعُودٍ رضى اللّٰهُ عنه أنَّ رَجُلاً أصابَ مِنَ امْرَأةٍ قُبْلَةً
فأتَى رسولَ اللّٰهِ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لهُ فأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ وأقِمِ الصَّلاَةَ طَرَفَيِ النَّهارِ
وزُلَفًا مِنَ اللَّيْلِ إنَّ الحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ ذٰلِكَ ذِكْرَى لِلذّاكِرِينَ قال الرَّجُلُ
ألِيَ هٰذِهِ قال لِمَنْ عَمِلَ بِها مِنْ أُمَّتِي *

207-....... İbn Mes'ûd(R)'den (şöyle demiştir): Bir adam yabancı bir kadından bir öpücük aldı. Akabinde bu adam Rasûlullah'a geldi de, yaptığı öpme işini O'na zikretti. Hemen müteâkıben Rasûlullah'a şu âyet indirildi: ***"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın sâatlerinde dosdoğru namâz kıl. Çünkü güzellikler kötülükleri*** (günâhları) ***giderir. Bu, iyi düşünenlere bir öğüttür".***

O kimse:

— (Yâ Rasûlallah!) Bu âyet yalnız benim için mi? diye sordu.

Rasûlullah (S):

— *"Ümmetimden bununla amel eden herkes içindir"* buyurdu [299].

---

sabâh namâzı, gece namâzlarından sayılması bakımından, gündüzün iki tarafından murâd öğle ve ikindi, gecenin yakın sâatleri de akşâm, yatsı ve sabâh olmak lâzım gelir ki, şu âyette de böyledir: ***"Güneşin kayması ânından gecenin kararmasına kadar güzelce namâz kıl. Sabâh namâzını da*** (kıl). ***Çünkü sabâh namâzı şâhidlidir"*** (el-İsrâ: 78). Bu sûretle öğle ve ikindiye gündüzün iki tarafı denmesinin vechi şudur: Sabâh gündüzün kökü, güneşin doğmasından zevâline kadar da gövdesi, zevâlden sonra öğle ve ikindi de batmasına kadar, zamân değişikliklerinin bâriz hadleri olan taraflarıdır. Şer'an da gündüzün sabâh, öğle, ikindi olmak üzere başlıca üç tarafı vardır.. (*Hakk Dîni,* IV, 2831-2832).

299 Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "Namâz keffârettir bâbı"nda geçmişti.

١٢ــ سُورَةُ يوسُفَ
12- Yûsuf Sûresi

بِسْــــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٦٣ــ بابُ وقال فُضَيْلٌ عنْ حُصَيْنٍ عنْ مُجاهِدٍ مُتَّكَأً الأُتْرُجُّ:
قال فُضَيْلٌ الاتْرُجُّ بالحَبَشِيَّةِ مُتْكًا . وقال ابنُ عُيَيْنَةَ عنْ رَجُلٍ عنْ مُجاهِدٍ مُتْكًا كلُّ شَيْءٍ قُطِعَ بالسِّكِّينِ * وقال قَتادَةُ لَذُو عِلْمٍ عامِلٌ بماعَلِمَ * وقال ابنُ جُبَيْرٍ صُوَاعٌ مَكُّوكُ الْفارِسِيِّ الَّذى يلْتقِى طَرَفاهُ كانَتْ تَشْرَبُ بِهِ الأَعاجِمُ * وقال ابنُ عبَّاسٍ تُفَنِّدُونِ تُجَهِّلُونِ * وقال غيْرُهُ غَيابَةٌ كلُّ شَيْءٍ غَيَّبَ عَنْكَ شَيْئًا فَهْوَ غَيابَةٌ والجُبُّ الرَّكِيَّةُ الَّتِى لَمْ تُطْوَ : بِمُؤْمِنٍ لنَا بمُصدِّقٍ : أشُدَّهُ قَبْلَ أنْ يأخُذَ فى النقْصانِ يقُالُ بلَغَ أشُدَّهُ وبلَغُوا أشُدَّهُمْ . وقال بَعْضُهُمْ واحِدُها شَدٌّ والمُتَّكَأُ ما اتَّكَأْتَ علَيْهِ لِشَرَابٍ أوْ لِحَدِيثٍ أوْ لِطَعامٍ وأبْطَلَ الَّذي قال الأُتْرُجُّ ولَيْسَ في كَلامِ العَرَبِ الأُتْرُجُّ فلَمَّا احْتَجَّ علَيْهِمْ بأنَّهُ المُتَّكَأُ مِنْ نمارِقَ فَرُّوا إلى شَرٍّ مِنْهُ فقالُوا إنَّما هُوَ المُتْكُ ساكِنَةَ التَّاءِ وإنَّما المُتْكُ طَرَفُ البَظْرِ ومِنْ ذٰلِكَ قِيلَ لهَا مَتْكاءُ وابنُ المَتْكاءِ فإنْ كانَ ثَمَّ أُتْرُجٌّ فإنَّهُ بَعْدَ المُتَّكَإِ: شَغَفَها يُقالُ بَلَغَ إلى شِغافِها وهْوَ غِلاَفُ قلْبِها وأمَّا شَعَفَها فَمِنَ

الْمَشْعُوفِ . أَضْغَاثُ أَحْلاَمٍ مَالاَ تَأْوِيلَ لَهُ وَالضِّغْثُ مِلْءُ الْيَدِ مِنْ حَشِيشٍ وَمَا أَشْبَهَهُ وَمِنْهُ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا لاَ مِنْ قَوْلِهِ أَضْغَاثُ أَحْلاَمٍ وَاحِدُهَا ضِغْثٌ . نَمِيرُ مِنَ الْمِيرَةِ . وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ مَا يَحْمِلُ بَعِيرٌ . آوَى إِلَيْهِ ضَمَّ إِلَيْهِ . السِّقَايَةُ مِكْيَالٌ تَفْتَأُ لاَتَزَالُ : حَرَضًا مُحْرَضًا يُذِيبُكَ الْهَمُّ . تَحَسَّسُوا تَخَبَّرُوا : مُزْجَاةٌ قَلِيلَةٌ . غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ عَامَّةٌ مُجَلِّلَةٌ *

163- BÂB:

Fudayl ibnu Iyâd (öl. 187), Husayn ibnu Abdirrahmân es-Sulemî'den; o da Mucâhid ibn Cebr'den olmak üzere: *"el-Muttekeen"* (Âyet: 31), "Utruc"dur, dedi. Fudayl: "el-Utruc", Habeş dilinde "Mutken"dir, dedi.

Sufyân ibn Uyeyne de bir adamdan; o da Mucâhid'den olmak üzere: "Mutken", bıçakla kesilen her şey'dir, dedi.

Katâde de: *"Ve innehû le-zû ilmin = Şübhe yok ki Ya'kûb bir ilim sâhibi idi"* (Âyet: 68); yânî "O bildiği ile amel edici idi" demiştir.

Saîd ibn Cubeyr de şöyle demiştir: *"Suvâu'l-melik"* (Âyet: 72), Fârisî'nin mekkûku, yânî mikyâli'dir; bu, iki tarafı birbirine kavuşan ve Acemler'in su içmekte oldukları bir kaptır.

İbnu Abbâs: *"Levlâ en tufennidûni"* (Âyet: 94), "Beni câhilliğe nisbet etmezseniz" ma'nâsınadır, demiştir.

İbn Abbâs'tan başkası: *"Gayâbetun"* (Âyet: 10), senden birşeyi gayb eden her şey "Gayâbe"dir.

***"el-Cubbu"*, duvarı örülmemiş kuyudur. *"Biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanıcı değilsin"* (Âyet: 17), "Sen bizi tasdîk edici, doğrulayıcı değilsin"; *"O tam erginlik çağına girince kendisine hüküm ve ilim verdik"* (Âyet: 22). Buradaki *"Eşüddehû"*, "Noksanlığa başlamadan önceki en olgun çağı" demektir. Bu, müfredde ve cemi'de bir tek lafızla olur, bu sebeble "Beleğa eşüddehû ve beleğa eşüddehum(= Olgunluk çağına erişti, olgunluk çağına eriştiler)" denilir.**

Bâzıları da "Eşüdd" lafzının tekili "Şüdd"dür, dediler. "*el-Muttekeu*" (Âyet: 31), "Yaslanılan şey", içmek yâhud konuşmak yâhud da yemek yemek için üzerine yaslandığın masadır. Bu tefsîr ile "Mutteke' = Nârenciye"dir diyenin sözünü ibtâl etti. Zîrâ Arab kelâmında "Mutteke'" lâfzının "Nârenciye" ile tefsîr edilmişliği yoktur. Bunun Nârenciye olduğuna kaail olanlara karşı hüccet getirdiği şeylerden biri de şudur: "Mutteke'"nin yastıklar nev'indendir diyenlere gelince, onlar evvelkinden daha şerrli bir görüşe kaçmışlardır. (Bâzıları da) tâ'nın sükûnu ile; bu ancak "Mutku"dur dediler. "Mutk" da ancak "Bazr"ın kenarıdır, kadının fercindeki dilcik denilen kabarcığın kenarıdır (yânî, o kadından sünnet edilen yerdir). Kadın için "Metkaau" ve "İbnu Metkâae", "Sünnet edilmemiş" ve "Sünnet edilmemiş kadının oğlu" denilmesi, bu "Metk" lafzındandır. Şâyet burada "Utrucc" (yânî "Nârenciye" cinsinden bir meyve) varsa, şübhesiz o, üzerine yaslanılacak olan masadan sonra vardır.

"*Kad şeğafehâ*" (Âyet: 30), "Sevgi yüreğinin zarına işlemiş"; "Beleğa ilâ şığâfihâ(= Kalbinin iç zarına ulaştı)" denilir. "Şığâf" kalbin kılıfıdır. Ammâ ayn harfiyle okunuşa gelince o, "Sevgi ve aşk gönlünü kaplamış, gönlü aşkla yakılmış kimse" ta'bîrindendir.

"*Asbu ileyhinne*" (Âyet: 33) "Onlara meylederim" demektir. "*Edğâsu ahlâm*" (Âyet: 44), "Karmakarışık düşler, hiçbir te'vîli ve ma'nâsı olmayan düşler" demektir. "*ed-Dığs*", kuru ottan ve benzeri şeylerden elin dolusu bir demet şeydir. Ve "*Eline bir demet al da onunla vur*" (Sâd: 44) sözü, bu demet ma'nâsındandır; bu, "*Karışık ru'yâlar*" kavlinden değildir. "*Edğâs*" lafzının tekili "Dığs"tır [300].

---

300 *Edğâs,* dâd'ın kesriyle *Dığs*'ın cem'idir. Dığs, yaşı kurusu karışık ot demeti demektir. *Hulum,* uykuda görülmüş boş hayâldir ki, *İhtilâm* bundan alınmıştır. Binâenaleyh "*Edğâsu ahlâm*" terkîbi, teşbîhî izâfettir ki, "*Edğâs*" gibi karmakarışık ahlâm, demet demet vehîmler karışığı, hayâller yığını düşler demektir. Lugatte *Hulum* ve *Ahlâm,* umûmî olarak ru'yâ hâdiselerinden daha umûmî kullanılırsa da burada ru'yânın mukaabili olarak kullanılmış olduğu meydandadır (*Hakk Dîni,* IV, 2863)

"Nemîru", "Zahîre getiririz"; *"Nezdâdu keyle baîrin"*, "Bir devenin taşıyacağı mikdâr zahîre de artırırız". Bunlarla şuna işâret ediyor: *"Zahîre yüklerini açtıkları zamân sermâyelerini kendilerine geri gönderilmiş buldular. Ey babamız, daha ne istiyoruz, işte sermâyemiz de bize geri verilmiş; biz bununla tekrâr âilemize zahîre getiririz, kardeşimizi koruruz, bir deve yükü zahîre de artırırız, dediler"* (Âyet: 65).

"Âvâ ileyhi" (Âyet: 69) "Yûsuf, kardeşi Bünyâmin'i yanına aldı"; *"es-Sikaaye"* (Âyet: 70), "Su içilen kap".

"Tefteu Yûsufu tezkuru", "Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun"; *"Haradan"*, "Hastalanmış olacaksın", yânî "Gam seni eritiyor"; *"Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun. And olsun ki, sonunda ya kendinden hastalanıp eriyeceksin, yâhud helâke uğrayanlardan olacaksın, dediler"*

(Âyet: 85).

"Tehassesû", "Haber arayın" demektir; "(Yâ'kûb:) *Oğullarım, gidin, Yûsuf'la kardeşinden haber arayın. Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Zîrâ hakîkat şudur ki, kâfirler gürûhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümîdini kesmez, dedi"*

(Âyet: 88).

"Müzcâtun", "Az şey"; *"Ve ci'nâ bi-bidâetin müzcâtin = Biz az bir sermâye ile geldik"* (Âyet: 88). *"Allah'ın azâbından bir kaplayıcı"* (Âyet: 107): Herşeyi kaplayıcı olan umûmî bir azâb [301].

---

301 Âyet, bir öncekiyle berâber şöyledir: *"Onların çoğu Allah'a îmân etmez, ille Allah'a ortak katanlardır. Onlar herkesi kaplayacak ilâhî bir azâbın kendilerine gelip çatmasına yâhud kendileri farkında olmayarak, onlara ansızın kıyâmetin kopup gelmesine karşı kendilerini emîn mi gördüler?"* (Âyet: 106-107).

Mekkeliler "Tanrı birdir, ortağı yoktur. Melekler onun kızlarıdır" derlerdi. Putlara tapanlar "Tanrı birdir, putlar ibâdete müstehıkk olmak husûsunda onun ortaklarıdır" derlerdi. Yahûdîler "Tanrı birdir, Uzeyr onun oğludur" derlerdi. Hrıstiyanlar da "Tanrı birdir, Mesîh onun oğludur" derlerdi. Bunlardan hiçbiri mü'min değildir (Beydâvî). İmâm Râgıb'a göre bu âyetteki şirk'ten maksad, riyâ ve nifâktan ibâret olan "küçük şirk" veyâ "gizli şirk"tir. Yine onun beyânına göre: "Bâzıları buradaki *Muşrikûn*'u, dünyâ şerekine, yânî ağına düşmüş olanlar diye tefsîr etmiştir" (H. B. Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*)

١٦٤ـــ بابٌ اسْتَيْأَسُوا يَئِسُوا . لاتَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ مَعْناهُ
الرَّجاءُ . خَلَصُوا نَجِيًّا اعْتَرَفُوا نَجِيًّا والجَمِيعُ أَنْجِيَةٌ يَتَناجَوْنَ الوَاحِدُ نَجِيٌّ
والاثْنانِ والجَمِيعُ نَجِيٌّ وأَنْجِيَةٌ

164- BÂB: [302]

"*İstey'esû*", "Ümîd kestiler" ma'nâsına; "*Lâ tey'esû min ravhıllâhi*", "Allah'ın ravhı; ümîd" ma'nâsınadır; "Allah'ın rahmeti ve nefeslendirmesi" demektir. Ümîd kesmemenin ma'nâsı ümîd etmektir.

"*İzâ'stey'esû minhu ve halasû neciyyen = Artık ondan ümîdlerini kestikleri zamân fısıldaşarak*" (Âyet: 80), yânî suçlarını i'tirâf ettiler (yâhud: Gizlice bir tarafa çekildiler), demektir. "*en-Neciyy*" "Gizlice fısıldaşan" demektir. Cem'i "Enciyetun"dur. "Yetenâcevne", "Gizlice konuşurlar" ma'nâsınadır. Bunun tekili "Neciyyun"dur. Bunda tekil, tesniye, cemi', müzekker ve müennes birdir; hep "*Neciyy*" ile ifâde edilir. Çünkü aslında masdardır. Bâzen de "Enciye" şeklinde cemi'lenir.

١٦٥ـــ بابُ قَوْلِهِ ويُتِمُّ نِعْمَتَهُ علَيْكَ وعلى آلِ يَعْقُوبَ كَما أَتَمَّها
عَلى أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وإِسْحاقَ

165- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"***(Rabb'in seni öylece beğenip seçecek, sana ru'yâ ta'bîrine âid bilgi verecek), sana karşı da Ya'kûb hânedânına karşı da ni'metlerini -daha evvelden ataların İbrâhîm'e ve İshâk'a tamamladığı gibi- tamamlayacaktır...***"

(Âyet: 6).

٢٠٨ـــ حدّثنا عَبْدُ اللّٰهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا عَبْدُ الصَّمَدِ عنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ
ابنِ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ دِينارٍ عنْ أَبِيهِ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عُمَرَ رضِيَ اللّٰهُ عنهما عنِ

---

302 Buhârî nushalarının çoğunda en baştaki 163 ile buradaki 164. bâblarda "Bâb" sözü hazfedilmiştir.

النبيّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قال الكريمُ ابنُ الكريمِ ابنِ الكريمِ ابنِ الكريمِ
يُوسُفُ بنُ يَعْقُوبَ بنِ إسْحاقَ بنِ إبْراهِيمَ *

208-....... Abdullah ibn Umer(R)'den (şöyle demiştir): Peygamber (S): *"Kerîm oğlu, kerîm oğlu, kerîm oğlu kerîm, İbrâhîm oğlu, İshâk oğlu, Ya'kûb oğlu Yûsuf'tur"* buyurmuştur [303].

١٦٦ ــ بابُ قَوْلِهِ لَقَدْ كانَ فى يُوسُفَ وإخْوَتِهِ آياتٌ لِلسَّائِلِينَ

166- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"And olsun ki Yûsuf'un ve kardeşleri(nin haberleri)nde, soranlar için nice ibretler vardır"

(Âyet: 7).

٢٠٩ ــ حدّثنى مُحَمَّدٌ أخْبرنا عَبْدَةُ عنْ عبْدِ اللَّهِ عنْ سَعِيدِ بنِ أبى سعِيدٍ عنْ
أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ قال سُئِلَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم أىُّ النَّاسِ
أكْرَمُ قال أكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ أتْقاهُمْ قالُوا لَيْسَ عنْ هٰذا نَسألُكَ قال فأكْرَمُ النَّاسِ
يُوسُفُ نَبِىُّ اللَّهِ ابنُ نَبِىِّ اللَّهِ ابنِ نَبِىِّ اللَّهِ ابن خَلِيلِ اللَّه قالُوا لَيْسَ عنْ هٰذا
نَسْألُكَ قال فَعَنْ مَعادِنِ العَرَبِ تَسْألُونِى قالُوا نَعَمْ قال فَخِيارُكُمْ فى الجَاهِلِيَّةِ
خِيارُكُمْ فِى الإسْلامِ إذَا فَقِهُوا * تابَعَهُ أبو اسامةَ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ *

209- Bana Muhammed (ibn Selâm) tahdîs etti. Bize Abdete ibnu Süleymân, Abdullah -Ebû Zerr nushasında: Ubeydullah- el-Umerî'den; o da Saîd ibn Ebî Saîd'den haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'a:

— İnsanların en kerîmi, en şereflisi kimdir? diye soruldu.

O da:

— *"Allah katında insanların en kerîmi, en muttakî olanlarıdır"* diye cevâb verdi.

Sahâbîleri:

---

303 Yûsuf Peygamber, peygamberlik şerefi ve arka arkaya üç peygamberin oğlu olmakla berâber bütün ahlâk güzelliklerini kendisinde toplamıştır.
Bu hadîsin bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda da geçmişti.

— Biz sana insanların dîn ve ahlâkça en şerefli olanını sormuyoruz (soyu yönünden en kerîm olanını soruyoruz), dediler.

Rasûlullah (S):

— *"O yönden insanların en kerîmi, Allah'ın peygamberinin oğlu, Allah'ın peygamberinin oğlu, Allah'ın Halîlinin oğlu olan Allah'ın Peygamberi Yûsuf'tur"* buyurdu.

Sahâbîler yine:

— Biz Sana bunu da sormuyoruz, dediler.

Rasûlullah:

— *"Sizler Arab'ın ma'denlerini mi* (yânî nisbet olunup övünegeldikleri asıllarını, köklerini mi) *soruyorsunuz?"* deyince, onlar:

— Evet bunu soruyoruz, dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Câhiliyet devrinde hayırlı olanlarınız, dîni iyi anladıkları ve amel ettikleri müddetçe İslâm devrinde de hayırlı olanlarınızdır"* buyurdu.

Bu hadîsi Ubeydullah el-Umerî'den rivâyet etmekte Ebû Usâme Hammâd ibn Usâme, Abdete ibn Süleymân'a mutâbaat etmiştir[304].

١٦٧ــ بابُ قَوْلِهِ قال بَلْ سَوَّلَتْ لكُمْ أنْفُسُكُمْ أمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ . سَوَّلَتْ زَيَّنَتْ

167- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Ya'kûb: Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır, dedi"

(Âyet: 18)

"Sevvelet", "Süsledi" demektir.

٢١٠ــ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللّهِ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ شِهابٍ * قال وحدّثنا الحَجّاجُ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حدّثنا يُونُسُ بنُ يَزِيدَ الأيْلِيُّ قال سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بنَ الزُّبَيْرِ

304 Rasûlullah'ın *"Yûsuf, bütün insanların en şereflisidir"* demesi, Yûsuf'un bir peygamber olması ile berâber, bir soydan arka arkaya peygamber gönderilen dört peygamberin dördüncüsü bulunmasındandır. Hakîkaten insanlık târîhinde böyle peygamber oğlu peygamber oğlu peygamber oğlu peygamberin, Yûsuf'tan başkası bilinmemiştir.

Bu hadîsin biraz farklı bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda da geçmişti.

وسَعِيدَ بنَ المُسَيَّبِ وعَلْقَمَةَ بن وقّاصٍ وعُبَيْدَ اللّهِ بنَ عَبْدِ اللّهِ عنْ حَدِيثِ
عائِشَةَ زَوْجِ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم حِينَ قال لَها أهْلُ الافْكِ ماقالُوا فبَرَّأها
اللّهُ . كلٌّ حدّثني طائِفَةً منَ الحَدِيثِ قال النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم إنْ كُنْتِ
بَرِيئَةً فسَيُبَرِّئُكِ اللّهُ وإنْ كُنْتِ أَلْمَمْتِ بِذَنْبٍ فاسْتَغْفِرِى اللّهَ وتُوبِى إلَيْهِ قُلْتُ
إنِّى واللّهِ لاأجِدُ مَثَلاً إلاَّ أبا يُوسُفَ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ واللّهُ المُسْتَعانُ عَلَى ماتَصِفُونَ
وأنْزَلَ اللّهُ إنَّ الّذِينَ جاؤُا بالإفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ العَشْرَ الآياتِ *

210-....... Yûnus ibn Yezîd el-Eylî tahdîs edip şöyle dedi: Ben ez-Zuhrî'den işittim. O da şöyle dedi: Ben Urve ibnu'z-Zubeyr'den, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den, Alkame ibn Vakkaas'tan ve Ubeydullah ibnu Abdillah'tan, iftirâcılar onun hakkında söylediklerini söyledikleri ve Allah'ın da kendisini berî kıldığı zamânki Peygamber'in zevcesi Âişe hadîsini işittim. Bu dört râvîden herbiri bana bu hadîsten birer bölümü tahdîs ettiler. Peygamber (S), Âişe'ye hitâben:

— *"Eğer sen bu isnâdlardan berî isen, yakında Allah seni berî kılar. Ve eğer böyle bir günâha yaklaştınsa Allah'tan mağfiret iste ve Allah'a tevbe et"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Ben de şunları söyledim:

— Vallâhi ben bu vaziyette bir misâl bulamıyorum, ancak Yûsuf'un babası Ya'kûb'u örnek buluyorum: (Yûsuf'un kardeşleri Yûsuf'un gömleği üzerinde yalan bir kan lekesi getirdikleri zamân) Ya'kûb, oğullarına: ***Hayır, nefisleriniz size bir işi süslemiş, bir fitneye sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu anlatışınıza karşı yardımına sığınılacak, ancak Allah'tır,*** dedi.

Bu esnâda Allah: ***"O uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir, onu sizin için bir şerr sanmayın; bil'akis o sizin için bir hayırdır"*** kavlinden i'tibâren on âyeti indirdi (en-Nûr: 11-20) [305].

٢١١ــ حدّثنا مُوسَى حدّثنا أبو عَوانَةَ عنْ حُصَيْنٍ عنْ أبى وائِلٍ قال
حدّثنى مَسْرُوقُ بنُ الأجْدَعِ قال حدّثتنى أُمُّ رُومانَ وهْىَ أُمُّ عائِشَةَ قالَتْ بَيْنا
أنا وعائِشَةُ أخَذَتْها الحُمَّى فقال النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم لَعَلَّ فى حَدِيثٍ

---

305 Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin birçok yerinde getirmiştir. buradaki metnin de ayrı ayrı dört tâbiîden alındığı açıkça görülmektedir. Bu hadîs Ifk bâbı'nda en geniş bir metinle getirilmiş ve gerekli açıklamalar orada verilmişti.

Hadîsin buradaki başlığa uygunluğu *"Güzel bir sabr"* sözünün hem başlıkta, hem de hadîste geçmekte olması bakımındandır.

تُحُدِّثَ قالَتْ نَعَمْ وقَعَدَتْ عائِشَةُ قالَتْ مَثَلِي ومَثَلُكُمْ كَيَعْقُوبَ وبَنِيهِ واللَّهُ الْمُسْتَعانُ عَلى ماتَصِفُونَ *

211-....... Ebû Vâil şöyle dedi: Bana Mesrûk ibnu'l-Ecda' tahdîs edip şöyle dedi: Bana Âişe'nin annesi olan Ümmü Rûmân tahdîs edip şöyle dedi: Âişe'yi ateşli hastalık yakalamış olup, benim berâberimde bulunduğu sırada Peygamber (içeri girdi de):

— *"Belki Âişe'nin bu hastalığı kendisi hakkında söylenmekte olan hadîsten dolayıdır"* buyurdu.

Bu sırada Âişe yatağından doğrulup oturdu ve şunları söyledi:

— Benim meselimle sizin meseliniz, Ya'kûb ile oğullarının meseli gibidir: ***"Sizin vasıf yapageldiğiniz o sözlere karşı kendisinden yardım istenilecek olan ise ancak Allah'tır"*** [306].

١٦٨ـ بابُ قَوْلِهِ ورَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِها عَنْ نَفْسِهِ وغَلَّقَتِ الأَبْوَابَ وقالَتْ هَيْتَ لَكَ . وقال عِكْرِمَةُ هَيْتَ لَكَ بالحَوْرَانِيَّةِ هلُمَّ. وقال ابنُ جُبَيْرٍ تَعالَهْ

168- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"O'nun bulunduğu evdeki kadın onun nefsinden murâd almak istedi, kapıları sımsıkı kapadı ve: Sana söylüyorum, beri gel! dedi" (Âyet: 23)

Ve İkrime: "*Heyte leke*", Havrân dilinde "Helümme" ma'nâsınadır, dedi. Saîd ibnu Cubeyr de: "*Taâle* (= Beri gel)" ma'nâsınadır, dedi [307].

٢١٢ـ حدّثني أحْمَدُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا بِشْرُ بنُ عُمَرَ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمانَ عَنْ أبي وائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ مَسْعُودٍ قال هَيْتَ لَكَ قال وإنَّما نَقْرَؤُها

306 Yânî Ya'kûb o zamân bu sözü söyleyip güzel bir sabır gösterdi. Şimdi bana da onun söylediğini söyleyip, onun yaptığı gibi güzelce sabretmek düşüyor.

307 Dikkat edilmelidir ki, bu âyette hiçbir isim açıkça söylenmeyerek hâdise sâde kinâyelerle tamâmen sırrî ve gâyet vecîz bir sûrette ifâde edilmiştir. Bununla berâber zamîrlerin müzekker ve müennes farkları, vâzıh olduğu için ifâdede hiçbir karışıklık yoktur. Lisânımızda ise bu vecîzlik mümkin olmuyor (*Hakk Dîni*. IV, 2855).

كَما عُلِّمْناها . مَثْوَاهُ مُقامُهُ . وأَلْفيا وجَدَا أَلْفَوْا أَباءَهُمْ أَلْفَيْنا . وعنِ ابنِ مَسْعُودٍ بَلْ عَجِبْتُ ويَسْخَرُونَ»

212-....... Şu'be, Süleymân ibn Mıhrân'dan; o da Ebû Vâil'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R): Kadın ***"Heyte leke"*** sözünü söyledi, demiş; ardından: "Biz o kelimeyi, ancak bize öğretildiği gibi okuruz" gerekçesini ilâve etmiştir.

"Mesvâhu" (Âyet: 23), "İkaamet yeri"; ***"Elfeyâ seyyidehâ"*** (Âyet: 25), "İkisi efendisini buldular"; ***"İnnehum elfev âbâehum dallîn"*** (es-Sâffât: 69), "Çünkü onlar atalarını sapkın kimseler bulmuşlardı"; ***"Bel nettebiu mâ elfeynâ aleyhi âbâenâ"*** (el-Bakara: 170), "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, dediler"; ***"Bel acibtu ve yesharun"*** (es-Sâffât: 12)"Ben taaccûb ettim, hâlbuki onlar alay edip eğleniyorlar" [308].

٢١٣ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفيانُ عنِ الأَعْمَشِ عنْ مُسْلِمٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنه أنَّ قُرَيْشًا لمَّا أَبْطَؤُا عنِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم بالإِسْلاَمِ قال اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأَصابَتْهُمْ سَنَةٌ حَصَّتْ كُلَّ شَيْءٍ حتَّى أَكَلُوا العِظامَ حتَّى جَعَلَ الرَّجُلُ يَنْظُرُ إلى السَّماءِ فَيَرَى بَيْنَهُ وبَيْنَها مِثْلَ الدُّخانِ قال اللَّهُ فارْتَقِبْ يَوْمَ تأْتِى السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ قال اللَّهُ إنَّا كاشِفُو العَذَابِ قَلِيلاً إنَّكُمْ عائِدُونَ أَفَيُكْشَفُ عَنْهُمُ العَذَابُ يَوْمَ القِيامَةِ وقَدْ مَضى الدُّخانُ ومَضَتِ البَطْشَةُ *

213-....... Abdullah ibn Mes'ûd(R)'dan (şöyle demiştir): Kureyş, Peygamber tarafından İslâm Dîni'ne girmekte geciktikleri zamân, Peygamber (S):

— *"Yâ Allah, Yûsuf'un yedi yılı gibi yedi yıllık bir şiddet ile bunların belâsını başımdan at da, onlarla uğraşmayayım"* diye duâ etti.

Bunun üzerine onları öyle bir kıtlık senesi yakaladı ki, herşeyi kökünden silip giderdi. O derecede ki, onlar kemikleri bile kemirip yediler, hattâ bir adam göğe bakardı da kendisiyle gök arasında (açlığından ileri gelen göz zayıflığından dolayı) duman gibi birşey görmeğe başlardı. Allah: ***"O hâlde semânın apâşikâr bir duman getire-***

---

308 ***"Bel acibtu"*** lâfzında iki okuyuş vardır: Biri tâ'nın fethi, diğeri de ötresi iledir. İbn Mes'ûd ***"Heyte leke"*** gibi, bunu da ötre okumuştur.

ceği günü gözetle'' buyurdu. Yine Allah: *''Biz bu azâbı biraz açıp kaldıracağız. Fakat siz hiç şübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsınız* (ed-Duhân: 10-16) buyurdu.

İbn Mes'ûd: Kıyâmet günü onlardan azâb açılıp kaldırılır mı? O açlık yüzünden görülen duman da *''el-Batşe''*, yânî çok büyük şiddetle çarpıp yakalamada geçmiştir, dedi [309].

١٦٩ــ بابُ قَوْلِهِ فَلمَّا جاءَهُ الرَّسُولُ قال ارْجِعْ إلى رَبِّكَ فاسْأَلْهُ مابالُ النِّسْوَةِ اللاَّتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ قال ماخَطْبُكُنَّ إذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حاشَى لِلَّهِ وحاشَ وحاشَى تَنْزِيهٌ واسْتِثْناءٌ . حَصْحَصَ وضَحَ

169- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Melik adamlarına: Onu (Yûsuf'u) bana getirin, dedi. Bunun üzerine Yûsuf'a elçi gelince: Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendisine sor. Şübhe yok ki, benim Rabb'im onların fendini hakkıyle bilicidir, dedi. (Hükümdâr o kadınları toplayıp:) Yûsuf'un nefsinden kâm almak istediğiniz zamân ne hâlde idiniz (Onun size karşı bir meylini hissettiniz mi)? dedi. (Kadınlar:) Hâşâ, Allah için biz onun üstünde bir fenâlık bilmedik, dediler'' (Âyet: 50-51).

''*Hâşâ*'', bir tenzîh ve istisnâdır. ''*Hashasa*'', "Açığa çıktı" demektir [310].

٢١٤ــ حدّثنا سَعِيدُ بنُ تَلِيدٍ **حدّثنا** عبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ القاسِمِ عنْ

---

309 Hadîsin başlıkla ilgisi, hadîsin devâmında ''Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de: Sen Allah'a tâati ve hısımlara ilgiyi ve iyiliği emredip duruyorsun, kavmin ise helâk oldu. Artık onlar için duâ et'' fıkrası bulunması bakımındandır.

Bu hadîsin bir rivâyeti Yağmur Duâsı Kitâbı'nda geçmişti. İbn Mes'ûd, âyetteki dumanı o hâdiseye; büyük batşe'yi de Bedir harbindeki yenilgilerine hamletmiştir. Çünkü Bedir'de ileri gelenlerden yetmişi öldürüldü. Yetmiş kişi de esîr edildi. Bu onları âyette de ifâde edildiği gibi, hakîkaten çok büyük bir şiddet ve savletle yakalayış idi.

310 Tefsîri verilen bu ta'bîrler, âyetin devâmında geçmektedir: ''Azîzin karısı da şöyle dedi: Şimdi hakk meydana çıktı. Ben onun nefsinden murâd almak istedim. O ise şekksiz şübhesiz doğru söyleyenlerdendir'' (Âyet: 51).

بَكْرِ بنِ مُضَرَ عنْ عَمْرِو بنِ الحارِثِ عنْ يُونُسَ بنِ يَزِيدَ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ سَعِيدِ بنِ المُسَيَّبِ وأبِي سَلَمَةَ بنِ عبْدِ الرحْمٰنِ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه قال قال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم يَرْحَمُ اللَّهُ لُوطًا لَقَدْ كانَ يأوِى إلى رُكْنٍ شَدِيدٍ ولَوْ لَبِثْتُ في السِّجْنِ مالَبِثَ يُوسُفُ لأَجَبْتُ الدَّاعِيَ ونَحْنُ أحَقُّ مِنْ إبْراهِيمَ إذْ قال لهُ أوَلَمْ تُؤْمِنْ قال بَلى ولٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِى *

214-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Allah Lût Peygamber'e rahmet etsin. Yemîn olsun o zâten çok sağlam bir kaleye sığınıyordu... Eğer ben zindânda Yûsuf'un kaldığı gibi uzun zamân hapis kalsaydım, onu hapisten çağırmağa gelen kişinin da'vetine hemen icâbet ederdim. Biz İbrâhîm'den daha haklıyız.* ***İbrâhîm: Ey Rabb'im, ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster, demiş; Allah: "Buna inanmadın mı yoksa? demiş. O da: İnandım, fakat kalbimin yatışması için istedim, diye söylemişti*** (el-Bakara: 260)"[311].

١٧٠ــ بابُ قَوْلِهِ حتَّى إذَا اسْتَيْأسَ الرُّسُلُ

170- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Nihâyet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri vakit.." (Âyet: 110).

٢١٥ــ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عبْدِ اللَّهِ **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ سَعْدٍ عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ عنْ عائِشَةَ رضىَ اللَّهُ عنها قالَتْ لهُ وهْوَ يَسْألُها عنْ قَوْلِ اللَّهِ تعالى حتَّى إذَا اسْتَيْأسَ الرُّسُلُ قال قُلْتُ أكُذِبُوا أمْ كُذِّبُوا قالَتْ عائِشَةُ كُذِّبُوا قُلْتُ فَقَدِ اسْتَيْقَنُوا أنَّ قَوْمَهُمْ كَذَّبُوهُمْ

---

311 Hadîsin başlığa uygunluğu *"Eğer ben zindânda Yûsuf'un kaldığı gibi uzun zamân hapis kalsaydım, onu hapisten çağırmağa gelen kişinin da'vetine hemen icâbet ederdim"* sözünden alınır.

Hadîsin buradakine göre takdîm-te'hîrli bir rivâyeti el-Bakara: 260 âyetinin tefsîri sırasında geçmişti.

Lût Peygamber'e dâir olan fıkra şu âyete işâret etmektedir: ***"Lût: Âh, size yetecek bir kuvvetim olsaydı yâhud sarp bir kaleye sığınabilseydim, dedi"*** (Hûd: 80).

فَماهُوَ بالظَّنِّ قالَتْ أجَلْ لَعَمْرِى لَقَدِ اسْتَيْقَنُوا بِذَلِكَ فقُلْتُ لها وظَنُّوا أنَّهُمْ
قَدْ كُذِبُوا قالَتْ مَعاذَ اللَّهِ لَمْ تَكُنِ الرُّسُلُ تَظُنُّ ذٰلِكَ بِرَبِّها قُلْتُ فَما هٰذِهِ الآيَةُ
قالَتْ هُمْ أتْباعُ الرُّسُلِ الَّذِينَ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وصَدَّقُوهُمْ فَطال عَلَيْهِمُ البَلاءُ
واسْتَأْخَرَ عَنْهُمُ النَّصْرُ حَتَّى إذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ مِمَّنْ كَذَّبَهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ وظَنَّتِ
الرُّسُلُ أنَّ أتْباعَهُمْ قَدْ كَذَّبُوهُمْ جاءَهُمْ نَصْرُ اللَّهِ عِنْدَ ذٰلِكَ *

215-....... İbn Şihâb şöyle dedi: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr haber verdi ki, kendisi Âişe'ye ***"Nihâyet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri vakit..."*** kavlini sorarken, Âişe aşağıdaki cevâbları vermiştir.

Urve dedi ki: Ben Âişe'ye:

— Rasûller yalana mı nisbet edildiler yâhud tekzîb mi edildiler? diye sordum.

Âişe:

— Tekzîb edildiler, dedi.

Ben Âişe'ye:

— Rasûller kavimlerinin kendilerini tekzîb ettiklerini kesin bilmişlerdir, bu, zann ile değildir? dedim.

Âişe:

— Evet, hayâtıma yemîn ederim ki, onlar bunu kesin olarak bilmişlerdir; zannetmemişlerdir, dedi.

Ben yine Âişe'ye:

— Rasûller kendilerine yapılan yardım va'dinde aldatıldıklarını zannettiler, dedim.

Âişe:

— Bundan Allah'a sığınırım. Rasûller bunu Rabb'lerine zannedici değildir, dedi (ve "Kuzibû" şeklinde şeddesiz okumayı reddetti).

Ben Âişe'ye:

— Öyleyse şu âyet nedir? dedim.

Âişe:

— Bunlar rasûllere tâbi' olan kimselerdir ki, Rabb'lerine îmân etmiş ve rasûlleri de tasdîk etmişlerdi. Fakat üzerlerindeki belâ uzamış ve zafer de kendilerinden gecikmiştir. Nihâyet rasûller, kavimlerinden kendilerini yalanlayanların îmâna gelmelerinden ümîd kesecekleri hâle geldikleri ve yine rasûller, kendilerine tâbi' olanların da kendilerini yalanlayacaklarını zannettikleri vakit, işte tam bu sırada, Allah'ın yardımı ve zaferi rasûllere gelmiştir, dedi.

٢١٦ــ حدّثنا أبو اليمانِ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني عُرْوَةُ فقُلْتُ لَعَلَّها كُذِبُوا مُخَفَّفَةً قالَتْ مَعاذَ اللهِ .

216-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Urve haber verip şöyle dedi: Ben Âişe'ye:

— Belki bu "Kuzibû" şeklinde şeddesizdir, dedim.

Âişe:

— (Böyle şeddesiz okumaktan) Allah'a sığınırım, dedi [312].

---

312 Hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır. İkinci hadîs, birincinin başka bir rivâyetidir. Buhârî onu burada kısaltılmış olarak getirdi. Âyetin tamâmı şöyledir:

"Nihâyet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri ve onlar yalana çıkarıldılar zannettikleri vakit, onlara nusratımız geldi de dilediklerimiz kurtuluşa erdirildi, mücrimler gürûhundan ise azâbımız aslâ geri döndürülmez".

١٣ـ سورَةُ الرَّعْدِ
13- er-Ra'd Sûresi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال ابنُ عَبَّاسٍ كَباسِطِ كَفَّيْهِ مَثَلُ المُشْرِكِ الَّذِى عَبَدَ مَعَ اللّهِ إلهًا غَيْرَهُ كَمَثَلِ العَطْشانِ الَّذِي يَنْظُرُ إلى خَيالِهِ فى الماءِ مِنْ بَعِيد وهُوَ يُرِيدُ أنْ يَتناوَلَهُ ولاَ يَقْدِرُ . وقال غَيْرُهُ سَخَّرَ ذٰلِكَ . مُتَجاوِرَاتٌ مُتَدَانِياتٌ . المَثُلاَتُ واحِدُها مَثُلَةٌ وهْىَ الأشْباهُ والأمْثالُ وقال إلاَّ مِثْلَ أيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا : بِمِقْدارٍ بِقَدَرٍ مُعَقِّباتٌ مَلائِكَةٌ حَفَظَةٌ تُعَقِّبُ الأُولى مِنْها الأُخْرَى ومِنْهُ قِيلَ العَقِيبُ يُقالُ عَقَّبْتُ فى إثْرِهِ . المِحالُ العُقُوبَةُ كَباسِطِ كَفَّيْهِ إلى الماءِ لِيَقْبِضَ علَى الماءِ رَابِيًا مِنْ رَبا يَرْبُو . أوْ مَتاعٍ زَبَدٌ المَتاعُ ماتَمَتَّعْتَ بِهِ جُفاءً أجْفأتِ القِدْرُ إذَا غَلَتْ فَعَلاَها الزَّبَدُ ثُمَّ تَسْكُنُ فَيَذْهبُ الزَّبَدُ بِلاَ مَنْفَعَةٍ فَكَذَلِكَ يُمَيِّزُ الحَقُّ مِنَ الباطِلِ: المِهادُ الفِرَاشُ . يَدْرَؤُنَ يَدْفَعُونَ دَرَأْتُهُ عَنِّى دَفَعْتُهُ : سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ أىْ يَقُولُونَ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ.وإلَيْهِ مَتابِ تَوْبَتى أفَلَمْ يَيْأسْ لَمْ يَتَبَيَّنْ . قارِعَةٌ دَاهِيَةٌ فأمْلَيْتُ أطَلْتُ مِنَ المَلِيِّ والمُلاَوَةِ ومِنْهُ مَلِيًّا ويُقالُ لِلْوَاسِعِ الطَّوِيلِ مِنَ الأرْضِ مَلاً مِنَ الأرْضِ أشَقُّ أشَدُّ مِنَ المَشَقَّةِ. مُعَقِّبٌ مُغَيِّرٌ . وقال مُجاهِدٌ مُتَجاوِرَاتٌ طَيِّبُها وخَبِيثُها السِّباخُ . صِنْوَانٌ النَّخْلَتانِ أوْ أكْثَرُ فى أصْلٍ واحِدٍ وغَيْرُ صِنْوَانٍ وحْدَها

بِماءٍ واحِدٍ كَصالِحِ بَنى آدَمَ وخَبيثِهِمْ أبوهُمْ واحِدٌ . السَّحابُ الثِّقالُ الَّذى فِيهِ الماءُ كَباسِطِ كَفَّيْهِ يَدْعُو الماءَ بِلسانِهِ ويُشِيرُ إلَيْهِ بِيَدِهِ.فَلاَ يأْتِيهِ أبَدًا سالَتْ أوْ دِيَةٌ بِقَدَرِ ها تَمْلأُ بَطْنَ وادٍ زَبَدًا رَابِيًا زَبَدُ السَّيْلِ خَبَثُ الحَدِيدِ والحِلْيَةِ *

Ve İbnu Abbâs şöyle demiştir: *"İki avucunu açan gibidir"* (Âyet: 14) kavli, Allah'ın berâberinde başka bir ilâha ibâdet eden müşrikin meselidir. Bu, uzaktan suyun içindeki hayâline bakıp duran şeytânın meseli gibidir. Kendisi suya uzanıp elde etmek ister, fakat buna muktedir olamaz.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle demiştir: *"Sahhara"* (Âyet: 2), "Zelîl kıldı, itâatli kıldı"; *"Mutecâviratun"* (Âyet: 4), "Birbirine yakın"; *"el-Mesulât"* (Âyet: 6) "Ukûbet misâlleri"; bunun tekili "Mesuletun"dur. "Mesulât", "Şebehler, misâller" demektir. Yüce Allah: *"Onlar, kendilerinden evvel gelip geçmiş kavimlerin (o acıklı) günleri gibisinden başkasını mı bekliyorlar?"* (Yûnus: 102) buyurdu.

***"Bi-mikdârın"*, "Bi-kaderin" demektir: *"Onun yanında herşey ölçü iledir"* (Âyet: 8).**

***"Lehu muakkıbâtun = O'nun önünde ve arkasında kendisini Allah'ın emriyle gözetleyecek ta'kîbciler vardır"* (Âyet: 11). Bunlar koruyucu meleklerdir; bunlardan birincilerinin ardından diğerleri gelip gözetlemeye devâm ederler. Bu, *"Muakkıbât"* aslından olmak üzere, birşeyin izinden gelene "el-Akîb" denildi, "İzinde ta'kîb ettim" de denilir [313].**

"el-Mıhâl"* (Âyet: 13), "Ukûbet"tir. *"Ke-bâsıtı

---

313 Âyetin tefsîri: Herbiri için önünden ve arkasından birtakım muakkıblar, ta'kîb edici kuvvetler vardır ki, onu korurlar. Herbirinin sözünü ve fiilini zabteder veyâ o kimseyi mütevâliyen hıfzederler ki, Allah'ın emrindendirler. Yânî bu ta'kîb kuvvetleri ***"Rûh, Rabbimin emrindendir de!"*** (el-İsrâ: 85) ma'nâsınca, Allah'ın emrinden ibâret birtakım rûhlar veyâ meleklerdir. Binâenaleyh herbirinizin bütün sözleri ve hareketleri Allah'ın murâkabe ve muhâfazası altındadır. Ve bu ta'kîb ve muhâfaza altında olmak iledir ki, hâlin devâmı, hâllerin cereyânı mümkin olur... (*Hakk Dîni*, IV, 2964).

yedeyhi = Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan adam gibidir ki, o buna aslâ ulaşıcı değildir'' (Âyet: 14).

''*Zebeden râbiyen*'', "Yükselen köpük"; ''*Rabâ,* Yerbû" fiilindendir, bu fiil artmak, çoğalmak, yükselmek, şişmek ma'nâsınadır.

''*Ev metâin*'', "Yâhud metâ'". Üzerine ateş yakılan ma'den cevherlerinden de bunun gibi bir köpük, posa çıkar. ''*Metâ*''', kendisiyle metâ'landığın, faydalandığın şeydir. ''*Cufâen*'', "Köpük, çerçöp, bâtıl, asılsız şey". ''*Ecfeeti'l-kıdru*'', yânî tencere kaynadığı zamân köpük onun üstüne yükselir, sonra köpük hiç fayda vermeden yok olur gider. İşte hakk, bâtıldan bunun gibi seçilir (Âyet: 17) [314].

''*el-Mıhâd*'' (Âyet: 18), "Yatak"; ''*Yedreu bi'l-haseneti's-seyyiete*'' (Âyet: 22), "Onlar kötülüğü iyilikle savarlar"; ''*Dere'tuhû annî*'', "Onu kendimden def'edip savdım" demektir.

''*Selâmun aleykum*'' (Âyet: 24), Yânî ''*Selâmun aleykum*'' derler. ''*Ve ileyhi metâbi*'' (Âyet: 30), "En son dönüşüm de yalnız O'nadır".

''*Efelem yey'es*'' (Âyet: 31), "Apaçık bilmedi mi?".

''*Kaarıatun*'' (Âyet: 31), "Dâhiye, büyük belâ". ''*Feemleytu*'' (Âyet: 32), "Uzun zamân" ma'nâsına olan "Meliyy"den "Mulâve"den alınmış olup "Kâfirler(e azâbı geri bırakmak sûretiyle) müddeti uzattım" demektir; "Meliyyen" sözü de bu ma'nâdandır. Arzdan uzun ve geniş sahrâya "Meliyy" denilir. ''*Eşakku*'' (Âyet: 34), "Meşakkat" masdarından olup "Daha şiddetli ve daha meşakkatli" demektir.

''*Vallâhu yahkumu, lâ muakkıbe li-hükmihî = Allah*

---

314 Âyetin tamâmı meâlen şöyledir: ''*O gökten bir su indirmiştir de vâdîler kendi mikdârlarınca sel olmuştur. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürmüştür. Bir zînet veyâ bir metâ' aramak için ateşte üzerine yaktıkları şeylerden* (ma'denlerden) *de böyle bunun gibi bir köpük meydana gelir. İşte Allah hakk ile bâtılı böyle çarpıştırır. Ammâ köpük atılır gider. İnsanlara fâide verecek olan şeye gelince, işte bu, yeryüzünde kalır. Allah böylece misâller getirir*'' (Âyet: 17)

hükmeder, O'nun hükmünü ta'kîb edip değiştirebilecek yoktur" (Âyet: 41).

Ve Mucâhid şöyle dedi:

"*Mutecâviratun*" (Âyet: 4), Arz'ın iyi toprakları, kötü toprakları, ot bitirmeyen çorak yerleri birbirine komşudurlar.

"*Sınvânun*", bir tek kökten çıkmış iki ve daha çok çatallı hurma ağaçlarıdır. "*Gayru sınvânın*" ise yalnız bir gövdesi olan hurma ağacıdır. Bunların hepsi bir su ile sulanıyor (Âyet: 4), Âdem evlâdlarının iyisi ve kötüleri gibi. Bunların iyi kötü hepsinin babaları da birdir; Âdem'dir. "*Ağır bulutlar*", içinde su olan bulutlar demektir(Âyet: 12).

"Allah'tan başkalarına duâ edenlerin hâli, suya doğru iki avucunu uzatan kimse gibidir, o diliyle suyu çağırır ve eliyle suya işâret eder, fakat su ona ebeden gelmez" (Âyet: 14). ***"Vâdîler kendi mikdârlarınca (ölçülerince) seyl olmuşlardır, seylin köpüğüdür. Demirin ve zînet yapılan ma'denlerin de pisliği, posası olur"*** (Âyet: 17) [315].

١٧١ــ بابُ قَوْلِهِ اللَّهُ يَعْلَمُ ماتَحْمِلُ كلُّ أُنْثى وما تَغِيضُ الأَرْحامُ .

غِيضَ نُقِصَ

171- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Allah her dişinin neye gebe olacağını, rahimlerin neyi

---

315 Âdem kıssası altı sûrede tekerrür etmiştir. Bunlar: el-Bakara: 30-38, el-A'râf: 50, el-Hıcr: 26-42, el-İsrâ: 61-70, el-Kehf: 50, Tâhâ: 115-124. sûreleridir. Bu kıssadan maksad el-Bakara Sûresi'nde Allah'ın ni'metlerini; el-Hıcr Sûresi'nde Allah'ın insanı topraktan, cinni ateşten halk edip bu iki maddenin birbirinden üstün olmadığını, İblîs'in kendini Âdem'den hayırlı telâkkî etmesinin de bir aldanma ve cehâlet eseri sayılması lâzım geldiğini; el-İsrâ Sûresi'nde insanların fitnelerini; el-Kehf Sûresi'nde insanın düşmanı olan İblîs ve onun cinsinden olanlarla dostluk kurmanın ne kadar kötü birşey olduğunu; Tâhâ Sûresi'nde ise insanın zaaf hâllerini ve bundan dolayı her zamân Allah'ın yardımına muhtâç bulunduğunu hatırlatmaktır. Mü'minlerin ibret almaları için adı geçen kıssa bu altı sûrede böylece ve lüzûmuna binâen tekrarlanmıştır (Prof. M. Tayyib Okiç, *Tefsîr Takrîrleri*, 1952).

eksik, neyi artık yapacağını bilir. O'nun nezdinde herşey ölçü iledir'' (Âyet: 8).

''*Gîda*'', "Eksildi" demektir[316].

٢١٧ــ **حدّثني** إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ **حدّثنا** مَعْنٌ قال **حدّثني** مالِكٌ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ دِينارٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رَضى اللَّهُ عنهما أنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ قال مَفاتِيحُ الغَيْبِ خَمْسٌ لاَيَعْلَمُها إلاّ اللَّهُ لاَيَعْلَمُ ما فى غَدٍ إلاّ اللَّهُ ولاَ يَعْلَمُ ما تَغِيضُ الأرْحامُ إلاّ اللَّهُ ولاَ يَعْلَمُ مَتَى يأتِي المَطَرُ أحَدٌ إلاّ اللَّهُ ولاَ تَدْرِى نَفْسٌ بأيِّ أرْضٍ تَمُوتُ ولاَ يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إلاّ اللَّهُ *

217-....... Mâlik, Abdullah ibn Dînâr'dan; o da İbnu Umer(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *''Gaybın anahtarları beştir ki, onları Allah'tan başkası bilemez; Yarın ne olacağını Allah'tan başka hiçkimse bilemez. Rahimlerin eksiltmekte oldukları şeyleri Allah'tan başkası bilemez. Allah'tan başka hiçbir kimse yağmurun ne zamân geleceğini bilemez. Hiçbir nefis hangi arzda öleceğini bilemez. Kıyâmetin ne zamân kopacağını da Allah'tan başkası bilemez''*[317].

---

316 Ve rahimler neler eksiltir, neler artırır? Aldığı alûhta ne tahlîl yapar, ne maddeler çıkarır, neler ilâve eder, kendisinde gizliden sarfettiği ne, büyülttüğü nelerdir? Taşıdığında neyi sakatlar, neyi tamamlar, ikinci olarak müddet i'tibâriyle: Vakti er mi, geç mi olur? Çocuğun hilkati belirmeden mi, belirdikten sonra mı? Hamlin en az müddetinde mi, en çok müddetinde mi veyâ ikisi arasında mı doğurur? Üçüncü olarak aded i'tibâriyle bir mi, iki veyâ daha ziyâde mi olur?

Allah hep bunları, bu bilinmez zannedilen sırrları bilir. Doğumlarda mu'tâddan eksik veyâ fazla olarak vâki' olan şeyler bile kör körüne vâki' oluvermiş birtakım galatlar, yanlışlar değil, sırr âleminde Yüce Allah'ın ilmi altında cereyân eden şeylerdir. Bunlar tabîat da'vâsı aleyhine irâde delîli olduğu gibi, aynı zamânda ilme de dayanırlar. Bir hayât ilmi vardır ki, onu bilen ve yaratmaya kudreti olan, böyle dilediğini yapabilir. Bir rahimin döktüğü kan, yetiştirdiği yumurta, aldığı aşı, beslediği evlâd, eksik veyâ zâid hâiz olduğu bütün hayâtî faydalar ve husûsiyetler hepsi bir bir ilim ile ve hesâb iledir. Hem sâde bunlar değil, herşey Allah'ın indinde bir mikdâr, bir ölçü iledir... (*Hakk Dîni,* IV, 2962-2963).

317 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun az değişik bir rivâyeti el-En'âm: 59. âyetin tefsîrinde 145 rakamıyle de geçmişti. İnşâallah Lukmân: 34. âyetinin tefsîrinde de gelecektir.

١٤ـ سُورَةُ إبْرَاهِيمَ

14- İbrâhîm Sûresi

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عبّاسٍ هادٍ دَاعٍ . وقال مُجاهِدٌ صَدِيدٌ قَيْحٌ ودَمٌ . وقال ابنُ عُيَيْنَةَ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عليكُمْ أيادِىَ اللهِ عِنْدَكُمْ وأيَّامَهُ . وقال مُجاهِدٌ مِنْ كلِّ ماسألْتُمُوهُ رَغِبْتُمْ إلَيْهِ فيهِ . يَبْغُونَها عِوَجًا يَلْتَمِسُونَ لَهَا عِوَجًا . وإذْ تأذَّنَ رَبُّكُمْ .أعْلَمَكُمْ آذَنَكُمْ .رَدُّوا أيْدِيَهُمْ فِي أفْوَاهِهِمْ هٰذَا مثَلٌ كَفُّوا عَمَّا أُمِرُوا بِهِ. مَقامِى حَيْثُ .يُقِيمُهُ اللَّهُ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ ورَائِهِ قُدَّامِهِ . لَكُمْ تَبَعًا واحِدُها تابِعٌ مِثْلُ غَيَبٍ وغائِبٍ . بِمُصْرِخِكُمْ اسْتَصْرَخَنِى اسْتَغاثَنِى يَسْتَصْرِخُهُ مِنَ الصُّراخِ . ولا خِلاَلَ مصْدَرُ خالَلْتُهُ خِلالاً وَيَجُوزُ أيْضًا جَمْعُ خُلَّةٍ وخِلالٍ . اجْتُثَّتْ اسْتُؤْصِلَتْ *

İbn Abbâs: "*Hâdin*" (er-Ra'd: 7)**, "Da'vet edici"dir [318]. Mucâhid de: "*Sadîd*"** (Âyet: 16)**, "Kusmuk ve kan"dır dedi.**

---

318 Bununla ***"O küfredenler: Ona Rabb'inden bir mu'cize indirilmeli değil miydi? derler. Sen ancak bir munzirsin, her kavmin de bir hidâyet rehberisin"*** (er-Ra'd: 7) kelâmına işâret etmiştir. Lâkin bu, bundan önce geçen er-Ra'd Sûresi'ndedir. Zâhir olan bunun burada zikredilmesi, müstensihlerin bâzısından olmasıdır. Burada ***"Hâdi"*** lâfzını "Da'vet edici" ile tefsîr etmiştir (Aynî).

Sufyân Ibn Uyeyne de: *"Allah'ın, üzerinizdeki ni'metini hatırlayın"* (Âyet: 6), "Allah'ın sizin yanınızdaki ellerini (ni'metlerini) ve günlerini (vâkıalarını) hatırlayın" demektir, dedi.

Ve Mucâhid: *"O size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi"* (Âyet: 34), "Kendisine rağbet ettiğiniz şeylerin hepsinden verdi" demektir, dedi.

"Yebğûnehâ ıvecen = Onu eğriliğe çevirmek isterler" (Âyet: 3), "Onun için bir eğrilik ararlar" demektir. *"Iz teezzene Rabbukum"* (Âyet: 7), "Rabb'iniz size bildirdi, i'lân etti" demektir.

"Rasûlleri onlara apaçık burhanlar getirmişti de onlar ellerini ağızlarına itmişlerdi" (Âyet: 9), bu bir meseldir; ma'nâsı "Emrolundukları haktan kendilerini çektiler, ona inanmadılar" demektir.

"Zâlike li-men hâfe makaamî = Bu, benim makaamımdan korkanlaradır" (Âyet: 14), "Allah'ın kıyâmet günü huzûrunda dikeceği makaamdan korkanlara" demektir.

"Ve min verâihi" (Âyet: 17), "Önünden de" demektir. *"İnnâ kunnâ lekum tebean = Biz sizin tebeanız idik"* (Âyet: 21); tekili *"Tâbi"*'dir, "Gâib"in cem'i "Gayeb" olduğu gibi.

"Ve mâ ene bi-musrihikum ve mâ entüm bi-musrıhiyye" (Âyet: 22), "Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz".

"Istesrahanî", "Benden feryâdla yardım istedi"; *"Yestesrıhu"*, "Ondan çığlıkla yardım ister" demektir. Bu, *"es-Surâh"*, "Çığlık koparmak, yardım dilemek" masdarındandır.

"Velâ hılâlun = Ne bir dostluk olmayan" (Âyet: 31); bu, "Onunla samîmî dostluk kurdum" fiilinin masdarıdır; bunun yine *"Hulletun(= Dost)"* ve *"Hılâlun(= Dostluk kurma)"*'un cem'i olması da câiz olur.

"Uctusset" (Âyet: 26), "Koparılmış".

١٧٢ــ بابُ قوْلِهِ كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أصْلُها ثابِتٌ وفَرْعُها فى السَّماءِ تُؤتِى أُكُلَها كُلَّ حِينٍ

172- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"Görmedin mi Allah sana nasıl bir mesel getirmiştir? Güzel bir kelime, kökü sâbit ve dalı semâda olan güzel bir ağaç gibidir ki, o ağaç, Rabb'inin izniyle her zamân yemişini verir durur"* (Âyet: 24-25) [319].

٢١٨ــ حدّثنى عُبَيْدُ بنُ إسْماعِيلَ عنْ أبى أُسامَةَ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما قال كُنَّا عِنْدَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فقال أخبرُونِى بِشَجَرَةٍ تُشْبِهُ أوْ كالرَّجُلِ المُسْلِمِ لايَتحاتُّ ورَقُها ولاَ ولاَ ولاَ تُؤْتِى أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ قالَ ابنُ عُمَرَ فوَقَعَ فى نَفْسِ أنَّها النخْلَةُ ورَأَيْتُ أبا بَكْرٍ وعُمَرَ لاَيَتَكَلَّمانِ فكَرِهْتُ أنْ أتَكَلَّمَ فَلَمَّا لَمْ يَقُولُوا شَيْئًا قال رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم هِىَ النَّخْلَةُ فَلمَّا قُمْنا قُلْتُ لِعُمَرَ ياأبَتاهُ واللَّهِ لَقد كانَ وقَعَ في نَفسِى أنَّها النَّخْلَةُ فقال مامَنَعَكَ أنْ تَتكَلَّمَ قال لَمْ أرَكُمْ تَكَلَّمُونَ فكَرِهْتُ أنْ أتَكَلَّمَ أوْ أقُولَ شَيْئًا قال عُمَرَ لأنْ تَكُونَ قُلْتَها أحَبُّ إلَيَّ مِنْ كَذا وكَذا *

218-....... Abdullah ibn Umer (R) şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah'ın yanında bulunuyorduk.

— *"Bana müslümâna benzeyen,* yâhud da: *Müslim kimse gibi olan, yaprağı düşmeyen, şöyle olmayan, şöyle olmayan, şöyle olmayan ve meyvesini her zamân verip duran bir ağacı haber veriniz"* buyurdu.

İbn Umer dedi ki: Onun hurma ağacı olduğu gönlüme düştü, Ebû Bekr ile Umer'i de konuşmuyorlar görünce, ben konuşmak istemedim. Oradakiler birşey söylemeyince Rasûlullah (S):

— *"O, hurmadır"* buyurdu.

Oradan kalktığımızda ben Umer'e:

---

319 Âyetin devâmı, bir sonrakiyle birlikte şöyledir: *"Allah insanlara böyle misâller getirir. Olur ki onlar, çok iyi düşünüp ibret alırlar. Kötü bir kelimenin hâli de* (gövdesi) *toprağın üstünden koparılıvermiş kötü bir ağaç gibidir ki, onun hiçbir sebâtı* (tutunma ve yerinde kalma kaabiliyeti) *yoktur"* (Âyet: 25-26).

— Ey babacığım! Yemîn olsun onun hurma ağacı olduğu gönlüme düşmüştü, dedim.

Umer:

— Konuşmandan seni men' eden nedir? dedi.

İbn Umer dedi ki: Ben:

— Sizleri konuşur görmedim de, konuşmamı çirkin gördüm yâhud birşey söylemeyi çirkin gördüm, dedim.

Umer:

— Gönlüne düşen o ağacı söylemekliğin, bana şundan ve şundan daha sevimli olurdu, dedi [320].

١٧٣ـ بابٌ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمنُوا بالْقَوْلِ الثّابتِ

173- BÂB:

"Allah, îmân edenlere o sâbit sözde dâimâ sebât ihsân eder" (Âyet: 27).

٢١٩ـ حدّثنا أبو الوَلِيدِ حدّثنا شُعْبَةُ قال أخبرني عَلْقَمَةُ بنُ مَرْثَدٍ قال سَمِعْتُ سَعْدَ بنَ عُبَيْدَةَ عنِ البَرَاءِ بنِ عازِبٍ أنَّ رسولَ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم قال المُسْلِمُ إذا سُئِلَ فى القَبْرِ يَشْهَدُ أنْ لاإلٰهَ إلاّ اللّٰهُ وأنَّ مُحَمَّدًا رسولُ اللّٰهِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ يُثَبِّتُ اللّٰهُ الَّذِينَ آمنُوا بالْقَوْلِ الثّابتِ فى الحَياةِ الدُّنْيا وفى الآخِرَةِ*

219-....... Alkame ibnu Mersed haber verip şöyle demiştir: Ben Sa'd ibn Ubeyde'den işittim; o da el-Berâ ibnu Âzib(R)'den ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Müslümân, kabrine konulup da suâl melekleri tarafından sorulduğunda Lâ ilâhe ille'llâhu ve enne Muhammeden rasûlullahi diye* (yânî: Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir diye) *şehâdet eder. İşte bu şehâdet, Yüce Allah'ın şu kavlidir: Allah, îmân edenlere dünyâ hayâtında da, âhirette de, o sâbit sözünde dâimâ sebât ihsân eder. Allah zâlimleri şaşırtır. Allah ne dilerse yapar"* [321].

---

320 Başlığa uygunluğu, güzel ağacın hurma olması yönündendir. Müslümânın ağaca benzetilmesindeki hikmet, ağacın sağlam bir kök ile ayakta duran gövde ve yüksek dala mâlik olmasıdır. Îmân da böyledir. Üç şeyle tamâm olur: Kalble tasdîk, dille söylemek ve bedenle amel.

Bu hadîsin bâzı rivâyetleri İlim Kitâbı'nın dört yerinde geçmişti.

321 Bu hadîsin bir rivâyeti Cenâzeler Kitâbı, "Kabir azâbı bâbı"nda da geçmişti.

١٧٤ ـ بابٌ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا . أَلَمْ تَعْلَمْ كَقَوْلِهِ
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ . أَلَمْ تَرَ الى الَّذِينَ خَرَجُوا . الْبَوَارُ الْهَلَاكُ : بارَ يَبُورُ بَوْرًا
: قَوْمًا بُورًا هالِكِينَ

174- BÂB:

"Allah'ın ni'metine bedel küfrü seçenleri, kavimlerini de helâk yurduna sokanları görmedin mi?" **(Âyet: 28)**

Buradaki "*Elem tere*", "*Elem ta'lem*(= Bilmedin mi)" ma'nâsınadır. Yüce Allah'ın şu kavilleri gibi: "*Görmedin mi Allah sana nasıl bir mesel getirmiştir?*" (Âyet: 24); "*Sayıları binlerce olduğu hâlde ölüm korkusuyla yurdlarından çıkanları görmedin mi?* (el-Bakara: 243).

"*el-Bevâr*", "el-Helâk"tır. "Bâre, Yebûru, Bevren" masdarındandır. "*Kavmen bûran*" (el-Furkaan: 18), "Helâk olucu kavim" demektir.

٢٢٠ ـ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عَمْرٍ وعنْ عَطاءٍ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ أَلَمْ تَرَ إلى الَّذينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ كُفْرًا قال هُمْ كُفَّارُ أَهْلِ مَكَّةَ *

220-....... Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan tahdîs etti ki, Atâ ibn Ebî Rebâh, İbn Abbâs'tan işitmiştir. İbn Abbâs, ***"Allah'ın ni'metine bedel küfrü seçenleri görmedin mi?"*** kavli hakkında: Bunlar Mekke ahâlîsinin kâfirleridir, demiştir [322].

Hasan Basrî Çantay'ın *Meâl-i Kerîm*'indeki hâşiyelerde güzel bilgiler toplanmıştır (I, 382).

322 Bunun bir rivâyeti de Bedir gazvesi bâbı'nda geçmişti.

١٥ـ سورة الحجر
15- el-Hıcr Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ الحَقُّ يَرْجِعُ إلى اللَّهِ وعَلَيْهِ طَرِيقُهُ.
وقال ابنُ عَبَّاسٍ لَعَمْرُكَ لَعَيْشُكَ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ أَنْكَرَهُمْ لُوطٌ . وقال غَيْرُهُ
كِتابٌ مَعْلُومٌ أَجَلٌ . لَوْ ماتأْتِينا هَلاَّ تأْتِينا . شِيَعٌ أُمَمٌ ولِلأَوْلِياءِ أَيْضًا شِيَعٌ.
وقال ابنُ عَبَّاسٍ يُهْرَعُونَ مُسْرِعِينَ لِلْمُتَوَسِّمِينَ لِلنَّاظِرِينَ سُكِّرَتْ غُشِّيَتْ .
بُرُوجًا مَنازِلَ لِلشَّمْسِ والقَمَرِ : لَوَاقِحَ مَلاَقِحَ مُلْقِحَةً . حَمإٍ جَماعَةُ حَمْأَةٍ
وهُوَ الطِّينُ المُتَغَيِّرُ والمَسْنُونُ المَصْبُوبُ . تَوْجَلْ تَخَفْ . دابِرَ آخِرَ :
لَبِإمامٍ مُبِينٍ : الإمامُ كُلُّ ماائْتَمَمْتَ واهْتَدَيْتَ بِهِ : الصَّيْحةُ الهَلَكَةُ *

Ve Mucâhid: ''*İşte bu, bana hakk olan dosdoğru bir yoldur buyurdu*'' (Âyet: 41). **Bu "Hakk Allah'a döner ve hakkın yolu ancak Allah'a meyleder, yükselir (başka şey üzerine meyletmez)" demektir, dedi.**

İbn Abbâs da: ''*Senin ömrüne yemîn ederim*'' (Âyet: 72), **"Senin yaşama müddetine, hayâtına yemîn ederim" demektir. ''*Kaale innekum kavmun münkerûn = Siz tanınmamış bir zümresiniz dedi*''** (Âyet: 62); **Lût Peygamber, gençler sûretinde gelen melekleri tanımadı, dedi.**

İbn Abbâs'tan başkası şöyle dedi: "*Biz hiçbir memleketi, onun belli bir yazısı olmaksızın helâk etmedik*" (Âyet: 4), buradakı "*Belli yazı*", takdîr ve ta'yîn edilmiş eceldir.

"*Lev mâ te'tinâ bi'l-melâiketi = Bize melekleri getirmeli değil miydin?*" (Âyet: 7); buradaki "*Lev mâ*", "Lev lâ" ma'nâsınadır.

"*Şiyai'l-evvelîn*" (Âyet: 10), "Evvelki ümmetler" ma'nâsınadır. Velîler için de yine "Şıya' vardır" denilir ki, onun yolu ve mezhebi üzerinde ittifâk etmiş topluluklar, demektir.

İbn Abbâs şöyle dedi: "*Kavmi ona koşarak geldiler*" (Hûd: 78); buradaki "*Yuhraûne*", "Sür'at ederek, koşarak" ma'nâsınadır. "*Elbette bunda fikir ve firâseti olanlar için ibretler vardır*" (Âyet: 75); buradaki "*Mutevessimîn*", "Nazar edenler, düşünenler" demektir. "*İnnemâ sukkıret ebsârunâ*" (Âyet: 15), "Muhakkak gözlerimiz perdelendirildi" demektir.

"*And olsun biz gökte burclar yapmış ve onu ibretle bakanlar için donatmışızdır*" (Âyet: 16); buradaki "*Burclar*", Güneş ve Ay'a âid menzillerdir. "*Biz aşılayıcı rüzgârlar gönderdik*" (Âyet: 22), buradaki "*Levâkıh*", "Melâkıh"tır ki, "Aşılayıcı" ma'nâsına olan "Mulkıha"nın cem'idir. "*Hamein*", "*Hameetin*"in cem'idir. "*Hamein*" de, değişmiş balçık çamurudur; "*el-Mesnûn*" da kuruması için dökülmüş ma'nâsınadır (Âyet: 26, 28, 33).

"*Lâ tevcel*" (Âyet: 53), "Korkma"; "*Dâbire havlâi*" (Âyet: 66), "Bunların arkaları" demektir. "*Ve innehumâ le-bi-imâmin mubîn = Bu yerlerin ikisi de apaçık bir yol üzerindedir*" (Âyet: 79); "*el-İmâm*", önder edindiğin ve kendisiyle doğru yol bulduğun herşeydir. "*Ahazethumu's-sayhatu = Onları o sayha yakaladı*" (Âyet: 73,83), "Onları helâk yakaladı" demektir [323].

---

323 Buhârî, âdeti üzere sûre içinde geçen bâzı ta'bîrlerin tefsîrlerini nakletmiştir. Bunların geçtiği âyetlerin tamâmının okunmasıyle daha da iyi anlaşılacağı meydandadır.

١٧٥ــ بابٌ إلاَّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فأتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ

175- BÂB:

"Biz onu (göğü) taşlanan her şeytândan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden şeytân vardır ki, onun ardına da apaçık bir ateş parçası düşmektedir" (Âyet: 17-18).

٢٢١ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عَمْرٍو عنْ عِكْرِمَةَ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنْهُ يَبْلُغُ بِهِ النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال إذَا قَضَي اللّهُ الأمْرَ فِى السَّماءِ ضَرَبتِ المَلائِكَةُ بأَجْنِحَتِها خُضْعاناً لِقَوْلِهِ كالسِّلْسِلَةِ عَلى صَفْوَانٍ : قال عَلِيٌّ وقال غَيْرُهُ صَفَوَانٍ يَنْفُذُهُمْ ذٰلِكَ فإذا فُزِّعَ عنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذَا قال رَبُّكُمْ قالُوا لِلَّذِى قال الحَقَّ وهُوَ العَلِيُّ الكَبِيرُ فيَسْمَعُها مُسْتَرِقو السَّمْعِ ومُسْتَرِقُو السَّمْعِ هٰكَذَا واحِدٌ فَوْقَ آخَرَ . ووَصَفَ سُفْيانُ بِيَدِهِ وفَرَّجَ بَيْنَ أصابعِ يَدِهِ اليُمْنَى نَصَبَها بَعْضَها فوْقَ بَعْضٍ فرُبَّما أدْرَكَ الشِّهابُ المُسْتَمِعَ قَبْلَ أنْ يَرْمِىَ بِها إلى صاحِبِهِ فَيُحْرِقُهُ ورُبَّما لَمْ يُدْرِكْهُ حَتَّى يَرْمِىَ بِها إلى الَّذِى يَلِيهِ إلى الذِى هُوَ أسْفَلُ مِنْهُ حتَّى يُلْقُوها إلى الأرْضِ ورُبَّما قال سُفْيانُ حتَّى تَنْتَهِىَ إلى الأرْضِ فتُلْقَى على فَمِ السَّاحِرِ فَيَكْذِبُ مَعَها مِائَةَ كَذْبَةٍ فَيَصْدُقُ فيَقُولونَ ألَمْ يُخْبِرْنا يَوْمَ كَذَا وكَذَا يَكُونُ كَذَا وكَذَا فَوَجَدْناهُ حَقّاً لِلْكَلِمَةِ الَّتِى سُمِعَتْ مِنَ السَّماءِ *

221- Bize Alî ibnu Abdillah el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan; o da İkrime'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Ebû Hureyre bunu Peygamber'e eriştirir [324]. Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Allah gökyüzündeki meleklere bir işin yerine getirilmesini hükmettiği zamân, düz ve sert bir taş üzerindeki zincir* (sesi) *gibi olan bu ilâhî hükme melekler tamâmiyle itâat ederek korku ile kanatlarını birbirine vururlar."*

---

324 "Ebû Hureyre bunu Peygamber'e eriştirir" şeklindeki bu rivâyet tarzı, "Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim" yerinde kullanılmıştır. Ebû Hureyre'nin doğrudan Peygamber'den işitmesini tasrîh etmeyip de böyle bir ifâdeye meyledilmesinin sebebi, râvî Ebû Hureyre ile Peygamber arasında diğer bir râvînin bulunması ihtimâlinden dolayıdır.

Alî ibnu'l-Medînî şöyle dedi: Sufyân ibn Uyeyne'den başkası bu *"Safvân"* kelimesini *"Safavân"* şeklinde söyledi.

"Gönüllerinden bu korku giderilince de melekler (Cebrâîl ve Mîkâîl gibi Mukarrebûn meleklerine):

— *Rabb'iniz ne söyledi? diye sorarlar.*

Mukarrebûn melekleri, sorana:

— *Allah hakk sözü söyledi, diye Allah'ın hüküm ve takdîrini bildirirler ve: Allah pek yücedir, pek büyüktür! derler.*

Bu sûretle kulak hırsızı şeytânlar, Allah'ın o emir ve takdîrini işitirler. O sırada kulak hırsızı şeytânlar (yerden göğe kadar) ***birbirinin üstünde zincirleme dizilmiş*** (ve kulak hırsızlığına hazırlanmış) ***bulunurlar."***

-Sufyân ibn Uyeyne, dinleyici şeytânların birbirleri üstünde dizilişlerini eliyle şöyle vasıfladı: Sağ elinin parmakları arasını araladı da onların bir kısmını diğerleri üzerine dikti:-

"Şeytânlar bu vaziyette iken bâzı defa meleklerin konuşmalarını işiten en üstteki şeytâna bir ateş parçası yetişir de, altındaki şeytâna o haberi işittirmeden önce, onu yakar. Bâzı defa da ateş ona erişemeyip alt tarafında bulunan şeytâna haberi atıp yetiştirir. O da haberi kendisinden sonra bulunan daha aşağıdaki şeytâna atar ve bu sûretle haber tâ yere kadar ulaşır."

Sufyân ibn Uyeyne bâzen şöyle demiştir: *"Nihâyet o haber yere ulaşır ve sihirbâzın ağzına atılır. Sihirbâz o haberle berâber yüz yalan uydurup halka söyler. İlâhî emir yeryüzünde gerçekleşince de sihirbâz kişi doğru söylemiş olur. Ve ondan bu haberi işitenler, insanlara:*

— *Sihirbâz bize, fulân ve fulân günleri şöyle şöyle olacak diye haber vermedi mi? Gördünüz sihirbâzın haber verdiklerini doğru bulduk, derler; bu da sihirbâzın gökyüzünden işitildi dediği o sözden dolayı yapılan bir tasdîktir. Artık onun verdiği haberlerin hepsini doğru saymışlardır"* [325].

٢٢٢ــ **حدّثنا** عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللَّهِ **حدّثنا** سُفْيانُ **حدّثنا** عَمْرٌو عَنْ عِكْرِمَةَ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ إذَا قَضَى اللَّهُ الأمْرَ وزَادَ والْكاهِنِ **وحدّثنا** سُفْيانُ فقال قال عَمْرٌو سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ **حدّثنا** أبو هُرَيْرَةَ قال إذَا قَضَى اللَّهُ الأمْرَ وقال عَلى فَمِ

---

325 *eş-Şihâb* yüksek ve parlak olan ateş şu'lesine denir. Şârih der ki, şeytânlar haber çalmak için âsumâna yükseldiklerinde, onları def' etmek üzere meleklerin attıkları şu'leli ateş mermilerinde kullanılması gâlib olmuştur. Halk ona yıldız kayması ta'bîr ederler. Allah Taâlâ ***"Fakat onu delip geçen bir alev ta'kîb etmiştir"*** (es-Sâffât: 10) buyurmuştur ki, gökten yere doğru karanlığı delip geçen bir alev demektir *(Kaamûs Ter.)*.

السَّاحِرِ قُلْتُ لِسُفْيَانَ أَأَنْتَ سَمِعْتَ عَمْرًا قال سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ قال سَمِعْتُ أَبَا
هُرَيْرَةَ قال نَعَمْ قُلْتُ لِسُفْيَانَ إِنَّ إِنْسَانًا رَوَى عَنْكَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ
أَبِى هُرَيْرَةَ وَيَرْفَعُهُ أَنَّهُ قَرَأَ فُرِّغَ قال سُفْيَانُ هٰكَذَا قَرَأَ عَمْرٌو فَلاَ أَدْرِى سَمِعَهُ
هٰكَذَا أَمْ لاَ قال سُفْيَانُ وَهِىَ قِرَاءَتُنَا *

222-....... Bize Amr, İkrime'den; o da Ebû Hureyre'den: *"Allah bir işi hükmettiği zamân..."* hadîsini tahdîs etti de bu rivâyette *"Sihirbâzın ağzı üzerine"* sözünden sonra *"Kâhinin ağzı üzerine"* sözünü ziyâde etti.

Alî ibn Abdillah dedi ki: Ve bize Sufyân tahdîs etti de, bu hadîsinde şöyle dedi: Amr ibn Dînâr şöyle dedi: Ben İkrime'de işittim, şöyle diyordu: Bize Ebû Hureyre tahdîs edip şöyle dedi: *"Allah bir işi hükmettiği zamân"* ve *"Sihirbâzın ağzı üzerine"* sözünü söyledi.

Alî ibn Abdillah dedi ki: Ben Sufyân ibn Uyeyne'ye:

— Sen bunu Amr'dan işittin mi? diye sordum.

O:

— Ben İkrime'den işittim, dedi ki: Ben Ebû Hureyre'den işittim, evet, dedi.

Alî ibnu'l-Medînî şöyle dedi: Ben Sufyân'a:

— Bir insan senden, Amr'dan; o da İkrime'den; o da Ebû Hureyre'den rivâyet etti. Ebû Hureyre bu hadîsi Peygamber'e yükseltiyordu; o "Furriğa" şeklinde okudu, dedim.

Sufyân:

— Amr ibn Dînâr o kelimeyi böyle okudu, kendisi bunu bu şekilde râ ile mi işitti yâhud işitmedi mi, bilmiyorum, dedi.

Sufyân:

— Bu kelime râ harfiyle bizim kırâatimizdir, dedi [326].

---

326 Bu da yukarıki hadîsin aynıdır, fakat burada bâzı ziyâdelik ve değişikliklerle berâber işitmenin açıkça belirtilmesi gibi fâideler vardır.

Başlıktaki âyet ile burada getirilen hadîs şu âyetleri tefsîr etmektedir: ***"Hakîkat biz, en yakın göğü bir zînetle yıldızlarla süsledik. Onu her mutemerrid şeytândan koruduk. Ki onlar Mele'i A'lâ'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovularak atılırlar. Onlar için ardı arası kesilmez bir azâb vardır. Meğer ki içlerinden bir çalıp çarpan olsun. Fakat onu da delip geçen bir alev ta'kîb etmiştir"*** (es-Sâffât: 6-10).

Bu âyetlerde açıkça bildirildiği üzere bu kulak hırsızları *el-Meleu'l-A'lâ* denilen ve vahy taşıyıcıları olan meleklerin yanlarına sokulamazlar. Yalnız dünyâya en yakın olan birinci kat semâya yaklaşabilirler ve oradan çaldıkları birkaç kelimeyi kâhinlere yetiştirerek fesâd vesîlesi edinirler ki, bu da haddizâtında bir imtihândan ibârettir. Şihâb denilen gök hâdiseleri vahy diliyle böyle îzâh edil-

١٧٦ـ بابُ قَوْلِهِ ولَقَدْ كَذَّبَ أصْحابُ الحِجْرِ المُرْسَلِينَ

176- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"And olsun ki, Hıcr sâhibleri de gönderilen peygamberleri yalanlamışlardır"

(Âyet: 80).

٢٢٣ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ حدّثنا مَعْنٌ قال حدّثني مالِكٌ عنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ دِينارٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ بن عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم قال لأصْحابِ الْحِجْرِ لا تَدْخُلوا عَلى هٰؤُلاَءِ القَوْمِ إلاَّ أنْ تَكُونُوا باكِينَ فإنْ لَمْ تَكُونُوا باكِينَ فَلاَ تَدْخُلُوا علَيْهِمْ أنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ ما أصَابَهُمْ *

223-....... İmâm Mâlik, Abdullah ibn Dînâr'dan; o da Abdullah ibn Umer'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) -Tebûk'e giderlerken- Hıcr şehrinin harâbeleri yanından geçtikleri sırada sahâbîlerine: *"Bu helâk edilmiş kimselerin yurtlarına girip konaklamayınız, ancak ağlayıcılar olmanız hâli müstesnâdır. Eğer ağlayıcılar olamıyorsanız, onlara isâbet eden azâbın benzeri sizlere isâbet etmemesi için, onların yurtlarına girmeyiniz"* buyurmuştur [327].

١٧٧ـ بابُ قَوْلِهِ ولَقَدْ آتَيْناكَ سَبْعًا منَ المَثانِي والقُرْآنَ العَظِيمَ

177- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"And olsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik"

(Âyet: 87).

٢٢٤ـ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ خُبَيْبِ

---

miştir. Bu husûsta doyurucu açıklamalar için *Hakk Dîni Kur'ân Dili* tefsîrinden bu âyetlerle ilgili kısımların okunması tavsiye edilmeye değer: IV, 3047-3052.

327 Hıcr, Sâlih Peygamber'i yalanlamış, bu sûretle bütün peygamberleri yalanlamış olduklarından toptan helâk edilen Semûd kavminin merkezlerinden biridir.
Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı'nda "Yere batırılmış yerlerde, yurtlarda namâz bâbı"nda geçmişti (es-Salât, 53. bâb).

بنِ عبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ حَفْصِ بنِ عاصِمٍ عنْ أبِي سَعِيدِ بنِ المعَلّى قال مَرَّبِيَ
النبيُّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم وأنا أُصَلِّي فَدَعانِي فلَمْ آتِهِ حَتَّى صَلَّيْتُ ثُمَّ أتَيْتُ
فقال مامَنَعَكَ أنْ تأتِيَ فقُلْتُ كُنْتُ أُصَلِّي فقال ألَمْ يَقُلِ اللّهُ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا
اسْتَجِبُوا لِلَّهِ ولِلرَّسولِ ثُمَّ قال ألا أُعَلِّمُكَ أعْظَمَ سورَةٍ في القُرْآنِ قَبْلَ أنْ أخْرُجَ
مِنَ المَسْجِدِ فذَهَبَ النبيُّ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم لِيَخْرُجَ مِنَ المَسْجِدِ فَذَكَّرْتُهُ
فقال الحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ المَثانِي والقُرْآنُ العَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ *

224-....... Ebû Saîd ibnu'l-Muallâ şöyle demiştir: Ben namâz kılarken Peygamber (S) benim yanıma uğradı da, beni çağırdı. Ben O'nun yanına gitmedim. Nihâyet namâzı kıldıktan sonra yanına vardığımda bana:

— *"Gelmenden seni men' eden nedir?"* buyurdu.

Ben:

— Namâz kılıyordum, dedim.

Rasûlullah:

— *"Allah: **Ey îmân edenler, Allah'a ve Rasûl'e icâbet ediniz** (el-Enfâl: 24) buyurmadı mı?"* dedi.

Sonra Rasûlullah bana:

— *"Sen bu mescidden çıkmadan önce ben sana Kur'ân'daki en büyük sûreyi öğreteceğim"* buyurdu.

Sonra Peygamber mescidden çıkmak için yürüdüğü zamân ben kendisine o sözünü hatırlattım. Bunun üzerine:

— *"O sûre **el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn** Sûresi'dir. O* (namâzlarda) *tekrar edilen yedi âyet ve bana verilen büyük Kur'ân'dır"* buyurdu [328].

٢٢٥ـ حدّثنا آدَمُ **حدّثنا** ابنُ أبِي ذِئْبٍ **حدّثنا** سعِيدٌ المَقْبُرِيُّ عنْ أبِي
هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم أُمُّ القُرْآنِ هِيَ
السَّبْعُ المَثانِي والقُرْآنُ العَظِيمُ *

225-....... Ebû Hureyre (R): Rasûlullah (S): *"Ümmü'l-Kur'ân,*

328 Bu hadîsin bir rivâyeti Tefsîr Kitâbı'nın evvelinde "Fâtihatu'l-Kitâb hakkında gelen şeyler bâbı"nda geçmiş ve bununla ilgili bâzı açıklamalar orada verilmişti.

tekrarlanan yedi âyettir ve büyük Kur'ân'dır" buyurdu, demiştir [329].

١٧٨ـ بابُ الَّذِينَ جَعَلُوا القُرْآنَ عِضِينَ المُقْتَسِمِينَ الَّذِينَ حَلَفُوا ومنْهُ لا أُقْسِمُ أىْ أُقْسِمُ وتُقْرَأُ لأُقْسِمُ : قاسَمَهُما حلَفَ لَهُما ولَمْ يَحْلِفا لَهُ : وقال مُجاهِدٌ تَقاسَمُوا تَحالَفُوا

178- *"Kur'ân'ı parça parça ayıranlara..."* (Âyet: 91) BÂBI

"*el-Muktesimîn*", "Yemîn edenler" demektir. "Lâ uksimu", yânî "Yemîn ederim" ta'bîri, bu "*Muktesimîn*" ma'nâsındandır. Bu son fiil "Le-uksimu(= Elbette yemîn ederim)" şeklinde de okunur. "*Kaasemehumâ = İblîs, Âdem ile Havvâ'ya yemîn etti*" (el-A'râf: 21) ve o ikisi İblîs'e yemîn etmediler, ma'nâsınadır.

---

329 Başlıktaki âyette ve bu hadîslerde zikredilen *Mesnâ*'nın veyâ *Mesnât*'ın cem'i olan *Mesânî* kelimesi çok ma'nâlı ve çok cem'iyyetli bir kelimedir. Tesniye ve istisnâ maddesi olan "*Senyun*"den de, "*Sinâ*" ve "*Senâ*"dan da türemiş olabilir. Bu cümleden bükülmek, kıvrılmak veyâ katlanmak veyâ tekrar edilmek sûretiyle ikilenen veyâ diğer birşey eklemekle takviye veyâ tenvî' edilen herhangi bir şeye "*Mesnâ*" denilir ki, ikişer, ikili, mükerrer, bükülü, müekked, muhkem, çifteli, büklüm, büklümlü, katlı, kıvrımlı... ma'nâlarına gelir. İbn Abbâs'tan bir nakle göre Mesânî'de müstesnâlık ma'nâsı dahî vardır. Zîrâ istisnâ dahî "*Senî*"den türemiştir... Bir de "*İsnâ*"dan mîm'in ötresi ile "*Musnâ*"nın cem'i olabilir ki, "*Senâ*" yânî övme yeri demek olur. Sonra ez-Zumer: 23'de buyrulduğu üzere, Kur'ân'a da "*Mesânî*" denilmiştir.

Şimdi bu âyetteki "*Seb'an mine'l-mesânî*"den anlaşılan ma'nâ, "*Mesânî*" denilen şeyler cinsinden muazzam, benzersiz yedi şey demektir. Bu ise mücmeldir, murâdın ta'yîni ayrıca delîle muhtâctır... Buradaki ve diğer hadîslerle "*Seb'an mine'l-mesânî*"den murâd, Ümmü'l-Kur'ân olan Fâtiha olduğu ve bundan dolayı Fâtiha'nın "*es-Seb'u'l-Mesânî*" ismini aldığı ve Kur'ân-ı Azîm bunun bir tefsîri bulunduğu tebeyyün etmiştir. Ve demek ki "*Seb'an mine'l-mesânî*"de "*Min*", yalnız teb'îziyye değil, aynı zamânda beyâniyye'dir. -Ma'lûmdur ki "Min"in beyâniyye olması, teb'îziyye ma'nâsını düşürmek lâzım gelmez.- "*Mesânî*" de yedi mesânî demektir. Yânî Fâtiha'yı teşkîl eden yedi âyet, Mesânî'den, Kur'ân'dan olduğu gibi, başlı başına yedi mesânîdir. Ve bütün Kur'ân'ın bir vasfı olan Mesânî mefhûmu, bunda müstesnâ bir sûrette katlanmıştır. Her namâzın her rek'atinde okunan, sûre zammetmekle katlanan, Kur'ân'ın her hatminde, duâların evvel ve âhirinde tekrâr edilen, nûn ve mîm fâsılalarıyle iki nağme üzerine cereyân eden, her âyeti çifte bir mazmûnu ihtivâ eyleyen ve umûmî hey'eti dâreynde kulların en büyük maksadlarına hidâyetle Allah'a hamd ve senâ hakîkatinde toplanan Ümmü'l-Kur'ân, hakîkaten her senâya lâyık öyle mesnâ ve müstesnâ en büyük bir ni'mettir.. (*Hakk Dîni*, IV, 3074-3076).

Mucâhid de: "*Takaasemû billâhi*" (en-Neml: 49). **"Birbirlerine Allah adıyle yemîn ettiler, andlaştılar" demektir, dedi [330].**

٢٢٦ــ حدّثنى يَعْقُوبُ بنُ إِبْرَاهِيمَ حدّثنا هُشَيْمٌ أخبرنا أَبُو بِشْرٍ عنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما الَّذِينَ جَعَلُوا القُرْآنَ عِضِينَ قال هُمْ أَهْلُ الكِتابِ جَزَّؤُهُ أَجْزَاءً فآمنُوا بِبَعْضِهِ وكَفَرُوا بِبَعْضِهِ *

226-....... Ebû Bişr, Saîd ibn Cubeyr'den, İbn Abbâs'ın ***"Kur'ân'ı parça parça ayıranlar"*** kavli hakkında: Onlar kitâb ehlidir ki, onlar Kur'ân'ı parça parça ayırıp, bâzısına îmân ettiler, bâzısına da kâfir oldular, demiştir.

٢٢٧ــ حدّثنى عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ مُوسٰى عنِ الأَعْمَشِ عنْ أبى ظَبْيانَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما كَما أَنْزَلْنا عَلَى المُقْتَسِمِينَ قال آمَنُوا بِبَعْضٍ وكَفَرُوا بِبَعْضٍ اليَهُودُ والنَّصارَى *

227- Bana Ubeydullah ibn Mûsâ, el-A'meş'ten; o da Ebû Zabyân'dan; o da İbn Abbâs(R)'tan, onun ***"Muktesimler üzerine azâb indirdiğimiz gibi"*** kavli hakkında: Bâzısına îmân ettiler, bâzısına küfrettiler; bunlar Yahûdîler ve Hıristiyanlar'dır, demiştir [331].

١٧٩ــ بابُ قوْلِهِ واعْبُدْ رَبَّكَ حتَّى يأتِيَكَ اليَقِينُ : قال سالِمٌ اليَقِينُ المَوْتُ

179- YÜCE ALLAH'IN:
"Sana yakîn gelinceye kadar Rabb'ine ibâdet et"
(Âyet: 99)
KAVLİ BÂBI

---

330 ***"Nitekim o muktesimlere, Kur'ân'ı parça parça etmek isteyenlere azâb indirmiştik"; "Kendilerine kitâb verdiğimiz kimseler sana indirilen*** (bu Kur'ân) ***ile sevinirler. Fakat o gürûh içinde onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardı..."*** (er-Ra'd: 36) medlûlünce, hoşlarına giden bâzısına inanıp, bâzısını inkâr etmek sûretiyle Kur'ân'ı parça parça etmek istiyorlardı...

331 Hadîslerin başlığa delâletleri meydandadır.

Sâlim ibn Umer: "*el-Yakîn*", "Ölüm"dür, demiştir[332].

332 Yânî her hayât sâhibi için vukûu kesin olan ölüm gelip de Rabb'ine kavuşuncaya kadar. Müfessirler buradaki "*Yakîn*"in "Ma'lûm" ma'nâsına, yânî henüz vâki' olmamış, fakat vukû' bulacağı yakînen ma'lûm olan o muteyakkan şey demek olduğunda müttefiktirler... Müfessirler topluluğu, bu "*Yakîn*"den murâd, ölüm olduğunu kabûl etmektedirler. Çünkü ölüm, her hayât sâhibi için en muteyakkan olan bir şeydir. Teklîf sınırının da sonudur... (*Hakk Dîni*, IV, 3080).

١٦ــ سُورَةُ النَّحْلِ
16- en-Nahl Sûresi

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

١٨٠ــ بابُ تفسيرِ رُوحُ القُدُسِ جِبْرِيلُ . نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الأَمِينُ:
فى ضَيْقٍ يُقالُ أمْرٌ ضَيْقٌ وضَيِّقٌ مِثْلُ هَيْنٍ وَهيِّنٍ وَليْنٍ ولَيِّنٍ ومَيْتٍ ومَيِّتٍ:
وقالَ ابنُ عَبَّاسٍ فى تَقَلُّبِهِمْ اخْتِلافِهِمْ : وقال مُجاهِدٌ تَمِيدُ تَكَفَّأُ
مُفْرَطونَ مُنْسِيُّونَ وقال غيْرُهُ فإِذَا قَرَأتَ القُرْآنَ فاسْتَعِذْ باللَّهِ هٰذَا مُقَدَّمٌ
ومُؤَخرٌ وذلِكَ أنَّ الاِسْتِعاذَةَ قَبْلَ القِراءَةِ ومَعْناها الاِعْتِصامُ باللَّهِ.قَصْدُ
السَّبِيلِ البَيانُ .الدِّفْءُ ما اسْتَدْفَأْتَ بِهِ . تُرِيحُونَ بالعَشِيِّ وتَسْرَحُون
بالغَدَاةِ . بِشِقٍّ يعْنِى المَشَقَّةَ . عَلى تَخَوُّفٍ تَنَقُّصٍ . الأنْعامِ لَعِبْرَةً وهْيَ
تُؤَنِّثُ وتُذَكِّرُ وكَذَلِكَ النَّعَمُ لِلْأنْعامِ جَماعَةُ النَّعَمِ . سَرَابِيلَ قُمُصٌ
تَقِيكُمُ الحَرَّ وأمَّا سَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بأْسَكُمْ فإِنَّها الدُّرُوعُ . دَخَلاً بَيْنَكُمْ
كُلُّ شَيْءٍ لَمْ يَصِحَّ فَهُوَ دَخَلٌ. قال ابنُ عبَّاسٍ حَفَدَة مَنْ وَلَدَ الرَّجُل:
السَّكَرُ ماحُرِّمَ مِنْ ثَمَرَتِها والرِّزْقُ الحَسَنُ ماأحَلَّ اللَّهُ : وقال ابنُ
عُيَيْنَةَ عنْ صَدَقَةَ أنْكاثًا هِيَ خَرْقاءُ كانَتْ إذَا أبْرَمَتْ غَزْلَها نَقَضَتْهُ : وقال
ابنُ مَسْعُودٍ الأُمَّةُ مُعَلِّمُ الخَيْرِ*

180- RÛHU'L-KUDÜS, CİBRÎL'DİR BÂBI

"*Onu Rabb'in tarafından hakk olarak Rûhu'l-Kudüs indirmiştir*" (Âyet: 102) [333].

"*Onların kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı hiçbir darlıkta olma, sıkıntıya düşme*" (Âyet: 127), (Dar yer, sıkıntılı bir iş ma'nâsına şeddesiz ve şeddeli olarak) "*Emrun daykun*" ve "*Dayyıkun*" denilir; "Heynun ve Heyyinun"; "Leynun ve Leyyinun"; "Meytun ve Meyyitun" kelimeleri de onun gibi hem şeddesiz, hem de şeddeli olarak kullanılır.

Ve İbn Abbâs: "*Fî takallubihim*" (Âyet: 46), "Dönüp dolaşmalarında, gidip gelmelerinde" ma'nâsınadır, dedi.

Mucâhid de: "*O, sizi sallayıp çalkalar diye yeryüzüne sâbit ve muhkem dağlar, ırmaklar, yollar koydu*" (Âyet: 15); buradaki "*Temîdu*", "Tekeffeu" (yânî: Hareket ettirir, meylettirir) ma'nâsınadır. "*Mufratûn = Onlar cehennemin öncüleri yapılmışlardır*" (Âyet: 62), "Onlar orada unutulmuş olanlardır" ma'nâsınadır, dedi.

Ve Mucâhid'den başkası, "*Kur'ân okuduğun zamân o kovulmuş şeytândan Allah'a sığın*" (Âyet: 98) kavli hakkında: Bu öne geçirilmiş ve geriye bırakılmıştır. Bunun sebebi şudur: Çünkü *Eûzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm* demek, Kur'ân okumanın önünde olur. İstiâzenin mańâsı Allah'a sığınmaktır. (Bâzıları bunu "Kur'ân okumak istediğin zamân" şeklinde takdîr etmişlerdir.)

---

333 *Rûhu'l-Kudüs,* Kudsiyet Rûhu, yânî hiçbir şâibe ile lekelenmek ihtimâli olmayan pâklık rûhu, her emniyete şâyân, mukaddes, tertemiz rûh demektir ki, Cebrâîl'dir. Nitekim bu 102. âyetteki "*Emîn Rûh*" da odur. "*Biz onu Rûhu'l-Kudüs'le te'yîd ettik*" (el-Bakara: 87, 253) ilâhî kavlinde olduğu gibi, burada Cebrâîl'in "*Rûhu'l-Kudüs*" unvânıyle zikri, kâfirlerin iftirâlarını şiddetle redd için Peygamber'in nezâhet ve kudsiyetinin kemâlini açıkça tesbît etmek nüktesiyle ilgilidir. Yânî, yâ Muhammed, Kur'ân öyle mukaddes bir kitâbdır ki, bunu sana hiçbir şâibe ile lekeli olmak ihtimâli olmayan Rûhu'l-Kudüs, Rabb'inden indirmekte, hem de hiçbir bâtıla mahall olmayacak sûrette hakkıyle indirmektedir. Binâenaleyh bu Kitâb bütün muhtevâsıyle hakk bir kitâb ve sen de Rûhu'l-Kudüs'e sâhib hakk bir rasûlsün (*Hakk Dîni,* IV, 3125).

"Ve ale'llâhi kasdu's-sebîl = Doğru yolu açıkça bildirmek Allah'a âiddir" (Âyet: 9); buradaki *"Kasdu's-Sebîl"*, "Yolu beyân" ma'nâsınadır.

"ed-Dif'u" (Âyet: 5), "Kendisiyle ısınıp korunduğun şey"; *"Akşâmleyin getirirken, sabâhleyin salıverirken"* (Âyet: 6), "Akşâmleyin sürüleri mer'adan geri döndürürken, sabâhleyin de onları otlağa çıkarırken, onlarda sizin için güzel bir zînet ve zevk vardır"; *"Onlar sizin ağırlıklarınızı yüklenirler, yarı canınız tükenmeden varamayacağınız memleketlere kadar götürürler"* (Âyet: 7), buradaki *"Bi-şıkkı'l-enfüsi"*, "Nefislerin yarısı külfet ve meşakkat" ma'nâsınadır.

"Yoksa onlar Allah'ın kendilerini yavaş yavaş azaltmak sûretiyle cezâlandıracağından emniyete mi girdiler?" (Âyet: 47), buradaki *"Alâ tahavvufin"*, "Yavaş yavaş eksiltmek, azaltmak" ma'nâsınadır.

"Sağmal hayvanlarda da sizin için elbette bir ibret vardır" (Âyet: 66), *"el-En'âm"* lafzı, hem müennes, hem de müzekker kılınır; tekili olan "en-Naam" lafzı da böyledir, *"el-En'âm"*, "en-Naam"ın cemâatidir.

"Allah yarattıklarından sizin için gölgeler yaydı. Dağlardan size yuvalar, siperler yaptı. Sıcaktan sizi koruyacak giyecekler, harbde sizi koruyacak giyecekler yaptı" (Âyet: 81); burada sıcaktan koruyacak giyimler, gömleklerdir. Ammâ harbden koruyacak giyimlere gelince, şübhesiz onlar demirden yapılmış zırhlardır.

"Bir ümmet diğer ümmetten (malca ve sayıca) daha çoktur diye, yemînlerinizi aranızda bir hîle ve fesâd konusu edinerek, ipliğini sağlamca büktükten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın" (Âyet: 92); buradaki *"Dahalen beynekum = Aranızda bir dahal"* ta'bîri, (bir şeye giren hıyânet, aldatma gibi) sahîh olmayan herşey'dir.

İbn Abbâs: *"Hafede"* (Âyet: 72), kişinin çocuğunun çocuğudur; *"Hurma ağacının meyvesinden ve üzümden bir içki ve güzel bir rızk edinirsiniz"* (Âyet: 67); buradaki *"es-Seker"*, (ağaçların meyvelerinden yapılıp) harâm

kılınmış olan içki'dir, "*Güzel rızk*" ise, Allah'ın halâl kıldıklarıdır, demiştir.

Sufyân ibn Uyeyne de Sadaka Ebû'l-Huzeyl'den "*Eskâl..*" kavli hakkında: O Mekke'de ismi Harkâ olan bir kadındı, ipliğini sağlam sağlam büktüğü zamân, onu söküp bozardı, demiştir.

İbn Mes'ûd da: "*Hakîkaten İbrâhîm bir ümmetti*" (Âyet: 120) **kavlindeki "*Ümmet*", "Hayır öğretmeni"dir, demiştir.**

١٨١ــ بابُ قَوْلِهِ ومِنكُمْ مَنْ يُرَدُّ إلى أرْذَلِ العُمُرِ

181- "*İçinizden kimi en aşağı ömre kadar geri götürülür*" (Âyet: 70) KAVLİ BÂBI [334]

٢٢٨ــ حدّثنا مُوسى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا هارُونُ بنُ مُوسى أبُو عَبْدِ اللَّهِ الأعْوَرُ عنْ شُعَيْبٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضىَ اللَّهُ عنهُ أنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم كانَ يَدْعُو أعُوذُبِكَ مِنَ البُخْلِ والكَسَلِ وأرْذَلِ العُمُرِ وعَذابِ القَبْرِ وفِتْنَةِ الدَّجّالِ وفِتْنَةِ المَحْيَ والمَماتِ *

228-....... Enes ibn Mâlik(R)'ten (o şöyle demiştir): Rasûlullah (S) şöyle duâ ederdi: "(Yâ Allah) *Cimrilikten, tenbellikten, fazla ihtiyârlıktan, kabir azâbından, Deccâl fitnesinden, hayât ve ölüm fitnelerinden Sana sığınırım*" [335].

---

334 Bunun tamamı şöyledir: "***Sizi Allah yarattı. Sizi yine O öldürecek. İçinizden kimi bildikten sonra*** (çocuk gibi) ***birşey bilmesin diye en aşağı ömre kadar geri götürülür. Allah herşeyi hakkıyle bilen, kemâliyle kaadir olandır***".

335 Bu duâdaki "*Ömrün en rezîli*" ta'bîri, en değersizi, en aşağısı ma'nâsınadır. Katâde, ömrün en düşüğünün sınırı doksan yaştır, demiş; Alî de yetmişbeş; Enes ibn Mâlik yüz yaş olarak ta'yîn etmişlerdir. İkrime'den gelen bir haberde Kur'ân okumaya devâm eden, ömrün en değersizine döndürülmez, denmiştir. Tabakaat kitâblarında hadîs ile meşgûl olanların ömrün en değersizinden korunmuş oldukları kabûl olunabilir.

١٧ــ سُورَةُ بَنِي إسْرَائِيلَ
17- Benû İsrâîl Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٢٩ــ حدّثنا آدَمُ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ أبِى إسْحاقَ قال سَمِعْتُ عبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ يَزِيدَ قال سَمِعْتُ ابنَ مَسْعُودٍ رضى اللّٰهُ عنه قال فى بَنِي إسْرَائِيلَ والكَهْفِ ومَرْيَمَ إنَّهُنَّ مِنَ العِتاقِ الأُوَلِ وهُنَّ مِنْ تِلادِى : قال ابنُ عَبَّاسٍ فَسَيُنْغِضُونَ يَهُزُّونَ : وقال غَيْرُهُ نَغَضَتْ سِنُّكَ أىْ تَحَرَّكَتْ وقَضَيْنا إلى بَنِي إسْرائِيلَ أخبرَناهُمْ أنَّهُمْ سَيُفْسِدُونَ والقَضاءُ عَلى وجُوهٍ . وقَضَي رَبُّكَ أمَرَ رَبُّكَ ومِنْهُ الحُكْمُ إنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ : ومِنْهُ الخَلْقُ فَقَضاهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ . نَفِيرًا مَنْ يَنْفِرُ مَعَهُ . ولِيُتَبِّرُوا يُدَمِّرُوا ماعَلَوْا: حَصِيرًا مَحْبِسًا مَحْصَرًا . حَقَّ وجَبَ . مَيْسُورًا لَيِّنًا . خِطْئًا إثْمًا وهْوَ إسْمٌ مِنْ خَطِئْتُ والخَطَأُ مَفْتُوحٌ مَصْدَرُهُ مِنَ الإثمِ خَطِئْتُ بِمَعْنَى أخْطأْتُ تَخْرِقَ تَقْطَعَ وإذْ هُمْ نَجْوَى مَصْدَرٌ مِنْ ناجَيْتُ فَوَصَفَهُمْ بِها والمَعْنَى يَتَناجَوْنَ : رُفاتًا حُطامًا : واسْتَفْزِزْ اسْتَخِفَّ بِخَيْلِكَ الفُرْسانِ والرَّجْلُ الرَّجَّالَةُ واحِدُها رَاجِلٌ مِثْلُ صاحِبٍ وصَحْبٍ وتاجِرٍ وتَجْرٍ . حاصِبًا الرِّيحُ العاصِفُ والحاصِبُ أيْضًا ماتَرْمِى بِهِ الرِّيحُ ومِنْهُ حَصَبُ جَهَنَّمَ يُرْمَى بِهِ فى جَهَنَّمَ وهْوَ حَصَبُها ويُقال حَصَبَ فى الأرْضِ ذَهَبَ

وَالحَصَبُ مُشْتَقٌّ مِنَ الحصْباءِ والحجارَةِ. تارَةً مَرَّةً وجَماعَتُهُ تِيَرَةٌ وتارَاتٌ:
لأَحْتَنِكَنَّ لأَسْتَأْصِلَنَّهُمْ يُقالُ احْتَنَكَ فُلاَنٌ ماعِنْدَ فُلاَنٍ مِنْ عِلْمٍ اسْتَقْصاهُ:
طائِرَهُ حَظُّهُ : قال ابنُ عَبَّاسٍ كُلُّ سُلْطانٍ فى القُرْآنِ فَهْوَ حُجَّةٌ ولِيٌّ مِنَ
الذُّلِّ لَمْ يُحالِفْ أَحَدًا *

229- Bize Âdem tahdîs etti. Bize Şu'be tahdîs etti ki, Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben Abdurrahmân ibn Yezîd'den işittim, o şöyle dedi: Ben İbn Mes'ûd(R)'dan işittim; o, Benû İsrâîl (yânî el-İsrâ), el-Kehf, Meryem Sûreleri hakkında: Muhakkak ki, bu sûreler ilk atîklerdendirler, bunlar ilk kazanılanlardan ve ezber edilenlerdendirler, dedi [336].

İbn Abbâs: ***"O hâlde sizi kim*** (dirilterek) ***geri çevirebilir? diyecekler. Sen de: Sizi ilk defa yaratmış olan*** (kudret sâhibi diriltecektir)***! de. O vakit sana başlarını sallayacaklar da: Ne vakit O? diyecekler. Sen: Yakın olması muhtemeldir, de"*** (Âyet: 51); buradaki ***"Fe-seyungidune ileyke ruûsehum"***, "Sana başlarını sallayacaklar" ma'nâsınadır, dedi.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: (Üç harfli fiilden) ***"Nağadat sınnuke"***, "Dişin yerinden hareket etti" ma'nâsınadır.

"Ve kadayna ilâ Benî İsrâîle" (Âyet: 4), "Biz İsrâîl oğulları'na, kendilerinin Arz'da muhakkak fesâd çıkaracaklarını haber verdik" ma'nâsınadır. ***"el-Kadâ"*** lafzı birçok ma'nâlara gelir: ***"Kadâ Rabbüke"*** (Âyet: 33), "Rabb'in emretti" demektir. ***"Hükmetmek"*** ma'nâsı da bu lafızdandır: ***"Şübhesiz senin Rabb'in onların arasında hüküm verecektir"*** (Yûnus: 93, en-Neml: 78, el-Câsiye: 16); ***"Yaratmak"*** ma'nâsı da bu lafızdandır: ***"Bu sûretle Allah onları yedi gök olmak üzere yarattı"*** (Fussilet: 12).

"Nefîren" (Âyet: 6), kişinin berâberinde giden kimselerdir ki, cem'iyeti ve topluluğu demektir. ***"Ve li yutebbirû mâ alev tetbîran"*** (Âyet: 7), "Galebe ve isti'lâ ettiklerini helâk ettikçe etsinler diye (üstünüze düşmânlar saldırdık)"; ***"Biz cehennemi kâfirlere bir hapishâne yaptık"*** (Âyet: 8), yânî hiç çıkamayacakları bir hapis yeri, bir alıkoyma yeri yaptık.

"Artık o memlekete karşı söz hakk olmuştur" (Âyet: 16), yânî geç-

---

336 Buhârî bu hadîsin biraz daha uzunca bir rivâyetini Kur'an'ın Fazîletleri Kitâbı "Kur'ân'ın te'lîfi bâbı"nda da getirmiştir. İbn Mes'ûd'un ***"Min ıtâkı'l-uveli"*** sözü, "İnmesi kadîm olan sûrelerden" demektir; ***"Ve hunne min telâdî"*** sözü de "İlk kazanılanlardan ve ezber edilenlerden" (yâhud ilk elde edip ezberlediklerimden) ma'nâsınadır.

miş olan o azâb sözü vâcib olmuştur; ***"O hâlde kendilerine yumuşak bir söz söyle"*** (Âyet: 28); buradaki ***"Meysûren"***, "Leyyinen", yânî "Yumuşak" ma'nâsınadır.

"Çocuklarınızı fakîrlik korkusuyla öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Hakîkat onları öldürmek büyük bir suçtur" (Âyet: 31); buradaki ***"Hıt'en"*** "Günâh ve suç" ma'nâsınadır. "Hatı'tu = Ben günâh işledim" ta'bîrinden alınmış bir isimdir; "el-Hatau", fetha ile harekelenmiştir. "Günâh işlemek" ma'nâsına olan fiilin masdarıdır. "Hatı'tu", "Ahta'tu", yânî "Günâh işledim, yanıldım" ma'nâsınadır.

"Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme. Çünkü sen (ne kadar bassan) ***cidden Arz'ı yaramazsın, boyca da dağlara eremezsin"*** (Âyet: 37), buradaki ***"Tahrıka"***, "Kesemezsin" ma'nâsınadır. ***"İz hum necva"*** (Âyet: 47), "Onlar gizli gizli konuşurlarken"; buradaki ***"en-Necvâ"*** lafzı, "Gizli konuştum" ma'nâsına olan "Nâceytu" fiilinden bir masdardır. Allah onları bu masdar ile vasıfladı, ma'nâsı: "Onlar gizli gizli konuşurlarken" demektir.

"Rufâten" (Âyet: 49), "Kırıntı, döküntü"; ***"İstefziz"***, "Korkudan hoplat, rahatsız et, onları hafifletip zorla; ***"Bi-haylike"***, "Süvârîlerinle"; ***"er-Raclu ve'r-Reccâletu"***, "Yayalar, piyâdeler" ma'nâsına cemi'dir. Bunların tekili "Râcilun"dur. "Sâhibun"un cem'i "Sahbun", "Tâcirun"un cem'i "Tecrun" olduğu gibi (Âyet: 64)

"Hâsiben" (Âyet: 68), "Çakıllı bir fırtına, şiddetli bir rüzgâr", ***"el-Âsıb"***, bir de rüzgârın atıp fırlattığı şeyler ma'nâsına gelir; ***"Hasabu cehenneme = Cehennemin içine atılan şeyler"*** (el-Enbiyâ: 98) ta'bîri bu ma'nâdandır, onun içinde atılan şey (yânî içine atılan kavimler), onun hasabıdır. ***"Hasaba fi'l-Ard"*** denilir ki, bu da "Arz'ın içine gitti" demektir. ***"el-Hasbâ"***'dan türemiştir. ***"Târeten uhrâ"***, "Diğer bir defa" ma'nâsınadır. Bu ***"Târe"*** lâfzı masdardır. ***"Târe"*** lafzının cem'i ***"Tıyeratun"*** ve ***"Târâtun"***'dur [337].

---

337 Bu ***"Târeten uhrâ"*** lafzı vesîlesiyle şu âyetleri okuyalım: "وَلكم فى الأرض مستقر ومتاع إلى حين قال فيها تحيون وفيها تموتون. ومنها تخرجون = ***Yerde sizin için bir zamâna kadar yerleşip kalmak ve geçinmek*** (mukadderdir. Allah) ***Dedi ki: Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz, yine oradan*** (diriltilip) ***çıkarılacaksınız"*** (el-A'râf: 24-25).

Hz. Alî bir hutbesinde şöyle dedi: "Ey insanlar, siz ebediyet için yaratıldınız. Sulblerden rahimlere, oradan dünyâya intikaal ediyorsunuz. Dünyâdan berzaha (kabire), oradan da ya cennete, ya cehenneme gireceksiniz." Alî bundan sonra şu âyeti okuda: " منها خلقناكم وفيها نعيدكم ومنها نخرجكم تارة أخرى = ***Sizi ondan*** (topraktan) ***yarattık. Sizi yine ona döndüreceğiz, sizi bir kerre daha ondan çıkaracağız"*** (Tâhâ: 55)

"والله أنبتكم من الأرض نباتا ثم يعيدكم فيها ويخرجكم إخراجا" = ***Allah sizi yerden ot gibi bitirdi. Sonra sizi yine onun içine döndürecek ve sizi yeni bir çıkarışla tekrâr çıkaracak"*** (Nûh: 17-18).

"Le-ahtenikenne zurrîyetehu illâ kalîlen = And olsun onun zürriyetini, birazı müstesnâ olmak üzere, muhakkak kendime bend ederim", onları azdırma ve saptırma ile köklerini kazır, helâk ederim demektir. "Fulân kimse Fulân'ın yanında bulunan ilmi kendine bend etti" denilir ki, o "İlmin hepsini kendinde topladı" demektir. ***"Her insanın amelini kendi boynuna doladık"*** (Âyet: 13), buradaki ***"Tâirehu"***"Dünyâdan olan nasîbi, payı" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs da şöyle demiştir: Kur'ân'daki her ***"Sultân"***, "Huccet" ma'nâsınadır (Âyet: 33, 80). ***"Evlâd edinmeyen, mülkünde hiçbir ortağı olmayan, zull ve aczden dolayı hiçbir yardımcıya ihtiyâcı bulunmayan Allah'a hamd olsun de, O'nu büyük bil, büyüklükle an"*** (Âyet: 111); buradaki ***"Veliyyun mine'z-zulli"***, "Zelîllik ve âcizlikten dolayı hiçbir velîsi olmayan, yânî hiçbir kimseyi velî ve dost edinmeyen" demektir.

١٨٢ــ بابُ قَوْلِهِ أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

182- *"Kulunu bir gece Mescidi Harâm'dan Mescidi Aksâ'ya... götüren (Allah, her türlü eksikliklerden) münezzehtir"* (Âyet: 1) KAVLİ BÂBI[338].

٢٣٠ــ حدّثنا عَبْدَانُ حدّثنا عَبْدُ اللهِ أخبرَنا يُونُسُ ح وحدّثنا أَحْمَدُ بنُ صالِحٍ حدّثنا عَنْبَسَةُ حدّثنا يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ قال ابنُ المُسَيَّبِ قال

338 Mescidi Harâm, Mekke Mescidi'dir, Ka'be'nin etrafında ve Ka'be'yi çevreleyen sâhadır. *Mescidi Aksâ* da Kudüs Mescidi'dir, buna *Beytu'l-Makdis* de denilir. Yeryüzünde ilk evvel Mescidi Harâm, sonra Mescidi Aksâ binâ edilmiştir. Mescidi Aksâ Mûsâ'dan Îsâ'ya kadar peygamberlerin toplanma yeri ve vahy menzili olduğu için, Peygamber'in mi'râcında da yol uğrağı kılınmıştır. Nitekim İsrâ hadîsinde *"Burak'a bindim, Beytu'l-Makdis'e vardım"* diye gelmiştir.

Bu sûrenin böyle belîğ ve yüksek bir tesbîh ve tenzîh ile başlaması, zikrolunacak acîb fiillerin ehemmiyeti ile ilgilidir. Bunda evvelâ akılları hayrete düşüren İsrâ hârikasını tebcîl ve onu tasdîk için kalblerin arıtılmasını hazırlama ve makaamın nezâheti hasebiyle teşbîh vehimlerinden umûmiyetle sakınmayı hatırlatma vardır. İkinci olarak onu mümkin görmeyen münkirlere karşı Allah Taâlâ'nın sıfatı, noksandan münezzeh bulunduğunu ve binâenaleyh acz ve kizb gibi şâibelerden uzak olduğunu beyân ile kudret ve ihsânın azamet ve ulviyetini i'lân vardır. Üçüncü olarak zikri gelecek olan Mescidi Aksâ'nın tahrîbi hâdisesi dolayısıyle de bu tenzîhin husûsî bir ehemmiyeti vardır. Dördüncü olarak, umûmî sûrette bu sûre muhtevâsının ilâhî nezâhet ile alâkasına tenbîh vardır (*Hakk Dîni*, IV, 3141-3153).

أبو هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ أُتِيَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ بإيلياءَ بِقَدَحَيْنِ مِنْ خَمْرٍ ولَبَنٍ فَنَظَرَ إلَيْهِما فأَخَذَ اللَّبَنَ قال جِبْرِيلُ الحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى هَدَاكَ لِلْفِطْرَةِ لَوْ أَخَذْتَ الخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ *

230-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) -Mescidi Harâm'dan-.götürüldüğü İsrâ gecesinde Îliyâ şehrinde, yânî Kudüs'te kendisine birinde şarâb, diğerinde süt dolu iki kadeh getirildi (ve bunlardan istediğini seç denildi). Rasûlullah ikisine baktı da sütü aldı. Cibrîl, Rasûlullah'a: Seni fıtrata hidâyet eden Allah'a hamd olsun, şâyet şarâbı alsaydın, ümmetin azacaktı, dedi [339].

٢٣١ــ **حدّثنا** أَحْمَدُ بنُ صَالِحٍ **حدّثنا** ابنُ وَهْبٍ قال أَخبَرَنِى يُونُسُ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أَبُو سَلَمَةَ سَمِعْتُ جابَرَ بنَ عَبْدِ اللَّهِ رضىَ اللَّهُ عنهما قال سَمِعْتُ النبىَّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَقُولُ لمَّا كَذَّبَنِى قُرَيْشٌ قُمْتُ فى الحِجْرِ فَجَلَّى اللَّهُ لى بَيْتَ المَقْدِسِ فَطَفِقْتُ أُخْبِرُهُمْ عنْ آياتِهِ وأنا أَنْظُرُ إلَيْهِ زَادَ يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ **حدّثنا** ابنُ أَخِى ابنِ شَهابٍ عنْ عَمِّهِ لمَّا كَذَّبَنِى قُرَيْشٌ حِينَ أُسْرِيَ بِى إلى بَيْتِ المَقْدِسِ نَحْوَهُ . قاصِفًا رِيحٌ تَقْصِفُ كُلَّ شَيْءٍ *

231-....... Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, şöyle dedi: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: "(İsrâ haberinde) *Kureyş beni yalanlayınca Hıcr'da ayakta durdum. Müteâkıben Allah bana Beytu'l-Makdis ile gözümün arasındaki uzaklığı kaldırdı da* (bana sorulanları) *Mescidi Aksâ'ya bakarak, onun nişânelerinden Kureyş'e haber vermeğe başladım.*"

Ve Ya'kûb ibn İbrâhîm şunu ziyâde etti: Bize İbn Şihâb'ın kardeşinin oğlu, amcası İbn Şihâb'dan: *"Beytu'l-Makdis'e geceleyin yürütüldüğümüz zamân Kureyş beni yalanlayınca..."* şeklinde tahdîs edip, yukarıdakinin benzerini nakletmiştir [340].

"Kaasıfen" (Âyet: 69), "Herşeyi kırıp büken bir rüzgâr".

---

339 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Buhârî bunu burada iki sened ile getirmiştir. Bunu İçecek Şeyler Kitâbı'nda da getirecektir. Müslim de orada getirmiştir. Mi'râc hadîsinde biri bal olmak üzere, üç kadeh vardı dersen; ben: Bunlar arasında zıdlık yoktur, derim (Aynî).

340 Bu hadîsi Müslim, Îmân Kitâbı'nda daha geniş olarak getirmiştir. Hadîsin başlıkla ilgisi gâyet açıktır.

١٨٣ــ بابُ قَوْلِهِ تعالى وَلقدْ كرَّمْنَا بَنِى ادَمَ كَرَّمْنا وأكْرَمْنا واحِدٌ : ضِعْفَ الحَياةِ عَذابَ الحَياةِ وَعَذابَ المَماتِ. خِلافَكَ وخَلْفَكَ سَوَاءٌ . وناءَ تَباعَدَ . شاكِلَتِهِ ناحِيَتِهِ وهْىَ مِنْ شَكْلِهِ صَرَّفْنا وجَّهْنا . قَبِيلاً مُعايَنَةً ومُقابَلَةً وقِيلَ القابِلَةُ لأنَّها مُقابِلَتُها وتَقْبَلُ ولدَها : خَشْيَةَ الإنْفاقِ أنْفَقَ الرَّجُلُ أمْلَقَ ونَفِقَ الشَّىْءُ ذَهَبَ . قَتُورًا مُقَتِّرًا . لِلأذْقانِ مُجْتَمَعُ اللَّحْيَيْنِ والوَاحِدُ ذَقَنٌ . وقال مُجاهِدٌ مَوْفُورًا وافِرًا . تَبِيعًا ثائِرًا . وقال ابنُ عَبَّاس نَصِيرًا . خَبَتْ طَفِئَتْ . وقال ابنُ عباسٍ لاتُبَذِّرْ لاتُنْفِقْ فى الباطِلِ ابْتِغاءَ رَحْمَةٍ رزقٍ . مَثْبُورًا مَلْعُنًا . لاتَقْفُ لاتَقُلْ فَجاسُوا تَيَمَّمُوا . يُزْجِى الفُلْكَ يُجْرِى الفُلْكَ . يَخِرُّونَ لِلأذْقانِ لِلْوُجُوهِ

183- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"And olsun ki, biz Âdem oğulları'nı üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır..." (Âyet: 70) 341

"*Kerremnâ*" ve "*Ekremnâ*" bir ma'nâyadır. "*Dı'fe'l-hayât ve dı'fe'l-memât*" (Âyet: 75)**, "Hayât azâbının iki katını ve ölüm azâbının iki katını" demektir.**

"*Hılâfeke*" ve "*Halfeke*" bir ma'nâya olup, "Arkandan" demektir (Âyet: 76)**.**

---

341 Âyetin devâmı şöyledir: ***"Onlara karada, denizde taşıyacak vâsıtalar verdik. Onlara güzel güzel rızıklar verdik, onları yarattığımızın bir çoğundan, cidden, üstün kıldık."***

Bu izzet ve şeref Âdem oğulları'nın güzel bir sûrete, çok olgun bir mîzâca, orta bir boya mâlik olmalarından, akıl ile, konuşma ile, okuyup yazma ile seçkinliklerinden, geçim vâsıtalarını bulabilmelerinden, san'atlara kaabiliyetlerindendir.

Allah katında mü'min, meleklerden şereflidir. Sebebi de şudur: Meleklerde şehvetsiz akıl, hayvanlarda akılsız şehvet, insanlarda ise hem akıl, hem şehvet vardır. Binâenaleyh kimin aklı şehvetine gâlib olursa, o meleklerden mükerremdir; kimin de şehveti aklına galebe ederse, o, yalnız meleklerden değil, hayvanlardan da aşağıdır (*Medârik*). Mükerremlik, cismânî ve rûhânî olmak üzere iki nev'idir. Cismânî olanı mü'mini de, kâfiri de şâmildir. Rûhânî olanı ise ancak Allah'ın ikrâm ettiği peygamberliğe, rasûllüğe, velîliğe, îmân ve İslâm'a hidâyete mazhar olan peygamberlere, velîlere ve mü'min kullarına hâsstır (*et-Te'vîlâtu'n-Necmiyye*'den naklen Hasan Basrî Çantay).

"Nâe bi-cânibihî" (Âyet: 83), "Yanını uzaklaştırdı" demektir. *"De ki: Herbiri kendi aslî tabîatine göre hareket eder"* (Âyet: 84), buradaki *"Şâkiletihi"*, "Nâhiyetihi" ma'nâsınadır, bu *"Şâkile"* kelimesi "Şeklihi" ma'nâsından türemiştir. *"Ve le-kad sarrafnâ"* (Âyet: 41, 89) "Yemîn olsun biz yöneltmişizdir"; *"Kabîlen"* (Âyet: 92), "Gözle görerek, karşısında olarak" demektir. Ebe kadına "Kaabile" denildi çünkü o doğuracak kadının doğumunu karşılayıcıdır ve onun doğan çocuğunu, doğuşu ânında tutup alır.

"Haşyete'l-infâk" (Âyet: 100), "Harcama korkusu", *"Enfaka'r-raculu"*, "Adam fakîr oldu", *"Nafika'ş-şey'u"* "Şey gitti" demektir.

"Katûran", "Mukattıran" yânî "Cimri" demektir: *"De ki: Rabb'inin rahmet hazînelerine siz mâlik olsaydınız, o zamân harcama korkusuyla muhakkak cimrilik ederdiniz, insan çok cimridir"* (Âyet: 100)

"Li'l-ezkaan" (Âyet: 107, 109), "İki çene kemiğinin birleşme yeri üzerine" demektir, bunun tekili "Zekan"dır.

Mucâhid şöyle demiştir: *"Şübhesiz ki cehennem hepinizin cezâsıdır, tastamam bir cezâ"* (Âyet: 63), buradaki *"Mevfûran"*, "Vâfiran", yânî "Mükemmel" ma'nâsınadır.

"Bize karşı onun öcünü bulamazsınız" (Âyet: 69), buradaki *"Tebîan"*, "Sâiran = İntikaam alıcı" demektir.

İbn Abbâs da: *"Tebîan"*, "Nâsıran = Yardım edici" demektir.

"Onların varacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça biz onun alevini artırırız" (Âyet: 97), buradaki "Kullemâ habat", "Söndükçe" demektir, demiştir.

Yine İbn Abbâs şöyle demiştir: *"Malını isrâfla saçıp savurma"* (Âyet: 26), "Malını bâtıl yolda harcama" demektir.

"Şâyet Rabb'inden umduğun bir rahmeti aramak için onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan, o hâlde

kendilerine yumuşak bir söz söyle'' (Âyet: 28), buradaki *''Bir rahmet''*, "Bir rızk" demektir. *''Ben de ey Fir'avn, seni herhâlde helâk edilmiş sanıyorum''* (Âyet: 102), buradaki *''Mesbûran''*, "La'netlenmiş" demektir.

''Senin için hakkında bir bilgi hâsıl olmayan şeyin ardından gitme'' (Âyet: 36), buradaki *''Lâ takfu''*, "Lâ tekul" (yânî "Söyleme") demektir. *''Fecâsû hılâle'd-diyâr = Evlerin aralarına girip araştırdılar''* (Âyet: 5), yânî "Sizi öldürmek ve yağmalamak için evlerin ortalarına kasdettiler". *''Rabb'iniz, fadlından arayasınız diye sizin için denizde gemileri yürütendir''* (Âyet: 66), buradaki *''Yüzcî''*, "Yucrî = Akıtıp yürütür" demektir. *''Yahırrûne li'l-ezkaanî = Çenelerinin üstüne kapanarak secde ediyorlar''* (Âyet: 107-109), buradaki *''Li'l-ezkaan...= Çeneleri üzerine''*, "Yüzleri üzerine" demektir [342].

١٨٤ــ بابُ قَوْلِهِ وإذَا أَرَدْنا أنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنا مُتْرَفِيهاالآيَة

184- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Bir memleketi helâk etmek dilediğimiz vakit, onun ni'met ve refâhtan şımarmış elebaşılarına emrederiz de, orada (bu emre rağmen) *itâatten çıkarlar. Artık o* memlekete karşı azâb sözü hakk olmuştur. İşte biz onu *artık kökünden mahv ve helâk etmişizdir''* (Âyet: 16).

٢٣٢ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا سُفْيانُ أخبرَنا مَنْصُورٌ عنْ أبى وائِلٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ قال كُنَّا نَقُولُ لِلحَيِّ إذَا كَثُرُوا فى الجاهِلِيَّةِ أمِرَ بَنُو فُلاَنٍ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيانُ وقال أمِرَ *

232- Bize Alî ibnu Abdillah tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne

---

342 Bu âyetlerin tamâmı şöyledir: *''De ki: Ona ister inanın, ister inanmayın. Çünkü bundan evvel ilim verilmiş olanlar bile kendilerine karşı o tilâvet olununca, çenelerinin üstüne* (yüzü koyun) *kapanarak secde ediyorlar. Ve: Rabb'imizi tenzîh ederiz. Hakîkat Rabb'imizin va'di kat'iyyen fiile çıkarılmıştır, diyorlar. Ağlayarak çeneleri üstüne yüzü* (koyun) *kapanıyorlar ve bu, onların derin saygısını artırıyor''* (Âyet: 107-109).

tahdîs etti. Bize Mansûr, Ebû Vâil'den haber verdi ki, Abdullah ibn Mesûd (R): Biz câhiliyette bir kabîle çok oldukları zamân "Emira Benû Fulânın = Fulân oğulları çok oldu" der idik, demiştir.

Yine bu senedle: Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Ve el-Humeydî, Sufyân'dan "Emira" şeklinde söyledi [343].

١٨٥ـ بابُ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنا مَعَ نُوحٍ إنَّهُ كانَ عَبْدًا شَكُورًا

185- BÂB:

"Ey Nûh ile berâber taşıdığımız (insanlar) zürriyeti, şu bir hakîkattir ki, Nûh pekçok şükreden bir kuldu"

(Âyet: 3) [344].

٢٣٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أخْبَرنا عبْدُ اللَّهِ أخبرنا أبو حيَّانَ التَّيمِىُّ عنْ أبى زُرْعَةَ بنِ عَمْرِو بنِ جَرِيرٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنْهُ قال أُتِىَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إلَيْهِ الذِّرَاعُ وكانَتْ تُعْجِبُهُ فنَهَسَ مِنْها نَهْسَةً ثُمَّ قال أنا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ القِيامَةِ وهَلْ تَدْرُونَ مِمَّ ذَلِكَ يُجْمَعُ النَّاسُ الأوَّلِينَ والآخِرِينَ فى صَعِيدٍ واحِدٍ يُسْمِعُهُمْ الدَّاعِى ويَنْفُذُهُمُ البَصَرُ وتَدْنُو الشَّمْسُ فيَبْلُغُ النَّاسَ منَ الغَمِّ والكَرْبِ مالا يُطِيقُونَ ولا يحْتَمِلُونَ فيقُولُ النَّاسُ ألاتَرَوْنَ ماقَدْ بَلَغَكُمْ ألا تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ إلَى رَبِّكُمْ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ لِبَعْضٍ علَيْكُمْ بآدمَ فَيأتُونَ آدَمَ علَيْهِ السَّلاَمُ فيقولُونَ لهُ أنْتَ أبو البَشَرِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ ونَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وأمَرَ المَلاَئِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ اشْفَعْ لنا إلى ربِّكَ

343 Bunun hâsılı şudur: Müellifin bu İbn Mes'ûd hadîsini sevketmesi, âyetteki "*Emernâ*" nın, o memleketin ni'metli ve refâhlılarını çoğalttık ma'nâsına olduğunu tenbîh etmektir.

344 Ey Nûh'un maiyyetinde gemiye bindirip tûfândan kurtardığımız birkaç mü'minin zürriyeti, yânî ey bu günkü insanlar, siz bu mâhiyetinizi düşünmelisiniz, yalnız bunu düşünseniz Allah'tan başka vekîl edinilmeyeceğini anlarsınız. O Nûh hakîkaten çok şükredici bir kul idi, her hâlinde şükrederdi, siz niye nankörlük ediyorsunuz? (*Hakk Dîni*, IV, 3154).

Müfessirler şöyle dediler: Nûh, her ne zamân bir elbise giyse yâhud bir yemek yese yâhud su içse ardısıra "***el-Hamdu lillâhi*** = Hamd Allah'ın" der idi. Bu sebeble Kur'ân'da Nûh "***Çok şükreden kul***" diye vasıflandı. Onun çocukları ve torunları olan bugünkü insanlara: "Ya siz neye şükretmezsiniz, nankörlük edersiniz?" diye serzeniş edildi (Aynî).

أَلاَ تَرَى إِلَى مانَحْنُ فِيهِ أَلاَ تَرى إِلَى ماقَدْ بلَغَنا فيَقُولُ آدَمُ إِنَّ رَبِّى قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وإِنَّهُ نَهانى عنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُهُ. نَفْسِى نَفْسِى نَفْسِى اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِى اذْهَبُوا إِلى نُوحٍ فَيَأْتُونَ نُوحًا فَيقُولُونَ يانُوحُ إِنَّكَ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلى أَهْلِ الأَرْضِ وقَدْ سَمَّاكَ اللَّهُ عبْدًا شَكُورًا اشْفَعْ لَنا إِلى رَبِّكَ أَلا تَرى إِلى مانَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ إِنَّ رَبِّي عَزَّ وجَلَّ قدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يغْضَبْ قَبْلَهُ مثْلهُ ولَنْ يغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وإِنَّهُ قَدْ كانَتْ لِى دَعْوَةٌ دَعَوْتُها عَلى قَوْمِى نَفْسِي نَفْسِى نفْسِى اذْهَبُوا إِلَى غيْرِى اذْهبُوا إِلَى إِبْرَاهِيمَ فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ فيَقُولونَ ياإِبْرَاهِيمُ أَنْتَ نَبِيُّ اللَّهِ وخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الأَرْضِ اشْفَعْ لَنا إِلَى رَبِّكَ أَلاَ ترى إِلى مانَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ لَهُمْ إِنَّ رَبِّى قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغَضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ ولَنْ يغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وإِنِّى قدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلاَثَ كَذَباتٍ فذَكَرَهُنَّ أَبُو حيَّانَ فى الحَدِيثِ نَفْسى نفْسِي نفْسِي اذْهَبُو إِلَى غيْرِى اذْهَبُوا إِلى مُوسَى فَيَأْتُونَ مُوسَى فيَقُولونَ يامُوسَى أَنْتَ رسولُ اللَّهِ فضَّلَكَ اللَّهُ بِرِسالَتِهِ وبِكَلاَمِهِ عَلى النَّاسِ اشْفَعْ لَنا إِلى رَبِّكَ أَلا تَرى إِلى مانَحْنُ فِيهِ فَيَقُولُ إِنَّ رَبِّى قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غضبًا لَمْ يغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ ولَنْ يغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ وإِنِّى قَدْ قتَلْتُ نفسًا لَمْ أُوْمَرْ بِقَتْلِها نفْسِي نفْسى نفْسِي اذْهَبُوا إِلى غَيْرِى اذْهَبُوا إِلى عِيسَى فيأْتُونَ عِيسَى فيَقُولونَ ياعِيسَى أَنْتَ رسولُ اللَّهِ وكَلِمَتُهُ أَلْقاها إِلى مَرْيَمَ ورُوحٌ مِنْهُ وكَلَّمْتَ النَّاسَ فى المَهْدِصَبِيًّا اشْفَعْ لَنا الَى رَبِّكَ أَلا تَرى إِلى مانَحْنُ فِيهِ فيَقُولُ عِيسَى إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ ولَنْ يغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ ولَمْ يَذْكُرْ ذَنْبًا نَفْسى نفْسِي نَفسى اذْهَبُوا إِلى غَيْرِى اذْهَبُوا إِلَى مُحَمَّدٍ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَيَأْتُونَ مُحَمَّدًا صلى اللَّهُ عليه وسلم فَيقُولونَ يا مُحَمَّدُ أَنْتَ رسولُ اللَّهِ و خاتَمُ الأَنْبِياءِ وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ماتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وما تأَخَّرَ اشْفَعْ لَنا إِلى رَبِّكَ أَلاَ تَرى إِلى مانَحْنُ فِيهِ فأَنْطَلِقُ فآتِي تَحْتَ العَرْشِ فأَقَعُ ساجِدًا لِربِّى عَزَّ وجَلَّ ثُمَّ يَفْتَحُ اللَّهُ علَيَّ مِنْ مَحامِدِهِ وحُسْنِ الثَّناءِ علَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَفْتَحْهُ عَلى أَحَدٍ قَبْلِى ثُمَّ يُقالُ يامُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ

سَلْ تُعْطَهُ واشْفَعْ تُشَفَّعْ فأَرْفَعُ رَأسِي فأَقُولُ أُمَّتِي يارَبِّ أُمَّتِي يارَبِّ فَيُقالُ يامُحَمَّدُ أَدْخِلْ مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لا حِسَابَ عَلَيْهِمْ مِنَ البَابِ الأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ الجَنَّةِ وهُمْ شُرَكاءُ النَّاسِ فِيما سِوَى ذَلِكَ مِنَ الأَبْوَابِ ثُمَّ قال والَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ ما بَيْنَ المِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَصارِيعِ الجَنَّةِ كَما بَيْنَ مَكَّةَ وحِمْيَرَ أَوْ كَما بَيْنَ مَكَّةَ وبُصْرَى *

233-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Bir kerresinde Rasûlullah'ın sofrasına et yemeği getirildi ve kendisine bir kol kaldırılıp sunuldu. Çünkü Rasûlullah etin bu kısmını severdi. Ondan ön dişleriyle bir lokma kopardı. Sonra şöyle anlattı:

"Ben kıyâmet gününde bütün insanların seyyidiyim, efendisiyim. Bu neden bilir misiniz? Bütün insanlar, evvelkiler ve sonra gelenler olarak düz ve geniş bir sâhada toplanırlar. Öyle düz ve geniş sâhâ ki, orada bir çağırıcı çağırınca sesini herkese işittirecek, bakan bir insanın gözü de mahşer halkını bir bakışta görebilecek (Dağ, tepe gibi görmeye, işitmeye bir mâni' bulunmayacak). *Bir de güneş* (bütün sıcaklığıyle) *yaklaşacak. Artık insanların gamı, meşakkati dayanamayacakları ve taşıyamayacakları bir dereceye ulaşacak. Bu sırada insanlar birbirine:*

— Size ulaşan şu fâciayı görmüyor musunuz? Rabb'inizin huzûrunda şefâat edecek bir şefâatçi (bulmak çâresine) *niye bakmıyorsunuz? diyecekler.*

Bunun üzerine mahşer halkının bâzısı bâzısına:

— Haydi Âdem'e gidiniz! diyecek, akabinde insanlar Âdem Peygamber'e gidecekler ve ona:

— (Ey Âdem!) *Sen insan nev'inin babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı ve sana kendi cânibinden olan rûh üfledi, sonra meleklere emretti, onlar da sana secde ettiler. Rabb'ine bizim hakkımızda şefâat dile. Ey atamız, içinde bulunduğumuz şu müşkil vaziyeti görmüyor musun? Bize ulaşan şu sıkıntıyı bilmiyor musun? diyecekler.*

Âdem de:

— Rabb'im, bugün öyle bir öfke etmiştir ki, ne bundan önce böyle öfkelenmiş, ve ne de bundan sonra bunun benzeri bir öfke ile öfke edecektir. Hem Rabb'im beni cennet ağacı meyvesinden birini yemekten nehyetmiş iken, ben âsî olup yemiştim. (Onun için size şefâat edemem, şimdi ben kendimi düşünüyorum.) *Vay nefsim, nefsim, nefsim! Siz benden başka bir şefâatçiye gidiniz: Nûh'a gidiniz! diyecek.*

Onlar da Nûh'a varacaklar ve:

— Ey Nûh, sen yeryüzü halkına gönderilen rasûllerin birincisisin. Allah sana Kur'ân'da "Çok şükreden kul" adını vermiştir. Lutfen hakkımızda Rabb'in huzûrunda şefâat et! İçinde bulunduğumuz sıkıntılı hâli görmüyor musun? diyecekler.

Nûh Peygamber de:

— Azîz ve Celîl olan Rabb'im bugün celâllenmiştir. Öyle bir derecede ki bundan önce böyle gadâb etmemiş, bundan sonra da böyle celâllenmeyecektir. Benim de bir duâ edişim var: Ben onu vaktiyle kavmimin helâkı için duâ etmiştim. (Ben de şimdi kendimi düşünüyorum.) *Vay nefsim, nefsim, nefsim! Şimdi siz benden başka bir şefâatçiye gidiniz, İbrâhîm'e gidiniz! diyecek.*

Onlar da İbrâhîm'e varacaklar ve:

— Ey İbrâhîm, sen yeryüzündeki insanlardan Allah'ın Peygamberi ve Halîlisin (dostusun) *Rabb'in huzûrunda bize şefâat et, içinde bulunduğumuz şu sıkıntılı hâli görüyorsun! diyecekler.*

İbrâhîm Peygamber de onlara:

— Bu gün Rabb'imin celâl sıfatı tecellî etmiştir. Hem bir derecede ki bundan önce böyle gadâb etmemiş, bundan sonra da böyle gadâb etmeyecektir. Ben üç kerre yalan(a benzer söz) *söylemiştim.* -Râvî Ebû Hayyân hadîsin içinde bunları zikretmiştir[345].- (Şimdi kendimi düşünüyorum.) *Vay nefsim, nefsim, nefsim! Artık siz benden başkasına gidiniz, Mûsâ'ya gidiniz! diyecektir.*

Onlar da Mûsâ'ya gidecekler ve:

— Yâ Mûsâ, sen Allah'ın rasûlüsün. Allah seni elçi yapmasıyla ve kelâm söylemesi ile insanlar üzerine fazîletli kıldı. Rabb'in huzûrunda bizim için şefâat et! İçinde bulunduğumuz acıklı hâli görmektesin, diyecekler.

Mûsâ Peygamber de onlara:

— Rabb'im bugün celâl sıfatı ile tecellî etti, o derecede ki, ne şimdiye kadar bu derece öfkeli olmuş, ne de bundan sonra bunun gibi öfkeli olacaktır. Ben ise öldürülmesiyle me'mûr olmadığım bir canı öldürdüm[346]. (Şimdi ben nefsimi düşünüyorum.) *Ah nefsim, nefsim,*

---

345 İbrâhîm Peygamber'in putperestleri susturmak için dıştan yalan gibi görülecek olan bu üç sözü şunlardır:

a. Putları kırmak için müşriklere karşı: Ben hastayım, diyerek puthânede yalnız kalması; bu, bedenî değil, putlardan dolayı bir iç sıkıntısı idi.

b. Putları büyük put kırmıştır, konuşabilirlerse onlara sorun, demesi,

c. Karısı Sâre hakkında: O benim kızkardeşimdir, demesi ki, bu da "O benim dînde bir kızkardeşim" ma'nâsına idi. Peygamberler Kitâbı'nda daha geniş bilgiler verilmişti.

346 el-Kasas: 15. âyetten i'tibâren beyân olunduğu üzere, Fir'avn'ın adamlarından bir Mısırlı ile Mûsâ'nın kavminden bir adam döğüşürken, kavminden olan ada-

nefsim! Siz benden başka bir şefâatçiye gidiniz, Îsâ'ya gidiniz! diyecek.

Onlar da Îsâ Peygamber'e gelecekler ve:

— Yâ Îsâ, sen Allah'ın Rasûlüsün ve Allah Taâlâ'nın Meryem'e koyduğu ve onun tarafından olan bir rûhsun, sen beşikte bir sabî iken insanlara söz söyledin! Rabb'in huzûrunda bizim için şefâat et, içinde bulunduğumuz ıztırâbı görmektesin! diyecekler.

Îsâ Peygamber de onlara:

— Rabb'im bugün, bundan evvel benzerini yapmadığı ve bundan sonra da benzerini yapmayacağı bir gadâbla gadâb etmiştir, diyecek ve kendine âid hiçbir günâh zikretmeden: Âh nefsim, nefsim, nefsim! diye endîşesini açıklayarak: Siz benden başkasına gidiniz, Muhammed'e gidiniz! diyecek.

Onlar da Muhammed'e gelecekler de:

— Yâ Muhammed! Sen Allah'ın Rasûlü'sün ve peygamberlerin hâtemisin. Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günâhlarını mağfiret etmiştir. Rabb'in huzûrunda bizim için şefâat et, içinde bulunduğumuz elem ve ıztırâbı görmektesin! diyecekler.

Bunun üzerine ben hemen Arş'ın altına giderim de Azîz ve Celîl olan Rabb'ime secde edici olarak yere kapanırım. Sonra secdemde Allah bana kendisine yapılacak hamdlerinden ve üzerine güzel senâdan öylesini açıp ilhâm edecektir ki, benden önce onu hiçbir kimseye açmamıştır. (Ben o hamdler ve senâlarla hamd ve senâ ettikten) *sonra Allah tarafından bana:*

— Yâ Muhammed! Başını kaldır, iste, istediğin sana verilecektir; şefâat et, şefâatin kabûl olunacaktır! buyurulur.

Ben secdeden başımı kaldırıp:

— Yâ Rabb ümmetim! Yâ Rabb ümmetim! diye şefâat dileğimi söylerim.

Bana:

— Yâ Muhammed, ümmetinden üzerinde hesâb ve suâl olmayanları cennetin kapılarından olan sağ kapıdan cennete koy! Onlar cennetin bundan başka olan öbür kapılarında da insanlarla ortaktırlar, buyurulacak."

Bundan sonra Rasûlullah: *"Nefsim elinde bulunan Allah'a ye-*

---

mın Mûsâ'dan yardım istemesi üzerine, Mûsâ yardıma koşmuş ve düşmanın göğsüne vurduğu bir yumruk darbesiyle Mısırlı'yı öldürmüştü. ***"Bunun üzerine Mûsâ: Rabb'im, ben cidden kendime zulmettim, artık beni mağfiret eyle, dedi. Allah da onu mağfiret eyledi..."*** (el-Kasas: 16) âyeti gereğince mağfiret olunmuştur.

mîn ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadın arası Mekke ile Himyer yâhud Mekke ile Busrâ arası kadar geniştir'' dedi [347]

١٨٦ــ بابُ قَوْلِهِ وآتَيْنا دَاوُدَ زَبُورًا

186- YÜCE ALLAH'IN: *"Ve Dâvûd'a da Zebûr'u verdik"* (Âyet: 55) KAVLİ BÂBI [348]

٢٣٤ــ حدّثنى إسْحاقُ بنُ نَصْرٍ حدّثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عنْ مَعْمَرٍ عنْ هَمَّامٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النّبىِّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم قال خُفِّفَ عَلَى دَاوُدَ القِرَاءَةُ فكانَ يأمُرُ بِدَابَّتِهِ لِتُسْرَجَ فكانَ يَقْرَأُ قَبْلَ أنْ يَفْرُغَ يَعْنِى القُرْآنَ*

234-....... Bize Abdurrezzâk, Ma'mer ibn Râşid'den; o da Hemmâm ibn Münebbih'ten; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Dâvûd Peygamber'e* (Zebûr'u) *okumak kolaylaştırıldı. Dâvûd, kendi binit hayvanının eyerlenmesi-*

---

347 Hadîsin başlığa uygunluğu *"Nûh çok şükredici bir kul idi"* kavlindedir. Bunun bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda da geçmişti.

Himyer, San'â'nın eski adıdır. San'â şehri Mekke'den 855 km. mesâfede bulunduğuna ve cennet kapısının iki kanadı arası da bu genişlikte olduğuna göre cennetin genişlik ve büyüklüğü hakkında güzel bir mikyâs verilmiş oluyor.

Busrâ ise Şâm'ın 90 km. güneydoğusunda ve Havrân mıntıkasında bir şehirdir. Vaktiyle ma'mûr ve sağlamlaştırılmış idi. Hristiyanlığın merkezlerinden biri olup, meşhûr Râhib Bahîrâ'nın savmıası da burada idi. Bu, o asırda en meşhûr ve ma'mûr bir şehir olduğundan, hadîste ikinci bir mikyâs olarak adı geçmiştir. Bu terdîd ile iki mikyâs verilmesi, râvîlerden birinin şübhesi eseridir. Hadîste tasvîr edilen bu şefâat, Peygamber'in mahşerdeki büyük şefâatidir.

348 Âyetin tamâmı şöyledir: *"Rabb'in göklerde ve yerde olanları en iyi bilendir. And olsun ki, biz peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmışızdır. Dâvûd'a da Zebûr verdik."*

Burada bilhassa Dâvûd ve Zebûr'un zikredilmesinin vechi:

a. Kureyş, Peygamber'e karşı mücâdele için Yahûdîler'e mürâcaat ediyorlar. Yehûdîler de "Mûsâ'dan sonra peygamber yoktur, Tevrât'tan sonra kitâb yoktur" diyorlardı. Bununla, onların bu iddiâları bozulmuştur.

b. Bununla üstün kılmanın haysiyetine tenbîh olunmuştur. Zîrâ Dâvûd, büyük bir melik idi. Böyle iken, burada onun melikliği kaale alınmayıp da Zebûr'un tahsîs edilmesi, zikrolunan tafdîlden murâd, mal ve mülk ile değil, ilim ve dîn ile tafdîl demek olduğunu gösterir.

c. Zebûr'da Hâtemu'l-Enbiyâ ve O'nun ümmetinin ümmetlerin en hayırlısı olduğu yazılmıştı. Nitekim: *"And olsun Tevrât'tan sonra Zebûr'da da yazmışızdır ki, Arz'a ancak sâlih kullarım mîrâsçı olur..."* (el-Enbiyâ: 105-107) buyurulmuştur. (*Hakk Dîni*, IV, 3182)..

ni emrederdi de, eyerleyecek kişi eyerlemesini bitirmesinden önce Dâvûd Zebûr'u okur idi."

Peygamber kur'ânı, yânî okumayı kasdediyor [349].

١٨٧ ـ بابٌ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلاَ يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلاَ تَحْوِيلاً

187- BÂB:

"De ki: Allah'ı bırakıp boş yere (tanrı diye) söylediklerinizi çağırın. Onlar sizden herhangibir sıkıntı gideremiyecekleri gibi, değiştiremezler de"

(Âyet: 56).

٢٣٥ ـ حدّثني عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا سُفْيانُ حدّثني سُلَيْمانُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ إِلى رَبِّهِمِ الوَسِيلَةَ قال كانَ ناسٌ مِنَ الإِنْسِ يَعْبُدُونَ ناسًا مِنَ الجِنِّ فأَسْلَمَ الجِنُّ وتَمَسَّكَ هٰؤُلاءِ بِدِينِهِمْ. زَادَ الأَشْجَعِيُّ عَنْ سُفْيانَ عَنِ الأَعْمَشِ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ *

235-....... Yahyâ ibn Saîd el-Kattân tahdîs edip şöyle demiştir: Bize Sufyân es-Sevrî tahdîs etti. Bana Süleymân el-A'meş, İbrâhîm en-Nahaî'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R) ***"Rabb'lerine vesîle arayıp duruyorlar"*** (Âyet: 55) kavli hakkında şöyle demiştir: İnsanlardan bir topluluk, cinnlerden bir topluluğa ibâdet ediyorlardı. Nihâyet o cinnler İslâm Dîni'ne girdi, o insanlar ise cinnlerin dînine tutunup kaldılar.

Ubeydullah el-Eşcaî, Sufyân'dan; o da el-A'meş'ten yaptığı rivâyette: ***"De ki: Allah'ı bırakıp boş yere*** (tanrı diye) ***söylediklerinizi çağırın"*** fıkrasını ziyâde etti [350].

---

349 Başlığa uygunluğu *"Kırâat"* sözündedir, çünkü bununla kasdedilen, Zebûr'un okunmasıdır. Bununla Dâvûd'a az zamânda çok iş yapma kaabiliyet ve meziyeti de verilmiş olduğu belirtilmiştir. Bu hadîsin bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda da geçmişti.

350 Hadîsin başlığa uygunluğu el-Eşcaî'nin ziyâdesindedir. Bu hadîsin birkaç rivâyetini Müslim de *Sahîh*'inin sonunda Tefsîr Kitâbı'nda getirmiştir.

"İnsanlardan bir topluluk, cinnlerden bir topluluğa ibâdet ediyorlardı" sözü hakkında Taberî şöyle dedi: İbn Abbâs'tan da meşhûr olan budur. Yine İbn Abbâs'tan bu âyetin Uzeyr'e, Îsâ'ya ve onun anasına tapan kimseler hakkında in-

١٨٨ ــ بابٌ أُولٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إلى رَبِّهِمِ الْوَسِيلَةَ الآيَةَ

188- BÂB:

"Onların taptıkları da -hangisi Rabb'lerine daha yakın (olacak) diye- bizzât vesîle arayıp duruyorlar, O'nun rahmetini umuyorlar, O'nun azâbından korkuyorlar. Çünkü O'nun azâbı korkunçtur"

(Âyet: 57).

٢٣٦ ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ خالِدٍ أَخْبَرَنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ عنْ إبْراهِيمَ عنْ أبى مَعْمَرٍ عنْ عبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ فى هٰذِهِ الآيَةِ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إلى رَبِّهِمِ الْوَسِيلَةَ قال ناسٌ مِنَ الجِنِّ يُعْبَدُونَ فأسْلَمُوا *

236-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şu ***"Onların taptıkları da hangisi Rabb'lerine daha yakın olacak diye bizzât vesîle arayıp duruyorlar..."*** âyeti hakkında: Cinnden birtakım kimseler, başkaları tarafından ibâdet ediliyorlardı, akabinde bunlar İslâm'a girdiler, demiştir [351].

١٨٩ ــ بابٌ وما جَعَلْنا الرُّؤْيا الَّتِى أَرَيْناكَ إلاَّ فِتْنَةً لِلنَّاسِ

189- BÂB:

"Geceleyin sana gösterdiğimiz o temâşâyı ancak insanlara bir fitne ve imtihân yaptık..."

(Âyet: 60)

٢٣٧ ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا سُفْيانُ عنْ عمْرٍو عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنه وما جَعَلْنا الرُّؤْيا الَّتِى أَرَيْناكَ إلاَّ فِتْنَةً لِلنَّاسِ قال هِىَ رُؤْيا عَيْنٍ أُرِيها رسولُ اللّهِ ﷺ لَيْلَةَ أُسْرِىَ بِهِ والشَّجَرَةَ المَلْعُونَةَ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ *

---

diği de rivâyet edildi. Binâenaleyh, âyet her iki kavle de uygun ve şâmildir (*Müslim Tercemesi,* VIII, 594-596, 11. hâşiye).

351 Bu da aynı hadîsin başka yoldan gelen kısa bir rivâyetidir.

237-....... Sufyân ibn Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan; o da İkrime'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs ***"Geceleyin sana gösterdiğimiz o temâşâyı ancak insanlara bir fitne ve imtihân yaptık"*** kavlindeki rü'yâ hakkında: O rü'yâ gözün gördüğü âyetlerdir ki, Rasûlullah'a sefer ettirildiği gece gösterildi, demiştir.

İbn Abbâs, âyetin devâmındaki ***"Ve Kur'ân'da la'net edilmiş olan ağaç"*** da zakkûm ağacıdır, demiştir [352].

١٩٠ ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّ قُرآنَ الفَجْرِ كانَ مَشهُودًا : قال مُجاهِدٌ صَلاةَ الفَجْرِ

190- YÜCE ALLAH'IN:
"Sabâh namâzını da (edâ et). Çünkü sabâh namâzı şâhidlidir" (Âyet: 78)
KAVLİ BÂBI
Mucâhid:
***"Kur'âne'l-fecri"*, "Sabâh namâzı"dır, demiştir.**

٢٣٨ ــ حدّثنى عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا عَبْدُ الرَّزّاقِ أخبَرَنا مَعْمَرٌ

---

352 Âyetin tamâmı şöyledir: ***"Sana: Şübhesiz Rabb'in insanları çepçevre kuşatmıştır, demiştik, hatırla.*** (Geceleyin) ***sana gösterdiğimiz o temâşâyı ve Kur'ân'da la'net edilen o ağacı biz ancak insanlara bir fitne*** (ve imtihân) ***yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, onlarda büyük bir taşkınlıktan başka birşey artırmadı."***

Sana göstermiş olduğumuz o rü'yâyı o gece görüşünü, o insanlar için bir fitne, bir imtihândan başka birşey kılmadık. -Rü'yâyı bâzıları el-Feth Sûresi'nde gelecek olan Mekke fethi rü'yâsı, bâzıları da Bedir'de Kureyş ileri gelenlerinden herbirinin yıkılacakları yerleri gösteren Bedir rü'yâsı demişlerdir. Fakat bu âyet Mekkî olduğu için Medîne'de olan o rü'yâlarla te'vîli uygun olmaz. Sahîhi cumhûrun beyânı vechile bu gösterme ve rü'yâ, sûrenin başında geçen İsrâ âyetindeki ***"Li-nuriyehu min âyâtinâ"*** ru'yetine işâret etmiş olmasıdır. Zîrâ orada tafsîl edildiği vechile bu hârika üzerine o müşrikler îmân etmek şöyle dursun, îmân edenlerden bâzılarının bile dînden çıkması gibi büyük bir fitne olmuştu... (*Hakk Dîni*, IV, 3185-3186).

"Kur'ân'da la'net edilmiş olan o ağacı da" kezâlik onlar için bir fitne kıldık. Bu la'netlenmiş ağaç buradaki hadîste de bildirildiği gibi, zakkûm ağacıdır. Bu zakkûm ağacı es-Sâffât: 62-67; ed-Duhân: 43; el-Vâkıa: 51-55 âyetlerinde geçmektedir.

İbn Abbâs'ın burada iki tefsîri vardır. Birinci tefsîri, ayetteki rü'yâ, uykuda görülen bir düş değil, uyanık olarak gözle görülen bir hakîkattir... İkinci tefsîri de Kur'ân'da la'netlenmiş ağacın zakkûm ağacı olduğunu bildirmesidir. Zakkûm ağacı hakkında bilgiler, geçeceği sûrelerin tefsîrinde gelecektir.

عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وابنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عَنِ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم قال فضْلُ صَلاةِ الجَمِيعِ عَلَى صَلاةِ الواحِدِ خَمْسٌ وعِشْرُونَ دَرَجَةً وتَجْتَمِعُ مَلائِكَةُ اللَّيْلِ ومَلائِكَةُ النَّهار في صَلاةِ الصُّبْحِ يَقُولُ أَبو هُرَيْرَةَ اقْرَؤُوا إنْ شِئْتُمْ وقُرْآنَ الفَجْرِ إنَّ قُرْآنَ الفَجْرِ كانَ مَشْهُودًا *

238-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, ez-Zuhrî'den; o da Ebû Seleme ile İbnu'l-Müseyyeb'den; onlar da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Cemâat namâzının tek kişinin namâzı üzerine fadlı, yirmibeş derecedir. Gece melekleri ile gündüz melekleri de sabâh namâzında birleşirler."*

Ebû Hureyre: İsterseniz ***"Ve sabâh namâzını da. Çünkü sabâh namâzı şâhidlidir"*** âyetini okuyunuz, der idi.

١٩١ـ بابُ قَوْلِهِ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقامًا مَحْمُودًا

191- YÜCE ALLAH'IN: ***"Ümîd edebilirsin, Rabb'in seni hamdedilmiş bir makaama gönderecektir"*** (Âyet: 78) KAVLİ BÂBI [353]

٢٣٩ـ حدّثني إسْماعِيلُ بنُ أبانَ **حدّثنا** أَبو الأحْوَصِ عنْ آدَمَ ابنِ عَلِيٍّ قال سَمِعْتُ ابنَ عُمَرَ رضى اللّهُ عنهما يَقُولُ إنَّ النَّاسَ يَصِيرُونَ يَوْمَ القِيامَةِ جُثًا كُلُّ أُمَّةٍ تَتْبَعُ نَبِيَّها يَقُولُونَ يافُلانُ اشْفَعْ حتَّى تَنْتَهِيَ الشَّفاعَةُ إلى النبيِّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم فَذٰلِكَ يَوْمَ يَبْعَثُهُ اللّهُ المَقامَ المَحْمُودَ *

239-....... Âdem ibn Alî şöyle demiştir: Ben İbn Umer(R)'den işittim, şöyle diyordu: Kıyâmet gününde insanlar küme küme olurlar, her ümmet kendi peygamberinin ardına düşerler (ve büyük pey-

---

353 Âyetteki ***"Kur'âne'l-fecr"***'den maksad, fecr namâzıdır. Namâz içinde Kur'ân okunduğu için "Kur'ân" denilmiş, nitekim rukû' ve sücûdu müştemil olduğu için namâza rukû' ve sucûd da derler. Namâzda okunan Kur'ân, Kur'ân'ın kendisi olmak da muhtemeldir. Bu namâzın yâhud bu Kur'ân'ın şâhidli olması da gece ve gündüz meleklerinin bunda hazır olması i'tibâriyledir.

Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "Sabâh namâzının cemâatle kılınmasının fazîleti bâbı"nda geçmişti.

gamberlere): Yâ Fulân şefâat et, (Yâ Fulân şefâat et), derler. En sonu şefâat dileği Peygamber(S)'e erişip nihâyet bulur. Bu şefâat vâkıası Allah'ın, Peygamberi Muhammed'i Makaamu Mahmûd'a göndereceği gün vukû' bulur [354].

٢٤٠ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَيَّاشٍ حدّثنا شُعَيْبُ بنُ أبى حَمْزَةَ عنْ مُحَمَّدِ بنِ المُنْكَدِرِ عنْ جابِرِ بنِ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهما أنَّ رسُولَ اللّهِ صلي اللّهُ عليهِ وسلم قال مَنْ قال حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ اللَّهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ والصَّلاَةِ القائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الوَسِيلَةَ والفَضِيلَةَ وابْعَثْهُ مَقامًا مَحْمُودًا الَّذى وعَدْتَهُ حَلَّتْ لهُ شَفاعَتِى يَوْمَ القِيامَةِ رَواهُ حَمْزَةُ بنُ عبْدِ اللّهِ عنْ أبِيهِ عَنِ النبىِّ ﷺ *

240-....... Şuayb ibnu Ebî Hamza, Muhammed ibnu'l-Munkedir'den; o da Câbir ibn Abdillah(R)'tan tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Her kim ezân okunurken tamâmını işitip dinlediği* (ve müezzinin söylediği kelimeleri söyleyip bitirdiği) *zamân* ***Allâhumme Rabbe hâzihi'd-da'veti't-tâmme ve's-salâti'l-kaaime âti Muhammeden el-vesîlete ve'l-fadîlete ve'b'ashu makaamen Mahmûdenellezî vaadtehu*** (= Yâ Allah! Ey bu tam da'vetin ve kılınmak üzere olan bu namâzın Rabb'i! Muhammed'e vesîleyi, fadîleti ihsân et, bir de kendisine va'd ettiğin Makaamu Mahmûd'u verip oraya vardır -da şefâatçı kıl-) *diye duâ ederse, o kişiye kıyâmet gününde şefâatim ulaşır."*

Bu hadîsi Hamza ibnu Abdillah, babası Abdullah ibn Umer'den; o da Peygamber(S)'den olmak üzere rivâyet etti [355].

---

354 ***Makaamu Mahmûd:*** Herkesin hamd ile tebcîl edeceği muazzam makaam demektir ki, hakîkati hamdin müteallakı olan mutlak yakınlık makaamı, yânî hadîslerde geldiği üzere livâ'u'l-hamd altında en büyük şefâat makaamıdır (*Hakk Dîni,* IV, 3194).

Bu makaam şöyle de ta'rîf edilmiştir: O bir yüce makaamdır ki, orada her ümmet ve bütün beşeriyyet Muhammed'in şefâatıyle acele hesâbları görülüp çok uzun ve üzücü bekleyişten kurtularak, ebedî rahata kavuştuklarından, bugünün yegâne şefâatçisi olan Peygamber'imize hamdedip minnetdârlıklarını arzederler. Bâzıları ***Makaamu Mahmûd***'u kısaca Şefâat Makaamı'dır diye tefsîr etmişlerdir (İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye).*

355 Hadîsin başlığa uygunluğu ***Makaamu Mahmûd*** sözündedir. Bunun bu isnâd ve metinle bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "Nidâ sırasında duâ bâbı"nda geçti.

Da'vetten murâd, ezân lafızlarıdır ki, Tevhîd'e da'vettir. Tam olması da, sözlerin en tamâmı olan Tevhîd Kelimesi'ni müştemil olduğu içindir. Tam ve kâmil olmasının bir vechi de tebdîl ve tağyîre ma'rûz olmaması, kıyâmete kadar bâkî ve akîdeleri tamâmen toplar olmasıdır. ***"es-Salâtu'l-kaaime"*** şu kılın-

١٩٢ ــ بابٌ وقُلْ جاءَ الحَقُّ وزَهَقَ الباطِلُ إنَّ الباطِلَ كانَ زَهُوقًا يَزْهَقُ يَهْلِكُ

192- BÂB:

"De ki: Hakk geldi, bâtıl zevâl buldu. Şübhesiz ki, bâtıl dâima zevâl bulucudur" (Âyet: 81).

***"Yezhaku"*, "Yehliku", yânî "Helâk olur" demektir.**

٢٤١ ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ **حدّثنا** سُفْيانُ عنِ ابنِ أبي نَجِيحٍ عنْ مُجاهِدٍ عنْ أبي مَعْمَرٍ عنْ عبْدِ اللّهِ بنِ مَسْعُودٍ رضى اللّهُ تعالى عَنْهُ قال دَخَلَ النبيُّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم مَكَّةَ وحَوْلَ البَيْتِ سِتُّونَ وثَلاثُ مِائةِ نُصُبٍ فَجَعَلَ يَطْعُنُها بِعُودٍ فى يَدِهِ ويَقُولُ جاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الباطِلُ إنَّ الباطِلَ كانَ زَهُوقًا جاءَ الحَقُّ ومايُبْدِئُ الباطِلُ وما يُعِيدُ *

241-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Mekke'nin fethi günü Peygamber (S) Mekke'ye girdi. Ka'be'nin etrafında ibâdet için dikilmiş (kurşunla sağlamlaştırılmış) üç yüz altmış put vardı. Peygamber elindeki bir deynekle bunlara dürtüyor ve şöyle diyordu: *"Hakk geldi, bâtıl gitti helâk oldu. Hakk geldi, hâlbuki* (ölen bâtıl) *ne îcâda, ne de öleni diriltmeye muktedir değildir"* [356].

١٩٣ ــ بابٌ ويَسْألُونَكَ عنِ الرُّوحِ

193- BÂB:

"Sana rûhu sorarlar" (Âyet: 85) [357].

---

mak üzere olan namâz demek olduğu gibi, dâim, Arz ve semâ bâkî kaldıkça nesh ve tebdîle uğramayacak olan namâz ma'nâsına da gelir. ***"Vesîle"***, lugat yönünden bir büyüğe yaklaşmaya sebeb olacak şey demektir... (*Tecrîd Ter.*, II, 467-468 "365").

356 Peygamber deynekle putlara dokundukça, bunlar birer birer yere düşüp seriliyordu...

357 *Rûh* denildiği zamân başlıca üç bakış noktası düşünülegelmiştir: *Mâbihi'l-hareket* yânî hareket mebdei, *Mâbihi'l-hayât,* yânî hayât mebdei, *Mâbihi'l-idrâk,* yânî idrâk mebdei. Hareket mebdei düşüncesiyle rûh, maddenin tam mukaabili olarak kuvvet demek olur. Madde veyâ kuvvet, madde veyâ rûh denildiği zamân

٢٤٢ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفصٍ بنِ غِياثٍ حدّثنا أبى حدّثنا الأعْمَشُ قال حدّثنى إبْراهِيمُ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنه قال بَيْنا أنا مَعَ النبىِّ صلى اللّهُ عليه وسلم فى حَرْثٍ وهُوَ مُتَّكِىءٌ عَلى عَسِيبٍ إذْ مَرَّ اليَهُودُ فقال بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَلُوهُ عنِ الرُّوحِ فقال مارَابَكُمْ إلَيْهِ وقال بَعْضُهُمْ لايَسْتَقْبِلُكُمْ بِشَىءٍ تَكْرَهُونَهُ فقالوا سَلُوهُ فَسألُوهُ عنِ الرُّوحِ فأمْسَكَ النبىُّ صلى اللّهُ عليه وسلم فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِمْ شَيْئًا فَعَلِمْتُ أنَّهُ يُوحَى إلَيْهِ فَقُمْتُ مَقامِي فَلَمَّا نَزَلَ الوحْىُ قال وَيَسْألُونَكَ عنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أمْرِ رَبِّى وما أُوتِيتُمْ مِنَ العِلْمِ إلاَّ قَليلاً *

242-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber'in maiyyetinde Medîne tarlalarında yürüyordum. Peygamber de hurma dalından bir deyneğe dayanıyordu. O sırada birkaç Yahûdî tesâdüf etti. Bâzısı bâzısına:

— Şu rûhtan sorun, dedi.

Diğer bâzısı da:

— (Hayır sormayın) bu size iyilik getirmez (yâhud size şübhe verir), dedi.

Bâzısı da:

---

bu düşünce kasdedilir. Bu ma'nâ rûhun en umûmî ma'nâsıdır. Meselâ elektrik, bu ma'nâca bir rûh ve her hareket ettirici kuvvet bir rûh demektir. Hayât mebdei düşüncesiyle rûh ise, bundan daha husûsîdir. Zîrâ hayâtî kuvvet, mutlak kuvvetten daha husûsîdir. Fakat bunda da iki düşünce vardır. Birisi daha umûmî ma'nâsıyle hayâttır ki, nebâtî hayâtı da şâmil olur...

Birisi de meşhûr ma'nâsıyle hayât, yânî hayvânî hayâttır ki, insânî hayâta varıp dayanır. Bu ma'nâca rûh nebâtî rûhtan daha husûsî ve binâenaleyh onu da içine alıcıdır. Sonra idrâk mebdei, yânî hissetmeye, duygulanmaya yaklaşıp bitişen basît vicdândan ma'rifet, akletme, ilim, irâde, kelâm vesâire gibi en yüksek derecelere kadar umûmî olarak şuûr hâdiselerinin ve binâenaleyh ma'nevî bir hayâtın medârı olmak düşüncesiyle rûh gelir ki, rûhun en mümtâz haysiyyetini ifâde eden bu ma'nânın en bâriz tezâhürü insânî nefiste tecellî ettiğinden, buna *insânî rûh* ismi verilmiştir. İnsânî nefsi, hayvânî rûhtan ayırdettiren ve insanı hakk ma'rifetine ulaştırarak kendini ve gayrını bildiren bu rûh hakkında ***"Ben ona rûhumdan üfledim"*** (el-Enbiyâ: 91) buyurulmuştur. Biz bunu kendisiyle duyar, vicdan, irâde, akletme, bâtınî kelâm gibi eserleriyle tanırız...

"Rûh Rabb'imin emrindendir de." Burada ***"Emr"***, *Umûr*'un müfredi, yânî *Şe'n*, iş; yâhud *Evâmir*'in müfredi, yânî buyurmak ma'nâsına gelir. Müfessirlerin birçoğu "Min" beyâniyye veyâ teb'îziyye olmak üzere tefsîr etmişlerdir: "Rûh ancak Rabb'imin bileceği iştendir. Rûhun hakîkati öyle işlerdendir ki, ilmini Allah Taâlâ kendisine tahsîs etmiştir..." (*Hakk Dîni*, IV, 3197-3204).

— Sizi hoşlanmayacağınız birşeyle karşılamasın, dedi.

Sonunda O'na sorun dediler de, Peygamber'e rûhtan sordular. Peygamber kendini tuttu, onlara hiçbir cevâb vermedi. Ben O'na vahy indirilmekte olduğunu bildim de olduğum yerimde dikildim. Vahy inince Peygamber şunu söyledi: *"Sana rûhu sorarlar. De ki: Rûh, Rabb'imin emri cümlesindendir. Size az bir ilimden başkası verilmemiştir"* [358].

١٩٤ ــ بابٌ ولاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ ولاَ تُخافِتْ بِها

194- BÂB:

"Namâzında pek bağırma, sesini pek de kısma; ikisinin arası bir yol tut"

(Âyet: 110).

٢٤٣ ــ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا هُشَيْمٌ حدّثنا أبو بِشْرٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما فى قَوْلِهِ تعالى ولاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ ولاَ تُخافِتْ بِها قال نَزَلَتْ ورسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم مُخْتَفٍ بِكَمَّةَ كانَ إذَا صَلَّى بأَصْحابِهِ رَفَعَ صَوْتَهُ بالقُرْآنِ فإذَا سَمِعَ المُشْرِكُونَ سَبُّوا القُرْآنَ ومَنْ أنْزَلَهُ ومنْ جاءَ بِهِ فقال اللَّهُ تعالى لِنَبِيِّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم ولاَ تَجْهَرْ بِصَلاَتِكَ أيْ بِقِرَاءَتِكَ فَيَسْمَعَ المُشْرِكُونَ فَيَسُبُّوا القُرْآنَ ولاَ تُخافِتْ بِها عنْ أصْحابِكَ فَلاَ تُسْمِعُهُمْ وابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلاً *

243-....... İbn Abbâs (R) *"Namâzında pek bağırma, sesini pek de kısma"* kavli hakkında şöyle demiştir: Bu âyet, Rasûlullah Mekke'de gizli yaşarken indi. Rasûlullah sahâbîleriyle namâz kıldığı zamân, Kur'ân okurken sesini yükseltiyordu. Müşrikler ise Kur'ân'ı işitince hem Kur'ân'a, hem onu indirene, hem de Kur'ân kendisine gelene sövüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah, Peygamber'ine hitâben: *"Namâzında Kur'ân okurken sesini çok açıklama, pek de kısma, ikisinin arası bir yol tut"* buyurdu [359].

---

358 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyet İlim Kitâbı'nda da geçmişti.

359 Âyetin tamâmı şöyledir: *"De ki: Gerek Allah diye ad verin, gerek Rahmân diye*

٢٤٤ـ حدّثنى طَلْقُ بنُ غَنَّامٍ حدّثنا زَائِدَةُ عنْ هِشامٍ عنْ أبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضَى اللّٰهُ عنها قالَتْ أُنْزِلَ ذَلِكَ فى الدُّعاءِ *

244-....... Bize Zâide ibnu Kudâme, Hişâm'dan; o da babası Urve'den tahdîs etti ki, Âişe (R): Bu *"Sesini çok açıklama"* kelâmı, duâ hakkında indi, demiştir [360].

---

ad verin, hangi adı verirseniz nihâyet en güzel isimler O'nundur. Namâzında pek bağırma. Sesini pek de kısma. İkisinin arası bir yol tut."

Bu âyetin baş tarafındaki duâdan murâd, isim vermektir. Müşrikler Peygamber'in *"Yâ Allah, yâ Rahmân"* dediğini işitmişler. Bunun üzerine: "O hem bizi iki tanrı edinmekten men' ediyor, hem kendisi iki tanrı tanıyor" diye mırıldanmışlardı. Allah, bu her iki lafzın da hattâ diğer bütün güzel isimlerin de bir olan Allah'ın müteaddid isimlerinden ibâret olduğunu bu âyetiyle açıklamıştıı (Beydâvî, *Medârik*).

360 Bu, küllün cüz üzerine ıtlâkı bâbındandır. Çünkü duâ, namâzın cüzlerindendir..

١٨ــ سُورَةُ الكَهْفِ
18- el-Kehf Sûresi

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ تَقْرِضُهُمْ تَتْرُكُهُمْ وكانَ لهُ ثُمُرٌ ذَهَبٌ وفِضَّةٌ : وقال غَيْرُهُ
جَماعَةُ الثَّمرِ . باخِعٌ مُهْلِكٌ . أَسَفًا نَدَمًا : الكَهْفُ الفتْحُ فى الجَبَلِ والرَّقيمُ
الكِتابُ مَرْقُومٌ مَكْتُوبٌ مِنَ الرَّقْمِ : رَبَطْنا عَلَى قُلُبِهِمْ أَلْهَمْناهُمْ صبْرًا لوْلاَ
أنْ رَبطْنا عَلى قَلْبِها : شَطَطًا إفْراطًا : الوَصِيدُ الفِناءُ جَمْعُهُ وصائِدُ ووُصُدٌ ويُقالَ
الوَصِيدُ البابُ : مُؤْصَدَة مُطْبَقَةٌ آصَدَ البابَ وأوْصَدَ : بَعَثْناهُمْ أحْيَيْناهُمْ : أزْكى
أكْثَرُ ويُقالُ أحَلُّ ويُقالُ أكثَرُ رَيْعًا : قال ابنُ عَبَّاسٍ أُكْلَها ولَمْ تَظْلِمْ لَمْ تَنْقُصْ:
وقال سَعِيدٌ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ الرَّقِيمُ اللَّوْحُ مِنْ رصاصٍ كَتَبَ عامِلُهُمْ أسْماءَهُمْ
ثُمَّ طَرَحَهُ في خِزَانَتِهِ فَضَرَبَ اللَّهُ عَلى آذَانِهِمْ فَنامُوا : وقال غَيْرُهُ وأَلَتْ تَئِلُ
تَنْجُو : وقال مُجاهِدٌ مَوْئِلاً مَحْرِزًا : لاَيَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا لاَيَعْقِلُونَ *

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"*Takriduhum*" (Âyet: 12), "Güneş onları terkediyordu"; "*Ve kâne lehu sumurun*" (Âyet: 34), "O adamın başkaca geliri de vardı", yânî altın ve gümüşü vardı.

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi:
Ötre ile "*es-Sumuru*", "es-Semer"in cemâatidir.

"Bâhıun nefsehu" "Nefsini helâk edecektin"; *"Esefen"*, "Üzüntü duyarak": *"Demek bu söze (Kur'ân'a) inanmazlarsa, bir üzüntü duyarak arkalarından kendini tüketecektin"* (Âyet: 6) [361].

"el-Kehf", dağda olan açıklık, mağara; *"er-Rakîm"* (Âyet: 9), "Yazı", "Merkum" da "Rakm" masdarından "Yazılmış şey" ma'nâsınadır.

"Onların kalblerini (sabr ve sebât ile hakka) bağlamıştık" (Âyet: 14), "Onlara sabr ilhâm etmiştik". *"Eğer inananlardan olması için onun kalbine râbıta vermeseydik, az daha onu mutlak açığa vuracaktı"* (el-Kasas: 10).

"Şatatan", "İfrâtan", *"O takdîrde and olsun ki, hakîkatten uzaklaşmış oluruz"* (Âyet: 14); *"el-Vasîd"* (Âyet: 18), mağaranın giriş yeri; bunun cem'i "Vesâid" ve "Vusud"dur; *"Vasîd"*, "Kapı"dır da deniliyor; *"Mu'sadetun"* (el-Beled: 20), "Kapatılmış"; bu "Âsade'l-hâbe" ve "Evsade = Kapıyı kapattı" fiilinden türemiştir (Müellif bunu istidrâden zikretti).

"Baasnâhum" (Âyet: 19), "Onları dirilttik, yânî uyandırdık"; *"Eyyuhâ ezkâ taâmen = Onun hangi yiyeceği daha temizse"* (Âyet: 19): "O şehir ahâlîsinden hangisinin yiyeceği daha çoksa" demektir. Bu daha çok halâl olanı ma'nâsınadır deniliyor, kezâ asıl üzerine daha çok nemâlı olanı ma'nâsınadır da deniliyor.

İbn Abbâs: *"O iki bağ mahsûlünü vermiş, bundan birşeyi zulmetmemişti"* (Âyet: 34), yânî eksik bırakmamıştı ma'nâsınadır, dedi.

Saîd ibn Cubeyr de İbn Abbâs'tan olmak üzere: *"er-Rakîm"*, kurşundan yapılmış levha'dır, onların vâlîsi

---

361 Bu Peygamber'e karşı ilâhî bir tesliyyet ve ikrâm ifâde eden âyetlerdendir. Şu âyetler ve benzerleri de bu kabîldendir: *"Onlar mü'min olmayacaklar diye âdetâ kendine kıyacaksın"* (eş-Şuarâ: 2); *"And olsun, biliyoruz ki onların söyleyip durduklarından göğsün cidden daralıyor"* (el-Hıcr: 97), *"O Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?"* (en-Nisâ: 87)
Bu el-Kehf: 6. âyetteki *"Hadîs"*, Kur'ân ma'nâsınadır.

bu gençlerin isimlerini onun üzerine yazmış, sonra da o levhayı kendi hazînesine atmıştı, demiştir.

"Biz nice yıllar onların kulaklarına (perde) vurduk" (Âyet: 11): **"Yânî, Allah onları yıllarca tam bir sükûn içinde uyuttu, onlar da uyudular."**

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: *"Ve eletteilu"*(Sülâsî 2. bâbdan) "Tencû(= Kurtuldu, kurtulur)" ma'nâsınadır. Mucâhid de: *"Mevilen"*, "Kurtulacak yer, korunacak yer, sığınak" ma'nâsınadır, dedi. *"Onlar için va'dedilen bir zamân vardır ki, onun karşısında hiçbir sığınak bulamayacaklardır"* (Âyet: 58). ***"Onlar Kur'ân dinlemeye tahammül edemiyorlardı"*** (Âyet: 101).

١٩٥ــ بابُ قوْلِهِ عَزَّ وجَلَّ وكانَ الإنْسانُ أكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلاً

195- AZÎZ VE CELÎL ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"İnsanın cedeli (husûmeti) ise herşeyden fazladır"* (Âyet: 54) [362].

٢٤٥ــ حدّثنا عليُّ بن عبْدِ اللّهِ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ بن سَعْدٍ حدّثنا أبِي عنْ صالِحٍ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرَني عليُّ بنُ حُسَيْنٍ أنَّ حُسَيْنَ بنَ عليٍّ أخبرَهُ عنْ عليٍّ رضى اللّهُ عنهُ أنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم طَرَقَهُ وفاطِمَةَ قال ألاَ تُصَلِّيانِ . رَجْمًا بالغَيْبِ لَمْ يَسْتَبِنْ : فُرُطًا نَدَمًا : سُرَادِقُها مِثْلُ السُّرادِقِ والحُجْرَةِ الّتى تُطِيفُ بالْفَساطِيطِ : يُحاوِرُهُ مِنَ المُحاوَرَةِ :لٰكِنَّا هُوَ اللّهُ رَبِّى أىْ لَكِنْ أنا هُوَ اللّهُ رَبِّي ثُمَّ حَذَفَ الألِفَ وأدْغَمَ إحْدَى النُّونَيْنِ فى الأُخْرَى : وفَجَّرْنا خلالَهُما نَهَرًا يقُولُ بَيْنَهُما نَهَرًا . زَلَقًا لا يَثْبُتُ فِيهِ

362 Âyet, baş tarafıyle berâber şöyledir: ***"And olsun ki, biz bu Kur'ân'da insanlar için her çeşit misâli tekrar tekrar açıklamışızdır. İnsanın cedeli*** (husûmeti) ***ise herşeyden fazladır."*** Yânî insan cinsinin cedeli, herşeyin cedelinden fazladır. *Cedel* ve *Mücâdele*, münâzara, münâkaşa etmektir.

قَدَمٌ : هُنالِكَ الوِلايَةُ مَصْدَرُ الوَلِيِّ : عُقُبًا عاقِبَةٌ وعُقْبى وعُقْبَةٌ واحِدٌ وهىَ
الاخِرَةُ : قِبَلاً وقُبُلاً وقَبَلاً اسْتِئْنافًا : لِيُدْحِضُوا لِيُزِيلُوا الدَّحْضُ الزَّلَقُ »

245-....... İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Hüseyin'in oğlu Alî haber verdi. Ona da babası Hüseyin ibn Alî, Alî ibn Ebî Tâlib(R)'den şöyle haber verdi: Rasûlullah (S) bir gece Alî ile (kendi kızı ve Alî'nin eşi olan) Fâtıma'yı ziyâret etti de, onlara: *"Siz ikiniz namâz kılmaz mısınız?"* (diye teheccüd namâzına teşvîk) buyurmuştur [363].

"Recmen bi'l-gayb" (Âyet; 22), "Gayb taşlamak": Apaçık belli olmadı, demektir. ***"Ve kâne emruhu furutan = Onun işi haddi aşmaktı"*** (Âyet: 28), "Pişmân olmaktı" demektir. ***"Surâdikuhâ = Cehennemin duvarları- çepeçevre kendilerini kuşatmıştır"*** (Âyet: 29): Duvarlar ve büyük çadırlarla çevrilen hücre gibi. ***"Ve huve yuhâviruhu = Onunla konuşurken"*** (Âyet: 33, 37), bu, karşılıklı konuşmak, birbirine cevâb döndürmek ma'nâsına olan "Muhâvere" masdarındandır.

"Ve lâkinnâ huve'llâhu Rabbî" (Âyet: 38), "Fakat ben (mü'minim), O Allah benim Rabb'imdir. Ben Rabb'ime hiçbir şeyi ortak koşmam" demektir. Sonra "Ene"den elîfi hazfetti de iki nûn'dan birini diğerinin içine girdirdi, böylece kelime ***"Lâkinnâ"*** oldu. ***"Ve ferrecnâ hılâlehumâ neheren = Biz o iki bağın arasından bir de nehir fışkırttık"*** (Âyet: 33) buyuruyor. ***"Saîden zelekan"*** (Âyet: 40), "Üzerinde ayak sâbit olmayan kaypak bir toprak". ***"İşte bu makaamda nusrat ve hâkimiyet, hakk olan Allah'ındır. O sevâbca da hayırlı, âkıbetçe de hayırlıdır"*** (Âyet: 44), buradaki ***"Velâyet"***, "el-Velî"nin masdarıdır; ***"Ukuben"***, "Âkıbet", "Ukbâ" ve "Ukbetun" hepsi birdir, "Âhiret" ve "Son" ma'nâsınadır. ***"Kıbelen"***, ***"Kubulen"*** ve ***"Kabelen"***: Gözleri önünde ve açıktan karşılamak ma'nâsınadır.

"Biz peygamberleri müjde verici ve korkutucu kimseler olmaktan başka bir sıfatla göndermedik. Kâfir olanlar ise hakkı bâtıl ile yerinden kaydırmak için mücâdele ederler" (Âyet: 56). Buradaki ***"Liyudhıdû"***, "İzâle etmeleri için" demektir. ***"ed-Dahad"***, "Üzerinde ayak sâbit olmaz kaypak şey" demektir.

---

363 Buhârî bu hadîsi burada kısaltılmış olarak getirdi. Bunu burada getirmekten kasdedilen ma'nâyı zikretmedi. Çünkü kısa söylemek ve zihinleri keskinleştirip bilemek husûsundaki âdeti üzere yürümektedir. Bu kadarcık kısmıyle hadîsin geri kalanına işâret etmiştir.

Bu hadîsin tamâmı Namâz Kitâbı, "Peygamber'in gece namâzına teşvîki bâbı"nda geçmişti. Onun sonunda ***"İnsanın cedeli herşeyden fazladır"*** fıkrası bulunmaktadır. İşte başlık ile hadîs arasındaki uygunluk bu sebebdendir. O hadîs şöyledir:

Alî (R) şöyle demiştir: Bir gece Peygamber (S) Alî ile kendi kızı (ve Alî'-

١٩٦ـ باب وإذ قال موسى لفتاه لاأبرح حتّى أبلغ مجمع
البحرين أو أمضي حقبا : زمانًا وجمعه أحقاب

196- BÂB:

"Bir zamân Mûsâ genç adamına şöyle demişti: Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yâhud uzun zamânlar geçireceğim" (Âyet: 60).

"*Hukuben*", "Zamânen" demektir. Bunun cem'i "Ahkaab"dır [364].

٢٤٦ـ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا عَمْرُو بنُ دِينَارٍ قال أخبرني سعيدُ بنُ جُبَيْرٍ قال قُلْتُ لِابنِ عَبَّاسٍ إنَّ نَوْفًا البَكالِيَّ يَزْعُمُ أنَّ مُوسَى صاحِبَ الخَضِرِ لَيْسَ هُوَ مُوسَى صاحِبَ بَنِي إسْرَائِيلَ فقال ابنُ عَبَّاسٍ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ حدثني أُبَيُّ بنُ كَعْبٍ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَقُولُ إنَّ مُوسَى قامَ خطِيبًا في بَنِي إسْرَائِيلَ فَسُئِلَ أيُّ النَّاسِ أعْلَمُ فقال أنا فعَتَبَ اللَّهُ عليْهِ إذْ لَمْ يَرُدَّ العِلْمَ إليْهِ فأوْحَى اللَّهُ إليْهِ إنَّ لِي عَبْدًا بِمَجْمَعِ البَحْرَيْنِ هُوَ أعْلَمُ مِنْكَ قال مُوسَى يارَبِّ فكَيْفَ لِي بِهِ قال تأخُذُ مَعَكَ حُوتًا فَتَجْعَلُهُ في مِكْتَلٍ فَحَيْثُما فقَدْتَ الحُوتَ فهْوَ ثَمَّ فأخَذَ حُوتًا فجَعَلَهُ في مِكْتَلٍ ثُمَّ انْطَلَقَ وانْطَلَقَ مَعَهُ بِفَتاهُ يُوشَعَ بنِ نُونٍ حَتَّى إذا أتَيا الصَّخْرَةَ وضَعا رُؤُسَهُما فناما واضْطَرَبَ الحُوتُ في المِكْتَلِ فَخَرَجَ مِنْهُ فسَقَطَ في البَحْرِ فاتَّخَذَ سَبِيلَهُ في البَحْرِ سَرَبًا وأمْسَكَ اللَّهُ عنِ الحُوتِ جِرْيَةَ المَاءِ فَصارَ عَلَيْهِ مِثْلَ الطَّاقِ فلَمَّا

---

nin eşi olan) Fâtıma'yı ziyâret için geldi de: *"Siz ikiniz namâz kılmaz mısınız?"* (diye teheccüd namâzına teşvîk) buyurdu. Alî dedi ki: Ben: Yâ Rasûlallah! Nefislerimiz Allah'ın elindedir, bizi uyandırmak istediği zamân uyandırır, dedim. Biz böyle cevâb verince, Rasûlullah geri döndü ve bana hiçbir cevâb vermedi. Yalnız yüzünü bizden çevirirken elini dizine vurarak: ***"İnsan cinsinin cedeli herşeyden çoktu"*** buyuruyordu.

Bununla ilgili açıklamalar orada verilmişti.

364 Bu, Mûsâ Peygamber'in ledün ilmini bilen Allah'ın kuluna ulaşmak için genç adamıyle berâber ilim arama yolculuğuna çıkmasını ve bu yolculukta meydana gelen olayları anlatan âyetlerin ilkidir. Bu kıssa 60.'dan 82. âyete kadar devâm etmektedir. Bunu Kur'ân'dan ve meâlinden de okumalıdır. Hadîs ile âyetler birlikte okununca, kıssa daha açık olarak anlaşılıyor.

اسْتَيْقَظَ نَسِيَ صاحِبُهُ أَنْ يُخْبِرَهُ بالحُوتِ فانْطَلَقا بَقِيَّةَ يَوْمِهِما ولَيْلَتِهِما حتَّى إذا كانَ مِنَ الغَدِ قال مُوسَى لِفَتاهُ آتِنا غَدَاءَنا لَقَدْ لقِينا مِنْ سَفَرِنا هذَا نَصَبًا قال ولَمْ يَجِدْ مُوسَى النَّصَبَ حتَّى جاوَزَ المَكانَ الَّذِى أَمَرَ اللَّهُ بِهِ فقال لَهُ فَتاهُ أَرَأَيْتَ إذْ أَوَيْنا إلى الصَّخْرَةِ فإِنِّى نَسِيتُ الحُوتَ وما أَنْسانِيهُ إلاَّ الشَّيْطانُ أنْ أَذْكُرَهُ واتَّخَذَ سَبِيلَهُ في البَحْرِ عجَبًا قال فكانَ لِلْحُوتِ سَرَبًا ولِمُوسَى ولِفَتاهُ عجَبًا فقال مُوسَى ذَلِكَ ما كُنَّا نَبْغِى فارْتَدَّا عَلى آثارِهِما قَصَصًا : قال رَجَعا يَقُصَّانِ آثارَهُما حتَّى انْتَهَيا إلى الصَّخْرَةِ فإِذَا رجُلٌ مُسَجًّى ثَوْبًا فَسلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى فقال الخَضِرُ وأَنَّى بأَرْضِكَ السَّلاَمُ قال أنا مُوسَى قال مُوسَى بَنِي إسْرَائِيلَ قال نَعَمْ أَتَيْتُكَ لِتُعَلِّمَنِى مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا قال إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صبْراً يامُوسَى إنِّي عَلى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَنِيهِ لاتَعْلَمُهُ أَنْتَ وأَنْتَ عَلى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَكَ اللَّهُ لا أَعْلَمُهُ فقال مُوسَى سَتَجِدُنِي إنْ شاءَ اللَّهُ صابِرًا ولا أَعْصِي لكَ أَمْرًا فقال لَهُ الخَضِرُ فإِنِ اتَّبَعْتَنِى فَلاَ تَسْأَلْنِى عنْ شَيْءٍ حتَّى أُحْدِثَ لكَ مِنهُ ذِكْرًا فانْطَلَقا يَمْشِيانِ علَى ساحِلِ البَحْرِ فَمَرَّتْ سفِينةٌ فكَلَّمُوهُمْ أنْ يَحْمِلُوهُمْ فَعَرَفُوا الخَضِرَ فَحَمَلُوهُ بغَيْرِ نَوْلٍ فَلمَّا رَكِبا فى السَّفِينَةِ لَمْ يَفْجَأْ إلاَّ والخَضِرُ قَدْ قَلَعَ لَوْحًا مِنْ أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ بالْقَدُومِ فقال لهُ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدْتَ إلى سفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَها لِتُغْرِقَ أَهْلَها لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إمْرًا قال أَلَمْ أَقُلْ إنَّكَ لَنْ تسْتَطِيعَ مَعِى صَبْرًا قال لاتُؤَاخِذْنِى بِما نَسِيتُ ولا تُرْهِقْنِى مِنْ أَمْرِى عُسْرًا : قال وقال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّه عليه وسلم وكانَتِ الأُولَىٰ مِنْ مُوسَى نِسْيانًا قال وجاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ على حَرْفِ السَّفِينَةِ فنَقَرَ فِي البَحْرِ نَقْرَةً فقالَ لهُ الخَضِرُ ماعِلْمى وعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إلاَّ مِثْلُ ما نَقصَ هٰذَا العصْفُورُ مِنْ هٰذا البَحْرِ ثُمَّ خَرَجا مِنَ السَّفِينَةِ فبَيْناهُما يَمْشِيانِ عَلى السَّاحِلِ إذْ أَبْصَرَ الخَضِرُ غُلاَمًا يلْعَبُ معَ الغِلْمانِ فأخَذَ الخَضِرُ رَأْسَهُ بِيَدِهِ فاقْتَلَعَهُ بِيَدِهِ فَقتَلَهُ فقال لهُ مُوسَى أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَاكِيَةً بغَيْرِ نفْسٍ لقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا قال أَلَمْ أَقُلْ لكَ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مِعِىَ صَبْرًا قال وهٰذَا أَشَدُّ مِنَ

الأولى قال إنْ سألتُكَ عنْ شَيْءٍ بَعْدَها فَلا تُصاحِبْنِى قدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّى عُذْرًا
فانْطَلَقا حتَّى إذَا أتَيا أهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَما أهْلَها فأبَوْا أنْ يُضَيِّفُوهُما فَوجَدَا فِيها
جِدَارًا يُرِيدُ أنْ يَنْقَضَّ قال مائِلٌ فقامَ الخَضِرُ فأقامَهُ بِيَدِهِ فقال مُوسَى قَوْمٌ
أتَيْناهُمْ فلَمْ يُطْعِمُونا ولَمْ يُضَيِّفُونا لَوْ شِئْتَ لاتَّخَذْتَ عليْهِ أجْرًا قال هٰذا فِرَاقُ
بَيْنِى وبَيْنِكَ إلَى قوْلِهِ ذٰلِكَ تأوِيلُ مالَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صبْرًا : فقال رسُولُ اللَّهِ
صلى اللَّهُ عليه وسلم وَدِدْنا أنَّ مُوسَى كانَ صَبَر حَتَّى يَقُصَّ اللَّهُ عَلَيْنا مِنْ
خَبَرِهِما : قال سعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ فكانَ ابنُ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ وكان أمامَهُمْ مَلِكٌ يأخُذُ
كُلَّ سفِينَةٍ صالِحَةٍ غَصْبًا وكانَ يَقْرَأُ وأمَّا الغُلاَمُ فكانَ كافِرًا وكانَ أبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ

246-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle dedi: Ben, İbn Abbâs'a:

— Nevf el-Bukâlî, Hızır'ın sâhibi olan Mûsâ, İsrâîl oğulları'nın sâhibi olan Mûsâ değildir iddiâsında bulunuyor, dedim.

Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi:

— Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir. Bana Ubeyy ibn Ka'b tahdîs etti ki, o, Rasûlullah(S)'tan şöyle buyururken işitmiştir:

"Mûsâ Peygamber, İsrâîl oğulları içinde hitâb edici olarak ayağa kalkmıştı. Kendisine:

— İnsanların en âlimi kimdir? diye soruldu.

Mûsâ:

— Benim,diye cevâb verdi.

Bu husûstaki ilmi (Allah en iyi bilendir diyerek) *Allah'a havâle etmediğinden dolayı, Allah ona itâb etti. Ve Allah ona: 'İki denizin birleştiği yerde benim bir kulum var ki, o senden daha âlimdir' diye vahyetti. Mûsâ:*

— Yâ Rabb, ben ona nasıl yol bulayım? dedi.

Ona:

— Berâberinde bir balık alırsın, o balığı bir zenbîl içine koyarsın. Balığı nerede kaybedersen, işte o kul, oradadır! buyurdu.

Bundan sonra Mûsâ bir balık aldı, akabinde onu bir zenbîl içine koydu, sonra Mûsâ gitti, berâberinde kendisine hizmet eden genci Yûşâ ibn Nûn da gitti. Nihâyet (iki denizin birleştiği yerdeki) *kayanın yanına geldiklerinde, ikisi de başlarını yere koyup uyudular. Balık zenbîlin içinde debelendi ve zenbîlden sıçrayıp dışarı çıktı, akabinde denize düştü. Allah ondan suyun akışını tuttu da deniz içinde kendine su künkü gibi* (bir boşluk bırakarak) *yol açtı. Nihâyet deniz suyu onun üzerinde tâk gibi oldu. Mûsâ uyanınca -arkadaşı Yûşâ, Mûsâ'ya ba-*

lığı(n hârika işini) *haber vermeyi unuttu.- O günlerinin kalanı ile bütün gece gittiler, nihâyet ertesi sabâh olunca Mûsâ hizmetçisine:*

— Kuşluk yemeğimizi getir, bu seferimizden yorgunluk duyduk, dedi.''

Dedi ki: *''Hâlbuki Mûsâ emrolunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Hizmetçisi:*

— Gördün mü, kayanın dibinde barındığımız zamân balığın gittiğini haber vermeyi unutmuşum. Onu söylememi bana şeytândan başkası unutturmadı. Balık deniz içinde şaşılacak bir sûrette yolunu alıp yitti, dedi.

Ve balığın suya girmesinde balık için bir yol meydana geldiğini söyledi. Deniz içinde böyle bir yolun meydana gelmesi Mûsâ ile gencine hayret edilecek birşey olmuştu. Mûsâ:

— Zâten bizim arayacağımız şey bu idi, dedi.

Ve izlerinde geri döndüler.''

Dedi ki: *''Geldikleri yoldaki ayak izlerine basa basa döndüler. Nihâyet o taşın yanına vardıklarında, üzerine bir elbise örtülmüş bir zât gördüler. Mûsâ ona selâm verdi. Hızır da Mûsâ'ya:*

— Bu senin bulunduğun yerde ''Selâm'' nereden? dedi.

O da:

— Ben Mûsâ'yım, dedi.

Hızır:

— İsrâîl oğulları'nın Musâ'sı mı? diye sordu.

— Evet, ben sana, sana öğretilmiş olan rüşd ve hidâyetten bana da birşey öğretmen için geldim, dedi.

Hızır:

— Doğrusu sen benim berâberimde aslâ sabredemezsin yâ Mûsâ! Ben, Allah'ın ilminden bana öğrettiği bir ilim üzerindeyim ki, onu sen bilemezsin, sen de Allah'ın ilminden sana öğrettiği öyle bir ilim üzerindesin ki, onu da ben bilemem, dedi.

Mûsâ:

— Beni inşâallah sabırlı bulacaksın, sana hiçbir işte âsî olmayacağım, dedi.

Hızır:

— Eğer bu sûrette bana tâbi' olacaksan, ben sana anıp söyleyinceye kadar sen bana hiçbirşey sorma, dedi.

Bunun zerine Hızır ile Mûsâ (gemileri olmadığı için) *deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Yanlarına bir gemi uğradı. Kendilerini gemiye yüklesinler diye gemicilerle söyleştiler. Gemiciler Hızır'ı tanıdılar ve bu sebeble onları ücretsiz olarak gemiye aldılar. Hızır ile Mûsâ gemiye bindiklerinde, Mûsâ, Hızır'ın gemi levhalarından* (yânî tahtalarından) *birini keser ile sökmüş olduğunu gördü. Mûsâ hemen Hızır'a:*

— Bu gemiciler topluluğu bizi gemilerine ücretsiz almışlarken, sen onların gemilerine kasdedip içindekileri batırmak için mi gemiyi deliyorsun? And olsun sen büyük bir iş yaptın, dedi.

Hızır:

— Ben sana berâberimde aslâ sabredemezsin demedim mi? dedi.

Mûsâ:

— Unuttuğum şeyden dolayı beni muâhaze edip cezâlandırma ve bana şu arkadaşlık işinde güçlük gösterme, dedi."

Râvî Ubeyy ibn Ka'b dedi ki: Rasûlullah (S): *"Bu, Mûsâ tarafından olan unutmanın birincisi oldu"* buyurdu.

Dedi ki: *"O sırada bir serçe kuşu geldi de geminin kenârına kondu ve denizden bir gaga su aldı. Hızır, Mûsâ'ya:*

— Benim ilmimle senin ilmin, Allah'ın ilminden ancak şu serçenin bu denizden eksilttiği şey gibidir, dedi.

Sonra gemiden çıktılar, müteâkıben onlar deniz kenârında yürüdükleri sırada Hızır, oğlanlarla berâber oynamakta olan bir oğlan çocuğu gördü. Akabinde Hızır o çocuğun başını eliyle tuttu ve onu eliyle koparıp, çocuğu öldürdü. Mûsâ, Hızır'a:

— Tertemiz bir canı, diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün. And olsun sen çok kötü bir iş yaptın, dedi.

Hızır:

— Ben sana berâberimde aslâ sabredemezsin demedim mi? dedi ve: Bu, birinciden daha da şiddetlidir, diye söyledi.

Mûsâ:

— Eğer bundan sonra sana birşey sorarsam, artım benimle arkadaşlık etme. O takdîrde tarafımdan muhakkak bir özre ulaşmışsındır (benden ayrılmakta ma'ziretli sayılmışsındır), *dedi.*

Yine gittiler. Nihâyet bir memleket halkına vardılar ki, ora ahâlîsinden yemek istedikleri hâlde kendilerini misâfir etmekten çekinmişlerdi. Derken orada yıkılmağa yüz tutmuş bir duvar buldular. -Yıkılmağa yüz tutmuş ma'nâsına onun meyletmiş olduğunu söyledi. - *Hızır kalkıp o duvarı eliyle doğrultuverdi. Mûsâ ona:*

— Bunlar öyle bir kavim ki, biz onlara geldik, onlar bizi doyurmadılar ve bizi misâfir etmediler; isteseydin elbet buna karşı bir ücret alabilirdin, dedi

Hızır:

— İşte bu, benimle senin arandaki ayrılıktır, dedi ve: ***İşte üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzü budur*** (Âyet: 82)" kavline kadar söyledi.

Rasûlullah (S): *"Çok arzû ettik ki Mûsâ sabretmiş olsaydı da aralarında geçen mâceranın haberlerini Allah da bize anlatsaydı"* buyurdu.

Saîd ibn Cubeyr geçen senedle: İbn Abbâs: ***"Önlerinde her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdâr vardır"*** (Âyet: 79) şeklinde okurdu,ve yine İbn Abbâs: ***"Çocuğa gelince, o bir kâfir idi, anası ile babası ise îmân etmiş kimselerdi"*** (Âyet: 80) şeklinde okurdu, demiştir [365].

١٩٧ــ بابُ قَوْلِهِ فلَما بَلغا مَجْمَعَ بَيْنِهِما نَسِيا حُوتَهُما فاتَّخذَ سَبِيلَهُ في البَحْرِ سَرَبًا مَذْهَبًا يَسْرُبُ يَسْلُكُ . ومْنهُ وسارِبٌ بالنَّهارِ

365 Buhârî bu hadîsi bâzı isnâd ve lafız farklılıklarıyle *Sahîh*'inin ondan fazla yerinde ayrı ayrı konulara delîl olmak üzere getirmiştir. Birincisi İlim Kitâbı, "Mûsâ'nın denizde Hızır'a gitmesinin zikri bâbı"nda geçmişti.

Mûsâ Peygamber, Rabb'ine suâl edip:

— Yâ Rabb! Kullarının Sana en sevgilisi hangisidir? demiş.

— "Beni zikreden ve unutmayan" buyurulmuş.

— En hâkim kulun hangisi? demiş.

— "Hakk ile hükmeden ve hevâsına uymayan."

— En âlim kulun kim? demiş.

— "Belki bir hidâyete delâlet edecek veyâ bir felâketten kurtaracak bir kelimeye rast gelirim diye insanların ilmini tetebbu' edip araştırarak kendi ilimine ekleyen" buyurulmuş.

Mûsâ:

— Yâ Rabbi, kullarından benden âlimi varsa bana göster, demiş...

Ledünn, -inde gibi bir zarftır. *Min ledünnâ*, lisânımızda nezdimizden veyâ tarafımızdan demek gibidir. Ve görülüyor ki, *Min ledünnâ* ilmin değil, öğretmenin kaydıdır. Maamâfîh ta'lîmin ledünniyeti, ilmin de ledünniyetini gerektirir olmaz da değildir. Şübhe yok ki, bütün peygamberlerin ilmi Allah tarafından vahy ve ta'lîm olmak i'tibâriyle ledünnîdir. Fakat burada dikkate lâyıktır ki, ***"Ve allemnâhu min ledünnâ ilmen"*** kaydıyle Hızır'a ta'lîm edilmiş olan, Mûsâ'nınkinden bambaşka bir ilim, yânî ledünnî ilimlerden husûsî bir ilim olduğu anlatılmıştır. Âyetteki kıssalar karînesiyle müfessirler bunu "Gayblar ilmi, gizli ilimlerin sırları" diye tefsîr etmişlerdir. Diğer ta'bîrle: Mûsâ'nın ilmi, hükümleri tanımak ve zâhir ile fetvâ vermek; Hızır'ın ilmi ise, işlerin içyüzlerini tanımak idi, demişlerdir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde rivâyet edilmiştir ki, Hızır: *"Yâ Mûsâ, ben Allah'ın ilminden bana öğrettiği bir ilim üzereyim ki, sen onu bilmezsin; sen de Allah'ın sana öğrettiği bir ilim üzerindesin ki, ben onu bilmem"* demiştir. Bu sûretle ledünnî ilim ta'bîri, bu husûsî ilme daha husûsî bir ma'nâ ile ıstılâh olmuştur ki, buna hakîkat ilmi ve bâtın ilmi dahî denilmiş ve sûfiyye, bu kıssaya bir hüccet olarak tutunmuştur. Hâsılı ledünnî ilim, fikrî cehd ile elde edilemeyip Hakk tarafından sırf mevhibe olan kudsî bir kuvvenin tecellîsidir. Eser'den müessir'e, vicdân'dan vücûd'a doğru giden bir ilim değil, müessir'den eser'e, vücûd'dan vicdân'a gelen evvelî bir ilimdir. Nefs'in vâkı'a geçişi değil, vâkı'ın nefis'te teayyünüdür. Doğrudan doğruya bir keşiftir. Fakat *ledünnî* ta'bîri, bunun bilhassa Hâlık esrârına âid olanında daha ziyâde ıstılâh olmuştur. Lisânımızda da bir işin ledünniyâtı demek, bâtınındaki gizlilikler ve esrârı ma'nâsında tanınmıştır. Bu kıssada ilim için araştırma ve sefere bir rağbetlendirme delîli vardır..." (*Hakk Dîni*, IV, 3256-3262).

197- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Bunun üzerine onlar bu iki deniz arasının birleşik yerine ulaştıklarında balıklarını unuttular. Balık deniz içinde bir deliğe doğru yolunu tutup gitmişti" (Âyet: 61).

"*Sereben*", "Gidecek yol", "*Yesrubu*" da "Girer, gider" ma'nâsınadır. "*Ve sâribun bi'n-nehâr = Gündüz yoluna giden*" (er-Ra'd: 10) **kavli de bu "*Sereb*" lafzındandır.**

٢٤٧ ـ **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخْبرنا هِشامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرنى يَعْلَى بنُ مُسْلِمٍ وعَمْرُو بنُ دِينارٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ يَزِيدُ أَحَدُهُما عَلَى صاحِبِهِ وغَيْرُهُما قَدْ سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُهُ عنْ سَعِيدٍ قال إنَّا لَعِنْدَ ابنِ عَبَّاسٍ فى بَيْتِهِ إذْ قال سَلُونِى قُلْتُ أَيْ أباعَباسٍ جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاءَكَ بالْكُوفَةِ رَجُلٌ قاصٌ يُقالُ لهُ نَوْفٌ يَزْعُمُ أنَّهُ لَيسَ بِمُوسَى بَنِى إسْرَائِيلَ أمَّا عَمْرٌو فقال لِي قال قَدْ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ وأمَّا يَعْلَى فقال لِى قال ابنُ عبَّاسٍ **حدّثنى** أُبَىُّ بنُ كَعْبٍ قال قال رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم مُوسَى رسولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلاَمُ قال ذَكَّرَ النَّاسَ يَوْمًا حَتَّى إذَا فاضَتِ العُيُونُ ورَقَّتِ القُلُوبُ ولَّى فأدْرَكَهُ رجُلٌ فقال أىْ رسولَ اللَّهِ هَلْ فى الأرْضِ أحَدٌ أعْلَمُ مِنْكَ قال لاَ فَعَتَبَ عَلَيْهِ إذْلَمْ يَرُدَّ العِلْمَ إلى اللَّهِ قِيلَ بَلَى قال أىْ رَبِّ فأيْنَ قال بِمَجْمَعِ البَحْرَيْنِ قال أىْ رَبِّ اجْعَلْ لى عَلَمًا أعْلَمُ ذَلِكَ بِهِ فقال لِى عَمْرٌو قال حَيْثُ يُفارِقُكَ الحُوتُ وقال لِى يَعْلَى خُذْ نُونًا مَيِّتًا حَيْثُ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ فأخَذَ حُوتًا فَجَعَلَهُ فى مِكْتَلٍ فقال لِفَتاهُ لاأُكَلِّفُكَ إلاَّ أنْ تُخْبِرَنِى بِحَيْثُ يُفارِقُكَ الحُوتُ قال ما كَلَّفْتَ كَثِيرًا فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ وإذْ قال مُوسَى لِفَتاهُ يُوشَعَ بنِ نُونٍ لَيْسَتْ عنْ سَعِيدٍ قال فَبَيْنَما هُوَ فى ظِلِّ صَخْرَةٍ فِي مَكانٍ ثَرْيانَ إذْ تَضَرَّبَ الحُوتُ ومُوسَى نائِمٌ فقال فَتاهُ لا أُوقِظُهُ حَتَّى إذَا اسْتَيْقَظَ نَسِيَ أنْ يُخْبِرَهُ وتَضَرَّبَ الحُوتُ حَتَّى دَخَلَ البَحْر فأمْسَكَ اللَّهُ عَنْهُ جِرْيَةَ البَحْرِ حتَّى كأنَّ أثَرَهُ فى حَجَر قال لِى عَمْرٌو هٰكَذَا كأنَّ أثَرَهُ فى حَجَرٍ وحَلَّقَ بيْنَ إبْهامَيْهِ واللَّتَيْنِ تَلِيانِهِما لَقَدْ لَقِينا مِنْ سَفَرِنا هٰذَا نَصَبًا قال قَدْ قَطَعَ اللَّهُ عَنْكَ النَّصَبَ

لَيْسَتْ هٰذِهِ عنْ سعِيدٍ أخبرَهُ فَرَجعا فوَجَدَا خَضِرًا قال لِى عُثْمانُ بنُ أبى سُلَيْمانَ عَلى طِنْفِسَةٍ خَضْرَاءَ عَلى كَبِدِ البَحْرِ قال سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ مُسَجًّى بِثَوْبِهِ قَدْ جَعَلَ طرَفَهُ تَحْتَ رِجْلَيْهِ وطَرَفَهُ تَحْتَ رأسِهِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى فَكَشَفَ عنْ وجْهِهِ وقال هَلْ بأرْضِى مِنْ سَلاَمٍ مَنْ أنْتَ قال أنا مُوسَى قال مُوسَى بَنى إسْرَائِيلَ قال نَعَمْ قال فَمَا شأنُكَ قال جِئْتُ لِتُعَلِّمَنِى مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا قال أما يَكْفِيكَ أنَّ التَّوْرَاةَ بِيَدَيْكَ وأنَّ الوَحْيَ يأتِيكَ يا مُوسَى إنَّ لِى عِلْمًا لا يَنْبَغِى لَكَ أنْ تَعْلَمَهُ وإنَّ لَكَ عِلْمًا لا يَنْبَغِى لِى أنْ أعْلَمَهُ فأخَذَ طَائِرٌ بِمنْقارِهِ مِنَ البَحْرِ وقالَ واللّٰهِ ماعِلْمِى وما عِلْمُكَ فِي جَنْبِ عِلْمِ اللّٰهِ إلاَّ كَما أخَذَ هٰذَا الطَّائِرُ بِمِنْقارِهِ مِنَ البَحْرِ حتَّى إذَا رَكِبا فى السَّفِينَةِ وجَدَا مَعابِرَ صِغارًا تَحْمِلُ أهْلَ هٰذَا السَّاحِلِ إلى أهْلِ هٰذَا السَّاحِلِ الآخَرِ عَرَفُوهُ فقالُوا عبْدُ اللّٰهِ الصَّالِحُ قال قُلْنا لِسَعِيدٍ خَضِرٌ قال نَعَمْ لاَنَحْمِلُهُ بأجْرٍ فَخَرَقَهاوَوَتَدَ فِيها وتِدًا قال مُوسَى أخَرَقْتَها لِتُغْرِقَ أهْلَها لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إمْرًا قال مُجاهِدٌ مُنْكَرًا قالَ ألَمْ أقُلْ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِىَ صَبْرًا كانَتِ الأُولى نِسْيَانًا والوُسْطَى شَرْطًا والثَّالِثَةُ عَمْدًا قال لاتُؤَاخِذْنِى بِمَا نَسِيتُ ولاَ تُرْهِقْنِى مِنْ أمْرِي عُسْرًا لَقِيا غُلاَمًا فَقَتَلَهُ قال يَعْلَى قال سَعِيدٌ وجَدَ غِلْمانًا يَلْعَبُونَ فاخَذَ غُلاَمًا كافِرًا ظَرِيفًا فأضْجَعَهُ ثُمَّ ذَبَحَهُ بالسِّكِّينِ قال أقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَمْ تَعْمَلْ بالْحِنْثِ وكانَ ابنُ عبَّاسٍ قَرَأها زَكِيَّةً زاكِيَةً مُسلِمَةً كَقَوْلِكَ غُلاَمًا زَاكِيًّا فانْطَلَقا فوَجَدَا جِدَارًا يُرِيدُ أنْ يَنْقَضَّ فأقامَهُ قال سَعِيدٌ بِيَدِهِ هٰكَذَا ورَفَعَ يَدَهُ فاسْتَقَامَ قال يَعْلَى حَسِبْتُ أنَّ سَعِيدًا قال فَمَسَحَهُ بِيَدِهِ فاسْتَقَامَ لَوْ شِئْتَ لاَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أجْرًا قال سَعِيدٌ أجْرًا نأكُلُهُ : وكانَ ورَاءَهُمْ وكانَ أمامَهُمْ قَرَأها ابنُ عَبَّاسٍ أمامَهُمْ مَلِكٌ يَزْعُمُونَ عنْ غَيْرِ سَعِيدٍ أنَّهُ هُدَدُ بنُ بُدَدٍ والغُلاَمُ المُقْتُولُ اسْمُهُ يَزْعُمُونَ جَيْسُورٌ :مَلِكٌ يأخُذُ كلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا فأرَدْتُ إذَا هِىَ مَرَّتْ بِهِ أنْ يَدَعَها لِعَيْبِها فإذَا جَاوَزُوا أصْلَحُوها فانْتَفَعُوا بِها ومِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ سَدُّوها بِقارُورَةٍ ومِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ بالْقارِ كانَ أبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ وكانَ كافِرًا

فَخَشِينا أَنْ يُرْهِقَهُما طُغْيانًا وكُفْرًا أَنْ يَحْمِلَهُما حُبُّهُ عَلى أَنْ يُتابِعاهُ عَلى دِينِهِ
فأَرَدْنا أَنْ يُبَدِّلَهُما رَبُّهُما خَيْرًا مِنْهُ زَكاةً وأَقْرَبَ رُحْما لِقَوْلِهِ أقتلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً
وأَقْرَبَ رُحْمًا هُما بِهِ أَرْحَمُ مِنهُما بالأَوَّلِ الَّذى قَتَلَ خَضِرٌ وزَعَمَ غَيْرُ سَعِيدٍ
أَنَّهُما أُبْدِلاَ جارِيَةً وأَمَّا دَاوُدُ بنُ أَبِى عاصِمٍ فقال عنْ غَيْرِ واحِدٍ إِنَّها جارِيَةٌ *

247- Bize İbrâhîm ibn Mûsâ tahdîs etti. Bize Hişâm ibn Yûsuf haber verdi ki, ona da İbnu Cureyc haber verip şöyle demiştir: Bana Ya'lâ ibnu Müslim ve Amr ibnu Dînâr, Saîd ibnu Cubeyr'den haber verdi. İbnu Cureyc'in bu iki şeyhinden herbiri arkadaşı üzerine artırma yapıyordu. Ya'lâ ile Amr'dan başkaları da: Ben bu hadîsi Saîd ibn Cubeyr'den olmak üzere tahdîs ederken işittim, dedi.

Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Bizler, kendi evinde İbn Abbâs'ın yanında bulunuyorduk. O:

— Bana sorunuz, dediği zamân ben:

— Yâ Ebâ Abbâs! Allah beni sana fedâ etsin. Kûfe'de halka va'z ve haberler anlatan hikâyeci bir adam var, ona Nevf deniliyor. İşte o zât, Hızır'ın sâhibi olan Mûsâ, İsrâîl oğulları'nın Mûsâ'sı değildir diye söylüyor, dedim.

İbnu Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr'a gelince, o da Saîd'den yaptığı tahdîsinde bana şöyle dedi: İbn Abbâs:

— Allah'ın düşmanı olan o Nevf yalan söylemiştir, dedi.

Ya'lâ ibn Müslim ise yine Saîd'den yaptığı tahdîsinde bana şöyle dedi: İbn Abbâs şöyle dedi:

— Bana Ubeyy ibn Ka'b tahdîs edip şöyle dedi: Rasûlullah (S): *"Allah'ın rasûlü olan o Mûsâ aleyhi's-selâm bir gün kavmine te'sîrli bir va'z ve Allah'ın ibretli günlerini hatırlatma yaptı, nihâyet bu va'zın te'sîrinden gözler yaş akıtıp kalbler incelince, Mûsâ eski hâline döndü. Bu sırada bir adam kendisine erişti de:*

— Yâ Rasûlallah, yeryüzünde senden daha âlim bir kimse var mı? diye sordu.

Mûsâ:

— Hayır yoktur, dedi.

Mûsâ âlimliği Allah'a döndürmediği için Allah onu azarladı. Kendisine Allah tarafından:

— Evet, senden âlim vardır! denildi.

Mûsâ:

— Yâ Rabb! O daha âlim kul nerededir? diye sordu.

Allah:

— İki denizin birleştiği yerdedir, diye cevâb verdi.

Mûsâ:

— Yâ Rabb, benim için bir alâmet yap da onun sâyesinde bu âlim zâtı bileyim, dedi."

İbn Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr bana şöyle söyledi: *"Bu mekân üzerindeki alâmet, balığın senden ayrıldığı yerdir* (sen orada o zâta kavuşursun), *dedi."*

Ya'lâ ibn Müslim ise bana şöyle söyledi: *"Kendisine rûh üfürülecek haysiyette ölü bir balık al, dedi. Mûsâ bir balık aldı, akabinde onu bir zenbîl içine koydu ve genç hizmetçisine:*

— Ben seni ancak şununla mükellef tutuyorum: Bu balığın senden ayrılacağı yeri bana haber vereceksin, dedi.

O genç de:

— Sen beni çok birşeyle mükellef kılmadın, dedi."

İşte bu zikri ulu olan Allah'ın ***"Ve iz kaale Mûsâ li-fetâhu... = Bir zamân Mûsâ genç adamı Yûşâ ibn Nûn'a şöyle demişti..."***(Âyet:60) kavlidir.

İbn Cureyc dedi ki: Genç adamın ismini söylemek Saîd ibn Cureyc tarafından değildir. Dedi ki: *"Mûsâ bir kayanın gölgesinde, nemli bir toprakta istirahatte bulunduğu sırada birden o balık zenbîlin içinde debelenip hareket etti. Mûsâ ise uyuyordu. Genç adamı kendi kendine:*

— Ben Mûsâ'yı uyandırmam, dedi.

Nihâyet Mûsâ kendiliğinden uyandığı zamân ise hâdiseyi Mûsâ'ya haber vermeyi unuttu. Balık debelenip hareket etmiş ve sonunda denize girmişti. Allah da o balıktan suyun akışını tutmuş, hattâ balığın su içindeki izi taş içinde gibi olmuştu."

İbn Cureyc dedi ki: Amr ibnu Dînâr bana işte böyle *"Sanki balığın izi bir taş içinde gibiydi"* şeklinde söyledi ve iki baş parmakları arasıyle onlardan sonra gelen iki parmakları arasını (yânî orta parmak ve ondan sonraki parmak arasını) halka yapıp gösterdi...

"... Mûsâ genç adamına: Kuşluk vakti yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan and olsun yorgun düştük, dedi" (Âyet: 62).

"Mûsâ'nın genç adamı Mûsâ'ya:

— Allah senden yorgunluğu kessin! dedi."

İbn Cureyc: Bu duâ cümlesi Saîd ibn Cubeyr'den değildir, demiştir.

"Mûsâ, Yûşâ'ya balığın debelenmesi ve kaybolması kıssasının Hızır'ın bulunduğu yerin alâmeti olduğunu haber verince, ikisi berâber geldikleri yol üzerinde geriye döndüler, nihâyet o kayaya ulaştıklarında orada Hızır'ı buldular."

İbn Cureyc dedi ki: Usmân ibn Ebî Süleymân bana: *"Denizin ortasında yeşil bir kadîfe yaygı üzerinde"* şeklinde söyledi.

Saîd ibn Cubeyr yine geçen senedle şöyle dedi: *"Onu kendi elbisesiyle örtünmüş, elbisenin bir tarafını ayaklarının altına, bir tarafını da başının altına koymuş olarak buldu. Mûsâ ona selâm verdi. O hemen yüzünden örtüyü açtı ve:*

— Benim toprağımda selâm mı? Sen kimsin? dedi.

Mûsâ:

— Ben Mûsâ'yım, dedi.

Hızır:

— İsrâîl oğulları'nın Mûsâ'sı mı? dedi.

Mûsâ:

— Evet o, dedi.

Hızır:

— Hâlin nedir, ne istiyorsun? dedi.

Mûsa:

— Sana öğretilen rüşdden bana da öğretmen için geldim, dedi.

Hızır:

— Tevrât'ın senin elinde olması ve sana vahy gelmekte bulunması sana kâfî gelmiyor mu? Yâ Mûsâ! Bende bir ilim var ki onu senin bilmen yaraşmaz, sende de öyle bir ilim vardır ki benim de onu bilmekliğim lâyık olmaz, dedi.

Bu sırada bir kuş gagasıyle denizden su aldı. Hızır yine:

— Vallâhi benim ilmim ile senin ilmin, Allah'ın ilminin yanında ancak şu kuşun gagasiyle denizden aldığı gibidir, dedi.

Nihâyet bir gemiye bindikleri zamân, bu sâhilin ahâlîsini diğer sâhile taşımakta olan birçok küçük gemiler buldular. Gemi sâhibleri Hızır'ı tanıdılar da:

— O Allah'ın iyi bir kuludur, dediler."

(Belki Ya'lâ ibn Müslim) dedi ki: Biz Saîd ibn Cubeyr'e: O Hadır (Hızır) mıdır? dedik. O: Evet o Hadır'dır, biz onu ücretle taşımayız, diye söyledi.

"Geminin levhalarından birini keserle sökmek sûretiyle gemiyi deldi de, o söktüğü levhanın yerine bir kazık soktu. Mûsâ ona:

— Sen onun insanlarını suda boğmak için mi gemiyi deldin? Yemîn olsun sen büyük bir iş yaptın, dedi."

Mucâhid "İmrân" sözü hakkında: "Büyük" ma'nâsınadır, dedi.

"Hızır da ona:

— Ben sana, benim berâberimde sen aslâ sabredemezsin demedim mi?"

Birincisi (Mûsâ tarafından) bir unutma oldu. Ortası ise (eğer bundan sonra sana birşey sorarsam.. demesinden dolayı) bir şart; üçüncüsü ise (isteseydin elbette bir ücret alırdın demiş olduğu için) bir kasıd olmuştur.

"Mûsâ:

— Unuttuğum şeyden dolayı beni muâhaze etme ve bana şu arkadaşlık işinde güçlük gösterme, dedi.

Sonra bir oğlan çocuğu ile karşılaştılar. Hızır hemen onu öldürdü."

Ya'lâ ibn Müslim, geçen senedle dedi ki: Saîd ibn Cubeyr şöyle dedi: *"Hızır oynamakta olan bir çok oğlanlar buldu da onlardan kâfir ve zekî birini yakaladı, onu yere yatırdıktan sonra bıçakla kesti. Mûsâ* (evvelkinden daha şiddetle reddederek):

— Sen tertemiz, günâh işlememiş ve bir can mukaabili de olmayan bir canı öldürdün mü? dedi."

İbn Abbâs bu kelimeyi "Zekiyyeten, zâkiyeten müslimeten" şeklinde okur idi. Bu senin "Gulâmen zâkiyen" sözün gibidir.

"Onlar yine gittiler ve yıkılmağa yüz tutmuş bir duvar buldular. Hızır o duvarı doğrulttu."

Saîd ibn Cubeyr, Amr ibn Dînâr'dan olmak üzere: *"Hızır o duvarı eliyle doğrulttu"* dedi de, kendi elini şöyle yukarı kaldırıp duvarın dümdüz olduğunu gösterdi.

Ya'lâ ibn Müslim: Ben Saîd ibn Cubeyr'in: *"Hızır o duvara eliyle dokundu da duvar dümdüz oldu"* dediğini sanıyorum, dedi.

"Mûsâ Hızır'a:

— Eğer isteseydin muhakkak bu duvarı doğrultma karşılığında bir ücret alırdın, dedi."

Saîd: *"Kendisiyle yemek yiyebileceğimiz bir ücret alırdın"* dedi. "Onların arkalarında", "Onların önlerinde" demektir. İbn Abbâs böyle "Onların önlerinde bir hükümdâr vardı" şeklinde okudu.

İbn Cureyc dedi ki: Saîd ibn Cubeyr'den başkaları, o gemileri zorla alan melikin ismi Huded ibnu Buded olduğunu, öldürülen o çocuğun isminin de Ceysûr olduğunu iddiâ ediyorlar.

"Her sağlam gemiyi zorla alan bir melik vardı. İşte ben, gemi o hükümdâra uğradığı zamân ayıplı olmasından dolayı onu terketmesini istedim. Gemiciler o hükümdârı geçtikleri zamân, bu delik gemiyi iyileştirdiler ve onunla faydalandılar (gemi ellerinde kaldı)."

Râvîlerden kimi *"O deliği karûre* (yânî cam) *ile kapattılar"*, dedi; kimi de *"Zift ile kapattılar"* dedi.

"O öldürülen çocuğun ana-babası iki mü'min idiler; çocuk ise

kâfir idi. Biz o mü'min ana-babayı bir azgınlık ve kâfirlik bürümesinden, çocuk sevgisinin onları, o çocuğun dîni üzere ona mutâbaat etmelerinden endîşe ettik. İstedik ki, onların Rabb'i bunun yerine kendilerine temizlikçe daha hayırlısını, merhametçe daha yakınını versin. Hızır bunu Mûsâ'nın:

— Sen tertemiz bir nefsi mi öldürdün? sözüne münâsib olarak söyledi."

"Merhametçe daha yakını", yânî ana-baba, Allah'ın ihsân edeceği çocukla, Hızır'ın öldürdüğü evvelki çocuktan daha fazla merhamete nâil olacaklar ma'nâsınadır.

Saîd ibn Cubeyr'den başkası: O ana-babaya, öldürülenin yerine bir kız çocuğu verildi, dedi. Dâvûd ibn Ebî Âsım ise birden fazla râvîden: O bir kız çocuğudur, diye söyledi (meşhûr olan da budur).

١٩٨ـ بابٌ قَوْلهُ فلمَّا جاوَزَا قال لِفَتاهُ آتِنا غَدَاءَنا لَقَدْ لَقِينا مِنْ سَفَرِنا هٰذَا نَصَبًا إلى قَوْلِهِ عَجَبًا : صُنْعًا عَمَلاً . حِوَلاً تَحَوُّلاً قال ذَلِكَ ما كُنَّا نَبغِ فارْتَدَّا عَلى آثارِهِما قَصَصًا : إمْرًا ونُكْرًا دَاهِيَةً : يَنْقَضُّ يَنْقاضُ كَما تَنْقاضُ السِّنُّ لَتَخِذْتَ واتَّخَذْتَ واحِدٌ : رُحْمًا مِنَ الرُّحْمِ وهْىَ أشَدُّ مُبالَغَةً مِنَ الرَّحْمَةِ ونَظُنُّ أنَّهُ مِنَ الرَّحِيمِ وتُدْعَى مَكَّةُ أُمَّ رُحْمٍ أىْ الرَّحْمَةُ تَنْزِلُ بِها

198- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Oradan geçip gittikleri zamân Mûsâ genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan and olsun yorgun düştük, dedi. Genç: Gördün mü, kayaya sığındığımız vakit ben balığı unutmuşum. Onu söylememi şeytândan başkası unutturmadı. O şaşılacak bir sûrette (denize atıldı) deniz içinde yolunu tutup gitti, dedi" (Âyet: 62-63).

"De ki: Yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları, kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak dünyâ hayâtında çalışmaları boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?" (Âyet: 103-104).

Buradaki "*Sun'an*", "Amelen" ma'nâsınadır.

"Onlar bunların içinde ebedî kalıcıdırlar, oradan

ayrılmak istemezler'' (Âyet: 108). **Buradaki *''Hıvelen''*, "Tahavvulen" ma'nâsınadır.**

''Mûsâ: İşte, dedi, bizim arayacağımız bu idi. Şimdi izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler'' (Âyet: 64); **-yânî geliş yollarının üzerindeki izlerine tâbi' olarak dündüler.-**

''Le kad ci'te şey'en imran = And olsun ki, sen büyük bir iş yaptın'' (Âyet: 71)

''Le kad ci'te şey'en nukran = And olsun ki, sen çok kötü bir iş yaptın'' (Âyet: 74).

Bu iki âyetteki *''İmran''* ve *''Nukran''* lafızları "Dâhiye", yânî "Belâ, felâket" ma'nâsınadır.

***''Yenkaddu''*, *''Yenkaadu*(= Yıkıldı)"** (Âyet: 77) **lafızları "Diş yıkıldı, söküldü" ta'bîri gibidir.**

''Le-tehızte''*, *''Ve'ttehızte'' (Âyet: 77) **bir ma'nâya olup "Elbette alırdın" demektir. *''Ruhmen''*** (Âyet: 81), ***''er-Ruhm''*'dandır, bu kelime mübâlağa bakımından "Rahmet"ten daha şiddetli, daha kuvvetlidir. Biz "Ruhmen" lafzının "Rahîm"den türemiş olduğunu sanıyoruz. Mekke şehri "Umme Ruhm" diye çağrılır ki, bu "Kendisine devâmlı rahmet inen şehir" demektir**[366]**.**

٢٤٨ــ **حدّثنى** قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ قال **حدّثنى** سُفْيانُ بنُ عُيَيْنَةَ عنْ عَمْرِو بنِ دِينارٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال قُلْتُ لِابنِ عَبَّاسٍ إنَّ نَوْفًا البَكَالِيَّ يَزْعُمُ أنَّ مُوسَى بَنِى إسْرَائِيلَ لَيْسَ بِمُوسى الخَضِرِ فقال كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ **حدّثنا** أُبَىُّ بنُ كَعْبٍ عنْ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم قال قامَ مُوسى خَطِيبًا في بَنِى إسْرَائِيلَ فَقِيلَ لهُ أىُّ النَّاسِ أعْلَمُ قال أنا فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ إذْ لَمْ يَرُدَّ العِلْم إلَيْهِ وأوْحَى إلَيْهِ بَلى عَبْدٌ مِنْ عبَادِي بِمَجْمَعِ البَحْرَيْنِ هُوَ أعْلَمُ مِنْكَ قال أيْ رَبِّ كَيْفَ السَّبِيلُ إلَيْهِ قال تأْخُذُ حُوتًا فى مِكْتَلٍ فَحَيْثُما فقَدْتَ الحُوتَ فاتَّبِعْهُ قال فَخَرَجَ مُوسى ومعَهُ فَتاهُ يُوشَعُ بنُ نُونٍ ومَعَهُما الحُوتُ حتَّى انْتَهَيا إلى الصَّخْرَةِ فنَزَلا

---

366 İbn Abbâs'ın merfû' hadîsinde şöyle gelmiştir: ''Allah her gün Haram Beyti'-nin hacıları üzerine yüzyirmi rahmet indirir: Altmışı tavâf edenler için, kırkı na-mâz kılanlar için, yirmisi oraya bakanlar için.'' Bunu Beyhakî, hasen bir isnâdla rivâyet etmiştir (Kastallânî).

عِندَها قال فَوَضَعَ مُوسَى رأسَهُ فنامَ قال سُفْيانُ وفى حَدِيثِ غيرِ عَمْرٍو قال وفى أصْلِ الصَّخْرَةِ عَيْنٌ يُقال لَها الحَياةُ لايُصِيبُ مِنْ مائِهاشَيْءٌ إلاَّ حَيِيَ فأصابَ الحُوتَ مِنْ ماءِ تِلْكَ العَيْنِ قال فتَحَرَّكَ وانْسَلَّ مِنَ المِكْتَلِ فدَخَلَ البَحْرَ فلمَّا اسْتَيْقَظَ مُوسَى قال لِفَتاهُ آتِنا غَدَاءَنا الآيَةَ قال ولمْ يَجِدِ النَّصَبَ حتَّى جاوَزَ ما أُمِرَ بِهِ قال لهُ فَتاهُ يُوشَعُ بنُ نُونٍ أرَأيْتَ إذْ أوَيْنا إلى الصَّخْرَةِ فإنِّى نَسِيتُ الحُوتَ الآيَةَ قال فَرَجَعا يَقُصَّانِ فى آثارِهِما فَوَجَدَا فى البَحْرِ كالطَّاقِ مَمَرُّ الحُوتِ فَكانَ لِفَتاهُ عَجَبًا ولِلحُوتِ سَرَبًا قال فَلمَّا انْتَهَيا إلَى الصَّخْرَةِ إذْهُما برَجُلٍ مُسَجًّى بِثَوْبٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى قال وأنَّى بأرْضِكَ السَّلاَمُ فقال أنا مُوسَى قال مُوسَى بَنِى إسْرَائِيلَ قال نَعَمْ قال هَلْ أتَّبِعُكَ عَلى أنْ تُعلِّمَنِى مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا قال لَهُ الخَضِرُ يامُوسَى إنَّكَ عَلى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَكَهُ اللَّهُ لا أعْلَمهُ وأنا عَلى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَنِيهِ اللَّهُ لاتَعْلَمُهُ قال بَلْ أتَّبِعُكَ قال فإنِ اتَّبَعْتَنِى فَلا تَسْألْنِى عنْ شَيْءٍ حتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا فانْطَلَقا يمْشِيانِ علَى السَّاحِلِ فَمَرَّتْ بِهِما سَفِينَةٌ فعُرِفَ الخَضِرُ فَحَمَلُوهُمْ في سَفِينَتِهِمْ بغَيْرِ نَوْلٍ يَقولُ بغَيرِ أجْرٍ فَرَكِبا السَّفِينَةَ قال ووَقَعَ عُصْفُورٌ على حَرْفِ السَّفِينَةِ فغَمَسَ مِنْقارُهُ البَحْرَ فقال الخَضِرُ لمُوسَى ما عِلْمُكَ وعِلْمِى وعِلْمُ الخَلائِقِ في عِلْمِ اللَّهِ إلاَّ مِقْدارُ ما غَمَسَ هٰذَ العُصْفُورُ مِنقارَهُ قال فلَمْ يَفْجَأْ مُوسى إذْ عَمَدَ الخَضِرُ إلَى قَدُومٍ فخَرَقَ السَّفِينَةَ فقال لَهُ مُوسٰى قَوْمٌ حَمَلُونا بِغَيْرِ نَوْلٍ عمَدْتَ إلى سفينَتِهِمْ فخَرَقْتَها لِتُغرِقَ أهْلَهَا لقَدْ جِئْتَ الآيَةَ فانْطَلَقا إذَا هُما بِغُلاَمٍ يَلْعَبُ معَ الغِلْمانِ فأخَذَ الخَضِرُ برَأسِهِ فقَطَعَهُ قال لَهُ مُوسى أقَتَلْتَ نَفْسًا زِكِيَّةً بغَيْرِ نَفسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا قال ألَمْ أقُلْ لَكَ إنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِى صَبْرًا إلى قَوْلِهِ فأبَوْا أنْ يُضَيِّفُوهُما فَوَجَدَا فِيها جِدَارًا يُرِيدُ أنْ يَنْقَضَّ فقال بِيَدِهِ هٰكَذَا فأقامَهُ فقال لَهُ مُوسى إنَّا دَخَلْنا هٰذِهِ القَرْيَةَ فلَمْ يُضَيِّفُونا ولَمْ يُطْعِمُونا لَوْ شِئْتَ لاتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أجْرًا قال هٰذَا فِراقُ بَيْنِى وبَيْنِكَ سأُنَبِّئُكَ بِتأْوِيلِ مالَمْ تَسْتَطِعْ علَيْهِ صَبْرًا فقال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وَدِدْنا أنَّ مُوسَى صَبَرَ

حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا قَالَ وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ
يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَصْبًا وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا *

248- Bana Kuteybe ibnu Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Bana Sufyân ibnu Uyeyne, Amr ibn Dînâr'dan tahdîs etti ki, Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs'a:

— Nevf el-Bukâlî, İsrâîl oğulları'nın sâhibi olan Mûsâ, Hızır'ın sâhibi olan Mûsâ değildir diye söylüyor, dedim.

Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi:

— Allah'ın düşmanı yalan söylemiştir: Bize Ubeyy ibnu Ka'b tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Mûsâ Peygamber İsrâîl oğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine:*

— İnsanların en âlimi kimdir? diye soruldu.

Mûsâ:

— Benim, diye cevâb verdi.

Bu husûstaki ilmi (Allah en iyi bilendir diyerek) *Allah'a döndürmediğinden dolayı Allah ona itâb etti* (yânî onu azarladı). *Ve ona:*

— "Evet iki denizin birleştiği yerde kullarımdan bir kul var ki, işte o senden daha âlimdir" diye vahyetti.

Mûsâ:

— Yâ Rabb! Beni ona ulaştıracak yol nasıldır? dedi.

Allah:

— Bir zenbîl içinde bir balık alırsın, artık balığı her nerede kaybedersen, işte orada balığın izini ta'kîb et (o en âlim kula kavuşursun), *buyurdu."*

Rasûlullah şöyle devâm etti: *"Mûsâ yola çıktı, berâberinde kendisine hizmet eden genci Yûşâ ibn Nûn da yola çıktı. Yanlarında balık olduğu hâlde yürüyüp, sonunda* (iki denizin birleştiği yerdeki) *kayaya ulaştılar ve onun yanında konakladılar."*

Dedi ki: *"Akabinde Mûsâ başını yere koyup uyudu"*.

Sufyân ibnu Uyeyne geçen senedle ve Amr'dan başkasının -Katâde'nin- hadîsinde şöyle demiştir: *"Kayanın dibinde bir pınar vardı ki, ona el-Hayyât denilir. Onun suyuna isâbet eden herşey muhakkak canlanıp dirilir. İşte o balığa bu hayât pınarının suyundan birkaç su serpintisi isâbet etti"* dedi [367].

---

367 Müfessirlerin ifâdelerinden bu kayanın deniz kenarında meçhûl bir kaya olduğu anlaşılıyor. Fakat bunun Kudüs'teki ma'rûf Sahre (Kaya) olması da muhtemeldir. Zîrâ ma'lûm es-Sahre'den zâhir olan budur. Balığın denizdeki yolunu tutup bir deliğe girmiş olması da, orada bir su deliğine sıçramış olması ile îzâh olunabilir. Fî'l-vâki' bu Sahre'nin yanında Mûsâ ile Hızır buluştuğundan sonra, ileride *"Yine gittiler ve nihâyet bir gemiye bindiler"* buyurulacağı vechile,

"Balık hareket etti ve zenbîlin içinden sıyrılıp kurtuldu, denize girdi. Mûsâ uyandığı (ve gencin haber vermeyi unutup da bir müddet yürüyüp yoruldukları) ***"zamân genç adamına dedi ki: Kuşluk yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan and olsun yorgun düştük"*** (Âyet: 64).

Dedi ki: *"Mûsâ Peygamber emrolunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Genç adamı Yûşâ ibn Nûn, Mûsâ'ya:*

— Gördün mü, taşın dibinde barındığımız zamân ben balığı unutmuşum. Onu söylememi bana şeytândan başkası unutturmadı. O şaşılacak bir sûrette denize atıldı, deniz içinde yolunu tutup gitti, dedi.

Mûsâ:

— İşte bizim arayacağımız bu idi, dedi.

Şimdi izlerinin üzerinde gerisin geri döndüler (Âyet: 63-64). *Nihâyet o kayanın yanına ulaştılar. Oradaki denizde balığın yittiği yolu, tâk* (yânî binâ kemeri) *gibi buldular. Balığın deniz içinde böyle bir yol açması Mûsâ'nın hizmetçisine hayret verici birşey olmuştu. O kayanın yanına vardıklarında bir de baktılar ki, bir elbiseye bürünmüş bir zât duruyor. Mûsâ ona selâm verdi. O zât:*

— Bu senin bulunduğun yerde selâm nereden? dedi.

Mûsâ da:

— Ben Mûsâ'yım, dedi.

O zât:

— İsrâîl oğulları'nın Mûsâ'sı mı? diye sordu.

Mûsâ:

— Evet, dedi, ve şöyle devâm etti: Sana öğretilen rüşd ve hidâyetten bana da birşeyler öğretmen üzere sana tâbi' olayım mı? dedi.

Hızır ona:

— Yâ Mûsâ! Sende Allah'ın ilminden sana öğrettiği öyle bir ilim vardır ki, onu ben bilemem; bende de Allah'ın ilminden bana öğrettiği öyle bir ilim vardır ki, onu da sen bilemezsin, dedi.

Mûsâ:

— Fakat yine de ben sana tâbi' olayım, dedi.

Hızır:

— Eğer bana tâbi' olacaksan, ben sana anıp söyleyinceye kadar bana hiçbirşey sorma, dedi.

Bunun üzerine Hızır'la Mûsâ deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Yanlarına bir gemi uğradı. Hızır (gemiciler tarafından) *tanındı, bu*

---

gemiye bininceye kadar haylî gitmiş olduklarına göre, buradan denize kadar epey bir mesâfe bulunduğu da anlaşılmaz değildir. Ve Allah bilir ki, bu sûretle bu vâkıada Sahre'nin mukaddeslik menşei de mündemiçtir" (*Hakk Dîni*, IV, 3219).

sebeble gemiciler onları navlunsuz olarak -ücretsiz olarak şeklinde de söyler- *kendi gemilerine yüklediler. Onlar da gemiye bindiler.''*

Dedi ki: *''O sırada bir serçe kuşu geminin kenarına kondu da gagasını denize daldırdı. Hızır Mûsâ'ya:*

— Benim ilmim, senin ilmin ve bütün mahlûkaatın ilmi, Allah'ın ilmi içinde ancak şu serçenin gagasını daldırıp denizden aldığı mikdârdır, dedi.''

Dedi ki: *''Mûsâ'ya ansızın olmadı ki, Hızır bir kesere doğru gidip, onunla gemiyi deldi. Mûsâ ona:*

— Bu gemiciler topluluğu bizi navlunsuz olarak gemilerine almışlarken, sen onların gemilerine kasdedip içindekileri batırmak için mi deliyorsun? And olsun sen büyük bir iş yaptın (Âyet:71) *dedi.*

Yine gittiler, bir de baktılar ki bir çocuk, diğer çocukların berâberinde oynuyor. Hızır, o çocuğun başını eliyle tuttu da onu kesip kopardı. Mûsâ, Hızır'a:

— Sen tertemiz bir canı, diğer bir can karşılığı olmaksızın öldürdün ha? And olsun ki, sen çok kötü bir şey yaptın, dedi.

Hızır şöyle dedi:

— Ben sana berâberimde aslâ sabredemezsin demedim mi?

Mûsâ:

—Eğer, dedi, bundan sonra sana birşey sorarsam benimle arkadaşlık etme. O takdîrde tarafımdan muhakkak özre ulaşmışsındır.

Yine gittiler. Nihâyet bir memleket halkına vardılar ki, ora ahâlîsinden yemek istedikleri hâlde kendilerini misâfir etmekten çekinmişlerdi. Derken yıkılmak isteyen bir duvar buldular. O bunu eliyle şöyle yapıp derhâl doğrultuverdi (Âyet: 74-77). *Mûsâ Hızır'a dedi ki:*

— Biz bu memlekete girdik. Onlar bizi misâfir etmediler ve bize yemek vermediler. Eğer isteseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın.

Hızır da şöyle dedi:

— İşte bu, benimle senin ayrılışımızdır. Sana üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim... (Âyet:77-82)''.

Rasûlullah (S -kıssayı buraya kadar naklettikten sonra): *''Çok arzû ederdik ki, Mûsâ sabretseydi de, aralarında olan işler Allah tarafından bizlere hikâye olunsaydı''* buyurdu.

Dedi ki: İbn Abbâs: *''Önlerinde her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir melik vardı. Oğlana gelince, o bir kâfir idi''* şeklinde okurdu.

١٩٩ـــ بابُ قوْلِهِ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بالأخسَرِينَ أعْمَالاً

199- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"De ki: Yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları size haber vereyim mi?"
(Âyet: 103) [368].

٢٤٩ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ حدّثنا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ مُصْعَبٍ قال سأَلْتُ أبي قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بالأَخْسَرِينَ أعْمالاً : هُمُ الحَرُورِيَّةُ قال لاهُمُ اليَهُودُ والنَّصارَى أمَّا اليَهُودُ فَكَذَّبُوا مُحَمَّدًا صلى اللّهُ عليهِ وسلم وأما النَّصارَى كفَرُوا بالجَنَّةِ وقالُوا لاطَعامَ فِيها ولاَشَرابَ والحَرُورِيَّةُ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وكانَ سَعْدٌ يُسَمِّيهم الفَاسِقِينَ *

249-....... Mus'ab ibn Sa'd ibn Ebî Vakkaas şöyle demiştir: Ben babam Sa'd ibn Ebî Vakkaas'a ***"De ki: Ameller bakımından en çok ziyâna uğrayanları size haber vereyim mi?"*** kavlinden sordum: Onlar Harûriyye tâifesi midir? dedim.

Sa'd ibn Ebî Vakkaas (R):

— Bu en çok ziyâna uğrayanlar Harûrîler değildir. Bu büyük ziyâna uğrayanlar Yahûdîler'le Nasrânîler'dir, Yahûdîler'e gelince, onlar Muhammed'i yalanlamışlardır. Nasrânîler ise cennete kâfir olmuşlar da cennette hiçbir yiyecek ve içecek yoktur demişlerdir. Harûrîler ise, kuvvetli bir te'mînât ile desteklemelerinin ardından Allah'ın ahdini (Allah'a verdikleri sözü) bozanlardır, dedi.

Sa'd, onlara "Fâsıklardır" diye isim verir idi [369].

٢٠٠ــ بابُ قَوْلِهِ أُولَئِكَ الذِينَ كَفَرُوا بآياتِ رَبِّهِمْ ولِقائِهِ فَحَبِطَتْ أعْمالُهُمْ الآيَةَ

368 Bir sonraki âyetle ma'nâ daha bütün oluyor: ***"De ki: Yaptıkları işler bakımından ençok ziyâna uğrayanları ve kendileri muhakkak iyi yapıyorlar sanarak dünyâ hayâtında çalışmaları boşa gitmiş olanları size haber vereyim mi?"*** (Âyet: 103-104). Gelecek olan başlık, bu sorunun cevâbı olmaktadır.

369 Şu âyetler, Sa'd'ın bu tefsîrine delîl olmaktadır: ***"O fâsıklar ki, Allah'ın*** (kitâblarında Muhammed'e îmân etmeleri hakkındaki) ***ahid ve emrini - onu te'kîd de ettikten sonra bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler, yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar, ziyâna uğrayanların tâ kendileridir"*** (el-Bakara: 27).

er-Ra'd: 25. âyet de bu konuda delîl olabilir.

200- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"O en çok ziyâna uğrayanlar, Rabb'lerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip de (hayır nâmına bütün) yaptıkları boşa gitmiş olanlardır ki, biz kıyâmet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacağız"

(Âyet: 105).

٢٥٠ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ اللَّهِ حدّثنا سَعِيدُ بنُ أبى مَرْيَمَ أخْبَرَنا المُغِيرَةُ بنُ عبْدِ الرَّحْمنِ قال حدّثنى أبو الزِّنادِ عنِ الأعْرَجِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنه عنْ رسولِ اللَّهِ ﷺ قال إنَّهُ ليأتِى الرَّجُلُ العَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ القِيامَةِ لايَزِنُ عِنْدَ اللَّهِ جَناحَ بَعُوضَةٍ وقال اقْرَؤُا فَلاَ نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ القِيامَةِ وَزْنًا وعنْ يَحْيَى بنِ بُكَيْرٍ عنِ المُغِيرَةِ ابنِ عبْدِ الرَّحْمنِ عنْ أبى الزِّنادِ مِثْلَهُ

250-....... el-Mugîre ibnu Abdirrahmân haber verip şöyle dedi: Bana Ebû'z-Zinâd, el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Şu muhakkak ki, kıyâmet gününde iri bedenli, semiz bir kişi* (hesâb yerine) *gelecektir ki, o, Allah yanında sivrisineğin kanadı ağırlığında* (bir sevâb) *tartmaz."*

Ebû Hureyre yâhud Rasûlullah: Ey mü'minler, şu âyeti okuyunuz: ***"Biz kıyâmet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacağız"*** dedi [370].

Ve Yahyâ ibn Bukeyr'den; o da el-Mugîre ibn Abdirrahmân'dan; o da Ebû'z-Zinâd'dan olmak üzere bu hadîsin benzerini rivâyet etmişlerdir.

---

370 Hadîsin başlığa uygunluğu "Şu âyeti okuyunuz..." sözündedir. Çünkü bu ifâde, başlık yapılan âyetin içindedir.

Bu hadîsi Müslim de Tevbe'de ve Münâfıkların Zikri'nde getirmiştir.

١٩ـ بابُ سورَةِ مَرْيَمَ

كهيعص

19-Meryem Sûresi

("Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd") [371]

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبَّاسٍ أَسْمِعْ بِهِمْ وأَبْصِرْ اللَّهُ يَقُولُهُ وهُمْ اليَوْمَ لاَيَسْمَعُونَ ولا يُبْصِرُونَ فى ضَلاَلٍ مُبِينٍ يَعْنِى قَوْلَهُ أَسْمِعْ بِهِمْ وأَبْصِرْ الكُفَّارُ يَوْمَئِذٍ أَسْمَعُ شَىْءٍ وأَبصَرُهُ: لأَرْجُمَنَّكَ لَأَشْتِمَنَّكَ. ورِئْيًا مَنْظَرًا. وَقَالَ أَبُو وَائِلٍ عَلِمَتْ مَرْيَمُ أَنَّ التَّقِىَّ ذُو نُهْيَةٍ حَتَّى قالَتْ إِنِّى أَعُوذُ بالرَّحْمٰنِ مِنْكَ إنْ كُنْتَ تَقِيًّا. وقال ابنُ عُيَيْنَةَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا تُزْعِجُهُمْ إلى المَعَاصِى إزْ عَاجًا ء وقال مُجَاهِدٌ إدًّا عِوَجًا: قال ابنُ عَبَّاسٍ وِرْدًا عِطَاشًا. أَثَاثًا مالاً إدًا قَوْلاً عَظِيمًا. رِكْزًا صَوْتًا. وقال مُجَاهِدٌ فَلْيَمْدُدْ فَلْيَدَعْهُ. وقال غَيْرُهُ غيًّا خُسْرَانًا. بُكِيًّا جَمَاعَةُ بَاكٍ: صُلِيًّا صَلِىَ يَصْلَى. نَدِيًّا والنَّادِى واحِدٌ مَجْلِسًا *

İbn Abbâs şöyle dedi:

"Onlar bize gelecekleri gün neler işitecekler, neler

---

371 Bu, sûrenin bir ismidir. Murâdını Allah bilir. Bunun anlamı hakkında güvenilirliği iddiâ edilemeyen muhtelif bâzı rivâyetler de vardır... Binâenaleyh sayılamayacak vecihler içinde müteşâbihtir. Fâidesi de kendi kendine bırakılacak olan aklın, ihtimâller içinde nasıl çırpındığını göstererek yüksek arzûlara erişmekte acz ve hayret mertebesini hatırlatmaktır. Buna Râsihîn'in yâni köklü ilim sâhiblerinin ibtilâsı imtihânı ta'bîr olunur (*Hakk Dîni,* IV, 3300-3301).

görecekler!" (Âyet: 38); Allah şunu buyuruyor: Onlar (yânî kâfirler) bu günde (bu dünyâ gününde hakkı) işitmiyorlar ve görmüyorlar, onlar apaçık bir sapıklık içindedirler. İbn Abbâs *"Esmi' bihim ve ebsir"* kavlini kasdediyor. Kâfirler (işitmenin ve görmenin fayda vermeyeceği) o kıyâmet gününde pek işitici ve pek görücüdürler. *"İbrâhîm'in babası dedi ki: Ey İbrâhîm, benim tanrılarımdan yüz mü çeviricisin? And olsun ki, vazgeçmezsen seni muhakkak taşlarım..."*

(Âyet: 46),

buradaki *"Muhakkak seni taşlarım"*, "Muhakkak seni kötülerim" ma'nâsınadır.

"Biz onlardan evvel nice nesiller helâk ettik ki, onlar mal ve metâ'ca da, gösterişçe de daha güzeldiler" (Âyet: 74), buradaki *"Esâsen"*, "Mal ve metâ"; *"Rien"*, "Manzara, yânî gösterişçe" demektir.

Ebû Vâil şöyle dedi: Meryem *"Takî"*'in "Akıl sâhibi (ve kötü fiilden vazgeçici)" olduğunu bildi de, bu sebeble *"Doğrusu ben senden Rahmân(olan Allah)'a sığınırım; eğer sen fenâlıktan hakkıyle sakınan isen, dedi"*

(Âyet: 18)

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: *"Görmedin mi biz kâfirlerin başına, kendilerini alabildiğine (günâha tahrîk ve) tehyîc eden şeytânları gönderdik"* (Âyet: 83), buradaki *"Teuzzuhum ezzen"*, "Onları alabildiğine ma'siyetler işlemeye sevkeder" demektir.

Mucâhid de: *"Le kad ci'tum şey'en idden = And olsun ki, siz pek çirkin birşey söylediniz"* (Âyet: 89), buradaki *"İdden"*, "Pek eğri" ma'nâsınadır, demiştir.

İbn Abbâs: *"Günâhkârları ise susuz olarak cehenneme süreceğiz"* (Âyet: 86), buradaki *"Virden"*, "Susuzlar olarak"; *"Esâsen"* (Âyet: 74), "Mal"; *"İdden"*, "Büyük bir söz"; *"Rizken"* (Âyet: 98), "Savtan(= Hafif ses)" ma'nâsınadır, dedi.

Mucâhid: *"De ki: Kim sapıklık içinde ise Rahmân (olan Allah) onu(n dünyâlığının ipini) uzattıkça*

uzatır..."(Âyet: 75), **buradaki** "*Fe'l-yemdud*", **"Onu terkeder" ma'nâsınadır, dedi.**

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi: "*Sonra arkalarından öyle kötü bir nesil geldi ki, namâzı bıraktılar, şehvetlerine uydular. İşte bunlar da azgınlıklarının cezâsına uğrayacaklardır*" (Âyet: 59), **buradaki** "*Ğayyen*", **"Husrân (= Şerr, ziyân)";** "*Bukıyyen*" (Âyet: 58), **"Bâkî"nin cemâati olup "Ağlayıcılar",** "*Suliyyen*" (Âyet: 70), **bu "Ateşe girmek ve yanmak" ma'nâsına olan "Saliye, Yaslâ"nın masdarıdır.** "*Nediyyen*" (Âyet: 73) **ve "en-Nâdî" bir olup, "Meclis ve topluluk" ma'nâsınadır.**

٢٠١ـ بابُ قَوْلِهِ وأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الحَسْرَةِ

201- YÜCE ALLAH'IN:
"*Sen onları hasret günü ile korkut...*" (Âyet: 39)
KAVLİ BÂBI

٢٥١ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِياثٍ **حدّثنا** أبي **حدّثنا** الاعْمَشُ **حدّثنا** أبو صالِحٍ عنْ أبي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رضى اللّهُ عنه قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلّم يُؤْتَى بالمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَبْشٍ أَمْلَح فيُنادِى مُنادٍ ياأَهْلَ الجَنةِ فَيَشْرَئِبُّونَ ويَنْظُرُونَ فيَقولُ هَلْ تَعْرِفُونَ هٰذا فَيَقولُونَ نَعَمْ هَذا المَوْتُ و كُلُّهُمْ قَدْ رَآهُ ثُمَّ يُنادِى ياأَهْلَ النَّارِ فَيَشْرَئِبُّونَ ويَنْظُرُونَ فيَقولُ هَلْ تَعْرِفُونَ هٰذا فَيَقولُونَ نَعَمْ هٰذا المَوْتُ وكُلُّهُمْ قَدْرَآهُ فَيُذْبَحُ ثُمَّ يَقولُ ياأَهْلَ الجَنَّةِ خُلودٌ فَلاَ مَوْتَ وياأَهْلَ النَّارِ خُلودٌ فَلاَ مَوْتَ ثُمَّ قَرَأَ وأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الحَسْرَةِ إذْقُضِىَ الأَمْرُ وهُمْ فى غَفْلَةٍ وهَؤُلاَءِ فِي غَفْلَةٍ أَهْلُ الدُّنْيا وهُمْ لاَيُؤْمِنُونَ *

251-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: "*Kıyâmet günü ölüm, aklı karalı alaca bir koyun sûretinde getirilir. Akabinde bir nidâ edici:*

— Ey cennet ehli! diye nidâ eder.

Cennetlikler hemen boyunlarını uzatıp başlarını ona doğru kaldırır ve ona bakarlar. Nidâ edici o koça işâret ederek:

— Sizler bunu tanıyor musunuz? der.
Onlar, hepsi onu görmüş olarak:
— Evet tanıyoruz, bu ölümdür, derler.
Bundan sonra nidâcı:
— Ey nâr ehli! diye nidâ eder.
Onlar da boyunlarını uzatıp başlarını kaldırarak ona doğru bakarlar. Nidâcı yine o koyunu işâret ederek:
— Sizler bunu tanıyor musunuz? diye sorar.
Onların hepsi de koyunu görmüş oldukları hâlde:
— Evet tanıyoruz; bu, ölümdür, derler.
Akabinde o boğazlanır. Bundan sonra:
— Ey cennet ehli! Cennette ebedî yaşayacaksınız, artık ölüm yoktur. Ey ateş ehli! Sizler de yerinizde ebedîsiniz, artık ölüm yoktur, der.''

Bundan sonra Rasûlullah şu âyeti okudu: ***''Sen onları ilâhî emrin yerini bulduğu vakit ile; hasret*** (ve pişmânlık) ***günü ile korkut. Onlar hâlâ gaflet içindedirler, onlar hâlâ îmân etmiyorlar.''***

Rasûlullah bu âyeti okurken: *''İşte bunlar* (yânî gaflette olanlar) *dünyâ ehlidir''* demiştir [372].

٢٠٢ـ بابُ قَوْلِهِ وَما نَتَنَزَّلُ إلاَّ بأمْرِ رَبِّكَ لَهُ مابَيْنَ أيْدِينا وَما خَلْفَنا

202- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''Ve biz (elçiler) senin Rabb'inin emri olmadıkça inmeyiz. Önümüzde, ardımızda ve ikisinin arasında ne varsa hepsi O'nundur...''

(Âyet: 64)

٢٥٢ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا عُمَرُ بنُ ذَرٍّ قال سَمِعْتُ أبي عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنه قال قال رَسُولُ اللّهُ ﷺ لِجبْرِيلَ مايَمْنَعُكَ أنْ تَزُورَنا أكْثَرَ مِمَّا تَزُورُنا فَنَزَلَتْ وما نَتَنَزَّلُ إلاَّ بأمْرِ رَبِّكَ لهُ مابَيْنَ أيْدِينا وَما خَلْفَنا *

---

372 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bu hadîsi Müslim, ''Kitâbu'l-Cennet ve sıfatı naîmihâ''da getirmiştir. Orada hadîsin biraz farklıca rivâyetleri de vardır: *Müslim Ter.*, VIII. 374, 40-2849.

252-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Cibrîl'e:

— *"Ve bizi ziyâret etmekte olduğundan daha çok ziyâret etmene ne mâni' oluyor?"* dedi.

İşte bunun üzerine şu âyet indi: ***"Bizler senin Rabb'inin emri olmadıkça inmeyiz. Önümüzde ardımızda ve ikisi arasında ne varsa hepsi O'nundur. Senin Rabb'in unutkan değildir"*** [373].

٢٠٣ــ بابُ قَوْلِهِ أَفَرَأَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بآياتِنا وقال لأُوتَيَنَّ مالاً ووَلَدًا

203- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Şu, âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü?"

(Âyet: 77).

٢٥٣ــ حدّثنا الحُمَيْدِىُّ حدّثنا سُفْيانُ عنِ الأَعْمَشِ عنْ أبِي الضُّحى عنْ مَسْرُوقٍ قال سَمِعْتُ خَبَّابًا قال جِئْتُ العاصِيَ بنَ وائِلٍ السَّهْمِيَّ أتَقاضاهُ حَقًّا لِى عِنْدَهُ فقال لاَ أُعْطِيكَ حتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم فَقُلْتُ لا حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ قال وَإِنِّى لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ قُلْتُ نَعَمْ قال إنَّ لِى هُناكَ مالاً ووَلَدًا فأقْضِيكَهُ فنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ أفَرَأَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بآياتِنا وقا لأُوتَيَنَّ مالاً وَوَلَدًا رَوَاهُ الثَّوْرِىُّ وشُعْبَةُ وحَفْصٌ وأبُو مُعاوِيَةَ وَوَكِيعٌ عنِ الأعْمَشِ

253- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, el-A'meş'ten; o da Ebû'd-Duhâ'dan tahdîs etti ki, Mesrûk şöyle demiştir: Ben Habbâb ibnu'l-Erett'ten işittim, şöyle dedi: Ben el-Âs ibn Vâil'e geldim de onun yanında bulunan bir hakkımı ödemesini istiyordum. O:

— Sen Muhammed'e küfretmedikçe, sana alacağını vermem, dedi

Ben de:

---

373 Bu âyetin başındaki vâv, isti'nâfiyyedir, yânî bir suâle cevâbdır ki, bu suâl, nüzûl sebebinden bilinebiliyor. Buradaki hadîs gösteriyor ki, bu âyet, Cibrîl'in o suâle cevâbını hikâyedir. Nüzûl sebebi ile âyetin kendi ma'nâsı buna karîne olabileceği gibi; sûrenin evvelinde ***"Rûhana"*** diye Cibrîl'in zikri geçmiş olmasından dolayı buna ince bir işâret olmuştur (*Hakk Dîni*, IV, 3311).

"Önümüzde", âhirette; ***"Ardımızda"***, dünyâda; ***"İkisinin arasında"***, nüzûl zamânından kıyâmet gününe kadar herşeyin ilmi Allah'a mahsûstur *(Celâleyn)*.

— Sen ölüp de sonra diriltilinceye kadar ben O'na küfretmem, dedim.

O:

— Ben öldükten sonra diriltilecek miyim? dedi.

Ben:

— Evet diriltileceksin, dedim.

O:

— Öyleyse şübhesiz orada benim malım ve çocuğum olacaktır. Ben alacağını sana orada vereyim, dedi.

Bunun üzerine bu âyet indi: ***"Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü?"***

Bu hadîsi şu beş kişi: Sufyân es-Sevrî, Şu'betu'bnu'l-Haccâc, Hafs ibnu Gıyâs, Ebû Muâviye Muhammed ibn Hâzım ve Vekî', Süleymân el-A'meş'ten rivâyet etmişlerdir.

٢٠٤ ـ بابٌ قَوْلُهُ أطَّلَعَ الغَيْبَ أمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا الآيَة: قال مَوْثِقًا

204- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"O, gayba mı vâkıf, yoksa Rahmân'ın yanında bir ahid mi edinmiş?"

(Âyet: 78)

"*Ahden*", "Mevsikan", yânî "Te'mînât"tır, dedi.

٢٥٤ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ أخبرنا سُفْيانُ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبِي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ عنْ خَبَّابٍ قال كُنْتُ قَيْنًا بِمَكَةَ فَعَمِلْتُ لِلْعاصِي بنِ وائِلٍ السَّهْمِيِّ سَيْفًا فَجِئْتُ أتَقاضاهُ فقال لا أُعْطِيكَ حتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ قُلْتُ لا أكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ صلى اللَّهُ عليْه وسلم حتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ يُحْيِيَكَ قال إذَا أماتَنِي اللَّهُ ثُمَّ بعَثَنِي ولِي مالٌ وَوَلَدٌ فأنْزَلَ اللَّهُ أفَرَأيْتَ الَّذِي كَفَرَ بآياتِنا وقال لأُوتَيَنَّ مالاً وَوَلَدًا أطَّلَعَ الغَيْبَ أمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا قال مَوْثِقًا لَمْ يَقُلِ الأشْجَعِيُّ عنْ سُفْيانَ سَيْفًا ولا مَوْثِقًا *

254-....... Bize Sufyân es-Sevrî, el-A'meş'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan haber verdi ki, Habbâb (R) şöyle demiştir: Ben Mekke'de demirci idim. Âs ibn Vâil es-Sehmî'ye bir kılıç yap-

mıştım. Ona geldim de kılıç yapma ücretini ödemesini istiyordum. Bana:

— Sen Muhammed'e küfredinceye kadar ben ücretini sana vermem, dedi.

Ben de:

— Ben Muhammed'e Allah seni öldürüp de sonra diriltmedikçe küfretmem, dedim,

O:

— Allah beni öldürdüğü ve sonra da diriltti̇ği zamân, benim, malım ve çocuğum olur, dedi.

Bunun üzerine Allah şunu indirdi: ***"Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü? O, gayba mı muttali' olmuş, yoksa Rahmân*** (olan Allah) ***katında bir ahid mi edinmiş?"***

"Ahden", "Mevsikan" demektir, dedi.

el-Eşcaî, Sufyân'dan yaptığı rivâyetinde "Kılıç" ve "Mevsikan" isimlerini söylemedi [374].

٢٠٥ــ بابٌ كَلاَّ سَنَكْتُبُ مايَقُولُ ونَمُدُّ لَهُ مِنَ العَذابِ مَدًّا

205- BÂB:

"Hayır, öyle değil. Biz onun söyleyegeldiği sözü yazarız, azâbını da uzattıkça uzatırız"

(Âyet: 79).

٢٥٥ــ حدّثنا بِشْرُ بنُ خالِدٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عن شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ سَمِعْتُ أبا الضُّحَى يُحَدِّثُ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ خَبَّابٍ قال كُنْتُ قَيْنًا فى الجاهِلِيَّةِ وكانَ لِى دَيْنٌ عَلى العاصِى بنِ وائِلٍ قال فأتاهُ يَتَقاضاهُ فقال لاأُعْطِيكَ حتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ صلى اللَّهُ عليه وسلم فقال واللَّهِ لاأكْفُرُ حتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ تُبْعَثَ قال فَذَرْنِى حتَّى أمُوتَ ثُمَّ أُبْعَثَ فَسَوْفَ أُوتَى مالاً ووَلَدًا فأقْضِيكَ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ أفَرَأيْتَ الَّذِى كَفَرَ بآياتِنا وقال لأُوتَيَنَّ مالاً وَوَلَدًا *

255-....... Ben Ebu'd-Duhâ'dan işittim; o, Mesrûk'tan tahdîs

374 Buradaki bâblar altında getirilen hadîsler, aynı hadîsin bâzı sened ve lafız farklarıyle gelen rivâyetleridir. Bu, Âs ibn Vâil, Câhiliyet devrinde sayılı zındıklardan idi. Buna Habbâb'ın verdiği cevâb: "Ben Muhammed'e ebedî küfretmem" demektir.

ediyordu ki, Habbâb (R) şöyle demiştir: Ben Câhiliyet devrinde demirci idim. Benim Âs ibn Vâil üzerinde bir (kılıç yapma ücreti) alacağım vardı.

Râvî dedi ki: Habbâb, bu alacağını ödemesi için Âs ibn Vâil'e geldi. Âs:

— Sen Muhammed'e küfretmedikçe ben alacağını sana vermem, dedi.

Habbâb da:

— Vallâhi ben Muhammed'e, Allah senin canını alıp, sonra da sen tekrar diriltilmedikçe küfretmem, dedi.

Âs:

— Öyleyse sen beni, öleceğim, sonra da diriltileceğim ve bana mal ve çocuk verilinceye kadar bırak da ben borcumu sana orada ödeyeyim, dedi.

Akabinde bu âyet indi: *"Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü?"*

٢٠٦ــ بابٌ قَوْلُهُ عَزَّ وجَلَّ ونَرِثُهُ مايَقُولُ ويأتِينا فَرْدًا : وقال ابنُ عَبَّاسٍ الجِبالُ هَدًّا هَدْمًا

206- BÂB: AZÎZ VE CELÎL ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Onun söyler olduğuna biz mîrâsçı olacağız ve o bize tek başına gelecektir"

(Âyet: 80).

İbn Abbâs: *"Dağlar dağılıp çökecektir"*, "Yıkılacaktır" ma'nâsınadır, dedi.

٢٥٦ــ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا وكِيعٌ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبى الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ عنْ خَبَّابٍ قال كُنْتُ رَجُلاً قَيْنًا وكانَ لِى عَلَى العَاصى ابنِ وائِلٍ دَيْنٌ فأتَيْتُهُ أتَقاضاهُ فقال لِى لا أقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بمُحَمَّدٍ قال قُلْتُ لَنْ أكْفُرَ بِهِ حتَّى تُمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ قال وإنِّى لَمبْعُوثٌ مِنْ بَعْدِ المَوْتِ فسَوْفَ أقْضِيكَ إذَا رَجَعْتُ إلى مالٍ ووَلَدٍ قال فنَزَلَتْ أفَرَأيْتَ الَّذِى كَفَرَ بآياتِنا وقال لأُوتَيَنَّ مالاً ووَلَدًا أطَّلَعَ الغَيْبَ أمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عهْدًا كَلاً سنَكْتُبُ مايَقُولُ ونَمُدُّ لهُ مِنَ العَذَابِ مدًّا ونَرِثُهُ مايَقُولُ ويأتِينا فَرْدًا *

256-....... Bize Vekî', el-A'meş'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Habbâb (R) şöyle demiştir: Ben demirci-kuyumcu bir adam idim. Âs ibn Vâil üzerinde bir alacağım vardı. Ben ona gelip alacağımı istiyordum. Bana:

— Muhammed'e küfretmedikçe ücretini ödemem, dedi.

Habbâb dedi ki: Ben de ona:

— Sen ölünceye, sonra da diriltilinceye kadar ben Muhammed'e aslâ küfretmem, dedim.

Âs ibn Vâil:

— Ben ölümden sonra diriltilecek isem, orada malıma ve çocuklarıma döndüğüm zamân alacağını sana ödeyeceğim, dedi.

Habbâb dedi ki: Bunun üzerine şu âyetler indi: ***"Âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü? O gayba mı vâkıf, yoksa Rahmân*** (olan Allah) ***katında bir ahid mi edinmiş? Hayır öyle değil, biz onun söyleyegeldiği sözü yazarız, azâbını da uzattıkça uzatırız. Onun söyler olduğuna*** (yânî mallarına) ***biz mîrâsçı olacağız ve o bize tek başına gelecektir"*** (Âyet:77-80).

٢٠ـ سورَةُ طه

20- Tâhâ Sûresi

بِسْـــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ جُبَيْرٍ والضَّحَّاكُ بالنَّبطِيَّةِ طهَ يارَجُلُ : وقال مُجاهِدٌ أَلْقَى صَنَعَ يُقالُ كلُّ مالَمْ يَنْطِقْ بِحَرْفٍ أوْفيهِ تَمْتَمَةٌ أوْ فأْفَاةٌ فهْىَ عُقْدَةٌ . أزْرِي ظَهْرِي. فَيسْحَتَكُمْ يُهْلِكَكُمْ . المُثْلَى تأنِيثُ الأمْثَلِ يقُولُ بِدِينِكُمْ يُقال خُذِ المُثْلَى خُذِ الأمْثَلَ . ثُمَّ ائتُوا صَفا يُقالُ هَلْ أَتَيْتَ الصَّفَّ اليَوْمَ يعْنِى المُصَلَّى الَّذِي يُصَلَّى فِيهِ : فأَوْجَسَ أضْمَرَ خَوْفًا فَذَهَبَتِ الوَاوُ من خِيفَةً لِكَسْرَةِ الخاءِ . فى جُذُوعِ أىْ عَلى جُذُوعِ النَّخْلِ . خَطْبُكَ بالُكَ . مِساسَ مَصْدَرُ ماسَّهُ مِساسًا. لَنَنْسِفَنَّهُ لَنَذْرِيَنَّهُ . قاعًا يَعْلُوهُ المَاءُ . والصَّفْصَفُ المُسْتَوِى منَ الأرْضِ : وقال مُجاهِدٌ اوْزارًا أثْقالاً . منْ زِينَةِ القَوْمِ الحُلِيُّ الَّذِى اسْتَعارُوا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ . فقَذَفْتُها فألْقَيْتُها : ألْقَى صَنَعَ . فنَسِيَ مُوساهُمْ يَقُولونَهُ أخْطَأَ الرَّبَّ. لايَرْجِعُ إليْهِمْ قَوْلاً العِجْلُ . هَمْسًا حِسُّ الأقْدَامِ . حَشَرْتَنى أعْمٰى عنْ حُجَّتِى . وقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا فى الدُّنْيا . قال ابنُ عَبَّاسٍ بِقَبَسٍ ضَلُّوا الطرِيقَ وكانُوا شاتِينَ فَقالَ إنْ لَمْ أجِدْ عَلَيْها مَنْ يَهدِى الطرِيقَ آتِكمْ بنَارٍ تُوقِدُونَ وقال ابنُ عُيَيْنَةَ أمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً أعْدَلُهُمْ وقال ابنُ عَبَّاسٍ هَضْمًا لايُظْلَمُ فيُهْضَمُ مِنْ حَسَناتِهِ . عِوَجًا وادِيًا . ولاَ أمْتًا رَابِيَةً . سِيرَتَها حالَتَها الأولى . النُّهَى

التُّقَى . ضَنْكًا الشَّقَاءُ . هَوَى شَقِىَ . بِالْوَادِى الْمُقَدَّسِ الْمُبَارَكِ : طُوًى اسْمُ
الوادِى . بِمِلْكِنا بِأَمْرِنا . مَكانًا سِوًى مَنْصَفٌ بَيْنَهُمْ . يَبَسًا يابِسًا عَلَى قَدَرٍ
مَوْعِدٍ لاتَنِيا لاتَضْعُفَا : يَفْرُطَا عُقُوبَةً *

İbn Cubeyr ve ed-Dahhâk ibnu Muzâhim: Nabatiyye dilinde *"Tâhâ"*, "Yâ raculu" ma'nâsınadır, dediler [375].

Mucâhid şöyle dedi: *"Elkaa"* (Âyet: 65), "Yaptı" demektir. Bir harfi nutkedemeyip söyleyemeyen yâhud kendisinde temteme yâhud fe'fee nev'inden pepelik olan herkese "Dilinde *ukde*, yânî düğüm vardır" denilir (Âyet: 27) [376].

***"Üşdüd bihî ezrî"* (Âyet: 31), "Onunla sırtımı kuvvetlendir".**
***"Fe-yeshatekum"* (Âyet: 61), "Sizi helâk eder, kökünüzü hazır".**

***"Dediler ki: Bunlar herhâlde iki sihirbâzdır ki, sizi büyüleriyle yerlerinizden çıkarmak ve en şerefli, en üstün dîninizi gidermek istiyorlar"* (Âyet: 63), buradaki *"el-Muslâ"*, "el-Emsel"in müennes kılınmışıdır; *"Tarîkatikumu'l-muslâ"*, "En şerefli, en yüksek olan dîninizi gidermek istiyorlar" diyor;**

"Huzu'l-muslâ" denilir ki "En üstün olanı al" demektir. *"Onun için bütün tuzaklarınızı bir araya toplayın.*

***Sonra saff hâlinde gelin..."* (Âyet: 64). "Sen bu gün saffa**

---

375 *Tâhâ:* Allah en bilendir, benzerleri gibi hecâ harflerindendir; "Güzel İsimler"-den yemîn olduğu söylenmiş, bâzı lugatlerde "Yâ racul! Behey adam!" demek olduğu da rivâyet edilmiştir. *"Tâ"*, "Vatae"den emri hâzır, *"Hâ"*, zamîr olarak "bas ona" yâhud "çiğne onu" diye Rasûlullah'a hitâb olunduğu zikredilmiştir... (*Hakk Dîni,* IV, 3318).

376 *"Fe'fee"*, Selsâl vezninde, tekellümde fâ harfini çok söyleyen pepeyî kimseye denir, yânî ıztırârî fâ ile tekellüme lisânı çok meyilli olur ki, iki harfte bir lisânı fâ harfine çalınır. *"el-Fe'fee"*, Zelzele vezninde, tekellümde fâ harfini çok söylemek üzere pepeyî olmak ma'nâsınadır.

Temteme, Zelzele vezninde pepe, pepelikten bir nev'dir ki, kelâmı tâ ve mîm harflerine döndürerek söylemekten ibârettir *(Kaamûs Ter.)*.

geldin mi?" denilir ki, kendisinde namâz kılınan musallâyı kasdeder.

"Fe-evcese fî nefsihî hîfeten Mûsâ = Onun için Mûsâ, içinde bir nevi' korku hissetti" (Âyet: 67), bir korku gizledi. Bu *"Hîfeten"* kelimesinin aslı "Havfeten"dir, hâ'nın kesresinden dolayı vâv gitti de *"Hîfeten"* oldu.

"Sizi muhakkak hurma dallarına asacağım" (Âyet: 71), buradaki *"Fî cuzûi'n-nahli"*, "Âlâ cuzûi'n-nahl(= Hurma dalları üzerine)" ma'nâsınadır.

"Fe mâ hatbuke yâ Sâmiriyyu = Senin kalbin ne idi yâ Sâmirî" (Âyet: 95), yânî "Seni yaptığın işe sevkeden ne idi?" *"Misâse"* (Âyet: 97), "Ona dokundu, temâs etti" ma'nâsına olan (mufâale bâbından) "Mâssehu"nun masdarıdır.

"Üstüne düşüp taptığın tanrına bak! Biz onu cayır cayır yakacağız, sonra onu parça parça edip denize atacağız" (Âyet: 97), buradaki *"Le-nensifennehû"*, *"Le-nezriyennehu* (= Onu toz hâlinde dağıtıp ezerek savuracağız)" ma'nâsınadır.

"Sana dağları sorarlar. De ki: Rabb'im onları ufalayıp savuracak da yerlerini dümdüz bir toprak hâlinde bırakacak, onlarda ne bir iniş, ne de bir yokuş göremeyeceksin" (Âyet: 105-107). Buradaki *"Kaaan safsafan"*, "Üzerinde su yükselecek yer, düz ve bitkisiz arâzî" ma'nâsınadır.

Mucâhid şöyle dedi:

"Dediler ki: Biz sana verdiğimiz sözden kendimize mâlik olarak caymadık. Fakat biz o kavmin zînetinden birtakım ağırlıklar yüklendik de onları ateşe atmıştık. Sâmirî de (kendi zînetini) böylece atmıştı" (Âyet: 87), buradaki *"Evzâren"*, "Ağırlıklar", *"Min zîneti'l-kavmi"*, "Fir'avn ümmetinden âriyeten almış oldukları (altın, gümüş) zînet eşyâları"; *"Fe-kazeftuhâ"*, "Ben onu ateşe attım, Sâmirî de attı", yânî "O da böyle yaptı" ma'nâsınadır.

"Mûsâ onları unuttu" (Âyet: 88) -yânî Sâmirî ve ona

uyanları-. Onlar: Mûsâ buzağı olan Rabb'de hatâ etti, yanıldı (yânî onu burada aramadı da Tûr'a aramaya gitti), diyorlar.

"Hulâsâ: O, kendilerine böğüren bir buzağı heykeli döküp çıkarmıştı. 'İşte sizin de, Mûsâ'nın da tanrısı budur! Fakat Mûsâ unuttu' demişlerdi. Bilmiyorlar mıydı ki, o buzağı onlara hiçbir sözle mukaabele edemiyor, onlara ne bir zarar, ne de bir fâide vermek kudretine mâlik olamıyordu" (Âyet: 88-89), yânî o buzağı heykeli, onlara hiçbir söz döndüremiyor.

"O gün Rahmân için sesler kısılmıştır, artık bir hışırtıdan başka birşey işitemezsin" (Âyet: 108), buradaki "*Hemsen*", "Ayakların yere düşme sesi" ma'nâsınadır.

"O: 'Rabb'im, beni niçin kör haşrettin? Hâlbuki ben hakîkaten görücü idim' demiştir" (Âyet: 125), yânî "Beni hüccetimden kör olarak haşrettin, Hâlbuki ben dünyâda görücü idim" demiştir.

İbn Abbâs, şu âyet hakkında şöyle dedi: *"Hani o bir ateş görmüştü de âilesine: Siz burada durun. Hakîkat ben bir ateş gördüm. Belki ondan size bir kor getirir, yâhud ateşin yanında bir yol (gösterici) bulurum demişti"* (Âyet: 10). Mûsâ ve ehli, anasının bulunduğu Mısır'a giderlerken Tûvâ vâdîsinde konak etmiş, karanlık ve soğuk bir gecede yollarını şaşırıp kaybetmişlerdi. İşte o zamân Mûsâ "Eğer ben o ateşin yanında yol gösterecek bir kimse bulamazsam, size ısınacağınız bir ateş parçası getiririm" demiştir.

Sufyân ibn Uyeyne de şöyle demiştir: "*Emselehum tarîkaten*" (Âyet: 104), "Görüş ve amelce en âdil olanı" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs şöyle demiştir: *"Kim bir mü'min olarak iyi iyi amellerde bulunursa o hiçbir zulümden de ezilmekten de korkmaz"* (Âyet: 112), buradaki "*Zulmen*" ve "*Hedman*", zulme uğratılmaz ve hasenelerinden bir eksiltme yapılmaz ma'nâsınadır. *"Onlarda ne bir iniş, ne de bir yokuş göremeyeceksin. O gün O da'vetçiye - kendisine hiçbir muhâlefet göstermeksizin uyup, izinden*

gideceklerdir'' (Âyet: 107-108), buradaki *''Ivecen''*, "Vâdî", *''Emten''*, "Yükselen tepe"; *''Sîratehe'l-ûlâ''* (Âyet: 21), "İlk hâleti, ilk şekli"; *''Ulu'n-nuhâ''* (Âyet: 54, 58) -"Akıllar sâhibleri"- "Takvâ sâhibleri";
''Maîşen danken'' (Âyet: 124), "Dar ve sıkıntılı bir yaşama", "Bedbahtlık" ma'nâsınadır.
''Benim gazâbım da kimin üzerine vâcib olursa, muhakkak ki o (helâk uçurumuna) yuvarlanmıştır'' (Âyet: 81), buradaki *''Hevâ''*, "Şakıye", yânî "Bedbaht oldu" ma'nâsınadır.

''Çünkü sen mukaddes vâdîde, Tûvâ'dasın'' (Âyet: 12), "Sen, mübârek vâdî olan Tûvâ'dasın" demektir. *''Tuvâ''*, vâdînin ismidir, *''Bi-melkinâ''* (Âyet: 87) "Bi-emrinâ(= Kendi emrimizle)" demektir. *''Mekânen suven''* (Âyet: 58),
"Aralarında orta bir yer" ma'nâsınadır.

''Onlara denizde kuru bir yol aç diye vahyetmiştik'' (Âyet: 77), buradaki *''Yebesen''* ve "Yâbisen" bir ma'nâya olup "Kuru" demektir. *''Sonra da (hakkındaki) takdîre göre sen buraya geldin ey Mûsâ''* (Âyet: 90), buradaki *''Alâ kaderin''*, "(Takdîr ettiğim) bir va'de göre" demektir. *''Lâ teniyâ fî zikrî = Beni hatırlamakta gevşeklik göstermeyin''* (Âyet: 42), yânî zayıflamayın. *''En yefruta aleynâ = Onun bize karşı aşırı gitmesinden korkuyoruz''* (Âyet: 45), yânî "Ukûbette aşırı gitmesinden.." demektir.

٢٠٧ــ بابُ قَوْلِهِ واصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي

207- YÜCE ALLAH'IN:
''Ben seni kendim için seçtim'' (Âyet: 41)
KAVLİ BÂBI

٢٥٧ــ حدّثنا الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا مَهْدِيُّ بنُ مَيْمُونٍ حدّثنا مُحَمَّدُ ابنُ سِيرِينَ عنْ أبي هُرَيْرَةَ عنْ رسُولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم قال الْتَقَى آدَمُ ومُوسَي فقال مُوسَى لآدَمَ أنْتَ الَّذِى أشْقَيْتَ النَّاسَ وأخْرَجْتَهُمْ مِنَ

الجَنَّةِ قال لهُ آدَمُ أنْتَ الَّذِى اصْطَفاكَ اللّٰهُ بِرِسالَتِهِ واصْطَفاكَ لِنَفْسِهِ وأنْزَلَ عَلَيْكَ
التَّوْرَاةَ قال نَعَمْ قال فَوَجَدْتَّها كُتِبَ عَلَىَّ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَنِى قال نَعَمْ فَحَجَّ آدَمُ
مُوسَى : اليَمُّ البَحْرُ *

257-....... Muhammed ibn Sîrîn, Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"Âdem ile Mûsâ buluştular da, Mûsâ, Âdem'e:*

— *Sen* (kendi şekaavetinle) *insanları bedbaht eden ve onları cennetten çıkaran kimsesin, dedi.*

Âdem de ona;

— *Sen Allah'ın elçilik vermekle seçkin kıldığı ve kendisi için süzüp seçtiği, üzerine Tevrât indirdiği bir kimsesin, dedi.*

Mûsâ:

— *Evet* (öyledir), *dedi.*

Âdem:

— *Sen* (Tevrât'ta benim işlediğim) *hatîeyi buldun ki, o hatîe, benim üzerime Allah beni yaratmazdan önce takdîr edilip yazılmıştı, dedi."*

Böylece Âdem, Mûsâ'ya delîl ve burhânla gâlib oldu" [377].

"el-Yemmu" (Âyet: 39), "Deniz" ma'nâsınadır.

٢٠٨ـ بابُ قَوْلِهِ ولَقَدْ أوْحَيْنا إلى مُوسَي أنْ أسْرِ بِعِبادِي فاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فى البَحْرِ يَبَسًا لاتَخافُ دَرَكًا ولا تَخْشَى فأتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ اليَمِّ ماغَشِيَهُمْ وأضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وما هَدَي

208- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"And olsun ki, biz Mûsâ'ya: 'Kullarımla geceleyin yola çık da -yetişmelerinden korkmayarak, (boğulmaktan da) endîşe etmeyerek- onlara denizde kuru bir yol aç' diye vahyetmişizdir. Derken Fir'avn ordularıyle birlikte arkalarına düştü, deniz de kendilerini nasıl kapladıysa

---

377 Hadîsin başlığa uygunluğu *"Sen Allah'ın elçilik vermekle seçkin kıldığı ve kendisi için süzüp seçtiği..."* kavlinden alınır. Hadîs, bu senedle Buhârî'nin Müslim'den ayrı olarak rivâyet ettiği hadîslerdendir. Bunun Müslim'de farklı sened ve lafızlarla gelmiş birkaç rivâyeti vardır: Kader Kitâbı, "Âdem ile Mûsâ'nın birbirlerine karşı hüccet ibrâz edip çekişmeleri bâbı", *Müslim Tercemesi,* **VIII,** 126-128 "2652".

öylece kaplayıverdi. Fir'avn, kavmini saptırdı ve onları doğru yola iletmedi'' (Âyet: 77-79).

٢٥٨ــ حدّثني يَعْقُوبُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا رَوْحٌ حدّثنا شُعْبَةُ حدّثنا أَبُو بِشْرٍ عنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما قال لمَّا قَدِمَ رسولُ اللّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم المَدِينَةَ واليَهُودُ تَصُومُ عاشُورَاءَ فَسأَلَهُمْ فقالُوا هٰذا اليَوْمُ الَّذِي ظَهَرَ فِيهِ مُوسَي عَلى فِرْعَوْنَ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوهُ *

258-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Medîne'ye geldiği zamân, Yahûdîler âşûrâ orucu tutuyorlardı. Rasûlullah onlara:

— *''Bu oruç nedir?''* diye sordu.

Yahûdîler:

— Bu, Mûsâ Peygamber'in Fir'avn'a gâlib geldiği gündür, dediler.

Bu cevâb üzerine Peygamber (S):

— *''Biz müslümânlar Mûsâ'ya Yahûdîler'den daha yakınız, onun için bu gün oruç tutunuz''* buyurdu [378].

٢٠٩ــ بابُ قولِهِ فَلاَ يُخْرِجَنَّكُما مِنَ الجَنَّةِ فتشْقَى

209- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''(Biz de Âdem'e: Hiç şübhesiz ki, bu senin de, zevcenin de düşmanıdır.) Bundan dolayı o sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra zahmete düşersin, demiştik''

(Âyet: 117).

٢٥٩ــ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سِعِيدٍ حدّثنا أَيُّوبُ بنُ النَّجَّارِ عنْ يَحْيَى بنِ أَبِى كَثِيرٍ عنْ أَبِى سَلَمَةَ بنِ عبْدِ الرَّحْمٰنِ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ عنِ النبِّيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال حاجَّ مُوسَى آدَمَ فقال لَهُ أَنْتَ الَّذِى أَخْرَجْتَ

---

378 Hadîsin başlığa uygunluğunu, ma'nâsından almak mümkindir. Bu hadîsin bir rivâyeti Oruç Kitâbı, ''Âşûrâ orucu bâbı''nda geçmişti.

النَّاسَ مِنَ الجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشْقَيْتَهُمْ قال قال آدَمُ يَامُوسٰى أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللّٰهُ بِرِسَالَتِهِ وبِكَلاَمِهِ أَتَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى أَوْ قَدَّرَهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِى قال رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليْه وسلم فَحَجَّ آدمُ مُوسَى *

259-....... Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Mûsâ, Âdem'le hüccet yarışına girip çekişti de Âdem'e hitâben:*

— Sen günâhın sebebiyle insanları cennetten çıkaran ve onları dünyâ zahmetleriyle bedbaht kılan zâtsın, dedi."

Dedi ki: *"Âdem de:*

— Yâ Mûsâ! Sen de Allah'ın elçiliği ve kelâmı ile seçmiş olduğu zâtsın. Öyle iken sen Allah'ın beni yaratmasından önce üzerime yazdığı yâhud beni yaratmadan evvel üzerime takdîr etmiş olduğu bir işten dolayı beni kınıyor musun? dedi."

Rasûlullah (S): *"Âdem, Mûsâ'ya delîl ve burhânla gâlib oldu"* buyurdu [379].

---

379 Bu da, daha önceki bâbda zikredilen hadîsin başka bir rivâyetidir. Başlığa uygunluğu *"Sen insanları dünyâ zahmetleriyle bedbaht eden zâtsın"* kavlinden alınmak mümkin olur.

٢١ــ سورَةُ الأنْبِياءِ
21- el-Enbiyâ Sûresi

بِسْــــــمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٢٦٠ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ **حدّثنا** غُنْدَرٌ **حدّثنا** شُعْبَةُ عنْ أبي إسْحاقَ قال سَمِعْتُ عبْدَ الرَّحْمٰنِ بنَ يَزِيدَ عنْ عبْدِ اللّهِ قال بَنى إسْرَائِيلَ والكَهْفُ ومَرْيَمُ وطَهَ وَالأَنْبِيَاءُ هُنَّ مِنَ العِتاقِ الأُوَلِ وهُنَّ مِنْ تِلادِي : وقال قَتادَةُ جُذَاذًا قَطَّعَهُنَّ . وقال الحَسَنُ فى فَلَكٍ مِثْلِ فَلْكَةِ المِغْزَلِ يَسْبَحُونَ يَدُورُونَ : قال ابنُ عبَّاسٍ نَفَشَتْ رَعَتْ لَيْلاً.يُصْحَبُونَ يُمْنَعُونَ . أُمَّتُكُمْ أُمَّةً واحِدَةً قال دِينُكُمْ دِينٌ واحِدٌ : وقال عِكْرِمَةُ حَصَبُ حَطَبُ بالحَبَشِيَّةِ . وقال غَيْرُهُ أحَسُّوا تَوَقَّعُوهُ مِنْ أحْسَسْتُ . خامِدِينَ هامِدِينَ . حَصِيدٌ مُسْتَأْصَلٌ يَقَعُ عَلى الوَاحِدِ والإثْنَيْنِ والجَمِيع : لاَ يَسْتَحْسِرُونَ . لايُعْيُونَ ومِنْهُ حَسِيرٌ وحَسَرْتُ بِعِيرِي . عَمِيقٌ بَعِيد . نُكِسُوا رُدُّوا صَنْعَةَ لَبُوسٍ الدُّرُوعُ . تَقَطَّعُوا أمْرَهُمْ اخْتَلَفُوا . الحَسِيسُ والحِسُّ والجَرْسُ والهَمْسُ واحِدٌ وهُوَ مِنَ الصَّوْتِ الخَفِيُّ . آذَنَّاكَ أعْلَمْناكَ آذَنْتُكُمْ إذَا أعْلَمْتَهُ فأنْتَ وهُوَ عَلَى سَواءٍ لَمْ تَغْدِرْ: وقال مُجاهِدٌ لَعَلَّكُمْ تُسْئَلُونَ تُفْهَمُونَ . ارْتَضَى رضى . التَّماثِيلُ الأصنامُ. السِّجِلُّ الصَّحِيفَةُ *

260-....... Bize Şu'be tahdîs etti ki, Ebû İshâk şöyle demiştir: Ben Abdurrahmân ibnu Yezîd'den işittim. Abdullah ibn Mes'ûd (R): Benû İsrâîl Sûresi, el-Kehf, Meryem, Tâhâ ve el-Enbiyâ Sûreleri; bu beş sûre ilk atîklerdendirler (Mekke'de iki inenlerdendirler) ve bunlar benim ilk ezberlediğim kadîm servetimdendirler, demiştir [380].

Katâde: ***"Derken o bunları parça parça etti"*** (Âyet:58), buradaki ***"Cuzâzen"***, İbrâhîm o putları parça parça etti ma'nâsınadır.

el-Hasen el-Basrî de: ***"Ve bütün bunlar kendi feleki içinde yüzmektedirler"*** (Âyet:33), buradaki ***"Felek"***, ip bükme âletinin döndüğü boşluğun benzeridir; ***"Yeshabûn"***, "Devrederler" ma'nâsınadır, dedi.

İbn Abbâs da: ***"Hani kavmin davarı geceleyin çobansız olarak ekin içinde yayılmıştı"*** (Âyet:78), buradaki ***"Nefeşet"***, "Otlamıştı"; ***"Ve lâ hum minnâ yushâbûn = Bizden ise onlar hiç sabâhat gösterilmezler"*** (Âyet:43), buradaki ***"Yeshabun"***, "Men' olunmazlar" ma'nâsınadır. ***"İnne hâzihi ummetukum ummeten vâhideten = Hakîkat şu, bir tek dîn olarak sizin dîninizdir"*** (Âyet:92), İbn Abbâs: Bu, "Dîniniz, bir tek dîndir" ma'nâsınadır, dedi.

İkrime: ***"Siz de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınız da hiç şübhesiz ki cehennemin odunlarısınız, siz oraya gireceksiniz"*** (Âyet:58), buradaki ***"Hasebu"***, Habeş dilinde "Hatab", yânî "Odun" ma'nâsınadır, dedi.

İkrime'den başkası da şöyle dedi: ***"Fe lemmâ ahassû be'senâ = Onlar azâbımızı hissettikleri zamân..."*** (Âyet:12), buradaki ***"Ehassû"***, "Hissettim" ma'nâsından türemiş olup "Onun vukûunu bekledikleri zamân" ma'nâsınadır. ***"Hâmidîn"***, "Ocakları sönmüşler"; ***"Hasîd"***, "Kökleri kazınmışlar" (Âyet:15) ma'nâsınadır. Bu ***"Hasîd"*** lafzı, tekil, tesniye ve cemi' ma'nâsına gelir. ***"Onun huzûrundakiler kendisine ibâdet etmekten aslâ kibirlenmezler ve yorulmazlar"*** (Âyet:19), buradaki ***"Lâ yestahsırûn"***, "Yorulmazlar" ma'nâsınadır. "Hasîr(=Yorgun)" ve "Hasertu baîri(=Devemi yordum)" ta'bîrleri bu ma'nâdandır.

"Min kulli feccin amîk = Her uzak yoldan"(el-Hacc:27)'deki ***"Amîk"***, "Baîd" yânî "Uzak" ma'nâsınadır. ***"Summe nukisû"*** (Âyet:65), "Sonra yine kafalarını döndürdüler" ma'nâsınadır. ***"Biz Dâvûd'a sizin için***

---

380 Bu hadîsin bir rivâyeti el-İsrâ Sûresi'nin tefsîrinde geçmişti. Bu sûrelerin bu vasıfla tafdîl edilmeleri sebebi, büyük peygamberlerin kıssalarının ve haberlerinin zikrini ihtivâ etmeleridir. İşte ***"Ümîd edebilirsin, Rabb'in seni Mahmûd makaamına gönderecektir"*** (el-İsrâ: 79) tebşîrini veren Benû İsrâîl Sûresi'nden ***"Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik"*** (el-Enbiyâ: 107) tebcîline varmış olan el-Enbiyâ Sûresi'ne kadar bu beş sûrenin tertîbi de bu esas üzeredir... (*Hakk Dîni*, IV, 3216)

muhârebenin şiddetinden korumak için giyecek san'atını öğrettik" (Âyet:80), "Zırhlar örme san'atını öğrettik" demektir.

"***Ve takattaû emrahum beynehum = Aralarındaki*** (dîn) ***işlerinde fırka fırka, hizib hizib oldular"*** demektir. "***Lâ yesmeûne hasîsehâ = Bunlar cehennemin gizli sesini bile duymazlar"*** (Âyet:102), buradaki "***el-Hasîs"***, "el-Hıss", "el-Cersu", "el-Hemsu"; hepsi de bir ma'nâya olup "Gizli ses" demektir.

"***Âzannâke mâ minnâ min şehîdin = Sana bildirdik, bizden hiçbir şâhid yoktur"*** (Fussilet:47), bunu "***Onlar yine yüz çevirirlerse, de ki: Size müsâvât üzere bildirdim.."*** (Âyet:109)'daki "***Âzantukum***"'un ma'nâsını belirtmek için getirmiştir.

"***Âzannâke***", "Sana bildirdik", "***Âzantukum***", "Size bildirdim" demektir. Ona bildirdiğin zamân sen ve o bilgide müsâvî olursun da gadr (yânî zulm) etmezsin.

Mucâhid de şöyle dedi: "***Le-allekum tus'elûne = Çünkü sorguya çekileceksiniz"*** (Âyet:13), "İçinde bulunduğunuz hâl size anlatılacak" demektir. "***Bunlar O'nun rızâsına ermiş olandan başka kimseye şefâat etmezler"*** (Âyet:28), buradaki "***Irtedâ***", "Radiye" yânî "Râzı oldu" demektir. "***O zamân babasına ve kavmine: Sizin tapmakta olduğunuz bu heykeller nedir? demişti. Onlar: Biz atalarımızı bunların tapıcıları olarak bulduk, dediler. İbrâhîm: And olsun siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz, dedi"*** (Âyet: 52-54). Buradaki "***Temâsîl***", "Tapılan heykeller, putlar" ma'nâsınadır [381]. "***es-Sicillu***" (Âyet:104), "es-Sahîfe" ma'nâsınadır.

٢١٠ـ بابٌ كما بَدَأنا أوَّلَ خلقٍ نُعِيدُهُ وعْدًا عَلَيْنا إنَّا كُنَّا فاعِلِينَ

210- BÂB:

"(Hatırla o günü ki, biz göğü kitâbların sahîfesini dürüp büker gibi düreceğiz.) İlk yaratışa nasıl başladıksa, üzerimizde hakk bir va'd olarak, yine onu iâde edeceğiz. Hakîkatte fâiller bizleriz" (Âyet: 104).

٢٦١ـ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا شُعْبَةُ عنِ المُغِيرَةِ بنِ النُّعْمانِ

318 *Timsâl*, Allah'ın mahlûklarından bir mahlûka benzer olarak konulmuş şeyin ismidir. Bunlar yırtıcı hayvan, kuş ve insan şekillerinde düzülmüş heykellerdi, bunlara tapıyorlardı.

شَيْخٍ مِنَ النَّخَعِ عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضىَ اللَّهُ عنهما قال خَطَبَ النبىُّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم فقال إنكُمْ مَحْشُورُونَ إلى اللَّهِ حُفاةً عُرَاةً غُرْلاً كما بَدَأنا أوَّلَ خلْقٍ نُعِيدُهُ وعْدًا عَلَيْنا إنَّا كُنَّا فاعِلِينَ ثُمَّ إنَّ أوَّلَ مَنْ يُكْسَي يَوْمَ القِيامَةِ إبْرَاهِيمُ ألاَ إنَّهُ يُجاءُ بِرِجالٍ مِنْ أُمَّتِى فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمالِ فأقُولُ يارَبِّ أصْحابى فَيُقالُ لاتَدْرِى ماأحْدَثوا بَعْدَكَ فاقُولُ كَما قال العَبْدُ الصَّالِحُ وكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مادُمْتُ إلى قَوْلِهِ شَهِيدٌ فَيُقالُ إنَّ هؤُلاءِ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلى أعْقابِهِمْ مُنْذُ فارَقْتَهُمْ *

261-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) bir hutbe yaptı da şöyle buyurdu: *"Şübhesiz sizler Allah'ın huzûruna ayaklarınız çıplak, vücûdlarınız çıplak, erlik yerleriniz sünnetsiz olarak toplanacaksınız.* ***O gün ki, biz göğü kitâbların sahîfesini dürüp büker gibi düreceğiz. İlk yaratışa nasıl başladıksa, üzerimizde hakk bir va'd olarak, yine onu iâde edeceğiz. Hakîkatte fâiller bizleriz.*** *Ve kıyâmet günü peygamberlerden ilk elbise giydirilen kişi, İbrâhîm'dir. Gözünüzü açın! Şu muhakkak ki, yine o gün, ümmetimden birtakım adamlar getirilecek de bunlar yakalanıp sol tarafa* (ateş tarafına) *götürülecekler. Ben hemen: Yâ Rabb! Onlar benim sahâbîlerimdir, derim. Bana: Sen bunların senin ardından ortaya çıkardıkları bid'atleri bilmezsin, denilir. Bunun üzerine ben de, sâlih kul Îsâ'nın dediği gibi* (şöyle) *derim:* ***Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcu idim. Fakat Sen beni içlerinden alınca, üstlerinde gözetleyici yalnız Sen oldun. Zâten Sen herşeye hakkıyle şâhidsin*** (el-Mâide:117). *Bana: Sen onlardan ayrıldığından beri onlar ökçeleri üzerine basarak geri dönen mürtedlerdir, diye cevâb verilecektir"* [382].

---

382 Hadîs başlıktaki âyeti içine aldığı için, başlıkla hadîs arasındaki uygunluk meydandadır. Bu hadîsin bir rivâyeti el-Mâide Sûresi'nin aynı âyetinin tefsîri sırasında geçmişti. Bundan öncekiyle birlikte âyetin baş kısmı şöyledir: ***"Allah: Ey Meryem oğlu Îsâ, insanlara: Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki tanrı edininiz, diyen sen misin? dediği zamân o şöyle dedi: Seni tenzîh ederim, hakkım olmadık bir sözü söylemekliğim bana yakışmaz. Eğer onu söyledimse elbette bunu bilmişsindir. Benim içimde olan herşeyi Sen bilirsin. Ben ise Sen'in zâtında olanı bilmem. Şübhesiz ki, gaybları hakkıyle bilen Sen'sin Sen. Ben onlara Sen'in bana emrettiğinden başkasını söylemedim: Benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin, dedim..."*** (el-Mâide: 116-117).

٢٢ـ سورَةُ الحَجِّ

22- el-Hacc Sûresi

بِسْــــمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال ابنُ عُيَيْنَةَ المُخْبِتِينَ المُطْمَئِنِّينَ : وقال ابنُ عَبَّاسٍ فى إذَا تَمَنَّى
أَلْقَى الشَّيْطانُ فى أُمْنِيَّتِهِ إذَا حَدَّثَ أَلْقَى الشَّيْطانُ فى حَدِيثِهِ فَيُبْطِلُ اللّهُ مايُلْقِى
الشَّيْطَانُ ويُحْكِمُ آياتِهِ ويُقالُ أُمْنِيَّتُهُ قِرَاءَتُهُ : إلاَّ أمانِىَّ يَقْرَؤُنَ ولا يَكْتُبُونَ : وقال
مُجاهِدٌ مَشِيدٌ بالقَصَّةِ : وقال غَيْرُهُ يَسْطُونَ يَفْرُطُونَ مِنَ السَّطْوَةِ ويُقالُ يَسْطُونَ
يَبْطِشُونَ : وهُدُوا إلى الطَّيِّبِ مِنَ القَوْلِ أُلْهِمُوا إلى القُرْآن وهُدُوا إلى صِرَاطِ
الحَمِيدِ الإسْلاَمُ . قال ابنُ عَبَّاسٍ بِسَبَبٍ بِحَبْلٍ إلى سَقْفِ البَيْتِ . تَذْهَلُ تُشْغَلُ

Sufyân ibnu Uyeyne: "*Muhbitîn olanları müjdele*" (Âyet: 34), "İtâatli olanları müjdele" demektir, dedi.

İbn Abbâs da şu kelâm hakkında şöyle dedi: "*Biz senden evvel hiçbir rasûl, hiçbir nebî göndermedik ki o, birşey arzû ettiği zamân, şeytân onun dileği hakkında ille bir fitne meydana atmış olmasın. Nihâyet Allah şeytânın ilkaa edeceği şeyi neshedip giderir. Yine Allah âyetlerini sâbit kılar...*" (Âyet: 52). Buradaki "*Peygamber birşey arzû ettiği zamân şeytân onun arzûsu hakkında ille bir fitne atar*" demek, "Peygamber konuştuğu, yânî kendisine Allah tarafından indirilmiş âyetlerden

birşey tilâvet ettiği zamân, şeytân onun sözü hakkında bir fitne atar, Allah da hemen şeytânın ettiğini ibtâl eder ve kendi âyetlerini muhkemleştirip sâbit kılar" demektir. "*Peygamber'in umniyesi*" kırâatinden ibârettir deniliyor. Buradaki "Umniye"nin "Kırâat" ma'nâsına geldiğine, yânî "Temennî ettiği zamân" demek, "Okuduğu zamân" demek olduğuna şâhid, şu âyettir: "*Onların içinde ümmîler de vardır ki, kitâbı bilmezler. (Bütün bildikleri önderlerinin telkîn ettiği) bir sürü kuruntu ve yalandan başkası değil*" (el-Bakara: 78), **yânî "Onlar sâdece okuyorlar, fakat yazı yazmıyorlar"** [383].

---

383 *İlkaa*, bir nesneyi göz önüne bırakmaktır *(Ukyânûs)*. Bâzı müfessirlerin, Peygamber'e vahy veyâ kırâat esnâsında şeytân musallat olup da O'na vesveseler verdiği, O'nu yanılttığı veyâ yanıltmak istediği yolundaki beyânları tamâmen uydurma ve düzme rivâyetlere dayanır. Abdulazîz ed-Debbâğ'a göre âyetin meâli şöyledir: "Biz senden evvel hiçbir rasûl, hiçbir nebî göndermedik ki o, ümmetinin îmân etmesini temennî, arzû ve tergîb ettiği ve buna şiddetli bir hırs gösterdiği zamân, şeytân onun bu dileği hakkında ümmetine ille küfrü teşvîk edici bir fitne, bir vesvese meydana atmış olmasın". Bu âyet "***Sen kendini âdetâ helâk edicisin***"(el-Kehf: 6, Yûsuf: 103, Yûnus: 99.) âyetlerinin benzeridir... (el-İbrîz). Âyetteki "***Mâ yulkî'ş-şeytânu***", "Şeytânın ilkaa edeceği" demektir, "İlkaa ettiği" demek değildir. Kelime, muzârî'dir. Demek şeytân, rasûl ve nebîlere ilkaaâtta bulunmaya muvaffak olamamış, sâdece buna yeltenmiş, fakat Allah onu önlemiştir, Allah en bilendir *(Meâl-i Kerîm)*.

Bu, el-Hacc: 52. âyeti hakkında bir tefsîr özeti:

"Bu âyet, rasûl ile nebî'nin ma'nâlarında fark olduğunu bildirmektedir. Nebî'nin rasûl'den daha umûmî olduğunu ifâde eden bâzı hadîsler de nakledilmektedir. Şer'î örfte meşhûr olduğuna göre, rasûl, kendine vahy olunan ve tebliğe me'mûr bulunandır. Nebî ise tebliğe me'mûr olsun, olmasın vahy olunandır. Binâenaleyh her rasûl, nebîdir; her nebî, rasûl değildir... "***Erselnâ***" fiilinin taallukuna gelince bunu "***Kallettuhâ seyfen ve rumhan***" kabîlinden olarak "Senden evvel başka bir hâlde ne bir rasûl irsâl, ne de bir nebî inbâ etmedik" takdîrinde anlamak gerekir. "***Ancak o hâlde ki, temennî ettiğinde***" -Temennî'nin esâsı gönlün arzû ettiği şeyi nefis ve hayâlde takdîr ve tasvîr eylemektir. Ve bununla nefiste hâsıl olan sûrete "***Umniyye***" veya "***Munye***" denilir ki, Fransızca "*İdeal*" ta'bîr olunur... Şu hâlde "Temennî", bir umniyye beslemek, bir mefkûre kurmak demek olur. İdealistler bütün hakîkatin aslı "***Ene***"de olduğunu farzettiklerinden, nefsin "Munye"sini her hakîkatin menşei gibi farzederler ve muvaffak olmuş büyük adamları hep idealist telâkkî eylerler. Bununla *Ulûhiyet* ve *Nübüvet* mes'elesini de hallettiklerine zâhib olarak, Peygamber'i bir ideâl kurmuş, bir zamân programını yapmakla uğraşmış, sonra da peygamberlik da'vâsıyle ortaya atılmış bir idealist gibi göstermek isterler. Fakat Kur'ân, bilhassa bu âyet ile anlatıyor ki, *Nübüvvet ve Risâlet* bir "***Umniyye***" işi değildir. "***O kendi hevâsından söylemez. O, kendisine vahy olunan bir vahiyden başkası değildir***" (en-Necm: 3) olan Peygambere temennî yakışmaz. Çünkü vahy, tamâ-

Mucâhid de: "*Nice memleket vardır ki, halkı zulümde devâm edip dururlarken biz onları helâk ettik. Şimdi duvarları tavanlarının üstüne çökmüştür. Ve biz nice kuyuları muattal, nice yüksek sarayları bomboş bıraktık*" (Âyet: 45). Buradaki "*Meşîdun bi'l-kassatı*", "Kireçle binâsı yüksek yapılmış" ma'nâsınadır, dedi.

Mucâhid'den başkası da şöyle demiştir: "*... Kendilerine âyetlerimizi okuyanlara nerdeyse saldırıverecek olurlar*" (Âyet: 72), buradaki "*Yastûne*", "Yakalayıp mağlûb etmek" ma'nâsına olan "Satvet" masdarından "Çabuk saldırıyorlar" demektir. "*Yastûne*", "Yantuşûne(= Sert yakalıyorlar)" ma'nâsınadır, denilir. "*Onlar sözün en güzeline irşâd edilmişlerdir* (Âyet: 24), buradaki "*Hamîdin*" yolu, İslâm Dîni'dir.

İbn Abbâs şu kelâm hakkında şöyle dedi: "*Kim dünyâda da, âhirette de ona (o peygambere) Allah'ın aslâ yardım etmeyeceğini sanıyorsa, evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra kendini yerden kessin de (yânî kendini boğsun da) bir baksın, bu hîlesi onun öfkelenmekte olduğu şeyi giderecek mi?*" (Âyet: 15), bu âyetteki "*Semâya ip uzatsın*", "Evinin tavanına ip uzatsın (o ipi sımsıkı boynuna taksın)", demektir.

---

men Hakk'ın emridir. "*Umniyye*"ye şeytân karışır. Başkaları şöyle dursun, nebî ve rasûl bile beşer olmaları bakımından temennîde bulunduğu vakit, umniyyesine şeytân ilkaât yapar, hakk olmayan şübheler karıştırır. Demek ki, Peygamber'in ismeti, yakîni, vahy haysiyetiyledir. Yoksa ictihâdıyle hareket ettiği zamân hatâ mümkindir. "*Fe-yensahullahu mâ yılkı'ş-şeytânu = Onun üzerine Allah, şeytânın ilkaasını nesheder, izâle eder*". "*Summe yukımullahu âyâtihi = Sonra da Allah o âyetlerini muhkemleştirir*", hiçbir vechile reddi kaabil olmayacak, hatâ ihtimâli bulunmayacak sûrette kuvvetleştirir. Burada "*Summe*", zamânda değil, rütbede terâhî içindir. Çünkü ihkâm, nesihten a'lâ mertebededir... (*Hakk Dîni,* IV, 3412-3416).

Müteâkib âyet şöyledir: "(Allah'ın buna müsâade buyurması) *şeytânın meydana atacağı fitneyi kalblerinde bir maraz bulunanlara, yürekleri katı olanlara bir imtihân* (vesîlesi) *yapmak içindir. Hiç şübhe yok ki, o zâlimler uzak bir ayrılık içindedirler. Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin, onun* (Kur'ân'ın) *muhakkak Rabb'inden gelen bir gerçek olduğunu bilip de ona tam îmân etmeleri ve kalblerinde tam bir itmi'nân hâsıl olması içindir. Şübhesiz ki, Allah* (o sûretle) *îmân edenleri doğru yola iletir*" (Âyet: 53-54).

"O sâatin zelzelesini göreceğiniz gün, emzikli her kadın, emzirdiğini unutup geçer" (Âyet: 2), **buradaki *"Tezhelu"*, (Göreceği dehşetten dolayı kendisine en sevgili şeyden) "Meşgûl edilir" demektir.**

٢١١ــ بابٌ وتَرَى النَّاسَ سُكارَى

211- BÂB:

"Ve insanları sarhoş görürsün..."

(Âyet: 2).

٢٦٢ــ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصٍ **حدّثنا أبي حدّثنا** الأعْمَشُ **حدّثنا** أبُو صالِحٍ عَنْ أبي سعِيدٍ الخُدْرِيِّ قال قال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وجَلَّ يَوْمَ القِيامَةِ ياآدَمُ يَقُولُ لَبَّيْكَ رَبَّنا وسَعْدَيْكَ فينادَي بِصَوْتٍ إنَّ اللَّهَ يأمُرُكَ أنْ تُخْرِجَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ بَعْثًا إلى النَّارِ قال يارَبِّ وما بَعْثُ النارِ قال مِنْ كُلِّ ألْفٍ أُرَاهُ قال تِسْعَمِائَةٍ وتِسْعَةً وتِسْعِينَ فَحِينَئِذٍ تَضَعُ الحامِلُ حَمْلَها ويَشِيبُ الوَلِيدُ وتَرَي النَّاسَ سُكارَى وما هُمْ بِسُكَارَى ولٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلى النَّاسِ حتَّى تَغَيَّرَتْ وُجُوهُهُمْ فقال النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم مِنْ يأجُوج ومَأْجُوجَ تِسْعَمِائَةٍ وتِسْعَةً وتِسْعِينَ ومِنْكُمْ واحِدٌ ثُمَّ أنْتُمْ فى النَّاسِ كالشَّعْرَةِ السَّوْدَاءِ فى جَنْبِ الثَّوْرِ الأبْيَضِ أوْ كالشَّعْرَةِ البَيْضاءِ فى جَنْبِ الثَّوْرِ الأسْوَدِ وإنِّى لأرْجُو أن تَكُونُوا رُبُعَ أهْلِ الجَنَّةِ فكَبَّرنا ثُمَّ قال ثُلُثَ أهْلِ الجَنَّةِ فَكَبَّرنَا ثُمَّ قال شَطْرَ أهْلِ الجَنَّةِ فَكَبَّرنَا: قال أبُو أُسَامَةَ عنِ الأعْمَشِ تَرَى النَّاسَ سُكَارَى وماهُمْ بِسُكَارَى وقال مِنْ كُلِّ ألْفٍ تِسْعَمِائَةٍ وتِسْعَةً وتِسْعِينَ : وقال جَرِيرٌ وعِيسَى بنُ يُونُسَ وأبُو مُعَاوِيَةَ سَكْرَى وماهُمْ بِسَكْرَى *

262-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle dedi: *"Azîz ve Celîl olan Allah kıyâmet günü:*

— Yâ Âdem! der.

Âdem de:

— ***Lebbeyke Rabbenâ ve sa'deyk***(=Ey Rabb'imiz, emrine tekrar tekrar icâbet eder ve her emrini yerine getirmeye girişirim)! *der.*

Bir sesle kendisine:

— *Şübhesiz Allah sana zürriyetinden cehenneme gidecekleri halk arasından seçip dışarı çıkarmanı emrediyor! diye nidâ edilir. O da:*

— *Yâ Rabb! Cehenneme gönderileceklerin mikdârı ne kadardır? diye sorar.*

Allah:

— *Her bin kişiden* -sanırım ki şöyle buyurdu:- *dokuzyüz doksandokuzu, buyurdu.*

İşte Allah, Âdem'e böyle buyurduğu zamân (bunun verdiği dehşetli korkudan) *gebe kadın çocuğunu düşürür, çocuk da ihtiyârlar.* ***Ve sen o anda insanları sarhoş*** (olmuş gibi) ***görürsün. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azâbı pek çetindir.***"

Bu haber sahâbîlere ağır geldi, hattâ korkudan yüzlerinin rengi değişti. Bu hâl üzerine Peygamber: *"Ye'cûc ve Me'cûc'den dokuzyüz doksandokuz olarak sizden bir kişi çıkarılır. Sonra sizler mahşer halkının toplamı içinde beyaz öküzün derisi üzerindeki siyah bir tüy mesâbesindesiniz. Yâhud da siyah bir öküzün derisinde sanki beyaz bir tüy gibisiniz. Ben sizlerin cennet ehlinin dörtte biri olmanızı kuvvetle umarım"* buyurdu.

Biz:

— ***Allâhu Ekber*** dedik.

Bundan sonra Peygamber:

— *"Ben sizlerin cennet ehlinin üçte biri olmanızı umarım"* buyurdu.

Bizler yine tekbîr ettik.

Bundan sonra da:

— *"Ben sizlerin cennet ehlinin yarısı olmanızı umarım"* buyurdu.

Biz yine ***Allâhu Ekber*** diyerek tekbîr getirdik.

Ebû Usâme, el-A'meş'ten yaptığı rivâyetinde *"Bi"* cerr harfiyle: *"Sen insanları sarhoşlar görürsün, hâlbuki onlar sarhoş değillerdir"* şeklinde söylemiştir.

Cerîr ibn Abdilhamîd, Îsâ ibni Yûnus ve Ebû Muâviye de: ***"Sekrâ ve mâ hum bi-sekrâ"*** şeklinde söylediler [384].

---

384 Hadîsin başlıktaki âyetle ilgisi meydandadır. Bunun biraz takdîm te'hîrli bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı, "Ye'cûc ve Me'cûc kıssası bâbı"nda geçmişti. Buradaki rivâyetin sonunda isimleri verilen üç râvî de bu hadîsi yine el-A'meş'ten, aynı metinle rivâyet etmişler, yalnız ***"Sukârâ"*** lafzını, diğer bir cemi' olan ***"Sekrâ"*** şeklinde getirmişlerdir. Bu kelimelerin ikisi de cemi' olup ma'nâda hiçbir fark yoktur.

٢١٢ـ بابٌ ومِن النّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّهَ عَلى حَرْفٍ شَكٍّ : فإنْ أصابَهُ خَيْرٌ اطْمَأنَّ بهِ وإنْ أصابَتْهُ فِتْنَةٌ القَلَبَ على وجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيا والآخِرَةَ إلى قَوْلِهِ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلاَلُ البَعِيد : أتْرَفْناهُمْ وسَّعْناهُمْ

212- BÂB:

"İnsanlardan kimi de Allah'a yalnız bir taraftan tutup ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, ona yapışır. Eğer bir fitne isâbet ederse yüzü üstü döner. O dünyâda da, âhirette de husrâna uğramıştır. Bu ise apaçık bir ziyânın tâ kendisidir.

O, Allah'ı bırakır da kendisine ne zarar, ne fâide vermeyecek olan şeylere tapar. Bu ise (Hakk'tan) en uzak sapıklığın tâ kendisidir"

(Âyet: 11-13).

Buradaki "*Alâ harfin*", "Alâ şekkin" demektir. Bundan sonraki sûrede gelecek olan "*Etrafnâhum*", "Kendine refâhı bollaştırdık" (el-Mü'minûn: 33) demektir.

٢٦٣ـ حَدَّثنى إبْراهِيمُ بنُ الحَارِثِ حدّثنا يَحْيَى بنُ أبى بُكَيْرٍ حدّثنا إسْرَائِيلُ عَنْ أبى حَصِينٍ عنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما قال ومِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللّهَ عَلى حَرْفٍ قال كانَ الرَّجُلُ يَقْدَمُ المَدِينَةَ فإنْ وَلَدَتِ امْرَأتُهُ غُلامًا ونُتِجَتْ خَيْلُهُ قال هَذَا دِينٌ صالِحٌ وإنْ لَمْ تَلِدِ امْرَأتُهُ ولَمْ تُنْتَجْ خَيْلُهُ قال هَذَا دِينُ سَوْءٍ *

263-....... İbn Abbâs (R) ***"İnsanlardan kimi de Allah'a yalnız bir taraftan*** (yânî şekk üzere) ***ibâdet eder"*** âyeti hakkında şöyle demiştir: (Bedevîler'den herhangi) bir adam Medîne'ye gelirdi. Eğer karısı oğlan doğurmuş ve beygirleri de yavrulamış olursa: "Bu dîn, iyi bir dîndir" derdi. Eğer karısı doğurmamış, beygirleri de yavrulamamış ise; "Bu kötü bir dîndir" derdi [385].

---

385 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Bu, Buhârî'nin Müslim'den ayrı olarak rivâyet ettiği hadîslerdendir.

"İnsanlardan kimi de Allah'a yalnız bir taraftan ibâdet eder"; bu, can ve gönülden değil de, bir kenardan, bir husûsî maksad için dîndârlık eder veyâ dil ucuyla müslümân olur, demektir. Başlık içinde gelen tefsîrde "***Alâ harfin***", "Alâ

٢١٣ــ باب قَوْلِهِ هَذَانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فى رَبِّهِمْ

213- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"Bu iki sınıf, Rabb'leri hakkında birbirleriyle da'vâlaşan iki hasım zümredir..."*

(Âyet: 19).

٢٦٤ــ حدّثنا حَجّاجُ بنُ مِنْهالٍ حدّثنا هُشَيْمٌ أخْبَرَنا أبُوا هاشِمٍ عنْ أبى مِجْلَزٍ عنْ قَيْسٍ بنِ عُبَادٍ عنْ أبي ذَرٌّ رضى اللّهُ عنهُ أنّهُ كانَ يُقْسِمُ فِيها إنَّ هَذِهِ الآيَةَ هَذَانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا في رَبِّهِمْ نَزَلَتْ فى حَمْزَةَ وصاحِبَيْهِ وعُتْبَةَ وصاحِبَيْهِ يَوْمَ بَرَزُوا فى يَوْمِ بَدْرٍ رَوَاهُ سُفْيانُ عنْ أبى هاشِمٍ : وقال عُثْمانُ عنْ جَرِيرٍ عنْ مَنْصُور عنْ أبى هاشِمٍ عنْ أبي مِجْلَزٍ قَوْلَهُ *

264-....... Bize Ebû Hâşim, Ebû Mıclez'den; o da Kays ibnu İbâd'dan haber verdi ki, Ebû Zerr (R) şu âyet hakkında: ***"Bu iki*** (sınıf, yânî îmân edenlerle etmeyenler) ***Rabb'leri hakkında birbirleriyle da'vâlaşan iki hasım zümredir";*** şübhesiz bu âyet Bedir günü birbirleriyle cenkleşen şu altı kişi hakkında inmiştir, diye yemîn ediyordu: Hamza ibn Abdilmuttalib ve onun iki arkadaşı (Alî ibn Ebî Tâlib ve Ubeyde ibnu'l-Hâris ibn Abdilmuttalib) ile Utbe ibn Rabîa ibn Abdi'ş-Şems ve onun iki arkadaşı (yânî Utbe'nin kardeşi Şeybe ve el-Velîd ibn Utbe) haklarında inmiştir. (Bu iki zümre Bedir günü birbirlerine karşı cenge çıkmışlardı.)

Bu hadîsi aynı isnâd ve metin ile Sufyân es-Sevrî, Ebû Hâşim'den rivâyet etti. Buhârî'nin üstâdı Usmân ibn Ebî Şeybe de: Cerîr'den; o da Mansûr'dan; o da Ebû Hâşim'den; o da Ebû Mıclez'den senediyle Ebû Zerr'in kavli olarak söyledi.

٢٦٥ــ حدّثنا حَجّاجُ بنُ مِنْهالٍ حدّثنا مُعْتَمِرُ بنُ سُلَيْمانَ قال سَمِعْتُ أبى قال حدّثنا أبو مِجْلَزٍ عنْ قَيْسٍ بنِ عُبادٍ عنْ عليٍّ بنِ أبى طالِبٍ رضى اللّهُ عنهُ قال أنا أوَّلُ مَنْ يَجْثُو بَيْنَ يَدَى الرَّحْمٰنِ لِلْخُصُومَةِ يوْمَ القِيامَةِ قال

şekkin" yânî "Şekk üzere" ibâdet eder denildiği gibi, tereddüdlü, şübheli bir dîndârlık yapar denmiş olmaktadır. Bunun nüzûl sebebinde bir rivâyete göre kalbleri İslâm'a alıştırılanlardan Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Hâbis, Abbâs ibn Mırdâs birbirlerine: Muhammed'in dînine gireriz, eğer bize bir hayır isâbet ederse hakk tanırız, yoksa bâtıl tanırız, demişlerdi.

قَيْسٌ وفِيهِمْ نَزَلَتْ هَذَانِ خَصْمانِ اخْتَصَمُوا فى رَبِّهِمْ قال هُمُ الَّذِينَ بارَزُوا
يَوْمَ بَدْرٍ . عِلِيٌّ وحَمْزَةُ وعُبَيْدَةُ وشَيْبَةُ رَبِيعَةَ وعُتْبَةُ بنُ رَبِيعَةَ والوَلِيدُ بنُ عُتْبَةَ *

265-....... Bize Ebû Mıclez, Kays ibn Ubâd'dan tahdîs etti ki, Alî ibn Ebî Tâlib (R): Kıyâmet gününde ben Rahmân'ın huzûrunda müşriklerle muhâkeme olmak üzere duruşmak için ilk diz çöken kişi olacağım, demiştir.

Bu hadîsin râvîsi Kays ibn Ubâd da: ***"Bu iki zümre, Rabb'leri hakkında birbirleriyle da'vâlaşan iki hasım zümredir"*** âyeti bunlar hakkında (yânî Hamza ve iki arkadaşı ile Utbe ve iki arkadaşı hakkında) indi, demiştir.

Yine Kays: Bedir gününde birbirlerine karşı cenkleşmeğe çıkan kimseler bunlardır: Alî, Hamza ibnu Abdilmuttalib, Ubeyde ibnu'l-Hâris ibn Abdilmuttalib (bu üçü müslümândır); Şeybe ibnu Rabîa ibn Abdi'-ş-Şems, kardeşi Utbe ibnu Rabîa ve el-Velîd ibn Utbe[386].

---

386 Hadîslerin başlığa uygunlukları meydandadır. Kays ibn Ubâd'ın ifâdesi de bu âyetin İslâm'ın ilk harbinin ilk mübârizleri hakkında indiğini bildirmektedir.

Ebû Zerr hadîsinin bir rivâyeti Mağâzî Kitâbı'nda, "Bedir gazvesi bâbı"nda da geçmişti.

Bedir'deki ilk muhârebe, münferid mübâreze hâlinde başlamış ve Kureyş ordusunun başkumandanı Utbe ibn Rabîa, kardeşi Şeybe ile oğlu Velîd'i yanına alarak meydana atılmış ve Hâşim oğulları'ndan cenkçi istemişti. Bunlara Alî, Hamza, Ubeyde ibn Hâris (R) karşı çıkmışlardır. Alî, Velîd'i; Hamza, Şeybe'yi tepelemiş, fakat Ubeyde ile Utbe birbirlerini yaralamışlardır. Alî ile Hamza yetişip Utbe'yi de öldürmüşlerdir. İşte Ebû Zerr Gıfârî, îmânlılarla îmânsızları temsîl eden bu iki zümrenin hâlini anlatan ***"Şu ikisi Rabb'leri hakkında muhâkemeye durmuş iki hasımdırlar"*** âyetinin, isimlerini saydığı kimseler hakkında indiğini kesin bir ifâde ile haber vermiştir.

Îmânlılarla îmânsızlar arasındaki bu hakk ve bâtıl mücâdelesi tâ Âdem Peygamber'den beri bütün insanlık târîhinde süregelmiş ve kıyâmete kadar da ardı arası kesilmeden devâm edecektir. Hakk Taâlâ bizleri "Kelimetu'llahı en üstün kılma yolundaki" bu devâmlı mücâhede ve mücâdelede îmânlılar saffında yaşamak, îmânlılar saffında ölmek ve îmânlılar saffında tekrâr dirilip cennette ebedî ve sonsuz ni'metlere nâil olmak nasîb eylesin! Âmîn.

٢٣ـ سورَةُ المُؤْمِنِينَ
23- el-Mu'minûn Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

بابُ قال ابنُ عُيَيْنَةَ سَبْعَ طَرَائِقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ : لَهَا سَابِقُونَ سَبَقَتْ لَهُمُ السَّعادَةُ : قُلوبُهُمْ وَجِلَةٌ خائِفِينَ . قال ابنُ عبَّاسٍ هَيْهاتَ هَيْهاتَ بعيدٌ بعيدٌ : فاسْأَلِ الْعادِّينَ المَلائِكَةَ : تَنْكُصُونَ تَسْتَأْخِرُونَ لَناكِبُونَ لَعادِلُونَ :كالِحُونَ عابِسُونَ : وقال غَيْرُهُ مِنْ سُلالَةٍ الوَلَدُ والنُّطْفَةُ السُّلالَةُ : والجِنَّةُ والجُنُونُ واحدٌ : والغُثاءُ الزَّبَدُ وما ارْتَفعَ عنِ المَاءِ ومالا يُنْتَفَعُ بِهِ

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: *''Seb'a tarâık''* (Âyet: 17) "Yedi semâ" demektir; *''İşte bunlardır ki, hayırlarda çabukluk yarışı yaparlar ve bunlar hayırlar için tâ önde gidenlerdir''* (Âyet: 61), (Allah tarafından) bunlar için saâdet geçmiştir de, onun için bunlar hayırlarda öne geçicidirler. *''Rabb'lerinin huzûruna döneceklerinden kalbleri korkarak vergilerini verenlerdir''* (Âyet: 61), buradaki *''Veciletûn''* "Korkanlar olarak" demektir.

İbn Abbâs da şöyle dedi: *''Heyhâte heyhâte''*, "Uzaktır uzaktır" demektir. *''Sayıcılara sor''* (Âyet: 113), "(İnsanların amellerini sayan) meleklere sor" demektir.

"Karşınızda âyetlerimiz okunuyordu da sizler gerisin geri dönüyordunuz" (Âyet: 66), buradaki *"Tenküsûne"*, "Geri geri gitmek istiyordunuz" demektir. *"Âhirete îmân etmez olanlar mutlakaa doğru yoldan sapanlardır"* (Âyet: 74), buradaki *"Le-nâkibûne"*, "Elbette doğru yoldan sapanlar" demektir. *"Ateş yüzlerine vurup yakacak, orada onlar dişleri sırıtıp kalacaklardır"* (Âyet: 104), buradaki *"Kâlihûne"*, "Çirkin yüzlü olanlardır" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: *"And olsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir hulâsadan yarattık"* (Âyet: 12-14), burada *"Sülâle"*, "Çocuk"tur (Çünkü babasından sıyrılmıştır), *"Nutfe"* de *"Sülâle"*, yânî "Süzülmüş bir hulâsa"dır [387].

"Yoksa, 'Onda bir delilik var' mı diyorlar? Bil'akis o peygamber, onlara hakkı getirmiştir. Fakat onların çoğu hakkı çirkin görenlerdir" (Âyet: 70), buradaki *"Cinnet"* ile "Cunûn" bir ma'nâya olup "Delilik" demektir. *"İşte onları o müdhiş sayha adâlet olmak üzere hemen yakalayıverdi de kendilerini bir çerçöp hâline getirdik. Artık uzak olsun zâlimler gürûhu"* (Âyet: 41), buradaki

---

387 Bundan sonraki âyetler şöyledir: *"Sonra onu sarp ve metin bir karargâhda bir nutfe yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı hâline getirdik, derken o kan pıhtısını bir çiğnem et yaptık, o bir çiğnem eti de kemiklere kalbettik de o kemiklere de et giydirdik. Bil'âhare onu başka yaratılışla inşâ ettik. Sûret yapanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir! Sonra siz bunun arkasından hiç şübhesiz ki ölüler olacaksınız. Sonra siz kıyâmet gününde muhakkak diriltilip kaldırılacaksınız"* (Âyet: 12-16).

Sülâle kelimesi *Sell* masdarından alınmıştır. *Sell,* birşeyi birşeyden rıfk ve mülâyemetle sıyırıp çıkarmak demektir. Nitekim lisânımızda da ma'rûf olduğu üzere kılıcı kınından sıyırıp çekmeye *"Selli seyf"* ta'bîr olunur. Böylece "Fuâle" veznindeki isimler, türedikleri fiile nazaran bâzen gâye olurlar,*Hulâsa* gibi ki, *Sülâle* bu kabîldendir. Bâzen de olmazlar *"Kulâme", "Kun'ase"* gibi... Şu hâlde birşeyin sülâlesi, o şeyden sıyrılıp çıkarılan bir netîce demek olur. Evlâd ve zürriyete de *Sülâle* denilmesi bu ma'nâ iledir. Bu münâsebetle *Sülâle* ta'bîrinden bir silsile anlamı da tahayyül ederiz. Lâkin esâsında bu anlam şart değildir. Çünkü *Sülâle,* aslın değil, ondan çıkarılan hulâsanın ismidir. İşte insan yaratılma mertebelerinde evvelâ böyle çamurdan sıyrılıp çıkarılmış bir *Sülâle*'den yaratılmıştır ki, bu mertebe, ilk insan olan Âdem'in halk olunduğu ve binâenaleyh insan cinsinin, insan uzviyetinin ilk başladığı mertebe olmakla hiçbir insan tohumu ile sebkat edilmiş değildir.. (*Hakk Dîni,* IV, 3430-3437).

Yüce Allah bu âyetlerde insanın varlık âlemine çıkış, yaşayış ve âhirete geçiş merhalelerini dokuz safha hâlinde özetlemiştir.

"*Gusâ*", "Köpük ve suyun üstüne yükselen ve kendisiyle faydalanılmayan çerçöp" ma'nâsınadır[388].

388 Ebû Zerr'in nushasında burada birkaç kelimelik bir ziyâde ve şerhleri daha vardır. Nitekim bunlar, Sultân Abdülhamîd'in nushasında da hâşiyeye konulmuştur. Aynî bu ziyâdeyi yazmadığı için, biz de terkettik.

٢٤ـ سُورَةُ النُّورِ
24- en-Nûr Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

مِنْ خِلاَلِهِ مِنْ بَيْنِ أَضْعافِ السَّحابِ : سَنا بَرْقِهِ الضِّياءُ : مُذْعِنِينَ يُقالُ لِلْمُسْتَخْذِى مُذْعِنٌ : أَشْتاتًا وشَتَّى وشَتاتٌ وشَتٌّ واحِدٌ . وقال ابْنُ عَبَّاس سُورَةٌ أَنْزَلْناها بَيَّنَّاها. وقال غيْرُهُ سُمِّىَ القُرْآنُ لَجماعَةِ السُّوَرِ وسُمِّيَتِ السُّورَةُ لأنها مَقْطُوعَةٌ مِنَ الأُخْرَى فَلمَّا قُرِنَ بَعْضُها إلى بَعْضٍ سُمِّىَ قُرْآنًا . وقال سَعْدُ بنُ عِياضٍ الثُّمالِيُّ . المِشْكَاة الكُوَّةُ بِلِسانِ الحَبَشَةِ . وقَوْلُهُ تَعالى إنَّ علَيْنا جَمْعَهُ وقُرْآنَهُ تأليفَ بعْضِهِ إلَى بعْضٍ: فإذَا قَرَأْناهُ فاتَّبِعْ قُرْآنَهُ فإذَا جَمَعْناهُ وأَلَّفْناهُ فاتَّبِعْ قُرْآنَهُ أيْ ما جَمِعَ فِيهِ فاعْمَلْ بِمَا أَمَرَكَ وانْتَهِ عَمَّانَهاكَ اللَّهُ : ويقالُ لَيْسَ لِشِعْرِه قُرْآنٌ أيْ تأليفٌ وسُمِّىَ الفُرْقانَ لأَنَّهُ يُفَرِّقُ بَيْنَ الحَقِّ والبَاطِلِ ويُقال لِلْمَرْأَةِ ماقَرَأَتْ بِسَلاً قَطُّ أَىْ لَمْ تَجْمَعْ فِى بَطْنِهَا ولَدًا. وقال فَرَّضْنَا ها أَنْزَلْنَا فِيها فَرَائِضَ مُخْتَلِفَةً ومَنْ قَرَأ فَرَضْنَاها يَقُولُ فَرَضْنا علَيْكُمْ وعَلى مَنْ بَعْدَكُمْ: قال مُجاهِدٌ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا لَمْ يَدْرُوا لما بِهِمْ مِنَ الصِّغَرِ * وقال الشَّعْبِيُّ غَيْرِ أولِى الإِرْبَةِ مَنْ لَيْسَ لَهُ إِرْبٌ : وقال مُجاهِدٌ لاَيُهِمُّهُ إلاَّ بَطْنُهُ ولا يُخافُ عَلى النِّساءِ . وقال طاوُسٌ هُوَ الأَحْمَقُ الَّذِي لاحاجَةَ لهُ فى النِّساء *

"Min hılâlihî" (Âyet: 43), "Bulut katlarının aralarından"; *"Senâ berkıhî"* (Âyet: 43), "Onun şimşeğinin parıltısı, ziyâsı"; *"Muz'ıniyne"* (Âyet: 49), "İtâat ediciler olarak"; "el-Mustahzî"ye, yânî "İtâat edici"ye "Muz'ınun" denilir. *"Eştâten"* (Âyet: 61), "Dağınık dağınık"; *"Şettâ"*, "Şettâtun", "Şettun" bir ma'nâya olup, "Dağınık" demektir.

İbn Abbâs:

"Sûretun enzelnâhâ (ve faradnâhâ)" (Âyet: 1) "Bu indirdiğimiz ve beyân ettiğimiz bir sûre" ma'nâsınadır, dedi.

İbn Abbâs'tan başkası şöyle dedi:

Sûreler cemâatine *"Kur'ân"* ismi verildi. *"Sûre"*ye de, diğerinden kesilmiş olduğu için *"Sûre"* ismi verildi. Sûrelerin bâzısı bâzısına, yânî birbirlerine yaklaştırılıp yanyana birleştirildikleri (bağlandıkları) zamân, bu sûreler topluluğuna *"Kur'ân"* adı verildi.

Sa'd ibnu Iyâd es-Sumâlî şöyle dedi:

"el-Mişkât", Habeş dilinde "Duvarda öte tarafa geçmeyen bir oyuk"tur.

Ve Yüce Allah'ın şu: *"İnne aleynâ cem'ahu ve kurânehu = Şübhesiz onu (göğsünde) toplamak ve onu (dilinde akıtıp) okutmak bize âiddir"* (el-Kıyâme: 17-18) kavli: Onun bâzısını bâzısıyle te'lîf etmek bize âiddir. *"Fe izâ kara'nâhu fettebi' kurânehu"*, "Biz onu topladığımız ve te'lîf ettiğimiz zamân, sen onun kur'ânına, yânî onun içinde toplanmış olan şeylere uy, Allah'ın sana emrettikleri ile amel et, nehyettiklerinden de vazgeç" demektir.

"Onun şiirinin kurânı yoktur" denilir ki, bu "Onun şiiri için bir te'lîf yoktur" demektir. Bu sûreler topluluğuna *"Furkaan"* ismi de verildi. Çünkü o, hakk ile bâtıl arasını iyice ayırır. Kadın için:

"Mâ karaat bi-selen kattu = Kadın, içinde çocuğun gelişeceği ince deriyi aslâ toplamadı" denilir ki, bu, "Kadın karnında bir çocuk toplamadı" demektir [389].

---

389 Hulâsa, *Kur'ân*, *"Toplamak"* ma'nâsına olan *"Karae"* kökünden türemiştir. *"Tilâvet etmek"* ma'nâsına *olan* "Karae"den değil (Kastallânî).

Dedi ki: "*Farradnâhu*", "Biz onda çeşit çeşit birçok farîzalar indirdik" ma'nâsınadır. Bunu şeddesiz olarak "*Faradnâhu*" okuyan kimsenin okuyuşuna göre ise: "Biz hem sizin üzerinize, hem de sizden sonra gelecek nesiller üzerine onu farz kıldık" buyurur demek olur.

Mucâhid şöyle dedi:
"*Yâhud henüz kadınların gizli yerlerine muttali' olmayan çocuklardan başkasına göstermesinler*" (Âyet: 31), kendileri küçük olduklarından dolayı kadınların gizli yerlerini bilmeyen çocuklara göstermesinler demektir.

eş-Şa'bî de: "*Gayri uli'l-ırbeti*", "Kadına hiçbir ihtiyâcı olmayan kimse"dir, dedi, Mucâhid ise: O, kendisine karnından başka düşüncesi olmayan ve kadınlar üzerine kendisinden korkulmayan kimsedir, dedi. Tâvûs da: Bu, kadınlar husûsunda kendisinde hiçbir ihtiyâç bulunmayan ahmak kişidir, demiştir[390].

٢١٤ـ بابُ قَوْلِهِ عَزَّ وجَلَّ والَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ ولَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إلاَّ أَنْفُسُهُمْ فَشَهادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهادَاتٍ باللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ

214- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Zevcelerine zinâ iftirâsı atan, kendilerinin kendilerinden başka şâhidleri de bulunmayan kimselere gelince, onlardan herbirinin yapacağı şâhidlik, kendisinin hakîkaten doğru söyleyenlerden olduğunu Allah'a yemîn ile (dört defa tekrâr edeceği) şâhidliktir"

(Âyet: 6).

٢٦٦ـ حدّثنا إسْحاقُ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ الفِرْيابِيُّ حدّثنا الأَوْزَاعِيُّ قال حدّثني الزُّهْرِيُّ عنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ أنَّ عُوَيْمِرًا أتَى عاصِمَ بنَ

---

390 Ebû Zerr'in rivâyet ettiği nushada burada birkaç kelime ve şerhleri daha vardır. Nitekim bunlar Sultân Abdülhamîd Hân'ın bastırdığı nushanın hâşiyesinde de vardır. Aynî, bu ziyâdeleri yazmadığı için, biz de bu sebeble onları terkettik.

عَدِيٌّ وكانَ سَيِّدَ بَنى عَجْلاَنَ فقال كَيْفَ تَقُولُونَ في رَجُلٍ وجَدَ مَعَ امْرَأتِهِ رَجُلاً أيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أمْ كَيْفَ يَصْنَعُ سَلْ لى رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم عنْ ذَلِكَ فأتى عاصِمٌ النبىَّ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال يارسولَ اللّهِ فَكَرِهَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم المَسائِلَ فَسألَهُ عُوَيْمِرٌ فقال إنَّ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم كَرِهَ المَسائِلَ وعابَها قال عُوَيْمِرٌ واللّهِ لاَ أنْتَهِى حتَّى أسألَ رسُولَ اللّهِ صلى اللّه عليْهِ وسلم عنْ ذلِكَ فَجاءَ عُوَيْمِرٌ فقال يارسولَ اللّهِ رَجُلٌ وجَدَ مَعَ امْرَأتِهِ رجُلاً أيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ أمْ كَيْفَ يَصْنَعُ فقال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم قَدْ أنْزَلَ اللّهُ القُرْآنَ فِيكَ وفى صاحِبَتِكَ فأمَرَهُما رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلَّمَ بالمُلاَعَنَةِ بِما سَمَّى اللّهُ فى كِتابِهِ فَلاَعَنَها ثُمَّ قال يارسولَ اللّهِ إنْ حَبَسْتُها فقَدْ ظلمْتُها فَطَلَّقَها فَكانَتْ سُنَّةً لِمَنْ كانَ بَعْدَهُما في المُتَلاَعِنَيْنِ ثُمَّ قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم انْظُرُوا فإنْ جاءَتْ بِهِ أسْحَمَ أدْعَجَ العَيْنَيْنِ عَظِيمَ الألْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ فَلاَ أحْسِبُ عُوَيْمِرًا إلاَّ قَدْ صَدَقَ عَلَيْها وإنْ جاءَتْ بِهِ أُحَيْمِرَ كأنَّهُ وحَرَةٌ فَلاَ أحْسِبُ عُوَيْمِرًا إلاَّ قَدْ كَذَبَ عَلَيْها فَجاءَتْ بِهِ عَلَى النَّعْتِ الَّذِي نَعَتَ بِهِ رسولُ اللّهِ ﷺ مِنْ تَصْدِيقِ عُوَيْمِرٍ فكانَ بَعْدُ يُنْسَبُ إلى أُمِّهِ *

266-....... Bize el-Evzâî tahdîs edip şöyle dedi: Bana ez-Zuhrî, Sehl ibn Sa'd'dan şöyle tahdîs etti: (Aclân oğulları'ndan) Uveymir (ibnu'l-Hâris ibn Zeyd), yine Aclân oğulları'nın seyyidi olan Âsım ibn Adiyy'e geldi de:

— Bir kimse karısıyle berâber bir kişiyi (zinâ üzerinde) bulsa, kadının kocası zinâ edeni öldürmeli, siz de onu (kısâsen) öldürmeli misiniz? Yoksa bu kimse nasıl yapmalı? Bu konuda siz ne dersiniz? diye bu müşkil mes'eleyi benim için Rasûlullah'a sor, dedi.

Bunun üzerine Âsım, Peygamber'e gelip:

— Yâ Rasûlallah! diye (söze başlayıp) sordu.

Fakat Rasûlullah bu sorulardan hoşlanmadı (ve bu soruları ayıpladı). Sonra Uveymir, Âsım ibn Adiyy'e (:Rasûlullah ne söyledi? diye) sordu. O da:

— Rasûlullah böyle soruları çirkin gördü ve ayıpladı, diye cevâb verdi.

Bunun üzerine Uveymir:

— Vallâhi ben vazgeçmem, bunu Rasûlullah'a bizzât kendim sorarım, dedi.

Akabinde Uveymir gidip:

— Yâ Rasûlallah! Bir adam karısıyle berâber bir kişiyi (zinâ üzerinde) bulsa, kadının kocası zinâ eden erkeği öldürmeli, sonra siz de (kısâs olarak) onu öldürmeli misiniz? Yoksa bu koca nasıl yapmalı? diye sordu.

Bu soru üzerine Rasûlullah (S):

—"(Ey Uveymir!) *Senin ve kadının hakkında Allah Kur'ân* (âyeti) *indirmiştir*" dedi.

Ve bu kadın ile kocaya, Allah'ın kendi Kitâbı'nda isimlendirdiği şekilde la'netleşmelerini emretti. Ve ilk önce erkek, karısına karşı la'netle yemîn etti. (Sonra da kadın, kocasına karşı bundan iki başlık sonra gelecek hadîste bildirildiği şekilde yemîn etti.) [391] Sonra Uveymir:

— Yâ Rasûlallah! Bu kadını nikâhımda tutarsam, ona zulmetmiş olurum, deyip kadını boşadı.

Ve Uveymir ile karısının bu vak'asından sonra la'netleşen çiftlerin -kocanın boşamasıyle- ayrılmaları bir sünnet, yânî kaanûn oldu. Sonra Rasûlullah, mecliste bulunanlara:

— *"Bakınız! Eğer bu kadın -vücûdu siyah, gözlerinin siyahı koyu, kıçının iki yanı büyük, baldırları kaba- kıyâfette bir çocuk getirirse, muhakkak ben Uveymir'in bu kadına zinâ isnâdında doğru söylediğini sanırım. Eğer kadın keler fasîlesinden kızılca kurt gibi kızıl bir çocuk doğurursa, bu defa da ben şübhesiz Uveymir'in, kadına bühtân ve iftirâ ettiğini sanırım!"* buyurdu.

Sonra kadın, Rasûlullah'ın Uveymir'i doğrulayıcı yollu tasvîr ettiği şekilde çocuk getirdi. Bu sebeble çocuk sonra anasına (Havle kadına) nisbet edilir oldu.

٢١٥ــ بابٌ والخامِسَةُ أنَّ لَعْنَةَ اللّٰهِ عَليهِ إنْ كانَ مِنَ الكاذِبِينَ

215- BÂB:

---

391 Başlıktaki âyete göre, ilk önce koca, dört kerre arka arkaya hâkimin huzûrunda karısına işâret ederek: Karıma zinâ isnâd etmekte ben muhakkak doğru söyleyenlerdenim vallâhi! diye yemîn eder. Beşincide de: Eğer ben yalancılardan isem, Allah'ın la'neti üzerime olsun! der. Bunun üzerine kadın kalkar ve kocasına işâret ederek dört defa: Allah adına yemîn ederim ki, şu kocam bana zinâ isnâdında yalancılardandır, der. Beşincide de: Eğer şu adam bana zinâ isnâdında doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gadabı üzerime olsun! der.

"Beşinci(şehâdet)de eğer yalancılardan ise, Allah'ın la'neti muhakkak kendisinin üstünedir" (Âyet: 7).

٢٦٧ــ حدّثني سُلَيْمانُ بنُ دَاوُدَ أبُو الرَّبِيعِ **حدّثنا** فُلَيْحٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ سَهْلِ بنِ سَعْدٍ أنَّ رجُلاً أتَى رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم فقال يارسولَ اللّهِ أرَأيْتَ رَجُلاً رأي مَعَ امْرأتِهِ رجُلاً أيَقْتُلُهُ فتَقْتُلُونَهُ أمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فأنْزَلَ اللّهُ فِيهِما ماذُكِرَ فى القُرْآنِ مِنَ التَّلاعُنِ فقال لهُ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قَدْ قُضِيَ فِيكَ وفى امْرَأتِكَ قال فَتَلاعَنا وأنا شاهِدٌ عِنْدَ رسولِ اللّهِ ﷺ فَفارَقَها فَكانَتْ سُنَّةً أنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ المُتَلاَعِنَيْنِ وكانَتْ حامِلاً فأنْكَرَ حَمْلَها وكانَ ابْنُها يُدْعَى إلَيْها ثُمَّ جرَتِ السُّنَّةُ فى المِيرَاثِ أنْ يَرِثَها وتَرِثَ مِنْهُ مافَرَضَ اللّهُ لَها * .

267-....... Fulayh, ez-Zuhrî'den; o da Sehl ibn Sa'd'dan şöyle tahdîs etti: Bir adam Rasûlullah'a geldi de:

— Yâ Rasûlallah, bir adam, karısının berâberinde başka bir adamı görüp de onu öldürür, siz de onu kısâs olarak öldürür müsünüz, yoksa o koca nasıl yapacak? Bu husûsta re'yin nedir? dedi.

Bunun üzerine Allah o kadın ile kocası hakkında Kur'ân'da zikrolunun la'netleşmeyi indirdi. Akabinde Rasûlullah, o kocaya:

— *"Senin ve kadının hakkınızda hükmedilmiştir"* buyurdu.

O koca ile kadın la'netleştiler, ben de Rasûlullah'ın yanında hazır bulunuyordum. La'netleşme ardından adam kadından ayrıldı. Böylece la'netleşen karı-koca arasında ayırma yapmak bir sünnet oldu. Kadın gebe idi. Uveymir kadının gebeliğinin kendisinden olmasını reddetti. Kadının doğurduğu oğlan, anasına nisbetle çağrılır oldu. Sonra mîrâs husûsundaki sünnet de çocuğun anasına vâris olması, anasının da o çocuk tarafından Allah'ın kadına ta'yîn ettiği hisseye vâris olması şeklinde kaanûn oldu [392].

٢١٦ــ بابٌ قَوْلُهُ وَيَدْرَأُ عَنْها العَذَابَ أنْ تَشْهَدَ أرْبَعَ شَهادَاتٍ باللّهِ إنَّهُ لَمِنَ الكاذِبِينَ

392 Bu çocuk ile anası arasındaki husûsta icmâ'dır. Keza çocuk ile anası tarafından olan pay sâhibleri arasında da böyledir... (Aynî).

216- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"O kadının, billâhi zevcinin muhakkak yalancılardan olduğuna dört defa şehâdet etmesi, kendisinden bu cezâyı def' eder"* (Âyet: 8).

٢٦٨ــ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا ابنُ أبى عَدِىٍّ عنْ هِشامِ ابنِ حَسَّانَ حدّثنا عِكْرِمَةُ عنِ ابنِ عبَّاسٍ أنَّ هِلاَلَ بنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ امْرَأتَهُ عِنْدَ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم بِشَرِيكِ بنِ سَحْماءَ فقال النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم البَيِّنَةَ أوْ حَدٌّ فى ظَهْرِكَ فقال يارسولَ اللَّهِ إذَا رَأى أحَدُنا عَلى امْرأتِهِ رَجُلاً يَنْطَلِقُ يَلْتَمِسُ البَيِّنَةَ فَجَعَلَ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَقُولُ البَيِّنَةَ وإلاَّ حَدٌّ فى ظَهْرِكَ فقال هِلاَلٌ والَّذى بَعَثَكَ بالحَقِّ إنِّى لَصادِقٌ فلَيُنْزِلَنَّ اللَّهُ مايُبَرِّىءُ ظَهْرِى مِنَ الحَدِّ فَنَزَلَ جِبْرِيلُ وأنْزَلَ علَيْهِ والَّذِينَ يَرْمُونَ أزْواجَهُمْ فقَرَأ حَتَّى بلَغَ إنْ كانَ مِنَ الصَّادِقِينَ فانْصَرَفَ النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فأرْسَلَ إليْها فَجاءَ هِلاَلٌ فَشَهِدَ والنبىُّ ﷺ يَقُولُ إنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أنَّ أحَدَكُما كاذِبٌ فهَلْ مِنْكُما تائِبٌ ثُمَّ قامَتْ فشَهِدَتْ فَلَمَّا كانَتْ عِنْدَ الخامِسَةِ وقَّفُوها وقالُوا إنَّها مُوجِبَةٌ. قال ابنُ عَبَّاسٍ فَتَلَكَّأتْ ونَكَصَتْ حتّى ظَنَنَّا أنَّها تَرْجِعُ ثُمَّ قالَتْ لا أفْضَحُ قَوْمِى سائِرَ اليَوْمِ فمَضَتْ فقال النبىُّ ﷺ أبْصِرُوها فإنْ جاءَتْ بِهِ أكْحَلَ العَيْنَيْنِ سابِغَ الألْيَتَيْنِ خَدَلَّجَ السَّاقَيْنِ فَهْوَ لِشَرِيكِ بنِ سَحْماءَ فَجاءَتْ بِهِ كَذَلِكَ فقال النبىُّ ﷺ لَوْ لاَ مامَضَى مِنْ كِتابِ اللَّهِ لَكانَ لِى ولَها شَأْنٌ *

268-....... Bize İkrime, İbn Abbâs'tan şöyle tahdîs etti: Hilâl ibnu Umeyye, Peygamber'in huzûrunda, karısına Şerîk ibn Sehmâ ile zinâ etti diye söz attı. Peygamber (S) de Hilâl'e:

— *"Beyyineyi* (yânî dört şâhidi) *hazırla, yâhud sırtına hadd vurulur"* buyurdu.

Bunun üzerine Hilâl:

— Yâ Rasûlallah! Bizim birimiz karısının üstünde bir erkek görürse şâhid aramağa mı gidecek (Şâhidi getirinceye kadar işini görüp savuşmaz mı)? diye i'tirâz etti.

Peygamber:

— *"Sen beyyineyi hazırla, aksi takdîrde arkana zinâ iftirâsı cezâsı* (seksen deynek) *vurulur"* demeğe devâm etti.

Bunun üzerine Hilâl:

— Sen'i hakk ile gönderen Allah'a yemîn ederim ki, muhakkak ben kesin olarak doğru söylüyorum. Ve emînim ki, Allah muhakkak benim arkamı hadden kurtaracak bir vahy indirecektir, dedi.

Bu sırada hemen Cibrîl indi ve Peygamber'e ***"Zevcelerine zinâ isnâd edenler..."*** âyetini ***"Eğer doğru söyleyenlerden ise"*** kavline kadar okudu. Bunun üzerine Peygamber ayrıldı da kadına haber gönderdi. Kocası Hilâl de gelip hazır oldu. İlk önce Hilâl (yukarıda geçtiği gibi dört) şehâdet ve yemîn etti. Peygamber:

— *"Şübhesiz ki, Allah ikinizden birinizin muhakkak yalancı olduğunu bilmektedir. Şu hâlde ikinizden tevbe edecek ve la'netleşme yemîninden dönecek olan var mıdır?"* buyuruyordu.

Sonra Hilâl'in zevcesi ayağa kalktı, (dört kerre) Allah adıyle, Allah'ı şâhid kılarak yemîn etti. Beşinci yemîne sıra geldiğinde mecliste hazır bulunanlar kadını durdurdular da:

— Bak kadın, bu beşinci yemîn, azâbı vâcib kılıcıdır, diye hatırlatma yaptılar.

Râvî İbn Abbâs dedi ki: Bu hatırlatma üzerine kadın biraz ağırlaşıp durakladı. Hattâ biz kadını yemîn etmekten vazgeçecek ve geriye dönecek sandık. Sonra kadın kendini toparladı da:

— Ben (şimdiye kadar şerefle yaşamış olan) kavim ve kabîlemi, bundan sonraki günlerde rezîl ve rüsvây etmem! dedi ve la'netleşme yemînini yerine getirdi.

Bunun ardından Peygamber (S):

— *"Bu kadına bakınız! Eğer gözleri sürmeli, iki kıçının iki kıynağı iri, baldırları kalın tipte bir çocuk getirirse, çocuk Şerîk ibn Sehmâ'ya âiddir"* buyurdu.

Kadın da hakîkaten böyle bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Peygamber:

— *"Eğer Allah Kitâbı'nın* (la'netleşme) *hükmü geçmemiş olsaydı* (yânî o hüküm yerine getirilmemiş olsaydı), *benimle bu kadın için elbette bir muâmele olacaktı* (yânî ben bu kadına zinâ cezâsı uygulardım)" buyurdu [393].

---

393 Hadîsin başlığa uygunluğu, içinde zikredilen âyetten alınır. Hadîs, aynı isnâd ve metinle kısmen Şehâdet Kitâbı'nda, "Bir kimse birşey iddiâ ettiği yâhud zinâ isnâd eylediği zamân beyyine araması lâzım gelir bâbı"nda da geçmişti.

Şerîk ibn Sehmâ, bu Sehmâ Şerîk'in anasının ismidir, babası Abde el-Aclânî'dir. Bu Abde ise Âsım ibn Adiyy'in amcası oğludur. Hilâl ibn Umeyye'nin karısı da Âsım ibn Adiyy'in kızıdır.

Mecliste bulunanların kadına yaptıkları hatırlatma ve bundan önce de Pey-

٢١٧ـ باب قوله والخامسة أنّ غضب الله عليها إن كان من الصادقين

217- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Beşinci şehâdet de eğer kocası doğru söyleyenlerden ise muhakkak Allah'ın gazâbının kendi üzerine (olmasını söylemesi)dır"

(Âyet: 9).

٢٦٩ـ حدّثنا مُقَدَّمُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ يَحْيَى حدّثنا عَمِّي القاسِمُ بنُ يَحْيَى عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ وقَدْ سَمِعَ مِنْهُ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أنَّ رجُلاً رَمَى امْرَأتَهُ فانْتَفَى مِنْ وَلَدِها فى زَمانِ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فأمَرَ بِهِما رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْه وسلم فَتَلاعَنا كَما قال اللَّهُ ثُمَّ قَضَي بالوَلَدِ لِلْمَرْأةِ وفَرَّقَ بَيْنَ المُتَلاعِنَيْنِ *

269-....... Bize amcam el-Kaasım ibnu Yahyâ, Ubeydullah ibnu Amr'dan tahdîs etti. el-Kaasım bu hadîsi Ubeydullah'tan işitmiş; o da Nâfi'den; o da İbnu Umer(R)'den: Bir adam, Rasûlullah zamânında kendi karısına zinâ isnâd etti ve o kadının çocuğunun kendinden olduğunu kabûl etmedi. Rasûlullah bu kadın ile kocasına emredip, Allah'ın buyurduğu gibi, birbirlerine karşı la'netleştirdi. Sonra çocuğun kadına âid olduğuna hükmetti ve la'netleşen bu karı-koca arasını da tamâmen ayırdı [394].

---

gamber'in: La'netleşme yemîninden dönecek var mı? suâli, kadının yalan yere yemîn etmesini önlemek içindir.

Dâvûdî: Bu hadîslerde haber verilen iki vâkıa bir zamânda vukû' bulmuş ve âyet de ikisi hakkında inmiş bulunması muhtemeldir, dedi. Nevevî de, âyetin iki vâkıa hakkında indiğini, fakat Hilâl'in la'netlemesinin önce vâki' olması ihtimâlinin ziyâde olduğunu söyledi. Cumhûr la'netleşmenin hükmü, la'netleşme ile veyâ hâkimin ayırmasıyle karı-kocanın ayrılacağı şeklinde olduğunda ittifak etmişlerdir. Çok ağır bir şehâdet ve yemîn olan bu la'netleşmenin karı-kocaya sâbit olan fâidesi, kocanın zinâ iftirâsı atma cezâsı olan seksen deynekten kurtulmasıdır. Nitekim Hilâl ibn Umeyye, Peygamber'e: Allah, arkamı deyneklеme cezâsından kurtaracak bir vahy indirecektir, demişti. Aynı zamânda kadının da kirlettiği âile nâmûsunu temizlemesidir. Kadın la'netleşme ile, zinâ cezâsından kurtulmuş olur.

Bu hadîslerde zinâkâr olarak zikredilen, fakat adı açıkça söylenmeyen kadının adı, Havle olduğu, ancak birinci hadîsteki en sahîh kavle göre Havle bintu Kays olup, bu hadîsteki Havle bintu Âsım olduğu, Buhârî ve Müslim dışındaki kitâblarda belirtilmiştir. Şerîk ibn Sehmâ da her iki vak'anın zinâcı erkeği olduğu, bu hadîslerde açıkça bilinmiş oluyor... (Aynî).

394 Hadîsin başlığa uygunluğu "Rasûlullah o karı-kocayı Allah'ın buyurduğu gibi

٢١٨ـ بابٌ قَوْلُهُ إنَّ الَّذِينَ جاؤُا بالإفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لاتَحْسِبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِىءٍ مِنْهُمْ مااكْتَسَبَ مِنَ الإثْمِ والَّذِى تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لهُ عَذابٌ عَظِيمٌ : أفَّاكٌ كَذَّابٌ

218- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"O uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şerr sanmayın. Bil'akis o, sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günâh vardır. Onlardan günâhın büyüğünü üzerine alan adam ise; en büyük azâb onundur"

(Âyet: 11).

"*Effâk*", "Çok yalancı"dır.

٢٧٠ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا سُفْيانُ عنْ مَعْمَرٍ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها والَّذِى تَوَلَّى كِبْرَهُ قالَتْ عبْدُ اللهِ ابنُ أُبَيٍّ ابنُ سَلُولَ

270-....... Bize Sufyân es-Sevrî, Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den; o da Urve'den tahdîs etti ki, Âişe (R): Onun büyüğünü üzerine alan ve iftirâyı başlatan, Abdullah ibnu Ubeyy ibnu Selûl'dür, demiştir [395].

٢١٩ـ بابٌ لَوْلا إذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ المُؤْمِنُونَ والمُؤْمِناتُ

---

la'netleştirdi" sözünden alınır. Bu hadîste geçen adam da yine önceki hadîste geçen Uveymir el-Aclânî'dir. Bu hadîste çocuğun nefyedilmesi hükmü ziyâde olmuştur. Rasûlullah yukarıki hadîste de geçtiği gibi, la'netleşen karı-koca arasını ayırmıştır, yânî kesin olarak boşamakla hükmetmiştir. Birçok müctehidler, la'netleşme ile veyâ hâkimin ayırması ile, karı-koca ayrılığının meydana geleceğinde ittifâk etmişlerdir. Ebû Hanîfe ise bu hadîse tutunarak ayrılığın la'netleşme ile değil, hâkimin ayırma hükmüyle vukûa geleceğini tercîh etmiştir. Yine Ebû Hanîfe, hâkimin hükmü ile ayrıldıktan sonra, bu karı-koca birbirlerine ebedî harâm olurlar, demiştir.

395 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır.

Ifk, aslı ve esâsından çevrilmiş, hakîkati tahrîf edilmiş söz, yânî yalan, iftirâ, bühtân demektir.

Bühtân da ansızın atılıp insanı şaşırtan, donduran büyük iftirâ demektir. Hz. Âişe annemize bu zinâ iftirâsını atan ve bunun yayılmasına sebeb olan kişi, kendisinin bu hadîste bildirdiği gibi, Medîne'deki münâfıkların başkanı bulunan Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl idi. Selûl, onun anasının adıdır.

بأنْفُسِهِمْ خَيْرًا إلى قولِهِ الكاذِبونَ . ولوْلاَ إذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مايَكُونُ لَنا أنْ نَتَكَلَّمَ بِهذَا سُبْحانَكَ هٰذَا بُهْتانٌ عَظِيمٌ لوْلاَ جاؤُوا عَليْهِ بأرْبَعَةِ شُهَداءَ فإذْ لَمْ يأْتُوا بالشُّهَدَاءِ فأُولٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الكاذِبُونَ

219- BÂB:

"Onu işittiğiniz vakit erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin, kendi vicdânları önünde iyi bir zanda bulunup da 'Bu apaçık bir iftirâdır' demeleri lâzım değil miydi? Buna karşı dört şâhid getirmeli değil miydiler? Mâdem ki, onlar bu şâhidleri getirmediler, o hâlde onlar Allah indinde yalancıların tâ kendileridirler"

(Âyet: 11-12).

٢٧١ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ **حدّثنا** اللَّيْثُ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهابٍ قال أخبرَنِي عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ وسَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ وعَلقَمَةُ بنُ وقَّاسٍ وعُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عبْدِ اللّهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ عنْ حدِيثِ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها زَوْجِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم حِينَ قال لَها أهْلُ الإفْكِ ماقالُوا فَبَرَّأها اللَّهُ مِمَّا قالُوا وكلٌّ **حدّثني** طائِفَةً مِنَ الحَدِيثِ وبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا وإنْ كانَ بَعْضُهُمْ أوعَى لهُ مِنْ بَعْضٍ الَّذى **حدّثني** عُرْوَةُ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها أنَّ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها زَوْجَ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قالَتْ كانَ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ علَيْه وسلم إذَا أرَادَ أنْ يَخْرُجَ أقْرَعَ بَيْنَ أزْوَاجِهِ فأيَّتُهُنَّ خَرَجَ سَهْمُها خَرَجَ بها رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم مَعَهُ قالَتْ عائِشَةُ فأقْرَعَ بَيْنَنا فى غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ سَهْمِى فَخَرَجْتُ مَعَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم بَعْدَ مانَزَلَ الحِجابُ فأنا أُحْمَلُ فى هَوْدَجِى وأُنْزَلُ فِيهِ فَسِرْنا حتَّى إذا فَرَغَ رسولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وقَفَلَ ودَنَوْنا مِنَ المَدِينَةِ قافِلِينَ آذنَ لَيْلَةً بالرَّحِيلِ فقُمْتُ حِينَ آذَنُوا بالرَّحِيلِ فمَشَيْتُ حتَّى جاوَزْتُ الجَيْشَ فلَمَّا قَضَيْتُ شأْنِى أقْبَلْتُ إلى رَحْلِى فإذَا عِقْدٌ لِى مِنْ جَزْعِ ظَفارِ قَدِ انْقطَعَ فالْتَمَسْتُ عِقْدِى وحَبَسَنِى ابْتِغاؤُهُ وأقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ كانُوا يَرْحَلُونَ لى فاحْتَمَلُوا هَوْدَجِى فرَحَلُوهُ على بَعِيرِى الذِي كنْتُ رَكِبْتُ وهُمْ يَحْسِبُونَ أنِّي

فِيهِ وكانَ النِّساءُ إِذْ ذَاكَ خِفافًا لَمْ يُثْقِلْهُنَّ اللَّحْمُ إنَّما تأكُلُ العُلْقَةَ مِنَ الطَّعامِ فلَمْ يَسْتَنْكِرِ القَوْمُ خِفَّةَ الهَوْدَجِ حِينَ رَفَعُوهُ وكُنْتُ جارِيَةً حَدِيثَةَ السِّنِّ فَبَعَثُوا الجَمَلَ وسارُوا فوجَدْتُ عِقْدِي بعْدَ مااسْتَمَرَّ الجَيْشُ فجِئْتُ مَنازِلَهُمْ ولَيْسَ بهَا دَاعٍ ولا مُجِيبٌ فأمَمْتُ مَنْزِلِي الذِي كُنْتُ بِهِ وظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ فَبَيْنَا أنا جالِسَةٌ فى مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فنِمْتُ وكانَ صَفْوَانُ بنُ المُعَطَّلِ السُّلَمِيُّ ثُمَّ الذكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ الجَيْشِ فأدْلَجَ فأصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي فرأى سَوَادَ إِنْسانٍ نائِمٍ فأتانِي فعَرَفَنِي حِينَ رآنِي وكانَ يَرانِي قَبْلَ الحِجابِ فاسْتَيْقَظْتُ باسْتِرْجاعِهِ حِينَ عرَفَنِي فخَمَّرْتُ وجْهِي بجِلْبابِي واللَّهِ ما كَلَّمَنِي كَلِمَةً ولا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غيرَ اسْتِرْجاعِهِ حتَّى أناخَ رَاحِلَتَهُ فوَطِىءَ عَلى يَدَيْها فرَكِبْتُها فانْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنا الجَيْشَ بعْدَ ما نَزَلُوا مُوغِرِينَ فى نَحْرِ الظَّهِيرَةِ فهَلَكَ مَنْ هَلَكَ وكانَ الَّذِى تَوَلَّى الإفْكَ عبْدَ اللَّهِ بنَ أُبَيٍّ ابنَ سَلُولَ فقَدِمْنا المَدِينَةَ فاشْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا والنَّاسُ يُفِيضُونَ في قَوْلِ أصْحابِ الإفْكِ لاأشْعُرُ بَشَىْءٍ مِنْ ذلِكَ وهُوَ يَرِيبُنِي في وجَعِي أنِّي لا أعْرِفُ مِنْ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم اللُّطَفَ الَّذِى كُنْتُ أَرَي مِنْهُ حِينَ أشْتَكِي إنَّما يَدْخُلُ عَلَيَّ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فَيُسَلِّمُ ثُمَّ يقُولُ كَيْفَ تِيكُمْ ثُمَّ ينْصَرِفُ فَذَاكَ الَّذِي يَرِيبُنِي ولا أشْعُرُ بالشَّرِّ حتَّى خرَجْتُ بَعْدَ مانَقَهْتُ فَخَرَجَتْ معِي أُمُّ مِسْطَحٍ قِبَلَ المَناصِعِ وهُوَ مُتَبَرَّزُنا وكنَّا لانَخْرُجُ إلا لَيْلاً إلى لَيْلٍ وذلِكَ قَبْلَ أنْ نَتَّخِذَ الكُنُفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنا وأمْرُنا أمْرُ العَرَبِ الأُوَلِ فى التَّبَرُّزِ قِبَلَ الغَائِطِ فكُنَّا نَتأذَّى بالكُنُفِ أنْ نَتَّخِذَها عِنْدَ بُيُوتِنا فانْطَلَقْتُ أنا وأُمُّ مِسْطَحٍ وهْىَ ابْنَةُ أبِى رُهْمِ بنِ عبْدِ مَنافٍ وأُمُّها بِنْتُ صَخْرِ بنِ عامِرٍ خالَةُ أبِى بَكْرٍ الصِّدِّيقِ وابْنُها مِسْطَحُ بنُ أُثاثَةَ فأقْبَلْتُ أنا وأُمُّ مِسطحٍ قِبَلَ بَيْتِى قَدْ فرَغْنا مِنْ شأْنِنا فعَثَرَتْ أُمُّ مسْطحٍ فى مِرْطِها فقالَتْ تَعِسَ مِسْطَحٌ فقُلْتُ لها بِئْسَ ما قُلْتِ أتَسُبِّينَ رجُلاً شَهِدَ بَدْرًا قالَتْ أَىْ هَنْتاهْ أوَلَمْ تَسْمَعِي ما قال قالَتْ قُلْتُ وما قال قالَتْ فأخْبَرَتْنِى بقَوْلِ أهْلِ الإفْكِ فازْدَدْتُ مَرَضًا عَلى مَرَضِي

فَلمَّا رَجعْتُ إلى بَيْتِى ودَخَلَ عَلَيَّ رسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم تَعْنِى سَلَّمَ ثُمَّ قال كَيْف تِيكُمْ فقُلْتُ أتأذَنُ لى أنْ آتِى أبَوَىَّ قالَتْ وأنا حِينَئِذٍ أُرِيدُ أنْ أسْتَيْقِنَ الخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِما قالَتْ فأذِنَ لى رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم فجِئْتُ أبَوَيَّ فقُلْتُ لأُمِّى ياأُمَّتاهُ ما يَتَحَدَّثُ النَّاسُ قالَتْ يابُنَيَّةِ هَوِّنِى علَيْكِ فوَاللَّهِ لَقَلَّما كانَتِ امْرَأةٌ قطُّ وضِيئَةً عِنْدَ رجُلٍ يُحِبُّها ولَها ضَرَائِرُ إلاَّ كَثَّرْنَ علَيْها قالَتْ فقُلْتُ سُبْحانَ اللَّهِ ولَقَدْ تَحدَّثَ النَّاسُ بهٰذَا قالَتْ فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حتَّى أصْبَحْتُ لايَرْقأُ لِى دَمْعٌ ولاَ أكْتَحِلُ بِنَوْمٍ حتَّى أصْبَحْتُ أبْكِى فَدَعا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم عَلِيَّ بنَ أبِى طالِبٍ وأُسامَةَ بنَ زَيْدٍ رضىَ اللَّهُ عنهما حِينَ اسْتَلْبَثَ الوَحْىُ يَسْتأْمِرُهُما فِي فِرَاقِ أهْلِهِ قالَتْ فأمَّا أُسامَةُ بنُ زَيْدٍ فأشارَ عَلى رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم بالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أهْلِهِ وبالَّذِى يَعْلَمُ لَهُمْ فى نَفْسِهِ مِنَ الوُدِّ فقال يارسولَ اللَّهِ أهْلَكَ وما نَعْلَمُ إلاَّ خَيْرًا وأمَّا عَلِيُّ بْنُ أبِى طالِبٍ فقال يارسولَ اللَّهِ لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ والنِّساءُ سِوَاها كَثِيرٌ وإنْ تَسْأَلِ الجارِيَةَ تَصْدُقْكَ قالَتْ فَدَعا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم بَرِيرَةَ فقال أىْ بَرِيرَةُ هَلْ رَأيْتِ مِنْ شَىْءٍ يَرِيبُكِ قالَتْ بَرِيرَةُ لا والَّذِى بَعَثَكَ بالحَقِّ إنْ رَأيْتُ علَيْها أمْرًا أغْمِصُهُ علَيْها أكْثَرَ مِنْ أنَّها جارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ تَنامُ عنْ عجِينِ أهْلِها فتأْتِى الدَّاجِنُ فتأْكُلُهُ فقامَ رسُولُ اللَّهِ ﷺ فاسْتَعْذَرَ يوْمَئِذٍ مِنْ عبْدِ اللَّهِ بنِ أُبَيٍّ ابنِ سَلولَ قالَتْ فقال رسولُ اللَّهِ ﷺ وهْوَ عَلى المِنْبَرِ يامعْشَرَ المُسْلِمِينَ منْ يَعْذِرُنِى مِنْ رجُلٍ قَدْ بَلَغَنِى أذَاهُ فى أهْلِ بَيْتِى فَوَاللَّهِ ما عَلِمْتُ عَلى أهْلِي إلاَّ خَيْرًا ولَقَدْ ذَكَرُوا رجلاً ماعَلِمْتُ عَلَيْهِ إلاَّ خَيْرًا وما كانَ يَدْخُلُ عَلى أهْلِي إلاَّ مَعِى فَقامَ سَعْدُ بنُ مُعاذٍ الأنْصارِيُّ فقال يارسولَ اللَّهِ أنا أعْذِرُكَ مِنْهُ إنْ كانَ مِنَ الأوْسِ ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وإنْ كانَ مِنْ إخْوَانِنا مِنَ الخَزْرَجِ أمَرْتَنا فَفَعَلْنا أمْرَكَ قالَتْ فقامَ سَعْدُ بنُ عُبادَةَ وهْوَ سَيِّدُ الخَزْرَجِ وكانَ قَبْلَ ذٰلِكَ رَجُلاً صالِحًا ولٰكِنِ احْتَمَلَتْهُ الحِمِيَّةُ فقال لِسَعْدٍ كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لاتَقْتُلُهُ ولاَ تَقْدِرُ عَلى قَتْلِهِ فقامَ أُسَيْدُ ابنُ حُضَيْرٍ وهُوَ ابنُ عَمِّ سَعْدٍ فقال لِسَعْدِ بنِ عُبادَةَ

كَذَبْتَ لَعَمْرُ اللَّهِ لَنَقْتُلَنَّهُ فإنَّكَ مُنافِقٌ تُجادِلُ عنِ المُنافِقِينَ فَتثاوَر الحَيَّانِ الأَوْسُ والخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أنْ يَقْتَتِلُوا ورسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قائِمٌ عَلى المِنْبَرِ فَلَمْ يَزَلْ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكَتُوا وسَكَتَ قالَتْ فَمَكُثْتُ يَوْمِى ذَلِكَ لا يَرْقَأُ لى دَمْعٌ ولا أكْتَحِلُ بنَوْمٍ قالَتْ فأصْبَحَ أبَوَاىَ عِنْدِى وقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ ويَوْمًا لاأكْتَحِلُ بِنَوْمٍ ولاَ يَرْقأُ لى دَمْعٌ يَظُنَّانِ أنَّ البُكاءَ فالِقٌ كَبِدِى قالَتْ فَبَيْنَما هُما جَالِسَانِ عِنْدِى وأنا أبْكِى فاسْتأْذَنَتْ عَلَىَّ امْرَأةٌ مِنَ الأنْصارِ فأذِنْتُ لهَا فجَلَسَتْ تَبْكِى مَعِى قالَتْ فَبَيْنا نَحْنُ عَلى ذٰلِكَ دَخَلَ عَلَيْنا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ قالتْ ولَمْ يَجْلِسْ عِنْدِى مُنْذُ قِيلَ ماقِيلَ قَبْلَها وقَدْ لَبِثَ شَهْرًا لايُوحَى إلَيْهِ فى شَأْنِى قالَتْ فَتَشَهَّدَ رسولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ جَلَسَ ثُمَّ قال أمَّا بَعْدُ ياعائِشَةُ فإنَّهُ قَدْ بَلَغَنِى عَنْكِ كَذَا وكَذا فإنْ كُنْتِ بَرِيئَةً فَسَيُبَرِّئُكِ اللَّهُ وإنْ كُنْتِ ألْمَمْتِ بِذَنْبٍ فاسْتَغْفِرِى اللَّهَ وتُوبِي إلَيْهِ فإنَّ العَبْدَ إذَا اعْتَرَفَ بذَنْبِهِ ثُمَّ تابَ إلى اللَّهِ تابَ اللَّهُ عَلَيْهِ قالَتْ فَلَمَّا قَضَى رسولُ اللَّهِ ﷺ مَقالَتَهُ قَلَصَ دَمْعِى حتَّى ماأُحِسُّ مِنْه قَطْرَةً فَقُلْتُ لأبى أجِبْ رسولَ اللَّهِ ﷺ فِيما قال قال واللَّهِ ماأدْرِي ماأقُولُ لِرَسولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ لأُمِّى أجِيبِى رسولَ اللَّهِ ﷺ قالَتْ ماأدْرِى ماأقُولُ لِرَسولِ اللَّهِ ﷺ قالَتْ فَقُلْتُ وأنا جارِيَةٌ حَدِيثَةُ السِّنِّ لاأقْرَأُ كَثِيرًا مِنَ القُرْآنِ إنِّي واللَّهِ لَقدْ عَلِمْتُ لَقَدْ سَمِعْتُمْ هٰذَا الحَدِيثَ حتَّى اسْتَقَرَّ فى أنْفُسِكُمْ وصَدَّقْتُمْ بِهِ فَلَئِنْ قُلْتُ لَكُمْ إنِّى بَرِيئَةٌ واللَّهُ يَعْلَمُ أنِّى بَرِيئَةٌ تُصَدِّقُونِى بِذَلِكَ ولَئِنْ اعْتَرَفتُ لَكُمْ بأمْرٍ واللَّهُ يَعْلَمُ أنِّى مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِّى واللَّهِ ماأجِدُ لَكُمْ مَثَلاً إلاَّ قَوْلَ أبى يُوسُفَ قال فَصَبْرٌ جَمِيلٌ واللَّهُ المُسْتَعانُ عَلى ماتَصِفُونَ قالَتْ ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فاضْطَجَعْتُ عَلى فِرَاشِى قالَت وأنا حِينَئِذٍ أعْلَمُ أنِّى بَرِيئَةٌ وأنَّ اللَّهَ مُبَرِّئِي بِبَراءَتِى ولَكِنْ واللَّهِ ما كُنْتُ أظُنُّ أنَّ اللَّهَ مُنْزِلٌ فى شأْنِى وَحْيًا يُتْلَى ولَشأْنِى فى نَفْسِي كانَ أحْقَرَ مِنْ أنْ يَتَكَلَّمَ اللَّهُ فِيَّ بأمْرٍ يُتْلَى ولَكِنْ كُنْتُ أرْجُو أنْ يَرَي رسولُ اللَّهِ ﷺ فى النَّوْمِ رُؤْيا يُبَرِّئُنِى اللَّهُ بِها قالَتْ فَوَاللَّهِ مارَامَ رسولُ اللَّهِ ﷺ ولاَ

خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ البَيْتِ حتَّى أُنْزِلَ عليه فأَخَذَهُ ما كانَ يأْخُذُهُ مِنَ البُرَحاءِ حتَّى إنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِثْلُ الجُمانِ مِنَ العَرَقِ وهُوَ في يَوْمٍ شاتٍ مِنْ ثِقَلِ القَوْلِ الَّذِى يُنْزَلُ عليْهِ قالَتْ فَلمَّا سُرِّىَ عنْ رسولِ اللّهِ ﷺ سُرِّى عَنْهُ وهُوَ يَضْحَكُ فَكانَتْ أَوَّلُ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِها ياعائِشَةُ أَمَّا اللَّهُ عَزَّ وجَلَّ فقَدْ بَرَّأَكِ فقالَتْ أُمِّى قُومِى إلَيْهِ قالَتْ فقُلْتُ واللّهِ لاأَقُومُ إلَيْهِ ولاَ أَحْمَدُ إلاَّ اللّهَ عَزَّ وجَلَّ وأَنْزَلَ اللّهُ إنَّ الَّذِينَ جاؤُا بالإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لاتَحْسَبُوهُ العَشْرَ الآياتِ كُلَّها فَلمَّا أَنْزَلَ اللّهُ هٰذَا فى بَراءَتِى قال أَبو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رضى اللّهُ عنه وكانَ يُنْفِقُ عَلى مِسْطَحِ بنِ أُثاثَةَ لِقَرابَتِهِ مِنْهُ وفَقْرِهِ واللّهِ لا أُنْفِقُ عَلى مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ الَّذِى قال لِعائِشَةَ ما قال فأَنْزَلَ اللّهُ ولا يأْتَلِ أُولُو الفَضْلِ مِنْكُمْ والسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولى القُرْبى والمَساكِينَ والمُهاجِرينَ فى سَبِيلِ اللّهِ ولْيَعْفُوا ولْيَصْفَحُوا أَلاَ تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللّهُ لَكُمْ واللّهُ غَفورٌ رَحِيمٌ . قال أَبو بَكْرٍ بَلى واللّهِ إنِّى أُحِبُّ أَنْ يَغْفِرَ اللّهُ لِى فَرَجَعَ إلى مِسْطَحٍ النَّفَقَةَ الَّتِى كانَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ وقال واللّهِ لاأَنْزِعُها مِنْهُ أَبَدًا قالَتْ عائِشَةُ وكانَ رسولُ اللّهِ ﷺ يَسأَلُ زَيْنَبَ ابْنَةَ جَحْشٍ عنْ أَمْرِى فقال يازَيْنَبُ ماذَا عَلِمْتِ أَوْ رَأَيْتِ فقالَتْ يارسولَ اللّهِ أَحْمِى سَمْعِى وبَصَرِى ما عَلِمْتُ الاَّ خَيْرًا قالَتْ وهْىَ الَّتِى كانَتْ تُسامِينِى مِنْ أَزْوَاجِ رسولِ اللّهِ ﷺ فَعَصَمَها اللّهُ بالوَرَعِ وطَفِقَتْ أُخْتُها حَمْنَةُ تُحارِبُ لَها فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ مِنْ أَصْحابِ الإِفْكِ *

271- Bize Yahyâ ibnu Bukeyr tahdîs etti. Bize el-Leys, Yûnus'tan tahdîs etti ki, İbnu Şihâb şöyle demiştir: Bana Urvetu'bnu'z-Zubeyr, Saîd ibnu'l-Müseyyeb, Alkame ibnu Vakkaas, Ubeydullah ibnu Abdillah ibn Utbe ibn Mes'ûd; beş kişi, Peygamber'in zevcesi Âişe'nin hadîsini, yânî iftirâ sâhiblerinin, kendisi için söylediklerini söyledikleri zamân Allah'ın Âişe'yi onların dedikodularından temize berî kılması hadîsini haber verdiler. Bu râvîlerin herbiri bana Âişe hadîsinden bir tâifeyi tahdîs etti. Bunlardan bâzılarının hadîsi, diğer bâzısının hadîsini tasdîk etmektedir. Maamâfîh bunların bâzısı, Âişe hadîsini diğer bâzısından daha iyi muhâfaza edici idi. Urve'nin bana Âişe'den tahdîs ettiği hadîs şudur:

Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) se-

fere çıkmak istediği zamân kadınları arasında kur'a çekmek âdetinde idi. Onlardan hangisinin kur'ası çıkarsa, Rasûlullah onu berâberinde sefere çıkarırdı.

Âişe dedi ki: Yapmak istediği bir gazvede aramızda kur'a çekti ve bu kur'ada benim adım çıktı. Ben Rasûlullah'ın berâberinde sefere çıktım. Bu sefer Hicâb Âyeti indikten sonra idi. Ben hevdecimin içinde taşınır ve onun içinde olarak indirilirdim. Bütün yolculuğu bu şekilde yürüdük. Nihâyet Rasûlullah bu gazvesinden ayrılıp da döndüğü ve Medîne'ye yaklaştığımızda (bir yerde konakladı, gecenin bir kısmını orada geçirdi, sonra) geceleyin hareket edilmesini bildirdi. Hareket emrini verdikleri zamân ben kalkıp (hâcetimi yerine getirmek için yalnız başıma) ordunun konakladığı bölgeyi geçtim. Hâcetimi yerine getirdiğim zamân dönüp yerime geldim. Baktım ki, Yemen boncuğundan dizilmiş gerdanlığım kopup düşmüş. Hemen dönüp gerdanlığımı aradım. Fakat onu aramak beni yoldan alıkoymuştu.

Benim yol nakliyâtımı yapmakta olan kimseler gelip benim hevdecimi yüklemişler ve hevdecimi, binmekte olduğum deve üzerinde götürmüşler. Onlar beni hevdecin içinde sanıyorlarmış. O zamân kadınlar hafif hafif idiler, şişmanlamazlardı; et ve yağ onları ağırlaştırmazdı. Çünkü az yemek yerlerdi. Bu sebeble bana hizmet edenler, hevdeci yüklemek üzere kaldırdıklarında, hevdecin ağırlık derecesinin farkına varmayarak yüklemişler. Ben de küçük yaşta tâze bir kadın idim. Bu yüzden deveyi kaldırmışlar ve çekerek yürümüşler. Ordu gittikten sonra ben gerdanlığımı buldum. Akabinde ben ordu birliklerinin konakladıkları yerlere geldim, fakat oralarda ne bir çağıran, ne de bir cevâb veren kalmıştı. Bunun üzerine ben orada evvelce bulunduğum konak yerime geldim. Ve onlar beni hevdecde bulamazlar da beni aramak üzere dönüp yanıma gelirler, diye düşündüm. Ben bu düşünce ile yerimde otururken gözlerim bana galebe etmiş de uyumuşum.

Safvân ibnu'l-Muattal es-Sulemî sonra ez-Zekvânî[396] arkadan gelmekle, (askerin kalmış olan eşyâlarını toplamak ve diğer konak yerine götürerek sâhiblerine vermekle) görevli idi. Bu zât, askerin arkasından sabâha yakın yürümüş, benim bulunduğum yere gelmiş, uyuyan bir insan karaltısı görünce benim yanıma gelmiş ve beni görünce tanımış. Bu zât beni perdelenme emrinden önce görür idi. Ben onun beni tanıdığı sırada onun: ***"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn = Biz muhakkak Allah'ın mülküyüz ve biz ancak O'na dönücüleriz"*** (el-Bakara: 156) istircâ' sözlerini söylemesiyle uyandım. Uyanınca hemen ferâce-

---

396 Safvân ibn Muattal, Selemli'dir, Zekvân'da ikaamet etmiştir. Ebû Amr künyesi ile meşhûrdur. Kıdemli ve fazîletli sahâbîlerdendir. Birçok gazvelerle hazır bulunmuştur. Onyedinci hicret yılında Ermenistan fethinde şehîd olmuştur.

me bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemîn ederim ki, o bana bir tek kelime söylemedi, ben de ondan ***"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"*** istircâ' sözünden başka hiçbir kelime işitmedim. Devesini ıhtırıp çöktürdü. Benim binmem için devenin ön ayağına bastı, ben de deveye bindim. Safvân, bindiğim deveyi önünden çekerek yürüdü. Nihâyet kaafile konak yerine indikten sonra, öğle sıcağında orduya yetiştik. Bu sırada hakkımda (iftirâ ederek) helâk olan helâk olmuştur. İftirânın büyüğüne ve çoğuna girişen Selûl kadının oğlu Abdullah ibnu Ubeyy olmuş. Müteâkıben Medîne'ye geldik.

Medîne'ye geldiğimizde ben bir ay hasta oldum. Meğer bu sırada insanlar, iftirâ sâhiblerinin sözlerine dalmışlar. Ben ise bunlardan hiçbir şeyin farkında olmuyor, bilmiyordum. Yalnız hastalığımda beni işkillendiren birşey vardı: Rasûlullah'tan, hastalandığım başka zamânlarda görmekte olduğum lûtuf ve şefkati bu hastalığımda görmüyordum. Ancak Rasûlullah yanıma giriyor, Selâm veriyor, sonra da (adımı anmadan): *"Hastanız nasıl?"* diyor, sonra da ayrılıp gidiyordu. İşte bu hâl beni işkillendirip üzüyordu. Fakat ben şerri hissetmiyordum. Nihâyet hastalığım yeni sıhhat bulup henüz nekaahat devresine girdikten sonra, dışarıya çıktım. Benimle berâber Mıstah'ın annesi de Medîne dışındaki sâhalara doğru çıktı. Oraları bizim hâcetimizi def' ettiğimiz yerlerdi. Oraya biz ancak geceden geceye çıkardık. Bu âdet evlerimizin yakınında halâlar edinmemizden önce idi. O zamânlar bizim hâlimiz ibtidâî Arablar'ın sahrâda halâya çıkma husûsundaki nezâhetine benziyordu. Biz evlerimizin yanında halâlar edinmekten eziyetlenip incinirdik.

İşte ben Mıstah'ın anası ile dışarı çıkıp gittim. Bu kadın, Ebû Ruhm ibnu Abdi Menâf'ın kızıdır. Annesi de Sahr ibnu Âmir'in kızıdır ki, bu kadın da Ebû Bekr es-Sıddîk'ın teyzesidir. Bu Ebû Ruhm kızının oğlu da Mıstah ibnu Usâse'dir. Orada işimizi bitirdikten sonra ben ve Mıstah'ın annesi, evimden tarafa dönüp gelirken Mıstah'ın annesinin ayağı yün yâhud keten çarşafı içinde sürçtü. (Arablar arasında bir felâket zamânında söylenmesi âdet olan "Düşmanın helâk olsun" duâsı yerine) Bu kadın:

— Mıstah helâk olsun! diye, oğluna bedduâ etti.

Ben de ona:

— Ne kadar fenâ söyledin! Bedir'de hazır bulunan bir kimseye mi sövüyorsun? dedim

Kadın bana:

— Âh şu saf tâze! Sen onun söylediği sözü duymadın mı? dedi.

Ben:

— O ne dedi ki? diye sordum.

Bunun üzerine o bana iftirâ sâhiblerinin sözünü söyleyip haber

verdi. Artık hastalığımın üstüne bir hastalık daha arttı. Evime dönünce yanıma Rasûlullah geldi, Selâm verdikten sonra:

— *"Hastanız nasıl?"* diye sordu.

Ben de:

— Ebeveynimin yanına gitmem için bana izin verir misin? dedim.

-Âişe: Ben o sırada bu haberi ebeveynim tarafından tahkîk etmek istiyordum, demiştir.- Rasûlullah bana izin verdi. Ben de ebeveynimin yanına geldim ve anam(Ümmü Rûmân)a:

— Ey anacığım! İnsanlar ne konuşuyorlar? dedim.

Annem:

— Ey kızcağızım! Kendini üzme, sen kendi nefsini ve sağlığını düşün. Vallâhi bir erkeğin yanında sevgili, parlak, güzel bir kadın olsun ve onun birçok ortakları bulunsun da, onun aleyhinde çok lâf etmesinler; bu pek nâdirdir, dedi.

Âişe dedi ki: Ben de:

— ***Subhânallah!*** İnsanlar bunu mu konuşmaktalarmış? dedim.

Âişe dedi ki: Bunun üzerine bu gecenin tamâmında ağladım. Sabâha kadar gözümün yaşı dinmiyor, gözüme de hiç uyku girdiremiyordum. Sonra ağlayarak sabâha ulaştım. Rasûlullah da o sabâh Alî ibn Ebî Tâlib'i ve Usâme ibn Zeyd'i yanına çağırmış. Vahiy gecikince âilesi ile ayrılması husûsunda onlarla istişâre etmek istemiş.

Âişe dedi ki: Usâme'ye gelince, o, Peygamber'in âilesinden bilip durduğu berâeti ve Ehlu Beyt için gönlünde besleyip durduğu sevgiyi Rasûlullah'a tavsiye ve işâret etti de:

— Yâ Rasûlallah! Onlar Sen'in ehlindir. Biz onun hakkında hayırdan başka birşey bilmeyiz, dedi.

Ammâ Alî ibn Ebî Tâlib'e gelince, o da:

— Allah Sana dünyâyı dar etmemiştir. Âişe'den başka kadınlar çoktur. Maamâfîh Âişe'nin câriyesi Berîre'ye de sorsan, o da Sana doğruyu söyler, demişti.

Âişe dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah, Berîre'yi çağırıp:

— *"Ey Berîre! Sen* (Âişe'de) *sana şübhe veren birşey gördün mü?"* diye sordu.

Berîre de:

— Hayır! Sen'i hakk peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben Âişe'den kendisini ayıplayabileceğim bir kusur olmak üzere kesin olarak şundan fazla birşey görmüş değilim: Âişe yaşı küçük, tâze bir kadındı. Âilesinin hamurunu yoğururken uyur kalırdı da, evin besi koyunu gelir hamuru yerdi, demiş [397].

---

397 Berîre'nin bu samîmî ve safça şehâdetini Taberânî şu tafsîl ile rivâyet etmiştir:

Bunun akabinde Rasûlullah ayağa kalktı da iftirâyı en evvel ortaya atan Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'den dolayı o gün söz söylemekte ma'ziretli tutulmasını istedi.

Âişe dedi ki: Kendisi minber üzerinde olduğu hâlde hitâb edip:

— *"Ey müslümânlar topluluğu! Ev halkım husûsunda bana ezâsı ulaşan bir şahıstan dolayı bana kim yardım eder? Vallâhi ben ehlim hakkında hayırdan başka birşey bilmiş değilim. Bu iftirâcılar bir adamın da ismini ortaya koydular ki, bu zât hakkında da ben hayırdan başka birşey bilmiyorum. Bu ismi zikredilen* (fazîletli) *kimse şimdiye kadar benimle berâber olmak müstesnâ, âilemin yanına girer değildi"* demiştir.

Bunun üzerine Ensâr'ın Evs kabîlesinden Sa'd ibnu Muâz ayağa kalkarak [398]:

— Yâ Rasûlallah! O kimseye karşı Sana ben yardım edeceğim. Eğer bu iftirâyı çıkaran Evs'ten ise, ben onun boynunu vururum. Eğer Hazrec kardeşlerimizden ise yapılacak işi Sen bize emredersin, biz de emrini yerine getiririz, demiş.

Âişe dedi ki: Bu defa Sa'd ibnu Ubâde ayağa kalkmış [399]. Bu da Hazrec kabîlesinin büyüğü idi. Ve bu vak'adan evvel iyi bir kimse idi. Fakat bu defa kabîle hamiyyeti onu câhilliğe sürükledi de Sa'd ibn Muâz'a karşı:

— Sen yalan söyledin. Allah'ın ebedîliğine yemîn ediyorum ki, sen onu (yânî Abdullah ibn Ubeyy'i) öldüremezsin ve onu öldürmeye muktedir olamazsın, demiş.

Berîre: Ben Âişe'nin hizmetinde bulunduğum zamânlarda kusur sayılacak bir hareketini görmedim. Yalnız ben bir kerre hamur yoğurmuştum. Kendisine şu hamuru gözetle de ben bunu pişirmek için ateş yakayım, dedim. Ben gittim, sonra Âişe gaflet etmiş, besi koyunu gelip hamuru yemişti, demiştir.

398 Sa'd ibn Muâz, Evs kabîlesinin büyüğüdür. Evsîler de Neccâr oğulları'ndandır. Sa'd, hicretten evvel Mus'ab ibn Umeyr Medîne'ye geldiği zamân müslümân olmuş kıdemli sahâbîlerdendir. Bedir ve Uhud gazâlarında bulunmuş, Hendek harbinde aldığı bir ok yarası sebebiyle bir müddet sonra kan kaybından şehîd olmuştur. Rasûlullah'a karşı bu konuşmayı yapan sahâbînin bir başkası veyâ Useyd ibn Hudayr olduğu hakkında da rivâyetler vardır...

399 Sa'd ibn Ubâde, Akabe Bey'atı'nda bulunmuş ilk sahâbîlerdendir. Gazvelerde Hazrec kabîlesinin sancağını taşırdı. Hz. Âişe'nin şehâdeti vechile bu hâdiseden evvel iyi bir kimse idi. Fakat Câhiliyet devrinden beri Arablar arasında kabîle gayreti hüküm sürdüğünden, Sa'd ibn Ubâde de Hazrecliler'i ve bu arada İbnu Ubeyy gibi azgın bir münâfıkı müdâfaa edeyim derken haktan sapıyordu. Dikkate değer ki, bu İbnu Ubâde, Peygamber'in vefâtı üzerine Ebû Bekr'e bey'at etmekten çekinerek Şâm tarafına gitmiş ve onbeşinci hicret yılında Havrân'da vefât etmiştir.

Bu defa da Sa'd ibnu Muâz'ın amcasının oğlu olan Useyd ibnu Hudayr[400] ayağa kalkarak, Sa'd ibnu Ubâde'ye karşı:

— Allah'ın ebediyetine yemîn ediyorum ki, sen yalan söyledin. Vallâhi biz onu elbette öldürürüz. Sen muhakkak bir münâfıksın ki, münâfıklar hesâbına bizimle mücâdele ediyorsun, diye mukaabele etmiş.

Bu sûretle Evs ve Hazrec kabîleleri ayaklanmışlar. Hattâ birbirleriyle vuruşmaya kasdetmişler. Rasûlullah ise henüz minber üzerinde dikiliyormuş. Hemen minberden inip onlar sükûta varıncaya kadar onlara yumuşak sözler söylemiş, kendisi de (başka konuşmadan) susmuş.

Âişe dedi ki: Ben o günümü de gözümün yaşı dinmeden ve uyumadan geçirdim.

Âişe dedi ki: Ben iki gece ile bir günü hiç uyumadan ve gözümün yaşı da kesilmeden devâmlı ağladığım hâlde, babam ve annem benim yanımda bulundular. Onlar ağlamak benim ciğerimi parçalayacak sanıyorlardı.

Âişe dedi ki: Bu şekilde ebeveynim yanımda oturdukları, ben de ağlamakta bulunduğum sırada Ensâr'dan bir kadın benim yanıma girmeye izin istedi. Ben de ona izin verdim. O da oturup benimle ağlıyordu.

Âişe dedi ki: Biz bu hâl üzere iken Rasûlullah yanımıza girdi, Selâm verdikten sonra oturdu.

Âişe dedi ki: Hâlbuki Rasûlullah, bundan evvel hakkımda dedikodu başladığı günden beri yanımda oturmamıştı. Ve Rasûlullah, bir ay beklediği hâlde kendisine hakkımda birşey vahyolunmamıştı.

Âişe dedi ki: Rasûlullah oturduğu zamân Şehâdet Kelimeleri'ni söyledikten sonra:

— *"Ammâ ba'du: Yâ Âişe! Hakkında bana şöyle şöyle sözler erişti. Eğer sen bu isnâdlardan berî isen, yakında Allah seni muhakkak berî kılıp temizliğini i'lân edecektir. Yok eğer sen böyle bir günâha yaklaştınsa Allah'tan mağfiret iste ve Allah'a tevbe et! Çünkü kul, günâhını i'tirâf ve sonra Allah'a tevbe ederse, Allah da onun tevbesini kabûl eder"* dedi.

Âişe dedi ki: Rasûlullah bu konuşmasını bitirince (musîbetin şiddetli harâretinden) gözümün yaşı kesildi. Hattâ gözyaşından bir damla bulamıyordum. Hemen babama:

---

400 Useyd ibn Hudayr, Akabe Bey'atı'nda bulunmuş kıdemli sahâbîlerdendir. Bedir ve sonraki gazvelerin hepsine katılmıştır. Hz. Umer'in halîfeliği zamânında yirminci hicret yılında Medîne'de vefât etmiş, namâzını Umer kıldırmıştır. Tâbutu Bakî' kabristanına götürülürken bizzât Halîfe de tâbutun bir kolunu omuzlamak sûretiyle ihtirâm etmiştir.

— Rasûlullah'a, söylediği söz husûsunda benim tarafımdan cevâb ver! dedim.

Babam:

— Vallâhi ben Rasûlullah'a ne diyeceğimi bilmiyorum, dedi.

Sonra anneme:

— Rasûlullah'a cevâb ver! dedim.

O da:

— Vallâhi Rasûlullah'a ne diyeceğimi bilmiyorum, dedi.

Âişe dedi ki: Bunun üzerine ben Kur'ân'dan çok delîl okuyamayan küçük yaşta bir tâze olduğum hâlde şöyle dedim:

— Vallâhi ben kesin anladım ki, siz bu dedikoduyu işitmişsiniz. Hattâ bu söz sizin gönüllerinizde yer etmiş ve ona inanmışsınız. Şimdi ben size berîyim desem, benim muhakkak berîe olduğumu Allah bilip dururken, sizler benim bu sözümü tasdîk etmeyeceksiniz. Ve eğer benim muhakkak berî olduğumu Allah bilip dururken ben size fenâ bir i'tirâfta bulunsam, sizler beni hemen tasdîk edeceksiniz. Vallâhi ben bu vaziyette sizin için başka hiçbir mesel bulamıyorum, ancak Yûsuf'un babası Ya'kûb'un dediği sözü buluyorum: ***"Fe sabrun cemîlun. Vallâhu'l-mustaânu alâ mâ tasıfûn = Artık bana*** (düşen) ***güzel bir sabırdır. Sizin şu söylemekte olduklarınıza karşı yardımına sığınılacak, ancak Allah'tır"*** (Yûsuf:18).

Âişe dedi ki: Bundan sonra dönüp yatağıma yattım.

Âişe dedi ki: Ben o zamân kendimin muhakkak berî olduğumu biliyor, Allah'ın da beni muhakkak temize çıkaracağını biliyordum. Lâkin vallâhi Allah'ın benim hakkımda okunacak bir vahiy indireceğini hiç zannetmiyordum. Ve şânım da, nefsim de bana âid bir me'sele için Allah'ın tilâvet olunacak bir kelâmla konuşmasından çok hakîr idi. Lâkin Rasûlullah'ın uykuda bir ru'yâ görmesini ve Allah'ın da o ru'yâ ile beni temize çıkarmasını umuyordum.

Âişe dedi ki: Vallâhi Rasûlullah, oturduğu yerden kalkmamıştı, ev halkından bir kimse de dışarı çıkmamıştı. Rasûlullah üzerine vahiy indirildi. O'na vahiy inerken olagelen hâl hemen gelip O'nu yakaladı ki, kış gününde bile üzerine indirilen sözün ağırlığından dolayı inci dânesi gibi ter dökülürdü.

Âişe dedi ki: Rasûlullah'tan vahiy hâli sıyrılıp açılınca kendisi sevincinden gülüyordu. Tekellüm ettiği ilk söz şu oldu:

— *"Yâ Âişe! Azîz ve Celîl olan Allah'a gelince, O seni muhakkak temize çıkardı."*

Bunun üzerine annem bana:

— Kızım, Rasûlullah'a doğru kalk da teşekkür et, dedi.

Âişe dedi ki: Ben:

— Vallâhi ben O'na doğru da kalkmam, Azîz ve Celîl olan Allah'tan başkasına da hamd etmem, dedim.

Allah, şu on âyetin hepsini indirdi:

"O uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şerr sanmayın. Bil'akis o sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günâhı vardır. Onlardan günâhın büyüğünü üzerine alan o adama da büyük bir azâb vardır. Ne vardı onu işittiğiniz vakit erkek mü'minlerle kadın mü'minler kendilerine güzel zannda bulunsalardı da 'Bu açık bir iftirâdır' deselerdi ya! Ona dört şâhid getirselerdi ya! Mâdem ki onlar şâhidleri getiremediler, o hâlde onlar Allah indinde yalancılardan ibârettirler. Eğer dünyâda ve âhirette Allah'ın fadlı ve rahmeti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız bu yaygaralardan dolayı sizi herhâlde büyük bir azâb çarpardı. O zamân siz o iftirâyı dillerinizle birbirinize yetiştiriyordunuz ve bunu kolay sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah yanında büyük bir günâhtır. Onu işittiğiniz vakit: 'Bunu söylemek bize yakışmaz, hâşâ, bu büyük bir bühtândır' deseydiniz ya! Eğer siz îmân eden kimseler iseniz, böyle birşeye hayâtta bulunduğunuz müddetçe bir daha dönmeyesiniz diye Allah size öğüt veriyor. Ve sizin için âyetlerini açık açık bildiriyor. Allah hakkıyle bilen, tam bir hüküm ve hikmet sâhibidir. Kötü sözlerin îmân edenlerin içinde yayılıp duyulmasını arzû edenler; dünyâda da, âhirette de onlar için pek elem verici bir azâb vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya üzerinizde Allah'ın fadlı ve rahmeti olmasaydı, ya hakîkat Allah çok re'fetli, çok merhametli olmasaydı (hâliniz neye varırdı)*? Ey îmân edenler! Şeytânın adımları ardınca gitmeyin. Kim şeytânın adımlarına uyarsa, şübhesiz ki o, kötülüğü ve meşrû' olmayan şeyleri emreder. Eğer üzerinizde Allah'ın fadlı ve rahmeti olmasaydı, içinizden hiçbiriniz ebedî temize çıkamazdı. Ancak Allah'tır ki, kimi dilerse temize çıkarır. Allah hakkıyle işiten, hakkıyle bilendir"* (en-Nûr: 11-21).

Allah işte bu âyetleri benim berâetim hakkında indirince, babam Ebû Bekr, akrabâlığından ve fakîrliğinden dolayı nafaka vermekte olduğu Mıstah ibn Usâse için:

— Kızım Âişe'ye bu iftirâyı söyledikten sonra vallâhi ben de Mıstah'a birşey vermem, diye yemîn etti.

Bunun üzerine Allah: *"Sizden fazîlet ve servet sâhibi olanlar hısımlarına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermelerinde kusûr etmesin, affetsin, aldırış etmesin. Allah'ın size mağfiret etmesini arzû etmez misiniz? Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"* (en-Nûr:22) âyetini indirdi.

Bunun üzerine Ebû Bekr:

— Evet, vallâhi ben Allah'ın beni mağfiret etmesini muhakkak

severim, dedi ve Mıstâh'a veregeldiği nafakayı tekrar vermeye başladı ve:

— Ben bu nafakayı ondan ebediyyen koparmam, dedi.

Âişe dedi ki: Rasûlullah zevcesi Zeyneb bintu Cahş'a da benim hâlimi:

— *"Yâ Zeyneb! Âişe hakkında ne bilirsin, yâhud ne gördün?"* diye sormuş.

Zeyneb cevâben:

— Yâ Rasûlallah! Ben kulağımı, gözümü (işitmediğim, görmediğim şeylerden) muhâfaza ederim. Vallâhi Âişe hakkında hayırdan başka birşey bilmem, diye güzel şehâdet etmiştir.

Bu husûsta Âişe: Zeyneb, Rasûlullah'ın kadınları arasında güzelliği ve Rasûlullah yanındaki mevkii i'tibâriyle bana rekaabet eden bir kadındı. Fakat Allah onu verâsı sebebiyle (iftirâcılara katılmaktan) korudu. Kızkardeşi Hamne bintu Cahş ise Âişe ile muhârebeye başladı da (yânî iftirâya şiddetle tutunmaya ve iftirâcıların söylediklerini hikâye etmeye başladı da) bu sebeble iftirâ sâhiblerinden helâk olanlar içinde helâk oldu [401].

٢٢٠ــ بابُ قَوْلِهِ ولوْ لاَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ورَحْمَتُهُ فى الدُّنْيا والآخِرَةِ لَمسَّكُمْ فِيما أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذابٌ عَظِيمٌ . وقال مُجاهِدٌ تَلَقَّوْنَهُ يَرْوِيهِ بَعْضُكُمْ عنْ بَعْضٍ . تُفِيضُونَ تَقُولُونَ

220- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Eğer dünyâda ve âhirette Allah'ın fadlı ve rahmeti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız yaygaradan dolayı sizi herhâlde büyük bir azâb çarpardı"

(Âyet: 14).

Mucâhid: "*Telâkkavnehû*" "Onu bâzınız bâzınızdan rivâyet ediyordunuz"; "*Tufîdûne*" de "Söylüyordunuz" demektir, dedi.

---

401 Buhârî bu hadîsi uzun ve kısa metinlerle *Sahîh*'inin birçok yerlerinde getirmiştir: Bir metin Şehâdetler Kitâbı'nda da geçmişti. Müslim de Tevbe Kitâbı'nda getirmiştir: *Müslim Ter.*, VIII, 279-291.

Uzun bir metin ile ifâde edilen bu mühim hadîsten pekçok hükümler ve fâideler çıkarılmıştır. Bunlar selîm akıl sâhiblerince zekâları nisbetinde metinden anlaşılıp çıkarılabilir.

٢٧٢ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنا سُلَيْمانُ عنْ حُصَيْنٍ عنْ أبى وائِلٍ عنْ مسْرُوقٍ عنْ أُمِّ رُومانَ أُمِّ عائِشَةَ أَنَّها قالَتْ لمَّا رُمِيَتْ عائِشَةُ خَرَّتْ مَغْشِيًّا عَلَيْها *

272-....... Bize Süleymân el-A'meş, Husayn'dan; o da Ebû Vâil'den; o da Mesrûk'tan; o da Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân'dan olmak üzere haber verdi ki, Ümmü Rûmân: Âişe'ye atılan iftirâ atıldığı zamân, Âişe bayılıp yere düştü, demiştir.

٢٢١ــ بابٌ إذْ تَلَقَّوْنَهُ بأَلْسِنَتِكُمْ وتَقُولُونَ بأَفْواهِكُمْ مالَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ

221- BÂB: ***"O zamân siz o iftirâyı dillerinizle alıyordunuz ve hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz ve bunu kolay sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah indinde büyüktür"***

(Âyet: 15).

٢٧٣ــ حدّثنا إِبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى حدّثنا هِشامٌ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قال ابنُ أبى مُلَيْكَةَ سَمِعْتُ عائِشَةَ تَقْرَأُ إذْ تَلِقُونَهُ بأَلْسِنَتِكُمْ *

273-....... İbnu Cureyc şöyle haber vermiştir: Abdullah ibnu Ebî Muleyke: Ben Âişe'den ***"İz telikûnehû bi-elsinetikum"*** şeklinde okurken işittim, dedi [402].

٢٢٢ــ بابٌ ولوْ لا إذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مايَكُونُ لَنا أنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذا سُبْحانَكَ هٰذا بُهْتانٌ عَظِيمٌ

222- BÂB:

"Onu duyduğunuz zamân 'Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ, seni tenzîh ederiz. Bu, büyük bir

---

402 Hz. Âişe'nin bu kırâatine göre ma'nâ: "Siz ona dillerinizle yalan söylüyordunuz" demek olur. Bunun fiili "Yalan söylemek" ma'nâsına "Velaka, Yeliku, Velkan"dır.

iftirâdır' demeniz (lâzım) değil miydi?"

(Âyet: 16).

٢٧٤ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا يَحْيَى عنْ عُمَرَ بنِ سَعِيدِ ابنِ أبي حُسَيْنٍ قال حدّثني ابنُ أبي مُلَيْكَةَ قال اسْتأْذَنَ ابنُ عَبَّاسٍ قَبْلَ مَوْتِها على عائِشَةَ وهْيَ مَغْلُوبَةٌ قالَتْ أخْشَى أنْ يُثْنِيَ عَلَيَّ فَقِيلَ ابنُ عَمِّ رسولِ اللّهِ ﷺ ومِنْ وجُوهِ المُسلِمِينَ قالَتِ ائْذَنُوا لَهُ فقالَ كَيْفَ تَجِدِينَكِ قالَتْ بِخَيْرٍ إنِ اتَّقَيْتُ اللّهَ قال فأنْتِ بِخَيْرٍ إنْ شاءَ اللّهُ زَوْجَةُ رسولِ اللّهِ ﷺ ولَمْ يَنْكِحْ بِكْرًا غَيْرَكِ ونَزَلَ عُذْرُكِ مِنَ السَّماءِ ودَخلَ ابنُ الزُّبَيْرِ خِلافَهُ فقالَتْ دَخَلَ ابنُ عَبَّاسٍ فأثْنى عليَّ ووَدِدْتُ أنِّي كُنْتُ نِسْيًا مَنْسِيًّا *

274-....... Abdullah ibnu Ebî Muleyke tahdîs edip şöyle demiştir: Âişe (ölüm sıkıntısından) mağlûb olmuş bir hâlde iken, ölümünden önce huzûruna girmek için İbn Abbâs izin istedi. Âişe:

— Bana senâ edilmesinden endîşe ediyorum, dedi (de izin vermek istemedi).

Kendisine:

— İzin isteyen Rasûlullah'ın amcasının oğlu ve müslümânların önde gelenlerindendir, denildi.

Bu sefer Âişe:

— Ona izin verin, girsin, dedi.

İbn Abbâs, Âişe'nin yanına girdikten sonra:

— Kendini nasıl hissediyorsun? diye hâlini sordu.

Âişe:

— Eğer Allah'a takvâlı olursam hayırdayım, diye cevâb verdi.

İbn Abbâs da:

— ***İnşâallah*** sen hayırla berâbersin. Rasûlullah'ın zevcesisin. Rasûlullah senden başka bir bâkire ile evlenmedi. (İftirâ kıssasından dolayı) senin hüccetin gökten indi, dedi.

İbn Abbâs ziyâretini bitirip dışarı çıkarken, içeriye Abdullah ibnu'z-Zubeyr girdi. Âişe ona:

— Yanıma Abdullah ibnu Abbâs girdi de beni senâ edip övdü. Hâlbuki ben unutulmuş birşey olmamı (yânî zikredilir birşey olmamamı) arzû etmişimdir, dedi [403].

---

403 Hadîsin başlığa uygunluğu "Senin hüccetin semâdan indi" sözünden alınır. İbn Abbâs için izin istemeye aracı olan kimse, Âişe'nin âzâdlısı Zekvân'dır. Âişe'-

٢٧٥ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنَّى حدّثنا عبْدُ الوَهَّابِ بنُ عبْدِ المَجيدِ حدّثنا ابنُ عَوْنٍ عنِ القاسِمِ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما اسْتَأْذَنَ عَلى عَائِشَةَ نَحْوَهُ ولَمْ يَذْكُرْ نِسْيًا مَنْسِيًّا *

275-....... İbnu Avn, el-Kaasım'dan tahdîs etti de: İbn Abbâs (R) Âişe'nin huzûruna girmek için izin istedi, deyip yukarıdaki hadîsin benzerini söyledi, fakat "*Nisyen mensiyyen*" kısmını zikretmedi.

٢٢٣ــ بابٌ قَوْلُهُ يَعِظُكُمُ اللّهُ أنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أبَدًا الآيَةَ

223- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Eğer siz îmân eden kimselerseniz böyle birşeye hayâtta bulunduğunuz müddetçe bir daha dönmenizi size harâm kılıyor" (Âyet: 17).

٢٧٦ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ حدّثنا سُفْيانُ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي الضُّحَى عنْ مسْرُوقٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللّهُ تعالى عنها قالَتْ جاءَ حَسَّانُ ابنُ ثابِتٍ يسْتَأْذِنُ عَلَيْها قُلْتُ أتأْذَنِينَ لِهٰذَا قالَتْ أوَلَيْسَ قَدْ أصابَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ قالَ سُفْيانُ تَعْنِي ذَهابَ بَصَرِهِ فقال * حَصانٌ رزَانٌ ماتُزَنُّ بِرِيبَةٍ وتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحومِ الغَوَافِلِ قالَتْ لٰكِنْ أنْتَ *

276-....... Sufyân es-Sevrî, el-A'meş'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan; o da Mesrûk'tan; o da Âişe'den tahdîs etti: (Rasûlullah'ın şâiri) Hassân ibn Sâbit geldi de Âişe'nin huzûruna girmek için izin istiyordu. Mesrûk: Ben Âişe'ye:

— Bu Hassân için yanına gelmesine izin veriyor musun? dedim.

---

ye hitâben "İzin isteyen Rasûlullah'ın amcası oğludur..." sözlerini söyleyen, Âişe'nin erkek kardeşinin oğlu Abdullah ibn Abdirrahmân'dır. Ahmed ibn Hanbel'in rivâyetinde böyledir.

Bundan sonraki hadîs, başka yoldan gelen rivâyettir.

"*Nisyen mensiyyen*" sözü Hz. Meryem tarafından söylenmişti: "*... Keşki bundan evvel öleydim, unutulup gideydim*" (Meryem: 23).

Âişe (R):

— (İftirâ işine bulaşmış olduğundan dolayı) ona büyük bir azâb isâbet etmiş değil mi? dedi.

Sufyân: Âişe bu sözüyle Hassân'ın gözünün gitmesini kasdediyor, dedi.

Hassân şöyle dedi:

— *"Hasânun rezânun mâ tuzennu bi-rîbetin*
Ve tusbihu garsey min luhûmi'l-gavâfili"

(= Hiçbir şübhe ile ittihâm edilmeyen tam akıllı ve iffetlidir. İffetli kadınların etlerinden yemediği için aç olarak sabâhlar.)

Hassân'ın bu beytine karşı Âişe:

— Fakat sen böyle değilsin, dedi[404].

٢٢٤ ــ بابٌ وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الآياتِ واللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

224- BÂB: *"Ve işte size âyetlerini açık açık bildiriyor. Allah hakkıyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir"*

(Âyet: 18).

٢٧٧ ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا ابنُ أبي عَدِيٍّ أنْبأنا شُعْبَةُ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي الضُّحَى عنْ مَسْرُوق قال دَخَلَ حَسَّانُ بنُ ثابتٍ عَلى عائِشَةَ فَشَبَّبَ وقال * حَصانٌ رَزَانٌ ماتُزَنُّ بِرِيبَةٍ وتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحومِ الغَوافِلِ قالَتْ لَسْتَ كَذَاكَ قُلْتُ تَدَعِينَ مِثْلَ هٰذَا يَدْخُلُ عَلَيْكِ وقَدْ أنْزَلَ اللَّهُ والَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ فقالَتْ وأيُّ عَذَابٍ أشَدُّ مِنَ العَمَى وقالَتْ وقَدْ كانَ يَرُدُّ عَنْ رسولِ اللَّهِ ﷺ *

404 Hadîsin başlığa uygunluğu "Hassân için izin veriyor musun?" sözünden alınır, bu düşünmekle anlaşılır. Âişe'nin Hassân'a: Lâkin sen böyle değilsin, demesi, sen iffetli kadınların etlerinden aç olarak sabâhlamadın demektir ki, bu söz Hassân'ın, iftirâ kıssası vâki' olduğu zamân Âişe'ye gıybet ettiğine bir işârettir.

Hassân'ın beytindeki "O iffetli kadınların etlerinden yemez", "O, iffetli kadınlara gıybet etmez" demektir. Eğer gıybet eder olaydı, elbette onların etlerinden yiyici olacaktı. Bu bir istiâredir. Bunda Yüce Allah'ın gıybetçi hakkındaki şu kavline telmîh vardır: ***"Sizden herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemeyi arzû eder mi?"*** (el-Hucurât: 12).

277-....... Bize Şu'be, el-A'meş'ten; o da Ebu'd-Duhâ'dan haber verdi ki, Mesrûk şöyle demiştir: Hassân ibn Sâbit, Âişe'nin yanına girdi de gazel vechi üzere şiir okuyup şöyle dedi:

— *Hasânun rezânun mâ tuzennu bi-rîbetin.*
Ve tusbihu garsâ min luhûmi'l-gavâfili.

Âişe Hassân'ın bu şiirine karşı:

— Sen böyle değilsin (sen iffetli kadınlara gıybet ettin), dedi.

Mesrûk dedi ki: Ben Âişe'ye:

— Allah ***"Onlardan onun büyüğünü üzerine alan kimse"*** âyetini indirmiş olduğu hâlde sen bu Hassân gibilerinin senin huzûruna girmelerini serbest bırakacak mısın? dedim.

Âişe:

— Körlükten daha şiddetli hangi azâb vardır? dedi ve: Şübhesiz bu Hassân, Rasûlullah tarafından müşriklere reddiye yapar, onu savunurdu, sözünü ilâve etti [405].

٢٢٥ ــ بابٌ إنَّ الَّذينَ يُحِبُّونَ أنْ تَشيعَ الفَاحِشَةُ فى الذِينَ آمنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فى الدُّنْيا والآخِرَةِ واللَّهُ يَعْلَمُ وأَنْتُمْ لاتَعْلَمُونَ ولوْلاَ فَضْلُ اللّهِ عَلَيْكُمْ ورَحْمَتُهُ وأنَّ اللَّهَ رؤُفٌ رَحِيمٌ : تشِيعَ تظْهَرُ : ولا يأتَلِ أولُو الفضْلِ مِنْكُمْ والسَّعَةِ أن يُؤْتُوا أولِى القُرْبَى والمَساكِينَ والمُهاجِرِينَ فِي سَبيلِ اللّهِ ولْيَعْفُوا ولْيَصْفَحُوا ألا تُحِبُّونَ أنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ واللَّهُ غفُورٌ رحِيمٌ

405 Bu da geçen hadîsin başka bir tarîkıdır.

Hassân ibn Sâbit münâfık değildir, o gıybetten tevbe ettiğinde de söz yoktur. Nitekim haddeden sonra isnâd ettiği şu beyitlerle tebrîesini arzetmişti:

حَصَانٌ رَزانٌ مَاتُزَنُّ بِرِيبَةٍ — وَتُصْبِحُ غَرْثَى مِنْ لُحُومِ الغَوافِلِ
عَقِيلَةُ حَيٍّ مِنْ لُؤَىّ بنِ غالِبٍ — كِرامِ الْمَساعِى مَجْدُهمْ غَيْرُ زائِلِ
مُهَذَّبَةٌ قَدْ طَيَّبَ اللّهُ خِيمَهَا — وَطَهَّرَهَا مِن كُلِّ سُوءٍ وَباطِلِ
فإنْ كُنْتُ قدْ قُلْتُ الَّذِى زَعَمُوا لَكُمْ — فَلاَ رَفَعَتْ سَوْطِى اِلَىَّ اَنامِلِى
وَكَيْف وَوُدِّى مَاحَيِيتُ وَنُصْرَتِ — لآلِ رَسُولِ اللّهِ زَيْنِ الْمَحَافِلِ
حَلِيلَةُ خَيْرِ الْخَلْقِ دِينًا وَمَنْصِبًا — نَبِىِّ الْهُدَى وَالْمَكْرُماتِ الْفَواضِلِ
رَأَيْتُهِ وَلْيَغْفِرْ لَكِ اللّهُ حُرَّةً — مِنْ الْمُحْصَنَاتِ غَيْرِ ذاتِ الغَوافِلِ

(İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî,* XI,102-103).

Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır da *Hakk Dîni,* IV, 3493'de müfessir Ebû Hayyân'dan bu beyitleri bir iki takdîm te'hîrli olarak nakletmiştir.

225- BÂB:

"Kötü sözlerin îmân edenlerin içinde yayılıp duyulmasını arzû edenler; onlara dünyâda da, âhirette de pek acıtıcı bir azâb vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya üzerinizde Allah'ın fadlı ve rahmeti, ya hakîkat Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı (hâliniz neye varırdı)?" (Âyet: 19-20)

"Sizden fazîlet ve servet sâhibi olanlar hısımlarına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermelerinde kusur etmesin, affetsin, aldırış etmesin. Allah'ın sizi mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 22).

٢٧٨ــ وقال أَبو أُسامَةَ عنْ هِشَامِ بنِ عُرْوَةَ قال أَخْبَرَني أَبي عنْ عائِشَةَ قالَتْ لمَّا ذُكِرَ مِنْ شَأْنِ الَّذى ذُكِرَ وما عِلِمْتُ بِهِ قام رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فِيَّ خَطِيبًا فتَشَهَّدَ فحَمِدَ اللّهَ وأَثْنَى عَلَيْهِ بمَا هُوَ أَهْلُهُ ثُمَّ قال أَمَّا بَعْدُ أَشِيرُوا عَلَيَّ فى أُناسٍ أَبَنُوا أَهْلِي وايْمُ اللّهِ ماعَلِمْتُ عَلى أَهْلِي منْ سُوءٍ وأَبَنُوهُمْ بِمَنْ واللّهِ ماعَلِمْتُ عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَطُّ ولاَ يَدْخلُ بَيْتِى قَطُّ إلاَّ وأَنا حاضِرٌ ولا غِبْتُ فِي سَفَرٍ إلاَّ غَابَ مَعِى فقامَ سعْدُ بنُ مُعاذٍ فقال ائذَنْ لى يارَسولَ اللّهِ أَنْ نَضْرِبَ أَعْناقَهُمْ وقامَ رجُلٌ مِنْ بَنى الخَزْرَجِ وكانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بنِ ثابتٍ مِنْ رَهْطِ ذٰلِكَ الرَّجُلِ فقال كَذَبْتَ أما واللّهِ أنْ لَوْ كانُوا مِنَ الأَوْسِ ماأَحْبَبْتَ أنْ تُضْرَبَ أَعْناقُهُمْ حتَّى كادَ أنْ يكُونَ بَيْنَ الأَوْسِ والخَزْرَجِ شَرٌّ فى المَسْجِدِ وما عَلِمْتُ فَلمَّا كانَ مَساءُ ذَلِكَ اليَوْمِ خَرَجْتُ لِبَعْضِ حاجَتِى ومَعِى أُمُّ مِسْطَحٍ فَعَثَرَتْ وقالَتْ تَعَسَ مِسْطَحٌ فقُلْتُ أَىْ أُمِّ تَسُبِّينَ ابنَكِ وسَكَتَتْ ثُمَّ عثَرَتِ الثَّانِيَةَ فقالَتْ تَعَسَ مِسْطَحٌ فقُلْتُ لَها تَسُبِّينَ ابْنَكِ ثُمَّ عثَرَتِ الثالِثَةَ فقالَتْ تَعَسَ مِسْطَحٌ فانْتَهَرْتُها فقالَتْ واللّهِ ما أَسُبُّهُ إلاَّ فِيك فقُلْتُ فى أَىِّ شأني قالَتْ فَبَقَرَتْ لِى الحَدِيثَ فقُلْتُ وقَد كانَ هٰذَا قالَتْ نَعَمْ واللّهِ فرَجَعْتُ إلى بَيْتِى كأنَّ الَّذِى خَرَجْتُ لهُ لاأَجِدُ مِنْهُ قَلِيلاً ولا كَثِيرًا وَوُعِكْتُ فقُلْتُ لرسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم أَرْسِلْنِى إلى بَيْتِ أَبِى فأَرْسَلَ مَعِى الغُلامَ

فَدَخَلْتُ الدَّارَ فَوَجَدْتُ أُمَّ رُومانَ فِى السُّفْلِ وأبا بكْرٍ فوْقَ البَيْتِ يقْرَأُ فقالَتْ
أُمِّى ما جاءَ بِكِ يابُنَيَّةُ فأَخْبَرْتُها وذَكَرْتُ لَها الحَدِيثَ وإذَا هُوَ لَمْ يَبْلُغْ مِنْها
مِثْلَ ما بَلَغَ مِنِّى فقالَتْ يابُنَيَّةُ خَفِّضِى عَلَيْكِ الشأْنَ فإنَّهُ واللّهِ لَقَلَّما كانَتِ امْرَأَةٌ
قطُّ حَسْناءُ عِنْدَ رجُلٍ يُحِبُّها لَهَا ضَرَائِرُ إلاَّ حَسَدْنَها وقِيلَ فِيها وإذَا هُوَ لَمْ
يبْلُغْ مِنْهَا ما بَلَغَ مِنِّى قُلْتُ وقَدْ عَلِمَ بِهِ أَبِى قَالَتْ نَعَمْ قُلْتُ ورسُولُ اللّهِ
صلى اللّهُ عليه وسلم قالَتْ نَعَمْ ورسول اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم واسْتَعْبَرْتُ
وبَكَيْتُ فَسَمِعَ ابُو بَكْرٍ صَوْتِى وهْوَ فوْقَ البَيْتِ يَقْرَأُ فنَزَلَ فقال لأُمِّى ما شأْنُها
قالَتْ بلَغَها الَّذِى ذُكِرَ مِنْ شأْنِها فَفاضَتْ عَيْناهُ قال أقْسَمْتُ علَيْكِ أىْ بُنَيَّةُ
إلاَّ رجَعْتِ إلَى بَيْتِكِ فرَجَعْتُ ولَقَدْ جاءَ رسُولُ اللّهِ ﷺ بَيْتِى فَسأل عَنِّى
خادِمَتِى فقالَتْ لا واللّهِ ما عَلِمْتُ علَيْها عَيْبًا إلاَّ أنَّها كانَتْ تَرْقُدُ حتَّى تَدْخُلَ
الشّاةُ فتأْكُلَ خَمِيرَها أوْ عَجِينَها وانْتَهَرَها بَعْضُ أصْحابِهِ فقال اصْدُقِى رسولَ
اللّهِ ﷺ حتَّى أسْقَطُوا لَها بِهِ فقالَتْ سُبْحانَ اللّهِ واللّهِ ماعَلِمْتُ علَيْها إلاَّ مايَعْلَمُ
الصَّائِغُ عَلى تِبْرِ الذَّهَبِ الأحْمَرِ وبلَغَ الأمْرُ إلى ذَلِكَ الرجُلِ الَّذِى قِيلَ لَهُ فقال
سُبْحانَ اللّهِ واللّهِ ما كَشَفْتُ كَنَفَ أُنْثَى قَط قالَتْ عائِشَةُ فقُتِلَ شَهِيدًا فى سَبِيلِ
اللّهِ قالَتْ وأصْبَحَ أبَوَايَ عِنْدِى فلَمْ يَزالا حتَّى دَخَلَ عَلَيَّ رسولُ اللّهِ ﷺ
وقَدْ صَلَّى العَصْرَ ثُمَّ دَخَلَ وقَدِ اكْتَنَفَنِى أبَوَاىَ عنْ يَمِينى وعَنْ شِمالِى فحَمِدَ
اللّهَ وأثْنَى علَيْهِ ثُمَّ قال أمَّا بَعْدُ ياعائِشَةُ إنْ كُنْتِ قارَفْتِ سُوءًا أوْ ظَلَمْتِ فتُوبِى
إلَى اللّهِ فإنَّ اللّهَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبادِهِ قالَتْ وقَدْ جاءَتِ امْرَأةٌ منَ الأنْصارِ فَهْىَ
جالِسَةٌ بالبَابِ فقُلْتُ ألا تَسْتَحِى مِنْ هٰذِهِ المَرْأةِ أنْ تَذْكُرَ شَيْئًا فوَعَظَ رسولُ
اللّهِ ﷺ فالْتَفَتُّ إلَى أبِى فقُلْتُ أجِبْهُ قال فَما ذا أقُولُ فالْتَفَتُّ إلَى أُمِّى فقُلْتُ
أجِيبِيهِ فقالَتْ أقُولُ ماذَا فلَمَّا لَمْ يُجِيباهُ تَشَهَّدْتُ فحَمَدْتُ اللّهَ وأثْنَيْتُ عَلَيْهِ
بِمَا هُوَ أهْلُهُ ثُمَّ قُلْتُ أمَّا بَعْدُ فَوَاللّهِ لَئِنْ قُلْتُ لكُمْ إنِّى لَمْ أفْعَلْ واللّهُ عَزَّ وجَلَّ
يَشْهَدُ إنِّى لَصادِقَةٌ ماذَاكَ بنَافِعِى عِنْدَكُمْ لقَدْ تكلَّمْتُمْ بِهِ وأُشْرِبَتْهُ قُلُوبُكُمْ وإنْ
قُلْتُ إنِّى فعَلْتُ واللّهُ يَعْلَمُ أنِّى لمْ أفْعَلْ لتَقُولُنَّ قدْ باءَتْ بِهِ عَلَى نفْسِها وإنِّى

واللّٰهُ ما أجِدُ لِى ولكُمْ مَثَلاً والتَمَسْتُ اسْمَ يَعْقُوب فلَمْ أقْدِرْ علَيْهِ إلاّ أبا يُوسُفَ حِينَ قال فصَبْرٌ جَمِيلٌ واللّٰهُ المُسْتَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ وأُنْزِلَ على رسولِ اللّٰهِ ﷺ مِنْ ساعَتِهِ فَسكَتْنا فرُفِعَ عَنْهُ وإنِّى لأَتَبَيَّنُ السُّرورَ فى وجْهِهِ وهْوَ يَمْسَحُ جَبِينَهُ ويَقُولُ أبْشِرِى ياعائِشَةُ فقَدْ أنْزَلَ اللّٰهُ بَراءَتَكِ قالَتْ وكُنْتُ أشَدَّما كُنْتُ غَضَبًا فقال لِى أبَوايَ قُومِى إليْهِ فقُلْتُ واللّٰهِ لا أقُومُ إليْهِ ولا أحْمَدُهُ ولاَ أحْمَدُكُما ولٰكِنْ أحْمَدُ اللّٰهَ الَّذِى أنْزَلَ بَراءَتِى لقَدْ سَمِعْتُمُوهُ فَما أنْكَرْتُمُوهُ ولا غَيَّرْتُمُوهُ وكانَتْ عائِشَةُ تقُولُ أمَّا زَيْنَبُ ابْنَةُ جَحْشٍ فعَصَمَها اللّٰهُ بدِينِها فلَمْ تَقُلْ إلاّ خَيْرًا وأمَّا أُخْتُها حَمْنَةُ فهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ وكانَ الَّذِى يَتَكَلَّمُ فِيهِ مِسْطَحٌ وحَسَّانُ بنُ ثابِتٍ والمُنافِقُ عبْدُ اللّٰهِ بنُ أُبَيٍّ وهْوَ الذِي كانَ يَسْتَوْشِيهِ ويَجْمَعُهُ وهْوَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ هُوَ وحَمْنَةُ قالتْ فحَلَفَ أبُو بَكْرٍ أنْ لايَنْفَعَ مِسْطَحًا بنافِعَةٍ أبَدًا فأنْزَلَ اللّٰهُ عزَّ وجَلَّ ولا يأتَلِ أولُو الفَضْلِ مِنْكُمْ إلى آخِرِ الآيةِ يعْنِى أبا بكْرٍ والسَّعَةِ أنْ يُؤْتُوا أُولِى القُرْبَى والمَساكِينَ يعْنى مِسْطَحًا إلى قَوْله ألا تُحِبُّونَ أنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لكُمْ واللّٰهُ غَفُورٌ رحِيمٌ حتَّى قال أبُو بَكْرٍ بَلى واللّٰهِ يارَبَّنا إنَّا لَنُحِبُّ أنْ تَغْفِرَلَنا وعادَلَهُ بمَا كانَ يَصْنَعُ *

278- Ve Ebû Usâme söyledi ki, Hişâm ibn Urve şöyle demiştir: Bana babam Urvetu'bnu'z-Zubeyr haber verdi ki, Âişe (R) şöyle demiştir: Benim hakkımda söylenenler söylendiği zamân ve ben de hiçbirşeyin farkında değil iken, Rasûlullah (S) hitâb etmek üzere ayağa kalktı, Şehâdet Kelimeleri'ni söyledi, Allah'a hamd edip lâyık olduğu şekilde övdü. Bundan sonra:

— *"Ammâ ba'du: Âileme töhmet isnâd eden birtakım insanlar hakkında yapılması gereken işi, bu husûstaki fikirlerinizi bana söyleyiniz. Allah'a yemîn ederim ki, ben âilem üzerinde hiçbir kötülük bilmemişimdir. Onların âilem halkına kendisiyle töhmet isnâd ettikleri kimseye gelince, yine Allah'a yemîn ederim ki, ben o adam üzerinde de aslâ hiçbir kötülük bilmemişimdir. O zât benim evime, ben hazır iken müstesnâ, aslâ girmemiştir. Ben bir seferde bulunup evimden gaybûbet etmişsem, o zât da muhakkak benim maiyyetimde, benimle berâber gaybûbet etmiştir"* dedi.

Bunun üzerine Sa'd ibn Muâz ayağa kalkıp:

— Yâ Rasûlallah, bana izin ver de onların boyunlarına vuralım, dedi.

Buna karşı Hazrec oğulları'ndan bir adam ayağa kalktı -ki Hassân ibn Sâbit'in anası bu adamın topluluğundan idi- ve Sa'd ibn Muâz'a hitâben:

— Sen yalan söyledin. Dikkat et! Allah'a yemîn ederim ki, eğer o iftirâyı söyleyenler Evs kabîlesinden olsalar, sen onların boyunlarının vurulmasıyle sevinemezsin, dedi.

Nihâyet mescidin içinde Evs ile Hazrec kabîleleri arasında bir şerr olması yakınlaştı.

Âişe dedi ki: Ben bu iftirâyı henüz bilmiş değildim. Bu günün akşâmı olunca ben bâzı ihtiyâcım için dışarıya çıktım. Berâberimde Mıstâh'ın anası da vardı. Yürürken bu kadının ayağı tökezledi de:

— Mıstah helâk olsun! dedi.

Ben de ona:

— Ey ana! Sen oğluna mı sövüyorsun? dedim.

Kadın sustu. Sonra kadın ikinci defa ayağı takılıp sürçtü. Kadın yine:

— Mıstah helâk olsun! dedi.

Ben yine kendisine:

— Sen oğluna mı sövüyorsun? dedim.

Sonra kadın üçüncü kerre ayağı takılıp sürçtü, bu kerre de yine:

— Taase Mıstahum = Mıstah helâk olsun! bedduâsını söyledi.

Ben de kendisini azarladım. Bunun üzerine kadın:

— Vallâhi ben Mıstah'a ancak senin yüzünden sövüyorum, dedi.

Ben de:

— Benim hangi hâlim hakkında? diye sordum.

Kadın bana âid olan hâdisi açtı. Ben:

— Bu söz hakîkaten oldu mu? dedim.

Kadın:

— Evet vallâhi, dedi.

Âişe dedi ki: Akabinde ben evime döndüm, öyle bir hâlde ki, düştüğüm şiddetli dehşetten dolayı kendisi sebebiyle dışarı çıkmış olduğum ihtiyâçtan ne az ve ne de çok birşey bulamıyordum [406].

Ben daha çok hasta oldum, Rasûlullah'a:

— Beni babamın evine gönder, dedim.

O da beni, berâberimde bana hizmet edecek bir oğlanla gönderdi. Ben eve girdim. Annem Ümmü Rûmân'ı evin alt katında, babam Ebû Bekr'i de evin üst katında okur hâlde buldum. Annem:

— Ey kızcağızım, seni buraya getiren sebeb nedir? diye sordu.

---

406 Yânî o kadar şiddetli bir dehşete düştüm ki, beni kaplayan gammın şiddetinden dolayı evimden çıkmış olduğum işimi bilemez oldum. Hâlbuki Âişe hâcetini yerine getirmiş bulunuyordu. Nitekim böyle olduğu daha önceki hadîste geçmişti.

Ben de kendisine sebebi haber verdim ve iftirâcıların benim hakkımda söyledikleri sözü de ona zikrettim. Bir de gördüm ki, bana ulaşan gamın benzeri anama ulaşmamış. Annem bana:

— Ey kızcağızım, bu işi kendi üzerinden aşağıda tut (kendini üzme). Allah'a yemîn ederim ki, bir erkeğin yanında sevmekte olduğu güzel bir kadın olsun ve bunun birçok kadın ortakları bulunsun da kadınlar ona hased etmesinler ve onun hakkında söz edilmesin; bu pek nâdirdir, dedi.

Gördüm ki bana ulaştığı derecede anama gam ulaşmamıştı. Ben anama:

— Bunu babam da bilmiş hâlde mi? diye sordum.

O:

— Evet (bilmektedir), dedi.

— Rasûlullah da bilmiş mi? dedim.

— Evet (o da bilmiştir), dedi.

Ben "Rasûlullah" sözünü söyletmek istedim ve ağladım. Bu sırada evin üst katında okumakta olan babam Ebû Bekr benim sesimi işitti de aşağıya indi ve anama:

— Âişe'nin nesi var? dedi.

Anam:

— Şânında zikredilen şey kendisine ulaşmış, dedi.

Bunun üzerine babamın iki gözü yaş akıttı.

— Senin üzerine yemîn ediyorum ki, ey kızcağızım, sen muhakkak kendi evine döneceksin, dedi.

Bunun üzerine ben (hemen evime) döndüm. And olsun Rasûlullah da benim odama girmiş ve hizmetçi kızdan da sormuştur. Câriyem:

— Allah'a yemîn ederim ki, ben Âişe üzerine hiçbir ayıp şey bilmiş değilim. Ancak şu var ki, o uyuyup kalıyordu da nihâyet koyun içeriye giriyor ve onun ekmeklik hamurunu yâhud ekmeklik ma'cûnunu yiyordu, dedi.

Câriyemin bu sözleri üzerine Peygamber'in sahâbîlerinden bâzısı onu azarladı da:

— Ey kadın! Rasûlullah'a doğru söyle! dedi.

Hattâ sahâbîler Berîre'ye o düşük işi açıkça söylediler. Bunun üzerine câriyem Berîre:

— ***Subhânallah!*** Allah'a yemîn ederim ki, ben Âişe üzerine, kuyumcunun hâlis altını üzerine bilmekte olduğu bilgiden başka birşey bilmemişimdir, dedi.

Bu iş, kendisi hakkında söylenilmiş olan adama da ulaştı. O da:

— ***Subhânallahi!*** Allah'a yemîn ederim ki, ben hiçbir dişi kim-

senin elbisesini aslâ açmış değilim (yânî ben hayâtımda hiçbir kadınla aslâ cinsî münâsebet yapmadım), demiştir.

Âişe: Ve o zât Allah yolunda şehîd olarak öldürüldü, dedi.

Âişe devâmla şöyle dedi: Anamla babam hiç ayrılmadan benim yanımda sabâhladılar. Nihâyet mescidde ikindi namâzını kıldırmış olduğu hâlde Rasûlullah benim yanıma girdi. Sonra anam ile babam beni sağımdan ve solumdan aralarına almış hâlde iken Rasûlullah içeriye girdi de, Allah'a hamd edip övdü. Sonra *"Ammâ ba'du"* diyerek şunları söyledi:

— *"Yâ Âişe! Eğer bir kötülük yapmış isen yâhud nefsine zulmetmişsen Allah'a tevbe et. Çünkü Allah, kullarından tevbeyi kabûl eder"* dedi.

Âişe dedi ki: Bu sırada Ensâr'dan bir kadın gelmiş ve kapıda oturmakta idi. Ben Rasûlullah'a:

— (Onun anlayışına göre hareminin ululuğuna lâyık olmayan) birşeyi zikretmeye şu kadından hayâ etmez misin? dedim.

Rasûlullah va'zını yaptı. Ben de babama yöneldim de:

— Rasûlullah'a cevâb ver! dedim.

Babam:

— Ben ne söyleyeyim? dedi.

Bunun üzerine ben anama yöneldim de:

— Rasûlullah'a sen cevâb ver! dedim.

O da:

— Ben ne söylerim? dedi.

Böylece onların ikisi de Rasûlullah'a cevâb vermeyince, ben Şehâdet Kelimeleri'ni söyledim, Allah'a hamd ettim ve O'nu lâyık olduğu sıfatlarla senâ edip övdüm. Bundan sonra "Ammâ ba'du" deyip şunları söyledim:

— Vallâhi eğer ben sizlere "Ben hiçbir günâh işlemedim" desem -Azîz ve Celîl olan Allah benim muhakkak doğru söyleyici olduğuma şehâdet edip dururken- benim bu sözüm, sizin yanınızda bana fayda verici değildir. Yemîn olsun sizler bu iftirâyı konuşmuşsunuz ve bu sizin kalblerinize içirilmiş. Ve eğer ben, Allah benim böyle bir iş yapmadığımı bilip dururken, sizlere "Ben bunu yaptım" desem, sizler muhakkak "Âişe bu işi nefsine karşı ikrâr etti" diyeceksiniz. Vallâhi ben bu vaziyette kendim için ve sizin için başka bir mesel bulamıyorum. -Tam burada zihnimde Ya'kûb'un ismini araştırdım, fakat onu hatırlamaya muktedir olamadım.- Ancak Yûsuf'un babasını buluyorum ki, o zamân Yûsuf'un babası şöyle demişti: ***"Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı, yardımına sığınılacak olan da ancak Allah'tır"*** (Yûsuf:18).

Ve tam sâatinde Rasûlullah üzerine vahiy indirildi. Bizler sükût

ettik. Akabinde O'ndan vahiy hâli kaldırıldı. Ben O'nun yüzündeki sevinci apaçık belirmiş buluyordum. Rasûlullah alnındaki terleri eliyle siliyor ve:

— *"Sevin yâ Âişe! Allah senin tertemiz olduğunu kesin sûrette indirmiştir"* dedi.

Âişe dedi ki: Ben, olduğumdan daha şiddetli bir şekilde öfkelenmiştim. Ebeveynim bana:

— Rasûlullah'a doğru kalk, dediler.

Ben de:

— Vallâhi ben ne O'na doğru kalkarım, ne de O'na ve size hamd ederim; lâkin ben, benim berâetimi indirmiş olan Allah'a hamd ederim. Çünkü yemîn olsun ki, sizler o iftirâyı işittiniz de onu inkâr etmediniz ve değiştirmediniz! dedim.

Âişe şöyle der idi: Cahş kızı Zeyneb'e gelince, Allah onu dîni sebebiyle (yânî dîndârlığı sebebiyle) korudu da o, hakkımda hayırdan başka birşey söylemedi. Ammâ onun kızkardeşi Hamne'ye gelince, işte o, helâk olanlar içinde helâk oldu. O iftirâ husûsunda kelâm edenler ise, Mıstah ile Hassân ibnu Sâbit'tir. Münâfık olan Abdullah ibnu Ubeyy ise bizzât bu iftirâyı eşelemek ve yayılmasını istemek sûretiyle ortaya çıkarmakta ve toplamakta olan kimsedir. İşte o, ***"O zümreden günâhın büyüğünü üzerine alan"***, odur. Ve Hamne'dir.

Âişe dedi ki: Bu sebebden Ebû Bekr, Mıstah'ı ebeden hiçbir fayda verici şeyle faydalandırmayacağına yemîn etti. Bunun akabinde Azîz ve Celîl olan Allah: ***"Sizden fazîlet ve servet sâhibi olanlar, vermelerinde eksiltme yapmasınlar..."*** (en-Nûr: 22) âyetini sonuna kadar indirdi. Bununla Allah Ebû Bekr'i kasdeder. ***"Bolluk*** (yânî servet) ***sâhibi olanlar, hısımlık sâhibi bulunanlara ve fakîrlere, vermelerini eksik yapmasınlar"***: Bununla da Allah, Mıstah'ı kasdeder. ***"Allah'ın size mağfiret etmesini arzû etmez misiniz? Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"*** kavline kadar indirdi. Nihâyet Ebû Bekr:

— Evet, vallâhi ey Rabbimiz, bizler şübhesiz Sen'in bize mağfiret etmeni elbette sever, arzû ederiz, dedi ve Mıstah'a veregeldiği nafakayı tekrar ona döndürdü [407].

---

407 Bu, Ifk kıssası hakkında diğer bir yoldan gelen rivâyettir. Bunu kısaca Müslim de Tevbe Kitâbı'nda getirmiştir.

Bu iftirâyı ilk defa Abdullah ibn Ubeyy ortaya atmış, ilk evvel o tasrîh etmiş ve halk arasında yaymış idi. Kurnaz münâfıklar cinâslı lâkırdılarla mü'minleri gizliden gizliye heyecâna getirmeye çalışmış ve bu yaygaraya aldanan şâir Hassân ve fakîr Mıstah gibi bir iki sâdedil de o Ubeyy oğlu'nun tasrîhine kapılıp iftirâ cezâsına müstehıkk olmuşlardı. Nitekim Mıstah, Hassân, Hamne haklarında iftirâ cezâsı icrâ edildi ve Safvân bir kılıç darbesiyle Hassân'a vurup bir gözünü söndürdü (*Hakk Dîni*, IV, 3490).

٢٢٦ ـ باب قوله وليضربن بخمرهن على جيوبهن

وقال أحمد بن شبيب حدثنا أبي عن يونس قال ابن شهاب عن عروة
عن عائشة رضى الله عنها قالت يرحم الله نساء المهاجرات الأول لما أنزل
الله وليضربن بخمرهن على جيوبهن شققن مروطهن فاختمرن به *

226- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Baş örtülerini yakalarının üstüne (orayı kapayacak sûrette) koysunlar" (Âyet: 31)

Ve Ahmed ibnu Şebîb şöyle dedi: Bize babam Şebîb ibn Saîd, Yûnus ibn Yezîd'den tahdîs etti. İbnu Şihâb, Urve'den; o da Âişe'den söyledi ki, Âişe (R): Allah ilk muhâcir kadınlara rahmet eylesin. Allah *"Kadınlar baş örtülerini yakalarının üstüne koysunlar"* emrini indirince, o kadınlar izâr denilen dış elbiselerini yardılar da onlarla başlarını örttüler, demiştir [408].

Ubeyy oğlu'nun yaptığı kötülüklerin en büyüğü, Peygamber'in ismet harîmini lekelemek istemesidir. Bu cür'etle bâzı müslümânları da kandırmağa muvaffak olmuştu. Hz. Umer'in ictihâdı vechile kafası koparılmak lâzım gelirken, Peygamber'in ihtiyât ve basîreti buna mâni' oldu. Ve hakîkaten onun katli, Medîne halkının ehemmiyetli bir kısmını oluşturan kabîlesinin kırgınlığını çekerek üzücü bir hâdisenin meydana gelmesine sebeb olabilirdi. Peygamber'in ırzı ile oynamak ve İslâmiyet'i can evinden vurmak istediği hâlde, Peygamber'in bu hârika ileri görüşlülüğü ve tedbîri, her asırda azılı İslâm düşmanlarının oyunlarına düşmemek husûsunda müstakbel İslâm mücâhidlerine ölümsüz bir tedbîr örneğidir...

408 Âyetin baş tarafı şöyledir: ***"Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zînetlerini açmasınlar. Bunlardan görünen kısmı müstesnâ. Baş örtülerini yakalarının üstünü kapayacak sûrette koysunlar..."***

Yânî: Başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını, sînelerini açık tutmayıp bu sûretle sımsıkı örtünsünler ve o hâlde bu emri îfâ edebilecek baş örtüsü kullansınlar. Müfessirlerin nakline göre Câhiliye kadınları da hiç baş örtüsü kullanmaz değillerdi. Fakat yalnız enselerine bağlar veyâ arkalarına bırakırlar, yakaları önden açılır, gerdanları ve gerdanlıkları açılırdı, zînetleri görünürdü. Demek ki son zamânlarda asrîlik sayılan gerdan açıcılık böyle eski bir câhiliyet âdeti idi. İslâm böyle açıklığı nehyedip baş örtülerinin yakalar üzerine vurulmasını emr ile, örtünmeyi farz kılmıştır. Görülüyor ki, bu emirde örtünmenin yalnız vücûbu değil, husûsî bir sûreti de gösterilmiştir ki, kadın edeb ve nezâhetinin en gönül oturtucu ifâdesi bundadır. Görülüyor ki bu emir, hâne dışında ve dâhilinde diye kayıdlanmamıştır... (*Hakk Dîni,* IV, 3505-3506).

٢٧٩ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا إبْراهِيمُ بنُ نافِعٍ عنِ الحَسَنِ بنِ مُسْلِمٍ عنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ أنَّ عائِشَةَ رضى اللّهُ عنها كانَتْ تَقُولُ لمّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلى جُيُوبِهِنَّ أخَذْنَ أُزُرَهُنَّ فشَقَّقْنَها مِنْ قِبَلِ الحَواشِي فاخْتَمَرْنَ بِهَا ٭

279-....... Bize İbrâhîm ibnu Nâfi', el-Hasen ibn Müslim'den; o da Safiyye bintu Şeybe'den tahdîs etti ki, Âişe (R) şöyle der idi: Şu "***Kadınlar baş örtülerini yakalarının üstüne koysunlar***" âyeti indiği zamân, izârlarını aldılar da onları etekleri yönünden yardılar ve bunlarla başlarını örttüler, demiştir [409].

---

409 Bu da yukarıki hadîsin diğer bir yoldan rivâyetidir.

٢٥ـ سورَةُ الفُرْقانَ
25- el-Furkaan Sûresi

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال ابنُ عَبَّاسٍ : هَباءً مَنْثُورًا ما تَسْفِي بِهِ الرِّيحُ . مَدَّ الظِّلَّ ما بَيْنَ طُلُوعِ الفَجْرِ إلى طُلُوعِ الشمْسِ : ساكِنًا دَائِمًا . علَيْهِ دَلِيلاً طلُوعُ الشَّمْسِ: خِلْفَةً مَنْ فاتَهُ مِنَ اللَّيْلِ عملٌ أدْرَكهُ بالنَّهَارِ أوْ فاتَهُ بالنَّهارِ أدْرَكهُ باللَّيْلِ: وقال الحَسَنُ هَبْ لَنا مِنْ أزْواجِنا فى طاعَةِ اللَّهِ وما شَيْءٌ أقَرَّ لِعَيْنِ المُؤْمِنِ أنْ يَرَي حَبِيبَهُ فى طاعَةِ اللَّهِ : وقال ابنُ عبَّاسٍ ثُبُورًا وَيْلاً : وقال غَيْرُهُ السَّعِيرُ مُذَكَّرٌ والتَّسَعُّرُ والاِضْطَرامُ التَّوَقُّدُ الشَّدِيدُ . تُمْلَى عَلَيْهِ تُقْرَأُ عَلَيْهِ مِنْ أمْلَيْتُ وأمْلَلْتُ : الرَّسُّ المَعْدِنُ جَمْعُهُ رِساسٌ : مايَعْبَا يُقالُ ماعَبأْتُ بِهِ شَيْئًا لايُعْتَدُّ بِهِ : غَرَامًا هَلاَكًا . وقال مُجاهِدٌ وعَتَوْا طَغَواْ : وقال ابنُ عُيَيْنَةَ عاتِيَةٍ عَتَتْ عنِ الخُزَّانِ *

İbn Abbâs şöyle dedi:

"Hebâen mensûran = Saçılmış zerreler" **(Âyet: 23), rüzgârın savurmakta olduğu ince topraktır; *"Rabb'ine (yânî san'atına) bir bakmadın mı? Gölgeyi nasıl uzatmıştır. Eğer O dileseydi onu elbette durdururdu. Sonra biz güneşi (nasıl) ona bir delîl yapmışızdır"***

(Âyet: 45); burada *"Uzatılan gölge"*, tan yerinin ağarmaya başladığı vakit ile güneşin doğması arasında uzayan ve yayılan gölgedir (ki, bu en hoş bir manzaradır); *"Sâkinen"*, "Devâmlı duran"; *"Sümme cealnâ'ş-şemse aleyhi delîlen = Sonra biz güneşin doğuşunu, gölgenin meydana gelmesine bir delîl yapmışızdır"* [410].

"O, iyice düşünüp ibret almak arzûsunda bulunanlar yâhud şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirendir" (Âyet: 62); buradaki *"Hılfeten"*, "Birbiri ardınca" demektir, geceleyin kendisinden bir amel kaçmış olan kimse ona gündüzleyin erişir, yâhud gündüzleyin bir ameli kaçmış olan kimse ona geceleyin erişir (telâfî eder).

el-Hasen el-Basrî de *"Ey Rabb'imiz, bize zevcelerimizden ve nesillerimizden gözlerimizin sevinci olarak (iyi insanlar) ihsân et, bize takvâ sâhiblerini önder kıl"* (Âyet: 74) kavli hakkında: Bu, "Bize Allah'a itâat yolunda bulunan zevceler ve nesiller ver" demektir. Mü'minin gözünü, sevdiğini Allah'a tâat yolunda görmesinden daha fazla sevindirecek birşey yoktur, demiştir.

İbn Abbâs: *"Subûren"* -*"Helâken"*- (Âyet: 12-13), *"Veylen"* ma'nâsınadır, dedi. İbn Abbâs'tan başkası: *"es-Saîr = Çılgın ateş"* (Âyet: 11) müzekkerdir. "Tasa'ur" ve "Ittırâm"ın ma'nâsı "Şiddetle yanmak"tır.

"Bu âyetler, onun başkasına yazdırıp da kendisine sabâh akşâm okunmakta olan evvelkilere âid masallardır, dediler" (Âyet: 5); buradaki *"Tumlâ aleyhi"* sözü "Emleytu" ve "Emleltu" ta'bîrlerinden olup "Kendisine okunmakta olan" ma'nâsınadır. *"er-Ressu"*, "Ma'den" ma'nâsınadır; bunun cem'i "Risâs" gelir (Âyet: 38). *"Mâ ye'beu bikum Rabbî"* (Âyet: 77), "Rabb'im size değer vermezdi"; "Mâ abe'tu bihi

---

410 Yânî güneş olmasaydı gölge bilinmezdi, nûr olmasaydı karanlık bilinmezdi; eşyâ zıdları ile bilinir.

şey'en" denilir ki "Ben ona birşey değeri vermedim", yânî "O sayılmaz, i'tibâr edilmezdir" demektir.

"İnne azâbehû kâne garâmen = Gerçek onun azâbı dâimî bir helâktir" (Âyet: 65); bu *"Garâmen"*, "Helâk" ma'nâsınadır.

"Ve atev" (Âyet: 21), "Tağav", yânî "Azgınlıkta sınırı aştılar" demektir.

Sufyân ibn Uyeyne de *"Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu azgın bir fırtına ile helâk edildiler"* (el-Hâkkaa: 6) kavlindeki *"Âtiyetin"*, hâzinleri üzerine şiddetle esen, böylece ölçüsüz ve tartısız çıkan şiddetli rüzgârdır [411].

٢٢٧ـ باب قَوْلِهِ الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ أُولٰئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وأَضَلُّ سَبِيلاً

227- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"O yüzleri üstü cehenneme sürülüp toplanacaklar, onların yeri çok kötü, yolu çok sapıktır"

(Âyet: 34)

٢٨٠ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا يُونُسُ بنُ مُحَمَّدٍ البَغْدادِيُّ حدّثنا شَيْبانُ عنْ قَتادَةَ حدّثنا أَنَسُ بنُ مالِكٍ رضى اللَّهُ عنهُ أنَّ رَجُلاً قال يانَبِيَّ اللَّهِ يُحْشَرُ الكافِرُ عَلَى وجْهِهِ يَوْمَ القِيامَةِ قال أَلَيْسَ الَّذِي أمْشاهُ عَلَى الرِّجْلَيْنِ فى الدُّنْيا قادِرًا عَلَى أنْ يُمْشِيَهُ عَلَى وجْهِهِ يَوْمَ القِيامَةِ قال قَتادَةُ بَلَى وعِزَّةِ رَبِّنا *

280-....... Enes ibn Mâlik şöyle tahdîs etmiştir: Bir adam:

— Ey Allah'ın Peygamberi! Kâfir, kıyâmet gününde yüzüstü nasıl haşrolunur? diye sordu.

Peygamber (S):

---

411 Buhârî bu el-Hâkkaa âyetini âdeti üzere *"Atev"* fiilinden dolayı istidrâd olarak getirmiştir. *Huzzâm* ile rüzgâr hâzinleri kasdedilmiştir ki, bunlar rüzgârlardan herbirini muhakkak Allah'ın izni ile ve belli bir mikdâr ile salıverirler (Aynî).

— *"Dünyâda onu iki ayağı üzerinde yürüten Allah, kıyâmet gününde yüzüstü yürütmeye kudretli değil midir?"* diye cevâb verdi.

Bu hadîsin râvîsi Katâde: Evet Rabb'imizin izzetine yemîn ederim ki, O buna elbette kaadirdir, dedi [412].

٢٢٨ــ بابُ قولِهِ والَّذِينَ لاَيَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إلٰهًا آخَرَ ولاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللَّهُ إلاَّ بالحَقِّ ولا يَزْنُونَ ومَنْ يَفعَلْ ذٰلِكَ يَلْقَ أثامًا العُقُوبَةَ

228- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa cezâya çarpar" (Âyet: 68).

٢٨١ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ سُفيانَ قال حدّثنى منْصُورٌ وسُلَيْمانُ عنْ أبى وائِلٍ عنْ أبى مَيْسَرَةَ عنْ عَبْدِ اللّهِ * قال وحدّثنى واصِلٌ عنْ أبى وائِلٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ قال سألْتُ أوْ سُئِلَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم أىُّ الذَّنْبِ عِنْدَ اللّهِ أكْبَرُ قال أنْ تَجْعَلَ لِلّهِ نِدًّا وهُوَ خَلَقَكَ قُلْتُ ثُمَّ أيٌّ قال ثُمَّ أنْ تَقْتُلَ ولَدَكَ خَشْيَةَ أنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قُلْتُ ثُمَّ أيٌّ قال أنْ تُزَانِىَ بِحَلِيلَةِ جارِكَ قال ونَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ رسُولِ اللّهِ ﷺ والَّذِينَ لاَيَدْعُونَ مَعَ اللّهِ إلٰهًا آخَرَ ولاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّهُ إلاَّ بالحَقِّ *

281-....... Buradaki iki senedle gelen hadîste Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'a sordum -yâhud Rasûlullah'a şöyle soruldu-:

— Allah katında hangi günâh en büyüktür? dedim.

Rasûlullah (S):

— *"Seni Allah yaratmış olduğu hâlde Allah'a bir benzer uydurmandır"* buyurdu.

— Sonra hangi (günâh büyüktür)? diye sordum.

---

412 Hadîsin sonundaki Katâde'nin sözü, hadîs içindeki *"... Değil midir?"* sorusunu tasdîk edici bir cevâb olarak söylenmiştir.

Rasûlullah:

— *"Seninle berâber yemek yemesinden korkarak çocuğunu öldürmendir"* buyurdu.

— Bundan sonra hangisi (büyüktür)? dedim.

Rasûlullah:

— *"Komşunun halîlesiyle* (yânî zevcesiyle) *zinâ etmendir"* buyurdu.

İbn Mes'ûd dedi ki: Rasûlullah'ın bu cevâblarını tasdîk edici olarak şu âyet indi: ***"Onlar ki Allah'ın yanına başka bir tanrı daha*** (katıp) ***tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı nefsi haksız yere öldürmezler, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa cezâya çarpar"*** 413.

٢٨٢ــ **حدّثنا** إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخْبرنا هِشامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخبرنى القاسِمُ بنُ أبى بَزَّةَ أنَّهُ سأَلَ سَعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ هَلْ لِمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا مِنْ تَوْبَةٍ فَقَرَأْتُ عَلَيْهِ ولاَ يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتى حَرَّمَ اللَّهُ إلاَّ بالحَقِّ فقال سَعِيدٌ قَرأْتُها عَلى ابنِ عَبَّاسٍ كَماقَرَأْتَها عَلَىَّ فقال هٰذِهِ مَكِّيَّةٌ نَسَخَتْها آيَةٌ مَدَنِيَّةٌ الَّتى فى سُورَةِ النِّساءِ ٭

282-....... Abdulmelik ibnu Cureyc şöyle demiştir: Bana el-Kaasım ibnu Ebî Bezzete haber verdi ki, kendisi Saîd ibnu Cubeyr'e:

— Kasdederek bir mü'mini öldüren kimse için tevbe var mıdır? diye sorup, akabinde ona karşı ***"Allah'ın harâm kıldığı canı haksız olarak öldürmezler"*** âyetini okudum, demiş.

Saîd ibn Cubeyr de ona:

— Senin bu âyeti bana karşı okuduğun gibi, bunu İbn Abbâs'a karşı okudum. İbn Abbâs bana şöyle dedi: Bu âyet Mekkiyye'dir. Bunu, Medîne devrinde inmiş olan en-Nisâ Sûresi'ndeki şu âyet neshetmiştir: ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir. Allah ona gadâb etmiştir, ona la'net etmiştir ve ona çok büyük bir azâb hazırlamıştır"*** (Âyet:93) 414.

٢٨٣ــ **حدّثنى** مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ **حدّثنا** غُنْدَرٌ **حدّثنا** شُعْبَةُ عنِ المُغِيرَةِ

---

413 Hadîs burada iki senedle getirilmiştir. Hadîsin bir rivâyeti ***"Ey insanlar, sakın Allah'a -O'nun eşsiz olduğunu bilip dururken- O'na benzerler uydurmayınız"*** (el-Bakara: 22) âyetinin tefsîri bâbında geçmişti.

414 Çünkü bu en-Nisâ: 93. âyetinde tevbe edenin müstesnâ kılınması yoktur.

ابنِ النُّعمانِ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال اخْتَلَفَ أهْلُ الكُوفَةِ فى قَتْلِ المُؤْمِنِ فَرَحَلْتُ فيهِ إلى ابنِ عَبَّاسٍ فقال نَزَلَتْ فى آخِرِ مانَزَلَ ولَمْ يَنْسَخْها شَىْءٌ *

283-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Kûfe ehli kasden bir mü'minin öldürülmesinde (bundan tevbe kabûl edilir mi husûsunda) ihtilâf ettiler. Ben bu konuda İbn Abbâs'a sormaya gittim (ve sordum). İbn Abbâs:

— Bu, ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir..."*** âyeti, en son inen vahiyler içindedir ve bunu hiçbirşey neshetmemiştir, dedi [415].

٢٨٤ـ حدّثنا آدَمُ حدّثنا شعْبَةُ حدّثنا مَنْصُورٌ عَنْ سعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال سألْتُ ابنَ عبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما عنْ قَوْلِهِ تعالى فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ قال لا تَوْبَةَ لهُ وعنْ قَوْلِهِ جلَّ ذِكْرُهُ لايَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ إلٰهًا آخَرَ قال كانَتْ هٰذِهِ فى الجاهِلِيَّةِ *

284-....... Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben İbn Abbâs'a:

— Yüce Allah'ın ***"Onun cezâsı, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir"*** kavlinden sordum.

İbn Abbâs:

— Kasden insan öldürenin tevbesi yoktur, dedi.

Ben ona, zikri celîl olan Allah'ın sonuna kadar ***"Allah'ın berâberine başka bir tanrı katıp tapmazlar..."*** kavlini sordum. İbn Abbâs:

— Bu âyet, Câhiliyet devri (müşrikleri) hakkındadır, dedi [416].

٢٢٩ـ بابٌ قَوْلُهُ يُضاعَفْ لهُ العذابُ يَوْمَ القِيامَةِ ويَخْلُدْ فيهِ مُهانًا

---

415 Bu da öncekinin başka yoldan gelen bir rivâyetidir. Bunların birer rivâyeti en-Nisâ Sûresi tefsîrinde de geçmişti.

416 İbn Abbâs, el-Furkaan âyetinin İslâm'ı tanıdıktan sonra bilerek öldüren kaatille ilgili olduğunu ve onun tevbesi olmadığını, en-Nisâ âyetinin ise Câhiliyet devri müşrikleriyle ilgili olduğunu ifâde etmiştir. İbn Abbâs'tan meşhûr olan görüş budur. Fakat selef âlimlerinin cumhûru ve bütün sünnet ehli âlimleri bu konuda gelenleri ağırlaştırmaya ve tehdîde hamletmişler ve diğer günâhkârlar gibi, kaatilin de tevbesinin sahîh olduğunu söylemişlerdir (Aynî).

229- BÂB:

"Kıyâmet günü de azâbı katmerleşir ve o azâbın içinde hor ve hakîr ebedî kalır" (Âyet: 69).

٢٨٥ــ حدّثنا سَعْدُ بنُ حَفْصٍ حدّثنا شَيْبانُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ جُبَيْرٍ قال قال ابنُ أَبْزَى سُئِلَ ابنُ عبَّاسٍ عنْ قَوْلِهِ تعالى ومَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا متَعَمِّدًا فَجَزاؤُهُ جَهَنَّمُ وقَوْلِهِ ولا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتى حَرَّمَ اللَّهُ إلاَّ بالحَقِّ حتَّى بَلَغَ إلاَّ مَنْ تابَ وآمَنَ فَسَأَلْتُهُ فقال لَمَّا نَزَلَتْ قال أهْلُ مَكَّةَ فقدْ عَدلْنا باللَّهِ وقَتَلْنا النَّفْسَ الَّتى حَرَّمَ اللَّهُ إلاَّ بالحَقِّ وأتَيْنا الفَوَاحِشَ فأنْزَلَ اللَّهُ إلاَّ مَنْ تابَ وآمَنَ وعَمِلَ عَمَلاً صالِحًا إلى قَوْلِهِ غَفُورًا رَحِيمًا *

285-....... Saîd ibnu Cubeyr şöyle dedi: İbnu Ebzâ dedi ki: İbn Abbâs'a ***"Kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir"*** (en-Nisâ:93) kavli soruldu. Bir de ***"Allah'ın harâm kıldığı canı haksız olarak öldürmezler... Meğer ki tevbe edip iyi amelde bulunan kimseler ola"*** kavline kadar ulaşıp bundan da soruldu (yânî bundan da sor denildi). Ben bunları İbn Abbâs'a sordum. İbn Abbâs dedi ki:

— Bu âyet indiği zamân Mekke ahâlîsi: Hakîkaten bizler Allah'a denk uydurup ortak kıldık, Allah'ın harâm kıldığı canı haksız olarak öldürdük ve çirkin işler yaptık, dediler. Allah akabinde ***"Meğer ki şirkten tevbe edip îmân eden, iyi amelde bulunan kimseler ola. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"*** (Âyet:70) kavlini indirdi.

٢٣٠ــ بابٌ إلاَّ مَنْ تابَ وآمَنَ وعَمِلَ عَمَلاً صالِحًا فأُولٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّآتِهِمْ حَسَناتٍ
وكانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

230- BÂB:

"(Şirkten) tevbe edip îmân eden ve iyi amelde bulunan kimseler müstesnâdır.

İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir.

Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir'' (Âyet: 70).

٢٨٦ـ حدّثنا عَبْدَانُ أَخْبَرَنا أَبِى عنْ شُعْبَةَ عنْ مَنْصُورٍ عنْ سَعِيدِ ابنِ جُبَيْرٍ قال أَمَرَنِى عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أَبْزَي أَنْ أَسْأَلَ ابنَ عبَّاسٍ عنْ هٰتَيْنِ الآيَتَيْنِ ومَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَسأَلْتُهُ فقال لَمْ يَنْسَخْها شَيْءٌ وعنْ والَّذِينَ لايَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلٰهًا آخَرَ قال نَزَلَتْ فى أَهْلِ الشِّرْكِ *

286-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Abdurrahmân ibnu Ebzâ bana, şu iki âyeti İbn Abbâs'tan sormamı emretti: ''***Kim bir mü'mini kasden öldürürse onun cezâsı, içinde devâmlı kalmak üzere cehennemdir''*** (en-Nisâ:93). Ben bu âyeti İbn Abbâs'a sordum. İbn Abbâs:

— Bu âyeti hiçbirşey neshetmedi, dedi.

''***Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha*** (katıp) ***tapmazlar...''*** (el-Furkaan:68); ben bunu da sordum. İbn Abbâs:

— Bu, şirk ehli hakkında indi, dedi [417].

٢٣١ـ بابٌ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزامًا هَلَكَةً

231- BÂB:

''***(Bu tekzîbinizden dolayı size) artık yakın bir azâb lâzım oluyor''*** (Âyet: 77).

''***Lizâmen***'', **''Heleketen'' demektir.**

٢٨٧ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بنِ غِياثٍ حدّثنا أَبِى حدّثنا الأَعْمَشُ حدّثنا مُسلِمٌ عنْ مَسْرُوقٍ قال قال عبْدُ اللَّهِ خَمْسٌ قَدْ مَضَيْنَ الدُّخانُ والقَمَرُ والرُّومُ وَالْبَطْشَةُ واللِّزامُ فسَوْفَ يَكُونُ لِزامًا *

417 Bu iki başlık altındaki hadîsler daha önceki hadîslerin başka yoldan rivâyetleridir.

287-....... Bize Müslim ibn Sabîh tahdîs etti ki, Mesrûk şöyle demiştir: Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle dedi: Beş alâmet vâkı' olup geçmiştir: ed-Duhân:10; el-Kamer:1-2; er-Rûm:1-2, el-Batşe (ed-Duhân:16) ve ***"Artık yakın bir azâb lâzım oluyor"*** (el-Furkaan:77) kavlindeki ***"Lizâm"*** [418].

---

418 Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin birçok yerinde değişik senedlerle getirmiştir. Bunun bir rivâyeti Yağmur Duâsı Kitâbı'nda geçmişti. İbn Mes'ûd burada kıyâmetten evvel meydana geleceği bir hadîste bildirilen on hâdiseden beş tânesinin vukûa gelmiş olduğunu söylemiştir. Bu tefsîre göre bu âyetteki ***"Lizâmen"***, Kureyş ileri gelenlerinden yetmişinin Bedir'de esîr edilmesidir.

Hadîsin daha önce geçtiği yerlerde açıklandığı üzere Dumân, Mekke'de meydana gelen kıtlık yılında açlıktan herkesin gözlerine bir fersizlik gelip herşeyi dumanlanmış hâlde görmeleridir. Batşe, Bedir'de yetmiş müşrik ileri geleninin öldürülmeleridir. Kamer, ayın ikiye ayrılmasıdır. Rûm da Bizanslılar'ın İrânlılar'a gâlib gelmeleridir.

٢٦ــ سورَةُ الشُّعَراءِ

26- eş-Şuarâ Sûresi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ تَعْبَثُونَ تَبْنُونَ : هَضِيمٌ يَتَفَتَّتُ إذَا مُسَّ . مُسَحَّرِينَ
المَسْحُورِينَ : لَيْكَةُ والأَيْكَةُ جَمْعُ أَيْكَةٍ وهْىَ جَمْعُ شَجَرٍ . يَوْمِ الظُّلَّةِ إظْلالُ
العَذَابِ إيَّاهُمْ . مَوْزُونٍ مَعْلُومٍ : كالطَّوْدِ الجَبَلِ . الشِّرْذِمَةُ طَائِفَةٌ قَلِيلَةٌ .
في السَّاجِدِينَ المُصَلِّينَ : قال ابنُ عَبَّاسٍ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ كأَنَّكُمْ الرِّيعُ الأَيْفاعُ
مِنَ الأَرْضِ وجَمْعُهُ رِيَعَةٌ وأَرْياعٌ واحِدُ الرِّيَعَةِ : مَصانِعَ كلُّ بِناءٍ فَهْوَ
مَصْنَعَةٌ : فَرِهِينَ مَرِحِينَ فارِهِينَ بِمَعْناهُ ويُقالُ فارِهِينَ حاذِقِينَ . تَعْثَوْا هُوَ أَشَدُّ
الفَسادِ عاثَ يَعِيثُ عَيْثًا : الجِبِلَّةُ الخَلْق جُبِلَ خُلِقَ ومِنْهُ جُبُلاً وجِبِلاً وجُبْلاً
يَعْنِي الخَلْقَ قالَهُ ابنُ عبَّاسٍ *

Mucâhid: ''*Siz her yüksek yerde bir alâmet binâ edip eğlenir misiniz*'' (Âyet: 128) kavlindeki ''*Te'besûn*(= Abesle uğraşır mısınız)*?*'', "Binâ eder misiniz?" demektir, dedi.

***''Siz burada emîn emîn bırakılacak mısınız? Bağların, pınarların içinde, ekinlerin ve tomurcukların nâzik, yumuşak hurma ağaçlarının içinde''* (Âyet: 146-149)**

kavlindeki *"Hedîm"*, dokunulduğu zamân kırılıp ufalanan latîf şey ma'nâsınadır. *"Mine'l-musahharîn"*, "Mine'l-meshûrîn" (yânî büyülenmişlerdensin) (Âyet: 153) ma'nâsınadır.

"Leyke" ve *"el-Eyke"*, "Eyketun"un cem'idir; *"Eyke"* de "Ağaçlar"ın cem'idir ki, "Orman" demek olur (Âyet: 176) [419].

"Hulâsa onu tekzîb ettiler de kendilerini o gölge gününün azâbı yakalayıverdi. Hakîkat bu, o günün büyük azâbı idi" (Âyet: 189).

"Yevzmi'z-zulle", Azâbın onları gölgelemesidir [420].

"Mevzûnin", "Ma'lûmin" (yânî "Bilinmiş") ma'nâsınadır (el-Hıcr: 19).

"Mûsâ'ya: 'Asânı denize vur' diye vahyettik. (Vurunca) derhâl deniz yarıldı, herbir parçası kocaman dağ gibi oldu" (Âyet: 63); buradaki *"Tavd"*, "Cebel" (yânî "Dağ") ma'nâsınadır [421].

"Şübhesiz bunlar azar azar birer cemâattir" (Âyet: 54); buradaki *"eş-Şirzimetu"*, "Tâifetun kalîletun" (yânî "Az bir cemâat") demektir.

"Ki o kıyâm ettiğin vakit seni ve secde edenler içindeki dolaşmanı dâimâ görendir" (Âyet: 218-219); buradaki *"Fî's-sâcidîn"*, "Namâz kılanlar içinde" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs şöyle dedi:

"Siz her yüksek yerde bir alâmet binâ edip eğlenir misiniz? Ebedî kalacağınızı umarak yer altında su mahzenleri edinir misiniz?" (Âyet: 128-129); buradaki *"er-*

---

419 Eyke, ağaçları sık ve birbirine örülmüş koruluk ve orman demektir. Burada maksad Medyen'in yakınında bulunan ağaçlık ve sulak bir büktür. Burada bir kavim sâkindi. Allah Şuayb Peygamber'i bunlara da me'mûr etti, kendisi o kavimden değildi (Beydâvî, *Celâleyn*).

420 Onlara çok yakıcı bir sıcak isâbet etmişti. Bodrumlara, izbelere sığındılar, oraları daha sıcak olduğu için yine durmayıp dışarı çıktılar. Bu sıı. da bir bulut peydâ oldu. Altında toplanınca buluttan yağan ateş hepsini yakıp helâk etti (Beydâvî, *Medârik, Celâleyn, Hâzin*).

421 Herbirinin arasında esbâtın sayısınca kupkuru birer yol açılmak sûretiyle oniki parçaya bölündü (Beydâvî, *Medârik, Celâleyn*).

Rey'u", *"Eyfâ"* yânî "Arz'dan olan yükseklik" ma'nâsınadır; *"er-Rey'atu"*, "Riyeatu"nun vâhidi, yânî tekilidir. *"Masânı*'(= Masna'lar)", içinde su edinilen her binâ masnaa'dır.

"Dağlardan şımarık şımarık evler yontuyordunuz" (Âyet: 149); buradaki *"Ferihîn"*, *"Merihîn"*, *"Fârihîn"*; hepsi bir ma'nâyadır. *"Fârihîn"*, (yontucuların hâli olup) mahâretli ustalar ma'nâsınadır, deniliyor.

"Velâ te'sev fi'l-ardı müfsidîn = Yeryüzünde fesâdçılar olarak bozgunculuk etmeyin" (Âyet: 183); *"Velâ te'sev"*, "Âse, Yeîsu, Aysen" bâbından olup, "Fesâdın en şiddetlisi" ma'nâsınadır.

"Sizi ve evvelki ümmetleri yaratan(Allah)dan korkun" (Âyet: 184), buradaki *"el-Cibille"*, "Halk" ma'nâsınadır. "Cubile", "Hulika" (yânî "Yaratıldı") demektir. (Yâsîn: 62'deki) *"Cubulen"* de bu bâbdandır. *"Cubulen*, Cibilen ve Cublen", "Halk" ma'nâsınadır. Buradaki *"Cubulen"* ile "Halk"ı, "Yarattı" ma'nâsını kasdediyor.

Bu ma'nâyı İbn Abbâs söyledi.

٢٣٢ـ بابٌ ولا تُخْزِنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ

232- BÂB: *"Kabirlerinden kaldırılacakları gün beni rüsvây etme"* (Âyet: 87)[422].

٢٨٨ـ وقال إبْرَاهِيمُ بنُ طَهْمانَ عنِ ابنِ أبى ذِئْبٍ عنْ سَعِيدِ بنِ أبى سَعِيدٍ المَقْبُرِىِّ عنْ أبيهِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضىَ اللَّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ قال إنَّ إبْرَاهِيمَ عليْهِ الصَّلاةُ والسَّلامُ رأى أباهُ يَوْمَ القِيامَةِ عليْهِ الغَبَرَةُ والقَتَرَةُ . الغَبَرَةُ هِىَ القَتَرَةُ *

---

422 Bu, İbrâhîm Peygamber'in kavmiyle yaptığı suâl-cevâb münâkaşası ardından, Rabb'ini onlara tanıtması akabinden ettiği duâ cümlesindendir. Bunun tamâmı Kur'ân metninden ve meâlden okunmalıdır: Âyet: 69-89.

288- Ve İbrâhîm ibnu Tahmân (öl. 160), İbnu Ebî Zı'b'den; o da Saîd ibnu Ebî Saîd el-Makbûrî'den; o da babası Ebû Saîd Keysân'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den söyledi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İbrâhîm Peygamber -ona salât ve selâm olsun- kıyâmet günü babası Âzer'i üzeri tozlu ve siyahlı bir hâlde gördü..."*

"el-Gabere(= Toz), "Siyâhlık"tan ibârettir [423].

٢٨٩ـ حدّثنا إسْماعِيلُ **حدّثنا** أخِي عَنِ ابنِ أبي ذِئْبٍ عَنْ سَعِيدٍ المَقْبُرِيِّ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه عنِ النبيِّ ﷺ قال يَلْقَى إبْرَاهِيمُ أباهُ فَيَقُولُ يارَبِّ إنَّكَ وعَدْتَنِي أنْ لاَتُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ فيَقُولُ اللّهُ إنِّي حَرَّمْتُ الجَنَّةَ عَلَى الكافِرِينَ ۞

289-....... Bize kardeşim Abdulhamîd, İbnu Ebî Zı'b'den; o da Saîd el-Makbûrî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İbrâhîm* (kıyâmet gününde yüzü toz içinde) *babasına kavuşacak da: Yâ Rabb! Sen bana insanlar diriltilecekleri gün beni zelîl ve rüsvây etmeyeceğini va'd etmiştin, diyecek. Allah da: Ben cenneti kâfirlere harâm kılmışımdır, buyuracak"* [424].

٢٣٣ـ بابٌ وأنْذِرْ عَشِيرَتَكَ

---

423 Başlığa uygunluğu, başlık ile ondan önceki ***"Babamı da mağfiret eyle, çünkü o sapıklardandır"*** (Âyet: 86) kavlinin İbrâhîm'in suâli ve babasını zikredilen tozlu vaziyette görmesi kıssası hakkında olması yönündendir. Hadîsin sonunda "Gabere"nin "Katara" ile tefsîrini Buhârî, Ebû Ubeyde'den nakletmiştir. Çünkü ***"...Onların yüzlerine ne bir toz*** (karalık) ***bulaşır, ne de bir horluk kaplar. Onlar cennetin yârânıdırlar ki, kendileri onun içinde ebedî kalıcıdırlar"*** (Yûnus: 26) âyetinde de böyle tefsîr etmişti.

424 Bu aynı hadîsin diğer bir yoldan rivâyetidir. Bunun daha geniş bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda geçmişti.

Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet gününde İbrâhîm, babası Âzer ile -Âzer'in yüzü simsiyâh toz toprak içinde- karşılaşacaktır. İbrâhîm babasına:*

— Ben sana (dünyâda) *bana âsî olma demedim mi? diyecek.*

Babası da ona:

— İşte bu gün sana âsî olmayacağım, diye cevâb verecek.

Bunun üzerine İbrâhîm:

— Yâ Rabb! Sen bana insanlar diriltilecekleri gün beni rezîl etmeyeceğini va'd etmiştin. Şimdi Allah'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha çok âr ve utanmayı gerektirecek hangi rüsvâylık olabilir? diyecektir.

Allah da:

— (Yâ İbrâhîm!) *Ben cenneti kâfirlere harâm kılmışımdır, buyuracak..."*

الأقْرَبِينَ واخْفِضْ جناحك . ألِنْ

جانِبَك

233- BÂB:

"Sen (ilkin) en yakın hısımlarını inzâr et. Mü'minlerden sana tâbi' olanlara kanadını indir (yanını yumuşat)"

(Âyet: 213-214)

٢٩٠ — حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْصِ بن غياثٍ حدّثنا أبى حدّثنا الأعْمَشُ
قال حدّثنى عَمْرُو بنُ مُرَّةَ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما
قال لمَّا نَزَلَتْ وأنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الأقْرَبِينَ صَعِدَ النبيُّ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم عَلى
الصَّفا فَجَعَلَ يُنادِي يابَنِى فِهْرٍ يابَنِى عَدِىٍّ لِبُطُونِ قُرَيْشٍ حَتَّى اجْتَمَعُوا فَجَعَلَ
الرَّجُلُ إذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أنْ يَخْرُجَ أرْسَلَ رسولاً لِيَنْظُرَ ماهُوَ فَجاءَ أبُولَهَبٍ وقُرَيْشٌ
فقال أرَأيْتَكُمْ لوْ أخْبَرْتُكُمْ أنَّ خَيْلاً بالوَادِى تُرِيدُ أنْ تُغِيرَ عَلَيْكُمْ أكُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ
قالوا نَعَمْ ماجَرَّبْنا عَلَيْكَ إلا صِدْقًا قال فإنِّى نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذابٍ شَدِيدٍ
فقالَ أبو لَهَبٍ تَبا لَكَ سائِرَ اليَوْمِ أَلِهَذا جَمَعْتَنافَنَزَلَتْ تَبَّتْ يَدَا أبى لَهَبٍ وتَبَّ
ماأغْنَى عَنْهُ مالُهُ وما كَسَبَ *

290-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: ***"Sen en yakın hısımlarını inzâr et"'*** âyeti indiği zamân Peygamber (S) Safâ Tepesi üzerine çıkıp yükseldi de:

— *"Ey Fıhr oğulları! Ey Adiyy oğulları!"* diye bütün Kureyş soylarını oymak oymak nidâ etmeye başladı.

Nihâyet çağrılanlar oraya toplandılar. Çağrılanlardan herhangibiri oraya çıkmaya muktedir olmadığı zamân, toplantıda ne olacağına bakması için bir elçi göndermiştir. Kureyş'le berâber Ebû Leheb de geldi. Peygamber bu topluluğa hitâben:

— "(Ey Kureyş!) *Haydi bana re'yinizi haber veriniz! Ben size şu vâdîde birtakım düşman süvârîleri vardır, sizin üzerinize baskın yapmak istiyorlar diye haber versem, bana inanır mısınız?"* dedi.

Topluluk:

— Evet inanırız. Biz senin üzerinde yaptığımız her tecrübede, senin doğru sözlü olduğunu tesbît ettik, dediler.

Peygamber:

— *"Öyleyse ben size, şiddetli bir azâbın önünde sizleri uyarıp sakındırıcıyım..."* dedi.

Bu hitâbe üzerine Ebû Leheb:

— Yazık sana! Bundan sonraki günlerde husrâna, zarara uğrayasın! Bizleri bu konuşma için mi burada topladın? dedi.

Bu sözleri üzerine şu sûre indi: ***"Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. Ebû Leheb'in iki eli kurusun. Kendisi de kurudu*** (helâk oldu). ***Ona ne malı, ne kazandığı fâide vermedi..."*** (Ebû Leheb Sûresi: 1-5) [425].

٢٩١ــ حدّثنا أبو اليَمانِ أخْبَرَنا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِىِّ قال أخْبَرَنى سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ وأبُو سَلَمَةَ بنُ عبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ قال قَامَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم حِينَ أنْزَل اللَّهُ وأنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الأقْرَبِينَ قال يامَعْشَرَ قُرَيْشٍ أوْ كَلِمَةً نَحْوَها اشْتَرُوا أنْفُسَكُمْ لا أُغْنِى عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا يابَنِى عبْدِ مَنافٍ لا أُغْنِى عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ياعبَّاسُ بنَ عبدِ المُطَّلِبِ لا أُغْنِى عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ويَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لاَ أُغْنِى عَنْكِ مِنِ اللَّهِ شَيْئًا ويافطِمَةُ بِنْتَ مُحَمَّدٍ ﷺ سَلِينِى ماشِئْتِ مِنْ مَالِى لاأُغْنِى عَنْكِ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا * تابعَهُ أصْبَغُ عنِ ابنِ وهْبٍ عنْ يُونُسَ عنِ ابنِ شِهابٍ *

291-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb ile Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdiler ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Allah: ***"Sen en yakın hısımlarına azâbı haber verip uyar"*** âyetini indirdiği zamân Rasûlullah (S) ayağa kalktı da şöyle hitâb etti:

— *"Ey Kureyş topluluğu!* (Yâhud buna benzer bir hitâb keli-

425 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır.

Peygamber Kureyş soylarını birer birer böyle nidâ edip çağırmış ve peygamberliğini onlara resmen bu şekilde duyurmuştur. Çünkü bu dînî bir akiddir, emirdir... Peygamber'in bu hitâbesi umûmî bir muhâlefetle karşılanmamıştı, çünkü bu en yakın hısımlardan meydana gelen bir soy toplantısı idi. Hidâyete erenler îmân edebilirlerdi, etmeyenler hakkında zorlama yapacak bir yetki ve kuvvet yoktu. Bu toplantıda yalnız amcası Ebû Leheb'in metinde bildirilen i'tirâzı olmuş, Peygamber'e çirkin sözler söylemiş, bu sebeble hakkında ayrıca bir sûre inip helâk olduğu bildirilmiştir. Hakîkaten Bedir'den sonra bir çıban sebebiyle helâk olup gitmiştir. Kıyâmete kadar gelecek olan Ebû Leheb zihniyetliler de onun şahsında la'net edilip duracaktır..

mesiyle.) *Müslümân olup nefislerinizi Allah'ın azâbından satın alınız. Ben Allah'ın azâbından hiçbirşeyi sizden men' edemem. Ey Abde Menâf oğulları! Sizden de ben Allah'ın azâbından hiçbirşeyi def' edemem! Ey Abbâs ibne Abdilmuttalib! Senden de Allah'ın azâbından hiçbir parçasını men' edemem. Ey Allah Elçisi'nin halası Safiyye! Senden de ben Allah'ın azâbından bir kısmını olsun def' edemem. Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Malımdan ne dilersen iste* (veririm, fakat) *Allah'ın azâbından bir parçasını bile senden savıp def' edemem*" buyurdu.

Bu hadîsi rivâyet etmekte Buhârî'nin şeyhi Ebû'l-Yemân'a Esbağ ibnu'l-Ferec mutâbaat etmiştir. Buhârî'nin diğer üstâdı Esbağ da Abdullah ibn Vehb'den; o da Yûnus ibnu Yezîd el-Eylî'den; o da İbnu Şihâb ez-Zuhrî'den olmak üzere rivâyet etmiştir [426].

426 Bu toplantının vukûu zamânı Nişâbûrî tefsîrinde İbn Abbâs'tan, Peygamberliğin üçüncü senesidir, diye rivâyet edilmiştir. O zamâna kadar peygamberliğini gizli tutuyordu. Mahdûd sahâbîleriyle namâz kılıyor, ibâdet ediyordu. Beşinci olarak müslümân olan Ebû Zerr el-Gıfârî'yi, Alî'nin nasıl bir dikkat ve ehemmiyet verişle gizlice Peygamber'in huzûruna götürdüğü, yerinde geçmişti.

Taberânî'nin Ebû Umâme'den gelen rivâyetinde bu da'vet ve toplantının tekrâr ettiği bildirilmiştir. Bu rivâyete göre Peygamber Hâşim oğulları'nı ve kadınlarını ve kendi Beyt ehlini toplamıştır. Bunlar arasında Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme de hazır bulunmuştur. Bu toplantıda da Peygamber bir hutbe okumuştur. İbn Hacer: Bu rivâyet sâbit olduğuna göre, toplantının birden fazla olduğunu ve ikinci toplanmanın Medîne'de vâki' olduğunu kabûl etmek gerekir. Çünkü Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme'nin Peygamber'in âilesine girmeleri Medîne'dedir, demiştir.

٢٧ـ سورَةُ النَّمْلِ

27- en-Neml Sûresi

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

والخَبْءُ ماخَبَأْتَ لاقِبَلَ لاطاقَةَ : الصَّرْحُ كلُّ مِلاَطٍ اتُّخذَ منَ القَوارِيرِ
والصَّرْحُ القَصْرُ وجَماعَتُهُ صُرُوحٌ . وقال ابنُ عبَّاسٍ ولَها عَرْشٌ سَرِيرٌ كَرِيمٌ
حُسْنُ الصَّنْعَةِ وغَلاَءُ الثَّمَنِ . مُسْلِمِينَ طائِعِينَ رَدِفَ اقْتَرَبَ جامِدَةً قائِمَةً
أَوْزِعْنِي اجْعَلْنِي عَلَيْها وقال مُجاهِدٌ نَكِّرُوا غَيِّرُوا واُوتِينا العِلْمَ يقُولُهُ سُلَيْمانُ
الصَّرْحُ بِرْكَةُ ماءٍ ضَرَبَ سُلَيْمانُ قَوارِيرَ أَلْبَسَها إيَّاهُ *

"*el-Hab'u*" (Âyet: 25), **"Gizlediğin herşey" ma'nâsınadır.**

"*Lâ kıbele*"
(Âyet: 37),
"Lâ tâkate" ma'nâsınadır.

"*Ona denildi ki: Köşke gir. Kadın onu görünce derin bir su sandı, iki ayağını açtı. Süleymân: O, hakîkaten sırçadan yapılmış, düzeltilmiş şeffâf bir açıklıktır, dedi. Kadın: Ey Rabb'im, hakîkat ben kendime yazık etmişim. Süleymân'ın maiyyetinde âlemlerin Rabb'i olan Allah'a teslîm oldum, dedi*" (Âyet: 44); **buradaki "*es-Sarh*", sırçalardan edinilmiş olup duvar ve sâha sıvamaya yarayan her harc ve her şeffâf çamurdur.**

Bir de "*es-Sarh*", "Köşk" ma'nâsınadır. Bunun cem'i "Surûh"tur [427].

İbn Abbâs şöyle dedi:
***"Hakîkat orada bir kadını onlara hükümdârlık eder buldum. Kendisine herşey verilmiştir. Onun bir de çok büyük bir tahtı vardır"* (Âyet: 23); buradaki "*Ve lehâ arşun*", "Güzel san'atlı, değeri pek pahalı büyük bir tahtı vardı" demektir [428].**

***"Süleymân: Ey ileri gelenler, onun tahtını, kendilerinin bana müslümân olarak gelmelerinden evvel hanginiz bana getirir? dedi"* (Âyet: 38); buradaki "*Müslimîn*", "İtâat ediciler olarak" demektir.**

"De ki: Çabucak gelmesini istemekte olduğunuzun (yânî azâbın) bir kısmı ensenize binmek üzeredir"
(Âyet: 72);
buradaki "*Redife*", "Yakın oldu" ma'nâsınadır.
"Sen dağları görür, onları yerinde durur sanırsın. Hâlbuki onlar bulut geçer gibi geçer gider. Bu herşeyi sapasağlam yapan Allah'ın san'atıdır..."
(Âyet: 88);
buradaki "*Câmideten*", "Yerinde durucu" ma'nâsınadır [429].

---

427 *es-Sarh*, gerek köşk olsun, gerek arsa olsun, tavansız, açık bir yer demektir. "*Tasrîh*"ten alınmadır (Şeyhzâde).

Rivâyete göre Süleymân Peygamber, Yemen Melikesi Belkıs gelmezden evvel emretmiş, tam onun yolu üzerine bir köşk binâ etmiş, bembeyaz sırçadan bir avlu yapılmış, onun altından su akıtılmış, suyun içine balık ve sâire konmuş, Süleymân Peygamber'in tahtı tam bunun ortasına yerleştirilmiş, kendisi de üstüne oturmuştu (Beydâvî, Râzî, *Medârik*).

428 Belkîs bintu Şerâhîl ibn Mâlik ibn Reyyân. Babası Yemen kıt'ası hükümdârı idi. Belkîs'ten başka çocuğu yoktu. Onun için Belkîs kuvvetle hükümdârlığı elde etmişti. O ve kavmi mecûsî idiler, güneşe taparlardı. Belkîs, hükümdârların muhtâc oldukları bütün malzeme ve mühimmâta mâlikti (Beydâvî, *Medârik, Celâleyn*).

429 Bu âyetle ilgili bir tefsîr özeti şöyledir:

"Bizim kanâatimizce bu âyet, hâlihâzırın her dem kevn ü fesâdını göstererek kıyâmet ve ba'si tasavvur ettirmek için bir nevi' istidlâl sadedinde sevkolunmuştur. "*Ve hıye temurru merre's-sehâb*", dağların haddizâtında seyyâl gazlardan mürekkeb olup zerrelerinde bulut buharlaşır gibi kevn ve fesâd, kimyevî tahavvüller ile her dem yeni bir yaratma cereyân edip durduğunu ve bu sû-

"Ey Rabb'im, bana ve ana-babama lûtfettiğin ni'metine şükretmemi ve (geri kalan ömrüm içinde) Sen'in râzı olacağın iyi işler yapmamı bana ilhâm et. Rahmetinle beni de sâlih kulların arasına sok" (Âyet: 19); buradaki *"Evzı'nî"*, "Beni alıştırıp nefsim üzerine hâkim kıl da bendeki ni'metinin şükrünü yerine getireyim" demektir [430].

Mucâhid de şöyle dedi: *"Nekkırû lehâ arşehâ"* (Âyet: 41), "Onun tahtını başkalaştırıp bilinmez şekle getirin" (Âyet: 41) demektir. *"Ve ûtînâ'l-ilme min kablihâ = Ve bize o kadından önce ilim verilmişti ve biz müslümân olmuştuk"* (Âyet: 42) Mucâhid: Bu sözü Süleymân söylüyor, demiştir. *"es-Sarhû"*, "Su havuzu"dur ki, Süleymân onun üzerine şeffâf sırçalar vurdurmuş, o havuza sırçalar giydirip döşetmişti.

---

retle kütlelerinin de tek pâre bir hacimde sâbit kalmayıp her lâhza başkalaşma ve dağılma üzere bulunduğunu ve binâenaleyh âlemin en sâbit görünen şeyleri bile böyle her dem inkılâb ile kıyâmete doğru gittiğini ve şu hâlde günün birinde bir nefh ile o koca dağların yerinden bütün kütleleriyle yürütülüp Arz'ın başka bir Arz'a tebdîl olunabileceğini anlatıyor. Hem bu gidişin nizâmsız bir ihtilâl ile mücerred tahrîb için değil, bulutun rahmete gidişi gibi hikmet ve intizâm ile daha yüksek bir hayâta geçirmek için olduğuna işâret de eyliyor..." (*Hakk Dîni*, V, 3709-3710).

430 Süleymân Peygamber'in bütün insanlara örnek olacak bu çok güzel duâsı, bütün olgun insanların dâimâ söyleyip okumaları gereken bir duâ olmak üzere de ayrıca Allah tarafından tavsiye edilmiştir:

"... Ey Rabb'im, gerek beni, gerek ana ve babamı ni'metlendirdiğine şükretmemi, Sen'in râzı olacağın iyi amel(ve hareketler)*de bulunmamı bana ilhâm et. Zürriyetim hakkında da benim için salâh nasîb et. Şübhesiz ben Sana döndüm. Şübhesiz ben Sana teslîm olanlardanım"* (el-Ahkaaf: 15)

٢٨ـ سورة القصص

28- el-Kasas Sûresi

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ: إِلاَّ مُلْكَهُ . وَيُقالُ إِلاَّ ماأُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللّٰهِ.
وقال مُجاهِدٌ الأَنْبَاءُ الحُجَجُ *

"*Allah ile birlikte diğer bir tanrı daha edinip tapma. O'ndan başka hiçbir tanrı yok. O'nun vechinden başka herşey helâk olucudur. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz*" (Âyet: 88). **Buradaki "*İllâ vehehu*", "İllâ mulkehu" ma'nâsınadır. "*İllâ*" istisnâsıyle Allah'ın yüzü murâd edildi de denilir [431].**

431 ***O'nun yüzünden başka herşey helâk olucudur.*** -yânî O'nun zâtından başka herşey, her mevcûd haddizâtında ma'dûm (yok) demektir. Çünkü O'ndan başkasının vucûdu zâtî değil, Vâcibu Taâlâ'ya dayanıcı olduğundan her ân yokluğu kaabil ve fenâya hazırlanmış olmakla, haddizâtında yok demektir veyâ yok olacaktır. Ancak, O, zâtında Hayy ve Kayyûm, Vâcibu'l-Vucûd'dur. Çoğunun tercîh ettiği ma'nâ budur. Diğer bir ma'nâya göre; Vech, kasd ve teveccüh olunan cihet ma'nâsına olarak, O'nun yüzünden, yânî O'nun rızâsı kasdolunan cihetten mâadâ herşey helâktedir demek olur ki, âhiret ni'metlerinin fânî olmadığını anlatır. Bir de herşeyin Allah'a muzâf olan vechi, ilâhî ilimdeki hakîkî sûreti demek olur ki, herşeyin Allah'a rücû'u bununladır. "***Hüküm O'nun ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz***" İşte bütün kıssaların âhiri işbu "***Ancak O'na döndürüleceksiniz***" hükmüdür. Kimin haddinedir ki, bu hükme boyun eğmesin (*Hakk Dîni,* V, 3759-3760).

Ve Mucâhid:
"Fe amiyet aleyhim el-enbâu yevmeizin = Artık o gün onlara karşı bütün haberler kör olmuştur. Artık birbirlerine de birşey soramazlar" (Âyet: 66); **buradaki "*el-Enbâu*(= Haberler)", "Huccetler" ma'nâsınadır, demiştir** 432.

٢٣٤ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّكَ لاتَهْدِى منْ أحْبَبْتَ ولٰكِنَّ اللّهَ يَهْدِى مَنْ يَشاءُ

234- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Hakîkat sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah'tır ki kimi dilerse ona hidâyet verir ve O, hidâyete erecekleri daha iyi bilendir"
(Âyet: 56).

٢٩٢ــ حدّثنا أبو اليَمانِ أخْبَرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرَنى سَعِيدُ بنُ المُسَيَّبِ عنْ أبيهِ قال لمَّا حضَرَتْ أبا طالِبٍ الوَفاةُ جاءَهُ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلّم فَوَجدَ عِنْدَهُ أبا جَهْلٍ وعبْدَ اللّهِ بنَ أبى أُمَيَّةَ بنِ المُغِيرَةِ فقال أىْ عَمِّ قُلْ لا إلٰهَ إلاَّ اللّهُ كَلِمَةً أُحاجُّ لَكَ بها عِنْدَ اللّهِ فقال أبو جَهْلٍ وعبْدُ اللّهِ بنُ أبى أُمَيَّةَ أتَرْغَبُ عنْ مِلَّةِ عبْدِ المُطَّلِبِ فَلَمْ يَزَلْ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يَعْرِضُها عَلَيْهِ ويُعِيدَانِهِ بِتِلْكَ المَقالَةِ حتَّى قال أبو طالِبٍ آخِرَ ما كَلَّمَهُمْ عَلى مِلَّةِ عبْدِ المُطَّلِبِ وأبي أنْ يَقُولَ لا إلٰهَ إلاَّ اللّهُ قال فقال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم واللّهِ لأسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مالَمْ أُنْهَ عَنْكَ فأنْزَلَ اللّهُ ما كانَ لِلنَّبِيِّ والذِينَ آمَنُوا أنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمِشْرِكِينَ وأنْزَلَ اللّهُ فى أبى طالِبٍ فقال لِرَسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم إنَّكَ لاتَهْدِى مَنْ أحْبَبْتَ ولٰكِنَّ اللّهَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ * قال ابنُ عَبَّاسٍ أُولِى القُوَّةِ لايَرْفَعُها العُصْبَةُ مِنَ الرِّجالِ . لَتَنُوءُ لَتُثْقِلُ فارِغًا إلاَّ مِنْ ذِكْرِ مُوسَى : الفَرِحِينَ المَرِحِينَ : قُصِّيهِ اتبِعِى أثَرَهُ وقَدْ يَكُونُ

---

432 Yânî cevâbdan, hüccetten, her türlü haberden âciz ve mahrûm kalmışlardır (*Medârik*).

أَنْ يَقُصَّ الكَلاَمَ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ . عَنْ جُنُبٍ عَنْ بُعْدٍ عَنْ جَنابَةٍ واحِدٌ وعَنِ اجْتِنابٍ أَيْضًا : يَبْطِشُ ويَبْطُشُ : يأْتَمِرُونَ يَتَشاوَرُونَ . العُدْوَانُ والعَدَاءُ والتَّعَدِّي واحِدٌ : آنَسَ أَبْصَرَ : الجِذْوَةُ قِطْعَةٌ غَلِيظَةٌ مِنَ الخَشَبِ لَيْسَ فِيها لَهَبٌ : والشِّهابُ فِيهِ لَهَبٌ . والحَيَّاتُ أَجْناسٌ الجانُّ والأَفاعِي والأَساوِدُ رِدْءًا مُعِينًا : قال ابنُ عبَّاسٍ يُصَدِّقُنِي . وقال غَيْرُهُ سَنَشُدُّ سَنُعِينُكَ كُلَّما عَزَّزْتَ شَيْئًا فقَدْ جَعَلْتَ لهُ عَضُدًا : مَقْبُوحِينَ مُهْلَكِينَ : وصَّلْنا بَيَّنَّاهُ وأَتْمَمْناهُ : يُجْبَى يُجْلَبُ . بَطِرَتْ أَشِرَتْ . فى أُمِّها رسولاً أُمُّ القُرَى مَكَّةُ وما حَوْلَها : تُكِنُّ تُخْفِي أَكْنَنْتُ الشَّيْءَ أَخْفَيْتُهُ وكَنَنْتُهُ أَخْفَيْتُهُ وأَظْهَرْتُهُ ويْكَأَنَّ اللَّهَ مِثْلُ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ ويَقْدِرُ يُوَسِّعُ عَلَيْهِ ويُضَيِّقُ عليْهِ *

292-....... ez-Zuhrî şöyle demiştir: Bana Saîd ibnu'l-Müseyyeb haber verdi ki, babası el-Müseyyeb ibn Hazn (R) şöyle demiştir: Ebû Tâlib'e ölüm (alâmetleri) geldiği zamân ona Rasûlullah (S) geldi. Ve amcasının yanında Ebû Cehl ibn Hişâm ile Abdullah ibn Ebî Umeyye ibni'l-Mugîre'yi buldu. Rasûlullah, Ebû Tâlib'e:

— *"Ey amca! **Lâ ilâhe ille'llâh** kelimesini söyle de bununla Allah katında senin lehine şefâat için hüccet getireyim"* dedi.

Bunun üzerine Ebû Cehl ile Abdullah ibnu Ebî Umeyye:

— (Yâ Ebâ Tâlib!) Abdulmuttalib milletinden yüz mü çeviriyorsun? diye men' ettiler.

Rasûlullah da amcasına Tevhîd Kelimesi'ni arza devâm ediyordu. O ikisi de devâmlı olarak o söyledikleri makaaleyi, yânî sözü tekrâr ediyorlardı. Nihâyet Ebû Tâlib bunlara karşı söylediği son söz olarak:

— O (yânî ben) Abdulmuttalib milleti üzeredir, dedi ve ***"Lâ ilâhe ille'llâh"*** demekten çekindi.

Râvî dedi ki: Rasûlullah:

— *"Yemîn ederim ki, ben hakkında mağfiret dilemekten nehyolunmadıkça muhakkak Allah'tan senin için mağfiret isteyeceğim"* dedi.

Bunun üzerine Allah: ***"Müşriklerin, o çılgın ateşin yârânı oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra artık onların lehine, velev hısım olsunlar, ne Peygamber'in, ne de mü'min olanların mağfiret istemeleri doğru değildir"*** (et-Tevbe: 113) âyetini indirdi. Yine Allah Ebû Tâlib hakkında indirdi de Rasûlü'ne hitâben şöyle buyurdu: ***"Hakîkat sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah'tır ki, kimi***

dilerse ona hidâyet verir ve O, hidâyete erecekleri daha iyi bilendir" (Âyet:56) [433].

İbn Abbâs şöyle dedi [434]: *"Hakîkaten Kaarûn, Mûsâ'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı serkeşlik etti. Biz ona öyle hazîneler verdik ki, anahtarları*(nı taşımak bile) *güçlü kuvvetli büyük bir cemâate ağır geliyordu. O vakit kavmi ona: 'Şımarma, çünkü Allah şımarıkları sevmez' demişti"* (Âyet: 76). Buradaki *"Ulû'l-kuvvet*(= Kuvvet sâhibleri)", "Erkeklerden oluşan kuvvet sâhibi bir cemâat onun anahtarlarını kaldırmaz" ma'nâsınadır. *"Le-tenûu"* da "Anahtarlar o cemâate elbette ağır basar" demektir.

"Mûsâ'nın anası, yüreği çocuğundan başka herşeyden bomboş olarak sabâhladı. Eğer (Allah'ın va'dine) *inananlardan olması için kalbine râbıta vermeseydik az daha onu açıklayacaktı"* (Âyet:10).

"el-Ferihîn", (Âyet: 76) "el-Merihîn", yânî "Şımarıkları sevmez" demektir. *"Anası Mûsâ'nın kızkardeşine dedi ki: 'Onun izini ta'kîb et"* (Âyet:11) yânî "Onun haberini öğrenip bildirmem için izinin arkasından git, dedi". Bâzen bu *"el-Kasas"* fiili, bir sözü kıssa etmek, nakletmek, anlatmak ma'nâsına olur: *"Biz sana bu Kur'ân'ı* (bu sûreyi) *vahyetmek sûretiyle en güzel beyânı kıssa olarak sana anlatacağız. Hâlbuki sen daha evvel bundan elbet haberdâr olmayanlardandın"* (Yûsuf:3) âyetinde olduğu gibi.

"Mûsâ'nın kızkardeşi de, berikiler farkında olmayarak onu uzaktan gözetledi" (Âyet:11); buradaki *"An cunubin"*, "An bu'din" yânî "Uzaktan" ma'nâsınadır. "An cenâbetin" ve "An ictinâbin" ta'bîrleri de yine bir şey olup, aynı ma'nâyadır.

"Derken Mûsâ ikisinin de düşmanı olan birini yakalamak isteyince..." (Âyet:19); buradaki *"Yebtışu"* ve *"Yebtuşu"* fiilleri, sülâsî ikinci ve birinci bâblardan olup sıkı ve sert şekilde arslan yakalayışı gibi yakalama ma'nâsınadır.

"Şehrin öte başından koşarak bir adam geldi. Mûsâ: Memleke-

---

433 Burada hidâyetten murâd, sâde kavlî delâlet değil, bi'l-fiil ulaştırmaktır. O'nun için *"Şübhesiz ki sen herhâlde dosdoğru bir yolun rehberliğini yapıyorsun"* (eş-Şûrâ:52) âyetine aykırı olmaz. Bu âyet, önüne ve arkasına nazaran Rasûlullah'ı tesliyedir. Çünkü en evvel merhamete lâyık görülerek uyardığı, İslâm'ına çok istekli olduğu kavminin, yakından sevdiği hemşehrilerinin, hısımlarının gelen hakka îmân etmeyip, bulundukları hâlde ısrâr etmeleri, Kur'ân'ı işitir işitmez "Biz buna îmân ettik, biz evvelinden müslümân idik" diyen yabancıların aksine olarak risâletin feyzinden mahrûm kalmaları kendisini mahzûn etmişti (*Hakk Dîni*, V, 3747-3748).

434 Buhârî, âdeti üzere burada yine bâzı lafız ve terkîblerin tefsîrlerini nakletmektedir.

tin önde gelenleri seni öldürmek için (toplandılar) ***hakkında müzâkere ediyorlar. Hemen buradan çık git. Şübhesiz ki, ben sana hayır isteyicilerdenim, dedi.*** " (Âyet:20), buradaki "*Ye'temirûne*", "İstişâre ediyorlar" demektir.

"*el-Udvân*" (Âyet:28), "*el-Adâu*", "*et-Teaddî*" hepsi bir olup "Hakkı tecâvüz etmek" ma'nâsınadır.

"*Ânese*", "Absara", yânî "Gördü"; "*el-Cezvetin mine'l-nâri*" (Âyet: 29), "Ateşten bir parça" ma'nâsınadır.

"*el-Cezvetu*", kendisinde alev bulunmayan ateşli odundan kalın bir parçadır. "*Şihâb*" (en-Neml: 7) ise, kendisinde alev bulunan ateştir. Yılanlar birçok cinstir: "*el-Cânnu*" (Âyet: 31), "el-Efâî", "el-Esâvid"... gibi

"*Rıd'en*" (Âyet:34), "Yardım edici olarak"; İbn Abbâs: "Beni tasdîk edip doğrulayacak bir yardımcı olarak" şeklinde fiili merfû' okuyup söyledi.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: "***Seneşuddu adudeke biahîke = Senin pazunu kardeşinle şiddetlendirip kuvvetlendireceğiz***" (Âyet:35) buradaki "*Se-nesudduke*", "Sana yardım edeceğiz" demektir. Bir şeyi kuvvetlendirdiğin zamân muhakkak sen onu takviye edecek bir pazu yapmış olursun.

"***Biz onları*** (dünyâda insanları) ***ateşe da'vet edegelen rehberler yaptık. Kıyâmet gününde ise aslâ yardıma kavuşturulmayacaklardır. Bununla berâber bu dünyâda biz onların arkalarına la'net de taktık. Kıyâmet gününde onlar çok kötülenmiş olanlardır***" (Âyet:41-42); buradaki "*Mine'l-makbûhîn*", "Helâk edilmişlerdendirler" ma'nâsınadır.

"***And olsun ki, biz onlar için nasîhat kabûl etsinler diye sözü birbiri ardınca ekleyip*** (indirip) ***durmuşuzdur***" (Âyet:51); buradaki "***Ve le-kad vassalnâ'l-kavle = Yemîn olsun biz sözü ekleyip durduk***", "Yemîn olsun biz sözü beyân ettik ve tamamladık" ma'nâsınadır.

"***... Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak herşeyin mahsûllerinin gelip toplanacağı korkusuz bir haremde yerleştirmedik mi?***" (Âyet:57); buradaki "*Yucbâ*", "Yuclebu" yânî "Celb edilip toplanır" ma'nâsınadır.

"***Biz bol geçimi ile şımarmış nice memleketleri helâk ettik***" (Âyet:58); buradaki "*Batırat*", "Eşiret(=Çok sevindi, taşkınlık etti, azdı)" ma'nâsınadır.

"Senin Rabb'in memleketlerin ana merkezlerine, karşılarında âyetlerimizi okuyacak bir rasûl gönderinceye kadar o memleketleri helâk edici değildir ve biz ahâlîsi zâlim olan memleketlerden başkasını helâk edici değiliz" (Âyet: 59). Buradaki ***"Ummihâ"***, "Memleketlerin ana merkezi: Mekke ve etrafında bulunanlar"dır.

"Göğüsleri neler saklıyorsa, neleri de açıklıyorsa Rabb'in hepsini bilir" (Âyet:69); buradaki ***"Tekinnu"***, "Tuhfî(=Gizliyor)" ma'nâsınadır. ***"Eknentu'ş-şey'e"***, "Onu gizledim", ***"Kenentuhû"*** ise "Onu gizledim ve onu açığa çıkardım" demek olup zıd ma'nâlı fiillerdendir. ***"Veykeenne'llâhe"***, ***"Elem tere enne'llâhe..."*** gibidir: ***"Vay demek ki, Allah kullarından kimi dilerse onun rızkını yayıyor, daraltıyor..."***, yânî "Ona rızkını bollatıyor ve daraltıyor...". ***"Vay demek ki hakîkat şudur: Kâfirler aslâ felâh bulmayacaklar"*** (Âyet: 82).

٢٣٥ـ بابُ إنَّ الَّذِى فَرَضَ عَلَيْكَ القُرْآنَ

235- *"Herhâlde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan Allah, seni dönülecek yere döndürecektir"* (Âyet: 85) BÂBI

٢٩٣ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُقاتِلٍ أخبرنا يَعْلَى حدّثنا سُفْيانُ العُصْفُرِىُّ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ لَرَادُّكَ إلى مَعادٍ قال إلى مَكَّةَ*

293-....... Bize Sufyân ibnu Dînâr el-Usfurî, (İbn Abbâs'ın kölesi) İkrime'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs: ***"Le râdduke ilâ maâd"***ı "O seni muhakkak Mekke'ye döndürecektir" şeklinde tefsîr etmiştir [435].

---

435 Bu âyet şöyle de tercüme edilmiştir: "Herhâlde sana bu Kur'ân'ı farz kılan Allah, elbette seni bir maâde kadar geri getirecektir"

Bu âyet, Mekke'den hicret sırasında Cuhfe'de indiğine göre, "Maâd", "Mevt"; "Red"den murâd Mekke'ye iâdedir. Yânî âhirete göçmeden evvel seni bu çıktığın mahalle geri getirecek, Mekke'yi fethedecektir (*Hakk Dîni*, V, 3759).

٢٩ــ سورة العَنْكَبُوتِ

29- el-Ankebût Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قالَ مُجاهِدٌ وكانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ضَلَلَةً : الحَيَوانُ والحَيُّ . وقال غيْرُهُ
فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ عَلِمَ اللَّهُ ، ذٰلِكَ إنَّما هِيَ بِمَنْزِلَةِ فَلِيَمِيزَ اللَّهُ كَقَوْلِهِ لِيَمِيزَ اللَّهُ
الخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ . أثْقالاً مَعَ أثْقالِهِمْ واحِدٌ أوزارًا مَعَ أوْزارِهِمْ *

Mucâhid, "*Uyanık insanlar oldukları hâlde şeytân onların amellerini süsleyip, kendilerini yoldan saptırmıştır*" (Âyet: 38), **yânî onları dâller, sapıklar yaptı, demiştir.**

"*Bu dünyâ hayâtı bir eğlenceden, bir oyundan başka birşey değildir. Âhiret yurdu ise şübhe yok ki, o hayâtın tâ kendisidir; bunu bilmiş olsalardı*" (Âyet: 64); **buradaki "*Hayavân*" ve "*Hayy*" bir ma'nâya olup "Dirilik" demektir.**

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi:
"*And olsun biz onlardan evvelkileri de imtihân etmişizdir. Allah elbette sâdık olanları bilir, elbette yalancı olanları bilir*" (Âyet: 3); **"*Allah îmân edenleri de elbet bilir, münâfıkları da elbet bilir*",** (Âyet: 11); **bu**

âyetlerdeki *"Fe-le-ya'lemenne'llâhu"*, "Allah bunu bildi" demektir. Bu ta'bîr, *"Ki Allah murdârı temizden ayırdetsin..."* (el-Enfâl: 37) **kavli gibi, *"Fe-li-yemize'llâhu"*, "Allah elbette temyîz edecek" menzilindedir**[436].

"Onlar herhâlde kendi yüklerini de, o yükleriyle berâber daha nice yükleri de bizzât yüklenecekler ve düzmekte oldukları şeylerden kıyâmet günü sorumlu olacaklardır" (Âyet: 13). **Buradaki *"Onlar herhâlde kendi ağırlıklarıyle berâber birtakım ağırlıkları da yüklenecekler"* sözü, "Kendi günâhlarıyle berâber daha birtakım günâhları da yüklenecekler" sözüyle bir ma'nâyadır**[437]

---

436 *"Fe-le-ya'lemenne'llâhu"*: Fahruddîn er-Râzî der ki: "Müfessirler zannettiler ki, bu âyetin zâhiri üzre hamli Allah'ın ilminin yenilenmesini gerektirir. Hâlbuki Allah, sâdıka ve kâzibe imtihândan evvel âlim iken, imtihân sırasında bilecek demek nasıl mümkün olur diye bunu gösterecek, izhâr edecek, ayırdedecek ma'nâlarına hamleylediler. Biz de deriz ki: Âyet olduğu gibi zâhirine hamledilmiştir, çünkü Allah'ın ilmi bir sıfattır ki, O'nda vâki', vâki' olduğu gibi zuhûr eder. Meselâ teklîften evvel Allah bilir ki, Zeyd itâat edecek, Amr da isyân edecek, sonra teklîf vaktinde de bilir ki o mutî', beriki âsî, yapıldıktan sonra da bilir ki o itâat etti, o isyân eyledi; ahvâlden hiçbirinde O'nun ilmi tegayyür etmez, tegayyür eden ancak ma'lûmdur".

İbnu Munzir'in ifâdesi daha güzeldir: Elhak Allah Teâlâ'nın ilmi birdir. Mevcûdu, vücûdu zamânında ve evvel ve sonra olduğu gibi taalluk eder, demiştir. Fakat şunu da unutmamak lâzım gelir ki, burada "Bilecek" demekten murad, sebebi zikr ile müsebbebe tenbîhtir, imtihân eder gibi tahkîk, tebyîn ettirecek de mükâfât ve mücâzât edecek demektir (*Hakk Dîni,* V, 3765).

437 Hem kendi günâhlarını, hem de diğer insanları saptırmaları sebebiyle, onların işledikleri günâhları yüklenecekler, çünkü Rasûlullah şöyle buyurmuştur: *"Her kim İslâm içinde güzel bir çığır açar ve bu güzel çığır kendisinden sonra da uygulanıp sürdürülürse, kendi sevâblarından hiçbirşey eksilmeksizin onu sürdürenlerin sevâblarının benzeri kendisi lehine yazılır. Ve her kim de İslâm içinde kötü bir âdet çıkarır ve bu kötü âdet kendisinden sonra da sürdürülürse, kendi günâhlarından hiçbirşey eksilmeksizin onu sürdürenlerin günâhlarının benzeri de o kimse üzerine yazılır"* (Müslim, İlim, "Men senne sünneten haseneten ev seyyieten... bâbı", *Müslim Ter.* VIII, 157, "1017", 2674).

Rasûlullah bu hadîsinde medenî insanlık âlemi için çok mühim bir esâs va'z etmiştir. Hadîs, aynı zamânda bu âyetin bir tefsîrini vermektedir. Çünkü âyet hem dâll, hem mudıll olanlar hakkındadır. Sapık olup, başkasını da sapıtmaya çalışanlar hem dalâletlerinin, hem ıdlâllerinin günâhını çekecekler ki, ikisi de kendi günâhlarıdır.

٣٠– سورَةُ الم غُلِبَتِ الرُّومُ

30- "Elif. Lâm. Mîm. Ğulibeti'r-Rûm" Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

فَلاَ يَرْبُو عِنْدَ اللَّهِ مَنْ أَعْطَى عَطِيَّةً يَبْتَغِى أَفْضَلَ مِنْهُ فَلاَ أَجْرَ لَهُ فِيهَا.
قال مُجاهِدٌ يُحْبَرُونَ يُنَعَّمُونَ . يَمْهَدُونَ يُسَوُّونَ المَضاجِعَ : الوَدْقُ المَطَرُ.
قال ابنُ عبَّاسٍ هَلْ لَكُمْ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ في الآلِهَةِ وفِيهِ تَخافُونَهُمْ أَنْ
يَرِثُوكُمْ كَمَا يَرِثُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا . يَصَّدَّعُونَ يَتَفَرَّقُونَ فاصْدَعْ . وقال غيْرُهُ
ضُعْفٌ وضَعْفٌ لُغَتانِ . وقال مُجاهِدٌ السُّوآي الإساءَةُ جَزاءُ المُسِيئِينَ *

"İnsanların mallarında artış olsun diye fâiz cinsinden verdiğiniz şey, Allah katında artmaz. Allah'ın rızâsını dileyerek verdiğiniz zekât ise, işte sevâblarını kat kat artıranlar onlardır"

(Âyet: 39).

"Allah katında artmaz"; bu, ondan daha fazlasını arayarak bir atıyye veren kimse için (bu niyetle verdiği) atıyyede âhiret ecri yoktur, demektir.

Mucâhid şöyle dedi:

"Artık îmân edip de güzel güzel amellerde bulunanlar; işte onlar bir bahçede (yaşayıp) sevinçli olurlar"

(Âyet: 15);

buradaki "*Yuhberûn*", "Yuna'amûn" yânî "Ni'metlendirilirler, refahlı kılınırlar" demektir.

"*Kim küfrederse, küfrü kendi aleyhinedir. Kim de iyi bir amelde bulunursa, kendileri için hazırlamış olurlar*" (Âyet: 44); buradaki "*Yemhedûn*" "Yatacak yerlerini dümdüz ederler" (yânî kabirlerde yâhud cennette yatacak yerlerini düzeltip hazırlarlar) demektir. "*el-Vedk*" (Âyet: 48) "Yağmur" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs, "*O, size kendi nefislerinizden bir temsîl getirdi: Sizi rızıklandırdığımız şeylerde sağ elinizin mâlik olduğu kölelerden ortaklarınız olmasını ister de bu husûsta siz onlarla müsâvî olur, onları kendinizi saydığınız gibi sayar mısınız? İşte biz âyetleri, aklını kullanacak bir kavim için böyle açıklarız*" (Âyet: 28); bu âyet, Allah'tan başka tapmakta oldukları ilâhlar ve Yüce Allah hakkında indi, demiştir. Nefi' ma'nâsına olan sorunun cevâbı "*Siz onda müsâvî olur musunuz?*" cümlesidir. Ey efendiler, sizler memlûklerinizden, sizin birbirinize mîrâsçı oluşunuz gibi, onların size mîrâsçı olacaklarından korkarsınız. (Bundan murad üç şeyin de nefyidir: Ortaklığın, müsâvîliğin ve efendilerin kölelerinden korkmalarının nefyidir.) [438]

---

438 "*O sizlere nefislerinizden bir temsîl yapmıştır*". Bu temsîl, şirkin bâtıllığını açıklıkla göstermek içindir. Yânî bir mâlike mülkünde ortak farzetmek çelişkidir, bâtıldır. Bunu nefislerinizden bir pay biçerek zarûretle anlayabilirsiniz. Hiç sizin köleniz, uşağınız, hayvanınız, haşaratınız gibi elleriniz altında mülkünüz olan şeyler, Allah'ın size bahşettiği mülkünüzde sizin ortağınız, denginiz olur da memlûk mâlikine müsâvî olabilir mi? Olamaz değil mi? Hâlbuki sizin mülkleriniz Allah'ın vergisi, mâlikiyyetiniz a'rızî ve gelip geçicidir. Bütün bu mevcûdât kendisinin îcâden mülkü olan Allah'ın ise mâlikiyyeti lâyezâl, mülkünden çıkmak muhâldir. Allah bu hakîkatleri böyle ayırdedip ayırmıştır. İmdi sizin mülkünüzden size ortak olmazken, Allah Taâlâ'nın mülkünden, mahlûkaatından, kullarından kendisine ortak nasıl olabilir?

"*Fakat o zulmedenler, hiçbir ilimsiz hevâlarına tâbi' oldular*": *Hevâ,* nefsin şehvetlere meyli demektir ki, "Keyf" dahî ta'bîr olunur. Burada "*İlimsiz*" kaydından anlaşılıyor ki, hevâ iki kısımdır: Birisi ilme uygun olan,-birisi de olmayandır... Ve işte müşrikler birşey bildiklerinden dolayı değil, ilme uymayan hevâları ardında koştuklarından dolayı kendilerini heveslere esîr ederek haksızlıkla, zulümkârlıkla şirke saptılar, mâliki mülküne ortak etmek, müsâvî tutmak haksızlığıyle Allah'a mülkünden, mahlûkundan ortaklar uydurarak onlara taptılar, kendilerinin mâliki imiş gibi tuttular da hürriyetlerini onlara verdiler.

"Allah'ın reddine aslâ imkân bulunmayan o gün gelmezden evvel -ki o gün (bütün insanlar) bölük bölük ayrılacaklardır- yüzünü haydi o dosdoğru dîne çevir" (Âyet: 43). **Buradaki "*Yasaddaûn*" "Yeteferrakûn(= Ayrılacaklar)" ma'nâsınadır ki, bir bölüğü cennette, bir bölüğü cehennemde olacak, demektir.**

"Fasdâ' bimâ tu'mer" (el-Hıcr: 94), **"Şimdi sen ne ile emrolunduysan apaçık bildir..."; buradaki "*Isda*"', "Ifrık" ve "Emdi" ("Açıkla, i'lân et, yürüt, yerine getir, infâz eyle") ma'nâsınadır.**

İbn Abbas'tan başkası:
"Allah sizi bir za'ftan yaratan, sonra diğer bir za'fın ardından kuvvet veren, sonra kuvvetin arkasından da yine za'fa ve ihtiyarlığa getirendir. O, ne dilerse yaratır. O hakkıyle bilendir, kemâliyle kaadirdir" (Âyet: 54); **buradaki "*Du'f*" ve "*Da'f*" kelimeleri, bir ma'nâya gelen iki lugattir, dedi.**

Ve Mucâhid:
"Sonra kötülük eden(ümmet)lerin âkıbeti ateş oldu. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanlamışlardı ve onları eğlenceye alıyorlardı" (Âyet: 10); **buradaki "*es-Sûâ*", kötülük yapanların cezâsı olan "İsâet"tir, dedi.**

٢٩٤ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ كَثِيرٍ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا مَنْصُورٌ والأعْمَشُ عنْ أبى الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ قال بَيْنَما رجُلٌ يُحَدِّثُ فى كِنْدَةَ فقال يَجِىءُ دُخانٌ يَوْمَ القِيامَةِ فيَأْخُذُ بأسْماعِ المُنافِقِينَ وأبْصارِهِمْ يأْخُذُ المُؤْمِنَ كَهَيْئَةِ الزُّكامِ فَفَزِعْنا فأتَيْتُ ابنَ مَسْعُودٍ وكانَ مُتَّكِئًا فغَضِبَ فَجَلَسَ فقال مَنْ عَلِمَ فَلْيَقُلْ ومَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللَّهُ أعْلَمُ فإنَّ مِن العِلْمِ أنْ تَقُولَ لِما لا تَعْلَمُ لاأعْلَمُ

"Artık Allah'ın şaşırttığını kim yola getirir?": Önce hevâlarına ittibâ kendi fiilleri olarak gösterilmiş, kendilerine nisbet olunmuş iken, burada idlâl, Allah'a isnâd edilmiştir. Çünkü onlarda o hevâları yaratan Allah Taâlâ olduğu gibi, arzûlarına göre dalâlı, şaşkınlığı halkeden de O'dur. Bu idlâl de hatm ve tâbi' mertebesine gelmiş bulunursa hiçbir vechile hidâyet ihtimâli kalmaz. Şu hâlde burada idlâlden murad, dalâlı hatm demek olur. el-Bakara:7: ***"Allah onların kalblerini mühürledi..."*** âyetine bak. (*Hakk Dîni*, V, 3820-3821).

فانَّ اللَّهَ قال لِنَبِيِّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قُلْ ماأسْألُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أجْرٍ وما أنا
مِنَ المُتَكَلِّفِينَ وإنَّ قُرَيْشًا أبْطَؤُا عنِ الاِسْلاَمِ فَدَعا عَلَيْهِمُ النبىُّ صلى اللَّهُ عليْهِ
وسلم فقال اللَّهُمَّ أعِنِّى.عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأخَذَتْهُمْ سَنَةٌ حَتَّى هَلَكُوا
فِيها وأكَلُوا المَيْتَةَ والعِظامَ ويَرَى الرَّجُلُ مابَيْنَ السَّماءِ والأرْضِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ
فَجاءَهُ أبو سُفْيانَ فقال يامُحَمَّدُ جئْتَ تأمُرُنا بِصِلَةِ الرَّحِمِ وإنَّ قَوْمَكَ قَدْ
هَلَكُوا فادْعُ اللَّهَ فَقَرَأ فارْتَقِبْ يَوْمَ تأتِي السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ إلى قَوْلِهِ عائِدُونَ
أفَيُكْشَفُ عَنْهُمْ عَذَابُ الآخِرَةِ اذَا جاءَ ثُمَّ عادُوا إلى كُفْرِهِمْ فَذَلِكَ قَوْلَهُ تعالى
يَوْمَ نَبْطِشُ البَطْشَةَ الكُبْرَى يَوْمَ بَدْرٍ ولِزَاما يَوْمَ بَدْرٍ الم غُلِبَتِ الرُّومُ إلى سَيَغْلِبُونَ
والرُّومُ قَدْ مَضَي *

294-....... Mesrûk şöyle demiştir: Bir adam (Kûfe'nin) Kinde mevkiinde [439] hadîs söylerken (Kur'ân'da zikredilen ***Duhân*** (Âyet:10) hakkında):

— Kıyâmet günü bir duman gelecek de kâfirlerin, münâfıkların kulaklarını sağır, gözlerini kör edecek, mü'minlere de yalnız nezle hastalığı şeklinde te'sîr edecek, dedi.

Biz bu sözden korktuk da hemen İbn Mes'ûd'a geldik. İbn Mes'ûd birşeye yaslanır hâlde istirâhat ediyordu. Bu sözü işitince öfkelendi, hemen toparlanıp oturdu ve:

— Kişi bildiğini söylesin, bilmediği şey hakkında da ''Allah en bilendir'' desin! Çünkü insanın bilmediği birşey hakkında ''Bilmiyorum'' demesi de ilimden bir nevi'dir [440]. Çünkü Allah, kendi Peygamberi'ne: ***''De ki: Ben, buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiliğimden*** (birşey) ***teklîf edenlerden de değilim''*** (Sâd: 86) buyurmuştur (ve bununla hasımlarına karşı teblîğlerinde samîmî olduğunu söylemesini emretmiştir).

(Duman mes'elesine gelince, bu, dünyâda cereyân etmiştir. Bu, Kureyş'e âid bir vak'adır; Kindeli'nin sandığı gibi kıyâmete âid de-

---

439 Şârih Kirmânî, Kinde'nin Kûfe'de bir yerin adı olduğunu bildirmiştir. Şârih Aynî de bu adamın duman hakkındaki bu sözü Kinde kabîlesinden bâzı kimseler arasında söylemiş olması ihtimâli vardır, demiştir ki, Kinde, Yemen'den çıkan en büyük kabîlelerden olduğundan bu ihtimâl daha kuvvetlidir (Kâmil Mîrâs).

440 Çünkü ''Bilmiyorum'' sözü, bilinenle bilinmeyeni ayırdetmek ma'nâsını ifâde eder ki, bu da ilimden bir nevi'dir. Yoksa murâd, ilimsizlik ilim olur demek değildir (Kastallânî).

ğildir.) Şöyle ki: Kureyş müşrikleri İslâm Dîni'ni kabûlde ağır davranıp geri kaldılar, bunun üzerine Peygamber (S):

— *"Yâ Allah! Yûsuf Peygamber'in kavmi aleyhine verdiğin yedi kıtlık yılı gibi, Kureyş'e de yedi yıl* (yokluk azâbı) *vererek bana yardım et!"* diye duâ etti.

Bu bedduâ üzerine Kureyş'i şiddetli bir kıtlık yakaladı. O derecede ki, birçokları bu kıtlık içinde açlıktan helâk oldu. Ölü etleri ve kemikleri yediler. Aç olan kişi yerle gök arasındaki hava tabakasını (göz zayıflığından, kuraklığın dehşetli sisinden) duman şekli gibi görüyordu. Bu çok ciddî ve şiddetli hâl üzerine Kureyş başkanlarından Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de:

— Yâ Muhammed, sen bize geldin ve hısımlarla ilgilenmeyi emrediyorsun. Kavmin ise açlıktan helâk oldular. Artık onlar için duâ et, dedi.

(Peygamber'in duâsıyle kıtlık kalktı.)

İbn Mes'ûd bu sözlerin ardından şu âyetleri okudu:

"O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle. O duman insanları saracaktır. 'Bu pek yaman bir azâbdır' (diyecekler): ***Ey Rabb'imiz, bizden bu azâbı açıp kaldır. Çünkü biz îmân edeceğiz! Onlar için düşünüp ibret almak nerede? Kendilerine*** (hakîkatleri) ***açıklayan bir Rasûl geldiği hâlde. Yine ondan yüz çevirdiler. Ona: 'Bir öğretilmiş, bir bir mecnûn' dediler. Biz bu azâbı biraz açıp kaldıracağız.*** (Fakat) ***siz, hiç şübhe yok ki tekrar dönecek olanlarsınız"*** (ed-Duhân:10-15).

(Bu âyetlerde duhân azâbının açılacağı ve açıldığı bildiriliyor. Bu duman, Kindeli'nin dediği gibi âhiret azâbı olsaydı) bu âhiret azâbı bir kerre geldikten sonra Kureyş müşriklerinden kaldırılır mıydı? Kureyş müşrikleri (o kıtlıktan kurtulduktan) sonra yine küfürlerine, şirklerine döndüler. Bu dönekliğin cezâsını bildiren Allah'ın şu: ***"Çok büyük bir şiddet ve savletle kendilerini yakalayacağımız gün, muhakkak ki biz*** (onlardan) ***intikaam alıcılarız"*** (ed-Duhân:16) kavlindeki intikaam günü, Bedir günüdür. (Kindeli'nin sandığı gibi kıyâmet günü değildir. Alınan intikaam da Kureyş'in Bedir'de öldürülmeleridir). ***"Lizâmen"*** (el-Furkaan:77) ile murad da yine Bedir günüdür (müşriklerin Bedir'de esîr olmalarıdır). ***"Elif. Lâm. Mîm. Rûmlar mağlûb oldu. Yakın bir yerde. Hâlbuki onlar bu yenilmelerinin ardından gâlib olacaklar"*** (Âyet: 1-4) [441].

---

441 Bu hadîs, aynı isnâdla ve fakat metinde bâzı fazlalık ve eksiklikle Yağmur Duâsı Kitâbı, "Müşriklerin kıtlık sırasında müslümânlarla şefâat istemeleri bâbı"nda geçmişti.

"Rûm mağlûb oldu": Muhammed'e peygamberlik verildiği sıralarda Do-

٢٣٦ـ باب لاَ تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّهِ . لِدِينِ اللّهِ . خُلُقُ الأولين دِينُ الأَوَّلِينَ والفِطْرَةُ الإسْلاَمُ

236- BÂB:

"Allah'ın yaratışına hiçbirşey bedel olamaz"

(Âyet: 30),

"Allah'ın dînine hiçbirşey bedel olamaz" ma'nâsınadır.

"Bu, evvelkilerin âdetinden başka birşey değildir"

(eş-Şuarâ: 137)

"el-Fıtratu", "el-İslâmu" **ma'nâsınadır [442].**

şu Roma ile İrân, dünyânın en büyük iki devleti idiler... Peygamberliğin beşinci, yânî Mîlâd'ın 613'üncü senelerinde bu iki komşu ve rakîb devlet birbirleriyle kanlı bir muhârebeye girişmişlerdi. İrân, İkinci Husrev'in, Doğu Roma da Hırakl'in hükmünde idi. Hudûdları Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde birbirine temâs ediyordu. Filistin, Sûriye, Mısır ile Irak'ın bir kısmı ve Küçük Asya Rûmlar'a tâbi' idi. İranlılar Rûmlar'a iki taraftan hücûm ettiler. İrân orduları Rûm kuvvetlerini her iki cebheden geri atarak denize dökünceye kadar ta'kîb etmiş, Sûriye'deki bütün mukaddes şehirleri zabtetmiş. Mîlâd'ın 614'ncü yılında bütün Filistin'i ve Kudüs'ü istîlâ etmişti. Bu istilâ sırasında bütün kiliseler yıkılmış, İrânlılar'a katılan 26.000 Yahûdî, 60.000'den fazla Hıristiyan'ı kılıçtan geçirmişlerdi. İrân Kisrâsı'nın sarayı otuzbin maktülün kafatasıyle donatılmıştı.

Bu istilâ tûfânı burada durmayarak Mısır'ı da basmış, Mîlâd'ın 616'ıncı senesinde İrânlılar bir taraftan Nîl vâdîsini işgâl, diğer taraftan bütün Anadolu'yu istilâ ederek İstanbul'un Boğaziçi kıyılarına kadar gelmişler...

Romalılar'ın bu yenilgisi haberi Mekke'ye ulaştığı zamân müşrikler ferahlamış ve müslümânlara karşı: "Siz ve Nasârâ kitâb ehlisiniz, biz ve Farslar ümmîyiz, bizim kardeşlerimiz sizin kardeşlerinizi tepelediler, biz de sizi tepeleriz" demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in mu'cizesi olmak üzere bu âyet inip "Bıd'sinin"de, yânî üç ile dokuz yıl içinde Rûmlar bu yenilgilerinin arkasından kesin olarak galebe edecekler, haberini verdi. Nitekim Ebû Bekr bu âyet inince, o sevinen müşriklere: Allah sizin gözlerinizi aydınlatmayacak, Peygamber haber verdi. Vallâhi Rûmlar bıd' sinîn içinde Fârisler'e mutlak galebe edecekler, dedi. Netîcede üç sene üzerinde Ubeyy ibn Halef ile bahse giriştiler. Rasûlullah *"Bıd'sinîn, üç'ten dokuza kadardır, deveyi de seneyi de uzat"* buyurdu. Artırıp uzattılar. Bedir günü Rûmlar Farslar'a gâlib geldiler. Ebû Bekr de sonra o bahis tutulan yüz deveyi Ubeyy'in vârislerinden aldı, Peygamber'e götürdü. Peygamber: "Bunu sadaka yap" buyurdu... Bu âyetler Kur'ân'ın mu'cizelerindendir. Romalılar gâlib geldikleri gün, müslümânlar da Bedir'de zafer kazanmışlardı. O galebeyi Peygamber'e Cibrîl haber vermişti... Bu mu'cizenin hesâbî olarak gerçekleşişi hakkında geniş bilgi *Hakk Dîni*, V, 3795-3800'den okunmalıdır.

442 "Yaratış"ın, "Fıtrat"ın "Dîn" ma'nâsına da geldiğini göstermek için eş-Şuarâ: 137. âyetini başlıkta istidrâd olarak getirdi.

Fıtrat, "İlk yaratmak" demek olan *"Fatara"*dan masdar, binâyı nevi' olarak yaratılışın ilk tarz ve hey'etini ifâde eder. Burada her ferdin kendine mahsûs

٢٩٥ـ حدّثنا عَبْدَانُ أخبرنا عَبْدُ اللّهِ أخْبرنا يُونُسُ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبَرَنى أبُو سَلَمَةَ بنُ عبْد الرَّحْمنِ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم مامِنْ مَوْلُودٍ إلاَّ يُولَدُ عَلى الفِطْرَةِ فأبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أوْ يُنَصِّرَانِهِ أوْ يُمَجِّسانِهِ كما تُنْتَجُ البَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمعاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيها مِنْ جَدْعاءَ ثُمَّ يَقُولُ فِطْرَةَ اللّهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْها لاتَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّهِ ذٰلِكَ الدِّينُ القَيِّمُ *

295-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Her doğan çocuk, muhakkak fıtrat üzere doğurulur. Sonra anasıyle babası onu Yahûdî, yâhud Nasrânî, yâhud Mecûsî yaparlar. Nitekim her hayvanın yavrusu organları tam olarak doğar. Siz hiç o yavrunun burnunda, kulağında eksik, kesik birşey gördünüz mü?"*

Bundan sonra Ebû Hureyre (naklettiği hadîsin ma'nâsına delîl getirerek): ***"O hâlde sen yüzünü bir muvahhid olarak dîne, Allah'ın o fıtratına çevir ki, O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışına hiçbirşey bedel olamaz. Bu dimdik ayakta duran bir dîndir. Fakat insanların çoğu bilmezler"*** (Âyet:30) [443].

---

olan cüz'î fıtratı değil, bütün insanların insan olmak haysiyetiyle yaratılışlarında esas olan ve hepsinde ortak bulunan küllî fıtrattır... -***"Allah'ın yaratmasını değiştiren yok"*** yâhud ***"Allah yaratışına bedel bulunmaz"***.- Bu cümle inşâ veyâ ihbâr olarak birkaç ma'nâya muhtemildir: Yânî Allah'ın esas yaratışı olan fıtratı, gereği hilâfına giderek bozmaya, değiştirmeye kalkışmayın; çünkü Allah'ın yaratışına bedel bulunmaz; zâyi' ettiğiniz bir kaabiliyeti hiçbir san'atla yerine koyamazsınız. Yâhud Allah'ın yarattığı fıtratın hilâfına dîn uydurmaya, hükümler koymaya kalkışmayın... Yâhud Allah'ın halkını başkalarına isnâd etmeye, başkalarını Hâlık yerine koyup da şirk koşmaya, Allah'ın hükmünden çıkmaya çalışmayın. Çünkü Allah'ın yarattığı mülk, sizin yarattığınız mülkünüz gibi tebdîl olunmaz. Dîn, fıtratı değiştirmek için değil, fıtrattaki umûmî selâmeti inkişâf ettirmek içindir. ***"İşte doğru dîn budur"***; yânî eğriliklerden sakınıp umûm insanların üzerinde yaratılmış olduğu fıtratı, istikaametle ta'kîb etmektir (*Hakk Dîni*, V, 3824-3825).

443 Âyet ve hadîs, dîn duygusunun ve hakîkat aşkının insanlarda fıtrî oluşunu öğretmektedir. Hepsi fıtrat mîsâkında ***"Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"*** (el-A'râf:172) hitâbına ***"Evet"*** demiştir. İnsan olarak yaratılmayı kabûl etmekle yaradanın Rabb'liğine şâhid olmaya ahid vermiştir. Fıtratın, Fâtır'ına delâleti tabîî olduğu için, her insanın fıtratında, nefsine şuûrunun başlangıcında vicdânının derinliğinde bir hakk duygusu, Allah'ı tanıma gizlidir. Onun içindir ki başlarının son derece sıkıldığı zarûret zamânlarında inâdçı kâfirler bile derinden derine yaradana bir ilticâ hissi duyarlar. Nitekim ***"İnsanlara bir zarar isâbet etti mi Rabb'lerine, yalnız O'na dönerek duâ ederler..."*** (er-Rûm: 33) âyetiyle bu hatırlatılacaktır... (*Hakk Dîni*, V, 3822).

Bu hadîsin bir rivâyeti Cenâzeler Kitâbı'nda da geçmişti.

٣١ـ سُورَةُ لُقْمانَ

31- Lukmân Sûresi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

لاَتُشْرِكْ باللّٰهِ إنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ٭

"Hani Lukmân, oğluna -ona öğüt verirken- şöyle demişti: Oğulcağızım, Allah'a ortak koşma. Çünkü şirk elbette büyük bir zulümdür..."

(Âyet: 13) 444

٢٩٦ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأعْمَشِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عبْدِ اللّٰهِ رضى اللّٰهُ عنه قال لمَّا نَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إيمانَهُمْ بِظُلْمٍ شَقَّ ذَلِكَ علَى أصْحابِ رسولِ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه

---

444 Lukmân, oğlunun şahsında bütün müstakbel gençlere verdiği bu öğüdüne, en ehemmiyyetli olan ile başladı, o da şirkten men' etmesidir. Çünkü zulüm, birşeyi lâyık olduğu yerden başka yere koymaktır. Şirk Allah'ın hakkını Allah'tan başkasına vermektir. Aynı zamânda ***"And olsun ki biz Âdem oğulları'na üstün bir izzet ve şeref vermişizdir..."*** (el-İsrâ: 70) âyetiyle, Allah'ın mükerrem kıldığı, şeref verdiği insânî nefsi, mahlûka ibâdet ettirerek zelîl etmektir. İkinci olarak büyük bir zulümdür. Çünkü ma'bûdluğu hiç yeri olmayan ve olmasına hiçbir vechile imkân bulunmayan bir mevkie koymaktır. Şirk koşmak, ma'bûdluğu Allah'tan başkasına vermektir. Allah'tan başkasının ise ma'bûd olmasına hiçbir vechile cevâz ve imkân yoktur (*Hakk Dîni,* V. 3844).

وسلم وقالُوا أيُّنا لَمْ يَلْبِسْ إيمانَهُ بِظُلْمٍ فقال رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم إنَّهُ لَيْس بِذَلِكَ ألاَ تَسْمَعُ إلى قَوْلِ لُقْمانَ لاِبْنِهِ إنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ *

296-....... Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: ***"Îmân edenler, bununla berâber îmânlarına zulüm katmayanlar; işte emînlik ancak onlar içindir, doğru yola giden de onlardır"*** (el-En'âm:82) âyeti indiği zamân bu, Rasûlullah'ın sahâbîlerine ağır geldi ve:

— Hangimiz îmânına zulüm karıştırmaz ki? dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Buradaki zulüm sizin düşündüğünüz ma'nâda değildir. Lukmân'ın kendi oğluna hitâben söylediği sözünü işitmiyor musun:...* ***Şübhesiz ki şirk elbette büyük bir zulümdür..."*** buyurdu [445].

٢٣٧ــ بابٌ إنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ

237- BÂB:

"O sâatin ilmi, şübhesiz ki Allah'ın yanındadır"

(Âyet: 34).

٢٩٧ــ حدّثني إسْحاقُ عنْ جَرِيرٍ عنْ أبي حَيَّانَ عنْ أبي زُرْعَةَ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللَّهُ عنهُ أنَّ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ علَيْهِ وسلم كانَ يَوْمًا بارِزًا لِلنَّاسِ إذْ أتاهُ رجُلٌ يَمْشِي فقال يارسولَ اللَّهِ ما الايمانُ قال الإيمانُ أنْ تُؤْمِنَ باللَّهِ ومَلاَئِكَتِهِ ورسُلِهِ ولِقائِهِ وتُؤْمِنَ بالبَعْثِ الآخِرِ قال يارسولَ اللَّهِ ما الإسْلاَمُ قال الإسْلاَمُ أنْ تَعْبُدَ اللَّهَ ولاَ تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وتَقِيمَ الصَّلاَةَ وتُؤْتِيَ الزَّكاةَ المَفْرُوضَةَ وتَصُومَ رمَضانَ قال يارسولَ اللَّهِ ما الاِحْسانُ قال الاِحْسانُ أنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كانَّكَ تَراهُ فإنْ لَمْ تَكُنْ تَراهُ فانَّهُ يَراكَ قال يارسولَ اللَّهِ مَتى السَّاعَةُ قال ما المَسْؤُولُ عَنْها بأعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ ولٰكِنْ ساُحَدِّثُكَ عنْ أشْرَاطِها إذَا ولَدَتِ المَرْأةُ رَبَّتَها فَذَاكَ مِنْ أشْرَاطِها وإذا كانَ الحُفاةُ العُرَاةُ رؤُسَ النَّاسِ فَذَاكَ مِنْ

445 Rasûlullah bu hadîsinde, âyetteki zulmün alelâde bir haksızlık ma'nâsına olmayıp, Allah'a ortak tanıma zulmü olduğunu Lukmân'ın sözünü delîl getirerek tefsîr etmiş oluyor. Bu hadîsin bir rivâyeti Îmân Kitâbı'nda geçmişti.

أشْرَطِها فى خَمْسٍ لاَيَعْلَمُهُنَّ إلاَّ اللَّهُ إنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ويُنَزِّلُ الغَيْثَ
ويَعْلَمُ مافى الأرْحامِ ثُمَّ انْصَرَفَ الرَّجُلُ فقال رُدُّوا عَلَيَّ فأخَذُوا لِيَرُدُّوا فَلَمْ
يَرَوْا شَيْئًا فقال هٰذَا جِبْرِيلُ جاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ *

297- Bize İshâk ibn Râhûye, Cerîr ibn Abdilhamîd'den; o da Ebû Hayyân Yahyâ ibn Saîd'den; o da Ebû Zur'a'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den şöyle tahdîs etti: Bir gün Rasûlullah, meydanda, insanlar içinde oturuyordu. Derken yürüyerek bir adam O'na geldi de:

— Yâ Rasûlallah! Îmân nedir? diye sordu.

— *"Îmân Allah'a, meleklerine, rasûllerine ve Allah'a kavuşmaya inanman ve yine öldükten sonra son dirilmeye inanmandır"* diye cevâb verdi.

O zât:

— Yâ Rasûlallah! İslâm nedir? dedi.

Rasûlullah (S):

— *"İslâm Allah'a ibâdet etmen ve O'na hiçbirşeyi ortak kılmaman, namâzı kılman, farz kılınmış zekâtı vermen ve ramazânda oruç tutmandır"* dedi.

O zât:

— Yâ Rasûlallah! İhsân nedir? diye sordu.

Rasûlullah:

— *"İhsân, Allah'ı görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Eğer sen Allah'ı görmüyorsan, şübhesiz O seni görür"* buyurdu.

O zât:

— Yâ Rasûlallah! Kıyâmet ne zamân? dedi.

Rasûlullah:

— *"Bu mes'elede sorulan, sorandan daha âlim değildir. Lâkin ben sana onun* (daha evvel meydana gelecek) *alâmetlerini haber vereceğim: Kadın kendi sâhibesini doğurduğu zamân, işte bu, kıyâmetin alâmetlerindendir. Yalın ayaklılar, çıplaklar takımı insanların başkanları oldukları zamân, işte bu da kıyâmetin alâmetlerindendir. Kıyâmetin vakti, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği beş şeyin içindedir* (yânî beş şeyden biridir): ***O sâatin ilmi şübhesiz Allah'ın nezdindedir. Yağmuru O indirir. Rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şübhesiz Allah*** (herşeyi) ***bilendir, herşeyden haberdârdır*** (Âyet: 34)".

Sonra o zât ayrıldı gitti. Rasûlullah:

— *"Onu bana geri getirin"* buyurdu.

Sahâbîler onu geri çevirmek için aradılar, fakat hiçbirşey göremediler. Bunun üzerine Rasûlullah:

— *"Bu Cibrîl'dir, insanlara dînlerini öğretmek için geldi"* buyurdu [446].

٢٩٨ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ سُلَيْمانَ قال **حدّثنى** ابنُ وهْبٍ قال **حدّثنى** عُمَرُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ زَيْدِ بنِ عبْدِ اللَّهِ بنِ عُمَرَ أنَّ أباهُ حَدَّثَهُ أنَّ عبْدَ اللَّهِ ابنَ عُمَرَ رضى اللَّه عنهما قال قال النبىُّ صلى اللَّهُ عليه وسلّم مفاتِيحُ الغَيْبِ خَمْسٌ ثُمَّ قَرَأ إنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ ٭

298-....... Abdullah ibn Umer (R) tahdîs edip şöyle demiştir: Peygamber (S): *"Gaybın kilitleri beştir"* buyurdu, sonra şu âyeti okudu: ***"O sâatin ilmi şübhesiz ki Allah'ın yanındadır. Yağmuru O indirir..."*** [447].

---

446 Bu hadîsin bir rivâyeti Îmân Kitâbı, "Cibrîl'in Peygamber'e suâl sorması bâbı"nda geçmiş ve orada bâzı açıklamalar verilmişti.

447 Burada Fahruddîn er-Râzî der ki: Bâzı müfessirler, Allah Taâlâ bu âyet ile beş şeyi bilmeyi başkasından nefyetti, diyorlar. Gerçi öyle, lâkin maksûd o değildir. Çünkü Allah Taâlâ tûfân zamânında bir kum yığınındaki tek cevheri (atomu) ve rüzgârın onu doğudan batıya kaç kerre naklettiğini ve nerede olduğunu bilir, bunu başkası bilmez. Şu hâlde bu beş şeyi zikirde tahsîs etmenin vechi yoktur. Bu husûsta hakk olan şudur ki: "O günden korkun" buyurması, ***"Şübhe yok ki, Allah'ın va'di haktır"*** (Âyet: 33) diye o günün muhakkak vukû'u te'kîd edilmesi üzerine, "O gün ne vakit?" diye gelecek suâle karşı şu sûretle cevâb veriliyor: "Onu Allah'tan başkası bilmez ve lâkin muhakkak olacaktır" deniliyor. Ve kaç defalar geçtiği üzere, öldükten sonra diriltmek hakkında iki delîl de zikrolunuyor:

Birisi, Arz'ın ölümünden sonra diriltilmesi... Burada da şöyle denilmiş oluyor: "'Ey suâlci! Sen onun vaktini bilemezsin, fakat o olacak, Allah ona kaadirdir. Nasıl ki Arz'ı ölmüşken diriltiyor, yağmuru indiriyor".

İkincisi, ibtidâ-i halktır... Yânî sen onu bilmezsen de o olacaktır, Allah ona kaadirdir. Rahimdekini bilip yarattığı gibi ruhâmdan yaratmasını da bilir... (*Hakk Dîni*, V, 3852-3853).

٣٢ـ سورَةُ السَّجْدَةِ
32- es-Secde Sûresi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ مَهِينٍ ضَعِيفٍ:نُطْفَةُ الرَّجُلِ ضَلَلْنا هَلَكْنا : وقال ابنُ عَبَّاسٍ
الجُرُزُ الَّتِى لاَتُمْطَرُ إلاَّ مَطَرًا لاَيُغْنِى عَنْهَا شَيْئًا . نَهْدِ نُبَيِّنُ *

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"*Sonra O, bunun zürriyetini hakîr bir sudan yapmıştır*" (Âyet: 8);
buradaki "*Min mâin mehîni*", "Zaîf bir sudan" demektir ki, o da erkeğin menîsidir [448].

"*Biz yerde çürüyüp kaybolduğumuz vakit mi, hakîkaten biz mi yeni bir yaratılışta bulunacağız? dediler*" (Âyet: 10);
buradaki "*Dalalnâ*", "Helaknâ" (yânî "Helâk olduğumuz vakit mi?") ma'nâsınadır.

Ve İbn Abbâs şöyle dedi:
"*Suyu kupkuru ve çorak yere sevkettiğimizi, onunla gerek hayvanlarının, gerek kendilerinin kısmen*

---

448 Âyet, önceki ve sonrakileriyle şöyle bir bütünlüktedir:
"Yarattığı herşeyi güzel yapan, yaratmaya da çamurdan başlayan O'dur. Sonra O, bunun zürriyetini hakîr bir sudan yapmıştır. Sonra onu düzeltip tamamladı. İçine rûhundan üfürdü. Sizin için kulaklar, gözler, gönüller yarattı. Ne az şükrediyorsunuz!" (Âyet: 7-10).

yiyegeldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da görmeyecekler mi?"

(Âyet: 27);

buradaki *"el-Ardu'l-curuzu"*, "Kendisine hiçbir fayda vermeyecek olan tek yağmurdan başka yağmur yağdırılmayan (yâhud kendisinden yağmur ve bitki kesilmiş olan) toprak" ma'nâsınadır.

"Biz onlardan evvel nice nesiller helâk ettik. Yurtlarında kendileri de gezip duruyorlar. Bu onları hidâyete sevketmedi mi?" (Âyet: 26); **buradaki *"Eve lem yehdi"*, *"Eve lem yubeyyin"* (yânî: "Onlara beyân edip açıklamadı mı?") ma'nâsınadır [449].**

٢٣٨ــ بابُ قَوْلِهِ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مااُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ

238- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfât olarak gözlerin aydın olacağı neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"

(Âyet: 17).

٢٩٩ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللّهِ **حدّثنا** سُفْيانُ عَنْ أَبِي الزِّنادِ عنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عَنْ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قال قال اللّهُ تَبارَكَ وتعالى أَعْدَدْتُ لِعِبادِى الصَّالِحِينَ مالا عَيْنٌ رأَتْ ولاَ اُذُنٌ سَمِعَتْ ولاَ خَطَرَ عَلى قَلْبِ بَشَرٍ قال أبو هُرَيْرَةَ اقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مااُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ *

299-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ebu'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S): *"Mukaddes ve çok yüce olan Allah: Ben iyi kullarım için göz görmedik, kulak işitmedik ve insan kalbine gelmedik birtakım ni'metler hazırladım, buyurdu"* demiştir.

---

449 Ebû Zerr ve Ebû'l-Vakt rivâyetlerinde iki fiilde de böyle *"Yehdi"* ve *"Yubeyyin"* şeklinde "yâ" harfiyle gelmiş, bâzı nüshalarda ise *"Nehdi"* ve *"Nubeyyin"* şeklinde "nûn" harfiyle gelmiştir.

Ebû Hureyre (bunun ardından): İsterseniz şu âyeti okuyun, demiştir: ***"Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfât olarak gözlerin aydın olacağı neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"*** 450.

٣٠٠ــ حدّثنا عَلِيٌّ قال حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا أبو الزِّنادِ عنِ الأعْرجِ عنْ أبي هُرَيْرَةَ قال قال اللّهُ مِثْلَهُ قِيلَ لِسُفْيانَ رِوايَةً قال فأيُّ شَيْءٍ * وقال أبو مُعاوِيَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبي صالِحٍ قَرأ أبو هُرَيْرَةَ قُرَّاتِ *

300-....... Bize Ebu'z-Zinâd, el-A'rec'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre, bundan evvel geçen hadîs gibi, Rasûlullah'ın Allah şöyle buyurdu... dediğini rivâyet etmiştir. Bunda Sufyân ibn Uyeyne'ye:

— Sen Peygamber'den mi, yâhud kendi ictihâdından olarak mı rivâyet ediyorsun? diye soruldu.

O da:

— Rivâyet olmasaydı ben hangi şeyi söyleyebilirdim? dedi.

Ve Ebû Muâviye, el-A'meş'ten; o da Ebû Sâlih'ten olmak üzere; Ebû Hureyre ***"Kurrâtı"*** şeklinde cemi' lafzıyle okudu, dedi.

٣٠١ــ حدّثنى إسْحاقُ بنُ نَصْرٍ حدّثنا أبو أُسامَةَ عن الأعْمَشِ حدّثنا أبو صالِحٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ ﷺ يَقُولُ اللّهُ تعالى أعْدَدْتُ لِعِبادِى الصَّالِحِينَ مالاَ عَيْنٌ رأتْ ولا أُذُنٌ سَمِعَتْ ولا خطَرَ عَلى قَلْبِ بَشَرٍ ذُخْرًا بَلْهَ ما أُطْلِعْتُمْ عَلَيْهِ ثُمَّ قَرأ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ ماأُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أعْيُنٍ جَزاءً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *

301-....... Bize Ebû Sâlih, Ebû Hureyre(R)'den; o da Peygam-

450 Önceki iki âyet şöyledir: ***"Bizim âyetlerimize ancak öyle kimseler îmân ederler ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiği zamân, onlar büyüklük taslamayarak, yüzü üstü secdeye kapanırlar ve Rabb'lerini hamd ile tesbîh ederler. Yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümîd ile Rabb'lerine duâ ederler. Kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden de hayra sarfederler. Artık onlar için..."*** (Âyet: 15-17).

Buradaki 15. âyet, secde âyetidir. İmâm Müslim'in Ebû Hureyre(R)'den rivâyet ettiği bir hadîs meâli şöyledir: *"Âdem oğlu secde âyetini okuyup secde ettiği zamân şeytân ağlayarak çekilir ve: Eyvahlar olsun! Âdem oğlu secde ile me'mûr oldu, secde etti de cenneti kazandı. Ben ise secde ile emredildiğim hâlde ayak dayattım da âkıbet hakkım ateş oldu, der"* (Müslim, Îmân, 35. bâb: "Namâzı terkedene kâfirlik isnâdının beyânı bâbı", *Müslim Ter.*, I, 132-133 "81").

ber(S)'den şunu tahdîs etti: *"Yüce Allah: Ben sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbine gelmeyen birtakım ni'metler hazırladım ki, ey mü'min kulum, sen muttali' kılındığın* (yânî bildiğin) *ni'metleri bırak* (onlar Allah'ın gizli ni'metleri yanında çok hafiftir)*!"*

Râvî Ebû Hureyre (yâhud Peygamber), bundan sonra şu âyeti okudu: ***"Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfât olarak gözlerin aydın olacağı ni'metlerden neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez"*** [451].

---

451 Bu da Ebû Hureyre hadîsinin başka yoldan bir rivâyetidir. Bu hadîsler, *kudsî hadîsler*'dendir. Bunların ma'nâlarını Allah, Peygamberi'ne ya ilhâm ile yâhud rü'yâ ile bildirir, Peygamber de o ma'nâyı kendi ibâresiyle ümmetine tebliğ eder. Bunun için *kudsî hadîs,* ma'nâsı Allah tarafından ilhâm ve lâfzı Rasûlullah tarafından tertîb ve tebliğ edilen haberdir, diye ta'rîf edilir. *Kudsî hadîs*'in Kur'ân'dan farkı şöyledir: Kur'ân hem lâfzı, hem ma'nâsı Allah tarafından vahyedilmiştir. *Kudsî hadîs*'in yalnız ma'nâsı Allah tarafından ilhâm edilmiş, Peygamber hadîsi ise, Peygamber'in kendi ictihâdı ile vâki' olan tebliğleridir. Üçüncü kısmın hem lafzı, hem ma'nâsı Peygamber'e âiddir.

٣٣ـ سورة الأحزاب
33- el-Ahzâb Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ صَيَاصِيهِمْ قُصُورِهِمْ*

"*Kitâblılardan olup da onlara yardımda bulunanları da, yüreklerine korku düşürerek kalelerinden indirdi. Bir kısmını öldürüyordunuz, diğer bir kısmını da esîr ediyordunuz*" (Âyet: 26); buradaki "*Sayâsîhım*", "Kasrlarından, kalelerinden" ma'nâsınadır [452].

"*O Peygamber, mü'minlere öz nefislerinden daha yakındır. Zevceleri de analarıdır. Hısımlar da Allah'ın Kitâbı'nda birbirlerine, diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha yakındırlar. Şu kadar ki, dostlarınız için herhangibir iyilikte bulunmanız müstesnâ. Bu, Kitâb'da yazılıdır*"

(Âyet: 6).

---

452 *es-Sıysa:* Diken, dokumacıların bezin erş ve argacını düzdükleri dokumacı tarağı, horozun ayağında olan mahmûz, sığır ve geyik kısmının boynuzu, hısn ve hisâra denir ve mutlakaa hisar ve kal'aya ve palanga gibi sarp ve mu'tenâ' yere denir *(Kaamûs Ter.)*.

Bu âyetteki "***Kitâblılar***", Yahûdîler'den Kurayza oğulları'dır. Rasûlullah ile ahde girişmişlerken Nadîr oğulları'nın ısrârıyla dönmüşler, Ahzâb'a (yânî Medîne'ye saldıran düşman ordularına) yardım etmişlerdi. Ahzâb'ın bozulup dağıldığı gecenin sabâhı müslümânlar Medîne'ye dönüp silâhlarını bıraktıkları sı-

٣٠٢ــ حدّثني إبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ فُلَيْحٍ حدّثنا أبي عَنْ هِلاَلِ بنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ أبي عَمْرَةَ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضىَ اللّٰهُ عنهُ عنِ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم قال ما مِنْ مُؤْمِنٍ إلاّ وأنا أوْلى النَّاسِ بِهِ في الدُّنْيا والآخِرَةِ اقرؤُوا إنْ شِئْتُمُ النبيُّ أوْلى بالمُؤْمِنِينَ مِنْ أنْفُسِهِمْ فأيُّما مُؤْمِنٍ تَرَكَ مالاً فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كانُوا فإنْ تَرَكَ دَيْنًا أوْ ضَياعًا فَلْيَأْتِنِي وأنا مَوْلاهُ *

302-....... Bize babam Fulayh ibnu Süleymân, Hilâl ibn Alî'den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Amre'den o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Ben herbir mü'mine muhakkak dünyâ ve âhiret işlerinde insanların en yakınıyımdır. İsterseniz* (delîl için) ***O Peygamber, mü'minlere öz nefislerinden daha yakındır...*** *âyetini okuyunuz. Herhangibir mü'min ölür de mal bırakırsa, bu mala kim olursa olsun, onun asabesi mîrâsçı olsun. Herhangibir mü'min de borç yâhud* (fakîr bir) *âile bırakırsa, o da bana gelsin, ben onun velîsiyim"* [453].

٢٣٩ــ باب ادْعُوهُمْ لآبائِهِمْ هُوَ أقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ

239- BÂB:

"Onları babalarına nisbetle çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur..." (Âyet: 5).

---

rada Cibrîl, Rasûlullah'a gelmiş: "Zırhını çıkarıyor musun? Melekler henüz silâhı bırakmadılar. Allah sana Kurayza oğulları üzerine yürümeni emrediyor, ben de onlara gidiyorum" demişti. Bunun üzerine "İkindiyi Kurayza oğulları'nda kılsınlar!" diye insanlara i'lân edildi, vardılar, yirmi-yirmibeş gece muhâsara ettiler. Rasûlullah'ın hükmüne inmeleri teklîf olundu, inmediler; Sa'd ibn Muâz'ın hükmüne inmeye râzı oldular. O da muhâriblerin öldürülmesine, çocuklar ve kadınların esîr edilmesine hükmetmiş idi ki, vak'a meşhûrdur (*Hakk Dîni*, V, 3888).

Birçok Buhârî nüshalarında bundan sonra 6. âyet vardır.

453 Hadîsin üst taraftaki âyete uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Ödünç İsteme Kitâbı, "Borç bırakan üzerine cenâze namâzı kılma bâbı"nda da geçmişti. Peygamber'in dünyâ ve âhiret işlerinin hepsinde mü'minlere kendi öz nefislerinden daha yakın olması şöyledir: Çünkü Peygamber, mü'minlere işlerinin hepsinde iyilik ve selâmetlerini gerektirecek şeylerden başkasını emretmez ve râzı olmaz. Fakat nefis böyle değildir. Binâenaleyh mü'minler Peygamber'i kendi nefislerinden daha çok sevmeli, O'nun emrini herşeyden üstün ve geçerli tanımalıdır (Beydâvî).

٣٠٣ـ حدّثنا مُعَلَّى بنُ أسَدٍ حدّثنا عَبْدُ العَزيزِ بنُ المُخْتارِ حدّثنا مُوسَى بنُ عُقْبَةَ قال حدّثنى سالِمٌ عَنْ عبْدِ اللّهِ بنِ عُمَرَ رضىَ اللّهُ عنهما أنّ زَيْدَ بنَ حارِثَةَ مَوْلى رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم ماكُنّا نَدْعُوهُ إلاّ زَيْدَ بنَ مُحَمَّدٍ حتّى نَزَلَ القُرْآنُ ادْعُوهُمْ لآبائِهِمْ هُوَ أقْسَطُ عِنْدَ اللّهِ *

303-....... Mûsâ ibn Ukbe şöyle dedi: Bana Sâlim, babası Abdullah ibn Umer(R)'den şöyle tahdîs etti: Biz Rasûlullah'ın âzâdlısı olan Zeyd ibn Hârise'yi Kur'ân'daki şu âyet ininceye kadar ancak Zeyd ibnu Muhammed diye çağırır dururduk: *"Onları babalarına nisbetle çağırın. Bu, Allah indinde daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız, o hâlde dînde kardeşleriniz, dostlarınızdır. Hatâ ettiklerinizde ise üstünüze bir vebâl yoktur. Fakat kalblerinizin kasdettiğinde vebâl vardır. Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"* 454.

٢٤٠ـ بابٌ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ ومِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وما بَدَّلُوا تَبْدِيلاً نَحْبَهُ عَهْدَهُ . أقْطارِها جَوانِبُها . الفِتْنَةَ لأتَوْها لأعْطَوْها

240- BÂB:

"Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adadığını ödedi, kimi de bunu bekliyor. Onlar hiçbir sûretle ahidlerini değiştirmediler"

(Âyet: 23).

"*Nahbehu*", "Ahdehu" (yânî "Sözünü") demektir.
"Eğer (Medîne'nin) etrafından üzerlerine girilmiş olup da sonra kendilerinden fitne istenseydi, muhakkak ki

---

454 Bu hadîsi Müslim de Fadâil Kitâbı'nda getirmiştir: *Müslim Ter.*, VII, 331 "2425".
Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Çünkü hadîs, âyetin inme sebebini beyân etmektedir: Zeyd ibn Hârise çocukken esîr edilmiş, onu Hakîm ibn Hizâm, teyzesi Hadîce için satın almıştı. Hadîce, Peygamber ile evlenince onu kendisine hediye etmişti. Babası ve amcası sonra onu Peygamber'den istemiş, Peygamber Zeyd'i muhayyer kılmış, o da Peygamber'i tercîh etmişti. Bunun üzerine Peygamber Zeyd'i âzâd etmiş, oğulluk edinmişti. Onu Muhammed'in oğlu Zeyd diye çağırırlardı *(Medârik)*. Bu âyet inince, herkesi kendi babasının adıyle çağırmak emredildiği için böyle yapılmıştır.

bunu hemen yaparlardı, bundan pek az(bir zamândan) fazla geri kalmazlardı'' (Âyet: 14); **buradaki *''Aktârihâ''*, "Cevânibihâ"; *''Fitne istenseydi elbette bunu getirirlerdi''*, "Elbette bunu verirlerdi" ma'nâsınadır** [455].

٣٠٤ــ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ الأَنْصارِيُّ قال حدّثني أَبِي عنْ ثُمَامَةَ عنْ أَنسِ بنِ مالِكٍ رضي اللّهُ عنه قال نُرَى هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِي أَنسِ بنِ النَّضْرِ مِنَ المُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا ما عَاهَدُوا اللّهَ عَلَيْهِ *

304-....... Enes ibn Mâlik (R): Biz şu ***''Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardır...''*** âyetini sonuna kadar Enes ibn Nadr (ile benzerleri) hakkında indiğini düşünür dururduk, demiştir [456].

٣٠٥ــ حدّثنا أَبُو اليَمانِ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أخبرني خارِجَةُ بنُ زَيْدِ بنِ ثابِتٍ أَنَّ زَيْدَ بنَ ثابِتٍ قال لَمَّا نَسَخْنا الصُّحُفَ في المَصاحِفِ فَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يَقْرَأُها لَمْ أَجِدْها مَعَ أَحَدٍ إلاَّ مَعَ خُزَيْمَةَ الأَنْصارِيِّ الَّذي جَعَلَ رسولُ اللّهِ ﷺ شَهادَتَهُ شَهادَةَ رَجُلَيْنِ مِنَ المُؤْمِنِينَ رِجالٌ صَدَقُوا ماعاهَدُوا اللّهَ عليْهِ *

305-....... ez-Zuhrî şöyle dedi: Bana Hârice ibnu Zeyd ibn Sâbit haber verdi ki, babası Zeyd ibn Sâbit şöyle demiştir: Biz (Hafsa'nın yanındaki) Kur'ân sahîfelerini Mushaflara naklettiğimiz sırada el-Ahzâb Sûresi'nden bir âyeti -ben onu Rasûlullah her zamân okurken işitip durduğum hâlde- kaybettim. Ve o âyeti (yazılı olarak) hiçkimsenin yanında bulamamıştım. Yalnız ben onu Rasûlullah'ın, tek başına şâhidliğini iki kimsenin şâhidliğine denk tuttuğu Ensâr'dan Huzeyme(ibn Sâbit)'in yanında bulmuştum. (En sonunda, onu da hey'etin kararıyle Mushaf'taki sûresine koyduk.) O âyet, Allah'ın: ***''Mü'-***

---

455 Buradaki fitne, dînden dönmeleri ve müslümânlarla savaşmalarıdır (Beydâvî).

456 Hadîs başlıktaki âyeti içine aldığı için başlıkla uygunluğu açıktır. Bu hadîs, Buhârî'nin Müslim'den ayrı olarak rivâyet ettiği hadîslerdendir. Bunun uzun bir metinle bir rivâyeti Cihâd Kitâbı'nın baş taraflarında geçmişti. Bu Enes ibn Nadr, Uhud harbinde şehîd edilmiştir.

minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardır..." kavlidir [457].

٢٤١ــ بابٌ قَوْلُهُ ياأَيُّها النبيُّ قُلْ لأَزْوَاجِكَ إنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الحَياةَ الدُّنْيا وزِينَتَها فَتعالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلاً . وقال مَعْمَرٌ التَّبَرُّجُ أنْ تُخْرِجَ مَحاسنَها : سُنَّةَ اللَّهِ اسْتَنَّها جَعَلَها

241- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eğer siz dünyâ hayâtını ve onun zînetini arzû ediyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim"

(Âyet: 28).

Ve Ma'mer: "*et-Teberrüc*" (Âyet: 33), kadının kendi güzelliklerini (erkeklere göstermek için) meydana çıkarmasıdır. "*Sünnete'llâhi*" (Âyet: 38), "Allah onu sünnet yaptı, Allah onu kaanûn yaptı" ma'nâsınadır, dedi [458].

٣٠٦ــ حدّثنا أَبو اليَمانِ أَخْبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أَخْبرَنى أَبو سلَمَةَ بنُ عَبْدِ الرحْمٰنِ أنَّ عائِشَةَ رضى اللَّه تعالى عنها زَوْجَ النبيِّ صلى اللَّهُ

---

457 Başlığa uygunluğu bundan önceki hadîste söylediğimiz gibidir. Bu hadîsin bir rivâyeti de Cihâd Kitâbı, "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler vardır bâbı"nda geçmişti. Denildi ki, kaybedilip de Huzeyme'nin yanında bulunan âyet et-Tevbe Sûresi'nin sonu idi. Buna şöyle cevâb verilmişti: Hasra delîl yoktur. Her iki âyet'in de başkasında değil de, Huzeyme'nin yanında olmalarında hiçbir mahzûr yoktur. Diğer bir cevâb: Birincisi hurma dallarından ve benzeri yazı malzemesinden Mushaf'a nakledildiği sırada idi, ikincisi de sahîfelerinden Mushaf'a nakledildiği sırada idi (Aynî).

Bu âyetin sübûtu âhâd yoluyla olmuştur, Kur'ân ancak tevâtür ile sâbit olur denilemez. Çünkü o âyet sahâbîler yanında mütevâtir idi. Bunun için Zeyd: Ben onu Rasûlullah her zamân okurken işitip dururdum, demiştir. Umer de: Ben şehâdet ediyorum ki, bu âyeti Rasûlullah'tan muhakkak işitmişimdir, demiştir. Ubeyy ibn Ka'b, Hilâl ibn Umeyye ve daha başkaları da böyle söylemişlerdir (Kastallânî).

458 Ma'nâ şudur: Geçen bütün peygamberler hakkında Allah'ın sünneti, onlara halâl kıldığı şeylerle kendilerini muâheze etmemektir. Bunda nikâhın bütün peygamberlerin sünneti, yânî kaanûnu olduğuna delîl vardır da denildi.

عليه وسلم أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم جاءَها حِينَ أَمَرَ اللّهُ أَنْ يُخيِّرَ أَزْوَاجَهُ فَبَدأَبِي رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال إنِّي ذَاكِرٌ لَكِ أَمْرًا فَلاَ عَلَيْكِ أَنْ تَسْتَعْجِلِي حَتَّى تَسْتَأْمِرِي أَبَوَيْكِ وقَدْ عَلِمَ أَنَّ أَبَوَيَّ لَمْ يَكُونا يأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ قالَتْ ثُمَّ قال إنَّ اللّهَ قال ياأَيُّها النبيُّ قُلْ لأَزْواجِكَ إلى تَمام الآيَتَيْنِ فَقُلْتُ لَهُ فَفِي أَيِّ شَيْءٍ هٰذَا أَسْتَأْمِرُ أَبَوَيَّ فإِنِّي أُرِيدُ اللّهَ ورسولَهُ والدَّارَ الآخِرَةَ *

306-....... ez-Zuhrî şöyle dedi: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdi; ona da Peygamber'in zevcesi Âişe (R), Allah kadınlarını muhayyer kılmasını emrettiği zamân Rasûlullah'ın kendisine geldiğini haber verip, şöyle demiştir: Rasûlullah muhayyer kılmaya benden başladı da:

— *"Ben sana birşey zikredeceğim, anan ve babanla istişâre edinceye kadar acele cevâb vermen gerekmez"* dedi.

Hâlbuki kendisi ebeveynimin benim O'ndan ayrılmamı emreder olmadıklarını kesince bilmişti.

Âişe dedi ki: Sonra Rasûlullah (S):

— *"**Şübhesiz ki Allah Ey Peygamber, zevcelerine şunu söyle: Eğer siz dünyâ hayâtını ve onun zînetini istiyorsanız, gelin size boşama bedellerini vereyim de sizi güzellikle salıvereyim...** buyuruyor"* deyip, iki âyetin tamâmını okudu.

Ben de ona:

— Zikrettiğin bu iki işin hangisi hakkında ben ebeveynime danışacağım? Ben elbette Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu isterim, dedim [459].

٢٤٢ــ بابُ قَوْلِهِ وإنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّهَ ورسولَهُ والدَّارَ الآخِرَةَ فانَّ اللّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِناتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا

242- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

459 Başlıkta ve hadîste metni verilen âyete *"Tahyîr Âyeti"* denilir. Peygamber'in kadınları dünyâ zînetleri ve bol maîşet istemişlerdi. Bir taraftan da birbirlerine karşı besledikleri kadınlık kıskançlığı ile Peygamber'e ezâ etmişlerdi. Bu sebeble huzûrsuz olan Peygamber, bir ay kadar kadınlarını bırakmış ve inzivâya çekilmişti. İşte Tahyîr Âyetleri denilen bu iki âyet, bu sebeble inmiştir. Bu muhayyer kılma sonunda dokuz kadın da Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhireti tercîh etmişlerdir.

"Eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu diliyorsanız şübhe yok ki Allah, içinizden güzel hareket edenler için büyük mükâfât hazırlamıştır"
(Âyet: 29).

٣٠٧ــ وقال قَتادَةُ واذْكُرْنَ مايُتْلَى فى بُيُوتِكُنَّ مِنْ آياتِ اللَّهِ والحِكْمَةِ القُرْآنِ والسُّنَّةِ . وقال اللَّيْثُ **حدّثنى** يُونُسُ عنِ ابنِ شِهاب قال أخبَرَنِى أبُو سَلَمَةَ بنُ عبْدِ الرَّحْمٰنِ أنَّ عائِشَةَ زَوْجَ النبىِّ صلى اللّه عليهِ وسلم قالَتْ لمَّا اُمِرَ رسُولُ اللّه صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم بِتَخْيِيرِ أزْواجِهِ بَدَأ بِى فقال إنِّى ذَاكِرٌ لَكِ أمْرًا فَلاَ عَلَيْكِ أنْ لاتَعْجَلِى حَتَّى تَسْتَأْمِرِى أبَوَيْكِ قالَتْ وقَدْ عَلِمَ أنَّ أبَوَىَّ لَمْ يَكُونا يأْمُرَانِى بِفِرَاقِهِ قالَتْ ثُمَّ قال إنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَناؤُهُ قال ياأيُّها النبىُّ قُلْ لأزْواجِكَ إنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الحَياةَ الدُّنْيا وزِينَتَها إلى أجْرًا عَظِيمًا قالَتْ فَقُلْتُ فَفِى أىِّ هٰذَا أسْتامِرُ أبَوَيَّ فإنِّى اُرِيدُ اللَّهَ ورسولَهُ والدَّارَ الآخِرَةَ قالَتْ ثُمَّ فَعَلَ أزْواجُ النبىِّ صلى اللَّهُ عليْه وسلم مِثْلَ مافَعَلْتُ *تابَعَهُ مُوسَي بنُ أعْيَنَ عنْ معْمَرٍ عنِ الزُّهْرِىِّ قال أخبرنى أبُو سَلَمَةَ : وقال عبْدُ الرَّزَّاقِ وأبُو سُفْيانَ المَعْمَرِىُّ عنْ مَعْمَرٍ عنِ الزُّهْرِىِّ عنْ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ *

307- Ve Katâde (Yüce Allah'ın şu) ***"Allah'ın evlerinizde okunup duran âyetlerini ve hikmeti hatırlayın"*** (Âyet:34) kavli hakkında: Buradaki Allah'ın âyetleri ile hikmet, Kur'ân ile sünnet'tir, demiştir.

Ve İmâm el-Leys ibn Sa'd şöyle dedi; Bana Yûnus ibn Yezîd tahdîs etti ki, İbn Şihâb şöyle demiştir: Bana Ebû Seleme ibnu Abdirrahmân haber verdi ki, Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) kadınlarını muhayyer kılmakla emrolunduğu zamân bu işe benden başladı ve:

— *"Ben sana bir emir anlatacağım. Cevâb vermekte acele etmemenden sana bir zarar yoktur, tâ ki ebeveynine danışasın"* buyurdu.

Âişe dedi ki: Rasûlullah ebeveynimin bana O'ndan ayrılmayı emretmeyeceklerini muhakkak bilmekteydi.

Âişe dedi ki: Sonra Rasûlullah şöyle dedi:

— ***"Şübhesiz senâsı ulu olan Allah şöyle buyurdu: Ey Peygamber! Zevcelerine şöyle söyle: Eğer siz dünyâ hayâtını ve onun zînetini istiyorsanız, gelin size boşama bedellerini vereyim de hepinizi güzel-***

likle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı ve Rasûlü'nü, ve âhiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki, Allah içinizden güzel hareket edenlere pek büyük bir mükâfât hazırlamıştır".

Âişe dedi ki: Ben de:

— Bunun hakkında mı ebeveynime danışacağım? Ben elbette Allah'ı ve Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu isterim, dedim.

Âişe dedi ki: Sonra Peygamber'in diğer zevceleri de benim yaptığım gibi yaptılar.

el-Leys'e Mûsâ ibn A'yen, Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den şeklinde mutâbaat etti. ez-Zuhrî: Bana Ebû Seleme haber verdi, demiştir. Ve Abdurrazzâk ile Ebû Sufyân el-Ma'meriyyu da Ma'mer'den; o da ez-Zuhrî'den; o da Urve'den; o da Âişe'den olmak üzere söylediler [460].

٢٤٣ــ بابٌ قَوْلُهُ وتُخْفِي فى نَفْسِكَ ما اللَّهُ مُبْدِيهِ وتَخْشَى النَّاسَ واللَّهُ أَحَقُّ أنْ تَخْشاهُ

243- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah kendisinden korkmana daha çok lâyıktı"

(Âyet: 37).

٣٠٨ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حدّثنا مُعَلَّى بنُ مَنْصُورٍ عنْ حَمَّادِ بنِ زَيْدٍ حدّثنا ثابِتٌ عنْ أَنسِ بنِ مالِكٍ رضى اللَّهُ عَنْهُ أنَّ هٰذِهِ الآيَةَ وتُخْفِي فى نَفْسِكَ ما اللَّهُ مُبْدِيهِ نَزَلَتْ فى شأْنِ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ وزَيْدِ بنِ حارِثَةَ *

308-....... Hammâd ibn Zeyd şöyle dedi: Bize Sâbit el-Bunânî, Enes ibn Mâlik(R)'ten, bu ***"Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyordun..."*** âyeti, Zeyneb ibnetu Cahş ile Zeyd ibn Hârise hakkında indi, diye tahdîs etti [461].

---

460 Bu da geçen hadîsin başka bir yoldan gelenidir. Buhârî bunun bir rivâyetini Talâk'ta, Müslim ise Nikâh'ta getirmiştir: *Müslim Ter.*, IV, 419 "1475".

461 Âyetin tamâmı şöyledir: ***"Hatırla o zamânı ki, Allah'ın kendisine ni'met verdiği ve senin de yine kendisine lûtufta bulunduğun zâta sen: Zevceni uhdende tut.***

٢٤٤ــ بابُ قَوْلِهِ تُرْجِيءُ مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وتُؤْوِى إِلَيْكَ مَنْ تَشاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْكَ . قال ابنُ عَبَّاسٍ تُرْجِيءُ تُؤَخِّر أَرْجِئْهُ أَخِّرْهُ

244- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Kadınlarından kimi dilersen (nevbetinden) geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi istersen (yanına almakta) de sana güçlük yoktur..." (Âyet: 51).

İbn Abbâs "*Turciu*", "Tuahhıru(= Geri bırakırsın)" ma'nâsınadır; "*Erci'hu*"(el-A'râf: 110, eş-Şuarâ: 139), **"Ahhırhu(= Onu geri bırak)" demektir, demiştir.**

٣٠٩ــ حدّثني زَكَرِيَّاءُ بنُ يَحْيَى حدّثنا أَبُو أُسامَةَ قال هِشامٌ حدّثنا عَنْ أَبِيهِ عَنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ كُنْتُ أَغارُ عَلَى اللاَّتِي وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِرَسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وأَقُولُ أَتَهَبُ المَرْأَةُ نَفْسَها فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تعالى تُرْجِيءُ مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوِى إِلَيْكَ مَنْ تَشاءُ وَمَنْ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلاَ جُناحَ عَلَيْكَ قُلْتُ ما أَرَى رَبَّكَ إِلاَّ يُسارِعُ فِى هَوَاكَ *

309-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Ben nefislerini Rasûlullah'a hibe eden (ve mehirsiz nikâh olunan) kadınları ayıplardım ve:

— Hiç kadın, kadınlığını (mehirsiz) hibe eder mi? derdim.

Yüce Allah: ***"O kadınlardan kimi dilersen geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi istersen*** (yanına almakta) ***de sana güçlük yoktur. Gözleri aydın olup tasalanmamalarına ve kendilerine verdiğin ile hepsinin hoşnûd olmalarına en elverişli olan budur. Allah kalblerinizde olanı bilir. Allah hakkıyle bilendir, ukûbette acele etmeyendir"*** âyetini indirince, o zamân (anladım ki, Allah, Peygamberi'ne mü'minlerin üstünde bir hakk ve yüksek bir irâde vermiştir,) ben Rasûlullah'a:

Allah'tan kork, diyordun da insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah kendisinden korkmana daha çok lâyıktı. Şimdi mâdem ki Zeyd o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık. Tâ ki oğullukların kendilerinden ilişiklerini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine günâh olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir".

— Rabb'in Ta'âlâ (kadınlarının değil), ancak Sen'in arzûnun gerçekleşmesine çabukluk veriyor, dedim [462].

٣١٠ـ حدّثنا حِبَّانُ بنُ مُوسَى أخبرنا عَبْدُ اللّهِ أخبرنا عاصِمٌ الأَحْوَلُ عنْ مُعاذَةَ عنْ عائشَةَ رضى اللّهُ عَنْها أن رسولَ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم كانَ يَسْتأذِنُ في يَوْمِ المَرأةِ مِنَّا بَعْدَ أنْ أُنزِلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ تُرْجِىءُ منْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وتُؤْوِى اليْكَ مَنْ تَشاءُ ومَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلا جُناحَ عَلَيْكَ فَقُلْتُ لَها ما كُنْتِ تَقُولِينَ قالَتْ كُنْتُ أقُولُ لَهُ إنْ كانَ ذَاكَ إلَيَّ فَانِّى لا أُرِيدُ يا رسولَ اللّهِ أنْ أُوثِرَ عَلَيْكَ أحَدًا * تابَعَهُ عَبَّادُ بنُ عَبَّادٍ سَمِعَ عاصِمًا *

310-....... Âsım el-Ahvel, Muâze(bintu Abdillah el-Adeviyye)'den; o da Âişe(R)'den haber verdi ki, Rasûlullah (S) şu *"**Onlardan kimi dilersen nevbetinden geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi istersen yanına almakta da sana güçlük yoktur...**"* âyeti indikten sonra, biz kadınlarından nevbetinde bulunduğu kadının gününde (öbür kadına yönelmek isteyince) her zamân izin isterdi.

Muâze dedi ki: Ben Âişe'ye:

— Sen Rasûlullah'a ne der idin? diye sordum.

Âişe:

— Ben de O'na: Yâ Rasûlallah, eğer izin vermek bana âid (bir hakk) ise, ben Sen'in üzerine hiçbir kimseyi tercîh etmek istemem! diye cevâb verirdim, dedi [463].

Bu hadîsi Abbâd ibnu Abbâd da Âsım el-Ahvel'den işitmekte Abdullah ibnu'l-Mubârek'e mutâbaat etmiştir.

٢٤٥ـ بابٌ قَوْلُهُ لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النبيِّ إلاَّ أنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إلَى طَعامٍ غَيْرَ ناظِرِينَ إناهُ ولَكِنْ إذَا دُعِيتُمْ فادْخُلوا فَإذا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا

462 Âişe bu hadîsinde Meymûne bintu'l-Hâris gibi bâzı kadınların mehirsiz olarak Peygamber'le evlenmeye tâlib olduklarına işâret etmiştir. Bu yalnız Peygamber'e has bir uygulama idi, ümmet ferdlerini şâmil değildi.

463 Âişe'nin bu sözü, kendisinin edeb ve fetânetinin şâheser bir delîlidir. Bu hadîsi Müslim de et-Talâk'ta getirmiştir.

وَلاَ مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كانَ يُؤْذِي النبِىَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ واللَّهُ
لا يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقِّ وإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعًا فاسأَلُوهُنَّ مِنْ وراءِ حِجابٍ
ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وقُلُوبِهِنَّ وما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رسولَ اللَّهِ ولا
أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا : يُقالُ
إناهُ إِدْراكُهُ أَنى يأنِى أناةً لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا إِذَا وصَفْتَ صِفَةَ
المُؤَنَّثِ قُلْتَ قَرِيبَةً وإِذَا جَعَلْتَهُ ظَرفًا بَدَلاً ولَمْ تُرِدِ الصِفَةَ نَزَعْتَ الهاءَ
مِنَ المُؤَنَّثِ وكَذَلِكَ لَفْظُها في الواحِدِ والاثْنَيْنِ والجَمِيعِ لِلذَّكَرِ والأُنْثى

245- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

''Ey îmân edenler, Peygamber'in evlerine -yemeğe da'vet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın- girmeyin. Fakat da'vet olunduğunuz zamân girin.
Yemeği yiyince dağılın. Söz dinlemek veyâ sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu, Peygamber'e ezâ vermekte, o sizden utanmaktadır. Allah ise hakk(ı açıklamak)tan çekinmez. Bir de onun zevcelerinden luzumlu birşey istediğiniz vakit perde ardından isteyin. Bu, hem sizin kalbleriniz, hem onların kalbleri için daha temizdir.
Sizin Allah'ın Rasûlü'ne ezâ vermeniz doğru olmaz, kendinden sonra da zevcelerini nikâhla almanız da ebedî câiz değildir. Bu, Allah katında çok büyük(bir günâh)tır''

(Âyet: 53) [464].

Denilir ki ''*İnâhu*'', "İdrâkuhu" (ve "Bulûğuhu", yânî "Erişmek vakti gelmek") ma'nâsınadır. Yine "Enâ, Ye'nî, Enâten" ("Fe huve ân") denilir.

---

464 Abdullah ibn Abbâs'tan gelen rivâyette, birtakım kimseler yemek vaktinden evvel Rasûlullah'ın evine gelirler, yemek yemek için bekleşirlerdi. Yemek yedikten sonra da gitmek bilmezlerdi. Rasûlullah bunların saygısız hâlinden çok sıkılır, onlara çıkıp gidin de diyemezdi. Başlıktaki âyet bunun üzerine inmiştir.

Müfessir Mukaatil'in beyânına göre, Talha ibn Ubeydillah: Rasûlullah vefât ederse Âişe'yi muhakkak ben eş edineceğim, derdi. Bu âyet, mü'minlerin anaları olan Peygamber kadınlarını nikâh etmenin harâmlığını bildirdi. Kurtubî'nin rivâyetine göre, bu âyet inince Talha bu sözünden pişmânlık duymuş ve Mekke'ye yayan giderek Ka'be'de tevbe etmiş ve affa erişmiştir.

"*Lealle's-sâate tekûnu karîben* = *Belki de o sâat yakındır*" (eş-Şûrâ: 17) (Kıyâs olan *tâ* ile "Karîbeten" demek idi. Müellif buna şöyle cevâb verdi:) Müennes ismin sıfatını vasıf yaptığın zamân "tâ-ı merbûta" ile "Karîbeten" dersin. Onu zamân zarfı (yânî zamân ismi) veyâ sıfattan bedel, yânî sıfatın yerine isim yaptığın zamân ve sıfatı kasdetmediğin zamân ise müennesten "Hâ"yı (yânî yuvarlak tâ'yı) çıkarır, "*Karîben*" dersin. Burada (Şûrâ Âyeti'nde) zikredilen kelimenin lafzı da böyledir. Onda sıfat irâde etmezsen, erkek ve dişi için lafzında vâhid, tesniye ve cemi' müsâvî olur (tâ'sız, tesniyesiz ve cemi'siz olur).

٣١١ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قال قال عُمَرُ رضى اللّهُ عنه قُلْتُ يارسولَ اللّهِ يَدْخُلُ عَلَيْكَ البَرُّ والفاجِرُ فَلَوْ أَمَرْتَ أُمَّهاتِ المُؤْمِنِينَ بالحاجابِ فأَنْزَلَ اللّهُ آيَةَ الحِجابِ *

311-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle dedi: Umer ibnu'l-Hattâb (R) şöyle dedi: Ben:

— Yâ Rasûlallah! Senin yanına hayırlı hayırsız kimseler giriyor, mü'minlerin analarına perde içine girmelerini emretsen! dedim.

Bu dileğim üzerine Allah, Hicâb Âyeti'ni indirdi [465].

٣١٢ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ الرَّقاشِيُّ حدّثنا مُعْتَمِرُ بنُ سُلَيْمانَ قال سَمِعْتُ أَبِى يقُولُ حدّثنا أَبو مِجْلَزٍ عَنْ أَنَسٍ بنِ مالِكٍ رضى اللّهُ عنه قال لَمَّا تَزَوَّجَ رسُولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْه وسلم زَيْنَبَ ابْنَةَ جَحْشٍ دَعا القَوْمَ فَطَعِمُوا ثُمَّ جَلَسُوا يَتَحَدَّثُونَ وإذَا هُوَ كأَنَّهُ يَتَهَيأُ لِلْقِيامِ فَلَمْ يَقُومُوا فَلَمَّا رَأى ذَلِكَ قامَ فَلَمَّا قامَ قامَ مَنْ قامَ وقَعَدَ ثَلاثَةُ نَفَرٍ فَجاءَ النبيُّ صلى اللّهُ عليه وسلم لِيَدْخُلَ فاذا القَوْمُ جُلوسٌ ثُمَّ إنَّهُمْ قامُوا فانْطَلَقْتُ فَجِئْتُ فأَخْبَرْتُ النبىَّ

---

465 Hicâb Âyeti, kadınların dış elbiselerini (çarşaflarını, mantolarını, ferâcelerini, abâlarını) giymelerine dâir hükümleri içine alır. Bunun inme sebebi hakkında burada Enes ibn Mâlik'ten dört daha, Âişe'den de bir hadîs gelmektedir.

صلى اللّٰهُ عليه وسلم أَنَّهُمْ قَدِ انْطَلَقُوا فجاءَ حَتَّى دَخَلَ فَذَهَبْتُ أَدْخُلُ فَأَلْقَى الحِجابَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ ياأَيُّها الذِينَ آمَنُوا لاتَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ الآيَةَ *

312-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Zeyneb bintu Cahş ile evlendiği zamân, cemâatı düğün yemeğine çağırdı. İnsanlar yemek yediler, sonra da oturup konuşmaya koyuldular. Rasûlullah (onların anlayıp da kalkmaları için) kalkmağa davranır gibi yaptı, fakat oturanlar yerlerinden kalkmadılar. Rasûlullah bu vaziyeti görünce (onların kalkıp gitmeleri için) yerinden kalktı. Rasûlullah kalkınca, onlardan kalkanlar da kalkıp gittiler, fakat üç kişi oturdu kaldı. Peygamber, Zeyneb'in yanına girmek için geldi. Gördü ki o topluluk hâlâ oturmaktalar. (Peygamber geri döndü.) Sonra onlar kalkıp gittiler. Bunun üzerine ben de gittim ve varıp Peygamber'e onların gittiklerini haber verdim. Peygamber geldi ve içeriye girdi. Ben de O'nunla içeriye girmeye davrandım. Peygamber benimle kendisi arasına perdeyi sarkıttı. Allah şu âyeti indirdi:

"Ey îmân edenler, Peygamber'in evlerine, yemeğe da'vet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın girmeyin. Fakat da'vet olunduğunuz zamân girin. Yemeği yiyince dağılın. Söz dinlemek ve sohbet etmek için de (izinsiz) *girmeyin. Çünkü bu, Peygamber'e ezâ vermekte, O sizden utanmaktadır. Allah ise haktan çekinmez..."* (Âyet:53).

٣١٣ـ حدّثنا سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ **حدّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أَيُّوبَ عنْ أبي قِلابَةَ قال أَنَسُ بنُ مالِكٍ أنا أَعْلَمُ النَّاسِ بِهَذِهِ الآيَةِ آيَةِ الحِجابِ لَمَّا أُهْدِيَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ الَى رسولِ اللّٰهِ ﷺ كانَتْ مَعَهُ فى البَيْتِ صَنَعَ طَعامًا وَدَعا القَوْمَ فَقَعَدُوا يَتَحَدَّثونَ فَجَعَلَ النبيُّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم يَخْرُجُ ثُمَّ يَرجِعُ وهُمْ قُعُودٌ يَتَحَدَّثُونَ فأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعالَى ياأَيُّها الَّذِينَ آمَنُوا لاتَدْخُلُوا بُيوتَ النبيِّ الاَّ أنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ الَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إناهُ إلَى قَوْلِهِ مِنْ وَراءِ حِجابٍ فضُرِبَ الحِجابُ وقامَ القَوْمُ *

313-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle dedi: Ben bu Hicâb Âyeti'ni insanların en iyi bileniyim. Zeyneb bintu Cahş (taranıp süslenerek) Rasûlullah'a hediye edildiği zamân, Zeyneb evde Rasûlullah'ın yanında oldu. Rasûlullah bir yemek yaptı ve cemâati yemeğe çağırdı. Cemâat yemekten sonra oturup konuşmaya koyuldular. Peygamber

onların çıkıp gitmeleri için dışarı çıkmaya, sonra yine Zeyneb'in evine dönmeğe başladı. Onlar ise hâlâ oturmuş konuşuyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah:

"Ey îmân edenler, Peygamber'in evlerine, yemeğe da'vet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın girmeyin..." âyetini sonuna kadar indirdi. Bunun akabinde hicâb, yânî perde gerildi, oturan topluluk da kalkıp gittiler.

٣١٤ــ حدّثنا أبو مَعْمَرٍ حدّثنا عبْدُ الوَارِثِ حدّثنا عبْدُ العَزِيز بنُ صُهَيْبٍ عنْ أنَسٍ رضى اللَّهُ عنه قال بُنِيَ عَلَى النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلّم بِزَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ بِخُبْزٍ ولَحْمٍ فأرْسِلْتُ عَلَى الطَّعامِ دَاعِيًا فَيَجِيءُ قَوْمٌ فيأْكُلُونَ ويَخْرُجُونَ ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ فيأْكُلُونَ ويَخْرُجُونَ فَدَعَوْتُ حتَّى ما أجِدُ أحَدًا أدْعُو فَقُلْتُ يَانَبِيَّ اللَّهِ ما أجِدُ أحَدًا أدْعُوهُ فقال ارْفَعُوا طَعَامَكُمْ وَبقِيَ ثلاثَةُ رَهْطٍ يَتَحَدَّثُونَ فى البَيْتِ فَخَرَجَ النبىُّ ﷺ فانْطَلَقَ إلى حُجْرَةِ عائِشَةَ فقال السَّلامُ عَلَيْكُمْ أهْلَ البَيْتِ ورحْمَةُ اللَّهِ فقالَتْ وعلَيْكَ السَّلامُ ورحْمَةُ اللَّهِ كَيْفَ وجَدْتَ أهْلَكَ بارَكَ اللَّهُ لَكَ فَتقَرَّي حُجَرَ نِسائِهِ كُلِّهِنَّ يَقُولُ لَهُنَّ كَما يَقُولُ لِعائِشَةَ ويَقُلْنَ لَهُ كَما قالَتْ عائِشَةُ ثمَّ رَجعَ النبىُّ ﷺ فإذَا ثَلاثَةُ رَهْطٍ فى البَيْتِ يَتَحَدَّثُونَ وكانَ النبىُّ ﷺ شَدِيدَ الحَياءِ فَخَرَجَ مُنْطَلِقًا نَحْوَ حُجْرَةِ عائِشَةَ فَما أدْرِي آخْبَرْتُهُ أوْ أُخْبِرَ أنَّ القَوْمَ خَرجُوا فَرجَعَ حَتَّى إذَا وضَعَ رِجْلَهُ في أُسْكُفَّةِ البابِ دَاخِلَةً وأُخْرَى خارِجَةً أرْخَى السِّتْرَ بَيْنِي وبَيْنَهُ وأُنْزِلَتْ آيَةُ الحِجابِ *

314-....... Enes ibn Mâlik (R) şöyle dedi: Peygamber (S) Zeyneb bintu Cahş ile gerdeğe girdi de ekmek ve etle düğün aşı yaptı. Ben konukları yemeğe da'vetçi olarak gönderildim. Da'vetlilerden bir takım geliyor ve yemek yiyip gidiyorlardı. Sonra bir takım daha geliyor, onlar da yiyorlar ve çıkıp gidiyorlardı. Ben çağıracağım kimseyi bulamayıncaya kadar cemâatin hepsini da'vet ettim. (Da'vetlilerden kimsenin kalmadığını ve hepsinin yemek yiyip gittiklerini anlayınca):

— Ey Allah'ın Peygamberi, artık ben da'vet edeceğim hiçbir kimse bulamıyorum, dedim.

Peygamber:

— *"Yemek sofranızı kaldırınız!"* buyurdu.

Bu sırada da'vetlilerden üç grup, yemekten sonra gitmeyip evin içinde oturmuş konuşuyorlardı. Peygamber Âişe'nin odasına kadar gitti de:

— *"es-Selâmu aleykum ehle'l-beyti ve Rahmetu'llâhi*(= Selâm ve Allah'ın rahmeti üzerinize olsun ey ev halkı)*!"* dedi.

Âişe de:

— Selâm ve Allah'ın rahmeti Sen'in üzerine de olsun, ehlini nasıl buldun; Allah Sana mübârek eylesin! dedi.

Peygamber sırasıyle kadınların hepsini dolaşıyor ve onlara Âişe'ye söylediği sözlerin benzerini söylüyor, onlar da Peygamber'e Âişe'nin söylediği gibi sözler söylüyorlardı. Bundan sonra Peygamber, Zeyneb'in evine döndü ve üç grup kişiyi hâlâ evde oturup konuşmaktalar buldu. Peygamber çok utangaç idi. Bu sebeble tekrar Âişe'nin odası tarafına çıkıp gitti. Nihâyet o topluluğun çıkıp gittiklerini kendisine ben mi haber verdim, yâhud başkası tarafından mı haber verildi bilmiyorum. Akabinde Peygamber döndü. Nihâyet ayağını kapının eşiğine koyunca, bir ayağı içeride, diğer ayağı dışarıda iken kendisiyle benim arama kapı perdesini sarkıtıp indirdi. Ve bu sırada Hicâb Âyeti indirildi.

٣١٥ــ حدّثنا إسْحاقُ بنُ مَنْصُورٍ أخْبَرَنا عبْدُ اللّهِ بنُ بَكْرٍ السَّهْمِيُّ **حدّثنا** حمَيْدٌ عنْ أنَسٍ رضِىَ اللَّهُ عنهُ قال أولَم رسولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ بَنَى بِزَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ فأشْبَعَ النَّاسَ خُبْزًا ولَحْمًا ثُمَّ خَرَجَ إلى حُجَرِ أُمَّهاتِ المُؤْمِنِينَ كَما كانَ يَصْنَعُ صَبِيحَةَ بِنائِهِ فَيُسَلِّمُ عَلَيْهِنَّ ويَدْعُو لَهُنَّ ويُسَلِّمْنَ عَلَيْهِ ويَدْعُونَ لهُ فَلمَّا رَجعَ إلى بَيْتِهِ رأى رَجُلَيْنِ جَرَي بِهِما الحَدِيثُ فَلمَّا رَآهُما رَجَعَ عنْ بَيْتِهِ فَلمَّا رأي الرَّجُلانِ نبيَّ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم رَجعَ عنْ بَيْتِهِ وثَبا مُسْرِعَيْنِ فَما أدْرِى أنا أخْبَرْتُهُ بِخُرُوجِهما أمْ أُخْبِرَ فَرَجعَ حتَّى دَخَلَ البَيْتَ وأرْخَى السِّتْرَ بَيْنِى وبيْنَهُ وأُنْزِلَتْ آيَةُ الحِجابِ * وقال ابنُ أبِى مَرْيَمَ أخْبَرَنا يَحْيَى **حدّثنى** حُمَيْدٌ سَمِعَ أنَسًا عنِ النبيِّ ﷺ *

315-....... Enes (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) Zeyneb ibnetu Cahş'la evlendiği zamân insanları ekmek ve et ziyâfetiyle doyurdu. Sonra zifâf gecesinin sabâhında yapageldiği gibi, mü'minlerin annelerinin hücrelerine doğru çıkıp onlara selâm veriyor ve lehlerine duâ ediyor, onlar da kendisine selâm veriyor ve duâ ediyorlardı. Peygamber bu dolaşmadan kendi evine döndüğü zamân iki kişi gördü

ki konuşmak bunları çekip gitmişti. Peygamber bu iki kişiyi (konuşmaya dalmış hâlde) görünce tekrar evinden geriye döndü. Bu sırada o iki kişi de Allah'ın Peygamberi'nin kendi evinden gerisin geri döndüğünü görüp çabucak yerlerinden fırladılar. Artık o iki kişinin çıkışlarını Peygamber'e ben mi haber verdim, yoksa başkası tarafından mı haber verildi bilmiyorum. Akabinde Peygamber döndü ve eve girdi ve benimle kendisi arasına kapının perdesini sarkıttı. Ve bu sırada Hicâb Âyeti indirildi

Ve İbnu Ebî Meryem şöyle dedi: Bize Yahyâ ibn Eyyûb haber verdi. Bana Humeyd et-Tavîl tahdîs etti ki, o Enes'ten; o da Peygamber'den işitmiştir [466].

٣١٦ـــ حدّثنى زَكَرِيَّاءُ بنُ يَحْيَى **حدّثنا** أَبو أُسامَةَ عنْ هِشامٍ عنْ أَبِيهِ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بَعْدَ ماضُرِبَ الحِجابُ لِحاجَتِها وكانَتِ امْرَأَةً جَسِيمَةً لاتَخْفَى عَلى مَنْ يَعْرِفُها فَرَآها عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ فقال ياسَوْدَةُ أَما واللَّهِ ما تَخْفَيْنَ عَلَيْنا فانْظُرِي كَيْفَ تَخْرُجِينَ قالَتْ فانْكَفَأَتْ رَاجِعَةً ورسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فى بَيْتِى وإِنَّهُ لَيَتَعَشَّي وفى يَدِهِ عَرْقٌ فَدَخَلَتْ فقالَتْ يارسولَ اللَّهِ إِنِّى خَرَجْتُ لِبَعْضِ حاجَتِى فقال لى عُمَرُ كَذَا وكَذَا قالَتْ

466 Bu dört hadîs ayrı ayrı senedlerle ve bâzı lafız farklılıklarıyle Enes ibn Mâlik'ten gelen rivâyetlerdir. Bunların bâzısı Buhârî'nin İzin İsteme Kitâbı'nda ve daha başka yerlerinde de geçmişti. Buradaki başlığa delâletleri meydandadır.

Hicâb âyeti, kadınların dış elbiselerini (çarşaflarını, abâlarını, cârlarını, mantolarını) giymelerine dâir hükümleri içine alır. Bu rivâyetlerin hepsi kadınların tesettürüne (örtünmelerine) ve erkeklere karşı örtünmelerine delâlet etmek husûsunda gâyet açıktırlar.

Hicâb âyeti, üç defada üç mertebeyi nâtık olmak üzere inmiştir:

a. *"Ey Peygamber, zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına dış elbiselerinden üstlerine giymelerini söyle..."* (el-Ahzâb: 59) âyetiyle kadınlar örtünmekle mükellef oldular.

b. *"... Bir de onun zevcelerinden lüzumlu birşey istediğiniz vakit perde ardından isteyin. Bu hem sizin kalbleriniz, hem onların kalbleri için daha temizdir..."* (el-Ahzâb: 53) âyeti gereğince, perde sarkıtmak ile emrolundular ki, bu harem ile selâmlığı ayırmak demektir.

c. *"Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini harâmdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar, zînetlerini açmasınlar. Bunlardan görünen kısmı müstesnâ. Baş örtülerini yakalarının üstüne koysunlar..."* (en-Nûr: 31); *"Ey Peygamber kadınları, siz diğer kadınlardan biri gibi değilsiniz... Evlerinizde oturun. Evvelki câhiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin..."* (el-Ahzâb: 32-34). Bu âyetler gereğince, şer'î bir zarûret olmadıkça Peygamber kadınlarının evlerinden çıkmaları nehyolunmuştu. Bundan sonra gelecek Âişe hadîsinden öğrenildiğine göre, bu ilâhî emir de mutlak değildi: *"İhtiyâç için Peygamber'in kadınlarına da* (örtünmüş olarak) *evlerinden çıkmalarına izin verilmiştir".*

فأَوْحَي اللَّهُ إليْهِ ثُمَّ رُفِعَ عنهُ وإنَّ العَرْقَ فى يَدِهِ ما وضَعَهُ فقالَ إنَّهُ قدْ أُذِنَ لَكُنَّ أنْ تَخْرُجْنَ لِحاجتِكُنَّ *

316-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Peygamber'in kadınlarından Sevde bintu Zem'a, Hicâb Âyeti indikten sonra bir ihtiyâcı için evinden dışarı çıkmıştı. Sevde iri yapılı bir kadındı. Bu sebeble kendisini tanıyanlara (örtülü olsa da) gizli olmazdı. Bu defa Umer ibnu'l-Hattâb onu dışarıda gördü de:

— Yâ Sevde! İyi bil ki, vallâhi sen bize karşı gizli olamıyorsun. Bak, düşün! Sen nasıl evinin dışına çıkıyorsun? dedi.

Âişe (rivâyetine devâmla) dedi ki: Bunun üzerine Sevde evine dönüp geldi. O sırada Rasûlullah benim odamda idi, akşâm yemeği yemekteydi, elinde de etli bir kemik vardı. Bu hâlde iken Sevde içeri girdi ve:

— Yâ Rasûlallah! Ben bâzı ihtiyâcım için evimden çıkmıştım. Umer bana şöyle şöyle söyleyip çıkışıma i'tirâz etti, diye şikâyet etti.

Âişe devâmla dedi ki: Bunun üzerine Allah, Peygamber'ine vahy gönderdi. Sonra kendisinden vahy hâli kaldırıldı. O kemik elinde olduğu hâlde ve onu yere koymaksızın Sevde'ye:

— *"Siz kadınlara kendi ihtiyâçlarınız için* (örtünmüş olarak) *evlerinizden dışarı çıkmanıza izin verilmiştir"* buyurdu [467].

---

467 Hadîsin başlığa uygunluğu "Hicâb Âyeti indikten sonra..." sözünden alınır. Bu rivâyete göre Sevde vak'ası Hicâb Âyeti indikten sonradır. Buhârî'nin Abdest Alma Kitâbı'ndaki Umer hadîsinde ise bu vak'a Hicâb Âyeti inmezden önce vukû' bulmuştur. Şârih Kirmânî bu iki rivâyeti tevfîk için, Sevde vak'asının ve Umer'in i'tirâzının iki defa vukû' bulduğunu, biri Hicâb Âyeti'nin inmesinden önce, öbürüsü inmesinden sonra olduğunu kabûl ediyor.

Umer'in bu ictihâdı ***"Evlerinizde oturun"*** (el-Ahzâb: 33) emrinin gereği idi. Peygamber'in kadınları diğer kadınlar gibi değildi. Onlar Peygamber kadını olmak ve mü'minlerin anaları bulunmak gibi üstün vasıflar taşıyorlardı. Bununla berâber bu emir mutlak değildi. Bir ihtiyâç üzerine evden çıkmamak, Peygamber'in kadınları için ağır bir külfet ve meşakkat idi. Onun giderilmesi İslâm'ın dayandığı kolaylaştırma düstûrlarından mühim biri idi. Nitekim bu hadîsin sonunda verilen cevâb o meşakkati giderip, kolaylığı getirmiştir.

Diğer İslâm kadınlarına gelince, onlar için bu derece kapalılık ve münzevî hayât yaşamaları vâcib değildir. Âlimlerin bu husûsta ittifâkları vardır. Onlar da zînetlerini teşhîr etmeyerek, sesinin fıtrî âhengi ile görüşerek İslâm ictimâî hayâtında faâliyetleri câiz kılınan her türlü hayât sâhasında çalışabilirler. Kadınlık ismetini ve herkese hürmet telkîn eden kadınlık vakaarını muhâfaza ederek alışveriş, ta'lîm ve tedrîs, vekâlet, şirket, şehâdet gibi her nevi' medenî hakları hâiz olarak hayâtî ve ictimâî faâliyetlerde bulunabilirler.

٢٤٦ـ باب قَوْلُهُ إنْ تُبْدُوا شَيْئًا أو تُخفُوهُ فإنَّ اللَّهَ كانَ بِكُلِّ شىءٍ عَلِيمًا لاَجُناحَ عَلَيْهِنَّ فى آبائِهِنَّ ولاأبْنَائِهِنَّ ولا إخْوَانِهِنَّ ولا أبْناءِ إخوانِهِنَّ ولا أبْناءِ أخَوَاتِهِنَّ ولانِسَائِهِنَّ ولاَ مامَلَكَتْ أيمانُهُنَّ واتَّقِينَ اللَّهَ إنَّ اللَّهَ كانَ عَلى كلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا

246- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Eğer birşeyi açıklar veyâ onu gizleseniz şübhe yok ki, Allah herşeyi hakkıyle bilicidir. Onlar için ne babaları, ne oğulları, ne erkek kardeşleri, ne erkek kardeşlerinin oğulları, ne kızkardeşlerinin oğulları, ne kendi kadınları, ne de sağ ellerinin mâlik oldukları hakkında hiçbir vebâl yoktur. Allah'tan korkun. Çünkü Allah herşeyin üzerinde bir şâhiddir"

(Âyet: 54-55) [468].

٣١٧ـ حدّثنا أبو اليَمانِ أخبرنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِىِّ حدّثنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبيْرِ أنَّ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتِ اسْتأْذَنَ عَلَىَّ أفْلَحُ أخُو أبِى القُعَيْسِ بَعْدَ ماأُنْزِلَ الحِجابُ فَقُلْتُ لا آذَنُ لهُ حتَّى أسْتَأْذِنَ فِيهِ النبىَّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فإنَّ أخاهُ أبا القُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِى ولَكِنْ أرْضَعَتْنِى امْرَأةُ أبِى القُعَيْسِ فَدَخَلَ عَلَىَّ النبىُّ ﷺ فقُلْتُ لهُ يا رسولَ اللهِ إنَّ أفْلَحَ أخا أبِى القُعَيْسِ اسْتأْذَنَ فأبَيْتُ أنْ آذَنَ حتَّى أسْتَأْذِنَكَ فقال النبىُّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم ومامَنَعَكِ أنْ تأذَنِينَ عمَّكِ قُلْتُ يارسُولَ اللهِ إنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أرْضَعَنِى ولَكِنْ أرْضَعَتْنِى امْرَأةُ أبِى القُعَيْسِ فقال ائْذَنِى لهُ فإنَّهُ عَمُّكِ تَرِبَتْ يَمِينُكِ قال عُرْوَةُ فَلِذَلِكَ كانَتْ عائِشَةُ تَقُولُ حَرِّمُوا مِنَ الرَّضاعَةِ ما تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ *

---

468 Hicâb Âyeti inip, bundan sonra Peygamber'in kadınlarına perde arkasından söylenmesi emrolununca, Peygamber kadınlarının babaları, oğulları, kardeşleri Rasûlullah'a mürâcaat edip: Yâ Rasûlallah! Biz de başkaları gibi perde arkasından mı konuşacağız? diye sordular. Bunun üzerine başlık yapılan âyet inmiş ve âyette sayılan yedi sınıf hısımlara karşı örtüye lüzum olmadığı bildirilmiştir. Şu kadar ki, bu âyette amca ile dayı zikrolunmamıştır. Sebebi de amcanın baba, dayının kardeş gibi olmalarındandır. Nitekim buradaki hadîste Rasûlullah'ın Âişe'ye süt amcasının ziyâretini kabûl etmesine izin verdiği açıkça görülmektedir.

317-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Hicâb (emri) indikten sonra (süt babam) Ebû'l-Kuays'ın kardeşi Eflah bana (ziyârete) gelip izin istedi. Ben:

— Bu husûsta Peygamber(S)'den izin isteyinceye kadar ona izin vermem. Çünkü beni Eflah'ın kardeşi Ebû'l-Kuays emzirmedi, lâkin beni Ebû'l-Kuays'ın karısı emzirdi, dedim.

Bunun akabinde Peygamber yanıma girdi. Ben ona:

— Yâ Rasûlallah! Ebû'l-Kuays'ın kardeşi Eflah gelip benden izin istedi. Ben de Sen'den izin istemeden izin vermekten çekindim, dedi.

Peygamber:

— *"(Süt) amcana izin vermenden seni men' eden nedir?"* buyurdu.

Ben de:

— Yâ Rasûlallah! Beni emziren erkek değildir, lâkin beni Ebû'l-Kuays'ın karısı emzirdi, dedim.

Rasûlullah bana:

— *"Ona izin ver, çünkü o senin amcandır, sağ elin topraklansın!"* buyurdu.

Hadîsin râvîsi Urve: İşte Rasûlullah'ın söylediği bu *"Amcana izin ver"* sözünden dolayıdır ki, Âişe: Neseb yönünden harâm kılmakta olduklarınızı süt emmeden dolayı da harâm kılınız, der idi, demiştir [469].

٢٤٧ــ بابُ قَوْلِهِ إنَّ اللَّهَ ومَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلى النبىِّ ياأيُّها

469 "Hadîste başlığa uygunluk yoktur, çünkü bunda âyetin tefsîrinden birşey yoktur" denilmiş ise de, buna şöyle cevâb verilmiştir: Hadîste Rasûlullah'ın *"Ona izin ver, çünkü o senin amcandır"* sözünden dolayı, süt amcaların ve süt babalarının, mü'minlerin annelerinin yanlarına girmelerinin cevâzını beyân kasdedilmiş olması yönünden, hadîs başlığa uygun bulunmaktadır.

Hadîsteki *"Teribet yemûniki = Sağ elin topraklansın"* sözü, Arablar'ın hakîkatini ve vukûunu kasdetmeyerek söyleyegeldikleri bir duâ cümlesidir. Çünkü ma'nâsı "Sağ elin fakîrleşsin" demektir. Bir kimse fakîr olduğu zamân "Teribe", zengin olduğu zamân ise "Etrabe" denilir. Sanki o kimse toprağa değdiği zamân toprağa yapışır, topraklandığı zaman da onun toprak kadar çok malı hâsıl olur. Sağ elin zengin olsun, elin toz toprak kadar bol mala ersin diye duâ edilmiş olur.

Hattâbî: Bu hadîste fıkıhtan, erkek için süt isbâtı ve emziren kadının kocasının baba menzilesinde, onun erkek kardeşinin de amca menzilesinde olduğu hükmü vardır, demiştir (Aynî).

Bu vâkıada süt ananın sütünden, kadının zevci ile zevcinin kardeşi istifâde ederek zevc baba, kardeşi de amca makaamına geçtiklerinden, emzirme alâkasıyle buna fakîhler arasında "Lebenu'l-furûl" denilmiştir.

الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿﴾ قال أبو العالية صلاة الله ثناؤه عليه عند الملائكة وصلاة الملائكة الدعاء . وقال ابن عباس يصلون يبركون لنغرينك لنسلطنك

247- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Şübhesiz Allah ve melekleri o peygambere çok salât ederler. Ey îmân edenler, siz de ona salât edin, tam teslîmiyetle de selâm verin"

(Âyet: 56).

Ebû'l-Âliye: Allah'ın salâtı, melekler yanında O'nu senâ etmesidir. Meleklerin salâtı, duâdır, demiştir. İbn Abbâs da: "*Yusallûne*", "Yuberrikûne", yânî "Bereketle duâ ediyorlar" ma'nâsına; "*Le-nuğriyenneke*"

(Âyet: 60),

"Le-nusallitanneke" (yânî "Seni onlara musallat ederiz") ma'nâsınadır. demiştir [470].

---

470 Bu âyet ile Peygamber'e salât ve selâm getirmek farz kılınmıştır. Bu farz, fıkıh ıstılâhında farz-ı ayn denilen ve her müslümân için bizzât yerine getirilmesi zarûrî bulunan bir vazîfedir.

Salât, lugatte duâ ma'nâsınadır. Dîn örfünde bildiğimiz ve husûsî rükûnler ve zikirlerle kıldığımız namâz demektir. Bu âyetteki ma'nâsı, Peygamber'e ta'zîm ve tebrîkten ibârettir. ***"Ey mü'minler, Allah ve melekleri size salât ederler..."*** (el-Ahzâb: 43) kavlinde Allah'ın ve meleklerin, mü'minlere salâtı da rahmet ve istiğfâr ma'nâlarınadır ve müşterek bir lafzın birkaç ma'nâya kullanılmasıdır.

Kaadı Ebû Bekr ibn Bukeyr şöyle dedi: Bu âyet Peygamber'e inince, kendisine selâm vermelerini sahâbîlerine emretti. Onlardan sonra gelenler de gerek Peygamber'in kabrini ziyârette, gerek ismi anıldığı zamân O'na selâm vermekle me'mûr olmuşlardır. Bu selâmın ma'nâsında üç vecih vardır:

a. "Her türlü eksikliklerden ve âfetlerden selâmet sana ve berâberinde bulunanlara olsun". Bu sûretle ***"Selâm"*** masdar olur.

b. "Selâm seni hıfz ve siyânette, ikrâm ve inâyette dâim, kaaim ve kefîl olsun". Bu sûretle ***"Selâm"***, Allah'ın güzel isimlerinden olur ki "Selâmet veren en yüce zât" demek olur. Allah'ın isimleri içinde bundan başka masdar yoktur.

c. ***"Selâm"***, Rasûlullah'a müsâlemet ve inkıyâd ma'nâsınadır ki, "Teslîm" de budur. Nitekim Allah ***"Fe lâ ve Rabbike lâ yu'minûn"*** (en-Nisâ: 65) buyurmuştur. İmâm Râgıb dedi ki: "Selâm, Selâmet", dış ve iç âfetlerinden ârî olmaktır. Allah'a ***"Selâm"*** denilmesi, kendisine lâyık olmayan şeylerden sâlim ve münezzeh bulunmasındandır.

Peygamberimize zamân ve mahall ile kayıdlanmaksızın icmâlen salât etmek farzdır. Çünkü Allah O'na salât etmemizi emretmiştir. Selef imâmları ve

٣١٨ـ **حدّثني** سَعِيدُ بنُ يَحْيَى بنِ سَعِيدٍ **حدّثنا** أبي **حدّثنا** مِسْعَرٌ عنِ الحَكَمِ عنِ ابنِ أبي لَيْلَى عنْ كَعْبِ بنِ عُجْرَةَ رضي اللّهُ عنه قِيلَ يارسول اللّهِ أمّا السَّلامُ عَليْكَ فقَدْ عَرَفْناهُ فَكَيْفَ الصَّلاةُ عَليْكَ قال قُولُوا اللّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وعَلى آلِ مُحَمَّدٍ كما صَلَّيْتَ عَلى آلِ إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ألّلهُمَّ بارِكْ عَلى مُحَمَّدٍ وعَلى آلِ مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ عَلى آلِ إبْرَاهِيمَ إنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ☼

318- Bana Saîd ibnu Yahyâ ibn Saîd tahdîs etti. Bize babam Yahyâ tahdîs etti. Bize Mıs'ar, el-Hakem ibnu Uyeyne'den; o da İbnu Ebî Leylâ'dan; o da Ka'b ibnu Ucre'den şöyle tahdîs etti:

— Yâ Rasûlallah! Sana selâm vermeyi bilmişizdir. Fakat Sana salât nasıldır? diye soruldu.

Rasûlullah (S):

— "***Allâhumme sallî alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîdun. Allâhumme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîdun***(= Yâ Allah, Muhammed'e ve Muhammed'in âline salât eyle! Nitekim Sen İbrâhîm'in âline salât etmiştin. Şübhe yok ki, Sen Hamîdsin (çok öğülmüşsün), Mecîd'sin (yüksek kerem ve şeref sâhibisin). Yâ Allah, Muhammed'e ve Muhammed âilesine, İbrâhîm âilesine bereket ihsân ettiğin gibi bereket ihsân eyle!) *deyiniz*" buyurdu [471].

---

tefsîr âlimleri bu emri vucûba hamlediyorlar ve bunda icmâ' vardır. Kaadı Ebû Bekr ibn Bukeyr dedi ki: Allah bütün halkına Peygamber'i üzerine salât etmelerini ve teslîmiyetle selâm getirmelerini farz kılmış ve bu farzın îfâsını muayyen bir vakte hasretmemiştir. Binâenaleyh kişinin O'na salât ve selâmı çok yapması ve bunu terketmemesi vâcibdir... (Hasan Basrî Çantay, *Meâl-i Kerîm*).

471 Hadîs, başlıktaki "Siz de O'na salât okuyun" emrinin tam tefsîridir. Hadîste râvî Ka'b'ın "Yâ Rasûlallah, biz Sana selâm vermeyi bilmişizdir" sözüyle maksadı, Rasûlullah'ın teşehhüd esnasında okunmasını öğrettiği et-Tahiyyâtu duâsındaki "***es-Selâmu aleyke eyyuhe'n-Nebiyyu ve Rahmetu'llâhi ve berekâtuhu = Ey Peygamber! Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketleri Sana olsun***" kavlidir.

Salât da namâzlarımızda bu Tahiyyat duâsından sonra okuduğumuz salevât duâlarıdır. Bunun tam bir rivâyeti, Peygamberler Kitâbı, "***Allah İbrâhîm'i bir halîl edindi*** bâbı", "Haddesenâ Kays ibn Hafs ve Mûsâ ibn İsmâîl"de geçmişti.

Hanefî imâmlarından Kerhî: Her müslümâna en kısa cümle ile olsun "***Allâhumme salli alâ Muhammedin ve sellim***(= Yâ Allah, Muhammed'e salât et ve O'nu esen kıl)" diye duâ edip selâmlaması farzdır, demiştir. Ebu's-suûd da:

٣١٩ـ حدّثنا عبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُف حَدَّثنا اللَّيْثُ قال حدّثنى ابنُ الهَادِ عنْ عبْدِ اللّهِ بنِ خَبَّابٍ عنْ أبى سَعِيدٍ الخُدْرِىِّ قال قُلْنا يارسولَ اللّهِ هٰذَا التَّسْلِيمُ فَكَيْفَ نُصَلِّى عَلَيْكَ قال قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ عبْدِكَ ورسُولِكَ كَما صَلَّيْتَ عَلى آلِ إبْرَاهِيمَ وبارِكْ عَلى مُحَمَّدٍ وعَلى آل مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ على إبْرَاهِيمَ قال أبُو صالِحٍ عنِ اللَّيْثِ عَلى مُحَمَّدٍ وعلى آلِ مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ عَلى آلِ إبْرَاهِيمَ *

319-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Biz:

— Yâ Rasûlallah! Şu teslîm, yânî Sana selâm verme bilinmiştir. Fakat Sana nasıl salât edeceğiz? diye sorduk.

Rasûlullah bize şu salâtı söyleyiniz diye öğretti:

"Allâhûmme salli alâ Muhammedin, abdike ve rasûlike, kemâ salleyte alâ âli İbrâhîme. Ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin, kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme(= Yâ Allah, kulun ve rasûlün Muhammed'e de, İbrâhîm âline salât ettiğin gibi salât et. Muhammed'e ve Muhammed âline de İbrâhîm âline bereket ihsân eylediğin gibi bereket ihsân eyle)"

Leys'in kâtibi Ebû Sâlih, el-Leys ibn Sa'd'dan: ***"Alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme..."*** şeklinde söyledi.

٣٢٠ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ حَمْزَةَ حدّثنا ابنُ أبى حازِمٍ والدَّرَا وَرْدِيُّ عنْ يَزِيدَ وقال كَما صَلَّيْتَ عَلى إبْرَاهِيمَ وبارِكْ عَلى مُحَمَّدٍ وآلِ مُحَمَّدٍ كَما بارَكْتَ عَلى إبْرَاهِيمَ وآلِ إبْرَاهِيمَ *

320-....... İbnu Ebî Hâzım ile ed-Derâverdî, her ikisi de Yezîd(ibnu'l-Hâd)'den şöyle tahdîs ettiler: Ve dedi ki: ***"Kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve âli İbrâhîme"*** 472.

Bu âyet, Rasûlullah'a salât ve selâm getirmek vâcib olduğunun en kesin delîlidir, demiştir. Şu kadar ki, tekrar edilip edilmeyeceği âyette bildirilmemiştir. Bunun için bâzı müctehidler tekrâr edileceğine, bâzaları da bir mecliste bir kerresinin kâfî olacağına kaail olmuşlardır. Nitekim secde âyetinde böyledir.

472 Bunlar da aynı hadîsin başka yoldan gelen rivâyetleridir. Bunların benzerleri Duâ Kitâbı'nda da gelecektir.

٢٤٨ ـ باب قوله ياأيها الذين آمنوا لاتكونوا كالذين آذوا موسى

248- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Ey îmân edenler, siz de Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın..."

(Âyet: 69).

٣٢١ ـ حدّثنى إسحاق بن إبراهيم أخبرنا روح بن عبادة حدّثنا عوف عن الحسن ومحمّد وخلاس عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال قال رسول اللّه صلى اللّه عليه وسلم إنّ موسى كان رجلاً حيياً وذلك قوله تعالى ياأيها الّذين آمنوا لاتكونوا كالّذين آذوا موسى فبرّأه اللّه ممّا قالوا وكان عند اللّه وجيها *

321-....... Ebû Hureyre (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) şöyle buyurdu: *"Mûsâ çok hayâlı kişi idi. Yüce Allah'ın şu kavli buna delâlet eder:* ***Ey îmân edenler, siz de Mûsâ'ya ezâ edenler gibi olmayın. Nihâyet Allah onu dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah indinde yüzlü idi***" [473].

---

473 Hadîsin daha uzun bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda geçmiş ve ilgili açıklamalar da orada verilmişti.

Bu âyet Rasûlullah'ın Zeyneb'le evlenmesinden dolayı edilen lâkırdılar üzerine; bir rivâyette de Âişe'ye iftirâ mes'elesi üzerine inmiş deniliyor. Mûsâ'ya edilen ezâ hakkında da birkaç rivâyet söylenmiştir:

a. Mûsâ çok edebli bir zât olduğu için, bedenini kimseye göstermediğinden dolayı İsrâîl oğulları'ndan birtakım kimseler "Bu niye bu kadar örtünüyor? Mutlaka bedeninde bir ayıp veyâ bir âfet var" diye lâkırdı etmişler, sonra da bir gün tenhâda elbisesini bir taşın üzerine koymuş yıkanırken Allah tarafından taşın yuvarlanmasıyle asâsını kapıp onun arkasından koşarken haylî bir kalabalık rastgelip, kendisini Allah'ın yarattığı en güzel bir beden ile görüvermişler...

b. Kardeşi Hârûn'u öldürdü demişler.

c. Hâşâ zinâya nisbet etmek istemişler: Kaarûn azgınlık ve isyân ettiği zamân, sürtük bir kadına birçok mal vererek Mûsâ'ya nefsiyle isnâdda bulunmak üzere teşvîk ve sevketmiş, fakat sonunda kadın Kaarûn ile aralarında geçen mâcerâyı ikrâr edivermiş... Onu lekelemek isterlerken, Allah onu temize çıkarıp, kendilerini rezîl ve rüsvây etmiştir.

Vecîh, vecâhetli, haysiyet ve mevki sâhibi, şerefli, sevgili, tam Türkçe'siyle yüzlü idi. Onun için duâsını kabûl ediverdi de düşmanlarını kahreyledi, yâhud daha yüzlü oldu, daha ziyâde şeref ve şânı arttı. Muhammed ise Rasûlullah ve Hâtemu'n-Nebiyyîn olduğu, Allah ve Melâikesi hep O'na salevât getirmekte bulunduğu için, Allah indinde daha vecîh, daha sevgilidir. Onun için herhangibir husûsta onu incitecek sözler söyleyenler, yalan şeyler yayanlar, kendilerine yazık etmiş olurlar (*Hakk Dîni,* V, 3932-3933).

٣٤ـ سورَةُ سَبأ
34- Sebe' Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

يُقالُ مُعاجزِينَ مُسابِقينَ . بِمُعْجزِينَ بفَائِتِينَ . مُعاجزِين مُغالِبينَ : مُعاجِزِيَّ مُسابِقِيَّ سَبَقُوا فاتُوا . لايُعْجِزُونَ لايَفُوتُونَ : يسْبِقُونا يُعْجِزُوانا . قَوْلُهُ بِمُعْجِزِينَ بفائِتِينَ ومَعْنَى مُعاجِزِينَ مُغالِبِينَ يُرِيدُ كُلُّ واحِدٍ مِنْهُما أَنْ يُظْهِرَ عَجْزَ صاحِبِهِ : مِعْشَارٌ عُشْرٌ : الأُكُلُ الثَّمَرُ . باعِدْ وبَعِّدْ واحِدٌ : وقال مجاهِدٌ لايَعْزُبُ لايَغِيبُ . العَرِمُ السَّدُّ ماءٌ أَحْمَرُ أَرْسَلَهُ اللَّهُ فى السُّدِّ فَشَقَّهُ وهَدَمَهُ وحَفَرَ الوَادِىَ فارْتَفَعَتا عنِ الجَنْبَيْنِ وغابَ عنْهُما المَاءُ فَيَبِسَتا وَلَمْ يَكُنْ الماءُ الأَحْمَرُ منَ السُّدِّ ولٰكِنْ كانَ عَذابًا أَرْسَلَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ منْ حَيْثُ شاءَ : وقال عَمْرُو بنُ شُرَحْبِيلَ . العَرِمُ المُسَنَّاة بِلَحْنِ أَهْلِ اليَمَنِ : وقال غَيْرُهُ العَرِمُ الوَادِي. السَّابِغاتُ الدُّرُوعُ . وقال مُجاهِدٌ يُجازَى يُعاقَبُ . أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ بِطَاعَةِ اللَّهِ : مَثْنَى وفُرَادَي واحِدٌ واثْنَيْنِ . التَّناوُشُ الرَّدُّ منَ الآخِرَةِ إلى الدُّنْيا . وبَيْنَ ما يَشْتَهُونَ مِنْ مالٍ أَوْ ولَدٍ أَوْ زَهْرَةٍ بأَشْياعِهِمْ بأَمْثالِهِمْ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ كالجَوابِ كالجَوْبَةِ مِنَ الأَرْضِ . الخَمْطُ الأَرَاكُ والأَثْلُ الطَّرْفاءُ . العَرِمُ الشَّدِيدُ*

"Muâcizîne" (Âyet: 5, 38) denilir ki, bu "Musâbıkîne" (yânî "Öne geçme yarışı yapıcılar") ma'nâsınadır. *"Siz ne yerde, ne gökte O'nu âciz bırakıcılar değilsiniz..."* (el-Ankebût: 22); buradaki *"Bi-mu'cizîne"*, "Bi-fâitîne" (yânî "Geçip kurtulucular") ma'nâsınadır.

"Muâciziyye", "Musâbıkıyye" (yânî "Benimle öne geçme yarışı yapıcı") ma'nâsınadır.

"O küfredenler geçtiklerini ve sizi âciz bırakacaklarını aslâ zannetmesinler" (el-Enfâl: 59); buradaki *"Sebekû"*, "Fâtû(= Geçip gittiler)", *"İnnehum lâ yu'cizûne"*, "Lâ yefûtûne" ma'nâsınadır. *"Yoksa kötülükler yapanlar bizden kaçıp savuşacaklarını mı sandılar? Ne fenâ hükmediyorlar"* (el-Ankebût: 4); buradaki *"En-yesbikûnâ"*, "Bizi âciz bırakacaklarını mı?" ma'nâsınadır. *"Bi-mu'cizîne"*, "Geçip kurtulucular", *"Muâcizîne"*, "Muğâlibîne" (yânı "Yenme yarışı yapıcılar") ma'nâsınadır ki, onlardan herbiri, arkadaşı olan diğerinin aczini meydana çıkarmak ister.

"Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) tekzîb ettiler. Hâlbuki bunlar öbürlerine verdiklerimizin onda birine ermemişlerdir..." (Âyet: 45), buradaki *"Mı'şâr"*, "Uşr" (yânî "Onda bir") ma'nâsınadır.

"Fakat onlar (bu ni'metin şükründen) yüz çevirdiler. Biz de Arim selini gönderdik, o ikişer cennetlerinin yerinde de ekşi yemişli acı ılgın ve az bir şey de Arabistân kirâzından (olmak üzere harâb) ikişer bustân peydâ ettik" (Âyet: 16); buradaki *"Ukulu"*, "Semeru" (yânî "Meyveler") demektir.

"Bâid" ve *"Ba'id"* (Âyet: 19) bir olup "Uzaklaştır" ma'nâsınadır.

Ve Mucâhid şöyle dedi: *"Lâ ya'zubu"* (Âyet: 3). *"Lâ yağibu(= Gâib olmaz)"*; *"el-Arimu"* (Âyet: 16), "Sedd" demektir. Kırmızı su ki, Allah onu seddin içine gönderdi de seddi yarıp parçaladı ve onu yıktı. Vâdîyi kazdı, o iki bahçe yanlarından yükseldiler ve böylece su kayboldu da artık ikisi de kurudu, o kızıl su sedden (yâhud seylden) değildi, lâkin o bir azâb idi ki, Allah onu Sebe' ehli üzerine istediği yerden salıvermişti.

Amr ibn Şurahbîl de: Yemen ehlinin lugatinde *"el-Arim"* "el-Musennât" (yânî kat kat binâ edilmiş baraj) demektir, dedi. Şurahbîl'den başkası da: *"el-Arim"*, "(İçinde su bulunan) vâdî"dir, dedi [474].

"Sâbiğât" (Âyet: 11),

"Uzun uzun mükemmel zırhlar" demektir.

Mucâhid şöyle dedi: *"Yucâzâ"* (Âyet: 17), "Yuâkabu(= Cezâlandırılır mı?)" ma'nâsınadır. *"De ki: Ben size sırf Allah için ikişer ikişer, teker teker (karşımda) durmanızı, sonra arkadaşınızda hiçbir mecnûnluk olmadığını iyi düşünmenizi va'z ederim..."* (Âyet: 46); buradaki *"Eizukum bi-vâhidetin"*, "Ben size birtek şeyi öğüt veririm, yânî Allah'a tâat etmenizi öğüt veririm" demektir; *"Mesnâ ve furâdâ"*, "İkişer ikişer ve birer birer" ma'nâsınadır.

"Ona îmân ettik demişlerdir. Fakat onlar için uzak bir yerden tevbeye el sunmak nerede. Hâlbuki daha evvel ona küfretmişlerdi. Uzak bir yerden gaybe atıp tutuyorlardı. Artık kendileriyle arzû ettikleri şeylerin arasına bir sedd çekilmiştir, bundan evvel benzerlerine de yapıldığı gibi. Çünkü hepsi de insanları kötü zanna düşüren bir şübhe içinde idiler" (Âyet: 52-54). Buradaki *"et-Tenâvuş"*, "Âhiretten dünyâya redd, yânî geri döndürmek"; *"Beyne mâ yeştehûne"*, "Maldan, çocuktan yâhud dünyâ hayâtının zîneti ve güzelliğinden arzû etmekte oldukları şeyler arasına"; *"Bi-eşyâıhım"*, "Bi-emsâlihim" (yânî "Benzerlerine") ma'nâsınadır.

İbn Abbâs şöyle dedi:
"Ke'l-cevâb", *"Ke'l-cevbe mine'l-Ardı"*, (Arz'dan sükûnetli mevki' gibi), *"el-Hamt"*, "Dallarıyle misvâk,

---

474 *"Biz de üzerlerine Arim seylini salıverdik":* Arim seyli önüne geçilmez sarp seyl, yâhud Arim denilen seddin seyli veyâ Arim deresinin seyli. Ebû'l-Fidâ, *Târîh'*-inde: "Bu seddi Me'rib arzında Sebe' ibn Yeşcub yapmış ve ona yetmiş kadar çay akıtmış ve uzak vâdîlerden séylleri celbeylemiş idi" der. Âlûsî de, Keşşata da der ki: "Bu sedd, Belkîs'in yaptığı sedd idi ki, iki dağın arasını taş ve zift ile kapatarak menbâ ve yağmur sularını biriktirmiş ve sulamak için lüzûmu kadar harklar bırakmıştı". Âlûsî'nin nakline göre, seddin arkasına suyu habsedip birbiri üzerine birçok kapılar ve önüne nehirlerin sayısınca oniki havuz yapmıştı... (*Hakk Dîni*, V, 3956-3957).

yânî diş temizliği yapılan erâk ağacı", *"el-Eslu"* "et-Tarfâu", yânî "Ilgın ağacı"; *"el-Arim"* de "Güçlük" ma'nâsına olan "Arâme" masdarından "Şedîd", yânî "Şiddetli" demektir.

٢٤٩ـ بابٌ حتَّى إذَا فُزِّعَ عَنْ قُلوبِهِمْ قالوا ماذَا قالَ ربُّكُمْ قالوا الحَقَّ وهُوَ العَلِيُّ الْكَبِيرُ

249- BÂB:

"(O'nun nezdinde, kendisine izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fâide vermez.) Nihâyet kalblerinden korku giderildiği zamân (birbirine): Rabbiniz ne buyurdu? derler. (Şefâat edecekler de:) Hakkı söyledi, derler. O çok yüce, çok büyüktür"

(Âyet: 23) [475].

٣٢٢ـ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ **حدّثنا** سُفْيانُ **حدّثنا** عَمْرٌو قال سَمِعْتُ عِكْرَمَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ يَقُولُ إن نَبِيَّ الله صلى اللّهُ عليه وسلم قال إذَا قَضَى اللّهُ الأمْرَ في السَّماءِ ضَرَبَتِ المَلائِكَةُ بأجْنِحَتِها خُضْعانًا لِقَوْلِهِ كأنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلى صَفْوَانٍ فإذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ماذَا قال رَبُّكُمْ قالُوا لِلَّذِى قال الحَقَّ وهُوَ العَلِيُّ الكَبِيرُ فيَسْمَعُها مُسْتَرِقُ السَّمْعِ ومُسْتَرِقُ السَّمْعِ هٰكَذَا بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ ووَصَفَ سُفْيانُ بِكَفِّهِ فَحَرَفَها وبَدَّدَ بَيْنَ أصابِعِهِ فيَسْمَعُ الكَلِمَةَ فيُلْقِيها إلى مَنْ تَحْتَهُ ثُمَّ يُلْقِيها الآخَرُ إلى مَنْ تَحتهُ حتَّى يُلْقِيَها عَلى لِسانِ السَّاحِرِ أوِ الْكاهِنِ فَرُبَّما أدْرَكَ الشِّهابُ قَبْلَ أنْ يُلْقِيَها ورُبَّما ألْقاها قَبْلَ أنْ يُدْرِكَهُ فَيكْذِبُ مَعَها مِائَةَ كَذْبَةٍ فيُقالُ ألَيْسَ قدْ قال لَنا يوْمَ كَذَا وكَذا كَذا وكَذا فيُصَدَّقُ بِتِلْكَ الكَلِمَةِ الَّتِى سَمِعَ مِنَ السَّماءِ *

---

475 Yânî izin verdiklerinin şefâati de birdenbire oluvermez, mevkıfta çok dururlar, dehşetli korku, helecânlar içinde beklerler, o dereceye kadar beklerler ki, nihâyet kalblerinden o dehşet ve helecân giderildiği, yânî şefâate izin verildiği zamân, şefâat bekleyenler, şefâat eden şefâatçilere: Rabbiniz ne söyledi? derler... (*Hakk Dîni,* V, 3962).

322-........ Bize Amr ibnu Dînâr tahdîs edip şöyle dedi: Ben İkrime'den işittim, şöyle diyordu: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim, şöyle diyordu: Şübhesiz Allah'ın Peygamberi (S) şöyle buyurdu: *"Allah gökyüzündeki meleklere bir emrin yerine getirilmesini hükmettiği zamân, Allah'ın düz bir taş üstünde* (hareket ettirilen) *zincir* (sesi) *gibi mehâbetli olan bu ilâhî hükme melekler tamâmiyle boyun eğerek* (korku ile) *kanatlarını birbirine vururlar. Gönüllerinden bu korku giderilince de melekler Cebrâîl ve Mîkâîl gibi mukarreb* (yânî Allah'a yaklaştırılmış) *meleklere:*

— Rabb'iniz ne söyledi? diye sorarlar.

Onlar da sorana:

— Allah hakkı söyledi, O çok yücedir, çok büyüktür! derler.

Bu sûretle kulak hırsızı şeytânlar Allah'ın o emr ve takdîrini işitirler. O sırada kulak hırsızı şeytânlar (yerden göğe kadar) birbirinin *üstünde zincirleme dizilmiş* (ve kulak hırsızlığına hazırlanmış) *bulunurlar.* -Sufyân ibn Uyeyne avucunu çevirip parmaklarının arasını ayırdı da bu dizilişi avucuyla vasıfladı.- *Şeytânlar bu vaziyette iken en üstteki şeytân meleklerin o konuşmasını işitir de hemen onu altındakine atar, sonra diğeri de o sözü kendinden aşağıdakine atar, nihâyet en aşağıdaki o sözü sihirbâzın yâhud kâhinin diline atar. Bâzı defâ meleklerin konuşmasını işiten en üstteki şeytâna bir ateş parçası yetişip, altındaki şeytâna o haberi atıp işittirmeden onu yakar. Bâzen de ateş kendisine erişmeden önce o haberi altındaki şeytâna atıp ulaştırır. Artık o haberi alan sihirbâz kimse, bu haberin berâberinde yüz yalan daha uydurur* (insanlara söyler ve ilâhî emir yeryüzünde gerçekleşince insanlar tarafından):

— O bize fulân günü, şöyle şöyle ve şöyle demiş değil miydi? diye söylenir de, böylece şeytânın gökyüzünden işitmiş olduğu o kelime sebebiyle sihirbâz yâhud kâhin kişi doğrulanır" [476].

٢٥٠ــ بابٌ قوْلُهُ إنْ هُوَ إلاَّ نَذِيرٌ لكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذابٍ شَدِيدٍ

250- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"O, çetin bir azâbdan evvel bunu size haber veren (bir peygamber)den başkası değildir"

(Âyet: 46).

٣٢٣ــ حدّثنا عَلِىُّ بنُ عبْدِ اللَّهِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ خازِمٍ حدّثنا

---

476 Hadîsin başka bir sened ve az farklı bir metinle bir rivâyeti el-Hıcr Sûresi'nin tefsîrinde geçmiş ve açıklamalar da orada verilmişti.

الأَعْمَشُ عنْ عَمْرو بنِ مُرَّةَ عَنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْر عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضىَ اللَّهُ عنهما
قال صعِدَ النبىُّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم الصَّفا ذَاتَ يَوْمٍ فقال ياصَبَاحاهْ فاجْتَمَعَتْ
إليْهِ قُرَيْشٌ قالوا مالَكَ قال أَرَأَيْتُمْ لوْ أخْبَرْتُكُمْ أنَّ العَدُوَّ يُصَبِّحُكُمْ أوْ يُمَسِّيكُمْ
أما كُنْتُمْ تُصَدِّقُونى قالُوا بَلى قال فإنِّى نَذِيرٌ لكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذابٍ شَدِيدٍ فقال
أَبُو لَهَبٍ تَبًّا لَكَ أَلِهٰذا جَمَعْتَنا فأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَّتْ يَدَا أَبِى لَهَبٍ *

323-....... İbn Abbâs (R) şöyle dedi: Bir gün Peygamber (S) Safâ Tepesi'ne çıktı da:

— *"Yâ sabâhâh = Ey Kureyş buraya geliniz! Büyük bir iş karşısında bulunuyorsunuz!"* diye seslendi.

Bunun üzerine Kureyş, Peygamber'in yanına toplandı.

— Sana ne oldu? diye sordular.

Peygamber:

— *"Bana re'yinizi haber veriniz: Şimdi ben size 'Düşman* (var), *sizi ya sabâh baskınına yâhud akşâm baskınına uğratacaktır' diye haber versem, beni tasdîk eder misiniz?"* dedi.

Kureyş:

— Evet tasdîk ederiz, dediler.

Peygamber:

— *"Öyle ise ben sizi şiddetli bir azâbdan evvel, bunu size haber veren bir nezîrim"* dedi.

Ebû Leheb:

— Helâke uğrayasın! Bizleri bunun için mi buraya topladın? dedi.

Bunun üzerine Allah: ***"Tebbet yedâ Ebî Lehebin = Ebû Leheb'in iki eli kurusun..."*** sûresini indirdi [477].

---

477 Bunun daha uzunca bir rivâyeti eş-Şuarâ: 214. âyetinin tefsîrinde geçmişti. Bu, Peygamber'in ilk defa peygamberliğini i'lân vak'ası olduğundan, rivâyet âlimleri bunu kısa ve uzun metinlerle birçok tarîklerden rivâyet etmişlerdir. Peygamber'in bu ilk da'veti en yakın hısımlarına olmuştu. O'nun bu da'veti ve teblîği yakın hısımları tarafından muhâlefetle karşılanmadı. Ebû Leheb'in i'tirâzı bile te'sîrli olmadı. "Yâ Sabâhâh" ta'bîri, Arablar arasında mühim bir hâdise vukûunda halkın toplanması ve tedbîr alması için kullanılır.

٣٥ــ سُورَةُ المَلائِكَةِ
35- el-Melâike (Fâtır) Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قالَ مُجاهِدٌ القِطْمِيرُ لِفافَةُ النَّواةِ : مُثْقَلَةٌ مُثَقَّلَةٌ . وقال غَيْرُهُ الحَرُورُ بالنَّهار
مَعَ الشَّمْسِ . وقال ابنُ عبَّاسٍ الحَرُورُ باللَّيْلِ والسَّمُومُ بالنَّهارِ . وغَرابِيبُ
سُودٌ أشَدُّ سَوادٍ : الغِرْبِيبُ الشَّدِيدُ السَّوادِ*

Mucâhid şöyle dedi:
"el-Kıtmîr" (Âyet: 13), **hurma çekirdeğinin zarıdır.**

"Günâh işleyen hiçbir nefis, başkasının günâhını çekmez. Eğer yükü ağır bir kişi diğer birini onu taşımaya çağırırsa, bu hısımı da olsa, kendisine ondan hiçbirşey yükletilmez..." (Âyet: 18); **buradaki *"Muskale"*, "Musakkale" ma'nâsınadır.**

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi:
"Körle gören, karanlıkla nûr, gölge ile sıcak bir olmaz" (Âyet: 19-21); **buradaki *"el-Harûr"*, gündüzleyin güneşle berâber olan şiddetli sıcaktır.**

İbn Abbâs da şöyle dedi:
***"el-Harûr"*, geceleyin olan sıcaklıktır, *"es-Semûm"* ise gündüzleyin olan sıcaklıktır.**

"Allah'ın gökten bir su indirdiğini ve işte onunla

nevi'leri başka başka meyveler bitirip çıkardığımızı görmedin mi? Dağlardan da beyaz beyaz, kırmızı kırmızı, renkleri çeşitli ve kuzgûnî siyah yollar yaptık"

(Âyet: 27);

buradaki "*Garâbîbu sûdun*", "Şiddetli karanlıklar", müfredi "el-Gırbîb" de "Şiddetli siyahlık" demektir [478].

---

478 Bu sûrede tefsîre âid hadîs gelmemiştir. Ancak Buhârî bâzı ta'bîrlere âid tefsîrleri nakletmiştir.

Kıtmîr, esâsen hurma ile çekirdeğinin arasındaki ince zar veyâ çekirdeğin arkasındaki ince pürüz demek olup, sonra hakîr ve küçük olan şeylerde mesel olmuştur...

Garâbîb, ğaynın kesriyle *Ğırbîb*'in cem'idir. *Gırbîb,* siyahın şiddetlisi demektir ki, te'kîden mübâlâğası için kullanılır. ***"Garâbîbu sûdun"***, "Kapkara, yânî koyu kuzgûnî siyahlar" ma'nâsınadır. İşte dağların taşlarında ve topraklarında böyle bol bol muhtelif alacalar da sâde bir tesâdüf eserinden ibâret değil, Hâlık'ın bir tahsîs ve tasfiyesidir (*Hakk Dîni,* V, 3982-3990-3991).

٣٦ـ سُورَةُ يس

36- Yâsîn Sûresi

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ فَعَزَّزْنا شَدَّدْنا ياحَسْرَةً عَلى العِبادِ كانَ حَسْرَةً عَلَيْهِمْ اسْتِهْزَاؤُهُمْ بالرُّسُلِ . أنْ تُدْرِكَ القَمَرَ لايَسْتُرُ ضَوْءُ أَحَدِهِما ضَوْءَ الآخَرِ ولا يَنْبَغِى لَهُما ذٰلِكَ . سابِقُ النَّهارِ يَتطالَبانِ حَثيثَيْنِ . نَسْلَخُ نُخْرِجُ أحَدَهُما منَ الآخَرِ ويَجْرِى كلُّ واحِدٍ مِنْهُما مِنْ مِثْلِهِ منَ الأنْعامِ . فَكِهُونَ مُعْجَبُونَ . جُنْدٌ مُحْضَرُونَ عِنْدَ الحِسابِ . ويُذْكَرُ عنْ عِكْرِمَةَ المَشْحُونِ المُوقَرُ : وقال ابنُ عبَّاسٍ طائِرُكُمْ مَصائِبُكُمْ يَنسِلُونَ يَخْرُجُونَ : مَرْقَدِنا مَخْرَجِنا . أحْصَيْناهُ حَفِظْناهُ .مَكانَتُهُمْ ومَكانُهُمْ واحِدٌ *

Mucâhid şöyle dedi:
"Fe-azzeznâ" (Âyet: 14), **"Şiddetlendirip kuvvetlendirdik" demektir.**

"Ey kulların üzerine çöken hasret (hazır ol, çünkü) onlar kendilerine herhangibir peygamber gelmeyedursun, ille onunla alay ederlerdi" (Âyet: 30), **yânî onların dünyâda iken rasûllerle alay etmeleri, kendilerine âhirette büyük bir hasret ve pişmânlık olmuştur.**

"Ne Güneş'in Ay'a erişip çatması, ne de gecenin gündüzü

geçmiş olması gerekmez. Hepsi de birer felekte yüzerler" (Âyet: 40). Güneşin Ay'a erişmesi olmaz; bu, ikisinden birinin ışığı diğerinin ışığını örtmez, onların ikisi de böyle birbirinin ışığını örtmeleri gerekmez (Çünkü herbirinin bir sınırı vardır, onu geçmezler ve ondan geri de kalmazlar).

Gecenin gündüzü geçmiş olması da gerekmez. Güneş ve Ay'dan herbiri, istemekte ciddî ve gayret göstericiler olarak arkadaşını ta'kîb ederler, (kıyâmet günü müstesnâ, aslâ bir yere gelip birleşmezler). *"Gece de onlar için bir âyettir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız. Bir de bakarsın ki, karanlığa girmişlerdir"* (Âyet: 37); buradaki *"Neslehu"*, "Gece ile gündüzden herbirini diğerinden çıkarırız", bunlardan herbiri kararlaştırılmış zamâna kadar cereyân eder durur" demektir [479].

"Ve kendilerine bunun gibi binecekleri nice şeyleri yaratmış olmamızdır" (Âyet: 42); buradaki *"Min mislihi"*, hayvanlardan olan binekler demektir (çünkü onlar kara gemileridir).

"Şübhe yok ki, bu gün cennet yârânı sevinçli bir zevk ve eğlence içindedirler" (Âyet: 55); buradaki *"Fekihûn"*, "Mu'cebûn(= Beğenilmiş, hoşnûd kılınmışlar, hayret edilecek ni'metliler ve ferahlılar)" demektir.

"Onlar Allah'ı bırakıp kendileri yardım edilecekler ümîdiyle ma'bûdlar edindiler. Ki bunlar onlara aslâ yardım edemezler. (Bil'akis) kendileri bunlar için hazırlanmış bir sürü avenedir" (Âyet: 74-75). Yânî, hesâb sırasında hazır edilip toplanmış askerler; (İbn Kesîr: Bu putlar kıyâmet günü ibâdet edicilerinin hesâbı sırasında hazır edilip toplanmışlardır ki, putperestlerin horlanmaları daha belîğ ve aleyhlerine hücceet dikmek daha açık olsun, demiştir).

Ve İkrime'den *"Fi'l-fulki'l-meşhûn*(= Dopdolu

---

479 *Selh* kelimesi, biri diğerinin lâzımı iki ma'nâ ile kullanılır: Soymak, çıkarmak. Koyundan deriyi yüzdüm, soydum, giderdim demek olur. Diğerinde ise, koyunu deriden soydum denilir. Açtım, meydana çıkardım demek olur... Burada her iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir ki, ikisi de doğrudur... (*Hakk Dîni,* V, 4028-4029).

gemide)'' (Âyet: 41), "Ağırlaştırılmış gemide" ma'nâsınadır dediği zikrolunuyor.

Ve İbn Abbâs: ''*Tâirukum*'' (Âyet: 19), "Masâibukum" (yânî "Musîbetleriniz") demektir. ''*Sûrâ üfürülmüştür. Artık bakarsın ki onlar kabirlerinden (kalkıp) Rabb'lerine doğru koşup gidiyorlar*'' (Âyet: 51); buradaki ''*Yensilûn*'', "Yahricûn" (yânî "Çıkıyorlar") ma'nâsınadır; ''*Merkadınâ*(= Uyuduğumuz yer)'' (Âyet: 52), "Çıktığımız yer" demektir.

''*Hakîkat ölüleri diriltecek olan, önden gönderdikleri şeyleri ve bıraktıkları eserleri yazmakta bulunan biziz biz. Zâten biz herşeyi apaçık bir kitâbda yazıp saymışızdır*'' (Âyet: 12), yânî "Biz onu hıfzetmiş, korumuşuzdur".

''*Yine dileseydik onları oldukları yerde suratlarını değiştirip, bambaşka çirkin bir mâhiyete getirirdik de ne ileri gitmeye, ne de geri dönüp gelmeye güçleri yetmezdi*'' (Âyet: 67); buradaki ''*Mekânetihim*'' ile ''*Mekânihim*'' bir ma'nâyadır.

٢٥١ـ بابٌ قَوْلهُ والشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لها ذٰلِكَ تَقْدِيرُ العَزِيزِ العَلِيمِ

251- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

''*Güneş de (ilâhî bir âyettir ki) kendi karargâhında cereyân etmektedir. Bu, mutlak gâlib, herşeyi hakkıyle bilen Allah'ın takdîridir*''

(Âyet: 38).

٣٢٤ـ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا الأعْمَشُ عنْ إبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عنْ أبِيهِ
عنْ أبِي ذَرٍّ رضى اللّٰهُ عنه قال كُنْتُ مَعَ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فى المَسْجِدِ
عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فقال ياأبا ذَرٍّ أتَدْرِي أيْنَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ قُلْتُ اللّٰهُ ورسولُهُ
أعْلَمُ قال فإنَّها تَذْهَبُ حتّى تَسْجُدَ تَحْتَ العَرْشِ فَذَلِكَ قَوْلهُ تعالى والشَّمْسُ
تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لها ذٰلِكَ تَقْدِيرُ العَزِيزِ العَلِيمِ *

324-....... Ebû Zerr (R) şöyle demiştir: Ben güneşin batışı sırasında mescidde Peygamber'in berâberinde idim. Peygamber (S):

— *"Yâ Ebâ Zerr! Güneş nerede gurûb eder bilir misin?"* diye sordu.

Ben:

— Allah ve Rasûlü en bilendir, dedim.

Peygamber:

— *"Güneş gider, tâ Arş'ın altında secde eder. İşte bu Yüce Allah'ın şu kavlidir: **Güneş de*** (ilâhî bir âyettir ki) ***kendi karargâhında cereyân etmektedir. Bu, mutlak gâlib, herşeyi hakkıyle bilen Allâh'ın takdîridir."***

٣٢٥ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا وكِيعٌ حدّثنا الأعْمَشُ عنْ إبْرَاهِيمَ التَّيمِىِّ عنْ أبِيهِ عَنْ أبى ذَرٍّ قال سألتُ النبىَّ ﷺ عنْ قَوْلِهِ تعالى والشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَها قال مُسْتَقَرُّها تَحْتَ العَرْشِ *

325-....... Ebû Zerr (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'e, Yüce Allah'ın ***"Güneş kendi karargâhında cereyân etmektedir"*** kavlinden sordum. Peygamber: *"Onun müstakarrı Arş'ın altındadır"* buyurdu [480].

---

480 Bu, önceki hadîsin başka yoldan gelen rivâyetidir. Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin birçok yerinde getirmiştir. Bunun daha uzunca bir rivâyeti Bed'u'l-Halk Kitâbı'nda da geçmiş ve ora ile alâkalı bâzı açıklamalar verilmişti.

"Güneşin bu cereyânı yalnız mekânda hareketi diye anlaşılmamalı, mekânî ve zamânî bilcümle eserleri ve durumlarıyle vücûdda tevâlîsi ma'nâsına anlamalıdır. Meselâ ziyâ ve harâret neşri de onun bir cereyânıdır. Mustakarr, mimli masdar, ismi zamân, ismi mekân olabildiği gibi, "lâm"la da birkaç ma'nâya geldiğinden bu ifâde birkaç ma'nâya sâdıktır:

a. Güneş kendisi için takdîr ve tahsîs edilmiş bir istikrâr sebebiyle, yânî sâbit bir karar, muntazam bir kaanûn ile cereyân eder. Hesâbsız, serserî, kör bir tesâdüf değil.

b. Bir istikrâr için, yânî kendi âleminde bir karar ve denge meydana getirmek gâyesiyle yâhud nihâyet bir sükûna erip durmak için cereyân ediyor.

c. Kendine mahsûs bir istikrâr zamânı için, yânî duracağı bir vakte kadar...

d. Kendine hass bir istikrâr mahalline mahsûs, yânî yerinde sâbit olarak cereyân eder, mihverinde döner yâhud kendisinin karargâhı olan âlemin faydaları için cereyân eder... Kendisi için bir istikrâr noktasına doğru gitmektedir... Bundan güneşin diğer bir merkeze doğru hareket etmekte bulunduğu da anlaşılabiliyor. Nitekim hadîs buna işâret etmektedir..." (*Hakk Dîni,* V, 4029-4031).

٣٧ــ سورَةُ وَالصَّافَّاتِ
37- Ve's-Sâffât Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ ويَقْذِفُونَ بالغَيْبِ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ مِنْ كلِّ مَكانٍ . ويُقْذَفُونَ مِنْ كل جانِبٍ يُرْمَوْنَ . واصِبٌ دائِمٌ . لازِبٌ لازِمٌ : تَاتونَنا عنِ اليَمِينِ يَعْنِى الحَقَّ الكُفَّارُ تَقُولُهُ لِلشَّيْطانِ . غَوْلٌ وجَعُ بَطْنٍ يُنْزَفُونَ لاتَذْهَبُ عُقولُهُمْ قَرِينٌ شَيْطانٌ يُهْرَعُونَ كَهَيْئَةِ الهَرْوَلَةِ . يَزِفُّونَ النَّسَلانُ فى المَشْيِ وبَيْنَ الجِنَّةِ نَسَبًا. قال كُفَّارُ قُرَيْشٍ المَلائِكَةُ بَناتُ اللَّهِ وأُمَّهاتُهُمْ بَناتُ سَرَوَاتِ الجِنِّ . وقال اللَّهُ تعالى ولَقَدْ عَلِمَتِ الجِنَّةُ إنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ سَتُحْضَرُ لِلْحِسابِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ لَنَحْنُ الصَّافُّونَ المَلائِكَةُ. صِرَاطِ الجَحِيمِ سَوَاءِ الجَحِيمِ وَوسَطِ الجَحِيمِ . لَشَوْبًا يُخْلَطُ طَعامُهُمْ ويُساطُ بالحَمِيمِ مَدْحُورًا مَطْرُودًا : بَيْضٌ مَكْنُونٌ اللُّؤْلُؤُ المَكْنُونُ : وتَرَكْنا عَلَيْهِ فى الآخِرِينَ يُذْكَرُ بِخَيْرٍ . يَسْتَسْخِرُونَ يَسْخَرُونَ . بَعْلاً رَبًّا *

Mücâhid şöyle dedi:
"*Uzak bir yerden gaybe atıp tutuyorlardı*" (Sebe': 52), buradaki "*Uzak bir yerden*", "Her yerden" ma'nâsınadır. "*Ki onlar Mele'i A'lâ'ya kulak verip dinleyemezler, her yandan kovularak atılırlar. Onlar için*

(âhirette) ardı arası kesilmez bir azâb vardır" (Âyet: 8-9), buradaki *"Yukzafûne"*, "Atılıyorlar"; *"Vâsıbun"*, "Dâim" (yânî "Devâmlı") ma'nâsınadır.

"Hakîkat biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık" (Âyet: 11); buradaki *"Lâzibun"*, "Lâzımun", yânî "Cıvık yapışkan" ma'nâsınadır.

"Onlardan kimi kimine yönelip mes'ûl tutmaya kalkışırlar. Hakîkat siz bize sağdan gelirdiniz, derler" (Âyet: 27-28); buradaki *"Sağdan"* sözüyle, hakkı kasdediyor. Bunu kâfirler, şeytâna hitâben söylerler. *"Orada bir humar da yok, onlar bundan sarhoş da olmazlar"* (Âyet: 47); buradaki *"Ğavlun"*, "Karın ağrısı"; *"Yunzefûn"*, "Akılları gitmez" ma'nâsınadır.

"İçlerinden bir sözcü: Hakîkat benim bir arkadaşım vardı, der" (Âyet: 51), buradaki *"Karîn"*, "Arkadaş" ma'nâsınadır. *"Çünkü onlar atalarını sapkın kimseler bulmuşlardı da, kendileri de onların izleri üzerinde koşturuluyorlardı"* (Âyet: 69-70), buradaki *"Yuhreûne*(= Koşturuluyorlar)", "Hervele hey'eti gibi" (yânî "Hervele yapanlar gibi sür'atle koşturuluyorlar") demektir.

"Derken (kavmi) koşarak onun önüne çıktılar" (Âyet: 94); buradaki *"Yeziffûn"*, "en-Neselâne fi'l-meşyi" (yânî "Koşmanın aşağısında kısa adımlarla sür'atli yürüyüş") ma'nâsınadır.

"Bir de O'nunla cinnler arasında bir hısımlık uydurdular. And olsun ki, bizzât cinnler dahî onların muhakkak (cehenneme) ihzâren getirileceklerini pek iyi bilmişlerdir. Allah onların isnâd edegeldiklerinden yücedir, münezzehdir"
(Âyet: 158-159).

Kureyş kâfirleri: "Melekler Allah'ın kızlarıdırlar, meleklerin anaları da cinnlerin hâsslarının kızlarıdır" dediler.
Yüce Allah da: *"And olsun ki, bizzât cinnler dahî onların muhakkak ihzâren getirileceklerini pek iyi bilmişlerdir"*, yânî "Bu sözü söyleyen sizler hesâba çekilmek için orada hazır edileceksiniz".

Ve İbn Abbâs şöyle dedi:
"Biziz o saff saff dizilenler mutlak biz" (Âyet: 165), buradaki *"Saff saff dizilenler"*, meleklerdir.
"O zulmedenleri, onlara eş olanları, Allah'ı bırakıp tapmakta ısrâr ettikleri şeyleri hep bir araya toplayın da cehennem yoluna götürün. Onları habsedin. Çünkü onlar mes'ûldürler" (Âyet; 22-23); buradaki *"Sırâti'l-Cahîm"*, *"Cehennemin ortası; çılgın ateşin ortası"* (Âyet: 55) demektir.

"Sonra üzerine de onlar için çok sıcak bir su ile karıştırılmış içki vardır" (Âyet: 67), buradaki *"Le-şevben"*, "Yiyecekleri karıştırılır; yiyecek ve içecekleri çok sıcak su ile karıştırılır" demektir.

"Medhûran" (el-A'râf: 17), "Matrûdan(= Tardedilip kovulmuş)" ma'nâsınadır (Âyet: 9'da) "Tardetmek" ma'nâsına olan *"Duhûran"* geçmişti).
"Yanlarında da bakışlarını yalnız zevclerine döndürmüş iri gözlü kadınlar vardır ki, bunlar örtülüp saklanmış yumurtalar gibidirler" (Âyet: 48-49); buradaki *"Beydun meknûnun*(= Saklanmış beyaz yumurta)", "Saklanmış inci" ma'nâsınadır.
"Biz ona sonra gelenler içinde (iyi bir nâm) bıraktık" (Âyet: 78, 129), yânî "O dâimâ hayırla anılacaktır".

"Bir âyet -bir mu'cize- gördükleri vakit, onu eğlenceye tutarlar" (Âyet: 14), buradaki *"Yesteshırûne"* "Yesharûn(= Eğlenirler)" ma'nâsınadır.
"O en güzel yaratanı; sizin de, evvelki atalarınızın da Rabb'i olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi tapıyorsunuz?" (Âyet: 125-126); buradaki *"Ba'l"* (Büyük bir putun ismi olup Yemen dilinde) "Rabb" ma'nâsınadır.

٢٥٢ـ باب قَوْلِهِ وإنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ

252- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Yûnus da hiç şübhesiz gönderilen peygamberlerdendi"
(Âyet: 139).

٣٢٦ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأَعْمشِ عنْ أَبِي وَائِلٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضىَ اللّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللّهِ ﷺ ماينْبَغِى لأَحَدٍ أنْ يَكُونَ خَيْرًا مِن ابنِ متّى *

326-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S): *"Hiçbir kimseye Yûnus ibn Mettâ'dan daha hayırlı olması lâyık değildir"* buyurdu.

٣٢٧ـ حدّثنى إِبْرَاهِيمُ بنُ المُنْذِرِ حدّثنا محَمَّدُ بنُ فُلَيْحٍ قال حدّثنى أَبِى عنْ هِلاَلِ بنِ عَلِيٍّ مِنْ بَنِى عامِرِ بنِ لُؤَىٍّ عَنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه عنِ النبىِّ ﷺ قال مَنْ قال أنا خَيْرٌ مِنْ يُونُسَ بنِ مَتَّى فَقَدْ كَذَبَ *

327-....... Muhammed ibnu Fuleyh tahdîs edip şöyle demiştir: Bana babam Fuleyh ibn Süleymân, Âmir ibnu Lueyy oğulları'ndan olan Hilâl ibnu Alî'den; o da Atâ ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre-(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S): *"Her kim ben Yunus ibn Mettâ'dan hayırlıyım derse, muhakkak yalan söyledi"* buyurmuştur[481].

481 Bu hadîslerin birer rivâyeti en-Nisâ: 163. âyetinin tefsîri sırasında da geçmişti. el-Kalem Sûresi'nde ***"Sen Rabb'inin hükmüne sabret. O balık sâhibi gibi olma. Hatırla ki, o gamla dolu olarak duâ etmişti"*** (Âyet: 48) buyurulmuş, bu ilâhî hitâb Yûnus Peygamber'in mertebesinin indirilmesine delâlet eder sûretinde hâtıra gelmesi düşünülen bir yanılmayı karşılamak için, Peygamber'imiz, peygamberler arasından bilhassa Yûnus'u zikretmiştir. Nübüvvet husûsunda peygamberler arasında üstünlük yoktur. Çünkü peygamberlikte hepsi müsâvî bir sınır üzeredirler. Başlıktaki âyetin devâmı şöyledir:

"Hani o dolu bir gemiye kaçmıştı. Derken kur'a çekmişlerdi ve mağlûblardan olmuştu. O, kınanmış bir hâlde iken kendisini hemen balık yutmuştu. Eğer çok tesbîh edenlerden olmasaydı, herhâlde insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalıp gitmişti..." (Âyet: 140-148).

٣٨ـ سورة ص
38- Sâd Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٣٢٨ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ عنِ العَوَّامِ قال سألْتُ مُجاهِدًا عنِ السَّجْدَةِ فى ص قال سُئِلَ ابنُ عبَّاسٍ فقال أُولَئِكَ الذِينَ هَدَي اللّٰهُ فبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ وكانَ ابنُ عبَّاسٍ يَسْجُدُ فِيها *

328-....... el-Avvâm ibn Havşeb şöyle dedi: Ben Mucâhid'e Sâd Sûresi'ndeki secdeden sordum. Mucâhid şöyle dedi: Bu, İbn Abbâs'a soruldu da o: ***''Onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy...''*** (el-En'âm:90) kelâmını söyledi. İbn Abbâs bu Sâd Sûresi'nde (24. âyetinde) secde eder idi [482].

٣٢٩ـ حدّثني مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ اللّٰهِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبَيْدٍ الطَّنافِسِيُّ عنِ العَوَّامِ قال سألْتُ مُجاهِدًا عنْ سَجْدَةِ ص فقال سألْتُ ابنَ عباسٍ مِنْ أيْنَ سَجَدْتَ فقال أوَما تَقْرَأُ ومِنْ ذُرِّيَّتِهِ داوُدَ وسُلَيْمانَ أُولَئِكَ الذِينَ هَدَى اللّٰهُ فبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ فكانَ داوُدُ مِمَّنْ أُمِرَ نَبِيُّكُمْ صلى اللّٰهُ عليه وسلم أنْ يَقْتَدِيَ بِهِ فَسَجَدَ ها رسولُ اللّٰهِ ﷺ : عُجابٌ عَجِيبٌ : القِطُّ الصَّحِيفَةُ هُوَ هٰهُنا

482 Bunun bir rivâyeti el-En'âm Sûresi tefsîrinde geçmiş ve gerekli açıklamalar orada verilmişti.

صَحِيفَةُ الحَسَناتِ : وقال مُجاهِدٌ فى عِزَّةٍ مُعازِّين . المِلَّة الآخِرةِ مِلَّةُ قُرَيْشٍ.
الإختِلاقُ الكَذِبُ . الأسْبابُ طُرُقُ السَّماءِ فى أبْوابِها : جُنْدٌ ما هُنالِكَ مَهْزُومٌ
يَعْنِى قُرَيْشًا : أُولَئِكَ الأحْزَابُ القُرُونُ الماضِيَةُ . فَوَاقٍ رُجُوعٍ . قِطَّنا عَذابَنا:
اتَّخَذْناهُمْ سُخْرِيًّا احَطْنا بِهِمْ . أتْرابٌ أمْثالٌ . وقال ابنُ عبَّاسٍ الأيْدُ القُوَّةُ
فى العِبادَةِ : الأبصارُ البَصَرُ فى أمْرِ اللَّهِ.حُبَّ الخَيْرِ عنْ ذِكْرِ رَبِّى مِنْ ذِكْرِ.
طَفِقَ مَسْحًا يَمْسَحُ أعْرافَ الخَيْلِ وعَرَاقِيبَها . الأصْفادِ الوَثاقِ *

329- Bana Muhammed ibnu Abdillah tahdîs etti [483]. Bize Muhammed ibnu Ubeyd et-Tenâfisiyyu tahdîs etti ki, el-Avvâm şöyle demiştir: Ben Mucâhid'e Sâd Sûresi'ndeki secdenin mâhiyetini sordum. O şöyle dedi: Ben İbn Abbâs'a:

— Hangi delîlden dolayı secde ediyorsun? dedim.

İbn Abbâs da bana:

— Sen şu âyetleri okumuyor musun: ***"Biz ona İshâk ile Ya'kûb'u ihsân ettik ve herbirini hidâyete erdirdik. Daha evvel de Nûh'u, ve onun neslinden Dâvûd'u, Süleymân'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsâ'yı ve Hârûn'u hidâyete*** (nübüvvete) ***kavuşturduk... Onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy..."*** (el-En'âm:84-90). (Ey Mucâhid ve arkadaşları!) İşte Dâvûd da Peygamber'inizin kendisine uyması emredilen kimselerdendir, bunun için Rasûlullah da (Dâvûd'un secde ettiği) bu yerde secde etti, dedi [484].

---

483 Kelâbâzî ile İbn Tâhir şöyle dediler: Bu, dedesine nisbet edilen Ebû Abdillah Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî en-Nişâbûrî'dir. Buhârî'den az sonra, takrîbî 257 yılında vefât etti. Buhârî bundan otuza yakın yerde rivâyet etti, fakat Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî ismini açıkça söylemedi. Sâdece "Bize Muhammed tahdîs etti" der, bunun üzerine artırma yapmaz ve onu dedesine de nisbet etmez. Böyle yapmasındaki sebeb şudur: Buhârî Nişâbûr'a girdiği zamân, Muhammed ibn Yahyâ ez-Zuhlî "Lafzın yaratılması mes'elesi"nde Buhârî aleyhine gruplaşma yapıp fesâdçılık eylemişti. Buhârî bu hâdiseye kadar kendisinden hadîs işitmiş idi. Bunları ondan rivâyet etmeyi terketmedi, fakat gereği gibi ismini açıkça söylemedi. Diğerleri de: Bunun Muhammed ibn Abdillah ibn Mubârek el-Mahzûmî olması muhtemeldir, çünkü o da bu tabakadandır, dediler (Aynî).

484 en-Nesâî'nin bu konudaki rivâyeti şöyledir: İbn Abbâs dedi ki: Peygamber (S) Sâd Sûresi'nde secde etti ve *"Dâvûd, tevbe olmak üzere secde etmişti, biz de şükr olarak secde ederiz"* buyurdu. Nesâî'nin bu rivâyetine göre Sâd secdesi tevbe secdesi, Peygamber'imiz için de şükr secdesi oluyor. Dâvûd Peygamber tevbesinin kabûl edilmesine karşılık şükür secdesi yapmış olduğundan, bunun okunması sırasında secde etmek sünnet olmuştur.

"*Ucâbun*" (Âyet:5), "Acîbun" (yânî "Şaşılacak birşey") ma'nâsınadır.

"*el-Kıttu*" (Âyet:16), "es-Sahîfetu" demektir, o burada "Haseneler sahîfesi"dir.

Mucâhid şöyle dedi: "***Küfredenler bir izzet*** (bir onur), ***bir tefrika içindedir***" (Âyet:2); buradaki "*İzzet*", "Muâzzîn(= İzzet ve yenme yarışında yâhud câhiliyet hamîyetinde ve büyüklenmesinde)" ma'nâsınadır.

"***Biz bunu diğer millette*** (yânî dînde) ***işitmedik. Bu, uydurmadan başkası değildir***" (Âyet:7); buradaki "***el-Milleti'l-âhire***", Kureyş dînidir; "*el-İhtilâk*" da "Yalan ve uydurma" ma'nâsınadır [485].

"***Yâhud o göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin mülkü -tasarrufu onların mı? Öyle ise sebeblerine yapışarak göğe yükselsinler***" (Âyet: 10); buradaki "***el-Esbâb***", semânın kapılarındaki yollarıdır.

"***Onlar derme çatma patilerden birikmiş öyle bir ordudur ki, işte şurada hezîmete uğratılmışlardır***" (Âyet:11): Kureyş'i kasdediyor.

"***Onlardan evvel Nûh kavmi, Âd ve o kazıklar sâhibi Fir'avn, Semûd, Lût kavimleri ile Eyke sâhibleri de tekzîb etmişlerdi. İşte o partiler***(in âkıbeti)***!***" (Âyet: 12-13); "***İşte o partiler***", "Geçmiş olan bu milletler (hep helâk edildiler)" ma'nâsınadır.

"***Onların her biri başka değil, gönderilen peygamberleri tekzîb ettiler de bu yüzden azâbım hakk oldu. Bunlar da iki sağım aralığı kadar bile gecikmeyecek bir tek korkunç sesten başkasını gözetmiyorlar***" (Âyet: 14-15); buradaki "***Fevâk***", "Rucû'", yânî "Dönmek" ma'nâsınadır. "***Kıttanâ***" (Âyet; 16), "Azâbımızı" ma'nâsınadır.

"***Biz onları eğlence edinirdik...***" (Âyet: 63), "Biz onları ihâta etmiştik" (yâhud "Onlarda hatâ etmiştik") ma'nâsınadır. "***Etrâb***", "Emsâl" (yânî "Bir-yaşıt") demektir.

Peygamber'imize el-En'âm: 84-90 âyetlerinde isimleri sayılan bütün peygamberlerin yoluna uyması emredilmiştir. Semâvî dînlerin hepsinde ortak olan esâslarda: Allah'a, meleklere, kitâblara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, öldükten sonra dirilmeye îmân gibi. Bir de geçmiş peygamberlerin bunca musîbetlere, tehlikelere, inkârlara göğüs germeleri, vazîfelerini herşeye rağmen hakkıyle edâ etmiş olmaları husûsunda.

485 "*el-Milleti'l-âhire*", "Diğer millet" yâhud "Sonraki millet" demektir. Bu sûretle Nasrâniyyet'e işâret olur. Çünkü İslâm gelmeden evvel, o zamân için en son millet Nasrâniyyet idi, o da Teslîs'i kabûl ediyordu.

Müşrikler muhtelif maksadlarla türlü ma'bûdlar peşinde boğuşuyorlardı. Şikaak ve ihtilâf içinde olmaları bu sebebden idi. Atalarından beri müşrikliğe alışmış olan Câhiliye kafası, bu kadar muhtelif insanların muhtelif emelleri ve hissiyâtlarını yalnız bir ma'bûdun nasıl tatmîn edebileceğini düşünemiyor, "Biz bunu, yânî ilâhları tek yapma sözünü son millette işitmedik" diyerek Tevhîd'i şaşılacak birşey görüp reddetmek istiyorlardı... (*Hakk Dîni*, V, 4085).

Ve İbn Abbâs şöyle dedi: *"Kuvvetlerin ve basîretlerin sâhibleri olan kullarımız İbrâhîm'i, İshâk'ı, Ya'kûb'u da an"* (Âyet:45); *"el-Eyd"*, "Kulluk husûsundaki kuvvet"; *"el-Ebsâr"*, "Allah'ın emri husûsundaki görüş"tür.

"Gerçek ben mal sevgisine sırf Rabb'imi zikretmek için düştüm..." (Âyet:32); buradaki *"An zikri Rabbî"*, "Min zikri Rabbî" ma'nâsınadır.

"... Hemen ayaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı" (Âyet:33), "Atların boyunlarına ve ayaklarına eliyle dokunuyordu"; *"el-Esfâd"* (Âyet:38), "Bağlar, bukağılar, kayıdlar" ma'nâsınadır.

٢٥٣ـ بابُ قوْلِهِ هَبْ لِي مُلْكًا لا يَنْبَغِي لأحَدٍ مِنْ بعْدِي إنَّكَ أنْتَ الوَهَّابُ

253- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Süleymân: 'Ey Rabb'im, beni mağfiret eyle. Bana öyle bir mülk (ve saltanat) ver ki, o benden başka hiçbir kimseye lâyık olmasın. Şübhesiz bütün murâdları ihsân eden Sen'sin Sen!' dedi"

(Âyet: 35).

٣٣٠ـ حدّثني إسْحاقُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا رَوْحٌ ومُحَمَّدُ بنُ جَعْفَرٍ عنْ شُعْبَةَ عنْ مُحَمَّدِ بنِ زيادٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ عنِ النبيِّ ﷺ قال إنَّ عفرِيتًا منَ الجِنِّ تَفَلَّتَ علَيَّ البارِحَةَ أوْ كَلِمَةً نَحوَها لِيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلاةَ فأمْكَنَنِي اللَّهُ مِنْهُ وأرَدْتُ أنْ أرْبطَهُ إلى سارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي المَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا وتَنْظُرُوا إلَيْهِ كُلُّكُمْ فَذَكَرْتُ قوْلَ أخِي سُلَيْمانَ رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لا يَنْبَغِي لأحَدٍ مِنْ بَعْدِي قال رَوْحٌ فَرَدَّهُ خاسِئًا *

330-....... Ebû Hureyre(R)'den: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Cinn tâifesinden bir ifrît dün gece namâzımı bozdurmak için bana ansızın hücûm etti.* -Yâhud Peygamber buna benzer bir kelime söyledi.- *Lâkin Allah beni gâlib getirip ona istediğimi yapmaya fırsat verdi. Sabâh olunca hepiniz onu göresiniz diye mescidin direklerinden birine bağlamak istedim. Fakat kardeşim Süleymân Peygamber'in: Yâ Rabb, bana mağfiret et ve benden sonra kimseye olmayacak bir mülkü bana bağışla, demiş olduğu hatırıma geldi."*

Râvî Ravh: Peygamber o ifrîti hor olarak kovdu, demiştir [486].

٢٥٤ـ بابٌ وما أنا مِنَ المُتَكَلِّفِينَ

254- BÂB:

"Ve ben kendiliğinden birşey teklîf edenlerden de değilim" (Âyet: 86).

٣٣١ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ بنُ سَعِيدٍ حدّثنا جَرِيرٌ عنِ الأَعْمَشِ عنْ أبى الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ قال دَخَلْنا عَلى عبْدِ اللّهِ بنِ مَسْعُودٍ قال ياأيُّها النَّاسُ مَنْ عَلِمَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ بِهِ ومَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللّهُ أعْلَمُ فإنَّ مِنَ العِلْمِ أنْ يَقُولَ لِما لايَعْلَمُ اللّهُ أعْلَمُ قال اللّهُ عَزَّ وجَلَّ لِنَبِيِّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قُلْ ماأسْألُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أجْرٍ وما أنا مِنَ المُتَكَلِّفِينَ وسأُحَدِّثُكُمْ عنِ الدُّخانِ إنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم دَعا قُرَيْشًا إلى الإسْلامِ فأبْطَؤُا عَلَيْهِ فقال اللّهُمَّ أعِنِّى عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأخَذَتْهُمْ سَنَةٌ فَحَصَّتْ كلَّ شَيْءٍ حَتَّى أكَلُوا المَيْتَةَ والجُلُودَ حَتَّى جَعَلَ الرَّجُلُ يَرَى بَيْنَهُ وبَيْنَ السَّماءِ دُخانًا مِنَ الجُوعِ قالَ اللّهُ عَزَّ وجَلَّ فارْتَقِبْ يَوْمَ تأْتِى السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ يَغْشَى النَّاسَ هٰذا عَذابٌ ألِيمٌ قال فَدَعَوْا رَبَّنا اكْشِفْ عَنَّا العَذابَ إنَّا مُؤْمِنُونَ أنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وقَدْ جاءَهُمْ رسولٌ مُبِينٌ ثُمَّ تَوَلَّوْا عنهُ وقالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ إنَّا كاشِفُوا العَذابِ قَلِيلاً إنَّكُمْ عائِدُونَ أفَيُكْشَفُ العَذابُ يَوْمَ القِيامَةِ قال فَكُشِفَ ثُمَّ عادُوا فى كُفرِهِمْ فأَخَذَهُمُ اللّهُ يَوْمَ بَدْرٍ قال اللّهُ تعالى يَوْمَ نَبْطِشُ البطْشَةَ الكُبْرَى إنَّا مُنْتَقِمُونَ *

---

486 Bu hadîs aynı metin ve senedle Namâz Kitâbı, "Esîr yâhud borçlu mescidde bağlanır bâbı"nda da geçmişti.

"Bu münâsebetle şunu arzetmek vâcibdir ki, Allah'ın hayât sâhibi mahlûkları yalnız maddî âlemdeki insan ile -nevi'lerini saymakla tüketemediğimiz-hayvanlardan ibâret değildir. ***"Rabb'inin ordularını kendisinden başka kimse bilmez"*** (el-Müddessir: 31) mantûkunca ilâhî orduları, mahlûkaatın nevi'leri ve cinslerini ancak yaratıcıları bilir. Bunlardan akıl sâhibi olarak Rasûlullah'ın haber vermesiyle bilmiş olduğumuz iki takımı melekler ile cinnlerdir. Bunlar çeşit çeşit sûretlere girmeye kudretli olacak selâhiyette yaratılmışlardır... (Ahmed Naîm, *Tecrîd Ter.*, II, 332-335).

331-....... Mesrûk şöyle dedi: Bizler Abdullah ibnu Mes'ûd'un yanına girdik. O:

— Ey insanlar! İçinizden her kim bir ilim bilirse onu söylesin, bilmeyen de "Allah en bilendir" desin. Çünkü insanın bilmediği şey için "(Bilmiyorum) Allah en bilendir" demesi de ilimdendir. Azîz ve Celîl olan Allah, kendi Peygamber'ine hitâben: ***"Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiliğimden birşey teklîf edenlerden de değilim, de!"*** buyurdu. Şimdi ben size ed-Duhân:10. âyetini anlatacağım:

Rasûlullah (S) Kureyş'i İslâm'a girmeye çağırdı. Onlar İslâm'a girmeğe ağır davranıp geciktiler. Bunun üzerine Peygamber: *"Yâ Allah, Yûsuf'un zamânındaki yıllar gibi yedi şiddet yılı ile bana yardım et"* diye Kureyş aleyhine duâ etti. Akabinde onları öyle bir kıtlık yakaladı ki, herşeyi kökünden giderip yok etti. O derecede ki, onlar ölmüş hayvanları ve derileri yediler. Hattâ bir insan açlıktan dolayı kendisiyle gök arasında bir duman görmeğe başladı. Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurdu: ***"O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle. O, insanları saracaktır. Bu pek yamân bir azâb..."*** (ed-Duhân:10-11).

Dedi ki:

— Bunun üzerine Kureyşliler şöyle duâ ettiler: ***"Ey Rabb'imiz, bizden bu azâbı açıp kaldır. Çünkü biz îmân edeceğiz*** (dediler). ***Onlar için düşünüp ibret almak nerede? Kendilerine açıklayan bir peygamber geldiği hâlde. Yine ondan yüz çevirdiler. O'na kimi bir öğretilmiş, kimi bir mecnûn dediler. Biz bu duman azâbını biraz açıp kaldıracağız. Fakat siz hiç şübhe yok ki tekrâr dönecek olanlarsınız"*** (ed-Duhân:12-15).

İbn Mes'ûd dedi ki:

— Kıyâmet günündeki azâb onlardan kaldırılır mı?

Yine dedi ki:

— Kureyş'ten o azâb kaldırıldıktan sonra onlar yine küfürlerine döndüler. Allah da onları Bedir günü tekrar yakaladı. Yüce Allah: ***"Çok büyük bir şiddet ve satvetle çarpacağımız gün muhakkak ki biz onlardan intikaam alıcılarız"*** (ed-Duhân:16) [487].

"Benden başka kimseye gerekmeyecek bir mülk", yânî benim hâlime münâsib, bana mahsûs bir mu'cize olsun.. Râzî, *Tefsîr*'inin bir yerinde buna şöyle de ma'nâ vermiştir: Yânî bana öyle şanlı bir mülk ver ki, ben ona nâil olup öldükten sonra 'Dünyâ mülkünün vefâsı olsa idi Süleymân'a olurdu' denilsin de kimsenin dünyâ mülküne hırs ve rağbeti yaraşık almasın..." (*Hakk Dîni,* V, 4097-4098).

487 Hadîsin başlığa uygunluğu, başlıktaki âyeti içine almış olmasındadır. Bunun birazcık farklı bir rivâyeti er-Rûm Sûresi'nin tefsîrinde geçmişti. Diğer bir rivâyeti Yağmur isteme Kitâbı'nda geçti.

٣٩ـ سورة الزمر
39- ez-Zumer Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ . يُجَرُّ عَلى وجْهِهِ في النَّارِ وهُوَ قَوْلُهُ تعالى أَفَمَنْ يُلْقَى فى النَّارِ خَيْرٌ أَمَّنْ يأتِى آمِنًا يَوْمَ القِيامَةِ . غَيْرَ ذِى عِوَجٍ لَبْسٍ . ورجُلاً سَلِمًا لِرَجُلٍ مَثَلٌ لآلِهَتِهِم الباطِلِ والإلٰهِ الحَقِّ : ويُخَوِّفُونَكَ بالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بالأوْثانِ . خَوَّلْنا أعْطَيْنا . والَّذِى جاءَ بالصِّدْقِ القُرْآنِ وصَدَّقَ بِهِ المُؤْمِنُ يَجِيءُ يَوْمَ القِيامَةِ يَقُولُ هٰذَا الَّذِى أعْطَيْتَنِى عَمِلْتُ بِما فِيهِ . وقال غَيْرُهُ مُتَشاكِسُونَ الرَّجُلُ الشَّكِسُ العَسِرُ لاَيَرْضَى بالانْصافِ ورَجُلاً سِلْمًا ويُقالُ سالِمًا صالِحًا . اشْمَأَزَّتْ نَفَرَتْ . بِمَفازَتِهِمْ مِنَ الفَوْزِ . حافِّينَ أطافُوا بِهِ مُطِيفِينَ بِحِفافَيْهِ بِجَوَانِبِهِ . مُتَشابِهًا لَيْسَ مِنَ الاشْتِباهِ ولَكِنْ يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضًا في التَّصْدِيقِ *

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"... *Kıyâmet günü yüzünü o fecî' azâbdan kim kurtaracak?*" (Âyet: 24), yânî "Ateş içinde yüzü üzerine sürüklenmekten kendini kim kurtaracak?" demektir. Bunun delîli Yüce Allah'ın şu kavlidir: "*Bizim âyetlerimiz hakkında sapıklığa düşenler şübhesiz bize*

gizli kalmazlar. O hâlde ateşin içine atılacak olan kimse mi hayırlıdır, yoksa kıyâmet günü korkusuzca gelecek olan kişi mi?...'' (Fussilet: 40).

''And olsun ki biz Kur'ân'da insanlar için nasîhat kabûl etsinler diye, her misâlden örnekler gösterdik. Onu tenâkuzsuz ve ihtilâfsız, dosdoğru Arabça bir Kur'ân olarak indirdik, tâ ki sakınsınlar'' (Âyet: 27-28); buradaki *''Gayra zî ıvecin''*, "Eğrilik ve belirsizlik olmayarak" ma'nâsınadır.

''Kendisinde birbirine sertlik ve geçimsizlik gösteren birçok ortakların hakkı bulunan bir adamla (bir köle ile) yalnız bir kişinin adamı olan diğer birini Allah (müşriklerle muvahhid hakkında) bir misâl olarak getirmiştir. Bu ikisinin hâli bir olur mu?...'' (Âyet: 29);
bu âyette kendisinde birçok ortak sâhibler bulunan adamla tek adama hâss olup başkalarından sâlim bulunan adam; onların bâtıl ilâhlarıyle Hakk İlâh için bir meseldir [488].

''Allah kuluna kâfî değil mi? Seni ondan başkalarıyle korkutuyorlar...'' (Âyet: 36); *''Ondan başkalarıyle''*, "Putlarıyle; putlarının zarar vermeleriyle" demektir.

''İnsan bir zarar dokunduğu zamân bizi çağırır. Sonra kendisine tarafımızdan bir ni'met verdiğimiz vakit: 'Bu, bana ancak ilimden (bilgimden) dolayı verilmiştir' der. Hayır, bu bir imtihândır. Lâkin onların çoğu bilmezler'' (Âyet: 49); buradaki *''Havvelnâ''*, *''A'teynâ''* (yânî "Verdik") ma'nâsınadır.

''Sıdkı getirene ve onu tasdîk edenlere gelince: İşte onlar takvâya erenlerin tâ kendileridir'' (Âyet: 33); buradaki *''Sıdkı getiren''*, "Kur'ân'ı getiren ve onu tasdîk eden kimse"dir ki, o, kıyâmet günü: Rabb'im, bu bana verdiğin ve içindekilerle amel ettiğim Kur'ân'dır, diyerek gelecek olan mü'mindir.

---

488 es-Sa'lebî: Bu bir meseldir ki, Allah bunu farklı farklı birçok ilâhlara tapan müşrik ile Azîz ve Celîl Allah'tan başka hiçbirşeye tapmayan mü'min için beyân etti, demiştir (Kastallânî).

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi: *"Muteşâkisûne"* (Âyet: 29), "Birbirlerine zorluk çıkaranlar, ihtilâf edenler"; *"er-Raculu"*, "eş-Şekisu(= Dâima zorluk çıkaran, adâlete râzı olmayan kişi"; *"Raculen silmen"* ta'bîri "Raculen sâlimen (ve sâlihan)" şeklinde de söyleniyor. *"Allah bir olarak anıldığı zamân âhirete inanmazların kalbleri tiksinir. Başkası anıldı mı bunların derhâl yüzleri güler"* (Âyet: 45); buradaki *"İşmeezzet"*, "Nefret etti, tiksindi" demektir.

"Allah şirkten sakınanları umduklarına nâil olmalarına sebeb olan iyi amelleri ile selâmete erdirir..." (Âyet: 61); buradaki *"Bi-mefâzetihim"* "Fevz"den olup "Bi-fevzihim" (yânî "Kendi kazançları, zaferleri ile") demektir.

"Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ve tesbîh ederek Arş'ın etrâfını kuşatmışlardır..." (Âyet: 75); buradaki *"Hâffiyne min havli'l-arşı"*, "Arş'ın iki yanından -bütün yanlarından- onu dolaşıcılar olarak çepçevre kuşatanlar" demektir.

"Allah, kelâmın en güzelini âhenkli, katmerli (tıklım büklüm hakîkatlerle dolu) bir kitâb hâlinde indirmiştir..." (Âyet: 23); buradaki *"Muteşâbihen"* lafzı, "İştibâh" (yânî "Seçilememezlik, karışıklık")dan değil, lâkin "Tasdîkte ve güzellikte bâzısı bâzısına benzer (içinde tenâkuz ve ihtilâf bulunmaz)" ma'nâsındandır.

٢٥٥ــ بابٌ قَوْلُهُ ياعِبادِىَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا على أَنْفُسِهِمْ لاَتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ

255- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günâhları mağfiret eder. Şübhesiz ki, O çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (Âyet: 53).

٣٣٢ــ حدّثنى إِبْراهِيمُ بنُ مُوسَى أخبرنا هِشامُ بنُ يُوسُفَ أَنَّ ابنَ

جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قال يَعْلَى إنَّ سَعِيدَ بنَ جُبَيْرٍ أخبرَهُ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّٰهُ عنهما أنَّ ناسًا مِنْ أهْلِ الشِّرْكِ كانُوا قَدْ قَتَلُوا وَأكْثَرُوا وَزَنَوْا وأكْثَرُوا فأتَوْا مُحَمَّدًا صلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسَلم فقالُوا إنَّ الَّذِى تَقُولُ وتَدْعُو الَيْهِ لَحَسنٌ لَوْ تُخْبِرُنا أنَّ لِما عَمِلْنا كَفَّارَةً فَنَزَلَ والَّذِينَ لاَيَدْعُونَ مَعَ اللّٰهِ إلٰهًا آخَرَ ولا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ إلاَّ بالحَقِّ ولايَزْنُونَ . وَنَزَلَ قُلْ ياعِبادِيَ الَّذِينَ أسْرَفُوا عَلَى أنْفُسِهِمْ لاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ إنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذنُوبَ جَمِيعًا *

332-....... Ya'lâ ibn Müslim ibn Hürmüz, Saîd ibn Cubeyr'in kendilerine İbn Abbâs(R)'tan şöyle haber verdiğini söylemiştir: Müşriklerden birtakım insanlar adam öldürmüşler ve birçok cinâyet işlemişler, zinâ etmişler ve bunda da çok ileri gitmişlerdi. Bunlar bu günâhlarıyle Muhammed'e geldiler de:

— Senin söylemekte olduğun teblîğ ve kendisine da'vet etmekte olduğun İslâm Dîni şübhesiz çok güzeldir. Eğer bize işlediğimiz bunca günâhlar için bir keffâret bulunduğunu haber versen! dediler.

Bunun üzerine şu meâldeki âyetler indi: ***"Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha katıp tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa cezâya çarpar. Kıyâmet günü de azâbı katmerleşir ve o azâbın içinde hor ve hakîr ebedî bırakılır. Ancak tevbe edip îmân eden, iyi amelde bulunan kimseler müstesnâdır. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir"*** (el-Furkaan: 68-70).

Bir de şu kelâm indi: ***"De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günâhlara mağfiret eder. Şübhesiz ki, O çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir"*** [489].

---

489 Bu âyetin Kur'ân'da en ümîdli âyet olduğu söylenir. Bununla berâber dikkat edilmek lâzım gelir ki, bu ümîd, günâha teşvîk için değil, en günâhkâr kimseleri bile bir an evvel tevbe ve inâbeye teşvîk için olduğu ikinci ve üçüncü âyetten apaçık görülür. Bunun nüzûl sebebinde birkaç rivâyet vardır. Bunlardan biri bu hadîste İbn Abbâs tarafından bildirilendir... Maamâfîh nüzûl sebebi kâfirlerin İslâm'a girmesi mes'elesi ise de mahkûm âsîlerin tevbesini de şâmil olduğunda şübhe yoktur, o evleviyyetle sâbit olur. Demek ki ***"Şübhesiz ki Allah, kendisine eş tanınmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını, dileyeceği kimseler için mağfiret eder..."*** (en-Nisâ: 48, 115) âyeti gereğince şirkin mağfiret olunmaması tevbe edilmediği takdîrdedir (*Hakk Dîni*, V, 4133-4134).

٢٥٦ـ باب قَوْلِهِ وما قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ

256- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"Allah'ı hakkıyle takdîr edemediler..."*

(Âyet: 67).

٣٣٣ـ حدّثنا آدَمُ حدّثنا شَيْبانُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ إبْراهِيمَ عنْ عَبِيدَةَ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ رضى اللّٰهُ عنه قال جاءَ حَبْرٌ مِنَ الأحْبارِ إلَى رسُولِ اللّٰهِ صلى اللّٰه عليْهِ وسلم فقال يامُحَمَّدُ إنَّا نَجِدُ أنَّ اللّٰهَ يَجْعَلُ السَّمٰواتِ على إصْبَعٍ والأرَضِينَ على إصْبَعٍ والشَّجَرَ على إصْبَعٍ والماءَ والثَّرى عَلَى إصْبَعٍ وسائِرَ الْخَلائِقِ عَلَى إصْبَعٍ فيَقُولُ أنا المَلِكُ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم حَتَّى بَدَتْ نَواجِذُهُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ الْحَبْرِ ثُمَّ قَرَأَ رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم وما قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ *

333-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'ın huzûruna Yahûdî hahamlarından bir âlim geldi ve:

— Yâ Muhammed! Biz (kitâblarımızda) Allah'ın şöyle vasıflandığını buluyoruz: "Allah gökleri bir parmağında, yer tabakalarını da bir parmağında, bütün ağaçları bir parmağında, suları ve toprakları bir parmağında, öbür mahlûkları da (beşinci) bir parmağında tutarak: Ben bütün kâinâtın Melik'iyim! der" diye nakletti.

Peygamber (S) Yahûdî âliminin (Tevrât'tan naklettiği) bu haberi tasdîk ederek, sondaki dişleri görününceye kadar güldü. Bundan sonra Rasûlullah: ***"Allah'ı hakk*** (ve lâyık) ***olduğu vechile takdîr etmediler..."*** âyetini okudu [490].

٢٥٧ـ باب قَوْلِهِ والأرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ القِيامَةِ والسَّمٰواتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحانَهُ وتَعالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

490 Bu hadîste Allah'a parmak isnâd edilmiş olup bu müteşâbih hadîsler sırasına girmiştir. Müteşâbihler hakkında tefvîz ve te'vîl adıyle iki ilmî yol vardır. Tefvîz yoluna tutunan selef âlimleri Allah'ı organdan tenzîh ederek, Allah için mümkinâttan hiçbir şeye benzemeyen el, parmak vs.yi kabûl ile berâber, bunların hakîkî mâhiyetlerinin ta'yînini Allah'a tefvîz ve havâle etmişlerdir. Te'vîl yolunu tutan sonraki âlimler de bu nevi' müteşâbih lafızları hep kudretle te'vîl etmişlerdir...

257- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"... *Hâlbuki kıyâmet günü arz küresi toptan onun bir kabzasıdır. Gökler de onun sağ eliyle dürülmüşlerdir. O katmakta devâm ettikleri ortaklardan münezzehtir, çok yücedir"*

(Âyet: 67).

٣٣٤ـ حدّثنا سَعِيدُ بنُ عُفَيْرٍ قال حدّثني اللَّيْثُ قال حدّثني عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ خالِدِ بنِ مُسافِرٍ عنِ ابنِ شِهابٍ عنْ أبي سَلَمَةَ أنَّ أبا هُرَيْرَةَ قال سَمِعْتُ رسولَ اللّهِ ﷺ يَقولُ يَقْبِضُ اللّهُ الأرْضَ وَيَطْوِي السَّمٰواتِ بِيَمِينِهِ ثُمَّ يَقولُ أنا المَلِكُ أيْنَ ملُوكُ الأرْضِ *

334-....... Ebû Hureyre (R) dedi ki: Ben Rasûlullah(S)'tan şöyle buyururken bizzât işittim: *"Allah Arz'ı kabz edecek, sağ eliyle gökleri dürecek, sonra: 'Ben Melik'im; yeryüzünün hükümdârları nerede?' buyuracak"* [491].

٢٥٨ـ بابُ وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِى السَّمٰواتِ ومنْ فِى الأرْضِ إلاَّ منْ شاءَ اللّهُ ثُمَّ نُفِخَ فيهِ أُخْرَى فإذَاهُمْ قِيامٌ يَنْظُرُونَ

---

491 Zemahşerî, Beydâvî, Ebu's-suûd gibi belâgatte seçkin olan müfessirler -başlıktaki âyet hakkında- diyorlar ki: Bu ulu söz, Yüce Allah'ın gâyet azametine ve kudretinin kemâline ve zihinlerin hayret ettiği büyük fiiller O'nun kudretine nisbet edilince çok küçük ve hakîr kalacağına bir tenbîh ve âlemi yıkıvermek O'na göre pek kolay birşey olduğunu temsîl ve hayâl ettirme yoluyla bir ifâdedir ki, kabza ve yemîn kelimelerinin hakîkat veyâ mecâz olmaları ciheti düşünülmeksizin "Gecenin zülfüne kır düştü" terkîbi gibi, bütünü ile bir tavsîftir.

Diğer bâzıları da şöyle demişlerdir: Kelâmda aslolan hakîkattir, fakat hakîkatin imkânsız olduğuna bir delîl bulununca da mecâza döndürmek vâcib olur. Kabza ve yemîn kelimeleri organlarda hakîkattir, Allah'a organ subûtu mümteni' bulunduğuna da aklî delîl vardır; o hâlde mecâza.hamli vâcibdir. Zirâ "Fulân fulânın kabzasında(avucunda)dır" denilir. "Onun tedbîr ve teshîri altında" demektir. *"Sağ ellerinin mâlik olduğu"* ta'bîrinde de murâd, kendilerinin mülkü olmaktır. Şu ev fulânın yedinde, fulânın kabzında ve fulânın kabzasına geçti derler ki, hâlis mülkü olduğunu söylemek isterler. Hem bunlar kullanılan ve meşhûr mecâzlardır. İbn Atıyye de: Kabza, kudretten ibârettir, demiştir...

Yemîn, sağ demektir. Kuvvet ve kasem ma'nâlarına da gelir... *Sahîh-i Müslim*'de Âişe'den gelen rivâyete göre Arz ve Semâ'nın bu kabz ve dürülmesi sırasında insanların nerede olacağı Rasûlullah'tan sorulmuş, *"Sırat üzerinde"* buyurulmuştur (*Hakk Dîni,* V, 4136-4137).

258- ŞU KAALİN BÂBI:

"(Birinci) sûr'a üfürülmüş, artık Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüştür. Sonra ona bir daha üfürülmüştür. O anda görürsün ki (ölüler dirilip) ayakta bakınıp duruyorlar"

(Âyet: 68).

٣٣٥ـ حدّثنى الْحَسَنُ حدّثنا إِسْمَاعِيلُ بنُ خَلِيلٍ أخبرنا عَبْدُ الرَّحِيمِ عنْ زَكَرِيَّاءَ بنِ أَبِي زَائِدَةَ عنْ عامِرٍ عنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ عنِ النبيِّ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم قال إنِّي أَوَّلُ مَنْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ بَعْدَ النَّفْخَةِ الآخِرَةِ فإِذَا أنا بِمُوسَى مُتَعَلِّقٌ بالْعَرْشِ فَلاَ أَدْرِى أَكَذَلِكَ كانَ أمْ بَعْدَ النَّفْخَةِ *

335-....... Bize Abdurrahîm, Zekeriyyâ ibn Zâide'den; o da Âmir ibn Şurahbîl eş-Şa'bî'den; o da Ebû Hureyre(R)'den haber verdi ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Ben ikinci üfürmeden sonra başını kaldıracak olanların ilkiyim. Bir de bakarım ki, Mûsâ Arş'a yapışmış duruyor. Artık o birinci nefhada ölmedi de hep böyle mi idi, yâhud ikinci nefhadan sonra benden önce mi diriltildi, bilmiyorum"* [492].

٣٣٦ـ حدّثنا عُمَرُ بنُ حَفْص حدّثنا أَبِى قال حدّثنا الأَعْمَشُ قال سَمِعْتُ أبا صالِحٍ قال سَمِعْتُ أبا هُرَيْرَةَ عنِ النَّبِيِّ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم قال بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ قالوا يا أبا هُرَيْرَةَ أَرْبعُونَ يَوْمًا قال أَبَيْتُ قال أَرْبَعُونَ سَنَةً قال أَبَيْتُ قال أَرْبَعُونَ شَهْرًا قال أَبَيْتُ ويَبْلَى كلُّ شَىْءٍ مِنَ الإنْسانِ إلاَّ عَجْبَ ذَنَبِهِ فِيهِ يُرَكَّبُ الخَلْقُ *

336-....... el-A'meş tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ebû Sâlih'ten işittim, şöyle dedi: Ben Ebû Hureyre(R)'den işittim, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"İki nefha kırk vardır."*

Ebû Hureyre'nin arkadaşları:

---

492 Bunun başlığa uygunluğu *"İkinci nefhadan sonra"* sözünden alınır.

Bunun farklıca bir rivâyeti Peygamberler Kitâbı'nda 28. Bâb, 70. hadîs olarak geçmişti.

en-Neml: 87. âyette birinci nefhanın *korku nefhası* olduğu açıkça belirtilmiştir. Buna göre ikinci nefha *yıkım*, üçüncüsü ise *kaldırma nefhası*'dır.

— Yâ Ebâ Hureyre: Kırk gün mü? diye sordular.

Ebû Hureyre dedi ki: Ben cevâb vermekten çekindim. Birisi:

— Kırk sene mi? diye sordu.

Ebû Hureyre dedi ki: Ben yine cevâb vermekten çekindim. Bir başkası:

— Kırk ay mı? diye sordu.

Ebû Hureyre dedi ki: Ben buna da cevâb vermekten çekindim. (Çünkü günlerle, aylarla, yıllarla müddet ta'yîn edecek bilgim yoktu. Ebû Hureyre dedi ki:) Rasûlullah:

— *"İnsandan her parça çürür, yalnız kuyruk sokumundaki bir parçası çürümez, ikinci yaratma o parça içinde terkîb edilir"* buyurdu [493].

---

493 Başlıkla uygunluğu, üfürmeleri içine alması bakımındandır. Başlıkta iki nefh beyân olunuyor. Birincisi yıkan *nefhi sâik*'tir ki, bu birinci nefha veyâ orta nefhadır. İkincisi kaldıran *nefhi kıyâm*'dır ki, bu da ikinci veyâ üçüncü nefhadır. Ve *Kıyâmet* kelimesi bu ikincideki *"Kıyâm"* ma'nâsından olmakla berâber, birinciyi de başlangıç olmak üzere içine almaktadır. Onun için kıyâmetin kopması, en büyük kıyâmı ifâde eder. Buna sâat, vâkıa, hakka dahî denilir (*Hakk Dîni,* V, 4137).

Hadîs metnindeki *"Acbu zeneb",* kuyruk sokumundaki kemiğin başı ve en küçük bir parçasıdır. İbn Ebi'd-Dünyâ'nın Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyetinde Rasûlullah'tan "Nedir?" diye sorulmuş; *"Hardal dânesi kadar bir parçadır"* buyurmuştur...

٤٠ـ سورة المُؤْمِنِ

40- el-Mu'min Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال مُجاهِدٌ حم مَجازُها مَجازُ أَوَائِلِ السُّوَرِ ويُقالُ بَلْ هُوَ إِسْمٌ لِقَوْلِ شُرَيْحِ بنِ أبي أوْفَى العَبْسِيِّ * يُذَكِّرُنِي حامِيمَ والرُّمْحُ شاجِرٌ فَهَلاَّ تَلاَ حَامِيمَ قَبْلَ التَّقَدُّمِ الطَّوْلُ التَّفَضُّلُ . داخِرِينَ خاضِعِينَ . وقال مُجاهِدٌ الَى النَّجاةِ الإِيمانِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ يَعْنِي الوَثَنَ يُسْجَرُونَ تُوقَدُ بِهِمُ النَّارُ : تَمْرَحُونَ تَبْطَرُونَ وكانَ العَلاَءُ بنُ زِيادٍ يُذَكِّرُ النَّارَ فقال رجُلٌ لِمَ تُقَنِّطُ النَّاسَ قال وأنا أَقْدِرُ انْ أُقَنِّطَ النَّاسَ واللَّهُ عَزَّ وجَلَّ يَقُولُ ياعِبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ويَقُولُ وأَنَّ المُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحابُ النَّارِ ولَكِنَّكُمْ تُحِبُّونَ أَنْ تُبَشَّرُوا بالجَنَّةِ عَلى مَساوِيءِ أَعْمالِكُمْ وإنَّما بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا ﷺ مُبَشِّرًا بالْجَنَّةِ لِمَنْ أطاعَهُ ومُنْذِرًا بالنَّارِ مَنْ عَصاهُ *

Mucâhid şöyle dedi:
"*Hâmîm*"; bunun mecâzı (yânî yolu, hükmü), diğer sûre evvellerindeki kesik kesik harflerin mecâzıdır. Ve şöyle de deniliyor: Hayır, bu Şurayh ibnu Ebî Evfâ'nın şu kavlindeki kullanışından dolayı, bir isimdir [494]:

494 İşbu el-Mu'min Sûresi de Mekkî'dir; buna Gafîr Sûresi ve Tavl Sûresi dahî de-

Yuzekkirunî hâmîme ve'r-rumhu şâcirun,
Fe-hellâ-telâ hâmîme kable't-tekaddumi

(= Harb günü o bana mızraklar birbirine girip karıştığı hâlde *Hâmîm*'i hatırlattı, keşki o bu *Hâmîm*'i harbde ileriye geçmeden önce henüz mızraklar birbirine karışmadan okumuş olsaydı!) [495]

"*Şedîdi'l-ikaabı, zi't-tavli*" (Âyet: 3) kavlinde "*et-Tavlu*" "et-Tefâdulu" (yânî "Fadl ve kerem") ma'nâsınadır. -Katâde: Bunun aslı "Sâhibi üzerine müddeti uzayan ni'metlendirme"dir, demiştir.-

"*Rabb'in şöyle buyurdu: Bana duâ edin. Size icâbet edeyim. Çünkü bana ibâdetten büyüklük taslayıp uzaklaşanlar hor ve hakîr olarak ateşe gireceklerdir*" (Âyet: 60); buradaki "*Dâhırîne*", "Alçalıcılar olarak" (Suddî: "Küçülücüler ve zelîller olarak" demiştir) ma'nâsınadır.

"*Ey kavmim, benim karşılaştığım bu hâl nedir? Çünkü ben sizi kurtuluşa da'vet ediyorum, siz beni ateşe*

---

nilir. el-Mu'min "***Fir'avn âilesinden olup îmânını gizlemekte bulunan bir mü'-min de şöyle dedi: 'Siz bir adamı Rabb'im Allah'tır demesiyle öldürür müsünüz?...***" (Âyet: 28) diye beyân buyurulduğu üzere, Fir'avn âilesi içinden îmân etmiş olan kahraman zâta işârettir ki, Yâsîn sâhibi gibi sâbıkûndandır (*Hakk Dîni,* V. 4141).

495 ***Hâmîm*** mübtedâ yerindedir, "Mecâzuhâ" ikinci mübtedâdır, "Mecâzu evâili's-suver" haberdir, cümle birinci mübtedânın haberidir. "Mecâzuhâ", "Tarîkuhâ" demektir (çünkü "Mecâz, Câze, Yecûzu, Cevâz (yânî geçmek)" fiilinden geçecek yer ve yol ma'nâsınadır). Yânî bu "***Hâmîm***"'in yolu, hükmü sûre evvellerindeki diğer kesik harflerin yoludur, hükmüdür...

Bu "***Hâmîm***"'in bir isim olduğu da söyleniyor. Bu görüşte olanlar Şurayh ibnu Ebî Evfâ' el-Absî'nin bu beytinde ***Hâmîm***'i bir isim olarak ı'râblamasını delîl kabûl ediyorlar. Şurayh, Çemel harbinde Alî ibn Ebî Tâlib'in berâberinde idi. O gün Alî'nin askerlerinin şiârı (parolası) "***Hâmîm***" idi. Bu Şurayh, Seccâd diye lakablandırılan Muhammed ibn Talha ibn Ubeydillah'a saldırdığı ve ona mızrak sapladığı zamân, Muhammed "***Hâmîm***" demiş, fakat iş işten geçmiş, bunun üzerine Şurayh metindeki beyti söylemiştir... (Aynî).

Şurayh ibn Ebî Evfâ el-Absî, Cemel harbinde Alî'nin maiyyetinde idi. Muhammed ibn Talha'nın başında siyah bir sarık vardı. Alî, ordusuna: Başında siyah sarık olanı öldürmeyin, dedi. Muhammed ibn Talha'yı ancak babasına olan itâati, iyiliği o sarığı başından çıkartmıştı. Bu sırada Şurayh onunla karşılaştı ve mızrağını ona sapladı. Muhammed: "***Hâmîm***"'i okudu. Şurayh da onu öldürmüş oldu. Bunun üzerine Şurayh üzülerek bu beyti söylemiştir... (Kastalânî).

çağırıyorsunuz" (Âyet: 41); buradaki *"Necât"* (Ateşten kurtarıcı olan) "Îmân" ma'nâsınadır.

"Siz beni Allah'a küfredeyim, hiçbir sûrette tanımadığım nesneleri O'na ortak tutayım diye çağırıyorsunuz. Ben de sizi O mutlak Kaadir'e, O çok mağfiret ediciye da'vet ediyorum. Sizin beni mutlakaa tapmaya da'vet ettiğinizin dünyâda da, âhirette de aslâ hiçbir da'veti yoktur..." (Âyet: 42-43); buradaki *"Hiçbir da'vete hakkı olmayan"* -yâhud "Hiçbir da'veti kabûle hakkı olmayan"- ta'bîriyle, müşriklerin Allah'tan başka tapmakta oldukları vesen'i, put'u kasdediyor.

"Onlar Kitâb'ı ve Peygamberimizle gönderdiğimiz şeyleri tekzîb edenlerdir. Artık bilecekler. Boyunlarında lâleler, zincirler bulunduğu zamân ki, onlar sıcak suyun içinde sürüklenecekler, sonra ateşte yakılacaklardır" (Âyet: 70-72); buradaki *"Yuscerûn"*, "Onları ateş yakacak" ma'nâsınadır. (Bu, Yüce Allah'ın: *"Onun yakıtı insanlar ve taşlardır"* (el-Bakara: 24) kavli gibidir.)

"Size olan bu azâb şundandır: Çünkü siz yeryüzünde haksız yere şımarıklık ediyor, çılgınca taşkınlık gösteriyorsunuz" (Âyet: 75); buradaki *"Temrahûne"*, "Tebterûne" (yânî "Çok şımarıyor, azıyor, hakkı beğenmiyor, kabûl etmiyorsunuz") ma'nâsınadır.

el-Alâ ibnu Ziyâd (öl: 94), insanları, cehennemi hatırlatıp kötülüklerden sakındırıyordu. O sırada bir adam ona: Sen insanları niçin Allah'ın rahmetinden ümîdsizliğe düşürüyorsun? dedi. el-Alâ da ona: Azîz ve Celîl olan Allah *"Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin..."* (ez-Zumer: 53) buyururken, ben insanları ümîdsizliğe düşürmeye muktedir olabilir miyim? Bununla berâber Allah *"Hakîkat müsrifler (yânî haddi aşanlar) ateş yârânının tâ kendileridir"* (Âyet: 43) de buyuruyor. Lâkin sizler amellerinizin kötülüklerine, çirkinliklerine rağmen cennetle müjdelendirilmenizi arzû

etmektesiniz. Fakat Allah, Muhammed(S)'i ancak kendisine itâat edenleri cennetle müjdeleyici, âsî olanları da ateşle korkutucu olarak göndermiştir, dedi[496].

٣٣٧ـ حدّثنا عِلِّيُّ بنُ عبْدِ اللَّهِ حدّثنا الوَلِيدُ بنُ مُسْلِمٍ حدّثنا الأوْزَاعِيُّ قال حدّثنى يَحْيَى بنُ أبِى كَثِيرٍ قال حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ إبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ قال حدّثنى عُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ قال قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بنِ عَمْرِو بنِ الْعاصِ أخْبِرْنِى بأشَدِّ ماصَنَعَ المُشْرِكُونَ برَسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم قال بَيْنا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يُصَلِّى بِفِناءِ الكَعْبَةِ إذْ أقْبَلَ عُقْبَةُ ابنُ أبِي مُعَيْطٍ فأخَذَ بمَنْكِبِ رسُولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم ولَوَى ثَوْبَهُ فى عُنُقِهِ فخَنَقَهُ خَنْقًا شَدِيدًا فأقْبَلَ أبو بَكْرٍ فأخَذَ بِمَنْكِبِهِ ودَفَعَ عنْ رسولِ اللَّهِ ﷺ وقال أتَقْتُلُونَ رَجُلاً أنْ يَقُولَ رَبِّىَ اللَّهُ وقَدْ جاءَكُمْ بالْبَيِّناتِ مِنْ رَبِّكُمْ *

337-....... Bize el-Evzâî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Yahyâ ibnu Ebî Kesîr tahdîs edip şöyle dedi: Bana Muhammed ibnu İbrâhîm et-Temîmî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Urve ibnu'z-Zubeyr tahdîs edip şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Amr ibni'l-Âs'a:

— Müşriklerin Rasûlullah'a yaptıkları kötülüklerin en şiddetlisini bana haber ver, dedim.

Abdullah ibn Amr şöyle dedi:

— Rasûlullah (S) Ka'be'nin avlusunda namâz kılıyordu. Bunun üzerine Ukbe ibn Ebî Muayt çıkageldi. Ukbe, Rasûlullah'ın omuzundan tuttu da ridâsını boynunda dürüp toparladı (ve onunla) Rasûlullah'ı şiddetli bir şekilde boğmağa başlamıştı ki, tam bu sırada Ebû Bekr karşıdan yönelip geldi, hemen Ukbe'nin omuzunu tuttu ve onun saldırısını Rasûlullah'tan def' etti ve: ***"Siz bir adamı, Rabb'im Allah'tır demesiyle öldürür müsünüz? Hâlbuki o, size Rabb'inizden apaçık mu'cizeler de getirmiştir. Bununla berâber eğer o bir yalancı ise, yalanı kendine. Eğer doğru söyleyici ise, sizi tehdîd edegeldiği azâ-***

---

496 el-Alâ ibn Ziyâd, ez-Zumer: 53. âyetini zikretmekle birlikte, el-Mü'min: 43. âyetine de işâret etti. Bunu onların isrâftan dönmelerini ve ölümlerinden önce tevbeye çabuk davranmalarını istemek için yaptı. Bu el-Alâ ibn Ziyâd el-Basrî, et-Tâbiî, az hadîs rivâyet eden zâhid bir kişidir. Onun *el-Câmi'u's-Sahîh*'de bundan başka yerde zikri yoktur. Hicretin 94. yılında vefât etmiştir (İbn Hacer ve Aynî).

***bın bir kısmı olsun sizi çarpar. Şübhesiz Allah, haddi aşan, yalancı olan kimseyi muvaffak etmez*"** (Âyet: 28) kelâmını okudu [497].

497 Buhârî bu hadîsin bir rivâyetini Ebû Bekr'in menkabeleri bâbı'nın sonunda getirmişti.

Ca'fer ibn Muhammed şöyle dedi: Ebû Bekr, Fir'avn âilesinin mü'mininden daha hayırlıdır, çünkü o îmânını gizliyordu, Ebû Bekr ise açıktan ***"Siz bir adamı Rabb'im Allah'tır demesiyle öldürür müsünüz?"*** demiştir. Başkası da şöyle dedi: Ebû Bekr, Fir'avn âilesinin mü'mininden daha hayırlıdır. Çünkü o dille söylemekle yetindi. Ebû Bekr ise lisânın ardından elini tâbi' kıldı da, Muhammed'e hem dili, hem de eliyle yardım etti (Kastallânî).

٤١ـ سورَةُ حم السَّجْدَةِ

41- Hâmîm es-Secde (Fussilet) Sûresi

بِسْــــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال طاوُسٌ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ ائْتِيا طَوْعًا أعْطِيا . قالَتا أتَيْنا طائِعِينَ أعْطَيْنا. وقال المِنْهالُ عنْ سَعِيدٍ قال قال رجُلٌ لِابنِ عَبَّاسٍ إنِّى أجِدُ في القُرْآنِ أشْياءَ تَخْتَلِفُ عَلَيَّ .قال فَلاَ أنْسابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ ولاَ يَتَساءَلُونَ وأقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ . ولا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا . رَبِّنا ماكُنَّا مُشْرِكِينَ فَقَدْ كَتَمُوا فِى هٰذِهِ الآيةِ وقال أمِ السَّماءُ بَناها إلى قَوْلِهِ دَحاها فَذَكَرَ خَلْقَ السَّماءِ قَبْلَ خَلْقِ الأرْضِ ثُمَّ قال أئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بالَّذِي خَلَقَ الأرْضَ في يَوْمَيْنِ إلى طائِعِينَ فذَكَرَ فى هذِهِ خَلْقَ الأرْضِ قَبْلَ السَّماءِ وقال تعالى وكانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا. عَزِيزًا حَكِيمًا . سَمِيعًا بَصِيرًا . فكأنَّهُ كانَ ثُمَّ مَضَى فقال فَلاَ أنْسابَ بَيْنَهُمْ فى النَّفْخَةِ الأولَى ثُمَّ يُنْفَخُ فى الصُّور فصَعِقَ مَنْ فى السَّمٰوَاتِ ومَنْ فى الأرْضِ إلاَّ مَنْ شاءَ اللَّهُ فَلاَ أنْسابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلكَ ولاَ يَتَساءَلُونَ ثُمَّ فى النَّفْخَةِ الآخِرَةِ أقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ يَتَساءَلُونَ وأما قوْلُهُ ما كُنَّا مُشْرِكِينَ . ولا يَكْتُمُونَ اللَّهَ فإنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ لأهْلِ الإخْلاَصِ ذُنُوبَهُمْ وقال المُشْرِكُونَ تَعالَوْا نَقُولُ لَمْ نَكُنْ مُشْرِكِينَ فَخُتِمَ عَلى أفْواهِهِمْ فتَنْطِقُ أيْدِيهِمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ عُرِفَ أنَّ اللَّهَ لا

يُكْتَمُ حَدِيثًا . وعِنْدَهُ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا الآيَة . وخَلَقَ الأَرْضَ فى يَوْمَيْنِ ثُمَّ
خَلَقَ السَّماءَ ثُمَّ اسْتَوَى إلى السَّماءِ فسَوَّاهُنَّ فى يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ ثُمَّ دَحا الأَرْضَ
ودَحْوُها أَنْ أَخْرَجَ مِنْها المَاءَ والمَرْعَى وخَلَقَ الجبالَ والجِمالَ والآكامَ وما
بَيْنَهُما في يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ فذلِكَ قَوْلُهُ دَحاها وقَوْلُهُ خَلَقَ الأرْضَ فى يَوْمَيْنِ
فَجُعِلَتِ الأَرْضُ وما فِيها مِنْ شَيْءٍ فى أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ وخُلِقَتِ السَّمٰوَاتُ في يَوْمَيْنِ
وكانَ اللَّهُ غَفُورًا سَمَّى نَفْسَهُ ذَلِكَ وذَلِكَ قَوْلُهُ أَيْ لَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ فإِنَّ اللَّهَ
لَمْ يُرِدْ شَيْئًا إلاَّ أَصابَ بِهِ الَّذِي أَرادَ فَلاَ يَخْتَلِفْ علَيْكَ القُرْآنُ فإِنَّ كُلاًّ مِنْ
عِنْدِ اللَّهِ * **حدّثني** يُوسُفُ بنُ عَدِيٍّ **حدّثنا** عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ عَمْرٍو عَنْ زَيْدِ بنِ
أَبِي أُنَيْسَةَ عَنِ المِنْهالِ بهٰذَا .وقال مُجاهِدٌ مَمْنُونٍ مَحْسُوبٍ .اقْواتَها أَرْزاقَها .
فى كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا مِمَّا أَمَرَ بِهِ نَحِساتٍ مَشَائِيم . وقَيَّضْنالهُمْ قُرَناءَ قَرَنَّاهُمْ
بِهِمْ تَتَنَزَّلُ علَيْهِمُ المَلائِكَةُ عِنْدَ المَوْتِ . اهْتَزَّتْ بالنباتِ ورَبَتْ ارْتفَعَتْ :
وقال غَيْرُهُ مِنْ أَكْمامِها حِينَ تَطْلُعُ . لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِي أَيْ بِعَمَلِي أنا مَحْقُوقٌ
بِهٰذَا.سَوَاءً لِلسائِلِينَ قَدَّرَها سَوَاءً . فَهَدَيْناهُمْ دَلَلْناهُمْ على الخَيْرِ والشَّرِّ كقَوْلِهِ
وهَدَيْناهُ النَجْدَينِ وكقَوْلِهِ هَدَيْناهُ السَّبِيلَ والهُدَى الَّذِى هُوَ الإِرْشادُ بِمَنْزِلَةِ
أَصْعَدْناهُ مِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدى اللَّهُ فبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ.يوزَعُونَ يُكَفُّونَ.
مِنْ أَكْمامِها قِشْرُ الكُفُرَّى هِيَ الكُمُّ : وقال غَيْرُهُ ويُقالُ لِلْعِنَبِ إذَا خَرَجَ
أَيْضًا كافُورٌ وكُفُرَّى . وَلِيٌّ حَمِيمٌ القَرِيبُ . مِنْ مَحِيصٍ حاصَ عَنْهُ حادَ:
مِرْيَةٍ ومُرْيَةٍ واحِدٌ أي امْتِراءٌ : وقال مُجاهِدٌ اعْمَلُوا ماشِئْتُمْ الوَعِيدُ . وقال
ابنُ عبَّاس بالتِي هِيَ أَحْسَنُ الصَّبْرُ عِنْدَ الغَضَبِ والعَفْوُ عِنْدَ الإِساءَةِ فإِذَا فعَلُوهُ
عَصَمَهُمُ اللَّهُ وخَضَعَ لَهُمْ عَدُوُّهُمْ كأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ *

Ve Tâvûs, İbn Abbâs'tan olmak üzere şöyle dedi:
''Sonra göğe -ki o bir buhâr hâlinde idi- doğruldu da ona ve Arz'a: İkiniz de ister istemez gelin, buyurdu. Onlar da: İsteye isteye geldik, dediler''
(Âyet: 11);
buradaki *''İ'tiyâ tav'an''*, "Atıyâ(= Veriniz)"; *''Kaaletâ*

eteynâ", "A'taynâ tâiîne(= Boyun eğerek verdik)" ma'nâsınadır [498]

el-Minhâl söyledi ki, Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Bir adam (ki Nâfi' ibnu'l-Ezrak'tır) İbn Abbâs'a: Ben Kur'ân'da bana zâhirleri ihtilâf etmekte olan birçok şeyler buluyorum, dedi. (İbn Abbâs: Sana ihtilâflı görünen bu şeylerden getir, dedi.)
O da şunları söyledi: "*Sûra üfürüldüğü zamân da artık aralarında o gün (böbürlenecekleri) soyları, sopları olmadığı gibi (birbirlerinin hâlini de) soruşamazlar*" (el-Mu'minûn: 101), "*Onlardan kimi kimine yönelip birbirini soruşurlar*"

(es-Sâffât: 27-50);

"*Küfredenlerle o peygambere âsî olanlar o gün hâk ile yeksân edilselerdi de Allah'tan bir sözü gizlememiş olsalardı temennîsinde bulunacaktır*"

(en-Nisâ: 42),

"*Rabb'imiz olan Allah'a and ederim ki, biz eş tutanlardan değildik...*" (el-En'âm: 23) -bu âyette onlar, müşrik olduklarını gizlediler...

"*Sizi (tekrar) yaratmak mı (sizce) daha güç, yoksa göğü mü? Ki onu Allah binâ etmiştir. Onun boyunu O yükseltti. Derken ona bir nizâm verdi. Onun gecesini kararttı, gündüzünü (aydınlığa) çıkardı. Bundan sonra da yeri yayıp döşedi*" (en-Nâziât: 27-30). Yüce Allah bu âyette göğün yaratılmasını Yer'in yaratılmasından önce zikretti. Sonra şu âyette şöyle buyurdu: "*... Gerçek siz mi o Arz'ı iki günde yaratana küfrediyor, O'na ortaklar katıyorsunuz? O, Âlemlerin Rabbı'dır*" (Âyet: 9);

Ve Yüce Allah şöyle buyurdu:
"*Allah gafûr, rahîm bulunuyor*", "*Allah azîz, hakîm bulunuyor*", "*Allah semî', basîr bulunuyor*", sanki Allah bu sıfatlarla sıfatlanmış oldu da sonra geçti (yânî bundan değişti) gibi?

---

498 Yânî sizde yarattığım te'sîr ve teessürü, size tevdî' ettiğim muhtelif vaziyetlerin îcâblarını yerine getirin, vazîfelerinizi yapın.

İbn Abbâs bu sorularına cevâb vererek şöyle dedi: Yüce Allah'ın *"O gün aralarında soy, sop olmayacak"* sözü, birinci üfürmededir: *"(Birinci) sûra üfürülmüş, artık Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüştür. Sonra ona bir daha üfürülmüştür. O anda görürsün ki, ayakta bakınıp duruyorlar"* (ez-Zumer: 68). İşte bu sırada aralarında (kendilerine fayda verecek) soy sop yoktur. (Herkes kendi nefsi ile meşgûl bulunduğu için) birbirleriyle soruşamazlar [499]. Sonra diğer bir üfürmede birbirlerine yönelip soruşurlar [500].

Amma Yüce Allah'ın *"Biz müşrikler değildik"* ve *"Allah'tan bir sözü gizlemezler..."* sözlerine gelince, şübhesiz Allah ıslâh ehlinin günâhlarını mağfiret eder. Müşrikler: Geliniz de bizler müşrikler değildik diyelim, dediler de ağızları üzerine mühür vuruldu ve elleri nutkedip konuşur. İşte bu sırada Allah'tan hiçbir sözün gizlenmez olduğu bilindi. İşte *"Küfredenlerle o peygambere âsî olanlar o gün yerle bir edilselerdi de Allah'tan bir sözü gizlememiş olsalardı temennîsinde bulunurlar"* (en-Nisâ: 41) âyetindeki bu temennî hâli, bu sırada olur [501].

Ve Arz'ı iki gün mikdârı sürede yarattı. Sonra göğü yarattı. Sonra irâdesi göğe yöneldi de gökleri diğer iki günlük süre içinde tesviye edip nizâma koydu. Sonra Arz'ı yayıp genişletti. Arz'ın genişletilip yayılması ise ondan suyu, mer'ayı çıkarmak, dağları, tepeleri ve bunlar arasındaki şeyleri diğer iki gün süresinde yaratmasıdır. İşte bunların hepsi Yüce Allah'ın

---

499 Çünkü ***"O kulakları sağır edercesine haykıracak olan ses geldiği zamân, o gün kişi birâderinden, anasından, babasından, karısından ve oğullarından kaçacak..."*** (Abese: 33-37) derecede aşırı şaşkınlık ve dehşet kaplamasından dolayı birbirine meyletmek ve acımak zâil olmuştur. Bu âyetin devâmında buyurulduğu gibi ***"Bunlardan herkesin kendine yeter bir işi*** (bir derdi, belâsı) ***vardır"***.

500 Tenâkuz yoktur. Hâsılı şudur: Kıyâmette birçok hâller ve yerler vardır. Bir yerde kendilerine korku şiddetli olur da onları soruşmalarından meşgûl eder, bir yerde ayılırlar ve birbirleriyle soruşurlar (Kastallânî).

501 Hâsılı onlar dilleriyle gizlerler, fakat elleri ve organları nuktedip konuşur da artık gizleme mümkin olmaz.

"*Dahâhâ = Arz'ı yaydı*" sözüdür. Amma "*Arz'ı iki günde yarattı*" sözüne gelince, Arz ve Arz'da bulunan herşey dört günlük süre içinde yaratıldı. Gökler de iki günde yaratıldı. (Hâsılı: Arz'ın kendisinin yaratılması, göğün yaratılmasından öncedir. Arz'ın dahvı, yânî yayılması ise, ondan sonradır.)

Ve "*Allah gafûr, rahîm bulunuyor*". Yüce Allah kendi zâtını bunlarla isimlendirdi (bu isimlendirme geçmiştir). Amma bu "*Gafûriyet*" ve "*Rahîmiyet*" kavline (bunun ma'nâsına) gelince, o böyle olmakta devâm ediyor (bu vasıf aslâ kesilmiyor). Çünkü Allah bir şeye mağfiret etmek yâhud merhamet etmek isterse muhakkak olarak istediğini o şeye isâbet ettirir. (İbn Abbâs ona:) Binâenaleyh Kur'ân sana ihtilâflı olmasın, çünkü hepsi Allah katındandır, dedi. (Ebû Abdillah el-Buhârî şöyle dedi:)

Bu geçen hadîsi bana Yûsuf ibn Adiyy tahdîs etti [502]. Bize Ubeydullah ibnu Amr, Zeyd ibn Ebî Uneyse'den; o da el-Minhâl'den olmak üzere bu hadîsi tahdîs etti [503].

Ve Mucâhid şöyle dedi: "*Onlar için kesiksiz bir ücret vardır*" (Âyet: 8); bu "*Gayru mahsûbin*(= Hesâbsız, tükenmeyen)" ma'nâsınadır.

"*Allah dört gün (sonunda) orada üstünde sâbit dağlar yaptı, onda bereketler yarattı, orada arayanlar için dört günde müsâvî gıdalar takdîr etti*" (Âyet: 10) buradaki "*Akvâtahâ*", "Erzâkahâ" (yânî "Rızıklarını") ma'nâsınadır [504]

---

502 Bu, İbnu'z-Zurayk et-Teymî el-Kûfî'dir. Mısır'a inmiştir. Bu *el-Câmi'u's-Sahîh* içinde onun bundan başka hadîsi yoktur. 232 yılında ölmüştür. Buhârî hadîsi evvelâ muallak olarak verdi, sonunda da senedini verdi (Aynî, Kastallanî).

503 Buhârî isnâdın sevkini bilinen tertîbinden ancak bunun kendi şartı üzere olmadığını işâret için değiştirdi, denildi. Bunun sûreti, mevsûlün sûreti olmasa da bu hadîs, Ebû Zerr ve el-Asîlî nushalarında sâbittir.

504 Yânî bütün bunları dört gün içinde yaptı. Yâhud dört gün içinde olarak yaptı. Evvelki iki de içinde dâhil olmak üzere dört ki, bunda da gösterdiğimiz vechile öbürleri gibi iki ma'nâ vardır. Birisi ma'denlerin ve dağların yaratılması nevbeti, biri de bitkilerin ve hayvanların yaratılması nevbeti ki, iki evvelki ile dört olur. Birisi de "*Fîhâ*"dan hâl olmasıdır ki, dört mevsimi göstermiş olur. Bu sû-

"Her gökte ona âid emri vahyetti" (Âyet: 12), **"Kendisine emrettiği şeyleri vahyetti".**

"Bundan dolayı biz de dünyâ hayâtında zillet azâbını kendilerine tattırmamız için, uğursuz uğursuz günlerde üzerlerine çok gürültülü bir bora gönderdik. Âhiret azâbı elbet daha horlayıcıdır..." (Âyet: 16); **buradaki *"Eyyâmin nahısâtın"*, "Uğursuz uğursuz günlerde" ma'nâsınadır** [505a].

"Biz onlara birtakım yanaşmaları sebeb yaptık da önlerinde ne var, ardlarında ne varsa onlar bunları süslü gösterdiler..." (Âyet: 25); **buradaki *"Kayyadnâ lehum"*, "Kurenâe = Biz o karînleri onlara yaklaştırdık" demektir** [505b].

"Hakîkat 'Rabb'imiz Allah'tır' deyip de sonra doğruluğa yapışanlar; işte onların üzerlerine 'Korkmayın, tasalanmayın, va'd olunduğunuz cennetle sevinin' diye diye melekler inecektir" (Âyet: 30); **bu meleklerin inmesi, ölüm vaktindedir.**

"... Senin hakîkaten boynunu bükmüş gördüğün Arz da O'nun âyetlerindendir. Fakat biz üzerine suyu indirdiğimiz vakit o harekete gelir, kabarır. Ona muhakkak can veren (Allah) elbet ölüleri de diriltıcidir.

---

retle evvelki iki gün burada dâhil olmuş bulunur. Âcizâne anlayışıma göre, burada bu ma'nâ öbüründen daha açık ve nazmın siyâkına daha uygundur. Çünkü Arz'ın bereketleri ve gıdâları her sene bu dört mevsim içinde yetişir, kemiyyet ve mikdârıyle biçimini bunlar içinde alır. Bu haysiyetle ***"Fî"***'nin ***"Bâreke"*** ve ***"Kaddere"*** fiillerine taalluku dahî aynı ma'nâyı ifâde edebilir ve bu ma'naca şu kayıt da vâzıh olur. "Bütün araştıranlar için müsâvî olmak üzere dört gün, zirâ her yerde rızık isteyenlerin hepsinin rızkı bu dört mevsim içinde yetişir, rızıklar müsâvî olmazsa da günler müsâvîdir. Dört mevsim, hepsi için dörttür... (*Hakk Dîni*, V, 4189-4190).

505a O günlerin uğursuzluğu şiddetli fırtınanın o günlerde ardı arası kesilmeden devâm etmiş olmasından ve bu yüzden o kavmin helâke uğramasındandır. Yoksa müneccimlerin güyâ bu âyete dayanarak iddiâ ettikleri gibi, bâzı günlerde, günlerin kendilerinde "Sa'd = Uğurluluk" veyâ "Nahs = Uğursuzluk" yoktur. Zamânların cüz'leri haddızâtında müsâvîdir. Aralarında fark yoktur. Var olan şey, onlarda vukûa gelen tâatler, ma'siyetlerdir. İhtimâl ile delîl getirilmez (Şeyhzâde, Râzî).

505b ***"Önlerinde olan"***'dan murad dünyâ işleridir. Onlar dünyânın yalnız şehvet tarafını görüp ona ittibâ' ettiler. ***"Ardlarında olan"***'dan maksad âhiret işleridir. Onlar bu husûsta dirilmeyi, hesâbı inkâr eylediler (Beydâvî, *Medârik, Celâleyn*).

Çünkü O, herşeye kaadirdir'' (Âyet: 39); buradaki *''Ihtezzet ve rabet''*, "Bitkilerle harekete gelir, kabarır" demektir.

Mucâhid'den başkası da (*''Ve rabet''*'in ma'nâsı hakkında) ''Meyve ve çiçekler kapçıklarından, tomurcuklarından doğdukları zamân kabarırlar" ma'nâsınadır, dedi.

''And olsun ki, şâyet ona dokunan bir sıkıntıdan sonra kendisine bizden (zenginlik ve sıhhat gibi) bir rahmet tattırırsak, mutlakaa: Bu, benim hakkımdır...'' (Âyet: 50); yânî "Benim amelim sebebiyledir, bu bana haklı kılınmıştır" der.

''Onda arayanlar için dört günde müsâvî gıdalar takdîr etti'' (Âyet: 10), yânî "Arz'daki gıdâları, arayanlar için müsâvî olarak takdîr etti".

''Semûd'a gelince; biz onlara doğru yolu gösterdik...'' (Âyet: 17), "Onları hayra ve şerre delâlet ettik (yânî, "Mutlak olarak hayır ve şerr yollarına delâlet ettik"). Bu, *''Biz ona iki de yol gösterdik''* (el-Beled: 10), *''Gerçek biz insana doğru yolu gösterdik...''* (el-İnsân: 3) kavilleri gibidir. Maksada irşâddan ibâret olan *''Hudâ''*, "Biz onu yolların başına yükselttik" menzilesindedir (ma'nâsındadır).

''Onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O hâlde sen de onların gittiği doğru yolu tutup ona uy...'' (el-En'âm: 90) kavli de bu ma'nâdandır (yânî Buhârî'nin "İrşâd" ve "Is'âd", -Sâd harfiyle- ta'bîr ettiği gâyeye ulaştırıcı delâlet nev'indendir).

''O gün Allah'ın düşmanları; işte onlar toplu hâlde ateşe sürülecekler'' (Âyet: 19); buradaki *''Yûzeûne''*, "Yukeffûne(= Men'edilecekler)" ma'nâsınadır.

''... O'nun ilmi olmaksızın meyvelerden hiçbiri tomurcuklarından çıkmaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz...'' (Âyet: 47); buradaki *''Min ekmâmihâ''* sözü, "Çiçek tomurcuğunun kapçığı, yuvası" demektir.

Başkası da şöyle dedi:
Üzüm için de meydana çıktığı zamân yine *"Kâfûr"* ve *"Kufurrâ"* denilir (Herşeyin kapçığı, onun kâfûrudur). *"Keenhu veliyyun hamîm = Sanki o sıcak dosttur"* (Âyet: 34), yânî yakındır.

"Önce taptıkları nesneler onlardan uzaklaşıp kaybolmuştur. Onlar kendilerine kaçacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardır" (Âyet: 48); buradaki *"Min mahîsun"*'dan "Hâsa anhu" denilir ki, "Meyl etti" demektir.

"Gözünü aç, muhakkak onlar Rabb'lerine kavuşmaktan bir şübhe içindedirler. Gözünü aç, O hakîkaten herşeyi çepçevre kuşatandır" (Âyet: 54); buradaki *"Mirye"* ve *"Murye"* bir olup "Şübhe içinde olmak, şübhe etmek" ma'nâsınadır.

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"Siz dilediğinizi yapın, çünkü O, ne yaparsanız hakkıyle görendir" (Âyet: 40), bu vaîd, yânî tehdîddir.

İbn Abbâs şöyle dedi:
"Ne (her) iyilik, ne de (her) kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel olan hasletle önle. O zamân görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile yakın dosttur" (Âyet: 33); buradaki *"Daha güzel olan şey"*, öfke sırasında sabr, kötülüğe uğrama sırasında affetmektir. Sabrı ve affı yaptıkları zamân Allah onları korur ve düşmanları onlara alçalıp boyun eğer: *"Sanki o düşman yakın bir dosttur"*.

٢٥٩ـ بابُ قوْلِهِ وما كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ ولاَ أبْصارُكُمْ ولا جُلودُكُمْ ولَكِنْ ظَنَنْتُمْ أنَّ اللَّهَ لاَيَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ

259- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Siz ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şâhidlik eder diye (düşünüp) sakınmadınız. Bil'akis Allah, yapmakta olduklarınızın birçoğunu bilmez sandınız" (Âyet: 22).

٣٣٨ـ حدّثنا الصَّلْتُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا يَزِيدُ بنُ زُرَيْعٍ عَنْ رَوْحِ ابنِ القَاسِمِ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ أبِي مَعْمَرٍ عَنِ ابنِ مَسْعُودٍ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ الآيَةَ كَانَ رَجُلانِ مِنْ قُرَيْشٍ وَخَتَنٌ لَهُمَا مِنْ ثَقِيفَ أوْرَجُلانِ مِنْ ثَقِيفَ وَخَتَنٌ لَهُمَا مِنْ قُرَيْشٍ فِي بَيْتٍ فقال بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أتُرَوْنَ أنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ حَدِيثَنَا فقال بَعْضُهُمْ يَسْمَعُ بَعْضَهُ وقال بَعْضُهُمْ لَئِنْ كَانَ يَسْمَعُ بَعْضَهُ لَقَدْ يَسْمَعُ كُلَّهُ فَأُنْزِلَتْ وما كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ ولاَ أبْصَارُكُمْ الآيَةَ *

338-....... Bize Yezîd ibnu Zuray', Rahv ibnu'l-Kaasım'dan; o da Mansûr ibnu'l-Mu'temir'den; o da Mucâhid ibn Cebr'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, İbn Mes'ûd (R) ***"Siz ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şâhidlik eder diye sakınmadınız..."*** âyetinin tefsîri hakkında şöyle demiştir: Kureyş'ten iki adam vardı, bunların Sakîf kabîlesinden, kadınları yönünden bir hısımları vardı, yâhud da Sakîf'ten iki adam ve onların Kureyş'ten olan kadın yönünden bir hısımları vardı. Bunlar Beyt'te konuşurlarken biri diğerlerine:

— Söylemekte olduğumuz sözleri Allah'ın işitiyor olduğunu zannediyor musunuz? dedi.

Onlardan biri:

— Bir kısmını işitir, dedi.

Bâzısı da:

— Eğer bir kısmını işitirse, yemîn olsun hepsini işitir, dedi.

İşte bunun üzerine ***"Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şâhidlik eder diye*** (düşünüp) ***sakınmadınız..."*** âyeti indirildi [506].

٢٦٠ـ بابٌ قَوْلُهُ وذٰلِكُمْ ظَنُّكُمْ الآيَةَ

260- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Rabb'inize karşı beslediğiniz şu zannınız, işte sizi o

506 Bu hadîs, başlıktaki âyetin ma'nâsını açıklıyor. Bu hadîsin bir rivâyetini Buhârî, Tevhîd'de; Müslim, Münâfıkların Sıfâtı ... Kitâbı'nda getirmiştir. Bundan sonra gelen iki hadîs de bunun değişik senedlerle gelen rivâyetleridir.

***helâk etti. Bu yüzden hüsrâna düşenlerden oldunuz*"** (Âyet: 23).

٣٣٩ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيَانُ حدّثنا مَنْصُورٌ عنْ مُجَاهِدٍ عنْ أَبِي مَعْمَرٍ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنه قال اجْتَمَعَ عِنْدَ البَيْتِ قُرشِيَّانِ وَثَقَفِيٌّ أوْ ثَقَفِيَّانِ وقُرشِيٌّ كَثِيرَةٌ شَحْمُ بُطُونِهِمْ قَلِيلَةٌ فِقْهُ قُلُوبِهِمْ فقالَ أحَدُهُمْ أتَرَوْنَ أنَّ اللّهَ يَسْمَعُ ما نَقُولُ قالَ الآخَرُ يَسْمَعُ إنْ جَهَرْنَا ولاَ يَسْمَعُ إنْ أخْفَيْنَا وقالَ الآخَرُ إنْ كانَ يَسْمَعُ إذَا جَهَرْنَا فَإنَّهُ يَسْمَعُ إذَا أخْفَيْنَا فأنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وجَلَّ وما كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ ولاَ أبْصَارُكُمْ ولاَ جُلُودُكُمْ الآيَةَ. وَكَانَ سُفْيَانُ يُحَدِّثُنَا بِهٰذَا فَيَقُولُ حدّثنا مَنْصُورٌ أوِ ابنُ أبِي نَجِيحٍ أوْ حُمَيْدٌ أحَدُهُمْ أوِ اثْنَانِ مِنْهُمْ ثُمَّ ثَبَتَ عَلَى مَنْصُورٍ وتَرَكَ ذٰلِكَ مِرَارًا غَيْرَ وَاحِدَةٍ *

339-....... Bize Mansûr, Mucâhid'den; o da Ebû Ma'mer'den tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Beyt'in yanında üç kişi bir araya geldiler. Bunların ikisi Kureyşli, biri Sakîfli yâhud da ikisi Sakîfli, biri Kureyşli idi. Bunlar karınlarının yağı çok, kalblerinin anlayışı az kimselerdi. Bunlardan biri:

— Söylemekte bulunduğumuz sözleri Allah'ın işitiyor olduğunu zannediyor musunuz? dedi.

Diğeri:

— Eğer açıktan söylersek işitir, gizli söylersek işitmez, dedi.

Kalan diğeri de:

— Eğer açıktan söylediğimiz zamân işitmekte ise, muhakkak ki, O, gizli söylediğimiz zamânda da işitir, dedi.

İşte bunun üzerine Azîz ve Celîl olan Allah ***"Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şâhidlik eder diye*** (düşünüp) ***sakınmadınız...*"** âyetini indirdi.

Sufyân ibn Uyeyne bu hadîsi tahdîs edip şöyle derdi: Bize Mansûr ibnu'l-Mu'temir yâhud Abdullah ibnu Ebî Necîh yâhud Humeyd tahdîs etti. Bunlardan biri yâhud bunlardan ikisi. Sonra kanâati Mansûr üzerinde sâbit oldu ve bu tereddüdü bir kerre değil, birçok kerreler terkeyledi [507].

---

507 Bu da geçen hadîsin başka yoldan bir rivâyetidir. Hadîsin sonundaki "Sufyân bize bu hadîsi tahdîs eder, şöyle der idi..." sözleri, Buhârî'nin üstâdı el-Humeydî'nin bu hadîs husûsundaki kelâmındandır. Evvelâ tereddüdü, sonra da kesin kanâati olduğu açıktır. Bu kötülenmez. Çünkü o evvelâ bu güvenilir râvî-

٢٦١ـ بابٌ قَوْلُهُ فإنْ يَصْبِرُوا فالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ الآيةَ

261- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Şimdi eğer dayanabilirlerse, işte onların yurdu: Ateş! Eğer tekrar dönmek isterlerse, bu sûretle de onlar hoşnûd edilecek değillerdir"

(Âyet: 24) [508].

٣٤٠ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ عَلِيٍّ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ قالَ حدّثني مَنْصُورٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عنْ أبي مَعْمَرٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بِنَحْوِهِ *

340- Bize Amr ibnu Alî tahdîs etti. Bize Yahyâ ibn Saîd el-Kattân tahdîs etti. Bize Sufyân es-Sevrî tahdîs edip şöyle dedi: Bana Mansûr, Mucâhid'den; o da Ebû Ma'mer'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan zikredilen hadîs tarzında tahdîs etti [509].

---

lerden hangisinin rivâyet ettiği husûsunda tereddüd etmiştir: Bunlar Mansûr ibnu'l-Mu'temir, Abdullah ibnu Necîh ve Abdullah ibnu'z-Zubeyr'in âzâdlısı olan Humeyd ibn Kays'tır. Nihâyet kendisine kesin kanâat sâbit olunca, onun üzerinde karar kılmış, diğerlerini bırakmıştır (Aynî).

508 Başlıkta zikredilen zann, Allah hakkında yanlış olan kötü zanndır ki, helâk edicidir. Zann ikidir: Biri kurtarıcı, biri helâk edicidir. *"Ben kulumun beni zannı yanındayım"* hadîsinin ma'nâsını yanlış anlamamalıdır. Hasen Basrî bu âyeti okumuş da: İnsanların ameli, Rabb'lerine olan zannlarına göredir. Mü'min Allah'a güzel zannda bulunur, güzel amel yapar; kâfir ve münâfık da kötü zannda bulunur, kötü amel yaparlar, demiştir (*Hakk Dîni,* V, 4197).

509 Buradaki üç başlıkta gelen âyetlerden önceki üç âyet şöyledir:
"O gün Allah'ın düşmanları; işte onlar toplu hâlde ateşe sürüleceklerdir. Nihâyet oraya geldikleri zamân ne yapıyor idiyseler, kulakları, gözleri, derileri hep aleyhlerinde şâhidlik edeceklerdir. Derilerine şöyle derler: Bizim aleyhimize niye şâhidlik ettiniz? Onlar da: Bizi, herşeyi söyleten Allah söyletti. Sizi ilk defa O yaratmıştır. Yine ancak O'na döndürülüyorsunuz, derler" (Âyet: 19-21).

٤٢ـ حم عسق

42- Hâ Mîm Ayn Sîn Kaaf
(eş-Şûrâ Sûresi) [510]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وَيُذْكَرُ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ عَقِيمًا لا تَلِدُ . رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا القُرْآنُ. وقال مُجَاهِدٌ يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ نَسْلٌ بَعْدَ نَسْلٍ. لاَ حُجَّةَ بَيْنَنَا . لاَ خُصُومَةَ . طَرْفٍ خَفِيٍّ ذَلِيلٍ. وقال غَيْرُهُ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ على ظَهْرِهِ يَتَحَرَّكْنَ ولا يَجْرِينَ فى البَحْرِ. شَرَعُوا ابْتَدَعُوا*

---

510 Bu sûreye ***"Bunların işleri dâimâ aralarında müşâveredir*** (yânî müşâvere iledir)" (Âyet: 39) kelâmından dolayı eş-Şûrâ ismi verilmiştir.

Bu eş-Şûrâ: 11. âyetle ilgili güzel bir tefsîr özeti şöyledir:

"...Tahlîl edilince maddiyât ve cismâniyyete ma'neviyâtı fedâ edecek derecede mütemâyil olan Mûseviyet ifrât, ve ma'neviyâta maddiyâtı fedâ eden Îseviyet tefrît demek olur. Birisi gâye olarak teşbîhî fikri, diğeri de gâye olarak tenzîhî fikri ele almıştır.

İslâmiyet bu iki fikrin i'tidâl haddi olan "Tevhîdî fikr"i ele almıştır. Vâkıa İslâmiyet'te tenzîhî fikri veyâhud teşbîhî fikri tercîh eden mezheb ve meşrebler yok değilse de, İslâm'da esas ana fikir, *Tevhîdî Fikir*'dir.

Teşbîhî fikir, ifrât hâlinde ve muattal olmayan bir şekilde olarak İslâm'daki hakk mezhebinde i'tibâr görmemiştir. Tenzîhî fikre gelince: İslâm'daki tenzîhî fikir, tevhîdî derecesini bulmadığı takdîrde dahî rûhâniyet ve hayât şâibesinden kurtarılmış olmak sûretiyle ta'dîl edilmiştir.

İslâmî hakîkatin istinâd ettirildiği tevhîdî fikir pekçok âyetler ve hadîslerle beyân edilmiş olmakla berâber, tam bir kat'iyyet ve vuzûhu hâiz olanlarından birkaçını göstereceğiz:

"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Ne dilerse yaratır. Kimi dilerse ona kızlar bağışlar, kimi dilerse ona erkekler lûtfeder. Yâhud (o çocukları) erkekler, dişiler olmak üzere çift verir. Kimi de dilerse onu kısır bırakır...." (Âyet: 49-50).

"لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ = ***Onun benzeri gibisi yoktur. O hakkıyle işiten, kemâliyle görendir***" (eş-Şûrâ: 11).

Bu âyet iki fikri hâvîdir. Birincisi "***Leyse kemislihi şey'un***", teşbîhî şekillerin hepsini nefyeder ve mutlak tenzîhtir. Eğer Cenâbı Hakk yalnız bu tenzîhî fikir ile bildirilmiş olsaydı, âdetâ hiç bildirilmemiş sayılırdı. Bu fikirde ne aksiyle mukaayese ve ne de aynıyle mukaayese mümkin değildir. Yokluk en büyük benzetme olduğundan o fikri, beşer vicdânı ademden başka bir ma'nâ ile anlayamaz.

İkinci hadd olan "***Ve huve's-semî'u'l-basîr***", teşbîhî bir fikirdir. Biz ne yapsak semî' ve basarı düşündüğümüz zamân, kat'î teşbîhle ve bu fikre beşerî bir şekil vermekten vicdânımızı kurtaramayız. Bununla berâber Cenâbı Hakk yalnız bu teşbîhî fikir ile bildirilmiş olsaydı, maddiyât çukuruna ve âdemperestîye (Antropomorfizme) düşmek zarûrî idi. Lâkin bu iki fikrin birleşmesi öyle bir mu'tedil fikir meydana getirir ki, rûhu tenzîh ve teşbîhin ifrâtından kurtarır. Bundan dolayı akîdesini yoklukla tefsîr ettirecek mutlak tenzîhten veyâhud taş ve toprak derecesine indirecek teşbîhâttan kurtarır.

İslâmî hikmette bu latîf hâlet "Cem' ve fark" ve "Cem'u'l-cem'" şekilleriyle ifâde edilmektedir ki, bu son terkîb tevhîdî fikri iş'âr eder. İslâm'ın bayrağı olan "Tevhîd Kelimesi" dahî, bir ikinci şekli bulunmayacak derecede âlî bir tevhîdî fikirdir.

Lâkin tevhîdî fikri bütün bir hikmet ve ma'rifet manzûmesi şeklinde izhâr eden Kur'ân âyeti: "هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ = ***O hem evveldir, hem âhirdir; hem zâhirdir, hem bâtındır; O herşeyi kemâliyle bilendir***" (el-Hadîd: 3) âyetidir. Hayâtımızı tetebbuatla geçirdik. Büyük adamların yüksek fikrî ilhâmlarının belli başlılarına, mukaddes kitâblardaki ulvî kelimelere ıttılâ' kesbettik. Tamâmen bîtarafâne olarak beyân ederiz ki, bu i'câzlı âyetin ihtivâ ettiği dâire hâricinde söylenebilmiş söze tesâdüf etmediğimiz gibi, bundan daha yüksek, daha ilmî, daha mu'ciz bir tasvîr şeklini de muhal buluyoruz. Aynı ma'nânın binlerce kelime ile ifâde edildiği oluyor, lâkin lafızlar ve kelimelerin çokluğu ne fazla vuzûhu, ne de fazla ilhâmı mûcib oluyor.

Cenâbı Peygamber, tevhîdî fikrin ictimâî tatbîkaatını şu zarîf hadîs ile bize bildirmektedir: "خَيْرُكُمْ مَنْ لَمْ يَتْرُكْ آخِرَتَهُ لِدُنْيَاهُ وَلَا دُنْيَاهُ لِآخِرَتِهِ لَمْ يَكُنْ كَلًّا عَلَى النَّاسِ = *Sizin en hayırlınız dünyâsı için âhiretini, âhireti için de dünyâsını terketmeyen, insanlar üzerine bir ağırlık olmayandır*".

Bu hadîs iyice düşünülürse, İslâm'ı tamâmen anlayan ictimâî bir topluluğun ne derecede mükemmel olacağını kestirmek zor olmaz. İslâm'ın en parlak devirlerini tedkîk edecek olursak, görürüz ki, o devirler hep tevhîdî fikrin en ziyâde anlaşıldığı ve metin tatbîkaat gördüğü zamânlardır...

Yalnız tevhîdî fikirdir ki, vicdâniyâtın olduğu gibi, ilmin dahî hakîkati vechile cereyânına mâni' olamaz. Bu sebebe mebnîdir ki, en büyük mütefekkirler selâmeti tevhîdî fikirde bulmuşlardır... Tevhîdî fikre müstenid yegâne dîn, İslâm Dîni'dir (Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Târihi,* Onaltıncı Bahis: Dînlerin Mukaayesesi, s. 190-196, Ötüken Neşriyat yayını).

İbn Abbâs'tan, buradaki "*Akîmen*", "Çocuk doğurmaz" ma'nâsınadır dediği; "*İşte biz sana da böylece emrimizden bir Rûh vahyettik...*" (Âyet: 52); buradaki "*Rûh*", Kur'ân'dır dediği zikrolunuyor.

Ve Mucâhid şöyle dedi: "*O gökleri ve yeri yaratandır. Size hem kendinizden eşler, hem davarlardan eşler yaptı. Sizi bu sûretle zürriyetlendirip üretiyor...*" (Âyet: 11); buradaki "*Yezreukum fîhi* (= Sizi bu nizâm içinde üretiyor)' "Nesilden sonra nesil oluyor" ma'nâsınadır. "*Sizinle bizim aramızda hiçbir hüccet yoktur...*" (Âyet: 15), "... Hiçbir husûmet yoktur" ma'nâsınadır [511].

"*Onların, ateşe arz olunurlarken zilletten boyunlarını büke büke göz ucuyla bakacaklarını göreceksin...*" (Âyet: 45); buradaki "*Tarfin hafiyyen*", "Zelîl bakış" ma'nâsınadır.

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi: "*Eğer o dilerse rüzgârı durdurur da gemiler denizin sırtı üstünde kalırlar...*" (Âyet: 33); buradaki "*Denizin sırtı üstünde durup kalırlar*" sözü "Denizde hareket etmezler ve akıp gitmezler" demektir.

"*Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği şeyleri dînden kendilerine şerîat yapan ortakları mı var?...*" (Âyet: 21); buradaki "*Şereû*", "İbtedeû" (yânî "Bid'at çıkaranlar") manâsınadır [512]

---

511 Yânî husûmet ve ihticâca mahal yok, ey kitâb ehli! Çünkü bu beyân ve isbât ile hakk meydana çıkmış, başkaca münâkaşaya hâcet kalmamıştır.

512 Dînden Allah'ın izin vermediği şeyleri onlara meşrû' mu kıldılar? Meselâ müşriklik, müteaddid hükûmete tâbi'iyyet, âhireti inkâr, zulüm, ahid bozma, tâkat yetiremeyecek işleri teklîf etmek gibi Allah'ın izin vermediği, meşrû' kılmadığı, birtakım şeyleri teşrî' ediyorlar, diledikleri gibi dîn yapıyorlar öyle mi? Fakat Allah'ın meşrû' kılmadığını meşrû' kılacak hiçbir kuvvet yoktur. İnsanların teşrî'deki mesâîsi Allah'ın izni hudûdunu aşmamalıdır (*Hakk Dîni*, V, 4239).

٢٦٢ــ باب قوله إلا المودة في القربى

262- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"De ki: Ben bu teblîğime karşı akrabâlıkta sevgiden başka hiçbir mükâfât istemiyorum"

(Âyet: 23).

٣٤١ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جعفرٍ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ عَبْدِ المَلِكِ بنِ مَيْسَرَةَ قال سَمِعْتُ طَاوُسًا عن ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللّهُ عنهما أنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ إلاَّ المَوَدَّةَ فى القُرْبَى فَقَالَ سَعِيدُ بنُ جُبَيْرٍ قُرْبَى آلِ مُحَمَّدٍ صلى اللّهُ عليه وسلم فقال ابنُ عَبَّاسٍ عَجِلْتَ إنَّ النبيَّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إلاَّ كانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ فقال إلاَّ أنْ تصِلُوا ما بَيْنِى وبَيْنَكُمْ مِنَ القَرابَةِ *

341-....... Abdulmelik ibnu Meysere şöyle demiştir: Ben Tâvûs (ibn Keysân el-Yemenî)'tan işittim. İbn Abbâs'a ***"İlle'l-meveddete fi'l-kurbâ"*** sorulmuş. Saîd ibn Cubeyr:

— Peygamber'in en yakını Muhammed âilesidir, diye cevâb vermişti.

Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle demiştir:

— (Ey Saîd) acele ettin! Kureyş'ten hiçbir oba yoktur ki, onlar içinde Peygamber'e bir hısımlık bulunmasın. Çünkü Peygamber (S): *"Ey Kureyş, hiç olmazsa sizinle aramdaki yakınlığı gözetin, ilgilenin"* buyurdu [513].

---

513 Başlıktaki âyete üç ma'nâ verilmiştir: Birincisi: Karâbette sevgi, yânî hiç olmazsa size akrabâlığımdan dolayı hukûkumu gözetmenizi isterim... Bunun hâsılı şöyle demek olur: Nübüvvet ve risâletim ve "Âlemlere rahmet" olmam haysiyetleriyle olan hukûkumu tanımıyorsanız, bâri aramızdaki hısımlık hukûkuna riâyet edin de söylediklerimi dinleyin, düşmanlık etmeyin.

İkincisi: Bana hısımlığı olanları, yânî akrabâmı sevmenizi isterim diye ma'nâ verenler de olmuştur. Nitekim Saîd ibn Cubeyr'in sözü bunu gösteriyordu. Bâzıları bu karâbeti Alî ve Fâtıma evlâdına tahsîs etmek istemişlerdir. Üçüncüsü: Abd ibn Humeyd'in Hasen'den rivâyet ettiği gibi, yakınlıkta sevgi, yânî güzel amellerle Allah'a yakınlık husûsunda sevgi demektir ki, "Kurbâ" neseb yakınlığı değil, "Kurbet", yânî Allah'a yakınlık ma'nâsınadır. Ve bu ma'nâ daha umûmîdir. Hem de üstüne, altına daha uygundur (*Hakk Dîni*, V, 4241).

Hadîste Saîd ibn Cubeyr'in ve İbn Abbâs'ın verdikleri ma'nâ, neseb hısımlığıdır. Şu kadar ki, Saîd ibn Cubeyr bu neseb hısımlığını Muhammed âilesine tahsîs etmiştir. İbn Abbâs bunun hudûdunu daha geniş tutup, bütün Kureyş soylarına şâmil kılmıştır.

٤٣ـ سورَةُ حم الزُّخْرُف

43- Hâ Mîm ez-Zuhruf Sûresi [514]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجَاهِدٌ علَى أُمَّةٍ على إمَامٍ. وقِيلَهُ يَارَبِّ تَفْسِيرُهُ أَيَحْسَبُونَ أنَّا لانسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ ولاَ نَسْمَعُ قِيلَهُمْ : وقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ ولَوْلاَ أنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً واحِدَةً لوْ لاَ أنْ جَعَلَ النَّاسَ كُلَّهُمْ كُفَّارًا لجَعَلْتُ لِبُيُوتِ الكُفَّارِ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ ومَعَارِجَ مِنْ فِضَّةٍ وهِىَ دَرَجٌ : وسُرُرَ فِضَّةٍ. مُقْرِنِينَ مُطِيقِينَ. آسَفُونا أسْخَطُونا. يَعْشُ يَعْمَى. وقال مُجَاهِدٌ أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ أىْ تُكَذِّبُونَ بالقُرْآنِ ثُمَّ لا تُعَاقَبُونَ عَلَيْهِ. وَمَضَى مَثَلُ الأَوَّلِينَ سُنَّةُ الأَوَّلِينَ. مُقْرِنِينَ يَعْنِى الإبِلَ والخَيْلَ والبغَالَ والحَمِيرَ. يَنْشَأُ فِى الحِلْيَةِ الجَوَارِى جَعَلْتُمُوهُنَّ لِلرَّحْمٰنِ ولَدًا فَكَيْفَ تَحْكُمُونَ. لوْ شَاءَ الرَّحْمٰنُ ما عَبَدْنَاهُمْ يَعْنُونَ الأَوْثَانَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى ما لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ الأَوْثَانُ إنَّهُمْ لا يَعْلَمُونَ. فِى عَقِبِهِ وَلَدِهِ. مُقْتَرِنِينَ يَمْشُونَ مَعًا . سَلَفًا قَوْمُ فِرْعَوْنَ سَلَفًا لِكُفَّارِ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم. وَمَثَلاً عِبْرَةً . يَصِدُّونَ يَضِجُّونَ. مُبْرِمُونَ مُجْمِعُونَ: أَوَّلُ العَابِدِينَ أَوَّلُ المُؤْمِنِينَ. إنَّنِى بَرَاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَ العَرَبُ تَقُولُ نَحْنُ مِنْكَ البَرَاءُ

---

514 *ez-Zuhruf*, yaldızlı zînet ve bilhassa altın ve gümüş demektir. Bu, 35. âyette geçtiği için, bu sûreye bu isim verilmiştir.

وَالخَلاَءُ وَالوَاحِدُ وَالاِثْنَانِ وَالجَمِيعُ مِنَ المُذَكَّرِ وَالمُؤَنَّثِ يُقَالُ فِيهِ بَرَاءٌ لأَنَّهُ
مَصْدَرٌ وَلَوْ قَالَ بَرِيءٌ لَقِيلَ فِى الاِثْنَيْنِ بَرِيآنِ وَفِى الجَمِيعِ بَرِيُونَ: وَقَرَأَ عَبْدُ
اللَّهِ إِنَّنِى بَرِيءٌ بِالْيَاءِ. وَالزُّخْرُفُ الذَّهَبُ . مَلاَئِكَةً يَخْلُفُونَ يَخْلُفُ بَعْضُهُمْ
بَعْضًا*

Mucâhid şöyle dedi: "*Biz atalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk...*" (Âyet: 22)**; buradaki "*Alâ ümmetin*", "Alâ imâmin" (yânî "Bir imâm, bir önder") üzerinde bulduk ma'nâsınadır.**

"*Onun yâ Rabb demesi hakkı için muhakkak ki onlar îmâna gelmezler gürûhudur*" (Âyet: 87)**; buradaki "*Kîlihi yâ Rabb*" -bir okuyuşta nasb ile "*Kîlehu yâ Rabbi*"- sözünün tefsîri şudur: "*Yâhud biz onların içlerinde gizlediklerini ve aralarındaki fısıltılarını işitmiyoruz mu (ve sözlerini işitmiyoruz mu) sanıyorlar?...*"** (Âyet: 80) [515].

Ve İbn Abbâs şöyle dedi: "*Eğer bütün insanlar (küfre imrenecek) bir tek ümmet hâline gelemeyecek olsalardı, o Rahmân'a (Allah'a) küfreden kimselerin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gümüşten yapardık...*" (Âyet: 33-34)**. Bunun ma'nâsı: "Eğer insanların hepsini kâfirler yapması olmasaydı, ben muhakkak kâfirlerin evlerine gümüşten tavanlar, gümüşten merdivenler, gümüşten tahtlar yapardım" demektir.**

"*Yoksa biz bunlara guç yetiremezdik...*" (Âyet: 13);

buradaki "*Mukriniyne*", "Mutikıyne" (yânî "Biz bunlara hâkim olmaya tâkat getiremezdik") ma'nâsınadır.

---

515 Bu vâv'ın atfolması da muhtemel ise de kasem için olması daha selîstir. Zamîr, Rasûlullah'a dönücüdür. Böyle hitâb esnâsında gâib zamîri, Peygamber'in şânına bir ta'zîm ifâde eder. Yânî Peygamber'in "Yâ Rabb! Yâ Rabb!" diye duâ etmesi hakkı için söylerim ki, şunlar, şu mekre kalkışan müşrikler îmâna gelmez kimselerdir (*Hakk Dîni*, V, 4288).

"Nihâyet onlar bizi gadablandırınca kendilerinden intikaam aldık. Derhâl onları toptan suda boğduk" (Âyet: 55); buradakı *"Âsafûnâ"*, "Ashatûnâ" (yânî "Bizi öfkelendirdiler") ma'nâsınadır.

"Kim o Rahmân'ın zikrinden göz yumarsa biz ona şeytânı musallat ederiz, artık bu onun ayrılmaz bir arkadaşıdır" (Âyet: 36); buradaki *"Ya'şu"*, "Ya'mâ" (yânî "Kör olursa") ma'nâsınadır.

Mucâhid şöyle dedi: *"Siz haddi aşan bir kavimsiniz diye artık o Kur'ân'ı sizden vazgeçip bırakı mı verelim?"* (Âyet: 5), yânî "Sizler Kur'ân'ı tekzîb edeceksiniz de sonra bu tekzîbe karşılık cezâya uğratılmayacak mısınız?"

"Onun için biz kuvvetçe bunlardan daha çetinlerini helâk ettik. O evvelkilerin misâli geçmiştir" (Âyet: 8); buradaki *"Madâ meselu'l-evvelîn"*, "Madâ sünnetu'l-evvelîn" (yânî "Evvelkilere uygulanan kaanûn") geçmiştir, ma'nâsınadır.

"Biz ona hâkim olmaya muktedir değildik..." (Âyet: 13); buradaki *"Ona"* sözüyle develeri, atları, katırları, eşekleri (yânî bütün binek hayvanlarını) kasdediyor. *"Süs içinde yetiştirilmekte olup da kendisi mücâdelede (huccetini) açıklayamayan kişiyi mi (Allah'a nisbet ediyorlar)?"* (Âyet: 18), yânî "Sizler zînet içinde yetiştirilen câriyeleri, kızları o Rahmân'ın çocukları mı yaptınız? Sizler nasıl hükmediyorsunuz?"

"Onlar o Rahmân'ın bizzât kulları olan melekleri de dişiler yaptılar! Onların yaratılışlarında hazır mı idiler?! Onların (bu yalan) şâhidlikleri yazılacak, onlar sorguya çekileceklerdir. Eğer o Rahmân dileseydi tapmazdık, dediler. Onların buna dâir hiçbir bilgileri yoktur. Onlar yalandan başka birşey söylemiyorlar" (Âyet: 19-20);

"Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık" sözleriyle putları kasdediyorlar. Yüce Allah da *"Onların buna dâir hiçbir bilgileri yoktur"* buyuruyor. Yânî

"Müşriklerin söylemekte oldukları bu sözler hakkında hiçbir bilgileri yoktur, onlar sırf zannetmekte, yalan söylemektedirler. Putlar -yâhud müşrikler- bilmezler".

"İbrâhîm bunu (Tevhîd kelimesini) dönsünler diye zürriyeti içinde bâkî bir kelime yaptı" (Âyet: 28); buradaki *"Akıbıhı"* "Veledihi" (yânî "Çocukları içinde") ma'nâsınadır.

"Mukterınîne" (Âyet: 53) "Berâberce yürüyenler" ma'nâsınadır.

"Bu vechile onları sonrakiler için bir geçmiş ve misâl yaptık" (Âyet: 56): Fir'avn kavmi, Muhammed Ümmeti'nin kâfirleri için bir geçmiş ve ibret verici bir meseldir.

"Yasıddûne" (Âyet: 57) "Yadıccûne(= Gürültü ediyorlar)" ma'nâsınadır.

"Yoksa onlar işi sağlam mı tutmuşlar! İşte biz de hakîkaten sağlam tutanlarız" (Âyet: 79); buradaki *"Mubrımûne"*, "Mucmıûne(= Sağlam yapanlar)" ma'nâsınadır.

"O Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ben O'na tapanların ilki olurdum, de!" (Âyet: 81); burada *"Tapanların ilki"*, "İnananların ilki" ma'nâsınadır.

"Bir zamân da İbrâhîm babasına ve kavmine: Ben sizin tapmakta olduklarınızdan kesin olarak uzağım, demişti" (Âyet: 26).

Arablar "Nahnu minke'l-berâu ve'l-halâu(= Biz senden uzak ve boşuz)" derler; bu müzekker ve müennesten bir, iki ve cemî' için kullanılan bir lafızdır. Bunların her biri husûsunda bir lafızla "Berâun" denilir. Çünkü bu lafız masdardır. Eğer "Beriun" demiş olaydı, ikide "Biriyâni", cemî'de "Beriyûne" denilecekti. Abdullah ibn Mes'ûd (bu lafzı "yâ" harfiyle) "İnnenî beriyun" şeklinde okumuştur.

"ez-Zuhruf" (Âyet: 35), "ez-Zeheb" (yânî "Altın") ma'nâsınadır.

"Eğer biz dileseydik, size bedel yeryüzünde ardınızda kalacak melekler yaratırdık" (Âyet: 60), yânî "Onların bâzısı bâzısına halef olurlardı".

٢٦٣ـ باب قوله ونادوا يا مالك ليقض علينا ربك الآية

263- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"*Cehennemlikler: 'Yâ Mâlik, Rabb'in bizi öldürsün!' diye çağrıştılar. O da: 'Siz muhakkak kalıcılarsınız' dedi*" (Âyet: 77).

٣٤٢ـ حدّثنا حَجّاجُ بنُ مِنْهالٍ حدّثنا سُفْيانُ بنُ عُيَيْنَةَ عنْ عَمْرٍو عَنْ عَطاءٍ عنْ صَفْوَانَ بنِ يَعْلَى عنْ أبيهِ قال سَمِعْتُ النبيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم يَقْرَأُ المِنْبَرِ ونادَوْا يا مالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنا رَبُّكَ. وقال قَتادَةُ مَثَلاً لِلآخِرِينَ عِظَةً. وقال غيْرُهُ مُقْرِنِينَ ضَابِطِينَ يُقَالُ فُلانٌ مُقْرِنٌ لِفُلانٍ ضابطٌ لهُ . والأكْوَابُ الأبارِيقُ الَّتِي لا خَرَاطِيمَ لَهَا. أوَّلُ العَابِدِينَ أيْ ما كانَ فأنَا أوَّلُ الآنِفِينَ وهُمَا لُغَتَانِ رَجُلٌ عَابِدٌ وعَبِدٌ وقَرَأَ عَبْدُ اللّهِ وقال الرَّسولُ يَارَبِّ ويُقَالُ أوَّلُ العَابِدِينَ الجَاحِدِينَ مِنْ عَبِدَ يَعْبَدُ. وقال قَتَادَةُ فِي أُمِّ الكِتَابِ جُمْلَةِ الكِتَابِ أصْلِ الكِتَابِ. أفَنَضْرِبُ عنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا إنْ كُنْتُمْ قوْمًا مُسْرِفِينَ مُشْرِكِينَ. واللّهِ لوْ أنَّ هَذَا القُرْآنَ رُفِعَ حَيْثُ رَدَّهُ أوَائِلُ هَذِهِ الأُمَّةِ لَهَلَكُوا. فأهْلَكْنَا أشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الأوَّلِينَ عُقُوبَةُ الأوَّلِينَ. جُزْءًا عِدْلاً *

342-....... Ya'lâ ibnu Umeyye (R): Ben Peygamber(S)'den minber üzerinde ***"Yâ Mâlik, Rabb'in işimizi bitirsin artık! diye bağrışırlar..."*** âyetini okurken işittim, demiştir [516].

Ve Katâde: ***"Biz onları sonra gelecekler için bir mesel yaptık"*** (Âyet:56), "Bir va'z ve öğüt yaptık" ma'nâsınadır, dedi.

Katâde'den başkası şöyle dedi: ***"Mukriniyn"*** (Âyet:13), "Dâbıtiyn(=Zabtediciler, hâkim olucular)" ma'nâsınadır. "Fulân kişi fulânın mukrınıdır" denilir ki, zabtedicisidir demektir.

"Onlar altın tepsiler ve testilerle tavâf edileceklerdir. Canlarının isteyeceği, gözlerinin hoşlanacağı ne varsa hepsi oradadır ve siz

---

516 Bundan önceki üç âyet şöyledir: ***"Şübhe yok ki günâhkârlar cehennem azâbında ebedî kalıcıdırlar. Bu azâb onlardan hafifletilmeyecek. Onlar bunun içinde ümîdsizlikle susacak olanlardır. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendileri zâlimdiler. Şöyle çağrıştılar..."*** (Âyet: 74-77).

Mâlik, cehennem muhâfızının adıdır. Bu hadîsin bir rivâyeti Bed'u'l-Halk Kitâbı'nda da geçmişti.

içinde ebedî kalacak olanlarsınız" (Âyet:77); buradaki "*el-Ekvâb*", "Emzikleri olmayan ibrîkler"dir.

"*Eğer o Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ben O'na tapanların ilki olurdum, de!*" (Âyet:8); bu "O'nun çocuğu olmadı" demektir (Bu tefsîre göre baştaki "*İn*" şartıyye değil, nâfiye kabûl edilmiş oluyor). "*Fe-ene evvelu'l-âbidîn*", "Fe-ene evvelu'l-ânifîn" (yânî "O takdîrde ben öfkelenenlerin ilki, kabûl etmeyenlerin, çekinenlerin ilki olurdum") ma'nâsınadır. Bunlar iki lugattir: "Raculun âbidun" ve "Abidun."

Abdullah ibn Mes'ûd -"*Ve kîlihi yâ Rabb!*" yerine- "*Ve kaale'r-rasûlu yâ Rabb!*" şeklinde okudu (Bu, şâz bir kırâattir). "*Evvelu'l-âbidîn*", "Abide, Ya'bedu" fiilinden olup "Câhidîn" (yânî "İlk inkâr edenlerden olurdum") ma'nâsınadır, deniliyor.

Ve Katâde şöyle dedi: "*Şübhesiz O* (Kur'ân) *yanımızdaki ana kitâbdadır; çok yüce, çok hikmetlidir*" (Âyet:4); buradaki "*Fî ümmi'l-kitâb*", "Cumleti'l-kitâb", "Aslı'l-kitâb" ma'nâsınadır.

"*Siz haddi aşan bir kavimsinizdir diye artık o Kur'ân'ı sizden vazgeçip bırakı mı verelim?*" (Âyet: 5); buradaki "*Musrıfîn*", "Muşrikîn" ma'nâsınadır. Allah'a yemîn ederim ki, eğer bu Kur'ân, bu ümmetin evvellerinin onu reddettikleri için yeryüzünden kaldırılmış olaydı, onlar muhakkak helâk olurlardı, (lâkin Allah kullarına rahmetiyle döndü, yirmi sene onlara tekrar tekrar vahiy indirip, Kur'ân'a çağırdı).

"*Onun için kuvvetçe bunlardan daha çetinlerini helâk ettik. O evvelki ümmetlerin misâli geçmiştir*" (Âyet:8); buradaki "*Meselu'l-evvelîn*", "Ukûbetu'l-evvelîn" (yânî "Evvelki ümmetlere uygulanan cezâ") ma'nâsınadır.

"*Kullarından kimi O'na bir cüz' isnâd ettiler. Hakîkat insan açıkça küfürbâzdır*" (Âyet: 15); buradaki "*Cüz'en*", "*Idlen* (= Denk pay)" ma'nâsınadır [517].

---

517 Bu âyet, yukarıdaki "*And olsun ki, onlara 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorarsan elbette 'Onları o Azîz ve Alîm olan Allah yarattı' derler.*" (9.) âyetine bakıyor. Allah'ın bütün semâlar ve arzın yaratanı olduğunu ikrâr ve i'tirâf ederlerken tenâkuza bak ki, bir de tutarlar Allah'a, kullarından bir cüz' yaparlar. Burada birkaç ma'nâ vardır: Evvelâ hulûlü ibtâldir. Çünkü hulûliyye, Allah'ı kullarından bir cüz' yapmış olur. İkincisi çocuk isnâd edenleri kötülemedir. Çünkü çocuk, babasının cüz'ünden hâsıl olduğu için onun cüz'üdür. Üçüncüsü müşrikler her ma'bûda bir hıssa vermekle Allah'a kullarının küllünü değil, yalnız bir cüz'ünü tanımış, yalnız bir hıssa vermiş oluyorlar. Diğer hıssalar diğer taptıklarının sayılmış oluyor -*Çünkü insan çok nankördür, apaçık*-. Zîrâ küfür ve şirk, nankörlüğün en açığıdır. Allah'ın hepsini yaratıcı olduğu ma'lûm iken sonra dönüp Hâlık'ı mahlûk'tan veyâ mahlûk'u Hâlık'tan cüz' yapmak yâhud Hâlık'ın mahlûkunu tamâmen kendinin saymayıp şirk koşmak apaçık küfür ve küfrândır (*Hakk Dîni*, V, 4268).

٤٤ــ سورَةُ حم الدُّخانِ

44- Hâ Mîm ed-Duhân Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وَقَالَ مُجَاهِدٌ رَهْوًا طَرِيقًا يا بِسًا عَلَى العَالِمِينَ عَلى مَنْ بَيْنَ ظَهْرَيْهِ. فَاعْتُلُوهُ ادْفَعُوهُ . وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ أَنْكَحْنَاهُمْ حُورًا عِينًا يَحَارُ فِيهَا الطَّرْفُ. تَرْجُمُونِ القَتْلُ ورَهْوًا ساكِنًا . وقال ابنُ عَبَّاسٍ كالمُهْلِ أسْوَدُ كَمُهْلِ الزَّيْتِ. وقال غيْرُهُ تُبَّعٍ مُلُوكُ اليَمَنِ كُلُّ واحِدٍ مِنْهُمْ يُسَمَّى تُبَّعًا لأنَّهُ يَتْبَعُ صَاحِبَهُ والظِّلُّ يُسَمَّى تُبَّعًا لأنَّهُ يَتْبَعُ الشَّمْسَ*

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"*Denizi durgun ve açık bırak. Çünkü onlar boğul(maya mahkûm ol)muş bir ordudur*" (Âyet: 24); **buradaki "*Rahven*", "Kuru yol olarak" demektir** [518].

"*And olsun ki, biz onlara (hâllerini) bilerek (zamânlarındaki) âlemlerin üstünde bir imtiyâz vermiştik*" (Âyet: 32); **buradaki "*Ale'l-âlemîn*" "Onun iki**

---

518 Siz selâmete erdikten sonra tekrar asânı vurup da ikiye ayrılmış olan suyun bir araya gelmesine meydan verme (Beydavî, *Medârik*).

Ahmed ibnu'l-Mübârek diyor ki: "***Rehv***" kelimesini Abdülazîz ed-Debbâğ'a sordum. Bana şu cevâbı verdi: Bu lafız tâkat getirilemeyecek kuvvete delâlet eder. "Fulân revhdir" dediğimiz vakit, "O tâkat getirilemeyecek bir kuvvete mâliktir" ma'nâsınadır... *(Meâl-i Kerîm)*.

yanı arasındaki insanlar üzerine (yânî "Biz İsrâîl oğulları mü'minlerini kendi zamânlarındaki insanlar üzerine seçtik") ma'nâsınadır. "*Tutun onu da sürükleyerek cehennemin tâ ortasına götürün*" (Âyet: 47); buradaki "*Fa'tulûhu*", "Onu itin, sert şekilde def' edin" ma'nâsınadır.

"*Onlara bembeyaz, şâhin gözlü hûrîleri eş yaptık*" (Âyet: 54), "Onları kara ve iri gözlü hûrîlerle nikâhladık. Bakış onların içlerinde hareket edip oynar". "*Şübhesiz ki ben, beni taşlamanızdan; benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz (olan Allah)a sığındım*" (Âyet: 20); buradaki "*Taşlamak*"la murâd, "Öldürmek"tir. "*Ve rehven*", "Sâkin" demektir (ki, bu tekrar edilmiştir).

Ve İbn Abbâs şöyle dedi: "*Şübhesiz ki, o zakkûm ağacı, günâha düşkün olanın yemeğidir. O, sıcak suyun kaynadığı gibi karınlar içinde kaynayacak erimiş ma'denler gibidir*" (Âyet: 43-46); buradaki "*Ke'l-muhli*", zeytinyağı tortusu gibi erimiş siyah ma'den(yâhud ince katran)dir.

İbn Abbâs'tan başkası şöyle dedi: "*Bunlar mı hayırlı yoksa Tubba' kavmi ve onlardan evvelkiler mi? Biz onları bile helâk ettik. Çünkü onlar da günâhkârdılar*" (Âyet: 37). "*Tubba'*", Yemen melikleri'dir; onlardan herbiri "*Tubba'*" diye isimlendirilir. Çünkü o kendi arkadaşını ta'kîb eder (ve denildi ki, çünkü dünyâ ahâlîsi ona tâbi' olurlardı, Câhiliyet'te Tubba'ın mevkii, İslâm'da Halîfe'nin mevkiidir). "Gölge"ye de "*Tubba'*" ismi verilir, çünkü o da güneşe tâbi' olur.

٢٦٤ــ بابٌ فارْتَقِبْ يوْمَ تأتِي السَّمَاءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ: قال قَتَادَةُ فارْتَقِبْ فانْتَظِرْ

264- BÂB:

"*O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle*"

(Âyet: 10).

Katâde: "*Gözetle*", "Bak" ma'nâsınadır, demiştir [519].

٣٤٣ـ حدّثنا عَبْدانُ عنْ أبِي حَمْزَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ مُسْلِمٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ قال مَضَى خَمْسٌ الدُّخانُ والرُّومُ والقَمَرُ والبَطْشَةُ واللِّزامُ*

343- Bize Abdân, Ebû Hamza'dan; o da el-A'meş'ten; o da Müslim ibn Subayh'tan; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Beş vâkıa (Peygamber zamânında olmuş) geçmiştir: ed-Duhân azâbı, Rûmlar'ın Farslar'a gâlib olması, Ay'ın ikiye bölünmesi mu'cizesi, el-Batşetu'l-kübrâ, el-Lizâm [520].

٢٦٥ـ بابٌ يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ

265- BÂB:

"(Öyle bir duman ki, bütün) insanları saracaktır. Bu, pek elem verici bir azâb..."

(Âyet: 11).

٣٤٤ـ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا أبُو مُعَاوِيَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ مُسْلِمٍ عنْ مَسْرُوقٍ قال قال عَبْدُ اللَّهِ إنَّمَا كَانَ هٰذَا لِأَنَّ قُرَيْشًا لَمَّا اسْتَعْصَوْا عَلَى النبيِّ صلى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا عَلَيْهِمْ بِسِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ فأَصَابَهُمْ قَحْطٌ وجَهْدٌ حَتَّى أَكَلُوا العِظَامَ فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَنْظُرُ إلى السَّمَاءِ فَيَرَى ما بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا كَهَيْئَةِ

---

519 "***Duhânun mübîn: Apâşikâr bir duman***". Bu duhân hakkında iki tefsîr rivâyet olunmaktadır. Birisi bundan sonraki başlık altında gelen İbn Mes'ûd hadîsinde bildirilen şiddetli açlık ve kıtlık seneleridir. Çünkü çok aç olan kimseye, gerek gözlerinin za'fından ve gerek çok kuraklık ve kahtlık senelerde havanın fenâlığından, semâ dumanlı görünür...

İkinci tefsîrde ise Alî'den şöyle nakledilmiştir: Kıyâmetten evvel semâdan gelecek bir duhândır, kâfirlerin kulaklarına girecek, tâ ki herbirinin başı, püryân olmuş başa dönecek; mü'mine de ondan zükâh (yânî nezle) gibi bir hâl ârız olacak ve bütün arz, içinde ocak yakılmış fakat deliği yok bir eve dönecek... (*Hakk Dîni*, V, 4297-4298).

520 "***el-Batşetu'l-kübrâ = Çok büyük bir şiddet ve savletle çarpma günü***" (ed-Duhân: 16): Bu tefsîre göre bu isimle anılan Büyük Bedir gazâsında Kureyş müşriklerinin yakalanıp öldürülmeleridir. "***el-Lizâm***" (el-Furkaan: 77) da bir tefsîre göre, yine Bedir harbinde müslümânların ele geçirdikleri müşrik esîrlerdir.

الدُّخَانِ مِنَ الجَهْدِ فأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى فارْتَقِبْ يَوْمَ تأْتِى السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ
يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ قال فأُتِىَ رسُولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فَقِيلَ
يا رَسولَ اللّٰهِ اسْتَسْقِ اللّٰهَ لِمُضَرَ فإِنَّهَا قَدْ هَلَكَتْ قال لِمضَرَ إنَّكَ لَجرِىءٌ
فاسْتَسْقَى فَسُقُوا فَنَزَلَتْ إِنَّكُمْ عَائِدُونَ فلمَّا أَصَابَتْهُمْ الرَّفَاهِيَّةُ عَادُوا إِلَى
حالهِمْ حِينَ أَصَابَتْهُمُ الرَّفَاهِيَةُ فأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وجَلَّ يَوْمَ نَبْطِشُ البَطْشَةَ الكُبْرَى
إِنَّا مُنْتَقِمُونَ قال يَعْنِى يَوْمَ بَدْرٍ*

344-.......: Mesrûk dedi ki: Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle dedi: Bu azâb ancak şu sebebden olmuştur: Çünkü Kureyş, Peygamber'e karşı isyanda ileri gitmek istediklerinde, Peygamber onlar aleyhine Yûsuf'un seneleri gibi kıtlık seneleriyle sıkıştırılmalarına duâ etti. Bunun üzerine onlara bir kıtlık ve çetinlik isâbet etti, hattâ kemikleri bile yediler. Kişi gökyüzüne bakarak da çetinlik ve meşakkatten dolayı kendisiyle gök arasında duman şeklinde birşey görürdü. İşte Yüce Allah şunu indirdi: ***"O hâlde semânın apâşikâr bir dumân getireceği günü gözetle. O insanları saracaktır. Bu pek elem verici bir azâb*** (diyecekler)" (Âyet:10-11).

İbn Mes'ûd dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah'a gelindi de:

— Yâ Rasûlallah! Mudar kabîleleri için Allah'tan yağmur iste, çünkü onlar helâk oldular! sözleri söylendi.

Rasûlullah (S):

— "(Nasıl?) *Mudar için mi duâ edeyim? Sen hakîkaten cür'etkârsın!*" buyurdu da akabinde yağmur duâsını yaptı, onlar da yağmura doyuruldular.

Bunun üzerine ***"Siz hiç şübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsınız"*** (Âyet:15) indi.

Bu yağmurla onlara refâh (bolluk ve râhat) isâbet edince, onlar kendilerine refâh isâbet ettiği zamânki müşriklik hâllerine tekrar döndüler. Bunun üzerine Azîz ve Celîl Allah şunu indirdi: ***"Çok büyük bir şiddet ve savletle çarpacağımız gün muhakkak ki biz*** (onlardan) ***intikaam alıcılarız"*** (Âyet:15).

İbn Mes'ûd: Bedir gününü kasdediyor, dedi [521].

---

521 Hadîs, başlık yapılan âyeti içine aldığı için aralarındaki uygunluk açıktır. Buhârî bu hadîs için bundan sonra üç başlık daha tahsîs etmiş, uzatılmış ve kısaltılmış olarak aynı hadîsi sevk eylemiştir. Bunun birer rivâyeti el-Furkaan ve er-Rûm Sûreleri tefsîrlerinde de geçmişti.

٢٦٦ـ بابُ قَوْلِهِ تَعَالَى رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا العَذَابَ إنَّا مُؤْمِنُونَ

266- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:
"Ey Rabb'imiz, bizden bu azâbı açıp kaldır. Çünkü biz îmân edeceğiz"

(Âyet: 12).

٣٤٥ـ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا وكِيعٌ عنِ الأعْمَشِ عنْ أبِي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ قال دَخَلْتُ عَلى عَبْدِ اللّهِ فقال إنَّ مِنَ العِلْمِ أنْ تَقُولَ لِمَا لاَ تَعْلَمُ اللّهُ أعْلَمُ إنَّ اللّهَ قَالَ لِنَبِيِّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قُلْ ما أسْألُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أجْرٍ وما أنا مِنَ الْمتَكَلِّفِينَ إنَّ قُرَيْشًا لَمَّا غَلَبُوا النبيَّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم واسْتَعْصَوْا عَلَيْهِ قال اللّهُمَّ أعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ أكَلُوا فِيهَا العِظَامَ والمَيْتَةَ مِنَ الجَهْدِ حَتَّى جَعَلَ أحَدُهُمْ يَرَى ما بَيْنَهُ وبَيْنَ السَّمَاءِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ مِنَ الجُوعِ قالُوا رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا العَذَابَ إنَّا مُؤْمِنُونَ فَقِيلَ لَهُ إنْ كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَادُوا فَدَعَا رَبَّهُ فَكَشَفَ عَنْهُمْ فَعَادُوا فانْتَقَمَ اللّهُ مِنْهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى يَوْمَ تأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ إلَى قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ إنَّا مُنْتَقِمُونَ*

345-....... Mesrûk şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'un yanına girdim, o şöyle dedi: Bilmediğin birşey için "Allah en bilendir" demekliğin şübhesiz ilimdendir. Şübhesiz Allah, kendi Peygamber'ine: ***"De ki: Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiliğimden birşey teklîf edenlerden de değilim"*** (Sâd:86) buyurdu.

Kureyş, Peygamber'e inâdlarıyle galebe edip, O'na karşı isyânda ileri gitmek istedikleri zamân, Peygamber (S):

— *"Yâ Allah! Onlara karşı bana Yûsuf'un zamânındaki yedi yıl gibi, yedi kıtlık yılı ile yardım et!"* diye duâ etti.

Akabinde onları öyle bir kıtlık yakaladı ki, açlık ve meşakketten dolayı artık onda kemikleri, ölmüş hayvanı yediler. Nihâyet iş o dereceye geldi ki, herhangi biri bakardı da açlığından dolayı kendisiyle gökyüzü arasında duman şekline benzer birşey görürdü. Müşrikler: ***"Ey Rabb'imiz, bizden bu azâbı açıp kaldır. Çünkü biz îmân edeceğiz"*** dediler.

Peygamber'e:

— Eğer bu azâbı biz onlardan açıp kaldırırsak, onlar bu sözlerinden dönerler, denildi.

Bununla berâber Peygamber, Rabb'ine duâ etti. Akabinde Allah onlardan bu azâbı açıp kaldırdı. Onlar da yine müşrikliğe döndüler. Allah da onlardan Bedir gününde intikaam aldı. İşte bu dönekliğin cezâsını bildiren, Yüce Allah'ın şu kavlidir: *"O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle. O insanları saracaktır..."* Zikri ulu olan Allah'ın *"Muhakkak ki biz onlardan intikaam alıcılarız"* (Âyet:10-16) kavline kadar [522].

٢٦٧ــ بابٌ أنَّى لَهُمُ الذِّكْرَي وقَدْ جاءَهُمْ رسولٌ مُبِينٌ . الذِّكْرُ والذِّكْرَى واحِدٌ

267- BÂB:

"Onlar için düşünüp ibret almak nerede? Kendilerine açıklayan bir Rasûl geldiği hâlde"

(Âyet: 13).

"*ez-Zikr*" ve "*z-Zikrâ*" bir olup "Düşünüp öğüt almak" ma'nâsınadır.

٣٤٦ــ حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ حَرْبٍ حدّثنا جَرِيرُ بنُ حازمٍ عنِ الأَعْمَشِ عنْ أبِي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ قال دَخَلْتُ علَى عبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قال إنَّ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم لمَّا دَعا قُرَيْشًا كَذَّبُوهُ واسْتَعْصَوْا عَلَيْه فقال اللَّهُمَّ أعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأصابَتْهُمْ سَنَةٌ حصَّتْ يَعْنِي كلَّ شَيءٍ حتَّى كانُوا يَأْكُلُونَ المَيْتَةَ فَكانَ يَقُومُ أحَدُهُمْ فكانَ يَرَى بَيْنَهُ وبَيْنَ السَّماءِ مِثْلَ الدُّخانِ مِنَ الجَهْدِ والجُوعِ ثُمَّ قَرَأ فارْتَقِبْ يَوْمَ تأْتِي السَّماءُ بدُخانٍ مُبِينٍ يَغْشَي النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ ألِيمٌ حتَّى بَلَغَ إنَّا كاشِفُوا العَذَابِ قَلِيلاً إنَّكُمْ عائِدُونَ * قال عبْدُ اللَّهِ أفَيُكْشَفُ عَنْهُمُ العَذَابُ يَوْمَ القِيامةِ قال والبَطْشَةُ الكُبْرَى يَوْمَ بَدْرٍ *

346-....... Mesrûk dedi ki: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'un yanına girdim... Bu konuşmadan sonra şöyle dedi: Rasûlullah (S) Kureyş'i İslâm'a girmeye da'vet ettiği zamân onlar kendisini tekzîb ettiler ve O'na karşı isyanda ileri gitmek istediler. Rasûlullah da:

522 Bu da geçen İbn Mes'ûd hadîsinin başka bir yoldan gelen rivâyetidir. Bunun bir rivâyeti Sâd Sûresi tefsîrinde de geçmişti.

— *"Yâ Allah, bunlara karşı bana, Yûsuf'un yedi yılı gibi, yedi kıtlık yılıyla yardım eyle!"* dedi.

Akabinde onları öyle bir kıtlık yakaladı ki, herşeyi giderip yok etti. O derece bir açlık ki, kendileri ölmüş hayvanı yer oldular. Herhangibiri ayağa kalkardı da etrafa baktığında, meşakkatten ve açlıktan dolayı kendisi ile gök arasında duman gibi birşey görürdü... Sonra Rasûlullah şu âyetleri okudu: ***"O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle. O insanları saracaktır. Bu, pek yaman bir azâb*** (diyecekler) ***.... Biz bu azâbı biraz açıp kaldıracağız. Fakat siz hiç şübhe yok ki tekrar dönecek olanlarsınız"*** (Âyet:10-16).

Abdullah ibn Mes'ûd: Kıyâmet günü onlardan azâb kaldırılacak mı imiş? dedi.

Yine Abdullah: ***"el-Batşetu'l-Kübrâ"*** da Bedir gününde olmuştur, dedi [523].

٢٦٨ـ بابٌ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وقالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ

268- BÂB:

"Sonra yine ondan yüz çevirdiler. Ona "Bir öğretilmiş, bir mecnûn' dediler"

(Âyet: 14).

٣٤٧ـ حدّثنا بِشْرُ بنُ خالِدٍ أخبرنا مُحَمَّدٌ عنْ شُعْبَةَ عنْ سُلَيْمانَ ومَنْصُورٍ عنْ أبي الضُّحَى عنْ مَسْرُوقٍ قال قال عبْدُ اللّهِ إنَّ اللّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا صلى اللّه علَيْه وسلم وقال قُلْ ما أسْألُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أجْرٍ وما أنا مِنَ المُتَكَلِّفِينَ فانَّ رَسولَ اللّهِ صلى اللّه عليه وسلم لمَّا رأى قُرَيْشًا اسْتَعْصَوْا عَلَيْهِ فقال اللّهُمَّ أعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبْعِ يُوسُفَ فأخَذَتْهُمُ السَّنَةُ حتَّى حَصَّتْ كلَّ شَيْءٍ

---

523 Bu da aynı hadîsin başka yoldan gelen bir rivâyetidir.

İbn Mes'ûd Sâd ve er-Rûm Sûreleri tefsîrinde geçtiği üzere, Duhân âyetinin, Kûfe'deki kıssacı vâizin dediği gibi kıyâmet alâmetlerinden olmadığına ***"Biz bu azâbı biraz açıp kaldıracağız"*** âyetini delîl göstererek: Kıyâmet günü onlardan azâb kaldırılır mı imiş? diyor. İbn Mes'ûd'un bu inkârı ictihâdîdir. Delîl Kur'ân'dan olduğu için hakîkaten pek kuvvetlidir. Zirâ Mekkeliler'in: ***"Ey Rabbimiz! Bizden bu azâbı kaldır. Çünkü biz îmân edeceğiz"*** demiş olduklarını Allah bize haber verdiği gibi, onlara cevâben de ***"Biz bu azâbı biraz açıp kaldıracağız. Fakat siz hiç şübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsınız"*** buyuruyor. Âyetteki duhân, kıyâmet alâmetlerinden biri olsa, zuhûru sırasında ne kâfirlerin böyle duâ etmelerine imkân kalır, ne de Allah'ın bu cevâbı sahîh olabilir..

حَتَّى أَكَلُوا العِظَامَ والجُلُودَ فقال أحَدُهُمْ حَتَّى أَكَلُوا الجُلُودَ والمَيْتَةَ وجَعَلَ
يَخْرُجُ مِنَ الأرْضِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ فأتاهُ أبو سُفْيانَ فقال أىْ مُحَمَّدُ إنَّ قَوْمَكَ
قَدْ هَلَكُوا فادْعُ اللَّهَ أنْ يَكْشِفَ عَنْهُمْ فَدَعا ثُمَّ قال تَعُودُوا بَعْدَ هٰذَا في حَدِيثِ
مَنْصُورٍ ثُمَّ قَرَأَ فارْتَقِبْ يَوْمَ تأتِي السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ إلى عائِدُونَ أيُكْشَفُ
عَذَابُ الآخِرَةِ فَقَدْ مَضَى الدُّخَانُ والبَطْشَةُ واللِّزَامُ : وقالَ أحَدُهُمُ القَمَرُ وقال
الآخَرُ الرُّومُ *

347-....... Mesrûk dedi ki: Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle dedi: Şübhesiz Allah, Muhammed'i peygamber göndermiş ve ona şöyle demesini buyurmuştur: ''***De ki: Ben buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben size kendiliğimden birşey teklîf edenlerden de değilim***'' (Sâd:86).

Şübhesiz Rasûlullah, Kureyş'in kendisine karşı inâd ve isyânda ileri gitmek istediklerini görünce:

— ''*Yâ Allah, bunlara karşı bana Yûsuf'un yedi yılı gibi yedi kıtlık yılı ile yardım et*'' dedi.

Akabinde onları bilinen o kıtlık yılı yakaladı. O kıtlık herşeyi giderip yok etti. Hattâ müşrikler kemikleri ve derileri yediler. -Râvîlerden biri şöyle dedi:- Nihâyet onlar derileri ve ölmüş hayvanları yediler. Yerden duman şekli gibi birşey çıkmağa başladı. Bunun üzerine Ebû Sufyân, Peygamber'e geldi de:

— Ey Muhammed! Şübhesiz kavmin helâk olmuştur. Onlardan bu azâbı açıp kaldırması için Allah'a duâ et! dedi.

Rasûlullah da duâ etti.

Sonra râvîlerden Mansûr'un hadîsinde: ''***Bunun ardından dönersiniz***'' dedi.

Sonra da ''***Semânın apâşikâr bir dumân getireceği günü gözetle...***''den i'tibâren ''***... Siz hiç şübhe yok ki, tekrar dönecek olanlarsınız***'' kavline kadar okudu.

İbn Mes'ûd: Âhiret azâbı (onların başına geldiğinde) kaldırılır mı imiş? ***Duhân, Batşe*** ve ***Lizâm*** olup geçmiştir, dedi.

Râvîlerden Süleymân'ın Farslar'a galebesi mu'cizesi (Peygamber zamânında olup) geçmiştir demiştir, dedi.

٢٦٩ـ بابٌ يَوْمَ نَبْطِشُ الابطْشَةَ الكُبْرَي إنَّا مُنْتَقِمُونَ

269- BÂB:

"Çok büyük bir şiddet ve savletle çarpacağımız gün, muhakkak ki biz onlardan intikaam alıcılarız"
(Âyet: 16) [524].

٣٤٨ـ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا وكِيع عنِ الأعْمَشِ عنْ مُسْلِمٍ عنْ مَسْرُوقٍ عنْ عبْدِ اللَّهِ قال خَمْسٌ قَدْ مَضَيْنَ اللِّزَامُ والرُّومُ والبَطْشَةُ والقَمَرُ والدُّخانُ *

348- Bize Yahyâ (ibn Mûsâ el-Belhî) tahdîs etti. Bize Vekî', el-A'meş'ten; o da Müslim (Ebu'd-Duhâ)'den; o da Mesrûk'tan tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mes'ûd (R): Beş vak'a (Peygamber zamânında olup) geçmiştir. (Gelecekte vâki' olacak sanılmamalıdır:) Lizâm (denilen Bedir esîrleri), Rûm(lar'ın Farslar'a galebesi), Batşe (denilen büyük Bedir harbinde müşriklerin yakalanıp öldürülmeleri), Kamer(in ikiye bölünmesi) ve Duhân (azâbı).

524 Buhârî nushalarının hepsinde bu bâb böylece vâki' olmuştur. Hâlbuki bunun tefsîri yakında geçmişti (Aynî).

٤٥ــ سُورَةُ حم الجَاثِيَةِ

45- Hâ Mîm el-Câsiye Sûresi [525]

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

مُسْتَوْفِزِينَ عَلَى الرُّكَبِ : وقال مُجاهِدٌ نَسْتَنْسِخُ نَكْتُبُ : نَنْساكُمْ نَتْرُكُكُمْ*

"Ve sen her ümmeti diz çökmüş bir hâlde göreceksin. Her ümmet kitâbına çağrılacak (ve onlara): Bu gün yapageldiklerinizin karşılığı verilecek (denilecektir)" (Âyet: 28); **buradaki *"Câsiyeten"*, "Dizleri üzerine çökmüşler olarak" demektir** [526].

"Karşınızda hakkı söyleyip duran bu (kitâb), bizim

---

525 ***"Câsiye"***, toplu yâhud diz çökmüş demek olup, bu sûre, 28. âyeti sebebiyle bu ismi almıştır. Buradaki ***"Câsiye"*** iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir. Birisi "Diz çökmüş" ma'nâsınadır. Zîrâ diz çökmek, derli toplu, en i'tinâlı ve en hurmetli vaziyettir. Birisi de toplanmış cemâat ma'nâsınadır. Murâd ***"Hepsi de muhakkak toptan bizim karşımızda hazır edilmişlerdir"*** (Yâsîn: 32, 53) buyurulduğu üzere, Hakk'ın huzûrunda hesâb için toplanmaktır.

"Sonra seni de emirden bir şerîatin üstüne me'mûr kıldık. O hâlde sen ona tâbi ol. Bilmezlerin hevâlarına uyma" (Âyet: 18) sebebiyle "Şerîat Sûresi" ismi de verilmiştir.

526 Buradaki ***"Mustevfizîne ale'l-rukebi"*** ta'bîrinin masdarı hakkında açıklama:

el-İstîfâz: Yerleşip ayakları dikerek oturmak; bir kavle göre kıynakları yere koymayarak dizleri yere koyup oturmak yâhud sıçrayıp kalkmaya hazırlanıcı olmakla henüz kalkmaya doğrulmayarak ayakları üzere çömelip oturmak ma'nâsınadır ki, hepsi acele ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.)*.

***kitâbımızdır. Şübhe yok ki, neler yapıyor idiyseniz, biz istinsâh ediyorduk*" (Âyet: 29); buradaki "*Nestensihu*", "*Nektubu*" (yânî "Yazıyorduk") ma'nâsınadır.**
"*Siz bu gününüze kavuşmayı nasıl unutmuş idiyseniz, bu gün biz de sizi öylece (azâbda) bırakacağız...*" (Âyet: 34); buradaki "*Nensâkum*", "Netrukuhum(= Sizi terkediyoruz)" ma'nâsınadır.

٢٧٠ ـ بابٌ وما يُهْلِكُنا إلاَّ الدَّهْرُ الآيَةَ

270- BÂB:

***"(Dînsizler:) Bu, dünyâ hayâtımızdan başka değildir. Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi o sürekli zamândan başkası helâk etmez, dediler. Hâlbuki onların buna dâir hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sâde öyle sanırlar*"**

(Âyet: 24) [527].

٣٤٩ ـ حدّثنا الحُمَيْدِىُّ حدّثنا سُفْيَان حدّثنا الزُّهْرِىُّ عنْ سعِيد ابنِ المَسَيَّبِ عنْ أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قال اللّهُ عَزَّ وجَلَّ يُؤْذِيني ابنُ آدَمَ يَسُبُّ الدَّهْرَ وأنا الدَّهْرُ بيَدِى الأمْرُ أقَلِّبُ اللَّيْلَ والنَّهارَ *

349- .... ez-Zuhrî, Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den tahdîs etti ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S) şöyle dedi:

---

527 Yânî ilme karşı hevâlarını ilâh edinenler sapkınlıklarından dediler ki: Dünyâ hayâtımızdan başka hayât yoktur. Hayât denilen, ondan ibârettir. Ölürüz, yaşarız, öleceğimizi bilmekle berâber dünyâ hayâtı yaşarız; ondan ötesi yoktur. Bizi başkası değil, ancak Dehr helâk eder.

Dehr, aslında âlemin bekaası müddeti demektir. Râgıb der ki: ***Dehr,*** âlemin vücûdunun başlangıcından nihâyetine kadar olan müddetin ismidir. "***İnsanın üzerine uzun devirden öyle bir zamân geldi ki*** (o vakit o) ***anılmaya değer birşey bile değildi***" (ed-Dehr: 1) kavlinde "***Dehr***" bu ma'nâyadır. Sonra çok bir müddete de "***Dehr***" denilir, ***Zamân,*** az bir müddete de kullanılmak i'tibâriyle bundan farklıdır... ***Zamân,*** mâzî, hâl, istikbâl kısımlarına ayrılır. "***ed-Dehr***" ise âlemin baştan âhire kadar bir uzantısının ifâdesi demek olduğundan, ***Zamân*** "***Dehr***"in makaamlarından olarak düşünülür. Burada "***ed-Dehr***", en ziyâde zamânın geçmesi, zamânın uzunluğu diye tefsîr edilmiştir. Çünkü bahsedilen ihlâk, âlemin nihâyeti olan küllî ihlâk değil, ba'zın ihlâkıdır (*Hakk Dîni,* V, 4322).

— *"Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurdu: Dehre söven Âdemoğlu beni ezâlandırır. Dehr benim. Her iş benim elimdedir. Geceyi de, gündüzü de ben evirip çeviriyorum"* [528].

---

528 Hadîsle başlık arasındaki uygunluk meydandadır. Hadîsteki *"Dehr benim"* ta'bîrini şârih Hattâbî: Ben dehrin sâhibi ve hâlıkıyım, sûretinde tefsîr etmiştir ki, yaratılması yönüyle Allah'a nisbeti olan ***Dehr***'e sövmek nehyedilmiştir.

İbn Hazm Zâhirî ise, Hattâbî gibi tefsîre lüzûm görmeyerek, ***"Dehr"*** lafzını Allah'ın güzel isimlerinden bir isimdir, demiştir... Burada Şâri'in ***"Dehr"*** ile murâdı, ***Dehr***'in sâhibi ve mutasarrıfı demek olduğuna alt taraftaki *"Her iş benim elimdedir"*, *"Geceyi de, gündüzü de ben evirip çeviriyorum"* cümleleri açıkça delâlet etmektedir.

"Allah'a ezâ vermek" ta'bîri de, Allah'ın fenâ gördüğü işi işlemekten ve râzı olmadığı bir sözü söylemekten ibârettir.

٤٦ــ سُورَةُ حم الأَحْقَافِ

46- Hâ Mîm el-Ahkaaf Sûresi

بِسْـــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ تُفِيضُونَ تَقُولونَ . وقال بَعْضُهُمْ أَثَرَةٍ وأُثْرَةٍ وأثارَةَ بَقِيَّةُ
عِلْمٍ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ لَسْتُ بأَوَّلِ الرُّسُلِ . وقال غَيْرُهُ
أَرَأَيْتُمْ هَذِهِ الأَلِفُ إِنَّما هِيَ تَوَعُّدٌ إنْ صَحَّ ماتَدَّعُونَ لايَسْتَحِقُّ أَنْ يُعْبَدَ ولَيْسَ
قَوْلُهُ أَرَأَيْتُمْ بِرُؤْيَةِ العَيْنِ إنَّما هُوَ أَتَعْلَمُونَ أَبَلَغَكُمْ أَنَّ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ خَلَقُوا شَيْئًا *

Ve Mucâhid şöyle dedi:

"*O sizin O'nun hakkında taşırıp geldiğiniz şeyleri çok iyi bilendir*" (Âyet: 8) **buradaki "*Tufîdûne fîhi*", "Kur'ân veyâ Peygamber hakkında söyleyegeldiğiniz sözleri" ma'nâsınadır.**

Bâzıları da "*... Bundan evvel bir kitâb yâhud bir ilim artığı varsa, da'vânızda doğru söyleyiciler iseniz, bana getirin*" (Âyet: 4) **kavlindeki "*Eseretin*", "*Esretin*" ve "*Esâretin*" "İlim bakıyyesi" ma'nâsınadır, dedi.**

İbn Abbâs: "*De ki: Ben Rasûllerden ilk defa gelmiş biri değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben, bana vahy olunmakta bulunandan başkasına uymuyorum. Ben apaçık korkutandan başkası değilim*" (Âyet: 9)**;**

buradaki *"Mâ kuntu bid'an mine'r-rusul"*, "Ben rasûllerin ilki değilim" ma'nâsınadır, dedi.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: *"De ki: Bana haber verin, eğer (bu Kur'ân) Allah tarafından olup da siz onu inkâr ediyorsanız ve İsrâîl oğulları'ndan bir şâhid de onun benzerine (dayanarak) buna şâhidlik etmiş, îmân etmiş olduğu hâlde siz kibrinize yediremiyorsanız, şübhe yok ki, Allah o zâlimler gürûhunu muvaffak etmez"* (Âyet: 10); buradaki *"Eraeytum"* lafzındaki soru elifi, ancak bir tehdîddir. Eğer iddiâ etmekte olduğunuz şey sahîh olsa, ibâdet edilmeye hakk kazanmaz. Bu *"Eraeytum"* sözü, göz görmesi ma'nâsına değildir. Bu ta'bîr ancak "Biliyor musunuz?" ma'nâsınadır ki, "Allah'tan başka ibâdet etmekte bulunduğunuz şeylerin herhangi birşey yarattıkları haberi size ulaştı mı?" demektir [529].

٢٧١ــ بابٌ والذي قال لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لكُما أتَعِدَانِنِي أنْ أُخْرَجَ وقَدْ خَلَتِ القُرُونُ مِنْ قَبْلِي وهُما يَسْتَغِيثانِ اللَّهَ ويْلَكَ آمِنْ إنَّ وعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فيَقُولُ ماهَذَا إلاَّ أساطِيرُ الأوَّلِينَ

271- BÂB:

"Ana ve babasına: 'Öff size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği hâlde beni diriltip çıkarılacağımla mı tehdîd ediyorsunuz?' diyen; anası, babası Allah'a yalvarırlar, ona: 'Yazık sana. Îmân et. Allah'ın va'di hiç şübhesiz haktır' derler. O ise: 'Bu, evvelkilerin masallarından başkası değildir' der"

(Âyet: 17).

٣٥٠ــ حدّثنا مُوسَى بنُ إسْماعِيلَ حدّثنا أبو عَوانَةَ عنْ أبي بِشْرٍ عنْ

---

529 Bu kelâm Allah tarafından Kureyş müşriklerine karşı bir tevbîh ve Peygamberi için onlar aleyhine bir hüccet getirme siyâkındadır. Çünkü onlar, Allah'tan başka taptıkları şeylerin sahîh olduğunu iddiâ etmişlerdir. Eğer iddiâ etmekte olduğunuz şey sizin düşüncenize göre sahîh olsa bile ibâdet edilmeye hak kazanmaz. Çünkü o, mahlûktur; yaratılmış birşeydir. İbâdet edilmeye ise Hâlık'tan, yânî yaratıcıdan başkası hak kazanmaz (Kastallânî).

يُوسُفَ بنِ مَاهَكَ قال كانَ مَرْوانُ عَلى الحِجازِ اسْتَعْمَلَهُ مُعاوِيَةُ فَخَطَبَ فجَعَلَ
يَذْكُرُ يَزِيدَ بنَ مُعاوِيَةَ لِكَىْ يُبَايَعَ لهُ بَعْدَ أبِيهِ فقالَ لهُ عَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ أبى
بَكْرٍ شَيْئًا فقال خُذُوهُ فدَخَلَ بَيْتَ عائِشَةَ فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ فقال مَرْوانُ إنَّ
هٰذَا الّذِى أنْزَلَ اللّهُ فِيهِ والّذِى قال لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لكُما أتَعِدَانِنِى فقالَتْ عائِشَةُ
مِنْ وَرَاءِ الحِجابِ ما أنْزَلَ اللّهُ فِينا شَيْئًا مِنَ القُرْآنِ إلاَّ أنَّ اللّهَ أنْزَلَ عُذْرِى *

350-....... Yûsuf ibnu Mâhek şöyle demiştir: Mervân ibnu'l-Hakem, Hicâz üzerinde vâlî idi. Onu Muâviye Medîne'ye vâlî yapmıştı. (Muâviye'den aldığı bir mektûb üzerine) bir gün hutbe yaptı, hutbede Muâviye'nin oğlu Yezîd'e babasından sonra bey'at olunması için Yezîd'i zikretmeye (yânî onu propaganda etmeye) başladı. Bunun üzerine Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahmân, Mervân'a karşılık verip birtakım sözler söyledi. Vâlî de adamlarına:

— Onu yakalayın, diye emretti.

Abdurrahmân da Âişe'nin evine girdi. Me'murlar (Âişe'ye hurmeten) onu dışarı çıkarmaya ve yakalamaya muktedir olmadılar. Bu sırada Mervân:

— Şübhesiz bu Abdurrahmân, Allah'ın kendisi hakkında "***Ana ve babasına: 'Öff size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği hâlde beni*** (diriltip mezardan) ***çıkarılacağımla mı tehdîd ediyorsunuz!...*** " âyetini indirdiği kimsedir, dedi.

Bunun üzerine Âişe, perde arkasından Mervân'a:

— Allah bizim hakkımızda (yânî Ebû Bekr hânedânı hakkında) benim berâetimi bildiren âyetlerden başka, Kur'ân'da hiçbir âyet indirmedi, sözleriyle karşıladı [530].

---

530 Hadîsin başlıkla uygunluğu meydandadır.

Hadîste kısaca görüldüğü üzere Vâlî Mervân, bir gün mesciddeki hutbesinde: "Ben Emîru'l-Mü'minîn'in, yânî Muâviye'nin Yezîd'i halef ta'yîn etmesi hakkındaki re'yini güzel görüyorum. Çünkü Ebû Bekr de, Umer de halef ta'yîn etti" demişti. Bunun üzerine Abdurrahmân: "E Heraklıyyetun, yânî krallık-mı? Ebû Bekr vallâhi onu ne evlâdından birisi, ne de ev halkından birisi hakkında yapmadı. Muâviye ise sırf oğluna rahmet ve kerâmet yaptı!" dedi. Böylece Abdurrahmân, halef ta'yîn etmenin kisrânın ve kayserin bid'ati olduğunu, Ebû Bekr'le Umer'in böyle bir bid'at koymadıklarını açıkça belirtmiştir. Âişe'nin cevâbı da âyetin nüzûl sebebinin vâlînin dediği gibi olmadığını ortaya koymuştur. Demek ki Mervân'ın iddiâ ettiği nüzûl sebebi doğru değildir, yanlıştır.

٢٧٢ـ باب قَوْلِهِ فَلَمَّا رَأَوْهُ عارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قالُوا هٰذا عارِضٌ مُمْطِرُنا بَلْ هُوَ ما اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيها عَذابٌ أَلِيمٌ : قالَ ابنُ عَبَّاسٍ عارِضٌ السَّحابُ

272- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Onlar o azâbı vâdîlerine doğru gelen bir bulut hâlinde gördükleri zamân: 'Bu bize yağmur verici bir buluttur' dediler. (Hûd dedi ki:) 'Hayır, bu, çarçabuk gelmesini istediğiniz şeydir; bir rüzgâr ki, onda elem verici bir azâb vardır" (Âyet: 24).

İbn Abbâs:

"*Ârid*", "Bulut"tur, demiştir.

٣٥١ـ حدّثنا أَحْمَدُ بنُ عِيسَى حدّثنا ابنُ وهْبٍ أخبرنا عَمْرٌو أنَّ أبا النَّضْرِ حدّثهُ عن سُلَيْمانَ بنِ يَسارٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها زوْجِ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم قالَتْ مارَأَيْتُ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم ضاحِكًا حتَّى أَرَي مِنْهُ لَهَواتِهِ إنَّما كانَ يَتَبَسَّمُ قالَتْ وكانَ إذَا رأى غَيْمًا أوْ رِيحًا عُرِفَ في وَجْهِهِ قالَتْ يارسولَ اللَّهِ إنَّ النَّاسَ إذَا رَأَوُا الغَيْمَ فَرِحُوا رَجاءَ أنْ يَكُونَ فِيهِ المَطَرُ وأراكَ إذَا رَأَيْتَهُ عُرِفَ فى وَجْهِكَ الكَراهِيَةُ فقال ياعائِشَةُ ما يُؤْمِنُنِى أنْ يَكُونَ فِيهِ عَذابٌ عُذِّبَ قَوْمٌ بالرِّيحِ وَقَدْرَأى قَوْمٌ العَذابَ فَقالُوا هٰذا عارِضٌ مُمْطِرُنا *

351-....... Ebu'n-Nadr, Süleymân ibn Yesâr'dan tahdîs etti ki, Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'ın küçük dilini görünceye kadar ağzını açarak güldüğünü görmedim. O, yalnız gülümser idi.

Âişe dedi ki: Rasûlullah (S) yağmur yüklü siyah bir bulut, yâhud bir rüzgâr gördüğünde yüzünde bir endîşe sezilirdi.

Âişe dedi ki:

— Yâ Rasûlallah! İnsanlar bulut görünce onda yağmur bulunduğunu umarak ferahlanırlar. Hâlbuki ben Seni, böyle birşey gördüğün zamân yüzünde isteksizlik sezilir görüyorum!

Rasûlullah da ona:

— *"Yâ Âişe! O kara bulutta rüzgârla azâb olunan bir kavmin*

azâbı bulunmaşından beni emîn kılacak şey nedir? Bir kavim o azâbı görmüşlerdi de 'Bu bize yağmur verici bir buluttur' demişlerdi..."[531].

531 Bundan önceki âyetlerde Hûd Peygamber kendi kavmini uyarmıştı: ***"Âd'ın kardeşini hatırla -ki ondan evvel de, sonra da birçok peygamberler gelip geçmişti-. Hani o, Ahkaaf'taki kavmini: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Hakîkat ben üzerinize büyük bir günün azâbından korkuyorum' diye tehdîd etmişti. 'Sen bize, bizi tanrılarımızdan döndürmen için mi geldin? Öyle ise bizi tehdîd etmekte olduğun şeyi, eğer doğru söyleyenlerden isen getir bize' dediler. Hûd da: 'Bunun ilmi ancak Allah nezdindedir. Ben size gönderildiğim şeyi teblîğ ediyorum. Bununla berâber ben sizi bilmezler gürûhu olarak görmekteyim' dedi..."*** (Âyet: 21-23).

Bu hadîsi Buhârî yine Edeb'de; Müslim ise Yağmur Duâsı'nda getirmiştir.

٤٧ـ سورة مُحَمَّدٍ ﷺ

47- Muhammed (S) Sûresi [532]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

أَوْزَارَها آثامَها حَتَّى لاَيَبْقَى إلاَّ مُسْلِمٌ . عَرَّفَها بَيَّنَها : وقال مُجاهِدٌ
مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَلِيُّهُمْ : عَزَمَ الأَمْرُ : جَدَّ الأَمْرُ فَلا تَهِنُوا لا تَضْعُفُوا . وقال
ابنُ عَبَّاسٍ أَضْغَانَهُمْ حَسَدَهُمْ : آسِنٍ مُتَغَيِّرٍ *

"*O küfredenlerle muhârebede karşılaştığınız vakit boyunlarını vurun. Nihâyet onları mecâlsiz bir hâle getirdiğiniz zamân artık bağı sıkı tutun. Ondan sonra ise ya iyilik yapın, yâhud fidye alın. Yeter ki harb erbâbı ağırlıklarını bıraksın...*" (Âyet: 4); **buradaki "*Evzârahâ*",**

---

532 ***"Îmân eden, iyi iyi amellerde bulunan ve Muhammed'e indirilene -ki o Rabb'lerinden gelen bir haktır- inanan kimselerin günâhlarını keffâretlemiş, hâllerini iyileştirmiştir"*** (Âyet: 2) kelâmı sebebiyle bu sûreye "Muhammed Sûresi" ismi verilmiştir. Bunun diğer bir adı da "Kıtâl Sûresi"dir... Peygamberlerden Nûh, Hûd, Sâlih, Mûsâ, Dâvûd, Süleymân harb ve kıtâl ile emrolunmuşlardı. Bundan evvelki sûrede ***"O hâlde peygamberlerden azim sâhibleri olanların sabrettikleri gibi sen de sabret..."*** (el-Ahkaaf: 34) buyurulduğu gibi burada da o sabrın tatbîkaatından birisi harb ve kıtâlde sabr ve sebât ve Muhammedî husûsiyyetlerden birisi de bu sûretle cihâd olacağı anlatılmıştır. Zîrâ dînde takvâ hakkı ve Allah için cihâd hakkı ancak hakk yolunda canı fedâ etmeyi söze alarak Allah yolunda çarpışmakla mümkin olur. Ve Allah için olmayan kıtâllerin, tecâvüzlerin önüne ancak Allah için kıtâle hazırlanmakla geçilebilir... (*Hakk Dîni*, VI, 4367).

"Âsâmehâ" ma'nâsınadır ki, "Günâhlarını bıraksınlar da netîcede müslimden (yâhud musâlimden) başka kimse kalmaz olsun, yânî harb bitsin" demektir. [533]

"*... Allah, yolunda öldürülenlerin amellerini aslâ boşa çıkarmaz. Onlara muvaffakıyet verir, hâllerini iyileştirir, onları, kendilerine tanıttığı cennete sokar*" (Âyet: 4-6); buradaki "*Arrafehâ*", "Beyyenehâ" (yânî "Kendilerine beyân ettiği") ma'nâsınadır.

"*Bunun sebebi şudur: Çünkü Allah şübhesiz îmân edenlerin velîsidir. Kâfirlere gelince onların velîsi yoktur*" (Âyet: 11).
Mucâhid, buradaki "*Îmân edenlerin Mevlâsı*", onların "Velîsi" (yardımcısı) ma'nâsınadır, dedi [534].
"*Bunun için iş ciddîleşince derhâl Allah'a sadâkat gösterselerdi kendileri için elbet hayırlı olurdu*" (Âyet: 21); buradaki "*Fe-izâ âzame'l-emru*", "Cedde'l-emru" (yânî "İş ciddîleşince") ma'nâsınadır.

"*Gevşek davranmayın*" (Âyet: 35), "Zaîf olmayın" ma'nâsınadır.

İbn Abbâs: "*Yoksa kalblerinde maraz bulunanlar, kînlerini Allah'ın aslâ meydana çıkarmayacağını mı sandılar?*" (Âyet: 29); buradaki "*Adganehum*(= Kînlerini)", "Hasedlerini" ma'nâsınadır, dedi.
"*Muttokîlere va'd olunan cennetin sıfatı şudur: İçinde*

533 Herhangi kâfirlerle başladığınız harb bitinceye, muhâribler silâhı bırakıncaya kadar. Yânî o müşriklerin şevketi sönüp de harb ihtimâli kalmayıncaya kadar yâhud bütün insanlık âleminde İslâm'ın gâyesi olan küllî bir sulh kuruluncaya kadar... Bunda harbi kaldırmak için çalışanlara bir ümîd vardır. Buna göre *"Cihâd kıyâmet gününe kadar geçicidir"* hadîsinde ya cihâd, harbden daha umûmî bir ma'nâda yâhud kıyâmet daha husûsî bir ma'nâda te'vîl olunmak gerekecektir... (*Hakk Dîni,* VI, 4377).

534 Allah'ın azâbından kurtaracak hiçbir velîleri, yardımcıları yoktur. *Mevlâ* kelimesi burada "Velî" ve "Nasîr" ma'nâsınadır. "Mâlik" ma'nâsına da gelir. Nitekim *"Sonra bunlar bütün işlerine hakk ve adl ile mâlik olan Allah'a döndürülmüşlerdir"* (el-En'âm: 62, Yûnus: 30) âyetlerinde böyledir. Binâenaleyh iki âyet arasında zıddıyet vardır zannedilmesin. Yânî Allah mü'minin de, kâfirlerin de; bütün kulların mâlikidir. Lâkin *"Allah mü'minlerin velîsidir"* (İmrân: 68) mazmununca, mü'minlerin dostu ve nasîridir. Kâfirlerin değil (*Hakk Dîni,* VI, 4381).

rengi, kokusu, hiçbir vasfı bozulmayan sudan ırmaklar, tadına aslâ çözülme gelmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şarâbdan ırmaklar, süzme baldan ırmaklar vardır..." (Âyet: 15);

buradaki *"Ğayri âsinin"*, "Ğayri muteğayyirın" (yânî "Değişip bulaşıcı olmayan") ma'nâsınadır, dedi [535].

٢٧٣ــ بابٌ وتُقَطِّعُوا أَرْحامَكُمْ

273- BÂB:

"Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz, öyle mi?"

(Âyet: 22).

٣٥٢ــ حدّثنا خالِدُ بنُ مَخْلَدٍ حدّثنا سُلَيْمانُ قال حدّثنى مُعاوِيَةُ ابنُ أَبِي مُزَرِّدٍ عنْ سَعِيدِ بنِ يَسارٍ عنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم قال خَلَقَ اللّهُ الخَلْقَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهُ قامتِ الرَّحِمُ فأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمٰنِ فقال لهُ مَهْ قالَتْ هذَا مَقامُ الْعائِذِ بِكَ مِنَ القَطِيعَةِ قال أَلا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وصَلَكِ وأَقْطعَ مَنْ قَطَعَكِ قالَتْ بَلى يارَبِّ قال فذَاكِ قال أَبو هُرَيْرَةَ اقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فى الأَرْضِ وتُقَطِّعُوا أَرْحامَكُمْ *

352-....... Süleymân ibn Hilâl şöyle dedi: Bana Muâviye ibnu Ebî Muzerred, amcası Saîd ibn Yesâr'dan; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Allah, halkı yarattı. Bu yaratmayı yerine getirip tamamlayınca Rahim* (= Hısımlık) *ayağa kalktı da Rahmân'ın* (azamet) *ridâsının eteğini tuttu. Bunun üzerine Allah ona:*

— Ne istersin? diye sordu.

Rahim:

---

535 Âyetin devâmı şöyledir: ***"Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Üstelik Rabblerinden de bir mağfiret vardır. Hiç bunlar o ateşte ebedî kalan ve bağırsakları nı parça parça eden kaynar sudan içirilen kimseler gibi midir?"***

— (Yâ Rabb!) *Bu kalkışım, kesilmekten Sana sığınanın kalkmasıdır* (yânî Sana sığınıyorum), *dedi.*

Allah:

— *Senin hakkını tanıyıp ilgiyi devâm ettirene ben de mükâfâtını vermeyi sürdürmemden ve seninle ilgiyi koparana ben de mükâfat verme ilgimi kesmemden râzı olur musun? buyurdu.*

Rahim de:

— *Evet râzıyım yâ Rabb, dedi.*

Allah Taâlâ da:

— *İşte rahimle* (hısımlıkla) *ilgilenmeyi devâm ettirenlerle, devâm ettirmeyip bu ilgiyi kesip koparanların hâli böyle olacaktır, buyurdu.''*

Ebû Hureyre: İsterseniz şu âyeti okuyunuz, dedi: ***''Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesâd çıkaracak, hısımlık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi?''***[536].

٣٥٣ـ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ حَمْزَةَ حدّثنا حاتِمٌ عنْ مُعاوِيَةَ قال حدّثنى عَمِّى أبو الحُبابِ سعِيدُ بنُ يَسارٍ عنْ أبى هُرَيْرَةَ بهٰذَا ثُمَّ قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلّم اقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ *

353-....... Muâviye ibn Ebî Muzerred şöyle demiştir: Bana amcam Ebu'l-Hubâb, Saîdu'bnu Yesâr, Ebû Hureyre'den bu hadîsi tahdîs etti. Sonra Ebû Hureyre: Rasûlullah(S): *''İsterseniz* ***'Fe-hel aseytum in tevelleytum'*** *âyetini okuyunuz''* buyurdu, dedi.

---

536 Burada ***''Tevellî''***, iki ma'nâyı muhtemildir. Birisi arkasını dönüp kaçmak ma'nâsına ''Tevellî''den; birisi de ''Velâyet''ten tefa'ul olarak, vâlî olmak, iş başına geçmek ma'nâsına tefsîr olunmuştur. Binâenaleyh şu iki ma'nânın ikisi de doğrudur. Evvelki ma'nâca: Nasıl o korkaklıkla döner, harbden kaçar da Arz'da fesâd yapar, ordu bozanlık edip düşmanın istîlâsına sebebiyet verir ve erhâmınızı dağıtabilirsiniz!

Erhâm, Rahim'in cem'idir. *Rahim,* esâsen kadının çocuk yapma merkezi olan organıdır. Yakınlık menşei olmak hasebiyle akrabâlığa da ''Rahim'' denilir. Bu ma'nâ ile akrabâya ''Ulu'l-erhâm'' denildiği gibi, ''Erhâm'' da denilir ki, burada bu ma'nâyadır. Yânî çoluğunuzu, çocuğunuzu, kadınlarınızı, hısımlarınızı parçalatabilir misiniz? Çünkü müslümân ordusunda fesâd çıkarıp düşman istîlâsına sebebiyet verildiği takdîrde hâsıl olacak netîce budur. Öbür ma'nâca: Nasıl o korkaklıkla iş başına geçer, kumandayı elinize alır da vatanınızı Câhiliye devri gibi fesâda verir, ihtilâf içinde hısım ve akrabânızı yine öyle perîşan edebilir misiniz? Bu âyetle hısımlık ilgisini kesmenin harâmlığına istidlâl olunur (*Hakk Dîni,* VI, 4392).

٣٥٤ ـ حدّثنا بِشْرُ بنُ مُحَمَّدٍ أخبرنا عبْدُ اللّٰهِ أخبرنا مُعاوِيَةُ بنُ أبي المُزَرِّدِ بِهَذَا قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ واقْرَؤُا إنْ شِئْتُمْ فَهَلْ عَسَيْتُمْ *

354- Bize Bişr ibnu Muhammed tahdîs etti. Bize Abdullah ibnu'l-Mubârek haber verdi. Bize Muâviye ibnu Ebi'l-Muzerred bu hadîsi haber verdi. Burada da Rasûlullah (S): *"İsterseniz **Hel aseytum...** âyetini okuyunuz"* buyurmuştur [537].

537 Bunlar aynı hadîsin başka başka yollardan gelen rivâyetleridir. Müellifin bunları getirmekten maksadı ilk hadîste râvî Süleymân ibn Hilâl'in Ebû Hureyre üzerine durdurulmuş, yânî mevkuf olarak rivâyet ettiği son fıkranın da merfû' olduğunu isbât etmektir. Çünkü ilk hadîste Süleymân: Ebû Hureyre "İsterseniz '***Hel aseytum***' âyetini okuyunuz" dedi, şeklinde; Ebû Hureyre üzerinde durdurarak rivâyet etmişti. Diğer iki yoldaki râvîler ise bu kısmı da Rasûlullah'ın ağzından rivâyet edip merfû' olarak getirmişlerdir (Kastallânî).

٤٨ــ سورَة الفتْحِ
48- el-Feth Sûresi

بِسْــــمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قال مُجاهِدٌ بُورًا هالِكِينَ : وقال مُجاهِدٌ سِيماهُمْ فى وُجُوهِهِمْ السَّحْنَةُ. وقال مَنْصُورٌ عنْ مُجاهِدٍ التَّواضُعُ شَطْأَهُ فِراخَهُ. فاسْتَغْلَظَ غلظَ : سُوقِهِ السَّاقُ حامِلَةُ الشَّجَرَةِ ويُقالُ دَائِرَةُ السَّوْءِ كَقَوْلِكَ رجُلُ السَّوْءِ ودَائِرَةُ السَّوْءِ العَذَابُ . تُعَزِّرُوهُ تَنْصُرُوهُ : شَطْأَهُ شَطْءُ السُّنْبُلِ تُنْبِتُ الحَبَّةُ عَشْرًا أَوْ ثَمانِيًا وسَبْعًا فَيَقْوَى بَعْضُهُ بِبَعْضٍ فَذَاكَ قَوْلُهُ تعالى فآزَرَهُ قَوَّاهُ ولَوْ كانَت واحِدَةً لَمْ تَقُمْ عَلى ساقٍ وهُوَ مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ لِلنبىِّ ﷺ إذْ خَرَجَ وحْدَهُ ثُمَّ قَوَّاهُ بأَصْحابِهِ كَما قَوَّى الحَبَّةَ بِما يَنْبُتُ مِنْها *

Mucâhid:
''*Daha doğrusu siz Rasûl'ün de, mü'minlerin de âilelerine temelli dönmeyeceklerini sandınız. Bu, sizin kalblerinizde süslendi. Kötü zannda bulundunuz. Bu yüzden helâke mahkûm bir kavim oldunuz*''
(Âyet: 12);
buradaki ''*Bûran*'', "Helâk olucular" ma'nâsınadır, dedi.

Ve yine Mucâhid:
''*Sîmâhum fî vucûhihim*''=*Nişânları yüzlerindedir*''

(Âyet: 29); bu, "Yüz derilerinin ter ü tâzeliği, mülâyemeti, nâzikliği (hey'eti, uslûbu, kılığı)" ma'nâsınadır, dedi. Mansûr ibnu'l-Mu'temir de yine Mucâhid'den olmak üzere: O "Tevâzu'"dur (Alçak gönüllülük'tür), dedi. Bu âyetteki "*Şat'ehu*", "Filizi"; "*Festağlaza*", "Ğaluza" (yânî "Kalınlaştı, kuvvetlendi"); "*Festevâ alâ sûkıhî*", "Taşıyıcı sapları üzerinde doğrulup kalktı" demektir. "*es-Sâku*", ağaç ve bitkinin taşıyıcısıdır. Ve şöyle denilir: "*Dâiretu's-sev'i = Kötülük çenberi*", senin "Raculu's-sev'i = Kötülük adamı" sözün gibidir. "*Dâiretu's-sev'i*" "Azâb"dır (yânî onu her tarafından kuşatır da kurtulamaz).

"*Tuazzirûhu*" (Âyet: 9), "Ona yardım edesiniz" demektir. "*Şat'ehu*", başağın filizidir. Bir tek dâne, on yâhud sekiz yâhud yedi filiz bitirir de bu filizlerin bâzısı bâzısıyle kuvvetlenir, yânî birbirleriyle kuvvetlenirler. İşte bu Yüce Allah'ın "*Fe-âzerehu = Onu kuvvetlendirdi*" sözüdür. Şâyet bir tek filiz olaydı taşıyıcı sapı doğrulup kalkamazdı. İşte bu zikrolunan şey, Allah'ın kendi Peygamberi için beyân ettiği bir meseldir. Çünkü Peygamber tek başına çıktı. Sonra Allah O'nu, dâneyi kendisinden bitenlerle kuvvetlendirdiği gibi sahâbîleriyle kuvvetlendirdi [538].

٢٧٤ــ بابٌ إِنَّا فَتَحْنا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

274- BÂB:

"*Biz hakîkat sana apâşikâr bir feth (ve zafer yolu) açtık*" (Âyet: 1).

٣٥٥ــ حدّثنا عبْدُ اللَّهِ بنُ مَسْلَمَةَ عنْ مالِكٍ عنْ زَيْدِ بنِ أَسْلَمَ عنْ

---

538 İşte Rasûlullah ve sahâbîleri böyle hoş, mükemmel, muntazam, güzel bir ekin gibi yetiştirilmiş bir ordudur. Burada Rasûlullah'ın ahlâk feyzi, ta'lîm ve terbiyesi ile ümmetine rûhen ve cismen verilen hayâtî nizâm ve neş'enin bir ifâdesi ve Mekke fâtihlerinin bir geçit resmi vardır... Çünkü Peygamber yalnız olarak kıyâm etti, sonra Allah O'nu, ekinin ilk çimi ondan doğarak etrafını saran filizlerle katlanıp kuvvetlendiği gibi, maiyyeti ile takviye buyurdu. Zîrâ bunun zâhiri zer'i Peygamber, şat'ı sahâbîleridir. Şu hâlde yalnız sahâbîlerin değil, peygamberle berâber sahâbîlerinin bir temsîli olmuş olur. (*Hakk Dîni*, VI, 4442).

أَبِيهِ أَنَّ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم كانَ يَسيرُ في بَعضِ أَسْفارِهِ وعُمَرُ
بنُ الخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلاً فَسأَلهُ عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رسولُ
اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم ثُمَّ سأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فقال عُمَرُ
بنُ الخَطَّابِ ثَكِلَتْ أُمُّ عُمَرَ نَزَرْتَ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم ثلاثَ
مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لا يُجِيبُكَ قال عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِى ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أمامَ النَّاسِ
وخَشِيتُ أَنْ يُنْزَلَ فِيَّ القُرْآنُ فَما نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صارِخًا يَصْرُخُ بِى فَقُلْتُ
لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَجِئْتُ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلم
فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فقال لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سورَةٌ لَهِىَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ
عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إنا فَتَحْنا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا *

355- Bize Abdullah ibn Mesleme, (İmâm) Mâlik'ten; o da Zeyd ibn Eslem'den; o da babası Eslem'den tahdîs etti ki, Rasûlullah (S), seferlerinden birinde (yânî Hudeybiye dönüşünde) geceleyin yol alıyordu. Umer ibnu'l-Hattâb da berâberinde yürüyordu. Bu sırada Umer ibnu'l-Hattâb, Rasûlullah'a birşey sordu. Fakat Rasûlullah (vahiy ile meşgûl bulunduğundan) Umer'e cevâb vermedi. Umer sonra yine sordu. Rasûlullah yine cevâb vermedi. Sonra Umer (Rasûlullah işitmedi sanarak) bir daha sordu. Rasûlullah yine cevâb vermedi. Bunun üzerine Umer ibnu'l-Hattâb kendi kendine:

— Umer'in anası, sen Umer'i kaybetti (yânî kaybetsin de yok olasın)! Sen üç kerre Rasûlullah'a sorguda ısrâr ettin de Rasûlullah bunların hepsinde sana cevâb vermedi, dedi.

Umer dedi ki: Bunun üzerine ben devemi hareket ettirip sürdüm. Sonra hakkımda Kur'ân indirilmesinden korkarak insanların önüne geçtim. Fakat çok beklemedim, bir çağırıcının bana bağırmakta olduğunu işittim. Ve (kendi kendime):

— Şimdi hakkımda Kur'ân inmiş olmasından hakîkaten korkmaktayım, dedim.

(Ve bu korku içinde) Rasûlullah'ın huzûruna geldim ve kendisine selâm verdim. Rasûlullah (sevinçle) bana:

— *"Bu gece bana bir sûre indirilmiştir ki, yemîn olsun o sûre bana, üstüne güneş doğan herşeyden daha çok sevimlidir"* buyurdu.

Sonra Rasûlullah *"Biz hakîkat sana apâşikâr bir feth* (ve zafer yolu) *açtık"* sûresini okudu [539].

٣٥٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ بَشَّارٍ حدّثنا غُنْدَرٌ حدّثنا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قتادَةَ عَنْ أَنَسٍ رضىَ اللّهُ عنهُ إنَّا فَتَحْنا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا قال الحُدَيْبِيَةُ *

356-....... Şu'be ibnu'l-Haccâc şöyle demiştir: Ben Katâde'den işittim ki, Enes ibn Mâlik (R) *"Hakîkat biz sana apâşikâr bir feth açtık"* kavli hakkında:

— Bu *apâşikâr feth,* Hudeybiye sulhüdür, demiştir [540].

٣٥٧ـ حدّثنا مُسْلِمُ بنُ إبْرَاهِيمَ حدّثنا شُعْبَةُ حدّثنا مُعاوِيَةُ بنُ قُرَّةَ عَنْ عَبْدِ اللّهِ بنِ مُغَفَّلٍ قال قَرَأَ النبىُّ صلى اللّهُ عليْه وسلم يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ سورَةَ الفَتْحِ فَرَجَّعَ فِيها قال مُعاوِيَةُ لَوْ شِئْتُ أَنْ أَحْكِىَ لَكُمْ قِرَاءَةَ النبىِّ ﷺ لَفَعَلْتُ *

---

539 Bu hadîsin bir rivâyeti Mağâzî Kitâbı'nda da geçmişti, başlığa uygunluğu meydandadır.

Hadîsin râvîsi Eslem, Umer'in mevlâsı idi, aslen Yemen esîrlerindendi. el-Vâkıdî: O, Ebû Zeyd el-Habeşî el-Becâvî'dir, dedi. Bu Eslem, muhadramdır, yânî hem Câhiliyet, hem İslâm devrini yaşamış uzun ömürlü kişilerdendir. 80. hicret yılında yüzondört yaşında iken vefât etmiştir (Aynî, Kastallânî).

540 Bu hadîsin de bir rivâyeti Mağâzî'de geçmişti.

"Apâşikâr bir feth" istikbâli açan, ileride yapılacak birçok fetihlerin başlangıcı olan bir feth... Ma'lûmdur ki, *Feth,* aslında açmak, yânî kapalılığı gidermektir. Bir memleketi fetih de, Keşşâf'ın beyânı vechile ona harbli veyâ harbsiz, unveten veyâ sulhan zafer bulmaktır ki, zafer bulmadıkça kapalıdır... Hudeybiye sulhünün bir fetih olması sahâbîlerden bâzısına bile gizli kalmıştı. Cenâbı Hakk bunun bir feth olduğunu beyân buyurmuştur: Evvelâ bir feth olması ***"O sizi Mekke'nin karnında onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendi..."*** (Âyet: 24) buyurulduğu üzere, müslümânlar müşrikleri mağlûb edip diyârlarına sokmuşlardı ve sulha müşrikler tâlib olmuşlardı. İkinci olarak, bu sulh ile ilk evvel müslümânlığın âlemde bir devlet olarak varlığı, düşmanları tarafından dahî tasdîk olunarak bir anlaşmaya bağlanmış oluyordu. Bu sûretle bundan sonra zuhûra başlayacak fetihler zincirinin başı ve fâtihası olmuş ve bundan sonraki İslâm fetihlerinden herbiri bunun altında bir şu'besi mesâbesinde olarak va'd edilmiş oluyordu ki, sûrenin başı bunu ilâhî bir lisân ile îzâh etmektedir. Fi'l-vâkî yine sûrenin içinde ***"Yakın fetih"*** (Âyet: 27) diye işâret olunduğu üzere, bunu pek yakından Hayber fethi ta'kîb etmiş, sonra da Mekke fetholunmuş, sonra da İslâm'ın bütün dînlere gâlib geleceği va'd buyurulmuştur (Âyet: 28). Zuhrî: Hudeybiye fethinden büyük bir fetih olmamıştır, demiştir. Bu sâyede müşrikler müslümânlarla karışmış ve sözlerini işitmeğe başlamış ve bundan böyle onların kalblerinde İslâm yer etmeye başlamıştır... (*Hakk Dîni,* VI, 4405).

357-....... Bize Muâviye ibnu Kurre tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Mugaffel (R) şöyle demiştir: Peygamber (S), Mekke'nin fethi günü el-Feth Sûresi'ni okudu da, bu okuyuşunda sesini uzatıp yükseltti.

Muâviye ibn Kurre: Eğer Peygamber'in okuyuşunu sizlere aynen hikâye etmek isteseydim, muhakkak bunu (Abdullah ibn Muğaffel'in naklettiği gibi) yapardım, dedi [541].

٢٧٥ــ بابٌ قَوْلُهُ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ ماتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وما تأخَّرَ ويُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِراطًا مُسْتَقِيمًا

275- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"(Bu), geçmiş ve gelecek günâhını Allah'ın mağfiret etmesi, senin üzerindeki ni'metini tamamlaması, seni (bu sâyede) doğru yola iletmesi içindir"

(Âyet: 2)[542].

٣٥٨ــ حدّثنا صَدَقَةُ بنُ الفَضْلِ أخْبَرَنا ابنُ عُيَيْنَةَ **حدّثنا** زِيادٌ أنَّهُ سَمِعَ المُغِيرَةَ يَقُولُ قامَ النبيُّ صلى اللَّهُ عليه وسلم حتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَماهُ فَقِيلَ لَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ماتقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وما تأخَّرَ قال أفَلاَ أكُونُ عَبْدًا شَكُورًا *

358-....... el-Mugîre ibn Şu'be (R) şöyle der: Peygamber (S) -gece namâzında- iki ayağı şişinceye kadar ayakta durdu. Kendisine:

— Allah Sen'in geçmiş ve gelecek günâhlarını mağfiret eyledi, denildi.

---

541 Bunun bir rivâyeti de Mağâzî'de, Fetih gazvesi bâbı'nda zikredilmişti. Bundaki tercî' mes'elesi hakkında bâzı açıklamalar inşâallah ileride "Okumada ses güzelliği" başlığında gelecektir.

542 Kaadı Beydâvî: Feth, kâfirlere cihâd ile şirkin def'ine ve dînin yükseltilmesine ve eksikli nefislerin tedrîcen kendi tercîhleriyle tekemmül edebilmeleri için kahren sevkine ve zaîfleri zâlimlerin elinden kurtarmaya sa'y etmenin bir netîcesi olmak i'tibâriyle mağfiret, fethe illet kılınmıştır, dedi. Ki murâd gâî illet, yânî hikmettir.... Ve risâletteki muvaffakıyetine bir de mülk eklenmek gibi dînî ve dünyevî ni'metleri tamamlaya, gerek risâletin îfâsında ve gerek riyâsetin merâsimini edâda doğrudan doğruya Allah'ın rızâsına erdiren bir istikaamet yoluna çıkara ki, bu yol ***"Böylece sizi vasat bir ümmet yapmışızdır, insanlara karşı hakîkatin şâhidleri olasınız, bu Peygamber de sizin üzerinize tam bir şâhid olsun diye"*** (el-Bakara: 143) mantukunca bütün insanlığın imtisâl nümûnesi olmak üzere, İslâm işlerinin başkalarının te'sîrlerinden âzâde olarak sırf Hakk Kaanûnu dâiresinde bi'l-istiklâl idâresi yoludur... (*Hakk Dîni*, VI, 4406-4408).

Peygamber:

— *"Ben* (bu mağfirete karşı) *çok şükreder bir kul olmayayım mı?"* diye cevâb verdi.

٣٥٩ـ حدّثنا الحَسَنُ بنُ عبْدِ العَزيزِ **حدّثنا** عَبْدُ اللّهِ بنُ يَحْيَى أخبرنا حَيْوَةُ عنْ أبي الأسْوَدِ سَمِعَ عُرْوَةَ عنْ عائِشَةَ رضى اللّه عنها أنَّ نَبِيَّ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم كانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى تَتَفطَّرَ قَدَماهُ فقالَتْ عائِشَةُ لِمَ تَصْنَعُ هذَا يا رسولَ اللّهِ وقَدْ غَفَرَ اللّهُ لَكَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذنْبكَ وما تأخَّرَ قال أفَلاَ أحِبُّ أنْ أكُونَ عَبْدًا شَكُورًا فَلمَّا كَثُرَ لحْمُهُ صَلَّى جالِسًا فإذَا أرَادَ أنْ يَرْكَعَ قامَ فَقَرَأ ثُمَّ ركَعَ *

359-....... Bize Hayve ibn Şurayh, Ebû'l-Esved'den haber verdi. O Urve'den; o da Âişe(R)'den şöyle işitmiştir: Şübhesiz ki, Allah'ın Peygamberi geceleyin namâzda iki ayağı çatlayıncaya kadar ayakta dikilirdi. Bunun üzerine Âişe O'na;

— Yâ Rasûlallah! Allah Sen'in geçmiş gelecek günâhını mağfıret etmiş olduğu hâlde niçin bu kadar meşakkatle ibâdet ediyorsun? dedi de, Rasûlullah (S):

— *"Ben* (bu ilâhî mağfirete karşılık gece namâzı ile) *çok şükreder bir kul olmamı arzû etmeyeyim mi?"* diye cevâb verdi.

Vücûdunun eti çoğaldığı zamânlarda oturarak namâz kılardı, rukû' yapmak istediğinde ayağa kalkar, bir mikdâr okur, sonra rukû' yapardı [543].

٢٧٦ـ بابٌ إنَّا أرْسَلْناكَ شاهِدًا ومُبَشِّرًا ونَذِيرًا

276- BÂB:

"Hakîkat biz seni bir şâhid, bir müjdeci, bir korkutucu olarak gönderdik"

(Âyet: 8).

٣٦٠ـ حدّثنا عبْدُ اللّهِ **حدّثنا** عبْدُ العَزيزِ بنُ أبى سلَمَةَ عنْ هِلاَلِ بنِ أبى هِلاَلٍ عنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ عبْدِ اللّهِ بنِ عَمْرِو بنِ الْعاصِ رضَى اللّهُ

543 Buradaki hadîslerin birer rivâyeti Gece Namâzı bölümünde de geçmişti.

عنهما أنّ هذهِ الآيَةَ التِى فى القُرْآنِ ياأيُّها النبىُّ إنّا أرسَلْناك شاهِدًا ومُبَشّرًا ونذِيرًا قال فى التَّوْرَاةِ ياأيُّها النبىُّ إنَّا أرْسَلْنَاكَ شاهِدًا ومُبَشّرًا ونَذِيرًا وحِرْزًا لِلأُمّيِّينَ أنتَ عَبْدِى ورَسُولِى سَمَّيْتُكَ المُتَوَكِّلَ لَيسَ بِفَظٍّ ولا غَلِيظٍ ولا سَخَّابٍ بالأسْوَاقِ ولا يَدْفَعُ السَّيِّئَةَ بالسَّيِّئَةِ ولٰكِنْ يَعْفُو ويَصْفَحُ ولَنْ يَقْبِضَهُ اللّهُ حتَّى يُقِيمَ بِهِ المِلَّةَ العَوْجاءَ بأنْ يَقُولُوا لا إلَهَ إلاَّ اللّهُ فَيَفْتَحُ بِها أعْيُنًا عُمْيًا وآذانًا صُمًّا وقُلُوبًا غُلْفًا *

360-....... Bize Abdulazîz ibnu Ebî Seleme, Hilâl ibn Ebî Hilâl'den; o da Atâ ibnu Yesâr'dan tahdîs etti ki, Abdullah ibnu Amr ibni'l-Âs (R) şöyle demiştir: Şübhesiz Kur'ân'daki şu ***"Ey Peygamber, biz seni hakîkaten bir şâhid, bir müjdeci ve bir korkutucu*** (ve O'nun emri ile bir da'vetçi ve nûr saçan bir kandil) ***olarak gönderdik"*** (el-Ahzâb: 45-46) âyeti; bunu Allah, Tevrât'ta da söylemiştir: "Ey Peygamber, şübhesiz biz seni bir şâhid, bir müjdeci, bir koruyucu olarak gönderdik. Sen elbette benim kulum ve rasûlümsün. Ben sana el-Mutevekkil adını verdim. Bu peygamber kötü huylu, katı kalbli, çarşılarda çağırgan değildir. O, kötülüğü kötülükle def'etmez, lâkin o affeder, yüz çevirip geçer. Allah, eğrilip sapan milleti bu peygamberin irşâdiyle ***'Lâ ilâhe ille'llâh'*** tevhîd sözünü söylemeleri sûretiyle doğrultmadıkça onun rûhunu almayacaktır. Allah bu tevhîd kelimesiyle (yânî bunun sihirli te'sîriyle) birçok kör gözleri, sağır kulakları ve kılıflı kalbleri açacaktır" [544].

---

544 Hadîsteki el-Ahzâb: 45-46. âyeti, el-Feth: 8. âyetinin bir kısmını aynı lafızlarla içine alması sebebiyle, hadîsle başlık arasında uygunluk bulunmaktadır. Bu hadîsin bir rivâyeti Alışverişler Kitâbı'nın baş taraflarında "Çarşılarda bağırmanın çirkinliği bâbı"nda da geçmişti. Orada Abdullah ibn Amr'dan, Rasûlullah'ın Tevrât'ta yazılı olan sıfatlarının sorulduğu, buna cevâben Abdullah'ın: Evet, vallâhi Rasûlullah, Kur'ân'daki bâzı sıfatlarıyle Tevrât'ta da sıfatlanmıştır, bu muhakkaktır... diyerek hadîsi sevkettiği açıkça görülmektedir.

Tevrât âyetindeki "O peygamber kötü huylu, katı kalbli değildir" fıkrası da ***"Sen Allah'tan bir rahmet sâyesindedir ki, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar etrafından herhâlde dağılıp gitmişlerdi bile. Artık onları bağışla.."*** (Âlu İmrân: 159) âyetinin bir vecîzesidir. Yine Tevrât âyetindeki "O peygamber kötülüğü kötülükle def' etmez" fıkrası da ***"Sen kötülüğü en güzel yol ile önle. O zamân görürsün ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile sanki yakın dosttur"*** (Fussilet: 34) kavlinin bir benzeridir.

Rasûlullah'ın Tevrât'ta yazılı olan vasıflarını Abdullah'tan soran zât, râvîsi Atâ ibn Yesâr idi. Abdullah, Tevrât'ı incelemekle de meşgûl olmuştur.

٢٧٧ــ بابٌ هُوَ الذى أنْزَلَ السَّكِينَةَ فى قُلُوبِ المُؤْمِنِينَ

277- BÂB:

"O, mü'minlerin yüreklerine sekîneti indirendir..."

(Âyet: 4) [545].

٣٦١ــ حدّثنا عُبَيْدُ اللهِ بنُ مُوسى عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبي إسْحاقَ عنِ البَرَاءِ رضى اللَّهُ عَنهُ قال بَيْنَما رجُلٌ مِنْ أصْحابِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليْه وسلم يَقْرَأُ وفَرَسٌ لهُ مَرْبُوطٌ فى الدَّار فجعَلَ يَنْفِرُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ فنظَرَ لَمْ يَرَ شيْئًا وجَعَلَ يَنْفِرُ فَلمَّا أصْبَحَ ذَكَرَ ذَلِكَ لِلنبِىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَقَال تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بالقُرْآنِ *

361-....... el-Berâ' ibni Âzib (R) şöyle demiştir: Peygamber'in sahâbîlerinden bir adam -ki o, Useyd ibn Hudayr'dır- el-Kehf Sûresi'ni okuyordu. Atı da evinde bağlanmış hâldeydi. Okurken atı ürküp deprenmeğe başladı. O zât dışarı çıkıp etrafa baktı, hiçbirşey göremedi. (O okudukça) at yine deprenmeğe başladı. O zât sabâha ulaşınca bunu Peygamber'e zikretti. Peygamber (S): *"Bu* (yânî atın kendisinden ürktüğü şey) *sekînettir. Okuduğun Kur'ân sebebiyle inmiştir"* buyurdu [546].

٢٧٨ــ باب قَوْلِهِ إذْ يُبايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ

---

545 *Sekînet,* sükân ve itmi'nân, sebât ve temkîn ma'nâsına masdardır ki, nefisteki telâş ve helecânın kesilmesiyle hâsıl olan ve kalb oturması, yürek ısınması, gönül râhatı ta'bîr olunan huzûr ve sükûn hâline veyâ onun menşe'ine isim dahî olur. *Sekînet*'in indirilmesi, halk ve îcâde demektir. Şânının yüksekliğini îmâ için inzâl ta'bîr buyurulmuştur... Maamâfîh burada kondurmak, kalblerini sekînete menzil ve karar yeri yapmak ma'nâsına da olur. Hz. Alî'den bir rivâyette: *Sekînet,* mü'min kalbine sâkin olup onu emîn eyleyen bir melektir, denilmiştir... (*Hakk Dîni,* VI, 4408).

546 Bu hadîsin bâzı rivâyetleri şimdiye kadar başka yerlerde de geçmiştir. Kur'ân'ın Fazîletleri Kitâbı'nda da gelecektir. O rivâyette bu Kur'ân okuyan sahâbînin Useyd ibn Hudayr olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu rivâyetlerin birinde el-Bakara Sûresi'ni okurken, bir diğerinde de el-Kehf Sûresi'ni okurken atının ürküp debelendiği daha geniş metinle anlatılmaktadır. Peygamber okunan Kur'ân sebebiyle onu dinlemek için meleklerin indiğini, atın da onlardan ürküp debelendiğini bildirmiştir.

278- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"And olsun ki, Allah mü'minlerden -seninle o ağacın altında bey'at ederlerken- râzı olmuştur da, kalblerindekini bilerek üzerlerine sekîneti indirmiş ve onları yakın bir feth ile ve alacakları birçok ganîmetlerle mükâfâtlandırmıştır. Allah azîzdir, hakîm bulunuyor"

(Ayet: 18-19) [547]

٣٦٢ــ حدّثنا قتيبة بن سعيد حدّثنا سفيان عن عمرو عن جابر قال كنّا يوم الحديبية ألفا وأربعمائة *

362-....... Câbir ibn Abdillah (R): Bizler Hudeybiye gününde bindörtyüz kişi idik, demiştir [548].

٣٦٣ــ حدّثنا عليّ بن عبد الله حدّثنا شبابة حدّثنا شعبة عن قتادة قال سمعت عقبة بن صهبان عن عبد الله بن مغفّل المزنيّ ممّن شهد الشّجرة نهى النبيّ صلى الله عليه وسلم عن الخذف * وعن عقبة بن صهبان قال سمعت عبد الله بن المغفل المزنيّ في البول في المغتسل *

363-....... Katâde şöyle demiştir: Ben Ukbe ibn Suhbân'dan; o da ağaç altında hazır bulunan kimselerden olan Abdullah ibnu Mugaffel el-Muzenî(R)'den işitti ki, Peygamber (S) parmaklarla küçük taşlar atmayı nehyetmiştir.

Ve yine Ukbe ibnu Suhbân: Ben Abdullah ibnu'l-Mugaffel el-Muzenî(R)'den, yıkanma yerinde bevl etmek hakkındaki nehyi de işittim, demiştir [549].

---

547 İşte yukarıda da zikri geçen bu bey'at, Hudeybiye'de yapılan ve bu âyet gereğince Allah Taâlâ'nın rızâsıyle tebşîr edilmiş olduğundan dolayı *"Bey'atu'r-Rıdvân"* adı verilmiş olan bey'attir. Tafsîli yerinde geçmişti.

548 Bu hadîs Mağâzî'de geçti, baş tarafı şöyledir: Câbir (R) şöyle dedi: Rasûlullah (S) bize Hudeybiye gününde: *"Sizler yeryüzündeki insanların en hayırlısısınız"* buyurdu. Biz ise o gün, bindörtyüz idik..

549 Bu iki hadîsin bu âyetin tefsîriyle ilgisi yoktur. Ancak birinciyi, râvînin "O ağaç altında hazır bulunanlardandır" sözünden dolayı getirmiştir. İşte bu kadarı başlıkla ilgilidir. İkinciyi, yânî mevkûf hadîsi de İbnu Suhbân'ın, İbnu Mugaffel'-den işitmesini açıkça beyân etmek için getirmiştir. İşte bunlar Buhârî'nin son derece dikkatle ve güzel tasarrufla yaptığı san'atkârâne işlerindendir (İbn Hacer).

٣٦٤ـ حدّثنى مُحَمَّدُ بنُ الوَلِيدِ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ جَعْفرٍ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ خالِدٍ عنْ أبي قِلابَةَ عنْ ثابتِ بنِ الضَّحَّاكِ رضى اللَّهُ عنه وكانَ مِنْ أصْحابِ الشَّجَرَةِ *

364-....... Bize Şu'be, Hâlid ez-Hazzâ'dan; o da Ebû Kılâbe'den; o da ağaç altında bey'at eden sahâbîler'den olan Sâbit ibnu'd-Dahhâk(R)'tan tahdîs etti [550].

٣٦٥ـ حدّثنا أحْمَدُ بنُ إسْحاقَ السُّلَمِيُّ حدّثنا يَعْلَى حدّثنا عبْدُ العَزِيزِ ابنُ سِياهٍ عنْ حَبِيبِ بنِ أبى ثابتٍ قال أتَيْتُ أبا وائِلٍ أسْألُهُ فقال كُنَّا بِصِفِّينَ فقال رجُلٌ ألَمْ تَرَ إلى الَّذِينَ يُدْعَوْنَ إلى كِتابِ اللَّهِ فقال عَلِيٌّ نَعَمْ فقال سَهْلُ بنُ حُنَيفٍ اتَّهِمُوا أنْفُسَكُمْ فلَقَدْ رَأيْتُنا يَوْمَ الحُدَيْبِيَّةِ يَعْنى الصُّلْحَ الذى كانَ بَيْنَ النبىِّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم والمُشْرِكِينَ ولَوْ نَرَى قِتالاً لَقاتَلْنا فَجاءَ عُمَرُ فقال ألَسْنا عَلى الحَقِّ وهُمْ عَلى الباطِلِ ألَيْسَ قَتْلانا في الجَنَّةِ وقَتْلاهُمْ فى النَّارِ قال بَلى قال فَفِيمَ نُعْطِى الدَّنِيَّةَ فى دِينِنا ونَرْجِعُ ولَمَّا يَحْكُمِ اللَّهُ بَيْنَنا فقال يااِبنَ الخَطَّابِ إنِّى رسولُ اللَّهِ ولَنْ يُضَيِّعَنِى اللَّهُ أبَدًا فَرَجَعَ مُتَغَيِّظًا فَلَمْ يَصْبِرْ حَتَّى جاءَ أبا بَكْرٍ فقال ياأبا بَكْرٍ ألَسْنا عَلى الحَقِّ وهُمْ عَلى الباطِلِ قال ياابْنَ الخَطَّابِ إنَّهُ رسولُ اللَّهِ ﷺ ولَنْ يُضَيِّعَهُ اللَّهُ أبَدًا فَنَزَلَتْ سورَةُ الفَتْحِ *

365-....... Habîb ibnu Ebî Sâbit şöyle demiştir: Ben Ebû Vâil Şakîk ibn Seleme'ye geldim ve ona (Alî'nin öldürdüğü Hâricî topluluğunu) sordum. O şöyle dedi: Biz Sıffîn mevkiinde idik. Bir adam:

— Allah'ın Kitâbı'na çağrılanları görmedin mi? dedi.

Alî:

— Evet (ben Allah'ın Kitâbı'yle amele çağrıldığım zamân icâbet etmeye en lâyık kimseyim), dedi.

Bunun üzerine Sehl ibnu Huneyf şöyle dedi:

— Sizler (bu re'yde) kendinizi ittihâm ediniz. Yemîn olsun ki, bizler Hudeybiye gününde kendimizi şu hâlde görmüşüzdür -Sehl, Pey-

---

550 Buhârî burada metni zikretmeyip sâdece muhtâc olduğu kısmı getirmiştir. Mağâzî'deki diğer yolda Sâbit İbnu'd-Dahhâk, ağaç altında Peygamber'le bey'at ettiğini haber vermiştir (Kastallânî).

gamber'le müşrikler arasında yapılan sulh anlaşmasını kasdediyor-: Eğer bizler o gün harb yapmayı re'y etmiş olaydık, elbette harbe girişirdik. O sırada Umer Peygamber'e geldi de:

— Biz müslümânlar hakk üzerinde, düşmanımız olan onlar ise bâtıl üzerinde değiller mi? Bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri ise ateşte değiller mi? dedi.

Peygamber:

— *"Evet öyledir"* buyurdu.

Umer:

— Öyleyse dînimiz uğrunda bu değersiz şeye (yânî zayıflık ve âcizliğe delâlet eden bu şartlar üzere sulha) niçin değer veriyor, kabûl ediyoruz ve Allah henüz aramızda hükmetmemiş olduğu hâlde, niçin geri dönüyoruz? dedi.

Bunun üzerine Peygamber:

— *"Ey Hattâb oğlu! Ben muhakkak sûrette Allah'ın rasûlüyüm. Allah beni ebediyyen zâyi' etmeyecektir"* buyurdu.

Akabinde Umer öfkeli olarak geri döndü ve sabredemedi de nihâyet Ebû Bekr'e geldi ve ona:

— Yâ Ebâ Bekr! Biz hakk üzerinde, onlar da bâtıl üzerinde değiller mi? dedi.

Ebû Bekr:

— Ey Hattâb oğlu! Şübhesiz bu zât, Allah'ın rasûlüdür ve Allah O'nu ebeden zâyi' etmeyecektir, dedi.

Müteâkıben el-Feth Sûresi indi [551].

---

551 Hadîsin başlığa uygunluğu, Hudeybiye mes'elesi hakkında olması yönündendir. Sehl ibn Huneyf'in bu zikrettikleriyle murâdı, kendileri Hudeybiye günü çağırıldıkları sulha muhâlefet etmeyi ve harbetmeyi istemişler. Sonra kendilerine en iyisinin, Rasûlullah'ın giriştiği barış işi olduğu zâhir olmasıdır. Kendilerinin netîcede barışa uydukları gibi, şimdi muhâtablarının da Alî'nin icâbet ettiği hakem ta'yîni mes'elesinde Alî'ye itâat etmelerinin gereğini anlatmaktır (Kastallânî).

Tafsîlâtı târîh kitâblarında görüleceği üzere Sıffîn'de Şâm ordusu yenilmeye başlayınca, Muâviye'nin müşâviri Amr ibn Âs'ın öğretmesi ile mızrakların uçlarına Mushaf'lar takılarak Alî'nin ordusuna karşı çıkılmış ve: "Biz sizi Kur'ân'ın hükmüne çağırıyoruz!" denilmiş. Bunun üzerine harb ta'tîl olunup, ihtilâfın iki taraf hakemleri ma'rifetiyle çözülmesine karar verilmiş. Sonra bilinen ihtilâf ve işler cereyân etmiş, Muâviye Şâm'da istibdâd yolunu tutmuştur..

٤٩ـ سورة الحجرات

49- el-Hucurât Sûresi

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ لاَ تُقَدِّمُوا لاتَفْتاتُوا علَى رسولِ اللّهِ ﷺ حتَّى يَقْضِيَ اللّهُ عَلى لِسانِهِ . امْتَحَنَ أخلَصَ تَنابَزُوا يُدْعَى بالكُفْرِ بَعْدَ الإسْلاَمِ . يَلِتْكُمْ يَنْقُصْكُمْ ألَتْنا نَقَصْنا ٭

Mucâhid şöyle dedi: *"Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlü'nün huzûrunda öne geçmeyin..."*

(Âyet: 1);

buradaki *"Lâ tukaddimû"*, Allah, O'nun diliyle birşeyi hükmedinceye kadar Allah Rasûlü'nün önünde kendiliğinizden birşey peydâ etmeyin ma'nâsınadır [552].

---

552 Bu tefsîrlerdeki *el-Iftiyât* masdarının ma'nâları şunlardır:

el-Iftiyât -Fevt kökünden iftiâldir- bir kimseden bir nesne fevt olup geçmek ma'nâsınadır... Ve bir kimse ile meşveret ve isti'zân eylemeksizin kendi kendine bir iş ve amele girişmek,... ve bunlar tegallüb ma'nâsını mutazammın olduğu için *Alâ* kelimesiyle müteaddî oldular. Ve *İftât,* bir kimse kendiliğinden bir nesne peydâ eylemek, ve her kimse üzere bir madde ile hükûmet eylemek ma'nâsınadır *(Kaamûs Ter.).*

Takdîm, esâs i'tibâriyle müteaddîdir. Bir şeyi diğerinin üzerine geçirmek demektir ki, ekseriyâ ikinci mef'ûlüne *"Alâ"* ile teaddî eder. Burada ise hiç mef'ûl-bih yok. Onun için bunda iki vech vardır: Birisi, herhangibir mef'ûle taallukundan kat'ı nazarla lâzım menzilesinde fiilin kendisini kasdetmektir ki,

"Allah'ın Rasûlü yanında seslerini yavaşlatanlar; onlar Allah'ın takvâ için kalblerini imtihân ettiği kimselerdir..."

(Âyet: 3);

buradaki *"İmtihân etti"*, "Hâlis kıldı" ma'nâsınadır.

"Birbirinizi kötü lakablarla çağırmayın..."

(Âyet: 11);

buradaki *"Tenâbuz"*, İslâm'a girmesinden sonra kişinin kâfirlikle çağırılmasıdır.

"...Eğer Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederseniz, O, sizin amellerinizden hiçbirşey eksiltmez..." (Âyet: 14); **buradaki *"Lâ yelitkum"*, "Lâ yenkuskum" (yânî "Sizi eksiltmez") ma'nâsınadır; *"Kendilerinin amelinden birşey de eksiltmedik. Herkes kazancı mukaabilinde bir rehindir"***

(et-Tûr: 21)

âyetindeki *"Mâ-eletnâ"*, "Mâ-nakasnâ" (yânî "Eksiltmedik") ma'nâsınadır [553].

٢٧٩ـ بابٌ لا ترْفَعُوا أصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النبِّ الآيَةِ : تشْعُرُونَ تَعْلَمُونَ ومِنْهُ الشَّاعِرُ .

279- BÂB:

"Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın. O'na sözle birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın. Ki siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir"

(Âyet: 3).

Buradaki *"Lâ teş'urûn"*, "Lâ ta'lemûn", yânî

Allah'ın ve Rasûlünün önünde takdîm denilen fiili aslâ yapmayın: Takdîm nâmı verilebilecek hiçbir fiil yapmayın demektir. İkincisi de, mef'ûlün ta'mîm için hazfedilmiş olmasıdır ki, hangi mef'ûl takdîr edilse, tercîh ettirici olmaksızın tercîh olmak lâzım geleceğinden hazfolunur. Hiçbir şeyi, hiçbir emri ne kendinizi, ne başkasını aslâ takdîm etmeyiniz demek olur.... Bu, Allah ve Rasûlü'nün emri ve hükmünü gözetmeden hiçbir işi kestirip atmayın demek olup, Kitâb ve Sünnet'in hükümlerini i'tibâra almaksızın acele veyâ istibdâd ile bir işe girişmekten nehiydir... (*Hakk Dîni,* VI, 4447-4448).

553 Buhârî et-Tûr: 21. âyetteki kelimeyi burada istidrâden getirmiştir.

"Bilmeyerek" ma'nâsınadır. "*eş-Şâir*" sözü de bu "Şuûr" kökündendir.

٣٦٦ـ حدّثنا يَسَرَةُ بنُ صَفْوَانَ بنِ جَمِيلٍ اللَّخْمِيُّ حدّثنا نافِعُ ابنُ
عُمَرَ عنِ ابنِ أَبي مُلَيْكَةَ قال كادَ الخَيِّرانِ أنْ يَهْلِكا أبا بَكْرٍ وعُمَرَ رضى اللّهُ
عنهما رفعا أصْوَاتَهُما عِنْدَ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلم حِينَ قَدِمَ عَلَيْهِ رَكْبُ
بَنِي تَمِيمٍ فأشارَ أحدُهُما بالأقْرَعِ بنِ حابِسٍ أخِي بَنِي مُجاشِعٍ وأشارَ الآخَرُ
بِرَجُلٍ آخَرَ قال نافِعٌ لا أحْفَظُ اسْمَهُ فقال أبو بَكْرٍ لِعُمَرَ ما أرَدْتَ إلاَّ خِلافِى
قال ما أرَدْتُ خِلافَكَ فارْتَفَعَتْ أصْوَاتُهُما فى ذَلِكَ فأنْزَلَ اللّهُ ياأيُّها الَّذِينَ آمَنُوا
لاَتَرْفَعُوا أصْواتَكُمْ الآيَةَ . قال ابنُ الزُّبَيْرِ فَما كانَ عُمَرُ يُسْمِعُ رسولَ اللّهِ ﷺ
بَعْدَ هٰذِهِ الآيةِ حتَّى يَسْتَفْهِمَهُ ولَمْ يَذْكُرْ ذٰلِكَ عنْ أبِيهِ يَعْنِى أبا بَكْرٍ *

366-....... Abdullah ibnu Ebî Muleyke şöyle demiştir: Çok hayır işleyici iki kişi hemen hemen helâk olacaklardı. Ebû Bekr'le Umer'i kasdediyorum. Bunlar huzûruna Temîm oğulları süvârîleri geldiği zamân, Peygamber'in yanında seslerini yükselttiler. Bunların biri (yânî Umer) Peygamber'e Mucâşî' oğulları'nın kardeşi olan el-Akra' ibn Hâbis'i emîr ta'yîn etmesini işâret etti. Diğeri de başka birini işâret etti.

Râvî Nâfi' ibn Umer: Ben bu işâret edilen kimsenin ismini ezberimde tutamıyorum, demiştir.

Bunun üzerine Ebû Bekr, Umer'e:

— Sen mutlak olarak bana muhâlefet etmek istiyorsun, dedi.

Umer de:

— Ben sana muhâlefet etmek istemedim, dedi.

Böylece bu konuda sesleri yükseldi. Bunun üzerine Allah "***Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın...*** âyetini indirdi [554].

Abdullah ibnu'z-Zubeyr: Artık Umer bu âyetten sonra Peygam-

---

554 Bâzıları öne geçmeyi husûsî misâllerle tefsîr etmişlerse de âyetten zâhir olan gerek kavil ve gerek fiil, hepsine umûmî olmasıdır... Bu sûretle bu âyetten herşeyde şer'a ittibâ' lüzûmuna hüccet getirilir. İşte bu âyet Rasûlullah'ın teşrîfâtıyle ilgili böyle küllî bir asıldır ki, bundan sonraki âyetin mantuku dahî bunun mazmûnunda dâhildir. Bâzıları bununla kıyâsın aleyhine de istidlâl etmek istemişlerse de, kıyâs, Allah ve Rasûlü'nün hükmüne tekaddüm değil, ittibâ' için ma'nâ araştırmasıdır (*Hakk Dîni,* VI, 4450).

ber'in kendisinden sorup anlamak isteyeceği kadar sesini Rasûlullah'a işittirmez oldu, dedi. Abdullah bu kısmı büyük babasından, yânî Ebû Bekr'den zikretmedi [555].

٣٦٧ـ حدّثنا علِيُّ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا أزْهَرُ بنُ سَعْدٍ أخْبرنا ابنُ عَوْن قال أنْبَأنِي مُوسَى بنُ أنَسٍ عنْ أنَسِ بنِ مالِكٍ رضِيَ اللّهُ عنهُ أنَّ النبيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم افْتَقَدَ ثابِتَ بنَ قَيْسٍ فقال رجُلٌ يارسولَ اللّهِ أنا أعْلَمُ لَكَ عِلْمَهُ فأتاهُ فوجَدَهُ جالِسًا في بَيْتِهِ مُنَكِّسًا رَأسَهُ فقال لهُ ماشأْنُكَ فقال شرٌّ كانَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ فَوْقَ صَوْتِ النبيِّ صلى اللّهُ عليه وسلّم فقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وهُوَ مِنْ أهْلِ النّارِ فأتَى الرَّجُلُ النبيَّ ﷺ فأخْبَرَهُ أنَّهُ قال كذَا وكَذَا فقال مُوسى فَرَجَعَ إليْهِ المَرَّةَ الآخِرَةَ بِبِشَارَةٍ عَظِيمَةٍ فقال اذْهَبْ إليْهِ فقُلْ لهُ إنَّكَ لَسْتَ مِنْ أهْلِ النّارِ ولكِنَّكَ مِنْ أهْلِ الجَنَّةِ *

367-....... Abdullah ibnu Avn şöyle demiştir: Bize (Basra kaadısı) Mûsâ ibn Enes, babası Enes ibn Mâlik(R)'ten haber verdi ki, Peygamber (S), Sâbit ibn Kays'ı kaybetti (göremedi). Sahâbîlerden bir adam -ki Evsliler'in seyyidi Sa'd ibn Muâz'dır-:

— Yâ Rasûlallah! Ben Sâbit'le ilgili bilgiyi Sen'in için öğrenirim, dedi ve Sâbit'e gitti.

Onu evinde, başını aşağıya eğmiş olarak oturur hâlde bulmuş ve ona:

— Hâlin nedir? diye sormuş.

O da:

— Hâlim şerrlidir, kötüdür. Sâbit, sesini Peygamber'in sesinden fazla yükseltir bir kimsedir. Onun şimdiye kadar işlediği ibâdet ve ameli boşa gitmiştir. Artık Sâbit cehennem ehlindendir, diye cevâb vermiş.

Bu adam da Peygamber'e gelip, Sâbit şöyle şöyle dedi diye haber vermiştir.

Râvî Mûsâ dedi ki: O sahâbî ikinci defa Sâbit'in yanına büyük bir müjde ile dönüp gitmiştir. Şöyle ki, Peygamber o sahâbîye:

— *"Sâbit'e git de ona: Sen cehennemlik kişilerden değilsin. Lâkin sen cennet ehlindensin! de"* buyurmuştur [556].

---

555 Hadîs başka bir yoldan Temîm oğulları hey'eti başlığında geçmişti. Bu hadîsteki bâzı darlıkları, bundan sonraki bâbda gelecek olan hadîsteki, daha tafsîlli metin giderecektir.

556 Hadîsin başlığa uygunluğu "Sâbit sesini Peygamber'in sesinden fazla yükseltirdi"

٢٨٠ــ بابٌ إن الذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لاَيَعْقِلُونَ

280- BÂB:
"Hücrelerin ardından sana ünlüyenler; onların çoğunun akılları ermez" (Âyet: 4).

٣٦٨ــ حدّثنا الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا حَجَّاجٌ عَنِ ابنِ جُرَيْجٍ قال
أَخْبَرَنِي ابنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بنَ الزُّبَيْرِ أَخبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي
تَمِيمٍ عَلَى النبيِّ ﷺ فقال أَبو بَكْرٍ أَمِّرِ القَعْقاعَ بنَ مَعْبَدٍ وقال عُمَرُ بَلْ أَمِّرِ
الأَقْرَعَ بنَ حابِسٍ فقال أَبُوبَكْرٍ ما أَرَدْتَ إلى أَوْ إلاَّ خِلاَفِي فقال عُمَرُ ما أَرَدْتُ
خِلاَفَكَ فَتَمارَيا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْواتُهُما فَنَزَلَ فى ذَلِكَ يااَيُّها الذِينَ آمَنُوا
لاتُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ حَتَّى انْقَضَتِ الآيَةُ *

368-....... İbnu Cureyc şöyle demiştir: Bana Abdullah ibnu Ebî Muleyke haber verdi. Onlara da Abdullah ibnu'z-Zubeyr şöyle haber vermiştir: (Dokuzuncu yılda) Temîm oğulları'ndan bir grup süvârî hey'eti Peygamber'in yanına geldiler. (Bunlar İslâm'a girdikten sonra) Ebû Bekr:

— (Yâ Rasûlallah!) Bunlara el-Ka'kaaa ibne Ma'bed'i emîr ta'yîn et! dedi.

Umer de:

— Hayır o olmaz, Akra' ibn Hâbis'i emîr ta'yîn et, dedi.

Ebû Bekr:

— Sen şuna yâhud muhakkak bana muhâlefet etmek istiyorsun, dedi.

Umer de:

— Hayır, ben sana muhâlefet etmek istemedim, dedi.

Bu sûretle Ebû Bekr ile Umer birbirleriyle mücâdele etmişler, hattâ sesleri yükselmişti. İşte bunun hakkında sonuna kadar şu âyetler indi: ***"Ey îmân edenler, Allah'ın ve Rasûlü'nün huzûrunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah hakkıyle işiten, herşeyi bilendir. Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın. O'na sözle, birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın ki,***

---

kavlindedir. Bu hadîs Peygamberlik Alâmetleri Kitâbı'nda bu isnâd ve metinle geçmişti, bu, açık olarak tekrâr edilmiştir. Bunda zikredilen başlıktaki zikrinden başka bir fazlalık yoktur (Aynî).

siz farkına varmadan amellerinlz boşa gidiverir. Hücrelerin ardından sana ünlüyenler; onların çoğunun akılları ermez" (Âyet: 1-3). [557]

٢٨١ـ بابُ قوْلِهِ ولَوْ أنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إلَيْهِمْ لَكانَ خَيْرًا لَهُمْ

281- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Eğer onlar sen kendilerine çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbet daha hayırlı olurdu..."

(Âyet: 5) [558].

---

557 *Hucre,* etrafı çevrilerek içine girilmekten men' olunan arz parçasıdır. ***Hucerât'***-tan murâd, Rasûlullah'ın hânesinin odalarıdır ki, her biri zevcelerinden birine âid olmak üzere dokuz oda idi. Âlûsî şöyle kaydeder: "İbn Sa'd'ın Atâ el-Horâsânî'den tahrîcine göre hurma dallarından ahşâp idi ve kapılarının üzerinde siyah kıldan çullar vardı". Buhârî Edeb'de ve İbnu Ebi'd-Dünyâ ve Beyhakî, Dâvûd ibn Kays'tan şöyle tahrîc etmişlerdir: Hücreleri gördüm, hurma dallarından olup hâricinden kıl çullarla örtülmüş idi, hücrenin kapısından Beyt'in kapısına kadar Beyt'in enini altı yâhud yedi zirâ' zannederim ve iç beyti on zirâ' tahmîn ediyorum, yüksekliği de yedi ile sekiz arası sanırım, demiştir.

Siyer ehlinin çoğu bu bağıranları Temîm oğulları'ndan olmak üzere zikretmişlerdir: Şöyle ki: Temîm oğulları'ndan yetmiş veyâ seksen kişi kadar bir hey'et gelmişti. İçlerinde birçok büyük adamları vardı. Bunlar öğle sıcağında mescide girmişlerdi. Rasûlullah henüz uyuyordu. "Yâ Muhammed, bize çık!" diye bağırdılar. Bunun üzerine uyandı ve çıktı... (*Hakk Dîni,* VI, 4453).

558 Buhârî bu başlık altında hadîs zikretmemiştir.

٥٠ـ سورَةُ ق

50- Kaaf Sûresi

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

رَجْعٌ بعِيدٌ رَدٌّ . فُرُوجٍ فُتُوقٍ واحِدُها فَرْجٌ . مِنْ حَبْلِ الوَرِيدِ ورِيدَاهُ فى حَلْقِهِ الحَبْلُ حَبْلُ العاتِقِ . وقال مُجاهِدٌ ماتَنْقُصُ الأرْضُ مِنْ عِظامِهِمْ . تَبْصِرَةً بَصِيرةً . حَبَّ الحَصِيدِ الحِنْطَةُ.باسِقاتٍ الطِّوَالُ . أفعيينا أفأعْيا عَلَيْنا . وقال قَرِينُهُ الشَّيْطانُ الذِي قَيِّضَ لهُ : فنَقَّبُوا ضَرَبُوا . أوْ ألْقَى السَّمْعَ لا يُحَدِّثُ نفْسَهُ بغَيْرِهِ . حِينَ أنْشأكُمْ وأنْشأ خَلْقَكُمْ . رقِيبٌ عتِيدٌ رَصَدٌ . سائِقٌ وشَهِيدٌ المَلكانِ كاتِبٌ وشَهِيدٌ . شَهِيدٌ شاهِدٌ بالْقَلْبِ . لُغُوبٍ النصَبُ : وقال غيْرُهُ نَضِيدٌ الكُفُرَّى مادَامَ فى أكْمامِهِ ومَعْناهُ مَنْضُودٌ بَعْضُهُ عَلى بَعْضٍ فإذَا خَرَجَ مِنْ أكْمامِهِ فلَيْسَ بنَضِيدٍ . فى أدْبارِ النُّجُومِ وأدْبَارِ السُّجُودِ كانَ عاصِمٌ يَفْتَحُ التِى فى ق ويَكْسِرُ التِى فى الطُّورِ ويُكْسَرَانِ جمِيعًا ويُنْصَبانِ * وقال ابنُ عبَّاسٍ يوْمَ الخُرُجِ يَخْرُجُونَ مِنَ القُبُورِ *

"*Öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz vakit mi? Bu uzak bir dönüştür*" (Âyet: 3); hayâta döndürülmek "*Uzak*"tır, olacak değildir, yânî "Ölümden sonra diriltilmemiz uzak olur" demektir.

"*Üstlerindeki göğe hiç de bakmadılar mı, onu nasıl binâ ettik. Onu nasıl donattık. Onun hiçbir gediği de yok*" (Âyet: 6); buradaki "*Furûc*", "Futûk" (yânî "Açık yerler, yarıklar, çatlaklar") ma'nâsınadır; bunun tekili "Ferc"dir.

"*And olsun, insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. (Çünkü) biz ona şah damarından daha yakınız*" (Âyet: 16); buradaki "*Min habli'l-verîd*", insanın boğazında bulunan iki verîd damarlarıdır. "*Habl*", "Boyun ipi" yânî "Boyun damarı"dır [559].

Mucâhid de şöyle dedi:
"*Toprağın onlardan neleri eksilteceğini biz muhakkak bilmişizdir. Yanımızda da herşeyi koruyan bir kitâb vardır*" (Âyet: 4): "Arz'ın onların kemiklerinden neyi yiyip eksilteceğini bilmekteyiz"dir.

"*(Biz bütün bunları) tâatimize dönen her kulun kalb gözünü açmak, ona ibret vermek için (yaptık)*" (Âyet: 8);
burada "*Tebsıraten*", "Basîraten" ma'nâsınadır [560].
"*Gökten de bereketli bir su indirdik de onunla bahçeler, biçilecek dâneler bitirdik. Ve tomurcukları birbiri üstüne binmiş uzun boylu hurma ağaçları (yetiştirdik)*" (Âyet: 9-10); buradaki "*Habbe'l-hasîd*(= Biçilecek dâne)", "*Buğday*"dır;

---

559 İki nevi' damar sayarlar: Bedenin etrafından kalbe gelen, yânî siyah kanı etrafından kalbe götüren damarlara "*Verîd*", kalbden etrafa giden kırmızı kanı bedene dağıtan damarlara da "*Şerâyîn*" denilir. Şiryânların kökü kalbin sol karıncığından çıkan "*Ebher*"dir. Boyunda gırtlağın yanlarından geçen ve "*Vecedân*" ta'bîr olunan şâh damarları, bundan şâhlanır. "*Verîdân*", boyun önünden iki safhasını kavramış iki damardır ki, baştan şu'belenir ve "*Vetîn*"e bitişik olurlar. "*Habl*", ip ve bağ demektir; damar ma'nâsına da gelir. Şiryânlarda cereyân kalbden etrafa doğru dağılıp uzaklaştığı, verîdde ise etraftan ve baştan kalbe doğru toplanıp geldiği cihetle yakînlik için temsîlde verîd zikredilmiştir. Bu sûretle *hablu'l-verîd*, pek yakınlık'ta mesel olmuştur... (*Hakk Dîni*, VI, 4505-4513).

560 *Tebsıra*, hem göze basar kuvveti, hem de kalbe basîret kuvveti vermek ma'nâsınadır. Yânî bütün bunları böyle yapış ve bitiriş Rabb'ine gönül verecek, hakka yüz tutup düşünecek her kulun gözüne göstermek ve fikrini açmak için âyet ve muhtıra kılmak hikmetiyledir.

"*Bâsıkaat*", "Uzun uzun" ma'nâsınadır [561].
"*Ya biz ilk yaratışta acz mi gösterdik? Hayır, onlar bu yeni yaratıştan şübhe içindedirler*" (Âyet: 15); buradaki "*Efe'ayînâ*(= Biz âciz mi olduk)", "Efe'a'yâ aleynâ(= Bizi yorup âciz mi bıraktı)" ma'nâsınadır.

"*Onun yoldaşı olan dedi ki: İşte yanımda olan şey karşındadır*" (Âyet: 23); buradaki "*Karînuhu*", "Ona takdîr kılınmış olan şeytân"dır [562].
"*Biz bunlardan evvel nice nesilleri helâk ettik ki, onlar kuvvetçe kendilerinden daha çetin idiler. (Ölümden kurtulmak için) memleketlerde delikler aramışlardı. Fakat kaçmağa bir çâre var mı idi?*" (Âyet: 36); buradaki "*Nakkabû*", "Darabû" (yânî "Ölümden korunmak için beldelerde dolaştılar") ma'nâsınadır.

"*Şübhesiz ki, bunda aklı olan yâhud kendisi huzûr içinde olarak kulak veren kimseler için elbette öğüt vardır*" (Âyet: 37); buradaki "*Elka's-sem'a*", dinlemek ve işitmekle meşgûl bulunmasından dolayı nefsini başkasıyle konuşturmayan kimse demektir.

Sizi inşâ ettiği ve yaratılmanızı inşâ ettiği zamân [563].
"*Hatırla ki insanın hem sağında, hem solunda oturan, onun amellerini tesbît etmekte olan iki de melek vardır. O bir söz atmayadursun, mutlak yanında hazır bir gözcü vardır*" (Âyet: 17-18); buradaki "*Rakîbun atîd*", "Hazırlanmış bir rasadcı" (yânî hayır ve şerrden her hareketi ve sözünü rasad eden, murakabe eden, bakan yâhud yazan) ma'nâsınadır.

---

561 ***Bâsık***, uzun, düzgün veyâ yüklü; "*Ta'lun nadîd*", birbiri üstüne dizilmiş çok yâhud içinde meyvesi çok tomurcuktur. Çünkü *Tal'*, hurmanın ilk çıkan tomurcuğudur ki, meyvesi içinde istiflidir.

562 Bu karîn, dünyâda o kâfire musallat olup âhirette berâber sevkolunan şeytân olduğu "***Arkadaşı: Ey Rabbimiz, onu ben azdırmadım, fakat o uzak bir sapıklık içinde idi, der***" (Âyet: 27) sözünden bellidir.

563 Şârihler bu ifâdenin, 15. âyetteki "***Efe'ayînâ***" lafzının tefsîrinin bakıyyesi olduğunu, orada yazılması gerektiğini ve bunun buraya belki yazıcıların bir yanılması olarak gelmiş olabileceğini beyân etmişlerdir. Bu fıkra Ebû Zerr nüshasında düşmüştür, yânî mevcûd değildir.

"(O gün) herkes, berâberinde sürücü ve şâhid bulunduğu hâlde gelmiştir" (Âyet: 21); buradaki *"Sâık"* ve *"Şehîd"*, iki melektir; biri "Yazıcı", diğeri "Şehîd"dir. *"Şehîd"*, "Kalb ile şâhid" (Ebû Zerr nushasında: "Gaybe şâhid") demektir[564].

"And olsun ki, biz gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunan herşeyi altı günde yaratmışızdır. Bize hiçbir yorgunluk da dokunmamıştır" (Âyet: 38); buradaki *"Luğûb"*, "Yorgunluk" ma'nâsınadır.

Mucâhid'den başkası da şöyle dedi: *"İstifli tomurcuğu olan uzun hurmalar"* (Âyet: 9) sözündeki *"Nadîd"*, kapçıkları içinde bulunmakta devâm ettikleri süredeki tomurcuklardır. Bunun, yânî *"Nadîd"* lafzının ma'nâsı, "Mendûd = Birbiri üzerine dizilip istiflenmiş"dir. Kapçıklarından çıktığı zamân artık *"Nadîd"*, yânî "İstiflenmiş" değildir. *"Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra dahî tesbîh et"* (et-Tûr: 49); *"Gecenin bir cüz'ünde ve secdelerin arkalarında da O'nu tesbîh et"* (Âyet: 40)[565].

Âsım, Kaaf Sûresi'ndeki kelimeyi *"Edbâri's-sucûd"* şeklinde hemzenin fethiyle okur, et-Tûr Sûresi'ndekini de *"Idbâri'n-nucûm"* şeklinde kesre ile okur. Kaaf'taki de, Tûr'daki de berâberce kesre de okunurlar, nasb da yânî fetha ile de okunurlar.

İbn Abbâs: *"O gün o hakk sayhayı işiteceklerdir. İşte bu, çıkış günüdür"* (Âyet: 42); bu *"Çıkış günü"*, insanlar kabirlerinden çıkarlar, demiştir.

٢٨٢ــ بابٌ قَوْلُهُ وتقولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ

564 İki nevi' melek, birisi o nefsi mahşere sevke me'mûr, birisi de ameline şâhid. Herkesin ameline göre şehâdet ve sevkin keyfiyyeti değişik olmakla berâber, hepsi böyle iki me'mûr maiyyetinde sevkolunur. Şâhidin murakabe eden hafaza meleklerinden olması zihne gelir, bâzıları seyyieleri yazan sâik, haseneleri yazan şâhid demişler, dahâ başka da söylenmiş; tafsîlini Allah bilir.

565 Maksad farz namâzların ardında ve önünde sünnet olan nâfile namâzlardır yâhud vitr namâzıdır yâhud namâzlardan sonra yapılan tesbîhlerdir.

282- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"O gün cehenneme: Doldun mu? diyeceğiz. O da: Daha var mı? diyecek" (Âyet: 30) [566].

٣٦٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ أبِي الأسْوَدِ حدّثنا حَرَمِيُّ بنُ عِمارَةَ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ قَتادَةَ عنْ أنَسٍ رضىَ اللَّهُ عنهُ عنِ النبيِّ ﷺ قال يُلْقَى فى النَّارِ وتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ حَتَّى يَضَعَ قَدَمَهُ فتَقُولُ قَطِ قَطْ *

369-....... Bize Şu'be, Katâde'den, o da Enes(R)'ten tahdîs etti ki, Peygamber (S) şöyle buyurmuştur: *"Cehennemlikler cehenneme atılacaklar.* (Atıldıkça, cehennem:) *Daha ziyâde var mı? diyecek. Nihâyet* (izzet sâhibi olan Rabb) *ayağını basacak* (onu horlayacak). *Bu sefer cehennem: Yetişir, yetişir! diyecektir."*

٣٧٠ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ مُوسى القَطَّانُ حدّثنا أبُو سُفْيانَ الحِمْيَرِيُّ سَعِيدُ بنُ يَحْيى بن مَهْدِيٍّ حدّثنا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ وأكْثَرُ ما كانَ يُوقِفُهُ أبُو سُفْيانَ يُقالُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلأْتِ وتَقُولُ هَلْ منْ مَزِيدٍ فَيَضَعُ الرَّبُّ تَبارَكَ وتَعالَى قَدَمَهُ عَلَيْها فَتَقُولُ قَطِ قطْ *

370-....... Bize Avf el-A'râbî, Muhammed ibn Sîrîn'den; o da Ebû Hureyre'den tahdîs etti. Muhammed ibn Mûsâ: Ebû Sufyân el-Himyerî bu hadîsi Peygamber'e yükseltti. Hadîsi sahâbî üzerinde en çok durdurup mevkûf olarak rivâyet etmekte olan Ebû Sufyân el-Himyerî'dir (yânî o, hadîsi çok az Peygamber'e yükseltir idi), demiştir. *"Allah tarafından cehenneme: Doldun mu? denilir. O da: Daha ziyâde var mı? diyecek. Bunun akabinde Rabb Tebâreke ve Taâlâ ayağını cehennemin üzerine koyacak. Bu sefer cehennem: Yetişir, yetişir! diyecektir"* [567].

---

566 Bu suâl ve cevâb *"And olsun ki, ben cehennemi bütün insan ve cinnden* (müstahıkk olanlarla) *dolduracağım"* (Hûd: 119) va'dinin tatbîkini ve cehennemin dehşetini ve hızını tasvîrdir. İstifhâm takrîrdir, yânî cehennem o genişliğiyle berâber, Hûd: 119 kavli mucebince bölük bölük atılan cinn ve insten doldurulacak, fakat hızı kesilmeyecek, mücrimlere öfkesi ve şiddetinden daha ziyâdeye ihtirâs gösterecektir. Çokları bu suâl ve cevâbı bu vechile tasvîre hamletmişlerdir. Bâzıları da hakîkat demişlerdir ki, Âlûsî: Zâhir olan budur, hakîkat mümkin iken, âhiret işleri dünyâya kıyâs edilmemelidir, der... (*Hakk Dîni,* VI, 4518).

567 Allah, el, ayak gibi mahlûka âid organlardan münezzehtir. Binâenaleyh Kur'-

٣٧١ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا عَبْدُ الرزّاقِ أخْبَرَنا معْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أبي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال قال النبيُّ ﷺ تَحاجَّتِ الجَنَّةُ والنَّارُ فقالَتِ النَّارُ أُوثِرْتُ بالمُتَكَبِّرِينَ وَالمُتَجَبِّرِينَ وقَالتِ الجَنَّةُ مالِي لايَدْخُلُنِي إلاَّ ضُعَفاءُ النَّاسِ وسَقَطُهُمْ قال اللّهُ تَبارَكَ وَتَعالَى لِلْجَنَّةِ أنْتَ رَحْمَتِي أرْحَمُ بكِ مَنْ أشَاءُ مِنْ عِبادِي وقال لِلنَّارِ إنَّمَا أنْتِ عَذابٌ أُعَذِّبُ بكِ مَنْ أشَاءُ مِنْ عِبَادِي ولِكُلِّ واحِدَةٍ منْهُمَا مِلْؤُها فأمَّا النَّارُ فَلاَ تَمْتَلِيءُ حَتَّى يَضَعَ رِجْلَهُ فَتَقُولُ قَطْ قَطْ قَطْ فَهُنَالِكَ تَمْتَلِيءُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا إلى بعْضٍ ولاَ يَظْلِمُ اللّهُ عَزَّ وجَلَّ مِنْ خَلْقِهِ أحَدًا وأمَّا الجَنَّةُ فإنَّ اللّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُنْشِيءُ لَهَا خَلْقًا*

371-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, Hemmâm ibn Münebbih'ten haber verdi ki, Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Cennet ve ateş münâkaşa ettiler. Şöyle ki: Ateş:*

— Ben kibirliler ve zorlayıcı kimselerle tercîh olundum, yânî onlara tahsîs olundum, dedi.

Cennet de:

— Bana ne oldu ki, bana insanların yalnız zaîfları ve sakatları giriyor? dedi.

Allah Tebâreke ve Taâlâ da cennete şöyle buyurdu:

— Sen benim rahmetimsin, ben seninle kullarımdan dilediğime rahmet ederim.

Ateşe de şöyle buyurdu:

— Sen sırf benim azâbımsın; ben seninle kullarımdan dilediğime azâb ederim.

Cennet ve cehennemden herbiri için dolmak hakkı vardır. Fakat cehennem dolmak bilmez, en sonu Allah ona ayağını koyar. O da:

— Yetişir, yetişir, yetişir! der.

İşte o zamân cehennem dolar, bâzısı bâzısına büzülür. Azîz ve Celîl olan Allah, halkından hiçbir kimseye zulmetmez. Cennete gelince, Azîz ve Celîl olan Allah, onun için (onun boşluklarını doldurmak için) *yeniden birtakım halk yaratır "* [568].

ân'da ve hadîste gelen bu nevi' kelimeler müteşâbihlerdendirler. Bu hadîslerde *"Rabb'in cehennem üzerine ayağını basması"* ta'bîri ile murâd olunan, cehennemi alçaltır ve horlar ma'nâsıdır.

568 Hadîsin başlığa uygunluğu rıclini (yânî ayağını) koymakla cehennemin dolma-

٢٨٣ـ باب قوله وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب

283- BÂB: YÜCE ALLAH'IN:
"*Ne derlerse sen sabret. Rabb'ini, güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce hamd ile tesbîh et*"

(Âyet: 39).

٣٧٢ـ حدّثنا إسحاق بن إبراهيم عن جرير عن إسماعيل عن قيس بن أبي حازم عن جرير بن عبد الله قال كنا جلوسا ليلة مع النبي صلى الله عليه وسلم فنظر إلى القمر ليلة أربع عشرة فقال إنكم سترون ربكم كما ترون هذا لا تضامون في رؤيته فإن استطعتم أن لا تغلبوا على صلاة قبل طلوع الشمس وقبل غروبها فافعلوا ثم قرأ وسبح بحمد ربك قبل طلوع الشمس وقبل الغروب*

372-....... Cerîr ibnu Abdillah (R) şöyle demiştir: Biz bir gece Peygamber'in maiyyetinde oturuyorduk. Ayın öndördüncü gecesinde idi. Peygamber (S) kamere baktı da şöyle buyurdu:

— *"Şübhesiz ki sizler, şu Ay'ı görmekten hiçbiriniz mahrûm olmaksızın görmekte olduğunuz gibi Rabb'inizi de göreceksiniz. Artık güneşin doğmasından önceki ve batmasından önceki namâzların hiçbirinden alıkonmamak elinizden gelirse, ona çalışınız."*

Bundan sonra Peygamber: **"*Rabb'ini, güneşin doğuşundan evvel ve batışından evvel hamd ile tesbîh et*"** âyetini okudu [569].

---

sını içine alması yönündendir. Nitekim Enes'in hadîsi de, kademini koymakla dolmasını içine almıştı.

Müslim'de Enes'ten gelen hadîsin sonunda: *"Cennette dâima bir fazlalık bulunur. Nihâyet Allah onun için bir halk inşâ edip onları cennetin fazlalıklarında iskân eder"* ziyâdesi vardır.

Bu hadîste cennetin *"Bana ne oldu ki, bana insanların yalnız zaîfları ve sakatları giriyor?"* fıkrasındaki *"Sakatları"* sözü, insanlar arasında horlanmışlar ve insanların gözlerinde düşük ve değersiz olmuşlar ma'nâsınadır.

Bir tefsîre göre "Ayak, cehenneme en son atılacak kullar, yâhud ayağını koymak, çiğnemek gibi öfke eseri olan bir tazyîk ile şiddetini kırmaktan kinâyedir" (*Hakk Dîni*, VI, 4519).

569 Hadîsle başlıktaki âyet arasındaki uygunluk meydandadır.

Bu hadîsin bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "İkindi namâzının fadlı bâbı"nda geçmiş ve bâzı açıklamalar orada yapılmıştı.

٣٧٣ـ حدّثنا آدَمُ حدّثنا وَرْقاءُ عن ابنِ أبي نَجيحٍ عَنْ مُجاهِدٍ قالَ ابنُ عَبّاسٍ أمَرَهُ أنْ يُسَبِّحَ في أدْبارِ الصَّلَوَاتِ كُلِّها يَعْنِي قَوْلَهُ وأدْبارَ السُّجُودِ»

373-......: Bize Verkaa, İbnu Ebî Necîh'ten; o da Mucâhid ibn Cebr'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs: Rabbı Taâlâ, Peygamber'e, bütün namâzların arkalarında tesbîh etmesini emretti, demiştir.

İbn Abbâs bununla *"Ve secdelerin arkalarında da O'na tesbîh et"* (Âyet: 40) kavlini kasdediyor [570].

---

570 Buradaki tesbîhten murâd, namâz değil, tesbîhin hakîkatidir. Bunun için onu "*Ve secdelerin arkalarından* kavlini kasdediyor" kavliyle tefsîr etmiştir. "*Secdelerin arkalarından*" sözünü "Namâzların arkalarından" ma'nâsına almaktadır. "*Secde*" sözü, cüz'ün zikri ve bütünün irâdesi yoluyla namâza da denilir (Aynî).

"*Ve edbâra's-sucûd*", farz namâzlardan sonraki nâfile namâzlardır denildi.. (Kastallânî).

٥١ـ سورَةُ والذَّارِيَاتِ
51- Ve'z-Zâriyâti Sûresi

بِسْــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

قالَ عَلِيٌّ عليْهِ السَّلاَمُ الذَّارِيَاتُ الرِّيَاحُ. وقال غَيْرُهُ تَذْرُوهُ تُفَرِّقُهُ وفِى أَنْفُسِكُمْ أفَلاَ تُبْصِرُونَ تأكُلُ وتَشْرَبُ فى مَدْخَلٍ واحِدٍ ويَخْرُجُ مِنْ مَوْضِعَيْنِ فَرَاغَ فَرجَعَ: فَصَكَّتْ فَجَمَعَتْ أصَابِعَهَا فضَرَبَتْ جَبْهَتَهَا . والرَّمِيمُ نبَاتُ الأَرْضِ إذَا يَبِسَ ودِيسَ. لمُوسِعُونَ أىْ لَذُو سَعَةٍ وكَذَلِكَ على المُوسِعِ قَدَرُهُ يَعْنِى القَوِىَّ زَوْجَيْنِ الذَّكَرَ والأُنْثَى : واخْتِلاَفُ الألْوَانِ حُلْوٌ وحامِضٌ فَهُمَا زَوْجَانِ: فَفِرُّوا إلى اللَّهِ مِنَ اللَّهِ إلَيْهِ. إلاَّ لِيَعْبُدُونِ ما خَلقْتُ أهْلَ السَّعَادَةِ مِنْ أهْلِ الفَرِيقَيْنِ إلاَّ لِيُوَحِّدُونِ. وقال بعْضُهُمْ خَلَقَهُمْ لِيَفْعَلُوا فَفَعَلَ بَعْضٌ وتَرَكَ بَعْضٌ ولَيْسَ فِيهِ حُجَّةٌ لِأهْلِ القَدَرِ. والذَّنُوبُ الدَّلْوُ العَظِيمُ. وقال مُجَاهِدٌ صَرَّةٍ صَيْحَةٍ. ذَنُوبًا سَبِيلاً: العَقِيمُ الَّتِى لاتَلِدُ: وقال ابنُ عَبَّاسٍ والحُبُكُ اسْتَوَاؤُهَا وحُسْنُهَا فِى غَمْرَةٍ فِي ضَلاَلَتِهِم يَتَمَادَوْنَ وقال غَيْرُهُ تَوَاصَوْا تَوَاطَؤُا. وقال مُسَوَّمَةً مُعَلَّمَةً مِنَ السِّيما قُتِلَ الإنْسَانُ لُعِنَ*

Alî aleyhi's-selâm: ''*ez-Zâriyât*'', "Rüzgârlar"dır, dedi. Alî'den başkası da: ''*Onlara dünyâ hayâtının misâlini getir: O, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, bununla*

yeryüzünün bitkisi birbirine karışmış, en nihâyet o bitkiler kuru bir çöp kırıntısı hâline gelip, rüzgârlar onu savuruvermiştir:..." (el-Kehf: 45) âyetindeki gibi "*Tezrûhu*" "Tuferrikuhu(= Onu dağıtıverir)" ma'nâsınadır [571].

"*Arz'da kâmil bilgi sâhibleri için nice âyetler vardır. Kendi nefislerinizde de! (Bunları) hiç de görmüyor musunuz?*" (Âyet: 20-21). (el-Ferrâ dedi ki:) Bir girişten (yânî ağızdan) yiyor, içiyor; sonra yediği şeyler iki yerden çıkıyor.

"*İbrâhîm'in şerefli konuklarının haberi sana geldi mi? Hâni bunlar onun yanına gelmişlerdi de 'Selâmen' demişlerdi. İbrâhîm de: 'Selâm; tanınmamış bir zümre' demişti. Hemen gizlice âilesine gidip semiz bir dana getirdi de...*" (Âyet: 24-26); buradaki "*Fe-râğa*", "Feracaa" (yânî "Hemen döndü") ma'nâsınadır.

"*Derken içine onlardan gizli bir korku çöktü. 'Korkma' dediler ve onu çok bilgin bir oğulla müjdelediler. Bunun üzerine zevcesi (Sâre) bir feryâd içinde yönelip elini yüzüne vurdu. 'Doğurmaz bir kocakarı!' dedi*" (Âyet: 28-29); buradaki "*Fe-sakket*", "Hemen parmaklarını topladı ve eliyle kendi alnına vurdu" demektir.

"*Âd'da da (ibret vardır). Hani onların üzerine o kısır rüzgârı göndermiştik, her uğradığı şeyi bırakmıyor, mutlakaa onu kül gibi savuruyordu*" (Âyet: 41-42); buradaki "*er-Ramîm*", Arz'ın bitkisidir; kuruduğu ve ayaklarla basılıp çiğnendiği zamân ufalanır (nihâyet rüzgâr onu savurur yok eder).

"*Biz göğü kuvvetle binâ ettik. Çünkü biz muhakkak ve*

---

571 *Zevr*, tozulup götürmek, savurmak, kırıp ufalamak ma'nâsınadır.
Zâriyât kırıp ufalayan yâhud savuran yâhud toz duman edip götüren kuvvetler demektir. Meselâ toprağı ve diğer şeyleri tozdurup savuran rüzgârlar, volkanları püskürten, mahlûkaatı kırıp dağıtan ve yayıp neşreden melekler ve barut, dinamit gibi sonradan keşfedilmiş ve edilecek şiddetli infilâk, tahrîb, tahrîk edici bütün sebebler bu mefhûmda dâhildir. Beydâvî: "Mahlûkaatı ufalayıp dağıtan sebebler" demekle bu umûmu göstermiştir. Müfessirlerin çoğunun "Riyâh = Rüzgârlar" tefsîriyle yetinmesi, Hz. Alî'den gelen rivâyetten dolayıdır ki, mefhûm ile değil, bir misâl ile tefsîr olmak gerekir. Yoksa mefhûm i'tibâriyle (yânî lugat ma'nâsı i'tibâriyle) "Zürriyet neşreden velûd kadınlar" diye de ma'nâ verilmiştir (*Hakk Dînî*, VI, 4527).

mutlak bir vüs'at ve kudrete mâlikizdir" (Âyet: 47); buradaki *"Le-mûsıûne"*, "Vüs'at sâhibiyiz" ma'nâsınadır. *"Ale'l-mûsı' kadruhu ve ale'l-muktıri kadruhu = Onları, zengin olan kudretince, darda bulunan da kudretince ma'rûf bir fâide ile fâidelendiriniz"* (el-Bakara: 236) âyetinde de *"Mûsı"'* bunun gibidir, yânî "Kuvvetli" ma'nâsınadır [572].

"Yeri de biz döşedik. (Bak biz) ne güzel döşeyicileriz. Herşeyden de iki çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye" (Âyet: 48-49); buradaki *"Zevceyn"*'le, erkek ve dişiyi kasdediyor.

"Dillerinizin ve renklerinizin birbirine uymaması da yine O'nun âyetlerindendir" (er-Rûm: 22)'de olduğu gibi, renklerin ihtilâfı da, tatların tatlı ve ekşi gibi çift olması da böyledir, yânî bunlar da çifttirler. *"O hâlde hepiniz Allah'a kaçın...."* (Âyet: 50); Allah'tan yine Allah'a kaçın (yânî Allah'a ma'siyetten O'na tâate yâhud azâbından rahmetine yâhud ikaabından îmân ve tevhîd ile sevâbına kaçın).

"Ben cinnleri de, insanları da ancak bana kulluk etsinler diye yarattım" (Âyet: 56); yânî "Ben bu iki fırka ehlinden saâdet sâhibi olanları, başka bir maksadla değil, ancak beni birlemeleri için yarattım". Bâzıları da (âyeti umûmîliğe hamlederek): "Allah onları tevhîdi işlemeleri için yarattı da bâzısı (Allah'ın onu muvaffak kılmasıyle) bunu işledi, bâzısı ise (Allah'ın onu yardımsız bırakmasıyle) tevhîdi terketti". Ve bu kelâmda kaderci olan Mu'tezile lehine hiçbir hüccet yoktur [573].

---

572 *Eyd, "Yed"*'in cem'i olabilirse de burada *"Dâvûde ze'l-eydi"* (Sâd: 17)'de olduğu gibi, *"Te'yîd"*'in aslı olan kuvvet ma'nâsına olması zâhirdir. Bu beyân 50. ilâ 56. âyetlerin mazmûnuna limmî bir temhîddir. Nitekim sonunda *"Zu'l-kuvveti'l-metîn"* (Âyet: 58) kavli ile te'yîd olunacaktır... (*Hakk Dîni*, VI, 4542).

573 ***"Ben cinn ve insi ancak bana ibâdet ve kulluk etsinler diye yarattım":*** İşte tezkîr edilmesi lâzım gelen vazîfe budur. Cinn ve ins cinsinin hilkatlerinin hikmeti, Allah'ı tanıyıp O'na ibâdet ve ubûdiyet etmektir. Başka şeylere sarfedilen ömürler, ameller zâyi' edilmiş olur, onun için azâba hakk kazanıcı olur. Bâzıları ***"Li'ya'buduni*** = Li-ya'rufûni" diye bir tefsîr nakletmişlerdir. Bunun ma'nâsı da "Beni ma'bûd tanısınlar" demektir. Bu ise "Benim emirlerimi tutarak bana kulluk ve ibâdet etsinler" demeğe döner. İbâdet ve ubûdiyet ihtiyârî fiillerden

"Artık muhakkak ki o zulmedenler için geçmiş arkadaşlarının hissesi gibi bir husrân nasîbi vardır. Şimdi acele etmesinler" (Âyet: 59); buradaki *"Zenûb"* "Büyük kova"dır.

Mucâhid ise: *"Zenûben"*, "Sebîlen" (yânî "Yol"), *"Sarratin"* (Âyet: 29), "Sayhatin"; *"el-Akîm"*, "Doğurmaz kadın" ma'nâsınadır, dedi.

Ve İbn Abbâs şöyle dedi: *"Zâti'l-hubuk semâya yemîn ederim..."* (Âyet: 7); buradaki *"Hubuk"*, semânın istivâsı, düzgünlüğü ve güzelliğidir [574]. *"Ellezîne hum fî gamratin* (= Ki onlar bir gamre içindedirler)" (Âyet: 11), "Onlar kendi dalâletleri, sapıklıkları içinde uzunluk yarışı yapmaktadırlar" demektir.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle dedi: *"Hepsi de bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler?"* (Âyet: 53), "Hepsi bunun üzerinde anlaştılar, uyuştular mı?" demektir. *"Ki aşırı hareket edenlere hâss olmak üzere Rabb'in nezdinde nişânlanmıştır"* (Âyet: 34); buradaki *"Musevvemeten"*, "Alâmet ve nişân" ma'nâsına olan

---

olarak taleb edilmiş oldukları için, bâzılarından vâki' olmaması, cins için gâye-i kemâl olmasına aykırı olmaz, Allah'ın murâdının tehallüf etmiş olması da lâzım gelmez. Zîrâ bu gibi yerlerde fakîhlerin "el-Hikmetu turââ fi'l-cinsi lâ fi'l-efrâd" dedikleri gibi, hikmet, ferdlerin herbiri i'tibâriyle değil, cins i'tibâriyle düşünülür. Hâsılı bunun ma'nâsı, ibâdet ile mükellef olmak üzere yarattık demektir. Yoksa hepsinin sâlih kullardan olmasını takdîr eyledik, demek değildir. Böyle ibâdet ve ubûdiyetin fâidesi Allah'a âid olmayıp, yine kulların menfâati içindir (*Hakk Dîni*, VI, 4546).

574 *Zâti'l-hubuk* vasfı, bedî' bir ta'bîrdir. Bunun ma'nâsında haylî söz söylenmiştir: *Hubuk, Habîke*'nin de, *Hibâk*'ın da cem'i olabilir. *Tarîka, Turuk; Misâl, Musul* gibi. *Habîke:* Dikkat ve i'tinâ ile sağlam san'atlı dokunmuş, yol yol hâreli güzel kumaşa denir.

Hibâk de, rüzgâr latîf estiği zamân denizde veyâ kumda meydana gelen yol yol kırıntılara denir... Maddenin aslı olan *Habk,* sıkı bağlayıp muhkem kılmak ve kumaşı sıkı, sağlam ve üzerinde san'at eseri görülecek biçimde güzel bir zemîn üzere dokumak ma'nâsına gelir... Çokları hâreli, yollu yollu ma'nâsıyle "Zâti't-tarîk" diye tefsîr etmişlerdir. Bundan bâzıları yıldızların mahrekleri ma'nâsına mahsûs yolları, bâzıları da ilimlere ve ma'rîfetleri götüren Sâni'in vahdet ve kudretine, ilim ve hikmetine delâlet eyleyen ma'kûl yolları anlamışlardır. Fakat İbn Abbâs ve diğerlerinden gelen rivâyete göre de: "Güzel, düzgün hilkatli" diye tefsîr olunmuştur... (*Hakk Dîni*, VI, 4528).

"Sîmâ"dan olup "Muallemeten" (yânî "Alâmetlenmiş, nişânlanmış") demektir.

"*Kutile'l-insânu*" (Abese: 17); **burada "*Kutile'l-harrâsûn*"** (Âyet: 10),

"La'netlendi o koyu yalancılar" ma'nâsınadır [575]**.**

---

575 O kahrolası yalancılar... yânî sırf kendi zann ve tahmînlerine göre atan, fikir nâmına kendi hevâlarını ileri süren yalancılar.

Bâzı nüshalarda kelimelerin tefsîr sıralarında öne geçirme ve geriye bırakma nev'inden farklılıklar meydana gelmiştir.

Buhârî bu sûrenin tefsîrinde hadîs zikretmemiştir.

٥٢ـ سورَةُ والطورِ

52- Ve't-Tûri Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال قَتَادَةُ مَسْطُور مَكْتُوبٍ . وقال مُجَاهِدٌ الطُّورُ الجَبَلُ بالسُّرْيَانِيَّةِ رَقٌّ
مَنْشُور صَحِيفَةٍ والسَّقْفِ المَرْفُوعِ سماءُ: المسْجُورِ المُوقِدِ. وقال الحَسَنُ
تُسْجَرُ حَتَّى يَذْهَبَ ماؤُهَا فَلاَ يَبْقَى فِيهَا قَطْرَةٌ : وقال مُجَاهِدٌ أَلَتْنَاهُمْ نَقَصْنَا.
وقال غَيْرُهُ تَمورُ تَدُورُ. أَحْلاَمُهُمْ العُقُولُ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ البَرُّ اللَّطِيفُ. كِسْفًا
قِطْعًا . المَنُونُ المَوْتُ. وقال غَيْرُهُ يَتَنَازَعُونَ يَتَعَاطَوْنَ*

"And olsun Tûr'a, neşredilmiş kâğıdlar içinde yazılı Kitâb'a, Ma'mûr Ev'e, yükseltilmiş tavana, dolan denize ki, Rabb'inin azâbı hiç şübhesiz vâki'dir (inecektir)" (Âyet: 1-7)

Ve Katâde: *"Kitâbın mestûrin"*, "Kitâbın mektûbin" (yânî "Satır satır yazılmış kitâb") ma'nâsınadır, dedi.

Mucâhid de şöyle demiştir: *"et-Tûr"*, Süryânîce'de "Dağ"dır.

"*Rakkın menşûr*", "Yayılmış deri sahîfe", *"Ve's-Sakfi'l-merfû'"*, "Gökyüzü"dür. *"el-Bahru'l-mescûr"*, "Alevlendirilmiş deniz" demektir.

el-Hasenu'l-Basrî de:

Denizler alevlendirilir, nihâyet suları gider de artık deniz yataklarında bir damla su kalmaz, demiştir [576].

Mucâhid: "*Îmân edip de zürriyyetleri de îmân ile kendilerine tâbi' olanlar; biz onların nesillerini de kendilerine kattık. Kendilerinin amelinden birşey de eksiltmedik. Herkes kazancı mukaabilinde bir rehindir*" (Âyet: 21); buradaki "*Ve mâ eletnâhum*", "Mâ nakasnâhum" (yânî "Eksiltmedik") ma'nâsınadır, dedi.

Mucâhid'den başkası da:

"*O gün gök sallanıp çalkalanır*" (Âyet: 7); buradaki "*Temûru*", "Tedûru" (yânî "Devreder"); "*Ahlâmuhum*" (Âyet: 32), "Akılları" ma'nâsınadır, demiştir.

İbn Abbâs: "*İşte Allah bize lûtfetti. Bizi sam yeli azâbından korudu. Gerçek biz bundan evvel (muvahhid olarak) O'na ibâdet ediyorduk. Şübhesiz ki O, el-Berru'l-Rahîmdir*" (Âyet: 27-28); buradaki "*el-Berr*", "Latîf(= Lûtuflu, sâdık, ihsân edici, keremli)"; "*Eğer gökten bir parça düşer görseler, bu birbiri üstüne yığılmış bir buluttur derler*" (Âyet: 44); buradaki "*Kisfen*", "Kıt'an" (yânî "Parça"); "*Yoksa o bir şâirdir, biz ona, zamânın felâketli hâdiselerini gözetliyoruz mu diyorlar?*" (Âyet: 30); buradaki "*el-Menûn*", "Ölüm" ma'nâsınadır, demiştir [577].

---

576 ***Tûr,*** Mûsâ Peygamber'in Allah kelâmını işittiği dağ; Tûri Sînâ'dır.

Rakk, kâğıd hâline getirilmiş yazı yazılan ince deri demektir.

Menşûr, neşredilmiş; dürülü, kapalı değil; açılmış yayılmış.

Satr: Yazmak, harfleri nizâma koymak; ***Mestûr,*** muntazaman yazılmış demektir. Tûr'dan sonra bu Mestûr Kitâb'ın Tevrât olması akla gelirse de, bu "***Ve'l-Kitâbi'l-Mestûri***" değil, nekre olması, bunun "***... Kıyâmet günü onun için bir kitâb çıkaracağız ki, neşredilmiş olarak kendisine kavuşacak***" (el-İsrâ: 13) buyurulmuş olan amel defteri olması tercîh edilen ma'nâdır. Levhu Mahfûz veyâ yeni bir kitâb olmak i'tibâriyle Kur'ân olması da düşünülmüştür.

Ve'l-Bahri'l-Mescûr: Alevlendirilmiş, kızdırılmış deniz demektir ki, "***Denizler ateşlendiği zamân***" (et-Tekvîr: 6) buyurulduğu üzere, kıyâmet koparken denizler ateş olup kaynatılacaktır... ***Mescûr,*** doldurulmuş, karıştırılmış... ma'-nâlarına da gelir (*Hakk Dîni,* VI, 4551-4552).

577 ***Menûn,*** kesmek ma'nâsına "*Menn*" masdarından mef'ûl isim olarak, ömürleri ve sâireyi kesmesi düşüncesiyle dehr ve zamâna, bir de ölüme denilir ki, pek keskin, kıyak denilmiş gibidir.

Rayb de ıztırâb vermek ma'nâsından olarak "*Raybu'l-menûn*", dehrin ıztırâb veren musîbeti veyâ ölüm felâketi demek olur.

İbn Abbâs'tan başkası da: *"Orada birbirleriyle öyle kadeh çekişirler ki, onda ne bir saçmalama, ne de bir günâha sokma yoktur"* (Âyet: 23); burada *"Yetenâzeûne"*, "(Neş'e ile birbirlerine dolu kadeh) verip alma yarışı yaparlar" ma'nâsınadır, demiştir.

٣٧٤ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مالِكٌ عنْ مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ نَوْفَلٍ عَنْ عُرْوَةَ عنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ أَبِي سَلَمَةَ عنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ شَكَوْتُ إِلَى رسُولِ اللَّهِ ﷺ أنّي أشْتَكِي فقال طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وأنْتِ رَاكِبَةٌ فَطُفْتُ ورسولُ اللّهِ ﷺ يُصَلِّي إلى جَنْبِ البَيْتِ يَقْرَأُ بالطُّورِ وكِتَابٍ مَسْطُورٍ *

374-....... Ümmü Seleme (R) şöyle demiştir: (Hacc sırasında) hasta olduğumu Rasûlullah'a arzettim. Rasûlullah (S) bana: *"İnsanların arkasından deveye binerek tavâf et"* buyurdu. Öylece tavâf ettim. Rasûlullah da Beyt'in yanında namâz kılıyor, ***"Ve't-Tûri ve kitâbin mestûrin..."*** sûresini okuyordu [578].

٣٧٥ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ **حدّثنا** سُفْيَانُ قال **حَدَّثُونِي** عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ مُحَمَّدِ بنِ جُبَيْرِ بنِ مُطْعِمٍ عنْ أبِيهِ رضِي اللّهُ عنهُ قال سَمِعْتُ النبيَّ صلى اللّهُ عليه وسلم يَقْرَأُ فِي المَغْرِبِ بالطُّورِ فلَمَّا بلَغَ هذِهِ الآيَة أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الخَالِقُونَ أَمْ خَلَقُوا السَّمٰوَاتِ والأَرْضَ بَلْ لاَ يُوقِنُونَ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ المُسَيْطِرُونَ كَادَ قَلْبِي أنْ يَطِيرَ. قال سُفْيَانُ فأمَّا أنا فإنما سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ يُحَدِّثُ عنْ مُحَمَّدِ بنِ جُبَيْرِ بنِ مُطْعِمٍ عنْ أبِيهِ سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي المَغْرِبِ بالطُّورِ لَمْ أسْمَعْهُ زادَ الذِي قَالُوا لِي *

375-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Bana

---

578 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Hacc Kitâbı, "Hasta bâbı"nda da geçmişti.

Makaamı İbrâhîm, evvelleri Beyt'e bitişik denilecek derecede yakın idi. Onu Umer ibnu'l-Hattâb (R), mescidin sahnına, şimdiki bulunduğu yere nakletti. Ümmü Seleme'nin Beyt'in yanında kılındığını haber verdiği namâz, Makaamı İbrâhîm'de kıldığı tavâf namâzıdır.

arkadaşlarım ez-Zuhrî'den tahdîs ettiler. O da Muhammed ibn Cubeyr ibn Mut'ım'den; o da babasından. Babası Cubeyr ibn Mut'ım şöyle demiştir: Ben bir akşâm namâzında Peygamber(S)'den Tûr Sûresi'ni okuduğunu işittim. Okurken şu ***"Yoksa onlar bir şeysiz olarak mı yaratıldılar? Yâhud kendilerinin yaratıcıları kendileri midir? Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır onlar iyi bilmiyorlar. Yâhud Allah'ın hazîneleri onların yanında mı? Veyâ onlar hâkim ve gâlib kimseler mi?..."*** (35-37) âyetlerine ulaştığı zamân, kalbim artık uçmağa yaklaştı [579].

Sufyân ibn Uyeyne şöyle dedi: Bana gelince, ben ancak ez-

---

579 Mut'ım ibn Adiyy, pek nufûzlu Kureyş ileri gelenlerindendi. Îmân etmemiş ise de, Peygamber'e insânî muâmele edip himâyesine almıştı. Mut'ım, Bedir'den evvel şirk üzere vefât ettiği hâlde, oğlu Cubeyr sonradan îmân edip Muhâcirler'e katılmıştır. Îmânından çok zaman evvel Bedir'de müslümânların eline düşen esîrleri fidye karşılığında kurtarmak üzere Medîne'ye Kureyş tarafından me'mûr olarak gönderilmişti. Bu husûsta Rasûlullah ile görüştüğünde ***"Senin ihtiyâr baban sağ olup da bu kokmuş herifler için benimle görüşseydi, hepsini birden ona bağışlardım"*** buyurmuştur. Cubeyr, ebedî kurtuluşunun başlangıcıyle ilgili olan bu seferini kendisi şöyle hikâye ediyor:

> Bedir esîrlerini fidye karşılığı kurtarmak için görüşmeye gelmiştim. İkindiden sonra vardım. Yorgun olduğum için mescidde uzanıp yattım. Derken akşâm namâzı ikaame olundu. Rasûlullah'ın ***"Ve't-Tûri ve kitâbın mestûrin"*** sûresini okuduğunu işitince korku içinde kalktım. Mescidden çıkıncaya kadar dinledim. İslâm sevgisinin kalbime ilk girdiği gün, odur.

> Bu hadîste bahsedilen kıssa da işte budur. Cubeyr: İşte bu âyetleri duyduğum zamân kalbim az kalsın uçuyordu, demiştir.

> Cubeyr ibn Mut'ım şiire ve Arab târîhine yakından vâkıftı. Bu âyetlerin, en belîğ bir uslûbla getirilen hüccetleri ihtivâ etmesi ve Mut'ım'in edebî zevki ile bunların ma'nâlarını kavraması, rûhunda uçmak derecesinde te'sîr etmişti. Bu sûrede arka arkaya ondört kerre "Em = Yoksa" edâtı ile inkârî bir istifhâm şeklinde delîller getirilmiştir. Bunlar edebî zevki bulunan herkeste Mut'ım'in duyduğu heyecânı uyandırır...

> Cubeyr ibn Mut'ım'in uyanmasına sebeb olup kendisinde büyük te'sîr ve heyecân meydana getiren ***"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar?..."*** âyeti hakkında şu açıklama da yapılmıştır: Burada bütün aklî ilimlerin esâsı olan bir kaanûna işâret olunuyor ki, şu sûretle ifâde olunur: Yoktan bir şey olmaz, yokluk varlığa illet olamaz. Mevcûd'un illeti ma'dûm olamaz. Hiçbir hâdis, muhdissiz olamaz. Yok, ne kendini ne de başkasını vucûda getiremez... ilh. Tabiî ilimler nâmı verilen ilimlerde dahî esas olan bu kaanûn, eşyânın kendi tabîatleriyle kendiliklerinden vucûde gelivermiş olması gibi bir tabîat fikrini de ibtâl eder. Bâzıları da bundan her hâdisenin bir madde ile mesbûk olması lâzım geleceğini zannetmiştir. Fakat madde bir şeyin vucûdu için kâfî bir illet olmadığı gibi, mutlak vucûd için zarûrî de değildir. Vâcib olan ancak fâil illettir. Bir Hâlık mevcûd olmayınca, hiçbirşey yaradılamaz. İşte aklın en esaslı kaanûnu, Hâlık'ın vucud ve kudretini tanımak iken, o kâfirler kendilerini yaradanı hiçe sayarak öyle îmânsızlıklar ediyorlar... (*Hakk Dîni*, VI, 4561).

Zuhrî'den işitmişimdir ki, o, Muhammed ibn Cubeyr ibn Mut'ım'-den; o da babasından olmak üzere tahdîs ediyordu. Babası Cubeyr ibn Mut'ım: Ben Peygamber'den akşâm namâzında Tûr Sûresi okurken işittim, demiştir. Ben ez-Zuhrî'den bana "Şu âyetlere ulaşınca..." şeklinde söyledikleri kısmı ziyâde ettiğini işitmedim (yânî bu ziyâdeyi bana o arkadaşlarım söylediler).

٥٣ـ سورَةُ والنَّجْمِ
53- Ve'n-Necmi Sûresi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجَاهِدٌ ذُو مِرَّةٍ ذُو قُوَّةٍ : قابَ قَوْسَيْنِ حَيْثُ الوَتَرُ مِنَ القَوْسِ. ضِيزَى عَوْجَاءُ : وأَكْدَي قطَعَ عَطَاءَهُ : رَبُّ الشِّعْرَى هُو مِرْزَمُ الجَوْزَاءِ: الذِى وَفَّى وَفَّى مافرِضَ علَيْهِ : أزِفَتِ الآزِفَةُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ . سَامِدُونَ البَرْطَمَةُ. وقال عِكْرِمَةُ يَتَغَنَّوْنَ بالحِمْيَرِيَّةِ . وقال إبْرَاهِيمُ أفَتُمَارُونَهُ أفَتُجَادِلُونَهُ ومَنْ قَرَأ أفَتَمْرُونَهُ يعْنِي أفَتَجْحَدُونَهُ: ما زَاغَ البَصَرُ بَصَرُ مُحَمَّدٍ ﷺ : وما طَغَى ولا جَاوَزَ مارَأى . فتَمَارَوْا كَذبُوا . .وقال الحَسَنُ إذَا هَوَي غَابَ. وقال ابنُ عَبَّاسٍ أغْنى وأقْنَى أعْطَى فأرْضَى *

Ve Mucâhid şöyle dedi:
"Battığı dem yıldıza and olsun ki [580]***, sâhibiniz sapmadı. Bâtıla da inanmadı. Kendi hevâsından söylemez o. O,***

---

580 *Necm,* birkaç ma'nâya gelir, burada herbirine ihtimâl verilmiştir:

a. Evvelâ bilindiği üzere yıldız demektir.

b. Ağaç mukaabili sâkı olmayan ot, çemen ma'nâsına gelir: ***"Ve'n-necmu ve'ş-şeceru yescudâni"*** (er-Rahmân: 6) gibi.

c. Vakit vakit, ceste ceste, taksît sûretiyle verilen şeyin her kısmına da denir. Kur'ân da yirmiüç senede ceste ceste indiğinden, "Muneccemen indi" denilir ve her defasında inen mikdârına "Bir necm" denilir.

kendisine Allah tarafından ilkaa edilegelen bir vahyden başkası değildir. O'nu müdhiş kuvvetlere mâlik olan öğretti. Ki O, akıl ve re'yinde kâmildir. Hemen doğruldu. O, en yüksek ufukta idi. Sonra (Cebrâîl ona) yaklaştı. Derken sarktı. İki yay kadar, yâhud daha yakın oldu da. Allah'ın kuluna vahyettiğini etti'' (Âyet: 1-10); **buradaki *''Zû mirretin''*, "Bir kuvvet sâhibi"; *''Kaabe kavseyni''*, yaydan, kabzasıýle kiriş mahalli olan yer ma'nâsınadır** [581].

''Erkek sizin de dişi O'nun mu? O takdîrde bu, insâfsızca bir taksîm'' (Âyet: 21-22); **buradaki *''Dîzâ''*, "Avcâu" (yânî "Pek eğri"); *''Şimdi îmândan dönen, maldan biraz verip de gerisini sert kaya gibi elinde tutan adamı gördün mü?''*** (Âyet: 33-34); **buradaki *''Ekdâ''*, "Atâsını kesti, vermedi" ma'nâsınadır** [582].

''Hakîkat şu: Şı'râ yıldızının Rabb'i de O'dur'' (Âyet: 49); **buradaki *''eş-Şı'râ''*, el-Cevzâ yıldızının arkasından doğan yıldızdır** [583].

---

d. Ahid lâmı ayrılmamak şartıyle *en-Necm*, bilhassa Süreyyâ yânî Ülker yıldızına isim olmuştur. Bu sûretle Süreyyâ yıldızının en göze çarpanı ve kamer menzillerinin en meşhûru olmak hasebiyle, burada müfessirlerin bâzıları bununla tefsîr etmişlerdir.

e. Bir de bu sûrede ***''Rabbu'ş-Şı'râ''*** (Âyet: 49)'da geleceği cihetle bâzıları da burada ahid lâmı ile *en-Necm*, Şı'râ yıldızı olduğunu söylemişlerdir. Bu ikisinde hevâ, tulû' ma'nâsına olur.

f. Birçokları da cins lâmı ile mutlak yıldız ma'nâsına hamletmişlerdir... (*Hakk Dîni*, VI, 4569).

581 ***Mırre, Murûr***'un binâî nev'i, öd, akıl, kuvvet, kat, sağlamlık ma'nâlarına gelebileceğine göre ***''Zû mirre''***, müessir ve nâfiz, ödlü yânî ödeğin zıddı olarak kavî rûhlu, akıllı, kuvvetli, sağlam vucûdlu ma'nâlarını ifâde eder...

Kaab da yayın kabzasiyle kiriş mahalli olan iki köşe aralığına denir ki, bir yayda iki kaab bulunur... Hicâz lugatinde ***''Kavs''***, zirâ' ma'nâsına geldiği ve İbn Abbâs'tan burada bu ma'nâya olduğu da söylenmiştir. Buna göre ''Kaabe kavseyn'' iki arşın kadar demek gibi olmuş oluyor. Lâkin burada daha güzel bir ma'nâ nakledilmiştir: İki yayı birbiri üzerine koyarak, ikisinin kaabını birleştirir, sonra ikisini berâber çekip onlarla ok atarlar...

582 ***Kudye,*** kazılmaz katı yer ve yalçın kaya; ***İkdâ'*** da ***Kudye***'ye varmak, kazılmayacak sert kayaya dayanmak ma'nâsınadır ki, bundan cimrilik ve men' ma'nâsına da kullanılmıştır.

583 ***eş-Şı'râ,*** Cevzâ'dan sonra doğan ve ''Şı'râ'l-Yemâniyye'', ''Şı'râ'l-Abûr'' adları verilen parlak bir yıldızdır. Huzâa kabîlesi ona tapardı (*Medârik, Celâleyn*).

Şı'râ, esâsen zikrâ vezninde ''Şuûr'' ma'nâsına masdar olup, semânın birinci kadr yıldızlarından en parlak iki yıldıza isim olmuştur. Birinci kadir yıl-

"Gaybın ilmi O'nun nezdindedir de kendisi mi görüyor? Yoksa Mûsâ'nın ve vazîfesini tastamam îfâ eden İbrâhîm'in sahîfelerinde olanlardan haberdâr mı edilmedi..." (Âyet: 35-37); buradaki *"Ellezî veffâ"*, "Üzerine farz kılınanları tastamam yapan" demektir. *"Yaklaşan yaklaştı"* (Âyet: 57); "Kıyâmet sâati yaklaştı" demektir. *"Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz? Ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz. Siz gâfil ve oyuna düşkünler misiniz?"* (Âyet: 59-61); buradaki *"Sâmidûn"*, "Gınâ ve oyun"dur. İkrime de: Bu Himyer dilinde "Tegannî ediyorlar" ma'nâsınadır, dedi [584].

Ve İbrâhîm en-Nahaî de şöyle demiştir: *"Şimdi siz onun bu görüşüne karşı da kendisiyle mücâdele mi edeceksiniz?"* (Âyet: 12); buradaki *"Efe-tumârûnehu"*, "Efe-tucâdilûnehu(= Onunla mücâdele mi edeceksiniz?)" ma'nâsınadır. *"Efe-temrûnehu"* şeklinde okuyan ise "Efe-techadûnehu(= Onu inkâr mı ediyorsunuz)?" demeyi kasdeder. *"Göz ağmadı, aşmadı da"* (Âyet: 17); Muhammed'in gözü ağmadı; *"Ve mâ tağâ"*, "Ve gördüğü şeyleri teçâvüz etmedi" [585].

---

dızlarından "Şı'râ" nâmıyle iki yıldız vardır. Birine "Şı'râ'l-Yemâniyye" veyâ "Abûr", birine de "Şı'râ'ş-Şâmiyye" veyâ "Gumeysâ" denilir... Şı'râ'l-Yemânî burçların en güzeli olan Cevzâ da denilen sûretin arkasında tâbiî sayılarak "Büyük Köpek"te, Şı'râ'ş-Şâmî de "Küçük Köpek"tedir. Şı'râ'l-Yemânî, semânın en parlak yıldızıdır. Burada *"eş-Şı'râ"* bununla tefsîr olunmuştur. Çünkü mutlak olarak *"eş-Şı'râ"* denilince anlaşılan odur ve en parlak olmakla bilinen o olduğu gibi, Câhiliye'de ona ibâdet de edilmiştir...

Hâsılı Arablar'da Şı'râ'ya ta'zîm ve âlemde onun te'sîrine i'tikaad edenler bulunduğu için burada bilhassa Şı'râ'ya izâfetle *"Rabbu'ş-Şı'râ"* buyurularak, *Şı'râ*'nın rabb değil, merbûb olduğu gösterilip, o i'tikaadları ibtâl edilmiş, *Şı'râ*'ya değil, *Şı'râ*'nin Rabb'ine ibâdet edilmesi lüzûmu anlatılmıştır (*Hakk Dîni,* VI, 4612).

584 ***Sumûd,*** kafa tutmak, kibirlenip somurtmak ve sersem olmak, oynayıp eğlenmek, çalıp oynamak ve tegannî etmek ma'nâlarına gelir. Buna göre burada muhtelif ma'nâlar ifâde eder. Yânî ağlamıyorsunuz da çalıp oynuyor musunuz?...

585 ***"Göz şaşmadı":*** Onu gören Rasûlullah'ın gözü kaymadı, şaşıp da sağa sola bir eğri bakmadı. ***"Ve aşmadı":*** "Görme, haddini tecâvüz edip de yanlış bir görüş de görmedi. Akılların şaşacağı, gözlerin kamaşacağı hayret verici şeyler görmekle berâber ne şaştı, ne de aştı; dikkat ve sıhhatin kemâliyle tesbît edip müşâhade etti. Evvelkisi edebini; ikincisi kuvvetini beyândır. Râzî der ki: Mûsâ'ya olduğu gibi olmadı, zîrâ onda dağ düpedüz olmuş, Mûsâ sa'ka ile yıkılmış ve binâenaleyh nazarı kesilmiş, bayılmıştı. Lâkin Sidre, dağdan kuvvetli idi

"*And olsun ki (Lût) onlara azâb ile yakalayacağımızı da haber vermişti. Fakat onlar bu korkutmaları şübhe ile tekzîb ettiler*" (el-Kamer: 36); bundaki "*Fe-temârav*", "Tekzîb ettiler" ma'nâsınadır [586].
el-Hasenu'l-Basrî: "*Ve'n-necmi izâ hevâ*", "Gayb olduğu dem yıldıza and olsun ki..." ma'nâsınadır, demiştir.
İbn Abbâs da: "*Hakîkat odur (insanları) başkalarına muhtâc olmaktan kurtaran ve sermâye sâhibi kılan*" (Âyet: 48); buradaki "*Ağnâ ve aknâ*", "Verdi ve râzı kıldı" ma'nâsınadır, demiştir.

٣٧٦ــ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا وكِيعٌ عنْ إسْمَاعِيلَ بنِ أبِي خَالِدٍ عنْ عَامِرٍ عنْ مَسْرُوقٍ قال قُلْتُ لِعَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها يا أُمَّتاهْ هَلْ رَأي مُحَمَّدٌ ﷺ رَبَّهُ فقالَتْ لَقَدْ قَفَّ شَعَرِي مِمَّا قُلْتَ أيْنَ أنْتَ مِنْ ثَلاثٍ مَنْ حَدَّثَكَهُنَّ فَقَدْ كَذَبَ مَنْ حَدَّثَكَ أنَّ مُحَمَّدًا ﷺ رَأى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأتْ لا تُدْرِكُهُ الأبصَارُ وهُوَ يُدْرِكُ الأبصارَ وهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ. وما كانَ لِبَشَرٍ أنْ يُكَلِّمَهُ اللّهُ إلاَّ وَحْيًا أوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ومَنْ حَدَّثَكَ أنَّهُ يَعْلَمُ ما فِي غَدٍ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأتْ وما تَدْرِي نَفْسٌ ماذَا تَكسِبُ غَدًا ومَنْ حدَّثَكَ أنَّهُ كَتَمَ فَقَدْ كَذَبَ ثُمَّ قَرَأتْ يَا أيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الآيَةَ ولٰكِنَّهُ رأي جِبْرِيلَ عليْهِ السَّلاَمُ فِي صورَتِهِ مَرَّتَيْنِ*

376-....... Bize Vekî' ibnu'l-Cerrâh, İsmâîl ibn Ebî Hâlid'den; o da Âmir eş-Şa'bî'den tahdîs etti ki, Mesrûk şöyle demiştir: Ben Âişe'ye:

— Ey ana! Muhammed Rabb'ini gördü mü? diye sordum. Âişe dedi ki:

— Bu söylediğin sözden ötürü tüylerim diken diken oldu, ürper-

---

dağ parça parça oldu. Sidre sebât etti, şecere kımıldamadı. Mûsâ bayılıp düştü, fakat Muhammed sarsılmadı (*Hakk Dîni,* VI, 4582).

586 Buradaki "*Fe-temârav*" fiili cemi' şekliyle el-Kamer Sûresi'nin verilen âyetindedir. Şârihler bunun böyle cemî' olarak *Sahîh*'i yazan kimseler tarafından yazılmış olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki bu fiil, müfred olarak bu sûrede de bulunmaktadır: "*Şimdi* (ey insan) ***Rabb'inin ni'metlerinden hangisi hakkında şübhe edersin?***" (Âyet: 55).

dim. Sen şu üç şeyden nerdesin ki, her kim onları sana söylerse muhakkak yalan söylemiştir: Her kim Muhammed, Rabb'ini gördü derse, muhakkak yalan söylemiştir, dedi.

Sonra Âişe (buna delîl getirici olarak) şu âyetleri okudu: ***"Gözler O'nu idrâk etmez ve fakat o, gözleri idrâk eder. O latîftir, habîbdir"*** (el-En'âm: 103); ***"Bununla berâber hiçbir beşer için kaabil değildir ki, Allah ona başka sûrette kelâm söylesin. Ancak vahy ile veyâ bir hicâb arkasından veyâhud bir rasûl gönderip de izniyle ona dilediğini vahyetmesi müstesnâ. Çünkü O, çok yüksek, çok hakîmdir"*** (eş-Şûrâ: 51).

Yine Âişe devâmla:

— Ve her kim sana, yarın ne olacağını bilirim derse, muhakkak yalan söylemiştir, dedi, sonra şunu okudu: ***"Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez"*** (Lukmân: 34).

Yine Âişe devâmla:

— Her kim sana Rasûlullah ketmetti (vahyden gizledi), derse, muhakkak yalan söylemiştir, dedi.

Sonra şu âyeti okudu: ***"Ey Rasûl! Sana Rabb'inden her indirileni teblîğ et; etmezsen O'nun elçiliğini edâ etmiş olmazsın"*** (el-Mâide: 67).

Velâkin Rasûlullah, Cibrîl aleyhi's-selâmı iki kerre kendi sûretinde gördü, dedi[587].

٢٨٤ ـ بَابٌ فَكَانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى حَيْثُ الوَتَرُ مِنَ القَوْسِ

284- BÂB:

"İki yay kadar yâhud daha yakın oldu" (Âyet: 9).

Yaydan, kabzasıyle kiriş yeri kadar oldu.

٣٧٧ ـ حدّثنا أَبو النُّعْمَانِ **حدّثنا** عَبْدُ الوَاحِدِ **حدّثنا** الشَّيْبَانِيُّ قَال سَمِعْتُ زِرًّا عنْ عَبْدِ اللَّهِ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَاأَوْحَى قَال **حدّثنا** ابنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ رَأى جِبْرِيلَ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ *

---

587 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Buhârî bunu burada, bir rivâyetini de Tevhîd Kitâbı'nda; Müslim ise Îmân'da getirmiştir. Müslim'deki rivâyette hadîs daha tafsîlli, hem de Âişe'nin kendi ictihâdı olmak ihtimâliyle mevkûf kalmıyor, Peygamber'e dayandırılmış da oluyor. Bunun için Müslim, o rivâyetin sonunda: Bu daha bütün ve daha uzundur, demiştir: *Müslim Ter.*, I, 239-242.

377-....... Bize eş-Şeybânî tahdîs edip şöyle dedi: Ben, Zirr ibn Hubeyş'ten işittim; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan: ***"İki kavsın kaabı yâhud daha yakın oldu da, bu sûretle Allah'ın kuluna verdiği vahyi verdi"*** (Âyet: 9-10) kavli hakkında Zirr dedi ki: Bize Abdullah ibn Mes'ûd (R): "Peygamber (S) Cibrîl'i gördü, onun altıyüz kanadı vardı" diye tahdîs etti [588].

٢٨٥ـ بابُ قَوْلِهِ فأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ ماأَوْحَى

285- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"Kuluna vahyettiğini vahyetti"*

(Âyet: 10).

٣٧٨ـ حدّثنا طَلْقُ بنُ غَنَّامٍ حدّثنا زَائِدَةُ عنِ الشَّيْبانِيِّ قال سألْتُ زِرًّا عنْ قَوْلِهِ تعالى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ ماأَوْحَى قال أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ مُحَمَّدًا صلى اللَّهُ عليه وسلم رأى جِبْرِيلَ لهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ *

378-....... Bize Zâide ibnu Kudâme el-Kûfî tahdîs etti ki, eş-Şeybânî şöyle demiştir: Ben, Zirr'e Yüce Allah'ın ***"İki kavsın kaabı yâhud daha yakın oldu da Allah'ın kuluna verdiği vahyi verdi"*** kavlini sordum. Zirr:

— Abdullah ibn Mes'ûd bize: Muhammed, Cibrîl'i gördü, onun altıyüz kanadı vardı diye haber verdi, dedi [589].

---

588 Bu ***"Kaabe kavseyn..."*** hakkında daha önce bâzı açıklama verilmiş ve burada daha güzel bir ma'nâ nakledildiği bildirilmişti. Şöyle ki: Arablar, Câhiliye'de bir ittifâk için anlaşacakları zamân iki yay çıkarır, birini diğerinin üzerine koyarak ikisinin kaabını birleştirir, sonra ikisini berâber çekip onlarla bir ok atarlar. Bu, onların herbirinin rızâsı diğerinin rızâsı, gadabı diğerinin gadabı olup hilâfı mümkin olmayacak vechile ahidleştiklerine işâret olurdu. Bu ma'nâda ***Kaab,*** mikdâr ma'nâsına değil, iki kavsin birlik manzarasını gösteren kabza ile kiriş arası demek oluyor. Görülüyor ki, bu ma'nâ hem öbüründen daha ziyâde bir yakınlık tasvîr ediyor, hem de ma'nevî bir kurb'e işâret eyliyor. ***"Ev ednâ"***-daki ***"Ev"*** "Hattâ daha yakın" ma'nâsına bir terakkî ifâde eder. Böyle muhâtabların bakımından terdîd sûretinde anlatılması da ifâdenin temsîlî olduğunu hatırlatmak içindir. Bunun için müfessirler: yakınlığın kemâlini tasvîr eden bu ifâde bitişiklik melekesini temsîl ve uzaklık şübhesini nefy ile Peygamber'in vahyi işitmesini tahkîktir demişlerdir (*Hakk Dîni,* VI, 4576-4577).

589 Bu hadîs de bundan öncekinin başka yoldan gelen bir rivâyetidir.

٢٨٦ــ بابٌ لَقَدْ رأىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الكُبْرَى

286- BÂB:

"And olsun ki o, Rabb'inin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür" (Âyet: 18) [590].

٣٧٩ــ حدّثنا قَبِيصَةُ حدّثنا سُفْيَانُ عنِ الأعْمَشِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عَبْدِ اللهِ رضى اللّهُ عَنْهُ لَقَدْ رَأَيْ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الكُبْرَى قَالَ رأى رَفْرَفًا أخْضَرَ قَدْ سَدَّ الأُفُقَ *

379-....... Bize Sufyân (ibn Saîd), el-A'meş'ten; o da İbrâhîm en-Nahaî'den; o da Alkame'den tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R) ***"And olsun ki, o, Rabb'inin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür"*** âyeti hakkında:

— Peygamber (S) yeşil bir Refref gördü, ufku kapatmıştı, demiştir [591].

٢٨٧ــ بابٌ أفَرَأيْتُمُ اللّاتَ والعُزَّى

287- BÂB:

590 Mîrâcda Rabb'inin rubûbiyeti âyetlerinden, mülk ve melekûtun acîbelerinden kelâmın ifâdesi hudûduna sığmayacak ve ancak müşâhade ile erilebilecek en büyük âyetini veyâ en büyük âyetlerini gördü demek oluyor. Şu hâlde, bu âyetin ne olduğunu îzâha kalkışmak haddimiz olmaz. Görülüyor ki "Rabb'ini gördü" denilmemiş, ***"Rabb'inin âyetlerinden en büyüğünü gördü"*** denilmiştir. Bundan, Zât'ın ru'yetini anlamağa zâhiren hakk görünmez...

Keşşâf sâhibi şöyle cezmeder: Nazmın zâhiri, ekserin dedikleri gibi dunuvv ve tedellînin Peygamber ile Cibrîl arasında olup görülenin Cibrîl aleyhi's-selâm olmasıdır... (*Hakk Dîni,* VI, 4583-4589).

Selef ve halef Rasûlullah'ın mîrâc gecesi Rabb'ini görüp görmediği husûsunda ihtilâf etti. Âişe annemiz bunu inkâr etmiştir. Ebû Hureyre'den ve bir cemâatten de böyle rivâyet edilmiştir. İbn Mes'ûd'dan gelen meşhûr rivâyet de bu şekilde olduğu gibi, hadîsçilerden ve kelâmcılardan bir cemâat dahî buna gitmişlerdir.

Fakat İbn Abbâs'a göre Peygamber'imiz, Allah'ı gözüyle görmüştür. Ebû Zerr ile Ka'b'dan ve Hasen'den de böyle rivâyet edilmiştir. Bâzı âlimler ise: Bu bâbda açık delîl yoktur, burda durmak gerektir... demişlerdir... (*Meâl-i Kerîm,* III, 973).

591 Hadîsin başlığa uygunluğu açıktır. Demek ki görülen âyetler, Cibrîl'den ibâret değildir...

"Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncü olarak da Menâtı Uhrâ'yı?" (Âyet: 19-20) [592].

٣٨٠ـ حدّثنا مُسْلِمٌ حدّثنا أبو الأشْهَبِ حدّثنا أبو الجَوْزَاءِ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضِيَ اللّهُ عنهما فِي قَوْلِهِ اللاّتَ والعُزّى كانَ اللاّتُ رجُلاً يَلُتُّ سَوِيقَ الحَاجِّ *

380-....... Bize Ebû'l-Cevzâ tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R) Yüce Allah'ın *"el-Lât ve'l-Uzzâ"* kavli hakkında:

— el-Lât hacılara su ile sevîk bulamacı karan bir adam idi, demiştir [593].

٣٨١ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ أخْبَرنا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ أخْبَرَنا مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ حُمَيْدِ بنِ عَبْدِ الرَّحْمنِ عنْ أبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنه قال قال رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم مَنْ حَلَفَ فقال فى حَلِفِهِ واللاّتِ والعُزّى فَلْيَقُلْ لاإلٰهَ إلاّ اللّهُ ومَنْ قال لِصَاحِبِهِ تَعَالَ أُقَامِرْكَ فَلْيَتَصَدَّقْ *

381-....... Bize Ma'mer ibn Râşid, ez-Zuhrî'den; o da Humeyd

---

592 Risâleti takrîr ve Allah Taâlâ'nın kuvvet ve kudreti âyetlerinin büyüklüğüyle Tevhîd'e tenbîhten sonra müşriklere ma'bûdlarının hakaareti, akîdelerinin bozukluğu gösteriliyor. Yânî sırf ilâhî vahy olan bu kelâmı ve sâhibinizin gördüğünü duyduktan sonra şimdi siz de söyleyin gördünüz a o Lât'ı, Uzzâ'yı, hem üçüncü ve en geri olan Menât'ı -Lât, Uzzâ, Menât onların taptıkları putlardan idi, onun için Abdullât, Abduluzzâ, Abd Menât diye isimler korlar, "Bismi'llâti ve'l-uzzâ" diye yemînler ederlerdi. Ebû Ubeyde gibi bâzıları bunların taştan putlar olup, Ka'be'nin içinde bulunduklarını söylemiş ise de, başka yerde ayrı ayrı husûsî hâneleri bulunduğu da nakledilmektedir...

593 Bütün bu isimler müennestirler. Taberî der ki: *"Ellât"*, *"Allah"* lafzındandır. Te'nîs tâ'sı eklenmiştir. Müzekkere Amr, müennese Amre, erkeğe Abbâs, dişiye Abbâse denildiği gibi. Müşrikler putlarına Allah'ın isimlerinden isim vererek, *"Allah"* isminden *"Ellât"* ve *"el-Azîz"* isminden *"el-Uzzâ"* demişlerdir.

Lât'in, etrafında toplanılmak ve dolaşılmak ma'nâsıyle *"Leviy"* aslı *"Leviye"* olduğu da söylenmiştir. Aşere kırâatinden Ya'kûb'un Ruveys rivâyetinde tâ'nın şeddesiyle *"Ellâtt"* okunduğuna göre *"el-Lettu"* masdarından türediği de söylenmiştir. *Lett* döğüp ezmek ve bulayıp karmak ma'nâlarınadır. Denilmiştir ki, vaktiyle bir adam yağ ile sevîk karıp yedirir ve yiyenler semirir idi. Sonra o, ma'bûd edinildi. Râzî buna göre *Lât* erkek olmuş oluyor demiş ise de, "Sûret" te'vîliyle yine müennes olmalıdır. Zîrâ âyetin siyâkına göre hep müennestirler. Uzzâ da, belli ki "Eazz"in müennesi olarak "Azîze" demek gibidir... (*Hakk Dîni,* VI, 4590-4593).

ibn Abdirrahmân'dan haber verdi ki Ebû Hüreyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S): *"Kim yemîn eder ve yemîninde 'Lât ve Uzzâ hakkı için' derse* (bunun keffâreti için) ***hemen 'Lâ ilâhe ille'llâh' desin.*** *Ve arkadaşına 'Gel seninle kumar oynayayım' diyen kimse de hemen bir şeyi sadaka versin"* buyurdu [594].

٢٨٨ــ بابٌ ومَنَاةَ الثَّالِثَةَ الأُخْرَى

288- BÂB:
"Ve üçüncü olarak da Menâtı Uhrâ'yı"
(Âyet: 20) [595].

٣٨٢ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيَانُ حدّثنا الزُّهْرِيُّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ
قُلْتُ لِعَائِشَةَ رضى اللّهُ عنها فقالَتْ إنَّمَا كانَ مَنْ أهَلَّ بِمنَاةَ الطَّاغِيَةِ الَّتِي
بالمُشَلَّلِ لا يَطُوفُونَ بَيْنَ الصَّفَا والمَرْوَةِ فأنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى إنَّ الصَّفَا والمَرْوَةَ
مِنْ شَعَائِرِ اللّهِ فَطَافَ رسولُ اللّهِ ﷺ والمُسْلِمُونَ قال سُفْيَانُ مَنَاةُ
بالمُشَلَّلِ مِنْ قُدَيْدٍ * وقال عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ خَالِدٍ عنِ ابنِ شِهَابٍ قال عُرْوَةُ
قَالَتْ عَائِشَةُ نَزَلَتْ فِي الأنْصَارِ كانُوا هُمْ وَغَسَّانُ قَبْلَ أنْ يُسْلِمُوا يُهِلُّونَ لِمنَاةَ
مِثْلَهُ * وقال مَعْمَرٌ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ عنْ عَائِشَةَ كانَ رِجَالٌ مِنَ الأنْصَارِ
مِمَّنْ كانَ يُهِلُّ لِمناة ومَنَاةُ صَنَمٌ بَيْنَ مكّةَ والمَدِينَةِ قالُوا يَا نَبِيَّ اللّهِ كُنَّا لاَ
نَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا والمَرْوَةِ تَعْظِيمًا لِمنَاةَ نَحْوَهُ *

382- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tah-

594 Buhârî bunun bir rivâyetini Nuzûr Kitâbı'nda da getirmişti. Müslim, Îmân ve Nuzûr'da getirmiştir.

595 Burada Menât'tan sonra ***"es-Sâlisete'l-uhrâ"*** diye vasıflama, tehekküm ve tahkîr içindir. ***"el-Uhrâ"*** vasfıyle putların geriliğini ifâde eden bir horlama vardır. Çünkü *Uhrâ,* kullanmada diğer ma'nâsına şâyi' olmuş ise de aslında *"Gerilemek"* ma'nâsına olan *"Taahhur"* masdarından ismi tafdîl olmak i'tibâriyle, yerine göre *"En geri"* ma'nâsına bir tevriye dahî ifâde edebilir. O *"En geri"* olunca, öbürlerinin de geriliği anlaşılmış olur. Bir de Menât, daha evvel dikilmiş en büyük putları iken, Lât ve Uzzâ'dan sonra üçüncü mertebe putlar arasında düşürülmüş olmasına da işâret anlaşılır. Bu sûretle buyuruluyor ki, bu beyândan sonra siz de o taptığınız muhtelif putları ve geriliklerini gördünüz değil mi?... (*Hakk Dîni,* VI, 4594).

dîs etti. Bize ez-Zuhrî tahdîs etti: Ben Urve'den işittim (o şöyle diyordu): Ben Âişe'ye (Safâ ve Merve âyeti hakkında) sordum. O şöyle dedi: (Câhiliye devrinde) el-Muşellel mevkiinde bulunan Menât et-Tâğıye yanında -veyâ ona ibâdet için- ihrâma girenler Safâ ile Merve arasında tavâf etmezlerdi. Yüce Allah *"Şübhe yok ki, Safâ ile Merve Allah'a ibâdet etmeye vesîle olan nişânlardır..."* (el-Bakara: 158) âyetini indirdi. Bunun üzerine Rasûlullah ile müslümânlar berâberce o iki tepe arasında tavâf ettiler.

Râvî Sufyân ibn Uyeyne: Menât putu, deniz tarafında bir dağ olan Kudeyd'den el-Muşellel mevkiinde bulunuyordu, demiştir.

Abdurrahmân ibn Hâlid de İbn Şihâb'dan olmak üzere söyledi ki, o şöyle demiştir: Urve dedi ki: Âişe şöyle dedi: *"İnne's-safâ..."* âyeti (Evs ve Hazrec'den oluşan) Ensâr hakkında inmiştir. Onlar ve Gassân kabîlesi İslâm'a girmelerinden önce Menât için ihrâma girer, telbiye ederlerdi... Bu hadîs de Sufyân ibn Uyeyne'nin hadîsi gibidir.

Ma'mer ibn Râşid de Zuhrî'den; o da Urve'den; o da Âişe'den olmak üzere şu hadîsi söyledi: Ensâr'ın Menât için telbiye edip ihrâma girenlerinden birtakım adamlar -ki Menât Mekke ile Medîne arasında bulunan bir put idi-:

— Ey Allah'ın Peygamberi, bizler Menât'ı ta'zîm etmek maksadıyle Safâ ile Merve arasında tavâf etmiyorduk, dediler... Bu da geçen hadîs tarzındadır [596].

٢٨٩ـ بابٌ فاسْجُدُوا لِلَّهِ واعْبُدُوا

289- BÂB:
"Haydi secdeye kapanın ve kulluk edin" (Âyet: 62).

٦٨٣ـ حدّثني أبو مَعْمَرٍ حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ حدّثنا أيُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضي اللّهُ عَنْهُمَا قال سَجَدَ النبيُّ ﷺ بالنَّجْمِ وسَجَدَ مَعَهُ المُسْلِمُونَ والمُشْرِكُونَ والجِنُّ والإنْسُ * تَابَعَهُ ابنُ طَهْمَانَ عَنْ أيُّوبَ ولَمْ يَذْكُرِ ابنُ عُلَيَّةَ ابنَ عَبَّاسٍ *

---

596 Bu hadîsin daha uzun bir rivâyeti Hacc Kitâbı, "Safâ ile Merve'nin vucûbu bâbı"nda geçmişti. Buradaki son fıkrasının ifâde ettiği şudur: Ensâr, Câhiliye devrinde kendi putları Menât'a ta'zîm için Safâ ile Merve arasında tavâf etmiyorlardı. Çünkü Menât, sa'y yerinde değildi. Sa'y yerinde başkalarına âid olan Isâf ve Nâile putları bulunuyordu (Kastallânî).

383- Bana Ebû Ma'mer tahdîs etti. Bize Abdulvâris tahdîs etti. Bize Eyyûb es-Sahtıyânî, İkrime'den tahdîs etti ki, İbn Abbâs (R): Peygamber (S) en-Necm Sûresi'nde secde etti. Ve O'nunla birlikte müslümânlar, müşrikler, bütün cinn ve ins de secde ettiler, demiştir.

Bu hadîsi Eyyûb'dan rivâyet etmekte İbnu Tahmân, Abdulvâris'e mutâbaat etmiştir. İbnu Uleyye bu hadîsi Eyyûb'dan tahdîsinde İbn Abbâs'ı zikretmemiştir (yânî mürsel olarak sevketmiştir).

٣٨٤ـ حدّثنا نَصْرُ بنُ عَلِيٍّ أخبرَنِي أبُو أحْمَدَ يَعْنِي الزُّبَيْرِيَّ حدّثنا إسْرَائِيلُ عنْ أبِي إسْحَاقَ عنِ الأسْوَدِ بنِ يَزِيدَ عنْ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللّهُ عنه قال أوَّلُ سُورَةٍ أُنْزِلَتْ فِيهَا سَجْدَةٌ وَالنَّجْمِ قال فَسَجَدَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وسَجَدَ مَنْ خَلْفَهُ إلا رجُلاً رَأَيْتُهُ أخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَسَجَدَ عَلَيْهِ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذلِكَ قُتِلَ كافِرًا وهُوَ أُمَيَّةُ بنُ خَلَفٍ *

384-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R): İçinde secde âyeti inen ilk sûre Ve'n-Necmi Sûresi'dir, demiştir.

Yine Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: Rasûlullah (S) bu sûreyi okuduğunda secde etti, O'nunla berâber arkasında bulunan kimseler de secde ettiler. Yalnız bir adam secde etmedi. Ben onu bir avuç toprak alıp da onun üzerine secde ettiğini gördüm. Bu hâdiseden sonra ben o adamı Bedir'de kâfir olarak öldürülmüş gördüm. O, Umeyye ibnu Halef'tir [597].

---

597 Hadîslerin başlığa uygunlukları bellidir. Bunların birer rivâyeti Kur'ân'ın Secdeleri Kitâbı'nda da geçmişti.

Sucûd, lugatte hudû' ve tezellül ile baş eğmektir. Örfte alnı yere yâhud ona bitişik şeye koymaktır ki, namâzın farz olan rükünlerindendir. Tezellülün en büyüğünü ifâde eder. Râğıb'ın *el-Müfredât*'ında beyân edildiğine göre, secde, Allah'a tezellül ve ibâdette kullanılır. İnsanları, hayvanları, cemâdları şâmil olmak üzere iki nevi' sucûd vardır: Birisi ihtiyârîdir. Bu, yalnız insana mahsûstur. İnsan onunla sevâba nâil olur. Bu âyette olduğu gibi. İkincisi teshîrîdir. Bu, insana, hayvana, nebâta âiddir. er-Ra'd Sûresi'nin 15. âyetinde olduğu gibi. Bu sucûd, kendilerinin fâil ve hâkim olan Allah'ın mahlûkları olduğunun sessizce bir nutkudur: en-Nahl: 19. âyet (*Meâl-i Kerîm*, III, 954).

٥٤ــ سورَةُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ

54- "Ikterabeti's-sâatu" (yânî el-Kamer) Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجَاهِدٌ مُسْتَمِرٌّ ذَاهِبٌ : مُزْدَجَرٌ مُتَنَاهٍ وازْدُجِرَ فاسْتُطِيرَ جُنُونًا .
دُسُرٌ أَضْلاَعُ السَّفِينَةِ. لِمَنْ كانَ كُفِرَ يَقُولُ كُفِرَ لَهُ جَزَاءً مِنَ اللّٰهِ. مُحْتَضَرٌ
يَحْضُرُونَ المَاءَ: وقال ابنُ جُبَيْرٍ مُهْطِعِينَ النَّسَلاَنُ الخَبَبُ السِّرَاعُ. وقال غَيْرُهُ
فَتَعَاطَى فَعَاطَهَا بِيَدِهِ فَعَقَرَهَا : المُحْتَظِرِ كَحِظَارٍ مِنَ الشَّجَرِ مُحْتَرِقٍ. ازْدُجِرَ
افْتُعِلَ مِنْ زَجَرْتُ كُفِرَ فَعَلْنَا بِهِ وبِهِمْ مَا فَعَلْنَا جَزَاءً لِمَا صُنِعَ بِنُوحٍ وأَصْحَابِهِ.
مُسْتَقِرٌّ عَذَابٌ حَقٌّ . يُقَالُ الأَشَرُ المَرَحُ والتَّجَبُّرُ *

Mucâhid şöyle demiştir:
"*Sâat yaklaştı. Ay yarıldı. Onlar bir mu'cize görürlerse yüz çevirirler ve müstemirr bir büyüdür derler*" (Âyet: 1-2); **buradaki "*Müstemirr*", "Gidici" (yânî "Gelip geçici") ma'nâsınadır** [598].

---

598 *Müstemirr* kelimesine birkaç ma'nâ verilmiştir: Birisi yeniden yeniye muttariden cârî mütevâlî demektir. Birisi de geçici, yânî gelip geçici demektir ki, Buhârî bu ma'nâyı nakletmiştir. Bu iki ma'nâ da mürûr masdarındandır. Bir de kuvvet ma'nâsına "*Mirre*"den türemiş olarak "Muhkem" demek olduğu Ebû'l-Âliye ve Dahhâk'tan nakledilmiştir...

"And olsun onlara vazgeçirecek nice mühim haberler gelmiştir" (Âyet: 4); buradaki *"Muzdecer"*, "(Zecrde daha ziyâdesi olmayacak) en son derece ve gâyeye ulaşmış sakındırıcı öğüt yâhud acı haber" ma'nâsınadır. *"Uzdıcıra"*, "Da'vetten zorla vazgeçirildi ve deli olarak uçuruldu, kapıldı" demektir. Bu *"Mecnûn dediler ve zorla da'vetten vazgeçirilmişti"* (Âyet: 9) kelâmına işârettir.

"Onu levhalar ve mıhlarla yapılmış gemiye yükledik ki, o, nankörlük edilmiş bulunan o zâta bir mükâfât olmak üzere bizim gözlerimiz önünde akıp gidiyordu" (Âyet: 13-14); buradaki *"Dusur"*, "Geminin kaburgaları"dır. *"Li-men kâne kufira = Nankörlük edilmiş olan kişiye"* -ki Allah: "Ona nankörlük edildi" buyuruyor- Allah tarafından bir mükâfât olmak üzere [599].

"Bir de suyun herhâlde aralarında taksîmli olduğunu kendilerine haber ver. Her su nevbeti, hazır bulunmak iledir" (Âyet: 28); buradaki *"Muhtadar"*, (Devenin gelmediği gün Sâlih'in kavmi) "Suya gelecekler" demektir [600].

Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: *"...O da'vet edenin görülmemiş, tanınmamış birşeye da'vet edeceği gün, gözleri zelîl ve hakîr olarak hepsi de çıvgın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkacaklar, o da'vet ediciye koşarak, kâfir olanlar: Bu çok zorlu bir gün, diyecekler"* (Âyet: 6-8); buradaki *"Muhtıîne"*'nin masdarı olan *"el-Ihta"'*, "en-Neselân" yânî "Boynu uzatarak, dalgalanarak yelmek, sür'atle koşmak" ma'nâsınadır.

---

599 *Levh,* her neden olursa olsun tahta gibi yassı olan şeye denir.
Dusur, Disâr'ın cem'idir. Disâr, eğser yâhud geminin tahtalarını birbirine bağladıkları râbıta, kenet, perçin veyâ halat. "Levhalar ve disârlar sâhibi"nden murâd gemidir. Bir nevi' ta'rîf için sıfat, isim yerine ikaame edilmiştir. Yânî birtakım levhaların birbirine husûsî sûrette kenetlenmesiyle yapılmış olan gemiye bindirdik. O küfredilmiş, kadri bilinmeyip nankörlükle karşılanmış olan zât, yânî Nûh'a mükâfât için -ki onu yalanlayanlar suda boğulurken, o böyle ilâhî korumada korunmuş bulunuyordu.

600 Her şirb huzûr iledir. Fıkıhta şirb içmek, kullanmak ve sulamayı şâmildir. Her şirb, gerek devenin şirbi, gerek halkın şirbi yâhud gerek su içimi, gerek süt içimi demektir.

İbn Cubeyr'den başkası da şöyle demiştir: "*Netîcede arkadaşlarını çağırdılar. O da alacağını aldı ve deveyi kesti*" (Âyet: 29); buradaki "*Fe-teâtâ*", "Fe-âtahâ biyedihi", yânî "Kılıcını eliyle uzanıp aldı da deveyi kesti" demektir.

"*Çünkü biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik de hayvan ağılına konan kuru çalı çırpı ve otlar gibi oluverdiler*" (Âyet: 31); buradaki "*Ke'l-muhtezırı*", "Kırılmış, yanmış ağaçlar gibi" demektir [601]. "*Uzducira*", "Men' ettim" ma'nâsına olan "Zecertu" fiilinden Uftu'ile veznindedir. "*Kufira...*" (Âyet: 14).

"Nankörlük edilmiş bulunan ve nankörlük eden kavmine, Nûh'a ve ashâbına yapılan ezâlara karşılık olmak için biz yaptığımızı yaptık" demektir.

"*And olsun ki, onlara bir sabâh yakalarını hiç bırakmayacak olan bir azâb baskın yaptı*" (Âyet: 38); buradaki "*Azâbun mustakırrun*", "Azâbun hakkun" demektir [602].

"*Şımarık, aşırı yalancı kimmiş; yarın bilecekler*" (Âyet: 26); buradaki "*el-Eşeru*", "el-Merahu ve't-tecebbur" (yânî "Şımarık ve cebredici, zorba" demektir), deniliyor.

٢٩٠ ــ بابٌ وانْشَقَّ القَمَرُ وإنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا

290- BÂB:

"*Sâat yaklaştı, Ay yarıldı. Onlar bir mu'cize görür iseler yüz çevirirler...*" (Âyet: 1-2) [603].

---

601 Derhâl ağılcı çırpısının kırıntıları gibi kırıla kaldılar. -Çoban ağılının etrafına harîm olmak için çekilen çalı çırpının döğülüp çiğnenerek çürümüş olan kırıntıları gibi yâhud çobanın ağılında yaktığı çalı çırpının yanık kırıntıları gibi kırıla kaldılar.

602 Mustakırr azâb: Üzerlerinde kararını bulmuş, def' olunmaz yâhud onları karargâhları olan cehenneme götürünceye kadar devâm eden azâbdır.

603 Ayın ikiye ayrılması Rasûlullah'ın en büyük mu'cizelerindendir. Sahâbîler, tâ-

٣٨٥ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ شُعْبَةَ وسُفْيان عنِ الأَعْمَشِ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ أبِى مَعْمَرٍ عنِ ابنِ مَسْعُودٍ قال انْشَقَّ القَمَرُ علَى عَهْدِ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فِرْقَتَيْنِ فِرْقَةً فَوْقَ الجَبَلِ وفِرْقَةً دُونَهُ فقال رسولُ اللَّهِ ﷺ اشْهَدُوا *

385-....... İbn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Rasûlullah zamânında Ay, iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın üstünde, bir parçası da önünde idi. Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Şâhid olun"* buyurdu.

٣٨٦ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا سُفْيَانُ أخْبَرنا ابنُ أبِى نَجيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ عنْ أبِى مَعْمَرٍ عنْ عَبْدِ اللَّهِ قال انْشَقَّ القَمَرُ ونَحْنُ مَعَ النبىِّ ﷺ فَصارَ فِرْقَتَيْنِ فقال لَنا اشْهَدُوا اشْهَدُوا *

386-....... Yine Abdullah ibn Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber'in berâberinde idik. Ay iki parça oldu. Bunun üzerine Peygamber (S) bize:

— *"Şâhid olun, şâhid olun"* buyurdu.

٣٨٧ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ قال حدّثنى بَكْرٌ عنْ جَعْفَرٍ عنْ عِرَاكِ بنِ مالِكٍ عنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ بنِ مَسْعُودٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما قال انْشَقَّ القَمَرُ فِى زَمَانِ النبىِّ ﷺ *

387-....... İbn Abbâs (R): Peygamber (S) zamânında Ay yarıldı, demiştir.

٣٨٨ــ حدّثنا عَبْدُ اللَّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا يُونُسُ بنُ مُحَمَّد حدّثنا شَيْبَانُ عنْ قَتَادَةَ عنْ أنَسٍ رضى اللَّهُ عنه قال سأَلَ أهْلُ مَكةَ أنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فأرَاهُمُ انْشِقَاقَ القَمَرِ *

---

bîîler ve daha sonrakilerden bilinen müfessirlerin hepsi bunun bu mu'cizeyi haber verdiğinde müttefiktirler. Haber meşhûrdur. Sahâbîlerden bir haylî zevât rivâyet etmişlerdir...

388-....... Bize Şeybân, Katâde'den tahdîs etti ki, Enes ibn Mâlik (R): Mekke ahâlîsi Peygamber'den kendilerine bir mu'cize göstermesini istediler. Peygamber (S) de onlara Ay'ın ayrılmasını gösterdi, demiştir.

٣٨٩ــ حدّثنا مُسَدَّدٌ حدّثنا يَحْيَى عنْ شُعْبَةَ عنْ قَتَادَةَ عنْ أَنَسٍ قال انْشَقَّ القَمَرُ فِرْقَتَيْنِ*

389-....... Buradaki senedde de Enes (R): Ay iki parçaya ayrıldı, demiştir [604].

٢٩١ ــ بابٌ تَجْرِى بأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كانَ كُفِرَ ولَقَدْ تَرَكْناهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ. قال قَتادَةُ أَبْقَى اللّهُ سَفِينَةَ نُوحٍ حَتَّى أَدْرَكَهَا أَوائِلُ هٰذِهِ الأُمَّةِ

291- BÂB:

"Ki nankörlük edilmiş bulunan o zâta bir mükâfât olmak üzere, bizim gözlerimiz önünde akıp gidiyordu. And olsun ki, biz bunu bir âyet olarak bırakmışızdır. O hâlde düşünüp ibret alan var mı?" .

(Âyet: 14-15).

Katâde:

Allah Nûh'un gemisini bıraktı, hattâ bu ümmetin evvelleri onun enkazına ulaştı, demiştir [605].

---

604 Buradaki beş hadîs İbn Mes'ûd, İbn Abbâs ve Enes üzerinde dolaşır. İbn Mes'ûd hadîsinde vak'ada hazır bulunmasını açıkça söylemesi vardır. Çünkü "Biz Peygamber'le berâberdik, bize *'Şâhid olun'* buyurdu" demiştir. Ay'ın yarılması Mekke'de hicretten beş sene kadar önce olduğu için, o târîhte Enes de, İbn Abbâs da henüz doğmamışlardı. Lâkin onlar bu haberi diğer sahâbîlerden rivâyet etmişlerdir... Bu hadîslerin bâzısı Peygamberlik Alâmetleri Kitâbı'nda da geçmişti.

Sahîh olan bu hadîsler Ay'ın ikiye ayrılması mu'cizesini isbât ettiği gibi, Kur'ân'ın şehâdeti de esâsen bu konuda en kuvvetli ve büyük bir delîldir. Bu hâdisenin imkânı husûsunda hiçbir mü'min şekk etmez... Bâzıları "Yarıldı" ma'nâsında olan *"İnşakka"*'nın "Yenşakku yevme'l-kıyâmeti(= Kıyâmet gününde yarılacak)" demek olduğunu ileri sürmüşlerse de, bu doğru değildir... Çünkü mâzîyi geleceğe hamletmek için ya bir karîneye yâhud kuvvetli bir delîle dayanmak lâzımdır. Hâlbuki "Ve in yerev" âyeti de buna mâni' pek kuvvetli bir delîldir (Beydâvî, Râzî, *Celâleyn, Hâzin, Medârik,* Ebu's-suûd). Bu konuda doyurucu bilgiler için muhakkık ve mütefekkir Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır'ın *Hakk Dîni Kur'ân Dili* adlı tefsîrine dönülmelidir: VI, 4621-4638.

605 Katâde'nin bu sözünü Abdurrazzâk senediyle rivâyet etmiştir. Lâkin murâd ay-

٣٩٠ـ حدّثنا حَفْصُ بنُ عُمَرَ حدّثنا شُعْبَةُ عنْ أبِى إسْحاق عنِ الاسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللّهِ قال كانَ النبىُّ ﷺ يَقْرَأُ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ*

390-....... Abdullah ibn Mes'ûd (R): Peygamber (S) ***"Fe-hel min müddekir"*** (şeklinde noktasız dâl harfiyle) okurdu, demiştir.

٢٩٢ـ بابٌ ولَقَدْ يَسَّرْنا القُرْآنَ للذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ
قال مُجاهِدٌ يَسَّرْنا هَوَّنَّا قِراءَتَهُ

292- BÂB:
"And olsun ki biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırmışızdır. O hâlde düşünen var mı?"
(Âyet: 17).

Mucâhid: *"Yessernâ"*, "Biz onun okunmasını kolaylaştırdık" ma'nâsınadır, demiştir [606].

٣٩١ـ حدّثنا مُسَدَّدٌ عنْ يَحْيَى عنْ شُعْبَةَ عنْ أبِى إسْحَاقَ عَنِ الأَسْوَدِ عنْ عَبْدِ اللّهِ رضى اللّهُ عنهُ عنِ النبىِّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم أنَّهُ كانَ يَقْرَأ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *

---

nen o geminin kalmış olması değil, mutlak olarak gemi cinsinin onu hatırlatacak bir muhtıra olduğunu söylemek olması daha ziyâde düşünülür. Çünkü bunda ibret ve tezekkür sâhası daha geniş, daha umûmî ve binâenaleyh şu ***"Düşünen var mı?"*** itâbının fâidesi daha bâriz olur.

Muddekir, aslı ***Zikir***'den iftiâl bâbından ***"Mutezekkir"***dir. ***"Muzdecer"***de olduğu gibi tâ, dâl'e kalb olunmuş, sonra zâl, dâl'e girdirilmiştir. ***"Mutezekkir"*** gibi ***"Düşünen"*** demektir.

606 Hakîkaten yeryüzünde tamâmı ezberden açık olarak okunan Kur'ân'dan başka bir kitâb yoktur. İş bu ***"Ve le-kad yessernâ"*** âyeti bu sûrenin bir tercî' âyetidir ki, her kıssanın akabinde ***"And olsun ki onlara*** (küfrden) ***vazgeçirecek nice mühim haberler gelmiştir"*** (Âyet: 4) mazmûnunu hatırlatmak için tekrâr edilmiş ve bu sûretle her birinin müstakil olarak o vazgeçme ve iddihâr yânî ibret almayı îcâb ettiği anlatılmıştır.

Bâblar altında hadîsler aynı hadîsin ayrı yollardan gelen rivâyetleridir. Buhârî'nin bunları burada getirmesinin sebebi, seleften bâzısının bu kelimeyi noktalı zâl ile "Müzzekir" şeklinde okumuş olmasıdır. Bu da Katâde'den nakledilmiştir (Aynî).

391- Bize Müsedded, Yahyâ'dan; o da Şu'be'den; o da Ebû İshâk'tan; o da el-Esved'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd(R)'dan: Peygamber(S)'in ''*Fe-hel min muddekir*'' şeklinde okur olduğunu tahdîs etti.

٢٩٣ــ بابٌ أعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ فكَيْفَ كانَ عَذَابِى ونُذُرِ

293- BÂB:

''*(Öyle bir fırtına ki) insanları, sanki onlar köklerinden sökülmüş hurma kütükleri imiş gibi tâ temelinden koparıyordu. İşte benim azâbım ve tehdîdlerim nice imiş*'' (Âyet: 20-21) [607].

٣٩٢ــ حدّثنا أبو نُعَيْمٍ حدّثنا زُهَيْرٌ عنْ أبى إسْحَاقَ أنّهُ سَمِعَ رجُلاً سأَلَ الأسْوَدَ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ أوْ مُذَّكِرٍ فقال سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَقْرَؤُهَا فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ دَالاً قال وسَمِعْتُ النبىَّ ﷺ يَقْرَؤُهَا فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ دَالاً *

392- Bize Ebû Nuaym tahdîs etti. Bize Zuheyr, Ebû İshâk'tan tahdîs etti. O da el-Esved'e ''*Min muddekir*'' mi yâhud ''Min muzzekir'' mi? diye soran bir adamdan işitmiştir. el-Esved o adama şöyle cevâb vermiştir: Ben Abdullah ibn Mes'ûd'dan bunu dâl harfi olarak ''*Fe-hel min muddekir*'' şeklinde okurken işittim. İbn Mes'ûd: Ben de Peygamber(S)'den bunu dâl harfi olarak ''*Fe-hel min muddekir*'' şeklinde okurken işittim, dedi.

٢٩٤ــ بابٌ فكانُوا كَهَشِيمِ المُحْتَظِرِ ولَقَدْ يَسَّرْنَا القُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ

294- BÂB:

---

607 Burada haber verilen azâb Hûd Peygamber'in kavmi olan Âd üzerine gelmiştir. Âd, iri bedenli bir kavim oldukları için başları kopup kopup devrildikçe, bu benzetmeyi doğrulayan birşey oluyorlardı.

Bu âyetlerden önceki iki âyet şöyledir: ''***Âd, tekzîb etti. İşte benim azâbım ve tehdîdlerim nice imiş. Çünkü biz uğursuz sürekli bir günde onların üstüne çok gürültülü bir fırtına gönderdik***'' (Âyet: 18-19).

"Çünkü biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik de onlar, hayvan ağılına konan kuru çalı çırpı ve otlar gibi oluverdiler. And olsun ki, biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırmışızdır. O hâlde düşünen var mı?"
(Âyet: 31-32) 608.

٣٩٣ـ حدّثنا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا أَبِى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِىَ اللَّهُ عنهُ عَنِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم قَرَأَ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ الآيَةَ *

393-....... Bize babam (Usmân el-Ezdî el-Mervezî), Şu'be'den; o da Ebû İshâk'tan; o da el-Esved'den; o da Abdullah ibn Mes'ûd(R)'dan haber verdi ki, Peygamber (S) bu âyeti ***"Fe-hel min muddekir"*** şeklinde okumuştur.

٢٩٥ـ بابٌ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقِرٌّ فَذُوقُوا عَذَابِى وَنُذُرِ

295- BÂB:

"And olsun ki, onlara bir sabâh, (yakalarını) aslâ bırakmayacak olan bir azâb baskın yaptı. İşte tadın benim azâbımı ve tehdîdlerimi!"
(Âyet: 38-39).

٣٩٤ـ حدّثنا مُحَمَّدٌ **حدّثنا** غُنْدَرٌ **حدّثنا** شُعْبَةُ عَنْ أَبِى إِسْحَاقَ عَنِ الأَسْوَدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم أَنَّهُ قَرَأَ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ*

394-....... Bize Şu'be, Ebû İshâk'tan; o da el-Esved'den; o da

---

608 Bu âzab da Sâlih Peygamber'in kavmi üzerinde cereyân etmiştir. Onlar çoban ağılının etrafına harîm olmak için çekilen çalı çırpının döğülüp çiğnenerek çürümüş olan kırıntıları gibi yâhud çobanın ağılında yaktığı çalı çırpının yanık kırıntıları gibi kırılakaldılar. Bu benzetmenin içinde de düşünülecek ma'nâlar vardır. Düşünüp de ibret alacak ve ona göre hareket edecek olan nerede?

Bâb altındaki hadîs de aynı hadîsin başka yollardan gelen rivâyetidir. Bu tekrârlar temel olarak düşünmenin, tefekkür etmenin, ders almanın ehemmiyetini vurgulamaktadır.

Abdullah'tan; o da Peygamber(S)'den olmak üzere, O'nun *"Fe-hel min muddekir"* şeklinde okuduğunu tahdîs etmiştir.

٢٩٦ـ بابٌ وَلَقَدْ أهْلَكْنَا أشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ

296- BÂB:

"And olsun ki, biz sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir. Öyleyken düşünen var mı?"

(Âyet: 51).

٣٩٥ـ حدّثنا يَحْيَى حدّثنا وكِيعٌ عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبِى إسْحَاقَ عنِ الأسْوَدِ بنِ يَزِيدَ عنْ عَبْدِ اللّهِ قال قَرَأتُ علَى النبىِّ ﷺ فَهَلْ منْ مُذَّكِرٍ فقال النبىُّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *

395-....... Bize Vekî' er-Ruvâsî, İsrâîl ibn Yûnus'tan; o da Ebû İshâk'tan; o da el-Esved ibn Yezîd'den olmak üzere tahdîs etti ki, Abdullah ibn Mes'ûd (R): Ben Peygamber'in huzûrunda *"Fe-hel min muzzekir"* şeklinde zâl ile okudum da Peygamber (S): *"Fe-hel min muddekir"* şeklinde dâl ile söyledi, demiştir [609].

٢٩٧ـ بابٌ قَوْلُهُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ ويُوَلُّونَ الدُّبُرَ

297- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır" (Âyet: 45) [610].

---

609 Bu da zikredilen hadîsin başka tarîkten rivâyetidir.

İyi bil ki, Buhârî bu hadîsi altı bâb başlığı altında altı tarîkten getirmiştir. Buhârî'nin maksadı bu kelimenin sûre içinde geldiği yerlerde dâl harfiyle okunmuş olmasını göstermek olabilir. Bunun bir fâidesi de *"Biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık, düşünen var mı?"* âyetiyle, düşünme'ye yapılan bu teşvîki işittiklerinde geçmiş ümmetlerden her bir ümmetin haberini işitme sırasında kendilerinde bir idrâk, bir öğüt alma bulup da uyanmalarıdır... (Aynî).

610 Bu ve bundan önceki âyet müşrikleri korkutma hakkındadır. Onlar *"Biz intikaam almaya muktedir bir cemiyetiz"*, bize kasdedilmez iddiâsında bulunuyorlardı Allah va'dini gerçekleştirdi de Bedir'de onları bozdu. Mekkî sûredeki bu va'd, Medîne'de, Bedir'de gerçekleşti. Bu âyetin Bedir için bir mu'cize olduğu anlaşıldı. Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır.

٣٩٦ــ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ اللّهِ بنِ حَوْشَبٍ حدّثنا عَبْدُ الوَهَّابِ حدّثنا خَالِدٌ عنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابنِ عَبَّاسٍ وحدّثى مُحَمَّدٌ حدّثنا عَفَّانُ ابنُ مُسْلِمٍ عنْ وُهَيْبٍ حدّثنا خَالِدٌ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضىَ اللّهُ عَنهُمَا أنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عَلَيْهِ وسَلم قال وهُوَ فِى قُبَّةٍ يَوْمَ بَدْرٍ اللّهُمَّ إنِّى أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ ووَعْدَكَ اللّهُمَّ إنْ تَشَأْ لا تُعْبَدْ بَعْدَ اليَوْمِ فأخَذَ أبو بَكْرٍ بِيَدِهِ فقال حَسْبُكَ يا رسولَ اللّهِ ألحَحْتَ علَى رَبِّكَ وهْوَ يَثِبُ فى الدِّرْعِ فَخَرَج وهْوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الجَمْعُ ويُوَلُّونَ الدُّبُرَ *

396-....... Buradaki iki tarîk râvîleri, İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'tan olmak üzere tahdîs ettiler ki, Rasûlullah (S) Bedir günü küçük, yuvarlak bir çadır içinde şöyle duâ etmiştir:

— *"Allah'ım! Ben Sen'den ahdini ve va'dini* (yerine getirmeni) *isterim. Allah'ım! Eğer* (mü'minlerin helâkini) *diliyorsan, bu günden sonra ibâdet edilmeyecek!"*

Bu sırada Ebû Bekr, Peygamber'in elini tuttu da:

— Yâ Rasûlallah, yeter! Rabb'ine karşı duâda ısrâr ettin, dedi.

Bu esnâda Rasûlullah bir zırh içinde ayakta duruyordu. ***"Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklar"*** âyetini okuyarak çadırdan dışarı çıktı.

٢٩٨ــ بابٌ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ والسَّاعَةُ أدْهَى وأمَرُّ يَعْنِى مِنْ المَرَارَةِ

298- BÂB:

"Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl azâbın vakti, o sâattir. O sâatin azâbı daha belâlı ve daha acıdır"

(Âyet: 46)

Yânî bu "*Emerru*", "Murûr"dan değil de "Merâre"den("Acılık" masdarından)dir.

٣٩٧ــ حدّثنا إبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى حدّثنا هِشَامُ بنُ يُوسُفَ أنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أخْبَرَهُمْ قال أخْبَرَنِى يُوسُفُ بنُ ماهَكٍ قال إنِّى عِنْدَ عَائِشَةَ أُمِّ المُؤْمِنِينَ

قَالَتْ لَقَدْ أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ بِمَكَّةَ وَإِنِّي لَجَارِيَةٌ أَلْعَبُ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ»

397-....... İbn Cureyc talebelerine haber verip şöyle demiştir: Bana Yûsuf ibnu Mâhek haber verip şöyle dedi: Ben mü'minlerin anası olan Âişe'nin yanında idim, şöyle dedi:

— Yemîn olsun ki, Muhammed(S)'in üzerine Mekke'de iken "*Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl azâbın vakti, o sâattir. O sâatin azâbı daha belâlı ve daha acıdır*" âyeti indirilmiştir. Ben o sırada oyun oynayan bir kızdım[611].

٣٩٨ـ حدّثني إسْحاقُ حدّثنا خالِدٌ عنْ خالِدٍ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عبَّاسٍ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ قال وهْوَ فِي قُبَّةٍ لَهُ يَوْمَ بَدْرٍ أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ اليَوْمِ أبدًا فأخذَ أبو بَكْرٍ بِيَدِهِ وقال حَسْبُكَ يارسولَ اللَّهِ فَقَدْ أَلْحَحْتَ عَلَى رَبِّكَ وهْوَ فِي الدِّرْعِ فَخَرَجَ وهْوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ والسَّاعَةُ أَدْهَى وأَمَرُّ»

398-....... Bize Hâlid ibn Abdillah et-Tahhân, Hâlid ibn Mıhrân el-Hazzâ'dan; o da İkrime'den; o da İbn Abbâs(R)'tan tahdîs etti ki, Peygamber (S) Bedir gününde kendisine âid olan yuvarlak bir çadır içinde iken:

— *"Ya Rabb! Sen'den ahdini ve va'dini* (gerçekleştirmeni) *istiyorum. Yâ Allah! Eğer istedinse bu günden sonra ebeden ibâdet edilmez!"* dedi.

Ebû Bekr, Peygamber'in elini tuttu da:

— Yâ Rasûlallah, bu dileğin Sana yeter. Sen Rabb'ine karşı duâda ısrâr ettin, dedi.

Rasûlullah zırh içinde idi. Bu sözlerin akabinde "***Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır. Daha doğ-***

---

611 Hadîsin başlığa uygunluğu Mekke'de inen bu âyetin Bedir'de gerçekleşmesi yönündendir. Buhârî bu hadîsi burada kısaltılmış olarak zikretti. Bu, Kur'ân'ın Fazîletleri Kitâbı'nda "Kur'ân'ın te'lîfi bâbı"nda uzunca bir metinle gelecektir.

rusu onlara va'd olunan asıl azâbın vakti, o sâattir. O sâat daha belâlı ve daha acıdır " âyetlerini söyleyerek çadırdan dışarı çıktı [612].

612 Bu hadîsin bir rivâyeti bundan önceki bâbda geçmişti. Bu da Kur'ân'ın Fazîletleri Kitâbı'nda gelecektir.

Bu âyet, Peygamberlik delîllerindendir. Çünkü Mekke'de indiği hâlde, hicretten sonra vukû'a gelen Bedir muhârebesinde gerçekleşmiştir. Umer dedi ki: Bu âyet inince, hükmünün ne zamân ve nerede gerçekleşeceğini bilmiyordum. Rasûlullah (S) Bedir günü zırhını giyip de bu âyeti okuduğu zamân, bunun hakîkatine vâkıf oldum. (Beydâvî, *Medârik*).

٥٥ــ سورَة الرَّحْمٰنِ
55- er-Rahmân Sûresi

بِسْــــــمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ بِحُسْبانٍ كَحُسْبانِ الرَّحى : وقال غَيْرُهُ وأَقِيمُوا الوَزْنَ يُرِيدُ لِسانَ المِيزانِ : والعَصْفُ بَقْلُ الزرْعِ إِذَا قُطِعَ مِنْهُ شَيْءٌ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَ فَذٰلِكَ العَصْفُ والرَّيْحانُ رِزْقُهُ والحَبُّ الَّذِي يُؤْكَلُ مِنْهُ والرَّيْحانُ في كَلامِ العَرَبِ الرِّزْقُ : وقال بَعْضُهُمْ والعَصْفُ يُرِيدُ المَأْكُولَ مِنَ الحَبِّ والرَّيحانُ النَّضِيجُ الذِي لَمْ يُؤْكَلْ : وقال غَيْرُهُ العَصْفُ ورَقُ الحِنْطَة : وقال الضَّحَّاكُ العَصْفُ التِّبْنُ : وقال أَبُو مالِكٍ العَصْفُ أَوَّلُ مايَنْبُتُ تُسَمِّيهِ النَّبطُ هَبورًا : وقال مُجاهِدٌ العَصْفُ ورَقُ الحِنْطَةِ الرَّيحانُ الرِّزْقُ . والمَارِجُ اللَّهَبُ الأَصْفَرُ والأَخْضَرُ الَّذِى يعْلُو النَّارَ إِذَا أُوقِدَتْ . وقال بعْضُهُمْ عنْ مُجاهِدٍ كالفَخَّارِ كَما يُصْنَعُ الفَخَّارُ. الشُّوَاظُ لَهَبٌ مِنْ نارٍ . رَبُّ المَشْرِقَيْنِ لِلشمْسِ فى الشِّتاءِ مَشْرِقٌ ومَشْرِقٌ فى الصَّيْفِ : ورَبُّ المَغْرِ بَيْنِ مَغْرِبُها في الشِّتاءِ والصَّيْفِ :لا يَبْغِيانِ لا يَخْتَلِطانِ . المُنْشَآتُ مارُفِعَ قِلْعُهُ مِنَ السفُنِ فأَمَّا مالَمْ يُرفَعْ قَلْعُهُ فَلَيْسَ بِمُنْشَأَةٍ . وقال مجَاهِدٌ . ونَحاسٍ النُّحاس الصُّفْرُ . يُصَبُّ على رُؤُسِهِمْ يُعَذَّبُونَ بِهِ : خافَ مَقامَ رَبِّهِ يَهُمُّ بالمَعْصِيَةِ فيَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وجَلَّ فيَتْرُكُها : الشُّوَاظُ لَهَبٌ منْ نارٍ.

مُدْهامَّتانِ سَوْدَاوَانِ منَ الرِّيِّ : صَلْصالٍ طِينٌ خُلِطَ بِرَمْلٍ فصَلْصَلَ كما يُصَلْصِلُ الفَخَّارُ ويُقالُ مُنْتِنٌ يُرِيدونَ بِهِ صَلَّ يُقالُ صَلْصالٌ كما يُقالُ صَرَّ البابُ عِنْدَ الإغلاقِ وصَرْصَرَ مِثْلُ كَبْكَبْتُهُ يَعْنِي كَبَبْتُهُ : فاكِهَةٌ ونخْلٌ ورُمَّانٌ : وقال بعْضُهُم ليْسَ الرُّمَّانُ والنَّخْلُ بالفَاكِهَةِ وأمَّا العَرَبُ فإنَّها تَعُدُّها فاكِهَةً كَقَوْلِهِ عَزَّ وجَلَّ حافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلاةِ الوُسْطَى فأمَرَهُمْ بالمُحافَظَةِ عَلى كُلِّ الصَّلَوَاتِ ثُمَّ أعادَ العَصْرَ تَشْدِيدًا لَهَا كما أُعِيدَ النَّخْلُ والرُّمَّانُ ومِثْلُها ألَمْ تَرَ أنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لهُ منْ فِي السَّمٰوَاتِ ومَنْ فى الأرْضِ ثُمَّ قال وكَثِيرٌ منَ النَّاسِ وكَثِيرٌ حقَّ علَيْهِ العَذَابُ وقَدْ ذَكَرَهُمْ فى أوَّلِ قوْلِهِ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ ومَنْ فى الأرْضِ : وقال غيْرُهُ أفْنانٍ أغْصانٍ . وجَنَى الجَنَّتَيْنِ دَانٍ ما يُجْتَنَى قَرِيبٌ . وقال الحَسَنُ فَبِأيِّ آلاءِ نِعَمِهِ . وقال قَتادَةُ رَبِّكُما يَعْنِي الجِنَّ والإنْسَ . وقال أبُو الدَّرْدَاءِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شأنٍ يغْفِرُ ذَنْبًا ويَكْشِفُ كَرْبًا ويَرْفَعُ قَوْمًا ويَضَعُ آخَرِينَ وقال ابْنُ عَبَّاسٍ . بَرْزَخٌ حاجِزٌ . الأنامُ الخَلْقُ نَضَّاخَتانِ فَيَّاضَتانِ. ذوالجَلالِ ذُو العَظَمَةِ . وقال غيْرُهُ مارِجٌ خالِصٌ منَ النَّارِ يُقَالُ مَرَجَ الأمِيرُ رَعِيَّتَهُ إذَا خَلاَّهُمْ يَعْدُو بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ .مَرَجَ أمْرُ النَّاسِ مَرِيجٍ مُلْتَبِسٌ مَرَجَ اخْتَلَطَ . البَحْرَانِ مِنْ مَرَجْتَ دَابَّتَكَ تَرَكْتَها . سَنَفْرُغُ لكُمْ سَنُحاسِبُكُمْ لايَشْغَلُهُ شَيْءٌ عَنْ شَيْءٍ وهْوَ مَعْرُوفٌ فِي كَلاَمِ العَرَبِ يُقالُ لأتَفَرَّغَنَّ لَكَ وما بِهِ شُغْلٌ يَقُول لآخُذَنَّكَ عَلى غِرَّتِكَ *

Mucâhid:
"er-Rahmân. Öğretti Kur'ân'ı. Yarattı insânı. Belletti ona o güzel beyânı. Güneş ve Ay hesâblı" (Âyet: 1-5) [613];

613 Zemahşerî der ki: Azîz ve Yüce olan Allah bu sûrede ni'metlerini saydı. Ni'met nevi'leri ve sınıflarından da ilk evvel ayağı en ileride olanı öne geçirdi ki, o, dîn ni'metidir. Dîn ni'metleri içinden de evvelâ mertebesi en yüksek olanı takdîm buyurdu ki, o da Kur'ân'ı in'âmı, indirmesi ve ta'lîmidir. Çünkü Kur'ân, ilâhî vahyin rütbece en büyüğü, menzilece en yükseği, dînin bâblarında te'sîri i'tibâriyle en güzelidir. O bütün semâvî kitâbların yücesi (yükseği), mısdakı, mi'yârıdır. İnsanı yaradışının zikrini onun zikrinden sonraya bıraktı ve onu, onun arkasından getirdi ki, onu yaradışı sırf dîn ve ilim dolayısıyle olduğu bilinsin. Çünkü maksad, ilmen mukaddemdir. Sonra da insanın insanlığını temeyyüz et-

buradaki *"Bi-husbânin"*, "Değirmen taşının mihveri" demek olan "Husbân" gibidir, yânî onun veznindedir, dedi [614].

Mucâhid'den başkası da şöyle demiştir: *"Mîzânı koydu. Tartıda haksızlık etmeyin. Terâzîyi adâletle doğrultun, tartılanı eksik yapmayın diye"* (Âyet: 6-9); buradaki *"Terâzîyi adâletle doğrultun"* kelâmıyle Yüce Allah terâzînin dilinin dosdoğru tutulmasını kasdediyor [615].

"Samanlı dâneler, hoş kokulu nebâtlar vardır" (Âyet: 12); buradaki *"el-Asfu"*, ekinin yeşili, tâzesidir. Ekine ulaşmadan evvel tâzesinden birşey kesildiği zamân, işte bu *"Asf"*'tır. *"Reyhân"*, ekinin rızkıdır. *"el-Habbu"*, ekinden yenilecek olan dânelerdir. *"Reyhân"*, Arab kelâmında "Rızk"tır. Bâzısı da (yânî el-Ferrâ): *"el-Asf"*, hubûbâttan yenilen nevi'leri kasdediyor; *"er-Reyhân"*, yenilmeyen olgun nevi'dir, demiştir.

Başkası da (yânî Ebû Ubeyde): *"el-Asf"*, buğday yaprağıdır, demiştir. Ebû Mâlik de: *"el-Asf"*, yerden biten bitkinin ilk filizleridir, Nabatlı çiftçiler ona "Hebûr" ismi verirler, demiştir.

Mucâhid de şöyle demiştir: *"el-Asf"*, buğdayın yaprağı, *"er-Reyhân"*, "Rızk"tır. *"O insanı bardak gibi kupkuru bir balçıktan yarattı. Cânnı da yalın bir ateşten yarattı"* (Âyet: 14-15); buradaki

---

tiren, içindekini vicdânındakini güzel bir sûrette ortaya koymak ve teblîğ etmek olan beyân, yânî ilim ve ta'lîmin en büyük sebeblerinden biri olan lisân ni'metini zikretti.

614 *Husbân,* hâ'nın dammı ile *"Hisâb* (Hesâb)" ma'nâsına ve *"Hisâb"*'ın cem'i *"Hisâblar"* ma'nâsına gelir. Bir de değirmen taşının mihverine *"Husbânu'r-rahâ"* denir. *"Husbân"*, *"Hesâb etmek"* ma'nâsına masdar olur; *Gufrân, Küfrân, Ruchân, Nuksân, Burhân* gibi.

615 *Reyhân,* güzel râyihalı ve revhâniyetli demek olup, bizim de "Reyhân" dediğimiz nebât gibi, koklanan güzel kokulu otların hepsine denilir. Bununla berâber burada İbn Abbâs'tan rızk ma'nâsına olduğu da nakledilmiştir... Rızkın râhat bahşetmesi veyâhud ekmek kokusu, bilhassa acıkmış olanlar için her kokudan güzel olması münâsebet vechi olmak gerekir. Bu sûretle murâd *Keşşâf*'ın dediği gibi, habbın asfına mukaabil lübbü demek olur (*Hakk Dîni,* 4667).

"el-Mâric", ateş yakıldığı zamân ateşin üzerine yükselmekte olan sarı ve yeşil alevdir. Bâzıları da Mucâhid'den olmak üzere şöyle demiştir: *"Min salsâlin ke'l-fahhâr"*, "Pişirilmiş toprak kabın yapılması gibi" demektir[616]. *"Üzerlerine ateşten bir yalınla bir duman salıverilecek"* (Âyet: 35); buradaki *"eş-Şuvâz"*, ateşten bir alevdir.

"O hem iki doğunun Rabb'i, hem iki batının Rabb'idir" (Âyet: 17): Güneşin kış mevsiminde bir doğuş yeri, yaz mevsiminde bir doğuş yeri vardır. *"İki batının Rabb'i"* de yine güneşin kıştaki ve yazdaki batış yerleridir.

"İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Böyle iken) aralarında birbirine tecâvüz etmeye mâni' bir perde vardır" (Âyet: 20); buradaki *"Lâ yebğıyânı*(= Birbirine tecâvüz etmezler)", "Birbirine karışmazlar" demektir.

"Denizde uzun dağlar gibi yükselen gemiler de O'nun" (Âyet: 24); buradaki *"el-Munşeât"*, gemilerden yelkenleri yükseltilmiş olandır. Ammâ yelkeni yükseltilmemiş olanına gelince, o *"Munşeât"* değildir[617].

Mucâhid şöyle demiştir: *"Üzerinize ateşten bir yalınla bir duman salıverilecek. Öyle ki birbirinizi kurtaramayacak, yardımlaşamayacaksınız"* (Âyet: 35); buradaki *"Nuhâs"*, "Bakır"dır, (yânî eritilmiş bakır) onların başları üzerine dökülür, onlar bununla azâb olunurlar[618].

---

616 ***Salsâl,*** tıngırtıngır ses veren kuru çamur; ***Fahhâr,*** iyi pişmiş saksı. Yânî fağfûr gibi çın çın ses verecek kadar kurumuş, hayâttan o derece uzak kuru topraktan yaratti ki, insanın ilk menşei olan Arz, Güneş'in harâreti karşısında bu derece hayâttan uzak iken, Allah ondan tavırdan tavıra bir sülâle süzerek insanı yarattı.

617 ***Munşeât,*** iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir: Birincisi, bilindiği üzere "İnşâ olunmuşlar" demektir ki, inşâsının ehemmiyetini ve Allah'ın bir ni'meti olduğunu ve insanlar tarafından inşâ edilmiş olması ***"Sizi de, yapageldiğiniz şeyleri de Allah yaratmıştır"*** (es-Sâffât: 96) âyetince Allah'ın olmalarına mâni' olmadığını anlatır. İkincisi, "Yelkenleri açılmış" ma'nâsına da tefsîr edilmiştir. Çünkü "İnşâ", "Yukarı kaldırmak" ma'nâsına da geldiğinden, ***"Munşeât"***, "Merfûât" demek olur.

618 ***Nuhâs,*** bakır, yânî erimiş bakır yâhud bakır gibi bir kızıl duman, yâhud zehirli duman ki, yalını yakar, dumanı boğar... Dikkate lâyıktır ki, bu tehdîd tarzı za-

"Rabb'inin huzûrunda durmaktan korkan kimseler için iki cennet vardır" (Âyet: 46). Bu, bir ma'siyet işlemeye karar veren, akabinde Azîz ve Celîl Allah'ı hatırlayıp da o günâhı terkeden kimsedir. *"eş-Şuvâz"*, ateşten bir alevdir. *"Mudhâmmetâni"* (Âyet: 64), suya kanmaktan dolayı bitkileri siyâh(a yaklaşmış koyu yeşil) iki cennet. *"Salsâl"*, "Kumla karıştırılmış kuru çamur"dur, bu, iyi pişirilmiş toprak kabın vurulunca ses vermesi gibi tın tın ses çıkarır. "Lahmun muntinun" denilir de bununla etin ateşte yanıp kızardığını kasdederler ("Koktu" ma'nâsını değil).

Kapıyı kapatma sırasında "Sarrâ'l-bâbu = Kapı ses çıkardı" denilmesi gibi aynı ma'nâda olarak *"Salsâl"* masdarı da söylenir. *"Salsâl"* da "Sarsar" gibi, katlanmış mudâaf bir fiildir. "Sarsara" fiili de "Kebebtuhu = Onu yüzü üstü yere çarptım" ma'nâsına olan "Kebkebtuhu" gibidir, (bunlar aynı zamânda fâu'l-fiil ve ayne'l-fiilleri -yânî birinci ve ikinci harfleri berâberce- tekrâr edilmiş olarak kullanılan fiillerdir).

"İçlerinde her nevi' meyveler, hurma ve nâr vardır" (Âyet: 68). Bâzıları (Ebû Hanîfe ve Ferrâ) da "Hurma ve nâr meyve değildir" demişlerdir. Arab kavmine gelince, onlar hurmayı ve nârı meyve sayarlar. (Allah bu ikisinin isimlerini, meyvelik üzerindeki fazîletlerinden dolayı tekrâr etmiştir. Bu, âmmdan sonra fazîletini belirtmek için hâssı zikretmek nev'indendir) [619].

Azîz ve Celîl olan Allah'ın şu sözü de bunun gibidir: *"Namâzlara ve orta namâza devâm edin..."* (el-Bakara: 238).

Burada Allah, mü'minlerin bütün namâzlar üzerine muhâfız olmalarını emretti, sonra da ikindi namâzını -şiddetlendirmek yânî ta'zîm edilmesini te'yîd etmek için- tekrâr etti. Nitekim konumuz olan âyette de

---

mânımız toplarının, hava bombalarının, füzelerinin, atom, hidrojen vesâir bombalarının ateşlerini andırır şekilde bir tasvîrdir.

619 Bu, İmâm Buhârî'nin "Hurma ve nâr meyve değildir" diyen topluluğa verdiği cevâbıdır. Bunu, getirdiği örneklerle de desteklemektedir.

meyve sözünden sonra hurma ve nar isimlerini tekrar buyurmuştu.

Şu âyet de bu *"Fâkihe ve nahl ve rummân"* sözünün benzeridir: *"Görmedin mi göklerde olan herkes ve yerde bulunan herkes; Güneş, Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu hakîkaten Allah'a secde ediyor. Bir çoğunun üzerine de azâb hakk olmuştur. Allah kimi hor kılarsa onu saâdete kavuşturacak yoktur. Şübhesiz ki, Allah ne dilerse yapar"* (el-Hacc: 18). Bu âyette Allah *"Göklerde olan herkes ve yerde bulunan herkes Allah'a secde eder"* buyurdu; sonra da *"İnsanların birçoğu hakîkaten Allah'a secde eder, birçoğunun üzerine de azâb hakk olmuştur"* buyurdu. Hâlbuki Allah bunları evvelindeki *"Göklerdeki herkes ve yerde bulunan herkes"* kelâmı içinde zikretmişti [620].

Mucâhid'den başkası şöyle demiştir: *"(Bu cennetlerin ikisi de) çeşit çeşit ağaçlı"* (Âyet: 48); buradaki *"Efnân"*, "Ağsân" ma'nâsınadır. *"Ve iki cennetin derimi yakındır"* (Âyet: 54), "Onlardan toplanacak, derilecek meyveler yakındır -zahmetsizce alınıverecek derecede yakın- [621].

el-Hasenu'l-Basrî: *"O hâlde Rabb'inizin hangi ni'metlerini yalan sayabilirsiniz?"*; buradaki *"Fe-bi-eyyi âlâi"*, "Ni'metlerinin hangisini" ma'nâsınadır, demiştir. Katâde de: *"Rabbikûma"* tesniye zamîriyle cinn ve ins'i kasdediyor, demiştir [622].

---

620 Hâsılı bu, hâss olanın âmm olan üzerine atfı kabîlindendir.

621 *"Zevâtâ efnânin"*, "İkisi de efnân sâhibleri". *"Zevâtâ"*, *"Zâtâ"* gibi *"Zât"*'ın tesniyesidir. Zîrâ *"Sâhibe"* ma'nâsına *"Zât"*'ın aslı *"Zevât"* olup, müfred ve cem'ini fark için vâv harfi hazfedilmiştir. *"Efnân"*, *"Fenn"* yâhud *"Fenen"*'in cem'idir. *"Fenn"* nevi' demektir. Nitekim ilmin nev'ine de örfte *"Fenn"* denilir. *"Fenen"* de "İnce ve yumuşak dal, ğusun ve nihâl" ma'nâsınadır. Yânî herbirinde türlü türlü bostanlar yâhud birçok dallar, şu'beler vardır...

622 Nitekim buna *"el-En'âm"* (Âyet: 10) ile *"Eyyuha's-sakalân"* (Âyet: 31) sözleri de delâlet etmiştir.

Bundan önceki sûrede geçmiş ümmetlerden peygamberleri yalanlayanların başlarına inen türlü azâbları sayarken, herbirinin arkasından *"And olsun biz Kur'ân'ı kolaylaştırmışızdır, düşünen var mı?"* âyetiyle va'z ve hatırlatmak için bir tercî' yapılmıştı. Bu sûrede de bütün insanlara dînî, dünyevî, enfüsî, âfâkî

Ebu'd-Derdâ "*O her gün bir iştedir*" (Âyet: 29) kavli hakkında: Günâhı mağfiret eder, sıkıntıyı, kederi açıp giderir, bir kavmi yükseltir, diğerlerini alçaltır, demiştir [623].

İbn Abbâs da: "*Berzah*", "Mâni' olucu bir perde"; "*el-Enâm*" (Âyet: 10), "Halk"; "*Aynâni naddâhatâni*" (Âyet: 66), "Durmayıp fışkıran iki pınar"; "*Zu'l-celâl*" (Âyet: 27) "Azamet sâhibi" ma'nâsınadır, demiştir.

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle demiştir: "*Mâric*" (Âyet: 15), ateşin hâlis olanıdır (yânî dumansız olanıdır). Bu "Merec" birkaç ma'nâda söylenir:

a. Bâzısı bâzısına zulmeder hâlde onları terkettiği zamân "Merece'l-emiru raiyyetehu" denilir.

b. "Merece emru'n-nâsi = İnsanların işi karıştı", "*Fe-hum fî emrin meric*" (Kaaf: 5), "Şimdi onlar karışık bir iştedirler" demektir. Bu sözlerde "Merece", "Ihtalata" yânî "Karıştı" ma'nâsınadır. Bu lâzımdır, geçişsizdir. "Merace'l-bahrân = İki deniz karıştı" bu ma'nâdandır.

c. "*Merâce'l-bahreyni*" (Âyet: 20), "İki denizi mercetti, yânî salıverdi" demektir; bu, müteaddî olan şu kullanıştandır: "Merecte dâbbeteke(= Hayvanını salıverdin)": Onu (otlasın diye) terkettin. "*Ey ins ve cinn, ileride size kalacağız*" (Âyet: 31); buradaki "Senefruğu lekum = "Sizleri hesâba çekeceğiz" ma'nâsına bir mecâzdır. Yoksa Yüce Allah'ı hiçbir

---

türlü ni'metler hatırlatılarak, herbirinin arkasından şükür vecîbesinin ihlâline karşı "*Rabb'inizin ni'metlerinden hangisini yalan sayabilirsiniz*" tevbîhi ile öyle latîf tercî'ler yapılmıştır ki, âlânın meddi gibi letâfetini doyulmaz. Suyûtî *el-Itkan*'da tekrârı birkaç kısma taksîm etmiştir. Bunlardan biri, muteallakının taaddüdünden dolayı tekerrür edendir ki, ikinci birincinin taalluk ettiğinden başkasına müteallik olur demiş. Sonra bu kısma terdîd ismi verildiğini söylemiş "*Fe-bi-eyyi âlâi...*" kavlini bu kabîlden saymıştır. Çünkü bu, sûre içinde otuzbir yerde tekerrür ettiği hâlde, herbiri kendinden önceki kelâmla ilgili bir husûsiyetle mümtâzdır (*Hakk Dîni*, VI, 4659)

623 Ebû'd-Derdâ'nın bu tefsîri İbn Mâce, İbn Hıbbân ve daha başka hadîsçiler tarafından Peygamber'in sözü olarak rivâyet edilmiştir. İşbu "O her gün bir iştedir", iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir: Birisi "Yevm" mutlak vakit ma'nâsına olarak, her sâat, her an ma'nâsına tefsîr edilmiştir. Bir de Allah'a göre dehr, iki günden ibârettir. Birisi dünyâ, birisi âhirettir. Herbirine göre de Allah'ın bir şe'ni vardır. Dünyâdaki şe'ni emir-nehiy; âhiretteki şe'ni de hesâb ve cezâdır...

şey, diğer şeyden alıkoymaz. Bu "Senefruğu lekum" ta'bîri Arab kelâmında ma'rûftur: "Le-eteferreğanne leke = And olsun yalnız sana kalacağım, yalnız senin için boşalacağım" denilir; bu, kendisinde hiçbir meşgûliyet olmayarak demektir ki, bunu söyleyen kişi "And olsun ben seni gafletin üzerinde yakalayacağım" demiş olur [624].

٢٩٩ــ باب قَوْلِهِ ومِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ

299- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI: *"O iki cennetten başka iki cennet daha vardır"* (Âyet: 62) [625].

٣٩٩ــ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ أبي الأسْوَدِ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عبْدِ الصَّمَدِ العَمِّيُّ حدّثنا أبو عِمْرانَ الجَوْنِيُّ عنْ أبي بَكْرِ بنِ عبْدِ اللّهِ بنِ قَيْسٍ عنْ أبِيهِ أنَّ رسُولَ اللّهِ صلى اللّه عليْهِ وسلم قال جَنَّتانِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُما وما فِيهِما وجَنَّتانِ مِنْ ذَهَبٍ آنِيَتُهُما وما فِيهِما وما بَيْنَ القَوْمِ وبَيْنَ أنْ يَنْظُرُوا إلَى رَبِّهِمْ إلاَّ رِداءُ الكِبرِ عَلَى وَجْهِهِ فى جَنَّةِ عَدْنٍ *

399-....... Bize Ebû İmrân el-Cevnî, Ebû Bekr ibnu Abdillah ibn Kays'tan; o da babası Abdullah ibn Kays'tan (yânî Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den) tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *"İki cen-*

---

624 *Ferağ,* lugatte boşalmak demek olduğundan, önce bir meşgûliyet işi, bir şey için boşalmak da sonradan bir meşgûliyet gerektirir. Hâlbuki Allah Taâlâ'yı hiçbir iş diğer işten alıkoyamayacağı için, burada münhasıran âhiret işleri olan hesâba çekme ve karşılık vermeyi ifâde için bu sûretle bir istiâre veyâ kinâye yapılmıştır. Yânî bu günkü dünyâ işleri geçecek, bu dünyâ hayât ve ni'metleri fenâya gidecek, bu mühletler, müsâmahalar tükenecek, yarın Allah'a dönmekle sâdece mes'ûliyet, hesâb ve cezâ için huzûra geleceksiniz de sırf sizin işinize bakılacak, sizin mes'ûliyetiniz işleri tatbîk olunacaktır... *"Sekalân"* yâhud *"Sekaleyn", "İki sakal",* bundan sonraki 31. âyette açıkça söyleneceği üzere ins ve cinnin bir unvânıdır... (*Hakk Dîni,* VI, 4680).

625 Bu iki cennet, Rabb'inin makaamından korkan mukarrebûna ihsân edilen iki cennetin dûnundadır. Ashâbu'l-yemîn'e mahsûstur ve bundan sonra gelen âyetlerdeki vasıflar da hep bunlara âiddir. Bâzılarına göre ise âyetteki *"Dûn"* kelimesi, mertebece diğerinden aşağı ma'nâsına değil, başka, gayr ma'nâsınadır. Bu takdîrde cennet ehlinden her birine dört cennet isâbet edecek demektir (Beydâvî, *Medârik*).

net vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler hep gümüştendir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler de altındandır. Adn cennetindeki cennetliklerle bunların kendi Rabb'lerine bakmaları arasında, Allah'ın vechi üzerindeki büyüklük ridâsından başka birşey bulunmayacaktır" [626].

٣٠٠ ـ بابٌ حُورٌ مَقْصُوراتٌ فى الخيامِ . وقال ابنُ عبَّاسٍ حُورٌ سُودُ الْحَدَقِ . وقال مُجاهِدٌ مَقْصُوراتٌ مَحْبُوساتٌ قُصِرَ طَرْفُهُنَّ وأَنْفُسُهُنَّ عَلَى أَزْواجِهِنَّ قاصِراتٌ لايَبْغِينَ غَيْرَ أَزْواجِهِنَّ

300- BÂB:

"*Çadırlar içinde perdelenmiş hûrîler vardır*" (Âyet: 72) [627].

İbn Abbâs: "*Hûr*", gözbebekleri siyâh dilberlerdir, demiştir.
Mucâhid ise:
"*Maksûrât*", "Habsedilmiş", dilberler ki bunların bakışları ve nefisleri sırf kendi eşlerine hasredilmiştir. "*Kaasırâtun*" "Kendi eşlerinden başkasını istemeyen dilberler" ma'nâsınadır, demiştir [628].

---

626 Hadîsin başlığa uygunluğu *"İki cennet, bunların kapları ve içindekiler gümüştendir.."* sözündedir.

627 ***Hûr***, *Ahver*'in veyâ *Havrâ*'nın cem'idir ki, gözünün beyazı şiddetle beyaz, karası da şiddetle kara olan âhû gözlüye denilir.

Hayme, dilimizde çadır diye meşhûrdur. *Kaamûs Tercemesi*'nde *Hayme,* Arab evlerinden yuvarlak olan beyte denir ki, "Çadır" ta'bîr olunur. Bâzıları dedi ki, üç yâhud dört direk üzere tertîb olunup üzerini "Sümâm" dedikleri otlukla örttükleri beyttir ki, havanın harâretinde onda gölgelenirler. Yâhud mutlakaa ağaç dallarından tertîb ettikleri beyte denir ki, Türkçe'de bunlara "Salaş" ta'bîr olunur. Hulâsası A'râb tâifesi kıldan yuvarlak kubbe tarzında edinirler ve bâzen mustatil olur. Deriden de düzerler. Bunlara "Çadır" ta'bîr olunur ve ağaçtan çattıklarına Türkmen lisânında "Alacık" ta'bîr olunur. Sazlıktan yaptıklarına "Hüg" ta'bîr olunur...

628 ***Kaasırâtu't-tarf***(= Bakışı kısan dilberler): İşbu ta'bîr, birkaç ma'nâ ile tefsîri kaabil bir medh sıfatıdır: Birincisi nazarlarını yalnız zevclerine hasreden, başkalarına göz atmayan sevgili, sadâkatli, vefâlı dilberler demek olur. İkincisi, bakanın nazarını kendisine cezb ve kasreden, bir gören gözü başkasına bakmak istemeyecek derecede kendisine bağlayan güzel dilberler. Üçüncüsü gamzeleri kendi önlerine kırılmış, şuraya buraya bakmaz, edeb, hayâ, vakaar ve nezâhetle mümtâz demek de olabilir... Şöyle bir hadîs gelmiştir: Herbiri zevcine şöyle der: Rabb'ın izzeti hakkı için ben cennette senden güzelini görmüyorum, beni sana eş ya-

٤٠٠ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ المُثَنّى قال حدّثني عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ الصَمَدِ حدّثنا أبو عِمْرانَ الْجَوْنِيُّ عنْ أبِي بَكْرِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ بنِ قَيْسٍ عنْ أبيهِ أنَّ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم قال إنَّ في الْجَنَّةِ خَيْمَةً مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ عَرْضُها سِتُّونَ مِيلاً في كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْها أهْلٌ مايَرَوْنَ الآخَرِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمُ المُؤْمِنُونَ وجَنَّتانِ مِنْ فِضَّةٍ آنِيَتُهُما وما فِيهِما وجَنَّتانِ مِنْ كَذَا آنِيَتُهُما وما فِيهِما وما بَيْنَ القَوْمِ وبَيْنَ انْ يَنْظُرُوا إلَى رَبِّهِمْ إلاَّ رِدَاءُ الكِبْرِ عَلَى وَجْهِهِ في جَنَّةِ عَدْنٍ *

400-....... (Bu senedde de) yine bize Ebû İmrân el-Cevnî, Ebû Bekr ibn Abdillah ibn Kays'tan; o da babası Abdullah ibn Kays'tan (yânî Ebû Mûsâ el-Eş'ârî-R-den) tahdîs etti ki, Rasûlullah (S) şöyle buyurmuştur: *''Şübhesiz ki, cennette içi boşaltılmış geniş bir inciden çadır vardır. Bunun eni altmış mil mesâfe devâm eder. Bunun her köşesinde bir âile bulunur ki, başkaları onları göremezler. O mü'minler birbirlerini ziyâret ederler. Ve iki cennet vardır ki, bunların kapları ve içlerindeki şeyler gümüştendir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların da kapları ve içlerinde bulunan şeyler şundandır* (yânî altındandır). *Adn cennetindeki cennetliklerle bunların kendi Rabb'lerine bakmaları arasında, Allah'ın yüzü üzerindeki büyüklük* (yânî azamet) *ridâsından başka birşey bulunmayacaktır''* 629.

---

pan, seni de bana eş yapan Allah'a hamdolsun. -Müslim hadîsidir- (*Hakk Dîni*, VI, 4689-4690).

629 Bu da geçen hadîsin başka yoldan ve daha geniş bir rivâyetidir. Bunun bir rivâyeti Cennetin sıfatı bâbı'nda da geçmişti.

٥٦ــ سورَةُ الْواقِعَةِ
56- el-Vâkıa Sûresi

بِسْـــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ رُجَّتْ زُلْزِلَتْ : بُسَّتْ فُتَّتْ لُتَّتْ كَما يُلَتُّ السَوِيقُ : المَخْضُودُ المُوقَرُ حَمْلاً وَيُقالُ أَيْضًا لاشَوْكَ لَهُ : مَنْضُودٍ المَوْزُ : والعُرُبُ المُحَبَّبَاتُ إِلَى أَزْواجِهِنَّ . ثُلَّةٌ أُمَّةٌ. يَحْمُومٍ دُخانٍ أَسْوَدُ. يُصِرُّونَ يُدِيمُونَ . الْهِيمُ الإِبِلُ الظِّمَاءُ . لَمُغْرَمُونَ لَمُلْزَمُونَ مَدِينِينَ مُحاسَبِينَ رَوْحٌ جَنَّةٌ وَرَخاءٌ وَرَيْحانٌ الرِّزْقُ وَنُنْشأكُمْ في أيِّ خَلْقٍ نَشاءُ. وقال غَيْرُهُ تَفَكَّهُونَ تَعْجَبُونَ : عُرُبًا مُثَقَّلَةً واحِدُها عَرُوبٌ مِثْلُ صَبُورٍ وَصُبُرٍ يُسَمِّيها أَهْلُ مَكَّةَ العَرِبَةَ وأَهْلُ المَدِينةِ الغَنِجَةَ وأَهْلُ العِرَاقِ الشَّكِلَةَ . وقال فى خافِضَةٌ لِقَوْمٍ إلى النَّارِ ورَافِعَة إلى الجَنَّةِ . مَوْضونَةٍ مَنْسُوجَةٍ ومِنْهُ وضِينُ النَّاقَةِ . والكُوبُ لاآذَانَ لهُ ولا عُرْوَةَ والأباريقُ ذَوَاتُ الآذَانِ والعُرَى : مَسْكُوبٍ جارٍ . وفُرُشٍ مَرْفوعَةٍ بَعْضُها فَوْقَ بَعْضٍ. مُتْرِفِينَ مُتَمَتِّعِينَ . مَدِينِينَ مُحاسَبِينَ ماتُمْنُونَ هِيَ النُّطْفَةُ فى أرْحامِ النِّساءِ . لِلْمُقْوِينَ لِلْمُسافِرِينَ والْقِيُّ القَفْرُ : بَمَوَاقِعِ النُّجُومِ بِمُحْكَمِ القُرْآن ويُقالُ بِمَسْقِطِ النُّجُومِ إذا سَقَطْنَ ومَوَاقِعُ ومَوْقِعٌ واحِدٌ . مُدْهِنُونَ مُكَذِّبُونَ مِثْلُ لَوْتُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ فَسَلاَمٌ لَكَ أَىْ مُسَلَّمٌ لَكَ إِنَّكَ مِنْ أَصْحابِ اليَمِينِ وأُلْغِيَتْ إنَّ وهْوَ مَعْناها كَما تَقُولُ أَنْتَ مُصَدَّقٌ مُسافِرٌ عنْ قَلِيلٍ إذا كانَ قَدْ

قال إنِّى مُسَافِرٌ عنْ قَلِيلٍ وقَدْ يَكُونُ كالدُّعاءِ لهُ كَقَوْلِكَ فسقْيًا منَ الرِّجالِ
إنْ رَفَعْتَ السَّلاَمَ فَهْوَ مِنَ الدُّعاءِ تُورُونَ تَسْتَخْرِجُونَ أوْرَيْتُ أوْقَدْتُ . لَغْوًا
باطِلا تأْثِيمًا كَذِبًا *

Mucâhid şöyle demiştir:
"*Yer bir sarsıntı ile sarsıldığı, dağlar didik didik parçalandığı zamân*" (Âyet: 4-5); buradaki "*Ruccet*", "Zulzilet" (yânî "Sallandı"); "*Busset*" de, sevîk denilen kavutun ezilip ufalanması gibi "Ezilip ufalandı" ma'nâsınadır. "*Fî sidrin mahdûdin*" (Âyet: 28) kelâmındaki "*Mahdûd*", "Yükünün yânî meyvasının çokluğundan dalları basıp bükülmüş" demektir. Yine bu kelime hakkında, "Dikenleri silinmiş, dikensiz kılınmış" demektir de deniliyor [630].

"*Ve talhın mendûdin*" (Âyet: 29), meyvesi aşağıdan yukarı istifli olan muz'dur.
"*Hakîkat biz onları yepyeni bir yaratılışla yarattık da onları bâkire kızlar, zevcelerine sevgi ile düşkün hep bir yaşıt yaptık, sağcılar için*" (Âyet: 35-38); buradaki "*Urub*", "Arûb"un cem'i olup "Kocalarına sevdirilmiş kadınlar" ma'nâsınadır [631].

"*Bir çok evvelkilerden, bir çok da sonrakilerdendir*" (Âyet: 39-40); buradaki "*Sulletun*", "Ummetun" ma'nâsınadır [632].

"*Solcular; onlar ne solculardır! Sıcaklık ve kaynar bir su, ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler*" (Âyet: 41-43); buradaki "*Yahmûmin*", "Kara duman" demektir.
"*Çünkü onlar bundan evvel şımartılmış, şehvetlerine düşkün kimseler idiler. O büyük günâh üzerinde ısrâr*

---

630 Arabistan sidri dikenli bir ağaç olduğu için, bunumla cennet sidrinin dikensiz olduğu anlatılmıştır.

631 *Urub, Arûb*'un cem'idir; üç ma'nâ ile tefsîr edilmiştir:
a. Kocalarına âşık, yânî zevcelerini çok seven kadınlar. b. Cilveli, işvekâr kadınlar. c. Güzel söz söyleyen kadınlar.

632 Sâbıkûn hakkında "***Bir çok evvelkilerden, biraz da sonrakilerdendir***" (Âyet: 13-14) buyrulmuştu. *Ashâbu yemîn,* sâbıkûn gibi değil, çoktur; evvelkilerden de bir- çok, sonrakilerden de birçoktur.

ederlerdi" (Âyet: 45-46); **buradaki** *"Yusırrûne"*, **"Yudîmûne" yânî "Onu devâm ettiriyorlardı" demektir** [633].

"Sonra hakîkaten siz, ey sapkınlar ve tekzîbciler, muhakkak ki zakkum ağacından yiyeceklersiniz. Öyle ki, karınlarınızı hep ondan doldurucularsınız, üstüne de o kaynar sudan içeceklersiniz; susamış develerin içişi gibi içeceklersiniz" (Âyet: 52-55); **buradaki** *"Hîm"*, **"Huyâm" illetine, yânî suya kanmama hastalığına ututulmuş susuz develerdir.**

"İnnâ le-muğramûn" (Âyet: 66), **"Bizler hakîkaten ağır borca düşürüldük" demektir.**

"Eğer siz hakk dîne boyun eğmeyecek, cezâ çekmeyecekseniz, o bağaza gelen canı geri çevirseniz ya eğer sâdıklarsanız" (Âyet: 86-87); **buradaki** *"Ğayra medînîn"*, **"Ğayra muhâsebîn", yânî "Hesâba çekilmeyecek iseniz" demektir** [634].

"Eğer o ölen mukarreblerden ise artık râhatlık, güzel rızk ve Naîm cenneti onundur" (Âyet: 88-89), **buradaki** *"Ravh"*, **"Cennet, bolluk ve saâdet",** *"Reyhân"*, **"Rızk" ma'nâsınadır.**

"Aranızda ölümü biz takdîr ettik ve biz yerinize diğer benzerlerinizi getirmemiz ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılışta ve sûrette tekrâr peydâ etmemiz husûsunda önüne geçilecekler de değiliz" (Âyet: 60-61), **buradaki** *"Nunşiekum"*, **"Dileyeceğimiz herhangi bir yaratışta sizleri tekrar inşâ edeceğiz" demektir.**

Mucâhid'den başkası şöyle demiştir: *"Eğer dileseydik muhakkak ki onu bir ot kırıntısı yapardık dâ siz de şaşakalırdınız"*

(Âyet: 65),

buradaki *"Tefekkehûne"*,

---

633 Buradaki *"Hıns"* esâsen günâh ma'nâsınadır. *"Şübhesiz şirk en büyük zulümdür"* (Lukmân: 13) buyurulduğu için, şirk büyük günâhtır; işte onlar bu büyük günâh üzerinde ısrâr ediyorlardı.

634 Eğer sâdıklarsanız, Allah'ın dînine tâbi' olmamak, vahdâniyetle rubûbiyetini tanımamak da'vâsında doğru iseniz! Fakat ihtimâli mi var? İşte siz Allah'ın hükmü, kudreti altında öyle âciz, öyle mahkûmsunuz!..

"Ta'cebûne" (yânî "Şaşar, hayret ederiz") ma'nâsınadır [635].

"Uruben" (Âyet: 37), "Ağırlaştırılmış, değerlendirilmiş (sevgili, güzel konuşan kadınlar)" demektir. Tekili "Arûb"dur. "Sabûr"un cem'i "Subur" vezninde olduğu gibi. Mekkeliler böyle sevgili, âşık ve güzel konuşan işveli kadına "el-Aribe"; Medîneliler "el-Ğanice"; Iraklılar ise "eş-Şekile" ismi verirler.

"Kıyâmet koptuğu zamân hiçbir nefis onun vukûunda yalancı değildir. O alçaltıcı, yükselticidir" (Âyet- 1-3); buradaki *"Alçaltıcı ve yükseltici"* kavli hakkında, yine Mucâhid'den başkası: "Bir kavmi ateşin içine indirici, bir kavmi de cennete yükseltici" ma'nâsınadır, demiştir.

"Alâ sururin mevdûnetin = Onlar cevherlerle örülmüş tahtlar üzerindedirler" (Âyet: 15); buradaki *"Mevdûne"*, "Cevherlerle örülmüş, dokunmuş" ma'nâsınadır. *"Vadînu'n-nâke*(= Devenin kolanı)" ta'bîri de bu ma'nâdandır(ki, birbiri üzerine bükülüp katlanmış yâhud istif edilmiş tirşeden yâhud kıldan dokunan yassı kolana denir).

"el-Kûb" (Âyet: 18), "Kulakları -emziği- ve sapı olmayan sürâhî, testi"; *"el-Ebârîk*(= İbrîkler)", "Emzikleri ve sapları olan kaplar". *"Ve mâin meskûbin"* (Âyet: 31), "Dâima akan su"; *"Ve furuşun merfûatın"* (Âyet: 34), "Bâzısı bâzısının üzerine yükseltilmiş döşeklerdedirler".

"Mutrafîne" (Âyet: 45), "Metâ'lananlar, her türlü ni'metlerle faydalanıp ni'metlenenler". *"Gayra medînîn"* (Âyet: 86), "Dîne boyun eğmeyenler, hesâba çekilmeyecek olanlar iseniz" demektir. *"O hâlde (rahîmlere) dökmekte olduğunuz o menî nedir? Bana haber verin. Onu siz mi insan sûretine getiriyorsunuz yoksa yaratanlar biz miyiz?"* (Âyet: 58-59); buradaki *"Menî"*, kadınların rahimlerindeki nutfe'dir.

---

635 *Tefekkuh*, esâsen türlü yemiş yemek demek olup mecâz olarak taaccüb etmek ve peşîmân olmak ma'nâlarına da gelir. Burada murâd şaşkınlıkla şu lâkırdıları yemiş yer gibi tekrâr tekrâr söyler, çiğner, geveler durursunuz demektir.

"Şimdi bana çakmakta olduğunuz ateşi söyleyin. Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratanlar biz miyiz? Biz onu hem bir ibret, hem çöl yolcularına bir fâide kıldık" (Âyet: 71-72); buradaki *"Mukvîn"*, "Çöl yolcuları"; *"el-Kıyyu"* "Hiçbirşey bulunmayan sahrâ, çöl" ma'nâsınadır.

"Hayır, işte yıldızların düştüğü yerlere and ediyorum" (Âyet: 75), "Kur'ân'ın muhkemliğine yemîn ediyorum" demektir. "Yıldızların düştüğü zamânlarındaki düşme yerlerine yemîn ediyorum" ma'nâsınadır da deniliyor. "Mevâkı'" kırâati de, "Mevkı'" kırâati de bir ma'nâyadır [636].

"Şimdi siz bu kelâmı mı hor görücülersiniz?" (Âyet: 81); buradaki *"Mudhınûn"*, "Mukezzibûn" (yânî "Yalanlayıcılar") ma'nâsınadır. Bunun benzeri şudur: *"Artık o yalanlayanlara boyun eğme. Onlar arzû ettiler ki, sen yumuşak davranasın da kendileri de yumuşaklık göstersinler"* (el-Kalem: 8-9).

"Eğer sağcılardan ise, artık sağcılardan selâm sana" (Âyet: 91-92): Bu, "Senin sağcılardan olduğun teslîm (yânî kabûl) edilmiştir" ma'nâsınadır. Burada *"İnneke"* kelimesinden "İnne" terkedilmiştir. Bu "İnne" terk edilmiş ise de, onun ma'nâsı murâddır, irâde edilmiştir. Nitekim sen bir adama hitâben -O adam sana: "Ben yakında yolcu olacağım" demiş olduğu zamân-: "Ente musaddakun musâfirun an kalîlin" dersin. Bu söz: "Sen tasdîk edildin ki, sen yakında yolcu olacaksın" demektir. "Selâm" lafzı bâzen sağcılardan muhâtaba duâ gibi olur. Bu senin: "Sakyen mine'r-ricâl = Allah seni sulasın" sözün gibidir. Eğer *"Selâm"*ı merfû' söylersen, o takdîrde bu, duâdandır.

---

636 *Nücûm*, yıldızlar demek olduğuna göre, mevki'leri doğdukları veyâ battıkları mahaller yâhud semâdaki yerleri, burçları ve menzilleri yâhud şihâbların düştükleri mevki'ler yâhud kıyâmet günü döküldükleri sıra düşecekleri mevki'ler olmak üzere dört beş veche veyâ hepsine muhtemildir. Maamâfîh burada Kur'ân'ın necmleri, yânî tenzîlde indirilen kısımları ma'nâsına olmak daha muvâfıktır... Bu ma'nâca o nücûmun mevki'leri ise meleklerin, Peygamber'in, hâfızların kalbleri yâhud yazıldıkları sahîfeler veyâ ma'nâları veyâ inmelerine sebeb olan vâkıalar ve hükümleridir. Şu hâlde *"Mevâkı'u'n-Nucûm"* denilenlerin hepsine şumûlu en uygun ma'nâ olur (*Hakk Dîni*, VI, 4722).

"*Tûrûn = Çakmak çakıp duruyorsunuz*" (Âyet: 71), "Ateş çıkarıp duruyorsunuz" demektir. Bu "Evreytu = Ateş yaktım" ma'nâsındandır.

"*Onlar cennette ne boş bir lâf, ne de günâha sokacak birşey işitmezler*" (Âyet: 25); buradaki "*Lağven*", "Bâtılen"; "*Te'sîmen*", "Günâha sokmak" demektir.

٣٠١ــ بابُ قَوْلِهِ وظِلٍّ مَمْدُودٍ

301- YÜCE ALLAH'IN "*Ve uzatılmış bir gölge içindedirler*" (Âyet: 30) KAVLİ BÂBI

٤٠١ــ حدّثنا عِلِيُّ بنُ عَبْدِ اللهِ حدّثنا سُفْيانُ عَنْ أَبِى الزِّنادِ عنِ الأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضى اللّٰهُ عنهُ يَبْلُغُ بِهِ النبىَّ صلى اللّٰهُ عليْهِ وسلم قال إنَّ فى الجَنَّةِ شَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فى ظِلِّها مِائَةَ عامٍ لايَقْطَعُها وَاقرؤُا إنْ شِئْتُمْ وظِلٍّ مَمْدُودٍ *

401- Bize Alî ibnu Abdillah el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne, Ebû'z-Zinâd'dan; o da el-A'rec'den; o da Ebû Hureyre(R)'den tahdîs etti. Ebû Hureyre bu hadîsi Peygamber(S)'e ulaştırıyordu ki, şöyle buyurmuştur: "*Cennette bir ağaç vardır, bir süvârî onun gölgesinde yüz yıl yürüse, onun gölgesini aslâ kesip bitiremez. İsterseniz: **Ve uzatılmış bir gölge içindedirler** âyetini okuyunuz*"[637].

---

637 Bu âyet, içinde bulunduğu diğer âyetlerle şöyle bir bütünlük gösterir: "***Sağcılar: Onlar ne mutlu sağcılardır! Dikensiz kiraz, meyveleri tıklım tıklım istifli muz ağaçları, yayılmış devâmlı bir gölge, dâima akan su, kesilmeyen, yasak da edilmeyen birçok meyve arasında ve yükseltilmiş döşekler üzerindedirler***" (Âyet: 27-34).

Cennetin hepsi gölgedir, onda güneş yoktur. Bu gölge, güneşten değil, Allah'ın yaratacağı bir gölgedir (Kastallânî).

İşbu "***Ashâbu'l-yemîn***" cümlesi "***Ulâike'l-mukarrebûn***" üzerine atfedilmiştir. Yukarıda "***Ashâbu'l-meymene***", burada "***Ashâbu'l-yemîn***" ta'bîr olunması tefennün için olmak gerekir. Bunlara "***Ashâbu'l-yemîn***" denilmesi, amel defterleri olan kitâbları kıyâmet günü "***Artık kitâbı sağ eline verilmiş olana gelince, der ki: Alın okuyun kitâbımı***" (el-Hâkkaa: 19) âyetince sağlarından verilmesi hasebiyle olduğu dahî söylenmiştir. "***Ashâbu'l-yemîn***", yemîninde sâdık, ahdine vefâkâr, işine sâhib bahtiyârlar demek de olabilir ki, mukaabili hânislik, yemînsizliktir. Bir de "***Ashâbu'l-yemîn***", sâdıkaan, Allah için yemînine merbût sâdık vefâkârlar olabilir (*Hakk Dîni*, VI, 4706).

٥٧ــ سورة الحَدِيدِ

57- el-Hadîd Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ مُعَمَّرِينَ فِيهِ مِنَ الظُّلُماتِ إلى النُّورِ مِنَ
الضَّلاَلَةِ إلى الهُدَى : ومنافِعُ لِلنَّاسِ جُنَّةٌ وسِلاَحٌ . مَوْلاَكُمْ أَوْلى بِكُمْ: لِئَلاَّ
يَعْلَمَ أَهْلُ الكِتابِ لِيَعْلَمَ أَهْلُ الكِتابِ يُقالُ الظَّاهِرُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا والباطِنُ
عَلى كُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا أَنْظِرُونا انْتَظِرُونا *

Mucâhid şöyle demiştir: *"Allah'a ve Rasûlü'ne îmân edin, size (tasarruf için) vekâlet verdiği maldan harcayın..."* (Âyet: 7); buradaki *"Mustahlefîne fîh"*, "Muammerîne fîh" (yânî "Allah sizi onda yaşatılanlar ve ömür verilenler kıldı") ma'nâsınadır [638].

"O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kulunun üzerine açık açık âyetler indirmekte olandır..." (Âyet: 9);

638 Yânî hakîkatte *mülk* O'nun olduğu gibi *milk* de onundur. Siz O'nun olduğunuz gibi, sizin *milk* diye sâhib olduğunuz şeyler de O'nundur. Ancak size selâhiyet verip onlarda tasarruf etmek için sizi halîfe kılmıştır. Ondan dolayı bir vekîl ve nâib gibi izin verdiği husûslarda tasarruf edebilirsiniz... O hâlde îmân ediniz de sizi öyle halef kıldığı mallarda kendinizi asîl değil, O'nun nâibi bilerek, O'nun yolunda ve beyân ettiği husûslarda sarf ve infâk ediniz...

buradaki "*Karanlıklardan aydınlığa*", "Delâletten hidâyete, sapıklıktan doğru yola" demektir.

"*And olsun ki, biz elçilerimizi açık açık burhânlarla gönderdik ve insanların adâleti ayakta tutmaları için, berâberlerinde de kitâbı ve mîzânı indirdik. Bir de kendisinde hem çetin bir sertlik, hem insanlar için birçok menfâatler bulunan demiri indirdik...*" (Âyet: 25); buradaki "*Birçok menfâatler*", "Kalkan ve silâh"tır [639].

"*İşte bu gün ne sizden, ne de küfredenlerden hiçbir fidye kabûl olunmaz. Sığınacağınız yer ateştir, size yaraşan odur. O ne kötü gidiş yeridir*" (Âyet: 15); buradaki "*Hıye mevlâkum*", "(Küfrünüze ve şübhelenmenize karşılık) size her menzilden daha lâyık olandır" ma'nâsınadır.

"*Kitâb ehli hakîkaten Allah'ın fadlından hiçbir şeye nâil olamayacaklarını, muhakkak bütün inâyetin Allah'ın elinde bulunduğunu, onu ancak dileyeceği kimselere vereceğini bilmeyecekleri için mi (inâd ediyorlar? Hâlbuki bunu biliyorlar.) Allah büyük fadl sâhibidir*" (Âyet: 29); buradaki "*Li-ellâ ya'leme ehlu'l-Kitâbi*", "Li-ya'leme ehlu'l-Kitâbi" (yânî bu Kitâb ve Beyân ve bu va'd ve vaîd, kitâb ehlinin şunu bilmeleri içindir ki...) ma'nâsınadır.

"*O hem evveldir, hem âhirdir; hem zâhirdir, hem*

---

639 Yânî demiri bol olarak yaratıp mevcûdiyetini bildirdik, kullanılmasını öğrettik... Demir bütün sanâyiin hem bel kemiği, hem eli ve tırnağı gibidir. Mezarlar da onunla kazılır, şehirler de onunla yapılır, yiyecek de onunla, giyecek de onunladır. Fahruddîn er-Râzî'nin dediği gibi, demirin insanlığa hizmeti altından çok fazladır. Hâsılı demirin insanlar için menfâatleri pekçok ve insanların demire ihtiyâcı, altın ihtiyâçlarından çok fazla olduğundan dolayı Allah Taâlâ demiri altından çok ve kolay bulunur bir sûrette yaratmış ve altından önce keşfini müyesser de kılmıştır. Altını ise ihtiyâcın azlığı sebebiyle az ve nâdir bulunur yaratmış ve zor bulunacak ve kirlenmez bir kıymet mîzânı yapılacak vechile ağırlık ve izzetiyle arzın derinliklerine atmıştır. Allah Taâlâ'nın cömertlik hikmeti ve kullarına rahmet ve inâyeti eserlerinden biri de ihtiyâç çok olan şeyleri tabîatte daha çok ve kolay bulunur bir hâlde yaratmış olmasıdır. Nitekim hakîmler derler ki, hayâtta en çok ihtiyâç havayadır. Allah onu en çok ve en kolay bulunur ve kolaycacık teneffüs edilir bir sûrette yaratmış, öyle ki, insan hiçbir külfete muhtâc olmaksızın onu tabîî olarak teneffüs eder. O hâlde Allah'ın rahmetine ihtiyâcımız hepsinden daha çok olduğu için, Allah'ın bize rahmetini, herşeyin en kolay bulunan bir fadlı kılacağını da ümîd ve niyâz ederiz (*Hakk Dîni,* VI, 4757-4758).

bâtındır. O, herşeyi kemâliyle bilendir"

(Âyet: 3);

buradaki "*ez-Zâhir*", ilimce herşey üzerine zâhir; "*el-Bâtın*" da yine ilimce herşey üzerine bâtın ma'nâsınadır deniliyor [640].

"*O günde ki, erkek münâfıklarla kadın münâfıklar, îmân etmiş olanlara: 'Bizi bekleyin. Nûrunuzdan bir parça alalım' diyeceklerdir...*" (Âyet: 13); buradaki (Hamza kırâatine göre) "*Enzirûna*", "İntezirûnâ" (yânî "Bizi bekleyin") ma'nâsınadır.

---

640 ***Hem zâhir, hem bâtın:*** Zâhir varlığı herşeyden âşikârdır. Çünkü herşey onun vucûduna delîldir. Hiçbirşey yoktur ki, vucûd'da zuhûr ederken, daha evvel onun vucûdunu isbât etmiş olmasın. Maamâfih her zâhiri de o zannetmemelidir. Çünkü o zâhir olmakla beraber bâtındır da, duyu organlarıyle hiss, hayâl ile tahayyül olunamayacağı gibi hakîkati akılların idrâk ve ihâtasına sığmaktan münezzehtir. Binâenaleyh ne yalnız zâhir, ne de yalnız bâtın diye hükmetmemeli, hükmü atıftan sonra yaparak Zâhir-Bâtın demelidir. ***Evvel ve âhir*** de böyledir. Ebû's-suûd'un da hatırlattığı gibi "***Ve'z-Zâhir***"deki vâv, bu iki vasıf toplamını evvelki iki vasıf toplamına atfeder (*Hakk Dîni,* VI, 4731).

"... Lâkin tevhîdî fikri bütün bir hikmet ve ma'rifet manzûmesi şeklinde izhâr eden Kur'ân âyeti bu el-Hadîd: 3. âyetidir...

Hayâtımızı tetebbuatla geçirdik. Büyük adamların yüksek fikrî ilhâmlarının belli başlılarına, mukaddes kitâblardaki ulvî kelimelere ıttılâ kesbettik. Tamâmen bî-tarafâne olarak beyân ederiz ki, bu i'câzlı âyetin ifâde ettiği dâire hâricinde söylenebilmiş söze tesâdüf etmediğimiz gibi, bundan daha yüksek, daha ilmî, daha mu'ciz bir tasvîr şeklini de muhâl buluyoruz. Aynı ma'nânın binlerce kelime ile ifâde edildiği oluyor, lâkin lâfızlar ve kelimelerin çokluğu ne fazla vuzûhu ve ne de fazla ifhâmı mûcib olamıyor..." (Filibeli Ahmed Hilmi, *İslâm Târihi,* Ötüken Neşri, s. 190-196). Bunun daha uzunca bir özeti eş-Şûrâ: 11. âyette de verilmişti.

٥٨ـ سورة المجادلة
58- el-Mucâdele Sûresi [641]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ يُحادُّونَ يُشاقُّونَ اللّٰهَ كُبِتُوا أُخْزِيُوا مِنَ الخِزْيِ اسْتَحْوَذَ غَلَبَ

Mucâhid şöyle demiştir: *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhâlefet etmekte olanlar, muhakkak ki, kendilerinden evvelkilerin uğratıldıkları zillete uğratılmışlardır. Hâlbuki biz (onlara) açık açık âyetler de indirmişizdir. Kâfirlere horlayıcı bir azâb vardır"* (Âyet: 5); **buradaki *"Yuhâddûnellâhe"*, "Yuşâkkunellâhe" (yânî "Allah'a muhâlefet edenler"); *"Kubitû"*, "Hor olmak, mahvolmak, belâya uğramak" ma'nâlarına "el-Hızy" masdarından olup, "Hor ve zelîl kılındılar..." demektir [642].**

---

641 Mucâdele Sûresi, dâl harfi üstünde, esre de okunabilir, ikincisi daha ma'rûftur. Buna Kad Semia Sûresi dahî denilir. Ubeyy ibn Ka'b'ın Mushaf'ında "Zıhâr Sûresi" denilmiş olduğunu da Âlûsî zikreder. Dâl'in kesresiyle *el-Mucâdile*, ism-i fâil müfred müennes olup ***"Seninle kocası hakkında direşip duran kadın"*** (Âyet: 1) buyurulduğu üzere, "Mücâdele eden kadın" demektir. Dâl'in fethiyle *Mucâdele* ise, bunun masdarıdır. Bu, gerek bu kadının mücâdelesine ve gerekse sûrenin diğer âyetlerinde kâfirler ve münâfıklarla olan mücâdele ma'nâlarına da uygun olur. *Mucâdele* esâsen çekişmek, yânî iki tarafın kendi da'vâsını isbât için tekrar tekrar suâl ve cevâb ile karşılaşması, şiddetle munâkaşa ve muhâsama etmesi demektir...

642 Bu âyet, işbu Mucâdele Sûresi'nin ***"Mâ sîka leh"***'ini teşkîl eden hedefi demektir. Onun için bu ma'nâ evvel ve âhirinde tekrar olunacaktır. Yânî muhakkak

"Bunları şeytân istîlâ etmiş, artık o, bunlara Allah'ı hatırlamayı bile unutturmuştur. Bunlar şeytân fırkasıdır. Gözünüzü açın ki, şeytân fırkası hakîkaten ziyâna düşenlerin tâ kendileridir" (Âyet: 19); **buradaki *"İstahveze"*, "Galebe" ma'nâsınadır [643].**

---

ki Allah ve Rasûlü'ne hudûd yarışına kalkanlar -Kaadı Beydâvî'nin kısaca beyânına göre- Allah ve Rasûlü'nün hudûdunu tanımayıp, onlara adâvet eden veyâ onların ta'yîn buyurduğu hudûdun gayrı hükümler koymak veyâ tercîh etmeye kalkışan kimseler.. İtildiler yâhud çarpıldılar yâhud tepelendiler...

643 Müteâkib âyetler şöyledir: ***"Allah'a ve Rasûlü'ne muhâlefet edenler; onlar şübhesiz ki en çok zillete düşenlerin içindedirler. Allah şöyle yazmıştır: And olsun ki, ben gâlib geleceğim, rasûllerim de. Şübhesiz Allah yegâne kuvvet sâhibidir, mutlak gâlibdir. Allah'a ve âhiret gününe îmânda sebât eden hiçbir kavmin Allah'a ve Rasûlü'ne muhâlefet eden kimselerle -velevki onlar bunların babaları, ya oğulları, ya birâderleri yâhud soy sopları olsunlar- dostlaşacaklarını göremezsin..."*** (Âyet: 20-22).

٥٩ـ سورَةُ الحَشْرِ
59- el-Haşr Sûresi 644

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

الجَلاَءَ الإِخْرَاجُ مِنْ أَرْضٍ إِلى أَرْضٍ

"*Eğer Allah onların üstüne sürgünü yazmamış olsaydı bile hiç şübhesiz dünyâda kendilerini yine şiddetle azâblandıracaktı. Âhirette de onlar için ateş azâbı vardır*" (Âyet: 3)**; buradaki "*el-Celâu*", "Bir arzdan diğer arza çıkarmak" ma'nâsınadır** 645**.**

٤٠٢ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عبْدِ الرَّحِيمِ **حدّثنا** سَعِيدُ بنُ سُلَيْمانَ **حدّثنا** هُشَيْمٌ أخبرنا أَبُو بِشْرٍ عنْ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ قال قُلْتُ لابنِ عَبَّاسٍ سورَةُ التَّوْبَةِ قال التَّوْبَةُ هِيَ الفاضِحَةُ مازَالَتْ تَنْزِلُ ومِنْهُمْ ومِنْهُمْ حَتَّى ظَنُّوا أَنَّها لَمْ تُبْقِ أَحَدًا مِنْهُمْ إلاَّ ذُكِرَ فِيها قال قُلْتُ سورَةُ الأَنفالِ قال نَزَلَتْ فى بَدْرٍ قال قُلْتُ سَورَةُ الحَشْرِ قال نَزَلَتْ فى بَنى النَّضِيرِ *

---

644 el-Bıkaaî bu sûreye Benû Nadîr Sûresi denildiğini de nakletmiştir.

645 *el-Celâu, el-İclâu* gibi müteaddî de, lâzım da olur. Aslında apaçık açmak, açılmak, açıklık, açığa çıkarmak veyâ çıkarılmak demek olan *el-Celvu*'dan *Celâ,* bir kimsenin veyâ cemâatin yerinden yurdundan herhangi bir sebeble tedirgin edilerek uzaklaşması veyâ uzaklaştırılması demektir ki, yurdu açık kalmış, kendisi açığa çıkarılmış olur. Biz sırasına göre nefy, iclâ, teb'îd, tehcîr, sürgün, açılma, açığa çıkarılma... ta'bîrlerini kullanırız...

402-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle dedi: İbn Abbâs'a:

— et-Tevbe Sûresi (ne hakkında indi)? diye sordum.

O:

— et-Tevbe mi? Hayır, o el-Fâdıha Sûresi'dir. Zîrâ o devâmlı şekilde ***"Ve minhum... ve minhum..."*** (= Ve onlardan... ve onlardan...)" diye iniyordu. Nihâyet onlardan dokunulmadık hiçbir kimseyi bırakmayıp mutlakaa bu sûrede zikrolunacağını zannettiler, dedi.

Saîd ibn Cubeyr dedi ki: Ben yine:

— el-Enfâl Sûresi (ne hakkında indi)? dedim.

İbn Abbâs:

— O, Bedir harbi hakkında indi, dedi.

Saîd dedi ki: Ben:

— el-Haşr Sûresi (ne hakkında indi)? dedim.

İbn Abbâs:

— O, Benu'n-Nadîr hakkında indi, dedi [646].

٤٠٣ــ **حدّثنا** الحَسَنُ بنُ مُدْرِكٍ **حدّثنا** يَحْيَى بنُ حَمَّادٍ أخْبرَنا أبُو عَوَانَةَ عنْ أبِى بَشْرٍ عنْ سَعِيدٍ قال قُلْتُ لابنِ عَبَّاسٍ رضى **الله** عنهما سُورَةُ الْحَشْرِ قال قُلْ سُورة النَّضِيرِ *

403-....... Saîd ibn Cubeyr şöyle demiştir: Ben İbn Abbâs(R)'a:

— el-Haşr Sûresi, dedim.

O:

— en-Nadîr Sûresi de, dedi [647].

---

646 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Buhârî bunun bâzısını el-Enfâl'de ve Cihâd'da; Müslim de *Sahîh*'inin sonunda getirmiştir.

647 Bu da zikredilen hadîsin başka yoldan rivâyetidir. İbn Hacer bunun vechini şöyle îzâh etmiştir: Buradaki haşr, kıyâmet günündeki haşr zannedilmemek için böyle demiş olmalıdır. Çünkü maksad, Benu'n-Nadîr'in çıkarılmasıdır, demiştir.

Kaamûs sâhibi Fîrûzâbâdî'nin *el-Basâir*'de beyânına göre: *Haşr*, esâsında bir cemâati karargâh ve barınaklarından nefîr sûretiyle iz'âc ve ihrâc eylemeye konulmuştur. Sonra cemâat ilgisiyle "Toplamak" ma'nâsında kullanılmıştır.

Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât*'ında: *Haşr*, cemâati makarrlarından, yânî durdukları yerlerinden çıkarıp iz'âc ederek harbe ve benzerlerine zorlamaktır... Ve kıyâmet gününe *"Ba's günü"*, *"Neşr günü"* denildiği gibi, *"Yevmu'l-haşr = Haşr günü"* dahî denilir, demiştir.

Bu sûredeki *Haşr* ise, kıyâmet günü olacak olan son haşr değil, onun küçük bir numûnesi olmak üzere ***"O kitâb ehlinden küfredenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır..."*** (Âyet: 2) kelâmında zikrolunan evvelî haşr, yânî ilk haşrdır ki, Nadîr oğulları Yahûdîleri'nin çıkarılıp sürülmesidir... (*Hakk Dîni*, VI, 4807).

٣٠٢ـ باب قوله ما قطعتم من لينة نخلة مالم تكن عجوة أو برنية

302- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

''*Herhangi bir hurma ağacını kestiniz yâhud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir, fâsıkları rüsvây edeceği içindir*'' (Âyet: 5); buradaki ''*Lîne*'', "Hurma ağacı"; "Acve" yâhud "Berîne" olmayan hurma çeşitleri demektir [648].

٤٠٤ـ حدّثنا قُتَيْبَةُ حدّثنا لَيْثٌ عنْ نافِعٍ عنِ ابنِ عُمَرَ رضى اللّهُ عنْهُما أنَّ رَسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم حَرَّقَ نَخْلَ بَنِى النَّضِيرِ وقَطَعَ وهْىَ البُوَيْرَةُ فأنْزَلَ اللّهُ تعالى ماقَطَعْتُمْ مِنْ لِينَةٍ أوْ تَرَكْتُمُوها قائِمَةً عَلى أُصُولِها فَبِإذْنِ اللّهِ ولِيُخْزِىَ الفاسِقِينَ *

404-....... Bize Leys, Nâfi'den; o da İbn Umer(R)'den şöyle tahdîs etti: Rasûlullah (S), Nadîr oğulları'nın hurma ağaçlarını yaktırdı ve kestirdi. Bu harb sâhası -Nadîr oğulları'nın hurmalığı olan- Buveyre mevkiidir. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi: ***''Herhangibir hurma ağacını kestiniz yâhud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir.*** (Bu izin de) ***fâsıkları rüsvây edeceği içindir''*** [649].

٣٠٣ـ باب قوله ماأفاء اللّهُ عَلى رسُولِه

303- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

''Allah'ın onlardan Rasûlü'ne verdiği fey' (e gelince); siz bunun üzerine ne ata, ne deveye binip koşmadınız.

---

648 *Lîne,* birçoklarının kavlince mutlaka ''Hurma ağacı'' demektir. Aslı *Levn*'den türemiş *Lîne* olup, yâ'sı ''Dîme'' gibi vâv'dan kalbedilmiştir. Cem'inde *Lûn* ve *el-Vân* denilir. İbn Abbâs ve daha birtakımları ''Acve'' yânî ''Balçık hurma'' denilen kısmından başka hurma nev'ilerine denildiğini söylemişlerdir. Ebû Ubeyde, ''Acve'' ile ''Bernî'' bulunmayan çeşit elvân hurmalar demiştir. Sevrî, hurma ağacının en değerlisi, demiştir.

649 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Cihâd'da da geçmişti. Rasûlullah bu hurmalıkların bir kısmını, harb sâhasında bulundukları için bir harb zarûreti olarak kestirip tahrîb ettirmişti. Bu da âyette ifâde buyurulduğu gibi Allah'ın onları cezâlandırması ve rüsvây etmesi hikmetiyle izin vermesi yoluyla yapılmıştır.

Fakat Allah, rasûllerini dileyeceği kimselere musallat eder. Allah herşeye hakkıyle kaadirdir"
(Âyet: 6) [650].

٤٠٥ـ حدّثنا عليُّ بنُ عبْدِ اللّهِ حدّثنا سُفْيانُ غيْرَ مَرَّةٍ عنْ عَمْرٍو عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ مالِكِ بنِ أوْسِ بنِ الحَدَثانِ عنْ عُمَرَ رضى اللّهُ عنه قال كانَتْ أمْوالُ بَني النَّضِيرِ مِمَّا أفاءَ اللّهُ عَلى رسولِهِ صلى اللّهُ عليه وسلم مِمَّا لَمْ يُوجِفِ المُسْلِمُونَ علَيْهِ بِخَيْلٍ ولا رِكابٍ فَكانَتْ لرسولِ اللّهِ ﷺ خاصَّةً يُنْفِقُ عَلى أهْلِهِ مِنْها نَفَقَةَ سَنَتِهِ ثُمَّ يَجْعَلُ ما بَقِيَ في السِّلاحِ والكُراعِ عُدَّةً في سَبِيلِ اللّهِ *

405-....... Bize Sufyân ibn Uyeyne birkaç defalar Amr ibn Dînâr'dan; o da ez-Zuhrî'den; o da Mâlik ibnu Evs ibni'l-Hadesânî'den tahdîs etti ki, Umer ibnu'l-Hattâb (R) şöyle demiştir: Nadîr oğulları'nın malları, Allah'ın kendi Rasûlü'ne fey' olarak döndürdüğü mallardandır. Bunlar müslümânların, üzerine atlar ve develerle yolculuk ve harb etmeden ele geçirdikleri mallardandır. Bu mallar Rasûlullah'a hâssa oldu, kendisi bunlardan âilesinin bir senelik nafakasını (ayırır) infâk eder, sonra arta kalanını Allah yolunda cihâd hazırlığı olmak üzere silâhlar, atlar ve develer husûsuna tahsîs ederdi [651].

٣٠٤ـ بابٌ وما آتاكُمُ الرَّسُولُ فخُذُوهُ

304- BÂB:

"Rasûl size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının"
(Âyet: 7).

٤٠٦ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ يُوسُفَ حدّثنا سُفْيانُ عنْ مَنْصُورٍ عنْ إبْراهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عبْدِ اللّهِ قال لَعَنَ اللّهُ الوَاشِماتِ والمُوتَشِماتِ والمُتَنَمِّصاتِ

---

650 Nadîr oğulları'nın kasabaları Medîne'ye iki mil mesâfede olduğundan, oraya sâdece piyâde olarak gidilmiş, yalnız Rasûlullah lif yularlı bir merkebe binmişti ve fazla bir kıtâl de cereyân etmemişti.

651 Bu hadîs Mağâzî'de uzun bir metinle, Cihâd'da ve Humus'ta da daha kısa olarak geçmişti.

والمُتَفَلِّجاتِ لِلْحُسْنِ المُغَيِّراتِ خَلْقَ اللّهِ فَبَلَغَ ذَلِكَ امْرَأَةً مِنْ بنى أَسَدٍ يُقالُ
لَها أُمُّ يَعْقُوبَ فَجاءَتْ فقالَتْ إنَّهُ بلَغَنى أنَّكَ لعَنْتَ كَيْتَ وكَيْتَ فقال ومالِى
لا أَلْعَنُ مَنْ لعَنَ رسولُ اللّهِ ﷺ ومَنْ هُوَ فى كِتابِ اللّهِ فقالَتْ لَقَدْ قَرأْتُ
مابَيْنَ اللَّوْحَيْنِ فَما وجَدْتُ فِيهِ ما تَقُولُ قال لَئِنْ كُنْتِ قَرأْتِيهِ لَقَدْ وجَدْتِيهِ أما
قَرأْتِ وما آتاكُمُ الرَّسُولُ فخُذُوهُ ومانَهاكُمْ عَنْهُ فانْتَهُوا قالَتْ بَلى قال فإنَّهُ
قَدْنَهَى عنْهُ قالت فإنِّى أَرَى أهلَكَ يفعَلُونَهُ قال فاذْهَبى فانْظُرِي فذَهَبَتْ فنَظَرَتْ
فلَمْ تَرَ مِنْ حاجَتِها شَيْئًا فقال لوْ كانَتْ كَذَلِكَ ما جامَعَتْنا *

406-....... Abdullah ibnu Mes'ûd (R) şöyle demiştir: Allah şu kadınlara la'net etmiştir: Bedenlerine döğme yapanlar, yaptıranlar, yüzünün tüylerini yolanlar, seyrek dişli güzel görünmek için dişlerinin arasını yontan sırıtkanlar, Allah'ın yarattığını değiştirenler.

Abdullah'ın bu hadîsi Esed oğulları'ndan Ümmü Ya'kûb denilen bir kadının kulağına ulaştı. (Bu kadın Kur'ân okur, anlardı.) Hemen İbn Mes'ûd'a geldi ve:

— Senin şöyle şöyle kadınlara la'net ettiğin haberi bana ulaştı, dedi.

İbn Mes'ûd da ona:

— Ben Rasûlullah(S)'ın la'net ettiği kimselere niye la'net etmeyeyim? Ve Allah'ın Kitâbı'nda var olan kimselere niye la'net etmeyeyim? dedi.

Kadın:

— And olsun ki, ben Mushaf'ın iki kabı arasında ne varsa okudum, fakat senin söylemekte olduğun şeyi onda bulamadım, dedi.

İbn Mes'ûd da ona:

— Yemîn olsun eğer sen onu okumuş isen, elbette onu bulmuşsundur. Allah Taâlâ'nın: "***Rasûl size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının***" buyurduğunu okumadın mı? dedi.

Kadın:

— Evet, dedi.

İbn Mes'ûd:

— Şübhesiz ki, Rasûlullah ondan nehyetti, cevâbını verdi.

Kadın:

— Ben senin ehlin (Zeyneb bintu Abdillah es-Sakafiye'nin) bunu yapmakta olduğunu görüyorum, dedi.

İbn Mes'ûd:

— Ehlime git ve ona bak, dedi.

Kadın ona gitti, baktı, fakat düşünmüş olduğu hâcetinden birşey göremedi. (Dönüp bunu İbn Mes'ûd'a bildirince) İbn Mes'ûd:

— Eğer eşim böyle yapmış olaydı, o bizimle arkadaşlık etmezdi, dedi [652].

٤٠٧ــ حدّثنا علِيٌّ حدّثنا عبْدُ الرَّحْمٰنِ عنْ سُفْيانَ قال ذَكَرْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمٰنِ بنِ عابِسٍ حدِيثَ مَنْصُورٍ عنْ إبْرَاهِيمَ عنْ عَلْقَمَةَ عنْ عبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنْهُ قال لَعَنَ رسولُ اللَّهُ ﷺ الوَاصِلَةَ فقال سَمِعْتُهُ من امْرَأةٍ يُقالُ لهَا أُمُّ يَعْقُوبَ عنْ عبْدِ الله مِثْلَ حَدِيثِ مَنْصُورٍ *

407-....... Buradaki senedde Sufyân es-Sevrî şöyle demiştir: Ben Abdurrahmân ibn Âbis'e, Mansûr'un İbrâhîm'den; onun da Alkame'den, Abdullah ibn Mesûd(R)'ın: Rasûlullah (S), kendi saçlarına başkasının saçını ekleyen kadına la'net etti, hadîsini zikrettim de, Abdurrahmân:

— Ben de bu hadîsi Ümmü Ya'kûb denilen bir kadından; o da Abdullah ibn Mes'ûd'dan olmak üzere Mansûr'un hadîsi gibi işittim, dedi.

٣٠٥ــ بابُ والَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ والإيمَانَ

305- *"Onlardan evvel yurdu hazırlayıp îmâna sâhib olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyâç bulmazlar..."* (Âyet: 9) [653] BÂBI.

٤٠٨ــ حدّثنا أحْمَدُ بنُ يُونُسَ حدّثنا أبو بَكْرٍ عنْ حُصَيْنٍ عنْ عَمْرِو بنِ مَيْمُونٍ قال قال عُمَرُ رضى اللَّهُ عنهُ أُوصِى الخَلِيفَةَ بالمُهَاجِرِينَ الأوَّلِينَ

---

652 Hadîsin başlığa uygunluğu "Sen -*Rasûl size ne verdiyse onu alın...* âyetini okumadın mı?" sözündedir. Buhârî bunun bir rivâyetini Libâs'ta da getirmiştir.

Veşm, yüze veyâ kolâ veyâ bedenin herhangibir tarafına iğne batırıp boya sürerek tesbît edilen nakşa denir ki, *Kaamûs* mütercimi *"Döğün"* denildiğini söyler.

653 Başta Peygamber olmak üzere hicret eden o sâdıkları, gerek zengin ve gerek fakîr, severler; bu sûretle sadâkatlarını ortaya koyarlar. Muhâcirler'e gerek fey', gerek başka herhangibir şeyden dolayı gönüllerinde "Bu bize gerekti, bizim buna ihtiyâcımız vardı" gibi içlerine batacak bir kaygu, bir teessür duymazlar.

أَنْ يَعْرِفَ لَهُمْ حَقَّهُمْ وأوصي الخَلِيفَةَ بالأنْصَارِ الَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ والإيمَانَ مِنْ قَبْلِ أنْ يُهَاجِرَ النبيُّ ﷺ أنْ يَقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ ويَعْفُوَ عَنْ مُسِيئِهِمْ *

408-....... Amr ibnu Meymûn şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb (R) -Ebû Lu'lu' kendisini vurduktan sonra- şöyle dedi:

— Ben, benden sonraki halîfeye ilk Muhâcirler'i tavsiye ediyorum. Onların haklarını onlara tanımasını tavsiye ediyorum. Ve yine ben, Peygamber(S)'in hicret etmesinden önce yurt hazırlayıp îmâna sâhib çıkmış olan Ensâr'ı da tavsiye ediyorum. Yeni halîfenin bunların iyilerinden iyiliklerini kabûl etmesini, kötü iş yapanlarından da kusûrlarını affetmesini tavsiye ediyorum [654].

٣٠٦ ـ بابٌ قَوْلُهُ وَيُؤْثِرُونَ على أنْفُسِهِمْ الآيةَ: الخَصَاصَةُ الفَاقَةُ. المُفْلِحُونَ الفَائِزُونَ بالخُلُودِ. الفَلاَحُ البَقَاءُ. حَيَّ على الفَلاَحِ عَجِّلْ. وقال الحَسَنُ حَاجَةً حَسَدًا

306- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"... Onlar kendilerinde fakîrlik ve ihtiyâç olsa bile, Muhâcirler'i öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte murâdlarına erenler onların tâ kendileridir"

(Âyet: 9).

Bu âyetteki *"el-Hasâsa"*, "Fakîrlik"; *"el-Muflihûn"*, "Ebedî hayâta zafer bulanlar"; *"el-Felâh"*, "el-Bakaa" ma'nâsınadır. *"Hayye ale'l-felâh"*, "Çabuk kurtuluşa yönel" demektir. el-Hasenu'l-Basrî de: *"Göğüslerinde bir hâcet bulmazlar"*, "Bir hased bulmazlar" ma'nâsınadır, dedi.

---

654 Hadîsin başlığa uygunluğu "Yurt hazırlayıp îmâna sâhib olan kimseler" sözündedir. Bu hadîs Cenâzeler Kitâbı, "Peygamber'in kabri bâbı"nda geçen uzun hadîsin bir parçasıdır.

Bu hadîsin bir rivâyeti "Usmân'ın fazîletleri bâbı"nda daha uzun bir metinle rivâyet edilmiştir. Oradaki rivâyette Umer sabâh namâzında nasıl vurulduğu ve sahâbîlerin uğradığı heyecân ve nihâyet Usmân'ın şûrâ hey'eti tarafından ittifâkla halîfeliğe seçilmesi sûreti bildirilmiştir.

٤٠٩ــ حدّثنى يَعْقُوبُ بن إبراهيم بن كثير حدّثنا أبو أسامة حدّثنا فُضَيْلُ ابنُ غَزْوَانَ حدّثنا أبو حَازِمٍ الأشْجَعِيُّ عن أبى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال أتى رَجُلٌ رسولَ اللّهِ ﷺ فقال يا رسولَ اللّهِ أصابَنِى الجَهْدُ فأرْسَلَ إلى نِسَائِهِ فَلَمْ يَجِدْ عِنْدَهُنَّ شَيْئًا فقال رسولُ اللّهِ ﷺ ألا رَجُلٌ يُضَيِّفُ هٰذِهِ اللَّيْلَةَ يَرْحَمُهُ اللّهُ فقامَ رَجُلٌ مِنَ الأنْصَارِ فقال أنا يا رسولَ اللّهِ فَذَهَبَ إلى أهْلِهِ فقال لِامْرَأتِهِ ضَيْفُ رسولِ اللّهِ ﷺ لا تَدَّخِرِيهِ شَيْئًا قالَتْ واللّهِ ما عِنْدِى إلاَّ قُوتُ الصِّبْيَةِ قال فإذا أرادَ الصِّبْيَةُ العَشَاءَ فَنَوِّمِيهِمْ وَتَعَالَىْ فأطْفِئِى السِّرَاجَ وَنَطْوِى بُطُونَنَا اللَّيْلَةَ فَفَعَلَتْ ثُمَّ غَدَا الرَّجُلُ على رسولِ اللّهِ ﷺ فقال لَقَدْ عَجِبَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ أوْ ضَحِكَ مِنْ فُلانٍ وفُلانَةَ فأنْزَلَ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ *

409-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Rasûlullah'a bir adam geldi de:

— Yâ Rasûlâllah, bana açlık ve meşakkat isâbet etti (yânî açlıktan dermansız kaldım), dedi.

Rasûlullah (S) onu (doyurmak için) kadınlarına haber gönderdi, fakat onların yanlarında hiçbirşey bulamadı. Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Bu gece şu adamı konuk edip yemek yedirecek bir adam yok mu ki, Allah ona rahmet eylesin?"* dedi.

Derhâl Ensâr'dan bir zât ayağa kalktı:

— Ben, yâ Rasûlallah! diye cevâb verdi.

Akabinde o adamı alıp âilesine götürdü. Kadınına hitâben:

— İşte Rasûlullah'ın konuğu; ondan hiçbirşeyi tutup alıkoyma (konuğa ikrâm et), diye tenbîh etti

Kadın:

— Vallâhi yanımda çocukların azığından başka birşey yok, dedi.

Kocası

— O hâlde çocuklar akşam yemeği yemek istedikleri vakıt onları uyut, gel, kandili söndür, biz bu gece karınlarımızı dürelim (yânî Rasûlüllah'ın konuğu için biz bu geçeyi aç geçirelim), dedi.

Kadın, kocasının dediği işleri yaptı. Sonra o konuk sabâhleyin Rasûlullah'ın huzûruna vardı. Rasûlullah:

— *"And olsun ki, Azîz ve Celîl olan Allah, bu gece Fulân erkek*

ve Fulâne kadının işlerinden hayret etti -yâhud *güldü,* yânî *acîb hoşnûd oldu-*'' dedi.

Azîz ve Celîl Allah da (onlar ve bütün Ensâr hakkında) şunu indirdi: ''***Onlar kendilerinde fakîrlik ve ihtiyâç olsa bile, onları öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa, işte onlar murâdlarına erenlerin tâ kendileridir***''[655].

---

655 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Ensâr'ın menkabeleri bâbı'nda geçmişti. Hadîsteki taaccüb ve hayret, garîb işleri idrâk ile meydana gelen rûhî bir hâlet olduğu, gülmek fiili de bunun üzerine terettüb ettiği için, Allah Taâlâ'ya gülmek fiilinin ve taaccüb hâletinin dayandırılması hakîkî olmayıp mecâzî bir dayandırmadır ve bunların lâzımı olan ilâhî rızâ kasdedilmiştir.

٦٠ ـ سورة المُمْتَحِنَة

60- el-Mumtehıne Sûresi [656]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجَاهِدٌ لاَ تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لاَ تُعَذِّبْنَا بأَيْدِيهِمْ فَيَقُولُونَ لَوْ كانَ هٰؤُلاَءِ عَلَى الحَقِّ ما أَصَابَهُمْ هٰذَا بِعِصَمِ الكَوَافِرِ أُمِرَ أَصْحَابُ النبيِّ ﷺ بِفِرَاقِ نِسَائِهِمْ كُنَّ كَوَافِرَ بِمَكَّةَ *

Ve Mucâhid şöyle demiştir:
"Ey Rabb'imiz, bizi o küfredenler için bir fitne yapma..." (Âyet: 5):

"Bize onların elleriyle azâb etme, sonra onlar: Bunlar hakk üzerinde olsaydı, kendilerine bu yenilme ve esîrlik azâbı isâbet etmezdi, derler (bu onların dünyâ hayâtıyle aldanarak küfre meftûn olmalarına sebeb de olur)" ma'nâsınadır [657].

---

656 Bu sûreye hâ'nın fethiyle *"Mumtahane"* veyâ kesriyle *"Mumtehıne"* yâhud *"İmtihân Sûresi"* denilir. En meşhûru evvelkisidir.... *İmtihân Sûresi* denilmesi, bütün içindekilere nazaran daha mutlak olarak vâzıhtır. Buna bir de *"Meveddet Sûresi"* denildiği de naklolunmuştur ki, ***"Allah, sizinle içlerinden birbirinize düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peydâ eder"*** (Âyet: 7) kavli münâsebetiyle olmak gerektir.

657 Yânî bizi onlara mağlûb etme, ellerine düşürüp mihnet ve azâba sokma, el, dil uzatmalarına meydan verme de bizim mihnetimiz yüzünden îmânı horlatmakla

''*Kâfirlerin ismetlerine yapışmayın...*'' (Âyet: 10), bu âyetle Peygamber'in sahâbîleri Mekke'de bulunan kâfire kadınlarından ayrılmakla emrolundular [658].

٣٠٧ــ بابٌ لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى وعَدُوَّكُمْ أوْلِيَاءَ

307- BÂB:

''Ey îmân edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dostlar edinmeyin...''
(Âyet: 1).

٤١٠ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيَانُ حدّثنا عَمْرُو بنُ دِينَارٍ قال حدّثنى الحَسَنُ بنُ مُحَمَّدِ بنِ عَلِيٍّ إنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ أبِى رَافِعٍ كاتِبَ عَلِيٍّ يَقُولُ سَمِعْتُ عَلِيًّا رضى اللَّهُ عنهُ يَقُولُ بَعَثَنِى رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم أنا والزُّبَيْرَ والمِقْدَادَ فقال انْطَلِقُوا حَتَّى تأْتُوا رَوْضَةَ خَاخٍ فانَّ بِهَا ظَعِينَةً مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوهُ مِنْهَا فَذَهَبْنَا تَعَادَى بِنَا خَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرَّوْضَةَ فإذَا نَحْنُ بالظَّعِينَةِ فَقُلْنَا أخْرِجِى الكِتَابَ فَقَالَتْ مَامعِى مِنْ كِتَابٍ فَقُلْنَا لَتُخْرِجِنَّ الكِتَابَ أوْ لَنُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ فأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فأتَيْنَا بِهِ النبىَّ ﷺ فإذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بنِ أبِى بَلْتَعَةَ إلَى أُنَاسٍ مِنَ المشْرِكِينَ مِمَّنْ بِمَكَّةَ يُخْبِرُهُمْ بِبَعْضِ أمْرِ النبى صلى اللَّهُ عليهِ وسلم فقالَ النبىُّ ﷺ ما هٰذَا يا حَاطِبُ قال لا تَعْجَلْ عَلَيَّ يَا رسولَ اللَّهِ إنِّى كُنْتُ امْرَءًا مِنْ قُرَيْشٍ ولَمْ أكُنْ مِنْ أنْفُسِهِمْ وكانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ المُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ بِهَا أهْلِيهِمْ وأمْوَالَهُمْ بِمَكَّةَ فأحْبَبْتُ إذْ فَاتَنِى مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أنْ أصطَنِعَ إلَيْهِمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِى وما فَعَلْتُ ذَلِكَ كُفْرًا

---

küfre meftûniyetlerini artırma. Bu, kâfirlerin ''Îmân iyi olsaydı, bunlar mağlûb edilmez, esîr olmazlardı'' diyerek, dünyâ hayâtına aldanarak küfre meftûn olmalarına sebeb de olur.

658 *Kevâfir, Kâfire*'nin cem'i, *Isem* de *İsmet*'in cem'idir. *İsmet,* dokunulacak tutamak olup gerdanlık, bilezik, bilek, hıfz ve sıyânet ma'nâlarına geldiği için, gerek akid ve gerek sebeb herhangi bir tutamak ma'nâsına kullanılır. Burada murâd, nikâhlarının bâtıl olmasıdır. Yânî harb dârından hicret etmeyip kâfire olarak harb dârına katılan kadınlarla aranızda ne bir ismet, ne de bir zevciyet alâkası olmasın, tutamaklarına tutunmayın, daha Türkçesi ellerine yapışmayın, ipleriyle kuyuya inmeyin... (*Hakk Dîni,* VI, 4914).

ولا ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي فقال النبيُّ ﷺ إِنَّهُ قد صَدَقَكُمْ فقال عُمَرُ دَعْنِي يَا رسولَ اللهِ فأَضْرِبَ عُنُقَهُ فقال إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وما يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهُ عَزَّ وجلَّ اطَّلَعَ على أَهْلِ بَدْرٍ فقال اعْمَلُوا ما شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ قالَ عَمْرٌو وَنَزَلَتْ فِيهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وعَدُوَّكُمْ قال لا أَدْرِي الآيَةَ فِي الحَدِيثِ أَوْ قَوْلُ عَمْرٍو*

410-....... Amr ibnu Dînâr tahdîs edip şöyle demiştir: Bana el-Hasen ibnu Muhammed ibn Alî (ibn Ebî Tâlib) tahdîs etti. Kendisi Alî'nin kâtibi olan Ubeydullah ibn Ebî Râfi'den işitmiştir. Ebû Râfi' şöyle diyordu: Ben Alî(R)'den işittim, şöyle diyordu: Rasûlullah (S) beni, Zubeyr'i ve Mıkdâd'ı gönderdi ve:

— *"Gidin, Hâh bustânına kadar ilerleyin. Orada hevdec içinde yolcu bir kadın ve yanında bir mektûb vardır. Çabuk o mektûbu o kadından alıp bana getirin!"* buyurdu.

Hemen atlarımızı koşturarak gittik, nihâyet o bustâna vardık. Hakîkaten biz orada mahfe içinde bir kadınla karşı karşıya geldik. Ona:

— Mektûbu çıkar! dedik.

Kadın:

— Benim yanımda hiçbir mektûb yoktur, diye inkâr etti.

Biz kadına:

— Elbette o mektûbu çıkarırsın yâhud biz senin elbiseni soyup atarız, dedik.

Kadın çâresiz kalıp saçının bağı içinden mektûbu çıkardı. Biz de mektûbu alıp Peygamber'e getirdik. Mektûbda "Hâtıb ibn Ebî Beltea'dan Mekke'deki müşriklerden olan insanlara" unvânı yazılı olduğu, içinde de Peygamber'in işinden bâzısını (yânî harb hazırlığı yaptığını) Mekkeliler'e haber vermekte olduğu görüldü. Peygamber:

— *"Ey Hâtıb, bu ne iştir?"* diye sordu.

Hâtıb şöyle cevâb verdi:

— Yâ Rasûlallah, bana karşı acele etme! Ben Kureyş'e ahidle bağlı olan bir kimseyim, ben soyca Kureyş'in kendisinden değilim. Maiyyetinizde bulunan Muhâcirler'in Kureyşliler'le yakınlıkları, hısımlıkları vardır. Onlar bu hısımlıklarıyle Mekke'deki âilelerini ve mallarını korurlar. Benim ise içlerinde neseb yönünden münâsebetim olmadığı için yakınlarımı himâye etmelerine bir vesîle olmak üzere onlarda bir minnet eli yapmak istedim. Yoksa ben bu işi ne bir küfr, ne de dînimden dönme olarak yapmış değilim, dedi.

Hâtıb'ın bu müdâfaası üzerine Peygamber oradakilere:

— *"Şübhesiz Hâtıb size dosdoğru söyledi"* buyurdu.

(Fakat öfkesi geçmeyen) Umer;

— Yâ Rasûlallah, beni bırak da şunun boynunu vurayım, dedi.

Rasûlullah:

— *"Şübhesiz ki Hâtıb, Bedir harbinde hazır bulunmuştur. Sana ne bildirecek, belki Azîz ve Celîl olan Allah Bedir'de bulunanların yüksek mucâhedelerini bildi de onlara: Dilediğinizi yapın, ben size mağfiret ettim, buyurdu"* dedi.

Amr ibn Dînâr dedi ki: İşte şu kısım Hâtıb hakkında indi: ***"Ey îmân edenler, benim de, sizin de düşmanınız olanları dostlar edinmeyin. Sevgi yüzünden onlara ulaştırırsınız. Hâlbuki onlar Hakk'tan size gelene küfretmişlerdir. O Rasûl'ü de, sizi de Rabb'iniz olan Allah'a îmân ediyorsunuz diye çıkarıyorlardı. Eğer siz benim yolumda savaşmak, benim rızâmı aramak için çıkmışsanız, onlara hâlâ mahabbet mi gizleyeceksiniz?..."*** [659].

Râvî Sufyân ibn Uyeyne: Ben bu âyetin Alî'den gelen bu hadîsin içinde mi, yoksa bu Amr ibn Dînâr'ın sözü mü olduğunu bilemiyorum, demiştir [660].

---

659 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bunun bir rivâyeti Cihâd'da, "Câsûs bâbı"nda geçmişti. Rasûlullah Mekke fethine hazırlık yaptığı sıra, halk arasında Hayber tarafına gidilecek diye yayılmış, sahâbîlerden bâzı kimselere maksadının Mekke olduğunu gizlice söylemişti. Hâtıb da bunlardan idi. Abdulmuttalib oğulları'ndan âzâdlısı Sâre adında bir kadın, Mekke'den Medîne'ye gelmiş, bir mikdâr yardım tedârik edip dönerken Hâtıb onunla Mekke ahâlîsine gizli bir mektûb göndermişti. Kadın yola çıktıktan sonra Cibrîl inip, Peygamber'e haber verdi. Bundan sonra hadîste anlatılan işler cereyân etmiştir. İşte bu hâdise sebebiyle bu Mumtahane Sûresi inmiş, bu gibi hâllerde mü'minlerin vazîfelerine dâir mühim nasîhatlerle harb yurdundan Muhâcir olarak gelen kadınlar hakkında bile bir imtihân ta'lîmâtı vermiştir.

Âyet *"Ey îmân edenler!"* diye hitâb olduğu ve muhâtablar arasında Hâtıb da bulunduğuna göre, onun âile endîşesiyle yaptığı bu kusûru îmânına zarar vermemiştir, özrü kabûl olunmuştur. Hâtıb mühim hizmetlerde bulunmuştur. Bunlardan biri, altıncı yılda Peygamber tarafından bir mektûbla Mısır ve İskenderiyye meliki Mukavkıs'a gönderilmesidir. Ebû Bekr'in halîfeliği zamânında da Mısır'a gönderilmiş ve Mısırlılar'la barış akdi yapmıştır. Bu barış, Amr ibn Âs'ın 20. hicret yılında Mısır'ı fethi zamânına kadar yürürlükte kalmıştır. Hâtıb, tâcir idi. Vefâtı hicretin 30. yılında olup, namâzını Usmân kıldırmıştır.

660 Buhârî bu rivâyette "el-Âyete" dememiştir. Bâzı rivâyetlerdeki "el-Âyete" ta'bîrinin, Alî'nin rivâyet ettiği bu hadîsten mi, yoksa ravîlerden Amr ibn Dînâr'ın kavli mi olduğunu "Lâ edrî = Bilmiyorum" sözü ile rivâyet eylemiştir. Bununla ***"Ey îmân edenler..."*** nâzil oldu denilmekten murâd, bir veyâ birkaç âyet mi, yoksa bütün sûre mi olduğunu kestirmemiştir... Mukaddimede de geçtiği üzere, bu gibi mevki'lerde "el-Âyete" ta'bîri bir kıssaya kadar müteaddid âyetleri şâmil olabileceğinden, bu rivâyetlerin toplamı "el-Âyete" ta'bîrinin sûrenin evvelinden bir necm, bir kıssa teşkîl eden âyetler ma'nâsına olduğunu ifâde etmekle, Taberî, evvelindeki âyetler demiştir. Ma'nâ i'tibâriyle kıssa 3., 6., 7. âyetlerin

٤١١ــ حدّثنا عَلِيٌّ قيل لِسُفْيان فِى هَذا فنَزَلَتْ لا تَتَّخِذُوا عَدُوِّى قال سُفْيَانُ هَذَا فِى حَدِيثِ النَّاسِ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو ما تَرَكْتُ مِنْهُ حَرْفًا وما أُرَى أَحَدًا حَفِظَهُ غَيْرِى»

411-Bize Alî ibnu'l-Medînî tahdîs edip dedi ki: Sufyân ibn Uyeyne'ye:

— *"Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olan kimseleri dostlar edinmeyiniz..."* kelâmı bu Hâtıb işi hakkında mı indi? diye soruldu.

Sufyân:

— Bu insanların hadîsidir, yânî onların rivâyetleridir. Ammâ benim Amr ibnu Dînâr'dan ezberlediğim ise, ondan nuzûl zikri olmaksızın rivâyet ettiğim hadîstir. Ben ondan tek bir harf terketmedim. Ve ben, benden başka bir kimsenin bu hadîsi (nuzûl fıkrası olmaksızın) Amr ibn Dînâr'dan ezberlemiş olduğunu da zannetmiyorum, dedi.

٣٠٨ــ بابٌ إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ

308- BÂB:

"Ey îmân edenler, mü'min kadınlar muhâcir olarak geldikleri zamân onları imtihân edin..."

(Âyet: 10).

٤١٢ــ حدّثنا إِسْحَاقُ حدّثنا يَعْقُوبُ بنُ إِبْرَاهِيمَ حدّثنا ابنُ أَخِى ابنِ شِهَابٍ عنْ عَمِّهِ أخبرَنى عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها زَوْجَ النبىِّ ﷺ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رسولَ اللَّهِ ﷺ كانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهٰذِهِ الآيَةِ بِقَوْلِ اللَّهِ يا أَيُّهَا النبىُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ. قال عُرْوَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَنْ أَقَرَّ بِهَذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ قال لَهَا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ

---

sonuna kadar olabilirse de, tamâmı 9. âyetin sonuna *"İşte onlar tam zâlimlerdir"* fâsılasına kadar olmak zâhirdir. Bu sûrette bundan sonraki âyetlerin nuzûl sebebi başka olmak lâzım gelir. Fakat Tirmizî, mektûb hakkındaki Alî hadîsini rivâyetten sonra "el-Âyete" yerine "Hâzihi's-sûre" diye açıkça söyleyerek, zikredilen hâdiseyi bütün sûrenin nuzûl sebebi olarak göstermiş ve hadîse hasendir, sahîhtir demiştir. Müfessirlerin çoğu mutlak olarak kelâm etmişlerdir. *"Ey îmân edenler..."* deyip de hâdiseyi nakl ile yetinmişlerdir ki, âyete de, sûreye de muhtemildir... (*Hakk Dîni,* VI, 4892-4893).

عليهِ وسلم قدْ بَايَعْتُكِ كَلامًا، ولاَ واللهِ ما مَسَّتْ يَدُهُ يَدَ امْرَأةٍ قطُّ فِي المُبَايَعَةِ. ما يُبَايِعُهُنَّ إلاَّ بِقَوْلِهِ قَدْ بَايَعْتُكِ على ذلِكَ * تَابَعَهُ يُونُسُ ومَعْمَرٌ وعَبْدُ الرَّحْمنِ بنُ إسْحَاقَ عنِ الزُّهْرِيِّ. وقال إسْحَاقُ بنُ رَاشِدٍ عنِ الزُّهْرِيِّ عنْ عُرْوَةَ وعَمْرَةَ *

412-....... Bize İbn Şihâb'ın kardeşinin oğlu, amcasından tahdîs etti (Amcası ez-Zuhrî şöyle demiştir): Bana Urve haber verdi. Ona da Peygamber'in zevcesi Âişe (R) şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (S), mü'mine kadınlardan kendisine hicret edip gelenleri şu âyet ile, Yüce Allah'ın şu kavliyle imtihân eder idi: "*Ey Peygamber, mü'min kadınlar sana şu şartlar üzerine bey'at etmeye geldiklerinde... bu sûretle onlara bey'at ver...* (Sonundaki "*Gafûrun Rahîm*" kavline kadar)" (Âyet: 12).

Geçen senedle Urve dedi ki: Âişe şöyle dedi: Artık mü'min kadınlardan bu âyetteki şartları ikrâr edip kabûl eyleyen kadına Rasûlullah: "*Ben seninle sözlü olarak bey'at ettim*" derdi. Allah'a yemîn ederim ki, Rasûlullah'ın eli, bey'atlaşmada hiçbir kadının eline dokunmamıştır. Rasûlullah kadınlarla ancak "*Ben seninle bu şartlar üzerine bey'atlaştım*" sözüyle bey'atlaşırdı.

İbn Şihâb'ın kardeşinin oğluna, ez-Zuhrî'den rivâyet etmekte Yûnus ibn Yezîd, Ma'mer ibn Râşid ve Abdurrahmân ibnu İshâk mutâbaat etmişlerdir. İshâk ibn Râşid, ez-Zuhrî'den; o da Urve'den ve Amrete bintu Abdirrahmân'dan diye söylemiştir [661]

---

661 Hadîsin başlığa uygunluğu "Mü'min kadınlardan kendisine hicret edip gelen kadını imtihân ederdi" sözündedir.

Bu imtihân âyetindeki "Mü'minât" ta'bîri, îmânın gereği olan Şehâdet Kelimesi'ni zâhiren söylemiş ve ona aykırı bir hâl göstermemiş olmaları, yâhud imtihân ile îmânlarını isbât mevkiinde bulunmaları i'tibâriyle zâhirîdir. Yoksa imtihâna tâbi' tutulmalarının ma'nâsı kalmazdı. Yânî küfür yurdundan İslâm yurduna hicret ederek "Mü'miniz" diye size geldikleri zamân onları imtihân edin, kalblerinin de dillerine uygun olduğuna zannınızı galebe ettirecek vehile ...nayın, demektir. "Allah onların îmânlarını en iyi bilendir" karînesiyle müfessirler demişlerdir ki, burada ilim, gâlib zann ma'nâsınadır. Muâmelelerde gâlib zann ile amel vâcib olduğuna tenbîh için gâlib zann'a ilim ile ta'bîr buyurmuştur. Yânî bu konuda sizin için yakînî ilim mümkin olmazsa da, mümkin olabilen bâzı suâl ve cevâb ile bir tecrübe ve yemîn vesâire gibi karîneler ve emârelerden istidlâl yoluyla zannınızı galebe ettirecek kadar bir ilim ve kanâat sâhibi olun... (*Hakk Dîni*, VI, 4909-4911).

Umeyme bintu Rukayye şöyle demiştir: Ben Rasûlullah'a bey'at edelim diye vardığımda, bizden Kur'ân'daki "*Allah'a hiçbirşeyi ortak kılmama*" âyetiyle bey'at aldı. Nihâyet "*Ve sana hiçbir ma'rûfta âsî olmamak*" kavline geldikte "*Güçleri ve tâkatleri yettiği derecede*" buyurdu. Biz de: Allah ve Rasûlü bizlere kendimizden daha merhametli yâ Rasûlallah! Bize musâfaha etmez misin? de-

٣٠٩ـ بابٌ إذَا جاءَكَ المُؤمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ

309- BÂB:
"Mü'min kadınlar sana bey'at etmek üzere geldikleri zamân..." (Âyet: 12).

٤١٣ـ حدّثنا أبُو مَعْمَرٍ حدّثنا عَبْدُ الوَارِثِ حدّثنا أيُّوبُ عن حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عن أُمِّ عَطِيَّةَ رضى اللّهُ عنها قَالَتْ بايَعْنَا رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ فَقَرَأ عَلَيْنَا أنْ لا يُشْرِكْنَ باللّهِ شَيْئًا وَنَهَانَا عنِ النِّيَاحَةِ فَقَبَضَتِ امْرَأةٌ يَدَهَا فقَالَتْ أسْعَدَتْنِي فُلانَةُ أُرِيدُ أنْ أجْزِيَهَا فَمَا قَالَ لَهَا النبيُّ ﷺ شَيْئًا فانْطَلَقَتْ ورَجَعَتْ فَبَايَعَهَا *

413-....... Ümmü Atıyye (R) şöyle demiştir: Biz kadınlar Rasûlullah'a bey'at ettik. Kendisi bize ***"Allah'a hiçbirşeyi ortak tutmamaları..."*** âyetini okudu. Ve bizleri ölü üzerine çığlıkla mâtem tutmaktan nehyetti. Bu (mâtem tutmamak şartını söylediği) sırada bir kadın bey'at etmekten elini çekti de:

— Fulâne kadın (yakınım olan bir ölüye ağlamamda) bana yardım etmiş, yânî benimle berâber ağlamıştı, ben onun bu berâber ağlamasına karşılık vermek istiyorum, dedi.

Peygamber (S) o kadına hiçbirşey söylemedi (sükût etti). Bunun üzerine kadın gitti. Sonra kadın yine geldi de, Peygamber onunla bey'atlaştı [662].

٤١٤ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ مُحَمَّدٍ حدّثنا وهْبُ بنُ جَرِيرٍ قال حدّثنا

---

dik: *"Ben kadınlara musâfaha etmem, ancak yüz kadına sözüm bir kadına sözüm gibidir"* buyurdu (Ahmed ibn Hanbel, Nesâî, İbn Mâce ve Tirmizî).

662 Başlıktaki âyette şartları tafsîlli olarak bildirilen bey'at, İslâm târihinde "Bey'atu'n-Nisâ = Kadınlar bey'atı" adıyle meşhûrdur. Bu âyet gereğince Mekke fethinin ertesi günü erkeklerden bey'at alındıktan sonra kadınlardan da bey'at alındı. Erkeklerden de aynı şekilde bey'at alındığının delîllerinden biri, biraz sonra 415 rakamıyle gelecek olan Ubâdetu'bnu's-Sâmit hadîsidir.

Bu Kadınlar Bey'atı birçok defalar vâki' olmuştur. Bu âyette sayılan şart maddeleri şunlardır: a. Kadınlar Allah'a ortak koşmayacaklar. b. Hırsızlık etmeyecekler. c. Zinâ etmeyecekler. d. Kocasından olmayan bir çocuğu bu senindir diye kocalarına iftirâ etmeyecekler. e. Ma'rûfta Peygamber'e isyân ve muhâlefet etmeyecekler. Rasûlullah'ın ancak ma'rûf ile emr ve münkerden nehyedeceği bilinmiş olduğu hâlde "Ma'rûfta" kaydının açıkça söylenmesi, Hâlık'a ma'siyet olan husûsta mahlûka itâat câiz olmayacağına tenbîh içindir.

أبي قال سَمِعْتُ الزُّبَيْرَ عنْ عِكْرِمَةَ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تعالى ولا يَعْصِينَكَ فِي مَعْرُوفٍ قال إنَّمَا هُوَ شَرْطٌ شَرَطَهُ اللَّهُ لِلنِّسَاءِ *

414-....... Cerîr ibn Hâzım tahdîs edip şöyle demiştir: Ben ez-Zubeyr ibnu Hırrît el-Basrî'den işittim; o da İkrime'den, ki İbn Abbâs (R) Yüce Allah'ın ***"Herhangibir ma'rûf husûsunda sana âsî olmamaları"*** kavli hakkında:

— Bu, hiç şübhesiz, Allah'ın kadınlar üzerine şart (yânî gerekli) kıldığı büyük bir şarttır, demiştir.

٤١٥ ــ حدّثنا عَلِيُّ بنُ عَبْدِ اللَّهِ **حدّثنا** سُفْيَانُ قال الزُّهْرِيُّ حدّثْنَاهُ قال **حدّثني** أبُو إدْرِيسَ سَمِعَ عُبَادَةَ بنَ الصَّامِتِ رضى اللَّهُ عنهُ قال كُنَّا عِنْدَ النبيِّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فقال أتُبَايِعُونِي عَلَى أنْ لاَ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا ولاَ تَزْنُوا ولاَ تَسْرِقُوا وقَرَأَ آيَةَ النِّسَاءِ وأكْثَرُ لَفْظِ سُفْيَانَ قَرَأَ الآيَةَ فَمَنْ وفَى مِنْكُمْ فأجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَمَنْ أصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ومَنْ أصَابَ مِنْهَا شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَسَتَرَهُ اللَّهُ فَهُوَ الى اللَّهِ إنْ شَاءَ عَذَّبَهُ وإنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ * تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ عنْ مَعْمَرٍ فِي الآيَةِ *

415-....... Bize Sufyân ibnu Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: ez-Zuhrî bize bu hadîsi tahdîs edip şöyle dedi: Bana Ebû İdrîs tahdîs etti ki, o da Ubâdetu'bnu's-Sâmit(R)'ten şöyle dediğini işitmiştir: Bizler Peygamber(S)'in yanında idik.

— *"Allah'a* (ibâdette) *hiçbirşeyi ortak kılmamanız, zinâ etmemeniz, hırsızlık yapmamanız... şartları üzerine benimle bey'at, yânî ahd eder misiniz?"* buyurdu.

Ve (***"Ey Peygamber, mü'min kadınlar sana bey'atlaşmaya geldikleri zamân..."*** meâlindeki) Kadınlar Âyeti'ni okudu...

Sufyân ibn Uyeyne'nin lafzının çoğu ("Kadınlar" lafzı olmaksızın, sâdece) "Âyeti okudu" şeklindedir.

Peygamber devâmla şöyle buyurdu:

— *"İçinizden her kim ahdinde durursa, onun ecri ve mükâfâtı Allah üzerindedir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyâda ikaab olunur, cezâlandırılırsa, bu cezâ ona bir keffârettir. Bu suçlardan birini yapıp da yaptığı fiili Allah örterse, işi Allah'a kalır. İsterse ona azâb eder, dilerse onu mağfiret eyler."*

(Biz de bu şartlar üzerine O'na bey'at ettik.) [663]

Bu hadîsi Ma'mer ibn Râşid'den; o da ez-Zuhrî'den yoluyla ''Bize Kadınlar Âyeti'ni okudu'' fıkrasıyle birlikte rivâyet etmekte Sufyân ibn Uyeyne'ye Abdurrazzâk ibnu Hemmâm mutâbaat etmiştir.

٤١٦ ـ حدّثنا مُحَمَّدُ بنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حدّثنا هُرُونُ بنُ مَعْرُوفٍ حدّثنا
عَبْدُ اللَّهِ بنُ وَهْبٍ قال وأخبرَنِى ابنُ جُرَيْجٍ أنَّ الحَسَنَ بنَ مُسْلِمٍ أخْبَرَهُ عنْ
طَاوُسٍ عنِ ابنِ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما قال شَهِدْتُ الصَّلاَةَ يَوْمَ الفِطْرِ مَعَ
رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم وأبِى بَكْرٍ وعُمَرَ وعُثْمَانَ رضى اللَّهُ عَنْهُمْ
فَكُلُّهُمْ يُصَلِّيهَا قَبْلَ الخُطْبَةِ ثُمَّ يَخْطُبُ بَعْدُ فَنَزَلَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فكأنِّى أنْظُرُ
إلَيْهِ حِينَ يُجَلِّسُ الرِّجَالَ بِيَدِهِ ثُمَّ أقْبَلَ يَشُقُّهُمْ حَتَّى أتَى النِّسَاءَ مَعَ بِلاَلٍ فقَالَ
يا أيُّهَا النبىُّ إذَا جَاءَكَ المُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ علَى أنْ لا يُشْرِكْنَ باللَّهِ شَيْئًا ولاَ
يَسْرِقْنَ ولا يَزْنِينَ ولاَ يَقْتُلْنَ أوْلاَدَهُنَّ ولاَ يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أيْدِيهِنَّ
وأرْجُلِهِنَّ حَتَّى فَرَغَ مِنَ الآيَةِ كُلِّهَا ثُمَّ قَالَ حِينَ فَرَغَ أنْتُنَّ علَى ذَلِكَ وقالَتِ
امْرَأةٌ واحِدَةٌ لَمْ يُجِبْهُ غَيْرُهَا نَعَمْ يا رسُولَ اللَّهِ لاَ يَدْرِى الحَسَنُ مَنْ هِىَ قال
فَتَصَدَّقْنَ وبَسَطَ بِلاَلٌ ثَوْبَهُ فَجَعَلْنَ يُلْقِينَ الفَتَخَ والخَوَاتِيمَ فِى ثَوْبِ بِلاَلٍ *

416-....... İbn Abbâs (R) şöyle demiştir: Ben fıtr günü kılınan bayram namâzında Rasûlullah ile, Ebû Bekr ile, Umer ile ve Usmân ile berâber hazır bulundum. Bunların hepsi de namâzı hutbeden evvel kıldırırlardı. Sonra namâzın ardından hutbe okurlardı. Allah Peygamberi'nin hutbeden sonra indiği ve erkekleri yerlerinde oturtmak üzere eliyle işâret etmesi hâli gözümün önündedir. Sonra erkeklerin safflarını yara yara kadınların safflarına kadar gitti. Bilâl de berâber idi. Peygamber orada şöyle buyurup: ***''Ey Peygamber, mü'min ka-***

663 Hadîsin başlığa uygunluğu gizli değildir.

Bu ilk Akabe gecesinde yapılan bey'attır ki, ileride, yânî Medîne devrinde inecek olan el-Mumtehıne: 12. âyetinin söylediği bey'at şartlarının aynı ile vâki' olduğundan, buna ''Bey'atu'n-Nisâ = Kadınlar Bey'atı'' denilmiştir. Bu şartlarla mükellef olmakta erkekler ve kadınlar müsâvîdirler. İkinci Akabe'de ise Ensâr, çocukları ve âilelerini nasıl müdâfaa ve himâye ederlerse Rasûlullah'ı da öylece müdâfaa ve himâye etmek üzere bey'at etmişler ve ahidlerini hakkıyle îfâ ederek kendilerinden sonra kıyâmete kadar İslâm'a girmiş ve girecek olanlara velî-i ni'met olmuşlardır.

Bu hadîsin bir rivâyeti Îmân Kitâbı'nda az farklı bir metinle geçmişti.

dınlar -Allah'a hiçbirşeyi ortak tutmamaları, hırsızlık yapmamaları, zinâ etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasından bir iftirâ düzüp getirmemeleri, herhangibir iyilik husûsunda sana âsî olmamaları şartıyle- sana bey'atleşmeye geldikleri zamân, bey'atlerini kabûl et. Onlar için Allah'tan mağfiret isteyiver. Çünkü Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" âyetinin tamâmını okudu. Bu âyeti okuyup bitirdikten sonra:

— *"Siz kadınlar bu bey'at üzere sâbit kadem misiniz?"* diye sordu.

İçlerinden -râvî Hasen ibn Müslim'in kim olduğunu bilemediği- bir kadın:

— Evet yâ Rasûlallah! dedi.

Rasûlullah'a o kadından başkası cevâb vermedi. Bunun üzerine Rasûlullah (S):

— *"Öyleyse sadaka verin"* buyurdu.

Bilâl ihrâmını yaydı, onlar da halkalarını, yüzüklerini Bilâl'in ihrâmı içine atmaya başladılar [664].

---

664 Hadîsin başlığa uygunluğu meydandadır. Bu hadîsin bir rivâyeti Bayram Namâzı Bâbları'nda, "İmâm'ın bayram günü kadınlara mev'izası bâbı"nda geçmişti.

٦١ـ سورَةُ الصَّفِّ

61- es-Saff Sûresi[665]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال مُجاهِدٌ مَنْ أَنْصَارِى إِلَى اللّٰهِ مَنْ يَتَّبِعُنِى إِلَى اللّٰهِ. وقال ابنُ عَبَّاس
مَرْصُوصٌ مُلْصَقٌ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ . وقال غَيْرُهُ بالرَّصَاصِ*

Mucâhid şöyle demiştir:
"*Ey îmân edenler, Allah'ın yardımcıları olun. olun. Nitekim Meryem oğlu Îsâ da havârîlerine: 'Allah'a doğru benim yardımcılarım kimdir?' demiş, havârîler de: 'Allah yardımcıları (olan kullar) biziz' diye söylemişlerdi...*" (Âyet: 14); **buradaki "*Men ensâri ile'llâhi*", "Ben Allah'a doğru giderken bana tâbi' olacaklar kimdir?" ma'nâsınadır[666].**

İbn Abbâs:
"*Şübhesiz ki Allah kendi yolunda, birbirine kenetlenmiş*

---

665 Buna "Havâriyyûn Sûresi" ve "Îsâ Sûresi" de denilir.

666 İşte siz de ey mü'minler, Îsâ'nın havârîleri gibi Allah yardımcıları olunuz, Peygamber'in da'vetine icâbet ederek Allah için tam bir îmân ile yardım ediniz, demektir.

Havâriyyûn, Îsâ'nın ilk îmân eden seçkin talebelerinden oniki kişidir ki, dînî yaymak için kendilerini etrafa yolladığından "İsâ'nın Rasûlleri" diye de isimlendirilirler. Eldeki *İncîl*'lerde bunlara "Onikiler" dahî denilmiştir...

bir binâ gibi safflar bağlayarak çarpışanları sever (Âyet: 4); **buradaki "*Mersûsun*", "Bâzısı bâzısına yapıştırılmış" ma'nâsınadır, demiştir.**
İbn Abbâs'tan başkası (yânî Yahyâ ibn Ziyâd el-Ferrâ) da: "Bâzısı bâzısına kurşunla yapıştırılmış" ma'nâsınadır, demiştir [667].

٣١٠ــ بابٌ قَوْلُهُ تَعَالَى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ أَحْمَدُ

310- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ: "*Benden sonra gelecek rasûlün ismi Ahmed'dir...*" (Âyet: 6) [688].

٤١٧ــ حدّثنا أَبو اليَمَانِ أخبرَنا شُعَيْبٌ عنِ الزُّهْرِيِّ قال أَخْبرَنى مُحَمَّدُ ابنُ جُبَيْرِ بنِ مُطْعِمٍ عنْ أَبِيهِ رضىَ اللَّهُ عنْهُ قال سَمِعْتُ رسُولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلمَ يَقُولُ إنَّ لِي أَسْمَاءً أنَا مُحَمَّدٌ وأنَا أَحْمَدُ وأنا الماحِى الَّذِى يَمْحُو اللَّهُ بِيَ الكُفْرَ وأنَا الحاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ علَى قَدَمِى وأنا العَاقِبُ

417-....... Cubeyr ibn Mut'ım (R) şöyle demiştir: Ben Rasûlul-

---

667 Allah'ın sevgilisi olmak için mü'minler de böyle yapmalıdır.

Bu sûrede Sâd fâsılası işbu "***Bünyânuh mersûsun***" ile yalnız bu âyete tahsîs edilmiş ve bu sûretle bunun husûsî ehemmiyetine tenbîh olunmuştur. Buna "*Saff*" ismi verilmiş olması da bunun seçkin ehemmiyetini bildirir. "***Bünyânun mersûs***", kurşunlu binâ, parçaları kurşunla kenetlenerek tek parça bir cisim hâline gelmiş olan muhkem binâ demektir. İşte mü'minler topluluğu gerek es-Sâffât Sûresi'nin başında ve gerek el-Feth Sûresi'nin sonundaki teşbîhler ile beyân ve tasvîr olunduğu üzere, kuvvetli bir bağ ile birbirine bağlı, sağlam bir bünyân teşkîl etmelidir... Şübhesiz bu teşbîh, hem bedenî düzgünlük ve nizâmı, hem de kalben niyet ve îmân birliğini ifâde etmektedir.

668 Baş tarafı şöyledir: "***Meryem oğlu İsâ da bir vakit şöyle dedi: 'Ey İsrâîl oğulları! Ben size Allah'ın rasûlüyüm. Benden evvelki Tevrât'ı tasdîk edici, benden sonraki gelecek bir rasûlün müjdecisi olarak geldim ki, O'nun ismi Ahmed'-dir'...***"

O rasûlün ismi Ahmed'dir. Burada "***Ahmed***" isminin aynen kendisi özel isim olarak kasdolunmak, da, ma'nâsı kasdolunmak da muhtemeldir. Yânî adı gâyet memdûh ve pek güzel demek de olabilir. Zîrâ Hz. İsâ'nın bu sûretle müjdelemeye me'mûr olduğu Muhammed Mustafâ(S)'nın bir ismi de Ahmed olduğu gibi, Muhammed ismi de aynı Hamd maddesinden olarak en güzel, en övülecek isimdir. Maamâfîh Ahmed isminin aynen kendisi kasdolunmak daha açıktır. Nitekim gelecek hadîs de bunu ifâde etmektedir.

lah(S)'tan işittim, şöyle buyuruyordu: *"Benim birçok isimlerim vardır: Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben o Haşîr'im ki, insanlar benim kademim* (yânî izim) *üzere haşrolunacaklardır. Ben o Mâhî'-yim ki, Allah benimle küfrü mahvedecektir. Ben Âkıb'ım"* [669].

---

669 Hadîsin âyette zikrolunan şeye uygunluğu açıktır. Bunun bir rivâyeti Rasûlullah'ın isimleri hakkında gelen şeyler bâbı'nda da geçmişti. *"Ben Âkıb'ım"*deki *Âkıb,* kendisinden sonra peygamber gelmeyen *Hâtemu'l-Enbiyâ* demektir. Hz. Hasen'in: "Allah Taâlâ ve O'nun Arş'ın kuşatmış olan melekler ve bütün temizler mübârek Ahmed'e salât getirmişlerdir" meâlindeki beyti de Ahmed isminin, Rasûlullah'ın alemi olan bir isim olduğunu söylemektedir...
Bu bahsi ve Hz. İsâ'nın gelecek peygamberi müjdelemesi konusunu Rahmetli Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır çok güzel toplamıştır: *Hakk Dîni,* VI, 4929-4935.

٦٢ـ سورَةُ الجُمُعَةِ
62- el-Cumua Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٣١١ـ بَابٌ قَوْلُهُ وآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ:
وقَرَأ عُمَرُ فامْضُوا إلَى ذِكْرِ اللّٰهِ

311- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"Onlardan henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine dahî..." (Âyet: 3) 670.
Umer ibnu'l-Hattâb *"Femdu ilâ zikri'llâhi"* şeklinde okudu 671.

670 Bundan önceki âyet şöyledir: ***"O, ümmîler içinde kendilerinden bir rasûl gönderendir ki, bu onlara âyetlerini okur, onları temizler, onlara kitâbı, hikmeti öğretir. Hâlbuki onlar daha evvel hakîkaten apaçık bir sapıklık içinde idiler"*** (Âyet: 2)

Başlıktaki âyette bulunan bu ***"Âharîn"***, *Âhar*'ın cem'i olup *"Ummiyyîn"*-e veyâ ***"Aleyhim"*** veyâ ***"Yuallimuhum"***'daki ***"Hum"*** zamîrine ma'tûf olarak Rasûlullah'ın risâlet ve ta'lîmi yalnız Arablar'a mahsûs olmayıp, onlardan başka daha diğer ümmetlere de âmm ve şâmil olduğunu beyândır. Zîrâ "Ummiyyîn" ta'bîr olunan Arablar'dan başka olan diğerleri mefhûmu bütün kavimlere şâmildir. Yânî o Rasûl, yalnız içlerinde gönderildiği ümmîlere değil, henüz onlara katılmamakla berâber ileride katılacak olan Arab ve gayrı Arab bütün insanlık âlemine kitâb ve hikmet öğretiyor...

671 Bu, ***"Fes'av ilâ zikri'llâhi"*** (Âyet: 9) kavlinin bir okunuşudur.

٤١٨ـ حدّثنى عَبْدُ العَزِيزِ بنُ عَبْدِ اللّهِ قال حدّثنى سُلَيْمَانُ بنُ بِلاَلٍ
عَنْ ثَوْرٍ عَنْ أَبِى الغَيْثِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضى اللّهُ عنهُ قال كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ
النبِىِّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم فأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سورَةُ الجُمُعَةِ وآخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا
بِهِمْ قال قُلْتُ مَنْ هُمْ يا رسُولَ اللّهِ فَلَمْ يُرَاجِعْهُ حَتَّى سأَلَ ثَلاَثًا وفِينَا سَلْمَانُ
الفَارِسِىُّ وَضَعَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم يَدَهُ على سَلْمَانَ ثُمَّ قال لَوْ
كانَ الإيمانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ أَوْ رَجُلٌ مِنْ هٰؤُلاَءِ *

418-....... Ebû Hureyre (R) şöyle demiştir: Biz Peygamber(S)'in yanında oturuyorduk. Kendisine el-Cumua Sûresi indirildi. -Müslim şunu ziyâde etti: Onu okudu.- ***"Onlardan henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine dahî"*** âyetine vardığı zamân, râvî dedi ki: Ben:

— Yâ Rasûlallah! Bize henüz katılmayanlar kimlerdir? diye sordum.

Rasûlullah sorana bir cevâb döndürmedi. O, bu suâli üç defa sordu. Selmân el-Fârisî aramızda idi. Rasûlullah elini Selmân'ın üzerine koydu. Sonra:

— *"Eğer îmân Süreyyâ yıldızında olsaydı şunlardan birtakım adamlar* -yâhud *bir adam- muhakkak ona uzanıp alırlardı"* buyurdu[672].

٤١٩ـ حدّثنا عَبْدُ اللّهِ بنُ عَبْدِ الوَهَّابِ حدّثنا عَبْدُ العَزِيزِ أَخْبَرَنِى
ثَوْرٌ عَنْ أَبِى الغَيْثِ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عنِ النبىِّ ﷺ لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ هٰؤُلاَءِ *

419-....... Buradaki senedde, Sevr ibn Zeyd ed-Dîlî, Ebu'l-Gays'tan; o da Ebû Hureyre'den, Peygamber(S)'in: *"Şunlardan birtakım adamlar ona muhakkak uzanıp alırlardı"* buyurduğunu haber vermiştir[673].

---

672 Başlıktaki âyet ile bu hadîsten anlaşılan hakîkat, Muhammed'in peygamberliği yalnız Arab kavmine ve sâde sahâbîler devrine hass olmayıp her devre ve her millete ve bütün insanlığa şâmil olduğudur. Kur'ân'da *"Ey insanlar"* diye gelen hitâbların bütün insanlara şumûlü de İslâm Dîni'nin ve Muhammed'in peygamberliğinin umûmîliğini ifâde eder... Binâenaleyh ***"Ve âharîne minhum"*** kavliyle kasdolunan ümmetler sahâbîler devrinden sonra kıyâmet gününe kadar İslâm câmiâsına giren ve girecek olan bütün müslümânlardır. Hadîste bildirilen Süreyyâ yıldızına kadar yükselen îmân yüceliği, İslâm Dîni'nin yayılmasına hizmetle bir millete tahsîs edilmez...

673 Bu da Ebû Hureyre hadîsinin başka yoldan gelen bir rivâyetidir.

٣١٢ـ بابٌ وإذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا

312- BÂB:

"Onlar bir ticâret yâhud bir oyun, bir eğlence gördükleri zamân ona yönelip dağıldılar..."

(Âyet: 11).

٤٢٠ـ حدّثني حفصُ بنُ عُمَرَ حدّثنا خَالِدُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ حدّثنا حُصَيْنٌ عنْ سَالِمِ بنِ أبِي الجَعْدِ وعنْ أبِي سُفْيَانَ عَنْ جَابِرِ بنِ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنْهُمَا قال أقْبَلَتْ عِيرٌ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَنَحْنُ مَعَ النبيِّ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم فثَارَ النَّاسُ إلاَّ اثْنَا عَشَرَ رَجُلاً فأنْزَلَ اللَّهُ وإذَا رأوْا تِجَارَةً أوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إلَيْهَا *

420-......Câbir ibn Abdillah (R) şöyle demiştir: Biz Cumua günü biz Peygamber'in berâberinde (namâzda) iken yiyecek taşıyan bir kervân geldi. İnsanlar kalkıp ona doğru yürüdüler, yalnız oniki kişi dağılmadı. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: ***"Onlar bir ticâret, yâhud bir oyun, bir eğlence gördükleri zamân ona yönelip dağıldılar. Seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah nezdindeki eğlenceden de, ticâretten de hayırlıdır. Allah rızk verenlerin en hayırlısıdır"*** [674].

---

674 Yânî sen minberde hutbeye kalkmış Allah'ı zikrederken bırakıp ticârete koşuştular. Medîne'de açlık ve pahalılık olmuştu...

Allah rızk verenlerin en hayırlısıdır. Asıl rızkı O'ndan istemektir. O nasîb etmeyince sebeblerden hiçbirinin fâidesi olmaz...

Hadîs, âyetin inme sebebini beyân hakkında olduğu için aralarındaki uygunluk açıktır. Dağılmayıp içeride kalan oniki kişiden onu cennetle müjdelenenler, ikisi de diğer sahâbîlerden imiş.

٦٣ــ سورة المُنَافِقِين

63- el-Munâfıkûn Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٣١٣ــ باب قَوْلُهُ إِذَا جَاءَكَ المُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللّٰهِ إِلَى لَكَاذِبُونَ

313- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Münâfıklar sana geldikleri zamân: 'Şehâdet ederiz ki, hakîkaten sen Allah'ın rasûlüsün' derler. Allah da bilir ki, hakîkaten sen elbette O'nun rasûlüsün. Bununla berâber Allah şehâdet eder ki, doğrusu münâfıklar kesin olarak yalancıdırlar"

(Âyet: 1) 675.

---

675 Bu sûrede münâfıkların iki yüzlü hal ve hareketleri ortaya konulduğundan dolayı buna *"Munâfıkûn Sûresi"* adı verilmiştir. *Munâfık,* sözü, özü başka olan, dışı müslümân içi kâfir kimselerdir ki, dilimizde "İki yüzlü" ta'bîr olunur, ikiyüzlülüğe de nifâk denir. Riyâda da ikiyüzlülük vardır. Murâînin de yaptığı ibâdette halka ve Hâlık'a karşı kasdı ve ikiyüzlü niyeti vardır. Şu farkla ki, riyâ, ibâdete hâss olarak yapılan ikiyüzlülüktür. Nifâk ise i'tikaadda iki yüzlülüktür. Böyle olunca her munâfık aynı zamânda mürâîdir. Fakat her mürâî, münâfık değildir. Çünkü riyâ, îmâna aykırı olmayarak amelde olur.

Bundan sonraki âyette münâfıkların Rasûlullah'ın hakk peygamber olduğuna dâir birtakım te'kîd edatlarıyle yaptıkları, bu şehâdetin mâhiyeti şöyle bildiriliyor: ***"Onlar yemînlerini bir kalkan edindiler de Allah'ın yolundan saptılar. Hakîkat onların yaptıkları şeyler ne kötüdür"*** (Âyet:2).

٤٢١ـ حدّثنا عَبْدُاللّهِ بنُ رَجَاءٍ حدّثنا إسْرَائِيلُ عنْ أبِي إسْحَاقَ عَنْ زَيْدِ بنِ أرْقَمَ قَالَ كُنْتُ فِي غَزَاةٍ فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللّهِ بنَ أُبَيٍّ يَقُولُ لاَ تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِهِ ولَوْ رجَعْنَا مِنْ عِنْدِهِ لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ مِنْهَا الأذَلَّ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَمِّي أوْ لِعُمَرَ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ صلى اللّهُ عليهِ وسلم فَدَعَانِي فَحَدَّثْتُهُ فأرْسَلَ رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم إلَى عَبْدِ اللّهِ بنِ أُبَيٍّ وأصْحَابِهِ فَحَلَفُوا ما قالُوا فَكَذَّبَنِي رسولُ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم وصَدَّقَهُ فأصَابَنِي هَمٌّ لَمْ يُصِبْنِي مِثْلُهُ قَطُّ فَجَلَسْتُ فِي البَيْتِ فقال لِي عَمِّي ما أرَدْتَ إلَى أنْ كَذَّبَكَ رسولُ اللّهِ ﷺ ومَقَتَكَ فأنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى إذَا جَاءَكَ المُنَافِقُونَ فَبَعَثَ إلَيَّ النبيُّ ﷺ فَقَرأ فقال إنَّ اللّهَ قَدْ صَدَّقَكَ يا زَيْدُ *

421-....... Zeyd ibn Erkam (R) şöyle demiştir: Ben bir gazâda bulundum. Orada (münâfıkların başı) Abdullah ibn Ubeyy'den şöyle derken işittim:

— Ey topluluk! Rasûlullah'ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki etrafından dağılsınlar ve O'nun yanında Medîne'ye bir dönersek her hâlde izzet ve kuvveti çok olan (yânî kendisi) en zelîl ve zaîf olanı Medîne'den muhakkak çıkaracaktır!

(Râvî Zeyd dedi ki:) Ben İbn Ubeyy'in bu sözlerini amcama yâhud Umer'e söyledim. O da bunu Peygamber'e söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah beni çağırdı. Ben de İbn Ubeyy'in sözlerini kendisine naklettim. Bu defa Rasûlullah, Abdullah ibn Ubeyy ile adamlarına haber gönderdi. Bunlar geldiler ve:

— Biz böyle birşey söylemedik, diye yemîn ettiler!

Rasûlullah beni yalanladı, onu doğruladı.

Bunun üzerine ben o kadar gamlandım ki, ömrüm içinde bana aslâ bunun benzeri bir keder isâbet etmemişti. Artık evde oturdum (dışarı çıkmadım). Amcam da bana:

— Ey oğul, uslu durmadın, en sonu Rasûlullah'ın seni yalanlamasını ve sana öfkelenmesini istedin! dedi (de beni daha da kederlendiriverdi).

Son derece bunaldığım bu sırada Yüce Allah *"Münâfıklar sana geldikleri zamân..."* sûresini indirdi. Bu sûrenin gelmesi üzerine Peygamber (S) bana haber gönderdi. Huzûruna vardığımda bu sûreyi okudu ve:

— *"Yâ Zeyd! Şübhesiz Allah* (nakletmiş olduğun sözde) *seni doğrulamıştır"* buyurdu [676].

٣١٤ــ بابٌ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً يَجْتَنُّونَ بِهَا

314- BÂB:

"Onlar yemînlerini (sütrelenecekleri) bir kalkan edindiler de Allah'ın yolundan saptılar..."

(Âyet: 2) [677].

٤٢٢ــ **حدّثنا** آدَمُ بنُ أَبِى إِيَاسٍ **حدّثنا** إِسْرَائِيلُ عنْ أَبِى إِسْحَاقَ عنْ زَيْدِ بنِ أَرْقَمَ رضى اللَّهُ عَنْهُ قال كُنْتُ مَعَ عَمِّى فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بنَ أُبَىٍّ ابْنَ سَلُولَ يَقُولُ لاَ تُنْفِقُوا على مَنْ عِنْدَ رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم حَتَّى يَنْفَضُّوا وقال أَيْضًا لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَمِّى فَذَكَرَ عَمِّى لِرَسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فأَرْسَلَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بنِ أُبَىٍّ وأَصْحَابِهِ فَحَلَفُوا ما قَالُوا فَصَدَّقَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم وكَذَّبَنِى فأَصَابَنِى هَمٌّ لَمْ يُصِبْنِى مِثْلُهُ قَطُّ فَجَلَسْتُ فِى بَيْتِى فأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وجَلَّ إِذَا جَاءَكَ المُنَافِقُونَ إِلَى قَوْلِهِ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لاَ تُنْفِقُوا على مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ فأَرْسَلَ إِلَىَّ رسولُ اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَهَا عَلَىَّ ثُمَّ قال إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ *

422-......Buradaki senedde de yine Zeyd ibn Erkam (R) şöyle

---

676 Hadîs bu sûrenin Abdullah ibn Ubeyy ile onun başkanlık ettiği münâfık zümresi hakkında indiğini açıkça söylemiş olduğu için, başlıkla uygunluğu meydandadır.

Zeyd'in "Ben bunları amcama yâhud Umer'e söyledim" şeklindeki tereddütlü ifâdesi Buhârî'nin yalnız bu rivâyetine hastır. Diğer rivâyet yollarında kesin olarak amcam diye gelmiştir. Râvînin amcam dediği Hazrec kabîlesinin başkanı olan Sa'd ibn Ubâde'dir. Sa'd, Zeyd'in hakîkî amcası değil, kabîlelerinin başkanı olması i'tibâriyle böyle demiştir. Hakîkî amcası ise Sâbit ibn Kays(R)'tır.

Ubeyy'in bu sözleri 422 rakamlı hadîste gelecek olan 7. ve 8. âyetlerde nakledilip cevâbı da verilmiştir.

677 Bu ve devâmı olan âyetler münâfıkların hâllerini ve îmândaki yalanlarını anlatmakta ve bu hâllerin sebeblerini bildirmektedir.

demiştir: Ben amcamın berâberinde idim. Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûle'den işittim, o şunları söylüyordu:

— Rasûlullah'ın yanında bulunanlara nafaka vermeyiniz, tâ ki etrafından dağılsınlar.

Ve yine o:

— Yemîn olsun, biz Medîne'ye dönersek elbette en azîz olan, oradan en zelîl ve en zaîf olanı çıkaracaktır, dedi.

Akabinde ben onun bu sözlerini amcama zikrettim. Amcam da bunu Rasûlullah'a söyledi. Bunun üzerine Rasûlullah (S), Abdullah ibn Ubeyy'e ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı (Geldiler ve:)

— Biz böyle söz söylemedik, diye yemîn ettiler.

Rasûlullah, onları doğruladı, beni de yalanladı. Bundan dolayı bana, ömrümde benzeri aslâ isâbet etmemiş olan bir gam isâbet etti. Artık ben evimde oturup kaldım. Bunaldığım bu sırada Azîz ve Celîl olan Allah ***"Münâfıklar sana geldikleri zamân..."*** kavlinden i'tibâren ***"Onlar: Rasûlullah'ın yanında bulunanlara nafaka vermeyin..."*** kavline ve ***"Muhakkak ki en şerefli ve kuvvetli olan, Medîne'den en zaîf olanı çıkaracaktır"*** (Âyet:8) kavline varıncaya kadarki âyetleri indirdi.

Akabinde Rasûlullah bana haber gönderdi de, o âyetleri bana karşı okudu. Bundan sonra:

— *"Şübhesiz Allah seni doğrulamıştır"* buyurdu [678].

---

678 Bu da geçen hadîsin başka yoldan gelen rivâyetidir. Bunda bâzı husûslar daha tafsîllidir. Bunun son kısmında Rasûlullah'ın okuduğu bildirilen âyetlerden son ikisinin meâllerini burada verelim: ***"Onlar öyle kimselerdir ki: Allah'ın Rasûlü yanında bulunanları beslemeyin. Tâ ki dağılıp gitsinler, diyorlardı. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'ındır. Fakat o münâfıklar ince anlamazlar. Onlar: Eğer Medîne'ye dönersek, and olsun en şerefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr olanı muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki şeref, kuvvet ve gâlibiyet Allah'ındır, Rasûlü'nündür, mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bilmezler"*** (Âyet:7-8).

Rasûlullah (S) münâfıkın alâmetlerini şöyle özetlemiştir: Ebû Hureyre: Peygamber (S) *"Munâfıkın alâmeti üçtür: Söz söylerken yalan söyler, va'd ettiği zamân sözünde durmaz, kendisine birşey emânet edildiğinde hıyânet eder"* buyurdu demiştir.

Abdullah ibn Amr (R) şöyle demiştir: Peygamber (S) şöyle buyurdu: *"Dört şey her kimde bulunursa hâlis münâfık olur. Her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan bir haslet kalmış olur. Bunlar da: Kendisine bir şey emniyet edildiği zamân hıyânet etmek, söylerken yalan söylemek, ahid ettiğinde ahdini tutmamak, bir da'vâ ve duruşma zamânında haktan ayrılmaktır"* (Buhârî, Îmân Kitâbı).

٣١٥ــ باب قوله ذلك بأنهم آمنوا ثم كفروا فطبع على قلوبهم فهم لا يفقهون

315- YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ BÂBI:

"Bu şundandır: Çünkü onlar îmân ettiler, sonra kâfir oldular. Bu yüzden kalblerinin üstüne mühür basıldı. Onun için onlar anlayamazlar"

(Âyet: 3) [679].

٤٢٣ــ حدّثنا آدمُ حدّثنا شُعْبَةُ عنِ الحَكَمِ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ ابنَ كَعْبٍ القُرَظِيَّ قال سَمِعْتُ زَيْدَ بنَ أرْقَمَ رضى اللّٰهُ عنهُ قال لَمَّا قال عَبْدُ اللّٰهِ بنُ أُبَيٍّ لا تُنْفِقُوا على مَنْ عِنْدَ رسولِ اللّٰهِ وقال أيْضًا لَئِنْ رجَعْنَا إلَى المَدِينَةِ أخْبَرْتُ بِهِ النبيَّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم فَلاَمَنِي الأنْصَارُ وحَلَفَ عَبْدُ اللّٰهِ بنُ أُبَيٍّ ما قال ذَلِكَ فَرَجَعْتُ إلَى المَنْزِلِ فَنِمْتُ فَدَعَانِي رسولُ اللّٰهِ صلى اللّٰهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ فأتَيْتُهُ فقال إنَّ اللّٰهَ قَدْ صَدَّقَكَ وَنَزَلَ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا الآيَةَ. وقَالَ ابنُ أبِي زَائِدَةَ عنِ الأعْمَشِ عنْ عَمْرٍو عنْ ابنِ أبِي لَيْلَى عنْ زَيْدٍ عنِ النبيِّ ﷺ

423-....... el-Hakem ibnu Uteybe şöyle demiştir: Ben Muhammed ibnu Ka'b el-Kurazî'den işittim. O da dedi ki: Ben Zeyd ibn Erkam(R)'dan işittim, şöyle dedi: Abdullah ibnu Ubeyy: "Rasûlullah'ın yanında bulunanlara nafaka vermeyin" dediği zamân ve yine o: "Elbette Medîne'ye dönersek..." sözlerini söylediği zamân, ben onun bu sözlerini Peygamber'e haber verdim. Ensâr beni bundan dolayı kınadı. Abdullah ibnu Ubeyy de böyle söz söylemediğine yemîn etti. Bunun üzerine ben konak yerine döndüm ve uyudum. O sırada Rasûlullah (S) beni çağırdı. Yanına vardığımda şöyle buyurdu:

— *"Şübhesiz Allah seni doğrulamıştır, şu kelâm indi:* ***Onlar öyle kimselerdir ki, Allah'ın Rasûlü yanında bulunanlara nafaka vermeyin, tâ ki dağılıp gitsinler... diyorlardı. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'ındır. Fakat o münâfıklar ince anlamazlar. Onlar: Eğer***

---

679 İyiyi kötüyü, hakkı bâtılı seçecek, Hakk Dîni'nin, ahlâkının ulviyetini anlayacak, ne yaptıklarını, nereye gittiklerini inceden inceye sezip bilecek fıkıh kaabiliyeti kalmamış, kaabiliyetsizlik, anlamazlık huy olup kalmıştır. Çünkü i'tiyâd, ikinci tabîat olur. Kalb alıştığı huydan başkasına hassâsiyetini zâyi' eder. Vurdum duymaz kesilir...

Medîne'ye dönersek and olsun, en şerefli ve kuvvetli olan oradan en hakîr olanı muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki şeref, kuvvet ve gâlibiyet Allah'ındır, Rasûlü'nündür, mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler'' (Âyet:7-8).

Ve Yahyâ ibnu Ebî Zâide, el-A'meş'ten; o da Amr ibn Murre'den; o da Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ'dan; o da Zeyd ibnu Erkam(R)'dan; o da Peygamber(S)'den senediyle söylemiştir [680].

٣١٦ـ بابٌ وإذَا رأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أجْسَامُهُمْ وإنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كأنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ العَدُوُّ فاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أنَّى يُؤْفَكُونَ .

316- BÂB:

''Onları gördüğün zamân gövdeleri hoşuna gider. Eğer söylerlerse sözlerini dinlersin. Onlar giydirilmiş odunlar gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır. O hâlde onlardan sakın. Allah gebertsin onları. Nasıl olup da haktan döndürülüyorlar''

(Âyet: 4).

٤٢٤ـ حدّثنا عَمْرُو بنُ خَالِدٍ حدّثنا زُهَيْرُ بنُ مُعَاوِيَةَ حدّثنا أبُو إسْحَاقَ . قَالَ سَمِعْتُ زَيْدَ بنَ أرْقَمَ : قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النبيِّ صلى اللَّهُ عَلَيْهِ وسلم فى سَفَرٍ أصَابَ النَّاسَ فِيهِ شِدَّةٌ فقال عَبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَىٍّ لِأَصْحَابِهِ لاَ تُنْفِقُوا علَى مَنْ عِنْدَ رسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا مِنْ حَوْلِهِ : وقال لَئِنْ رَجَعْنَا إلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ مِنْهَا الاَذَلَّ فَأتَيْتُ النبيَّ صلى اللَّهُ عليه وسلم فأخْبَرْتُهُ فأرْسَلَ إلَى عَبْدِ اللَّهِ بنِ أُبَىٍّ فَسَألَهُ فاجْتَهَدَ يَمِينَهُ مَا فَعَلَ قالُوا كَذَبَ زَيْدٌ رسولَ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَوَقَعَ فِى نَفْسِى مِمَّا قَالُوا شِدَّةٌ حَتَّى أنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وجَلَّ تَصْدِيقِى فِى إذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ فَدَعَاهُمُ النبىُّ ﷺ لِيَسْتَغْفِرَ لَهُمْ فَلَوَّوْا رُؤُسَهُمْ . وَقَوْلُهُ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ قال كانُوا رِجَالاً أجْمَلَ شَيْءٍ *

424-....... Ebû İshâk tahdîs edip şöyle demiştir: Ben Zeyd ibnu

680 Bu da aynı hadîsin başka yoldan gelen diğer bir rivâyetidir.

Erkam'dan işittim, şöyle dedi: Biz Peygamber'in berâberinde bir sefere çıktık. Bu seferde insanlara bir şiddet ve zorluk isâbet etti. Abdullah ibnu Ubeyy, kendi arkadaşlarına hitâben:

— "Rasûlullah'ın yanında bulunan kimselere nafaka vermeyin, tâ ki etrafından dağılıp gitsinler" dedi.

Ve yine o:

— "And olsun eğer Medîne'ye dönersek en şerefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr olanı elbette çıkaracaktır" dedi.

Akabinde ben Peygamber'e geldim ve bu sözleri kendisine haber verdim. Peygamber, Abdullah ibn Ubeyy'e haber gönderip bu sözleri ona sordu. Abdullah ibn Ubeyy de böyle birşey yapmadığına bütün gücüyle yemîn etti. Ensâr:

— Zeyd, Allah'ın Rasûlü'ne yalan söyledi, dediler.

Onların söyledikleri bu sözden dolayı benim gönlüme bir şiddet, bir sıkıntı düştü. Nihâyet Azîz ve Celîl olan Allah *"İzâ câeke'l-munâfıkûn"* sûresi içinde, beni doğrulayan âyetleri indirdi. Bunun üzerine Peygamber onlar lehine mağfiret istemek için onları çağırdı da, onlar başlarını büktüler."

"Huşubun musennedetun" kavli hakkında: Abdullah ibn Ubeyy ve arkadaşları en güzel giyimli iri vucûdlu ve yakışıklı adamlardı, dedi [681].

٣١٧ــ بابٌ قَوْلُهُ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رسولُ اللّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ. حَرَّكُوا اسْتَهْزَؤُا بالنبيِّ ﷺ وَيُقْرَأُ بِالتَّخْفِيفِ مِنْ لَوَيْتُ .

317- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Onlara: Gelin, Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret isteyiversin denildiği zamân başlarını çevirdiler. Gördün ki, onlar kibirlerine yediremeyerek hâlâ yüz

---

681 Abdullah ibn Ubeyy'in böylece yalanı meydana çıkınca, kendisine senin hakkında şiddetli âyetler indi, hemen Rasûlullah'a git, senin için istiğfâr ediversin denilmişti. Fakat o, başını bükmüş, sonra da: Bana îmân etmemi emrettiniz, îmân ettim. Malımın zekâtını vermemi emrettiniz, zekâtı verdim. Artık Muhammed'e secde etmemden başka kalmadı, demişti. Bunun üzerine *"Onlara: Gelin, Allah'ın Rasûlü sizin için istiğfâr ediversin denildiği zamân başlarını çevirip büktüler..."* âyeti indi. Ondan sonra da çok yaşamadı, birkaç gün içinde hastalandı ve öldü *(Keşşâf)*.

döndürüyorlar'' (Âyet: 5); **buradaki ''*Levvev ruûsehum = Başlarını büktüler*'' ta'bîri, "Başlarını hareket ettirdiler, Peygamber'i hor görüp istihzâ ettiler" demektir. Bu, ''*Leveytu*'' fiilinden olmak üzere şeddesiz de okunuyor.**

٤٢٥ــ حدّثنا عُبَيْدُ اللَّهِ بنُ مُوسى عنْ إسْرَائِيلَ عنْ أبِي إسْحَاقَ عنْ زَيْدِ بنِ أرْقَمَ : قال كُنْتُ مَعَ عَمِّي فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بنَ أُبَيٍّ ابنَ سَلُولَ يَقُولُ لاَ تُنْفِقُوا علَى مَنْ عِنْدَ رسولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُّوا ولئِنْ رَجَعْنَا إلَى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِعَمِّي فَذَكَرَهُ عَمِّي للنبيِّ ﷺ وَصَدَّقَهُمْ فَدَعَانِي فَحَدَّثْتُهُ فأَرْسَلَ إلَى عَبْدَ اللَّهِ بنِ أُبَيٍّ وأصْحَابِهِ فحَلَفُوا ما قالُوا لَوْ كَذَّبَنِي النبيُّ ﷺ فَأَصَابَنِي غمٌّ لَمْ يُصِبْنِي مِثْلُهُ قَطُّ فَجَلَسْتُ فِي بَيْتِي: وقَالَ عَمِّي ما أَرَدْتَ إلَى أنْ كَذَّبَكَ النبيُّ ﷺ وَمَقَتَكَ فأنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى إذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قالُوا نَشْهَدُ إنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَأرْسَلَ إلَيَّ النبيُّ ﷺ فقرأهَا: وَقَالَ إنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ *

425-....... Zeyd ibn Erkam (R) şöyle demiştir: (Bir gazvede) amcamla berâber idim. Ben Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl'ü işittim, şöyle diyordu:

— ''Rasûlullah'ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki etrafından dağılsınlar. Eğer O'nun yanından Medîne'ye dönersek, daha azîz olan, daha zelîl olanı muhakkak oradan çıkaracaktır.''

Ben onun bu sözlerini amcama söyledim. Amcam da bunu Peygamber'e söyledi. (Abdullah ve arkadaşları bunu söylemediklerini yemînle kuvvetlendirince) Peygamber onları doğruladı. Bu şöyle oldu: Peygamber beni çağırttı, ben de O'na anlattım. Bunun üzerine Rasûlullah (S), Abdullah ibnu Ubeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı. Onlar, söylemediklerine yemîn ettiler. Bu sebeble Peygamber beni yalanladı. Bundan dolayı bana öyle bir gam isâbet etti ki, aslâ böylesi bir gam başıma gelmemişti. Gittim, evimde oturdum. Amcam da bana:

— Kendini Peygamber'e tekzîb ettirecek ve öfkelendirecek kadar ileri gitmekten ne istedin? dedi.

Bunun üzerine Yüce Allah: ''***Münâfıklar sana geldiği zamân: Şehâdet ederiz ki, sen muhakkak ve mutlak Allah'ın rasûlüsün, dedi-***

ler..." sûresini indirdi. Peygamber adam gönderip beni çağırttı. Ve bu sûreyi okudu da:

— "*Allah seni doğruladı*" buyurdu [682].

٣١٨ــ بابٌ قَوْلُهُ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِى القَوْمَ الفَاسِقِينَ

318- BÂB: YÜCE ALLAII'IN ŞU KAVLİ:

"Onlar için ha mağfiret istemişsin, ha mağfiret istememişsin, haklarında müsâvîdir. Allah onları kesin olarak mağfiret etmez. Şübhe yok ki, Allah fâsıklar gürûhuna hidâyet etmez"

(Âyet: 6).

٤٢٦ــ **حدّثنا** عَلِىٌّ **حدّثنا** سُفْيَانُ. قال عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بنَ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنهما. قال كُنَّا فِى غَزَاةٍ . قال سُفْيَانُ مَرَّةً فِى جَيْشٍ فَكَسَعَ رَجُلٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَار. فقال الأَنْصَارِىُّ يَا لَلأَنْصَارِ وقال المُهَاجِرِىُّ يالَلْمُهَاجِرِينَ فَسَمِعَ ذٰلكَ رسولُ اللَّهِ ﷺ فقال ما بالُ دَعْوٰى جَاهِلِيَّةٍ. قالُوا يا رَسُولَ اللَّهِ كَسَعَ رَجُلٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ فقَالَ دَعُوهَا فإِنَّهَا مُنْتِنَةٌ فَسَمِعَ بِذٰلِكَ عَبْدُ اللَّهِ بنُ أُبَىٍّ . فقال فَعَلُواهَا أمَا واللَّهِ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ فَبَلَغَ النبىَّ ﷺ فَقَامَ عُمَرُ. فقال يا رسُولَ اللَّهِ دَعْنِى اضْرِبْ عُنُقَ هٰذَا المُنَافِقِ. فَقَالَ النبىُّ ﷺ دَعْهُ لاَ

---

682 Zeyd bu vak'ayı birçok defalar rivâyet etmiştir. Maksad sûrenin inmesini anlatmak olacaktır.

Buhârî bu Zeyd ibn Erkam hadîsinin ayrı ayrı yollardan gelen beş rivâyetini, buradaki beş bâb altında getirmiştir.

Şehâdet, huzûrî bir ilimle yakînen bildiği şeyi Hakk Taâlâ'nın huzûrunda olduğu kanâatiyle dosdoğru haber vermektir. Onun için şehâdet, yemîn ma'nâsını içine alır husûsî bir haber vermedir. Dediğini bilerek "Eşhedu" diyen şâhide yemîn vermek de fazla ve tekrar olur. "Neşhedu enneke le-Rasûlullah" demekte iki cümle ve iki cümleye âid üç te'kîd vardır. Birisi "Neşhedu"nun ifâde ettiği yemîn, ikincisi "Enne", üçüncüsü "Lâm"dır. Onlar "Sen muhakkak Allah rasûlüsün" sözünde yalancı değiller, lâkin buna vâkı'de inanmadıkları hâlde inanmış gibi îmân da'vâsı ileri sürüp yalandan yemîn etmelerinde yalancıdırlar...

يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ وكَانَتِ الأَنْصَارُ أَكْثَرَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ
حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ ثُمَّ إِنَّ الْمُهَاجِرِينَ كَثُرُوا بَعْدُ. قال سُفْيَانُ فَحَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو.
قال عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرًا كُنَّا مَعَ النبيِّ ﷺ

426- Bize Alî el-Medînî tahdîs etti. Bize Sufyân ibn Uyeyne tahdîs etti. Amr ibn Dînâr şöyle dedi: Ben Abdullah ibn Câbir(R)'den işittim, şöyle dedi: Bizler bir gazvede idik. -Sufyân, bir defâsında gazve yerine "Bir ordu içinde idik" şeklinde söylemiştir.- Derken Muhâcirler'den biri Ensâr'dan birinin kıçına vuruverdi. Bunun üzerine vurulan Ensârî:

— Ey Ensâr, yetişin! diye bağırdı.

Muhâcirler'den olan da:

— Ey Muhâcirler, yetişin! diye bağırdı.

Bu bağırmaları Rasûlullah işitti de:

— *"Nedir bu Câhiliyet da'vâsı?"* diye sordu.

Orada bulunanlar:

— Yâ Rasûlallah, Muhâcirler'den bir kimse, Ensâr'dan birinin kıçına ayağının ucuyla vuruvermişti, dediler.

Rasûlullah:

— *"Bırakın bu âdeti. Çünkü o çirkin birşeydir"* buyurdu.

Akabinde bunu Abdullah ibnu Ubeyy işitti ve:

— Onlar bunu yaptılar ha! Dikkat edin, vallâhi eğer Medîne'ye dönersek en şerefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr olanı muhakkak çıkaracaktır, dedi.

Bu söz Peygamber'e ulaştı. Umer ayağa kalktı da:

— Yâ Rasûlallah! Beni bırak (yânî izin ver) de şu münâfıkın boynunu vurayım, dedi.

Peygamber (S):

— *"Onu bırak. İnsanlar: Muhammed sahâbîlerini öldürtüyor diye konuşmasınlar"* buyurdu.

Muhâcirler Medîne'ye geldikleri zamân, Ensâr, Muhâcirler'den daha çok idiler. Sonra bir müddet ardından Muhâcirler çoğaldılar.

Râvî Sufyân: Ben bu hadîsi Amr'dan ezberledim, dedi. Amr da: Ben Câbir'den işittim: Biz Peygamber'in maiyyetinde idik... diyordu, demiştir [683].

---

683 Hadîsin başlığa uygunluğunun "Bunu Abdullah ibn Ubeyy işitti..." sözünden alınması mümkin olur. Çünkü bu âyet de onun hakkında inmiştir.
Bunun bir rivâyetini Buhârî Edeb'de, Müslim de Edeb'de getirmiştir.

٣١٩ـ باب قَوْلُهُ هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لا تُنفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رسولِ اللَّهِ حَتَّى يَنفَضُّوا وَيَتَفَرَّقُوا وللَّهِ خَزَائِنُ السَّمٰوَاتِ والأَرْضِ ولَكِنَّ المُنَافِقِينَ لاَ يَفْقَهُونَ

319- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:
"Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın Rasûlü yanında bulunanlara nafaka vermeyin, tâ ki sökülüp dağılsınlar, diyorlardı. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'ındır. Fakat o münâfıklar ince anlamazlar"
(Âyet: 7) 684.

٤٢٧ـ حدّثنا إسْمَاعِيلُ بنُ عَبْدِ اللَّهِ . قال حدّثني إسْمَاعِيلُ ابنُ إبْرَاهِيمَ بنِ عُقْبَةَ عنْ مُوسَى بنِ عُقْبَةَ. قال حدّثني عَبْدُ اللَّهِ ابنُ الفَضْلِ أنَّهُ سَمِعَ أنَسَ بنَ مَالِكٍ يَقُولُ حَزِنْتُ على مَنْ أصِيبَ بالْحَرَّةِ فَكَتَبَ إلَيَّ زَيْدُ بنُ أرْقَمَ وبَلَغَهُ شِدَّةُ حُزْنِي يَذْكُرُ أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلأنْصَارِ ولِأبْنَاءِ الأنْصَارِ وشَكَّ ابنُ الفَضْلِ فِي أبْنَاءِ أبْنَاءِ الأنْصَارِ فَسَألَ أنَسًا بَعْضُ مَنْ كانَ عِنْدَهُ . فقال هُوَ الَّذِي يَقُولُ رسُولُ اللَّهِ ﷺ هٰذَا الَّذِي أوفَى اللَّهُ لَهُ بِأذُنِهِ *

427-....... Mûsâ ibn Ukbe şöyle demiştir: Bana Abdullah ibnu'l-Fadl tahdîs etti ki, kendisi Enes ibn Mâlik'ten şöyle derken işitmiştir: Ben (Basra'da iken) Harre vak'asında musîbete uğrayanlar üzerine hüzünlenmiştim. (Bu sırada Kûfe'de bulunan) Zeyd ibnu Erkam bana bir mektûb yazdı da, benim şiddetli hüzüne düştüğüm haberinin kendisine ulaştığını ve Rasûlullah(S)'tan şöyle buyururken işittiğini zikrediyordu: *"Allah'ım! Sen Ensâr'ı ve Ensâr oğullarını mağfiret eyle!"*

---

684 *İnfidâd,* sökülüp dağılmadır. Ensâr, Peygamber ve Muhâcirler'e yardım ettikleri için münâfıklar bütün Ensâr kendilerinden imiş ve onlar nafaka vermezse Peygamber'in yanındakiler dağılıverecekmiş gibi farz ederek, öyle diyorlar ve derler.

Bir rivâyette Zeyd'in küçük olması ve münâfıkın da inkârını yemînle te'kîd etmesinden dolayı Peygamber Zeyd'e: *"Belki kulağın yanlış işitmiştir"* buyurmuştur. Başlıktaki âyet inince Peygamber Zeyd'in kulağını tutarak: *"Kulağın tasdik edildi, doğru duymuşsun"* buyurmuştur.

Râvî İbnu'l-Fadl "Ensâr'ın oğullarının oğulları" hakkında duâ edip etmediğinde şekk etmiştir.

Enes ibn Mâlik'in yanında bulunanların bâzısı Enes'ten, Zeyd ibn Erkam'ın kim olduğunu sordular. O da:

— Bu mektûb sâhibi o kimsedir ki, Rasûlullah *"İşte bu, kulağı sebebiyle Allah'ın kendisine vefâ verdiği kimsedir"* buyururdu [685].

٣٢٠ــ بابٌ قَوْلُهُ يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأَعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ ولِلَّهِ العِزَّةُ ولِرَسُولِهِ و لِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ المُنَافِقِينَ لاَ يَعْلَمُونَ

320- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Onlar: Eğer Medîne'ye dönersek, and olsun en azîz olan, oradan en zelîl olanı muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki izzet Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Lâkin münâfıklar bunu bilmezler"

(Âyet: 8).

٤٢٨ــ حدّثنا الحُمَيْدِيُّ **حدّثنا** سُفْيَانُ قال حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بنِ دِينَارٍ قال سَمِعْتُ جَابِرَ بنَ عَبْدِ اللَّهِ رضى اللَّهُ عنهما يَقُولُ كُنَّا فِى غَزَاةٍ فَكَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالَ الأَنْصَارِىُّ يَالَلأَنْصَارِ وقال المُهَاجِرِىُّ يَالَلْمُهَاجِرِينَ فَسَمَّعَهَا اللَّهُ رَسولَهُ صلى للَّهُ عليه وسلم قال ما هٰذَا فَقالُوا: كَسَعَ رجُلٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ فقَالَ الأَنْصَارِىُّ يَالَلأَنْصَارِ

---

685 Hadîsin başlığa uygunluğu son fıkrasından alınır.

Hadîste söylenen Harre vak'ası hicretin 63'üncü yılında Medîne'de icrâ edilen Emevî zulümlerinin en kanlısıdır. Harre, Medîne dışında bir yerin adıdır. Muâviye'nin oğlu Yezîd'in yaptığı fesâd ve zulümler Medîne'deki sahâbîlerin nefretine sebeb olunca, Yezîd'i halîfelikten düşürüp Abdullah ibn Zubeyr'e bey'at etmişlerdi. Yezîd de Muslim ibn Ukbe'yi bir ordu ile Medîne üzerine yollamıştı. Bu hareket Medîne'de duyulunca, müdâfaa tedbîri olarak Abdullah ibn Hanzala'yı Ensâr, Abdullah ibn Mutı'i de Muhâcir kuvvetleri kendilerine kumandan edinmişlerdi. Medîneliler'in bu kuvvetleri Harre'de Şâm ordusu karşısında sayıca ve techizâtça zayıf olmaları yüzünden bozulmuştu. Bunun üzerine Medîne'de katliâm mübâh kılınarak sahâbîlerden birçokları öldürüldü.

Harre vak'ası sırasında Basra'da bulunan Enes ibn Mâlik, âilesinden öldürülenlerin acısıyle üzgündü. O sırada Kûfe'de bulunan Zeyd ibn Erkam, Enes'e yazdığı mektûbda Enes'i tesellî etmek için, Peygamber'den işittiği o duâyı da yazmıştı. Enes ile yanında bulunanların konuşması hadîs metninden iyi anlaşılmaktadır.

وقال المُهَاجِرِيُّ يَاللْمُهَاجِرِينِ فقال النبيُّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم دَعُوهَا فإنَّهَا
مُنْتِنَةٌ قال جَابِرٌ وكانَتْ الأَنْصَارُ حِينَ قدِمَ النبيُّ صلى اللّٰهُ عليهِ وسلم أَكْثَرَ
ثُمَّ كَثُرَ المُهَاجِرُونَ بَعْدُ فقال عَبْدُ اللّٰهِ بنُ أُبَيٍّ أَوْقَدْ فَعَلُوا واللّٰهِ لَئِنْ رَجَعْنَا
إلى المَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الأعَزُّ مِنْهَا الأَذَلَّ فقال عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رضى اللّٰهُ عنه
دَعْنِي يا رسولَ اللّٰهِ أَضْرِبْ عُنُقَ هٰذَا المُنَافِقِ قال النبيُّ ﷺ دَعْهُ لاَ يَتَحَدَّثُ
النَّاسُ أنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ *

428- Bize el-Humeydî tahdîs etti. Bize Sufyân ibnu Uyeyne tahdîs edip şöyle dedi: Biz bu hadîsi Amr ibn Dînâr'dan ezberledik. O şöyle dedi: Ben Câbir ibn Abdillah(R)'tan işittim, şöyle diyordu: Biz bir gazvede bulunduk. Muhâcirler'den bir adam, Ensâr'dan bir adamın kıçına vurdu. Ensârî:

— Yetişin ey Ensâr! diye bağırdı.

Muhâcir de:

— Yetişin ey Muhâcirler! diye imdâd istedi.

Bu bağırmaları Allah, kendi Rasûlü'ne işittirdi. O da:

— *"Bu nedir?"* diye sordu.

Oradakiler:

— Muhâcirler'den bir adam, Ensâr'dan bir adamın kıçına vurdu. Ensârî olan "Yetişin ey Ensâr!" dedi; Muhâcir olan da "Yetişin ey Muhâcirler!" dedi.

Bunun üzerine Peygamber (S):

— *"Bu çağırma âdetini bırakın. Çünkü o, kötü birşeydir"* buyurdu.

Câbir dedi ki: Peygamber Medîne'ye geldiği zamân Ensâr daha çok idi. Sonra bir zamân ardından Muhâcirler çok oldular. Abdullah ibn Ubeyy:

— "Onlar bu işi yaptılar mı? And olsun eğer Medîne'ye dönersek, en azîz olan, oradan en zelîl olanı muhakkak çıkaracaktır" dedi.

Umer ibnu'l-Hattâb (R):

— Yâ Rasûlallah! Beni serbest bırak da şu münâfıkın boynunu vurayım, dedi.

Peygamber:

— *"Onu bırak. İnsanlar: Muhammed sahâbîlerini öldürtüyor diye konuşmasınlar"* buyurdu [686].

---

686 Bunun bir rivâyeti, bundan önceki bâbda geçmişti.

Ebû Hafs Suhreverdî *"İzzet"*'i şöyle ta'rîf etmiştir: *İzzet,* kibrin gayrıdır. Çünkü izzet, insanın kendi nefsinin hakîkatini tanıması ve onu acele kısmetler için hakaarete düşürmeyip, kerîm ve kıymetli tutmasıdır. Nitekim *Kibir,* insanın kendini bilmemesi ve onu mevkiinin üstünde tutmasıdır. *İzzet*'in zıddı *Zillet, Kibr*'in zıddı *Tevâzu'*dur... (*Hakk. Dîni,* VI, 5009).

٦٤ـ سورَةُ التَّغابُنِ

64- et-Tegâbun Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقال عَلْقَمَةُ عنْ عَبْدِ اللّٰهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ باللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ هُوَ الَّذِى إذَا أصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ رضِىَ بِهَا وعَرَفَ أنَّهَا مِنَ اللّٰهِ. وقال مُجَاهِدٌ التَّغَابُنُ غَبْنُ أهْلِ الجَنَّةِ أهْلَ النَّارِ *

Ve Alkame ibn Kays, Abdullah ibn Mes'ûd'dan söyledi ki, o Yüce Allah'ın *"Allah'ın izni olmayınca hiçbir musîbet çatmaz. Her kim de Allah'a îmân ederse Allah onun kalbine hidâyet verir..."* (Âyet: 11) **kavli hakkında: O şu kimsedir ki, kendisine bir musîbet isâbet ettiği zamân, musîbetin Allah'tan olduğunu bilerek ona rızâ gösterir, demiştir [687].**

Mucâhid de: *"O günde ki, Allah o toplama günü için hepinizi bir araya getirecek. İşte bu aldanma*

687 ***"Kalbine hidâyet verir":*** Doğruyu düşündürür, doğru düşünmeye muvaffak kılar, gelen musîbetin ancak Allah'ın izniyle olabileceğini ve kendisi Allah'ın olup yine Allah'a döneceğini hatırlatarak ***"Biz Allah'ın mülkiyiz ve biz ancak O'na dönücüleriz"*** (el-Bakara: 156) tesellîsiyle gönlüne tesliyet, ***"Elinizden çıkana tasalanmayasınız. O'nun size verdiği ile sevinip şımarmayasınız diye yazmıştır"*** (el-Hadîd: 23) irşâdiyle sabr, metânet, ***"Ancak sabredenlere ecirleri hesâbsız ödenecektir"*** (ez-Zumer: 10) müjdesiyle iç açılması verir...

***günüdür...*"** (Âyet: 9); **buradaki "*Tegâbun*", cennet ehlinin ateş ehlini aldatmasıdır, demiştir** [688].

(Bâzı nushalarda et-Talâk: 4., 5. ve 9. âyetlerdeki bâzı ta'bîrlerin tefsîrleri de burada et-Tegâbun'la berâber verilmiştir.) [689]

---

688 *Tegâbun günü:* Kiminin aldatıp, kiminin aldandığı, kâr ve zararın belli olacağı gündür. Bu da en büyük aldanmaların meydana çıkacağı kıyâmet günüdür. *Tegâbun, Gabn*'den tefâul'dür. *Gabn,* alışverişte veyâ re'yde aldanmak veyâ aldatmak, yânî değerinden aşağı yâhud yukarı almak veyâ vermektir... *Tegâbun* de karşılıklı aldatışma yâhud aldatma veyâ aldanmanın meydana çıkışı demektir... *Keşşâf*'ta der ki: Burada *Tegâbun* kavmin birbirini aldatmasından istiâre edilmiş olup, şakî olanların saîd oldukları takdîrde işgâl edecekleri mevki'lere saîdlerin konması, ve bil'akis saîd olanların şakî oldukları takdîrde işgâl edecekleri mevki'lere de şakîlerin konması ma'nâsınadır.

Rasûlullah'ın hadîsinde de *"Cennete giren her kula şâyet fenâlık yapmış olsa idi, cehennemde bulunacağı mevki' behemahal gösterilir ki, şükrü artsın. Cehenneme giren her kula da şâyet iyilik yapsa idi, cennette bulunacağı makaam muhakkak gösterilir ki, hasreti artsın"* diye gelmiştir...

689 Bâzı nüshalarda bundan sonra et-Talâk: 4., 5., ve 9. âyetlerdeki ta'bîrlerin tefsîrleri verilmiştir. İbn Hacer ile Kastallânî'nin nüshaları böyledir. Aynî'nin nüshasında ise bu ta'bîrlerin tefsîri kendi yerinde, yânî et-Talâk Sûresi'nde verilmiştir. Biz de bunu tercîh ettik.

سورة الطلاق ـ٦٥

65- et-Talâk Sûresi[690]

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

إِنِ ارْتَبْتُمْ إِنْ لَمْ تَعْلَمُوا . أَتَحِيض أَمْ لا تَحِيضُ: فاللائى قعدن عن
المَحِيضِ واللائى لَمْ يَحِضْنَ بَعْدُ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلاثَةُ أَشْهُرٍ *
وقال مُجَاهِدٌ وبالَ أَمْرِهَا جَزَاءَ أَمْرِهَا *

"Kadınlarınız içinden artık âdetten kesilmiş olanlarla henüz âdetini görmemiş bulunanların iddetlerinde eğer şübhe ederseniz, onların iddetleri üç aydır. Yüklü kadınların iddetleri ise yüklerini koymaları (ile biter)..." (Âyet: 4); **buradaki *"Eğer şübhe ederseniz"*, "Eğer hayız oluyor mu, yâhud olmuyor mu, bilmezseniz" demektir. Hayızdan oturmuş olan kadınlarla henüz hayız olmamış kadınlara gelince, bunların iddetleri üç aydır[691].**

---

690 *Talâk* ve *Tatlîk, Boşama.* Lugatte *Itlâk eylemek,* yânî bir kaydı, bağlantıyı kaldırıp salıvermektir. Şer'an da nikâh ile sâbit olan kaydı kaldırmaktır... Bu konu ile ilgili bâzı beyânlar el-Bakara, el-Ahzâb, el-Mucâdele sûrelerinde geçmişti. Burada da et-Tegâbun Sûresi'nin sonunda geçtiği üzere zevc ve zevce arasındaki adâvet mahzûrunun çözülmesi çârelerinden birisi olmak hikmetiyle verilecek talâkın güzel sayılabilecek şeklinin öğretilmesiyle, kadın ve âile hukûkuna alâkalı bâzı hükümler beyân olunacaktır.

691 Burada bu "İn irtebtum", ihtirâzî kayıt değil, bu mes'eleyi soranların veyâ soracak olanların vukû' bulan veyâ bulacak olan suâllerine nazarı vukû'îdir. Bir

"Rabb'inin ve O'nun rasûllerinin emrinden uzaklaşıp azmış olan nice memleket vardır ki, biz onları en çetin bir hesâba çekmiş, onları akıllara şaşkınlık verecek bir azâba uğratmışızdır. İşte o memleket (halkı) yaptığının ağırlığını tatmış, işinin sonu bir husrân olmuştur" (Âyet: 8-9); **Mucâhid: Bu âyetteki *"Vebâle emrihâ"*, "Cezâe emrihâ" (yânî "İşinin cezâsını") ma'nâsınadır, demiştir.**

٤٢٩ــ حدّثنا يَحْيَى بنُ بُكَيْرٍ حدّثنا اللَّيْثُ قال **حدّثني** عُقَيْلٌ عَنِ ابنِ شِهَابٍ قال أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بنَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنهما أَخْبَرَهُ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهْيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِرَسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَتَغَيَّظَ فِيهِ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليهِ وسلم ثُمَّ قال لِيُرَاجِعْهَا ثُمَّ يُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهُرَ فإِنْ بَدَا لهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمَسَّهَا فَتِلْكَ العِدَّةُ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ *

429-....... İbnu Şihâb şöyle demiştir: Bana Sâlim, haber verdi ki, ona da babası Abdullah ibn Umer (R) şöyle haber vermiştir: Kendi karısını hayız hâlinde iken boşamıştı. Akabinde Umer ibnu'l-Hattâb, Abdullah'ın bu işini Rasûlullah'a zikretti. Rasûlullah (S) bu işte öfkelendi. Sonra: *"Oğlun o kadına geri dönsün, sonra kadın temizlenip tekrar âdetini görünceye, sonra tekrar temizleninceye kadar onu yanında tutsun. İkinci âdetinden temizlendikten sonra kendisine kadını boşamak fikri zâhir olursa, o kadınla cinsî münâsebet yapmadan, temiz hâlinde iken kadını boşasın. İşte bu, Allah'ın emrettiği gibi olan iddettir"* buyurdu [692].

٣٢١ــ بابٌ وَأُولاَتُ الأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ

---

mu'teriza cümlesi demektir. Yoksa hayızdan kesilip kesilmediklerinde şübhe ediyorsanız demek değildir. Zîrâ "Yeisne" sîgasıyle ye'sin bilindiği söylendikten sonra yeiste şübhe ediyorsanız demek olmayacağı bellidir. Binâenaleyh ma'nâ şu olur: Bunların iddetleri nasıl olacağını kestiremeyip de müşkil görüyor, işkilleniyor, soruyorsanız biliniz ki onların iddetleri üç aydır, üç ay beklerler... (*Hakk Dîni*, VI, 5065).

692 Hadîsin bu sûrede bulunan hükme uygunluğu açıktır.
Allah'ın emrettiği iddet ***"Kadınları boşayacağınız vakit, onları iddetlerine doğru boşayın. O iddeti sayın..."*** (et-Talâk: 1) kelâmındaki iddettir.

يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا . وأُولاَتُ الأَحْمَالِ واحِدُهَا ذَاتُ حَمْلٍ

321- BÂB:

"... Yüklü kadınların iddetleri ise yüklerini koymaları (yânî doğurmaları ile biter). Kim Allah'a korunursa O kendisine işinde bir kolaylık verir"
"*Ûlâtu'l-ahmâl*"in vâhidi "Zâtu hamlin"dir.

٤٣٠ـ **حدّثنا** سَعْدُ بنُ حَفْصٍ **حدّثنا** شَيْبَانُ عنْ يَحْيَى قال أَخْبَرَنِى أَبُو سَلَمَةَ قال جَاءَ رجُلٌ إلَى ابنِ عَبَّاسٍ وأَبُو هُرَيْرَةَ جَالِسٌ عِنْدَهُ فقال أفْتِنِى فى امْرَأةٍ ولدَتْ بَعْدَ زَوْجِهَا بأرْبَعِينَ لَيْلَةً فقال ابنُ عَبَّاسٍ آخِرُ الأَجَلَيْنِ قُلْتُ أنا وأُولاَتُ الأَحْمَالِ أجَلُهُنَّ أنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ قال أَبُو هُرَيْرَةَ أنا مَعَ ابنِ أخِى يَعْنِى أبَا سَلَمَةَ فأرْسَلَ ابنُ عَباسٍ غُلاَمَهُ كُرَيْبًا إلَى أُمِّ سَلَمَةَ يَسْأَلُهَا فقالَتْ قُتِلَ زَوْجُ سُبَيْعَةَ الأسْلَمِيَّةِ وهْىَ حُبْلَى فَوَضَعَتْ بَعْدَ مَوْتِهِ بأرْبَعِينَ لَيْلَةً فَخُطِبَتْ فأنْكَحَهَا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليْهِ وسلم وكانَ أبُو السَّنَابِلِ فِيمَنْ خَطَبَهَا *

وقال سُلَيْمَانُ بنُ حَرْبٍ وأَبُو النُّعْمَانِ **حدّثنا** حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ عنْ أيُّوبَ عنْ مُحَمَّدٍ قال كُنْتُ فِى حَلْقَةٍ فِيهَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بنُ أبِى لَيْلَى وكانَ أصْحَابُهُ يُعَظِّمُونَهُ فَذَكَرَ آخِرَ الأَجَلَيْنِ فَحَدَّثْتُ بِحَدِيثِ سُبَيْعَةَ بِنْتِ الحَارِثِ عنْ عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ قال فَضَمَّزَ لِى بَعْضُ أصْحَابِهِ قال مُحَمَّدٌ فَفَطِنْتُ لَهُ فَقُلْتُ إنِّى إذًا لَجرىءٌ إنْ كَذَبْتُ علَى عَبْدِ اللَّهِ بنِ عُتْبَةَ وهْوَ فِى نَاحِيَةِ الكُوفَةِ فاسْتَحْيَا وقال لَكِنَّ عَمَّهُ لَمْ يَقُلْ ذَاكَ فَلَقِيتُ أبَا عَطِيَّةَ مالِكَ بنَ عَامِرٍ فَسألْتُهُ فَذَهَبَ يُحَدِّثُنِى حَدِيثَ سُبَيْعَةَ فَقُلْتُ هَلْ سَمِعْتَ عنْ عَبْدِ اللَّهِ فِيهَا شَيْئًا فقال كُنَّا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ فقال أتَجْعَلُونَ عَلَيْها التَّغْلِيظَ ولاَ تَجْعَلُونَ علَيْهَا الرُّخصةَ فَنَزَلَتْ سورَةَ النِّسَاءِ القُصْرَى بَعْدَ الطُّولَى وأُولاَتُ الأحْمالِ أجَلُهُنَّ أنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

430-....... Yahyâ ibn Kesîr şöyle demiştir: Bana Abdurrahmân ibn Avf'ın oğlu Ebû Seleme haber verip şöyle dedi: İbn Abbâs'a bir adam geldi, Ebû Hureyre de yanında oturuyordu. O adam İbn Abbâs'a:

— Kocasından kırk gün sonra doğuran bir kadın hakkında bana fetvâ ver, dedi.

İbn Abbâs:

— Bu kadının iddeti iki müddetten (yânî vefât iddeti ile haml iddetinden) en uzak olanıdır, dedi.

(Ebû Seleme dedi ki:) Ben *"Yüklü kadınların iddetleri ise yüklerini koymalarıdır"* âyetini söyledim.

Ebû Hureyre de:

— Ben kardeşimin oğlu, yânî Ebû Seleme ile berâberim, dedi.

Bunun üzerine İbn Abbâs, gulâmı Kureyb'i, Ümmü Seleme'ye gönderip ona sordurdu. Ümmü Seleme de şöyle dedi:

— Subey'a el-Eslemiyye gebe iken kocası öldürüdü. Sonra Subey'a, kocasının ölümünün ardından kırkıncı gecede doğurdu. Ardından kendisiyle evlenilmek üzere tâlib olundu. Rasûlullah (S) da onu nikâh ettirdi. Ebû Senâbil ibnu Ba'kek de onu isteyenler arasında idi.

Ve Süleymân ibn Harb ile Ebu'n-Nu'mân şöyle dediler[693]: Bize Hammâd ibnu Zeyd, Eyyûb es-Sahtıyânî'den tahdîs etti ki, Muhammed ibn Sîrîn şöyle demiştir: Ben, içlerinde Abdurrahmân ibnu Ebî Leylâ'nın da bulunduğu bir müzâkere halkasında idim. İbnu Ebî Leylâ'nın arkadaşları ona çok ta'zîm ediyorlardı. İbnu Ebî Leylâ, kocası ölen kadının iddeti hakkında:

— İki müddetin en uzağıdır, dedi.

Bunun üzerine ben Subey'a bintu'l-Hâris'in hadîsini, Abdullah ibn Utbe'den senediyle tahdîse başladım. Onun arkadaşlarının bâzısı beni susturmak için dudağını ısırıp işâret etti.

Muhammed ibn Sîrîn dedi ki: Ben onun bu görüşü inkâr ettiğini anladım. Bunun üzerine ben de ona:

— Eğer ben Abdullah ibn Utbe Kûfe'nin bir nâhiyesinde bulunurken, onun üzerine yalan söylemiş isem, o takdîrde ben çok cür'etli bir kimseyimdir, dedim.

O da bana karşı inkâr işâreti yaptığından utandı.

İbnu Ebî Leylâ: Lâkin amcası İbn Mes'ûd bunu söylemedi, dedi.

İbn Sîrîn dedi ki: Ben bundan sonra Ebû Atıyye Mâlik ibnu Âmir'e kavuştum da ona bu hadîsi tesbît etmek için sordum. Mâlik, bu Subey'a hadîsini (Abdullah ibnu Utbe'nin Subey'a'dan tahdîs ettiği gibi) bana tahdîs etmeye koyuldu. Bunun ardından ben Mâlik ibn Âmir'e:

— Sen Abdullah ibn Mes'ûd'dan bu konuda birşey işittin mi? diye sordum.

---

693 Süleymân ibn Harb, Buhârî'nin üstâdıdır. Bu hadîsi burada böyle "Kaale" ta'bîriyle üstâdından getirmiştir. Süleymân ibn Harb ile Ebu'n-Nu'mân ikisi de Hammâd ibnu Zeyd'den; o da Eyyûb'dan diyerek, senedi ve hadîsi sevketmişlerdir.

— Biz Abdullah ibn Mes'ûd'un yanında idik. O: Sizler kadın üzerine ruhsat yapmıyor da onun aleyhine tağlîz mi yapıyorsunuz (yânî müddetin uzununu mu tatbîk ediyorsunuz)? En kısa olan bu en-Nisâ Sûresi -et-Talâk Sûresi- en uzun sûreden (yânî en uzun sûre olan el-Bakara'dan) sonra indi: "***Yüklü kadınların iddetleri, yüklerini koymaları*** (yânî doğurmaları ile biter)" 694.

694 Bunun ma'nâsı şudur: "***Yüklü kadınların iddetleri, yüklerini koymaları*** (ile biter)" âyeti, "***İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. İşte bu müddeti bitirdikleri zamân artık onların kendileri hakkında meşrû' şekilde yaptıkları şeyden dolayı size günâh yoktur. Allah ne işlerseniz hakkıyle haberdârdır***" (el-Bakara: 234) âyetinden sonra inmiştir.

İşte mes'elenin anahtarı bu sahîh rivâyetlerde sâbit olan bu nuzûl târîhiyle Rasûlullah'ın Vedâ Haccı senesindeki fetvâsındadır. Demek oluyor ki, *Kısa Nisâ Sûresi* dahî denilen bu et-Talâk Sûresi ve bilhassa bu âyet, el-Bakara Sûresi'nden sonra nâzil olmuş olduğu için, onun zevci vefât eden kadınların iddeti hakkındaki dört ay on gün âyetinin umûmundan hâmillere âid olan cihetini, bu âyetin umûmu açıkça beyân etmiş bulunuyor ki, böyle sonraki târîh ile olan beyân, usûl ilminde "Tebdîl beyânı" denilen nesh kısmına girdiğinden, bu haml âyetinin umûmu o vefât âyetinin umûmundan bir noktasını ta'dîl sûretiyle neshetmiştir. İbn Abbâs, ibtidâ iki rivâyet arasında mütereddid olarak ihtiyât olmak üzere "İki müddetin en uzağı" demiş ise de, Peygamber'in zevcesi Ümmü Seleme(R)'den vâkı' olan istifsâr (yânî tefsîr isteği) üzerine, Rasûl'ün fetvâsı anlaşılmıştır. Binâenaleyh hâmil kadınların talâkta da, vefâtta da iddetleri, doğurmakla tamâm olur (*Hakk Dîni,* VI, 5069).

Bu hadîsin birkaç rivâyetini Müslim de Talâk'ta getirmiştir: *Müslim Ter.,* IV, 449-454 "1484-1489."

٦٦ـ سورَةُ لِمَ تُحَرِّمُ
66- "Li-me tuharrimu" Sûresi [695]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

٣٢٢ـ بابٌ ياأيُّها النبيُّ لِمَ تُحَرِّمُ ما أحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِى مَرْضاةَ أزْوَاجِكَ واللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

322- BÂB:

"Ey Peygamber, sen kadınlarının hoşnûdluğunu arayarak, Allah'ın sana halâl kıldığı şeyi niçin (kendine) harâm ediyorsun? Bununla berâber Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir"

(Âyet: 1).

٤٣١ـ حدّثنا مُعاذُ بنُ فَضالَةَ حدّثنا هِشامٌ عنْ يَحْيَى هُوَ يَعْلَى بنُ حَكِيمٍ عن سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ أنَّ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما قال في الحَرَامِ يُكَفِّرُ . وقال ابنُ عبَّاسٍ لَقَدْ كانَ لَكُمْ فى رسولِ اللَّهِ إسْوَةٌ حسَنَةٌ »

---

695 Buna *et-Tahrîm* ve *Muteharrim Sûresi* de denilir. *et-Tahrîm,* harâm etmek, harâm kılmak veyâ men' eylemek, mahrûm kılmak ma'nâlarına gelir. Burada ise Peygamber'in kendine yaptığı bir harâm kılma vak'asının ismi olarak bu sûre ona muzâf kılınmıştır. Ve esâsen harâm kılma Allah'a âid olup, Allah'ın halâl kıldığını harâm kılmak iyi olmadığı anlatılmıştır.

431-....... İbn Abbâs (R): Harâm(olsun ta'bîrini kullandığın)da bu kişi keffâret yapar demiştir. Ve yine İbn Abbâs şu âyeti söylemiştir: ***"And olsun ki, Allah'ın Rasûlü'nde sizin için güzel bir numûne vardır..."*** (-el-Ahzâb: 21) [696].

٤٣٢ــ حدّثنا أَبْرَاهِيمُ بنُ مُوسَى أخبَرَنا هِشامٌ بنُ يُوسُفَ عن ابنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عنْ عُبَيْدِ بنِ عُمَيْرٍ عنْ عائِشَةَ رضى اللَّهُ عنها قالَتْ كانَ رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم يَشْرَبُ عَسَلاً عِنْدَ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ ويَمْكُثُ عِنْدَها فَوَاطَئْتُ أنا وحَفْصَةُ عنْ أيَّتنا دَخَلَ عَلَيْها فَلْتَقُلْ لَهُ أَكَلْتَ مَغافِيرَ إنِّى أجِدُ مِنْكَ رِيحَ مَغافِيرَ قال لا ولَكِنِّى كُنْتُ أشْرَبُ عَسَلاً عِنْدَ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ فَلَنْ أعُودَ لهُ وقَدْ حَلَفْتُ لاَتُخْبِرِى بِذَلِكِ أحَدًا *

432-....... Âişe (R) şöyle demiştir: Rasûlullah (S), Zeyneb bintu Cahş'ın yanında bal şerbeti içerdi ve onun yanında çok kalırdı. Bunun üzerine ben ve Hafsa, Rasûlullah ikimizden hangimizin yanına gelirse ona "Sen meğâfir mi yedin? Ben sende meğâfir kokusu buluyorum" desin diye söz birliği yaptık. (Rasûlullah geldiğinde Hafsa bu sözü söyledi). Rasulullah (S):

— *"Hayır, ben meğâfir yemedim. Lâkin ben Zeyneb bintu Cahş'ın yanında bal şerbeti içmiştim. Artık bir daha onu içmem. Ve işte yemîn de ettim. Sakın bunu başka bir kimseye haber verme!"* buyurdu [697].

٣٢٣ــ بابٌ تَبْتَغِى مَرْضاةَ أزْوَاجِكَ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ إيْمانِكُمْ واللَّهُ مَوْلاَكُمْ وهُوَ العَلِيمُ الحَكِيمُ

---

696 Hadîsin başlığa uygunluğu "Allah'ın sana halâl kıldığı şeyi niçin harâm ediyorsun" sözünden alınır. Halâl birşeyi harâm kılmakta ise keffâret vardır. İbn Abbâs başlıktaki âyetten alarak böyle söyleyen kişiye keffâret yapması gerektiğini, Peygamber'in de böyle yaptığını ifâde etmiş oluyor.

697 Bunun da başlığa uygunluğu *"Artık bir daha ona dönmem. İşte yemîn de ettim"* sözünden alınır. Buhârî'ye göre Âişe'nin bu hadîsi, başlıktaki âyetin nuzûl sebebini ifâde etmektedir.

Rasûlullah'ın halâl ve mübâh olan bir gıdâyı kendisine harâm kılıp bunun gizli kalmasına ehemmiyet vermesi, kadınları hoşnûd etmek ve aralarında iki hizib hâlinde hissedilen fıtrî kadınlık kıskançlığının âile nizâmı üzerinde kötü te'sîr yapmasından sakınmak maksadına dayanır.

323- BÂB:

"Sen zevcelerinin hoşnûdluğunu arıyordun..."; "Allah, yemînlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır ve O hakkıyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir"

(Âyet: 1-2) [698]

٤٣٣ــ حدّثنا عَبْدُ العزِيزِ بنُ عَبْدِ الله حدّثنا سُلَيْمانُ بنُ بِلالٍ عنْ يَحْيى عنْ عُبَيْدِ بنِ حُنَيْنٍ أنَّهُ سَمِعَ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللّه عنهما يُحَدِّثُ أنَّهُ. قال مَكَثْتُ سَنَةً أُرِيدُ أنْ أسْأَلَ عُمَرَ بنَ الْخَطَّابِ عنْ آيَةٍ فَما أسْتَطِيعُ أنْ أسْأَلَهُ هَيْبَةً لَهُ حتَّى خَرَجَ حاجًّا فَخَرَجْتُ مَعَهُ فَلَمَّا رَجَعْتُ وكُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ عَدَلَ إلَى الأرَاكِ لِحاجَةٍ لَهُ . قال فَوَقَفْتُ لَهُ حتَّى فَرَغَ ثُمَّ سِرْتُ مَعَهُ فَقُلْتُ لهُ ياأمِيرَ المُؤْمِنِينَ مَنِ اللَّتانِ تَظَاهَرَتا عَلى النبيِّ ﷺ مِنْ أزْواجِهِ . فقال تِلْكَ حَفْصَةُ وعائِشَةُ . قال فَقُلْتُ واللّهِ إنْ كُنْتُ لأُرِيدُ أنْ أسألَكَ عَنْ هٰذَا مُنْذُ سَنَةٍ فَما أسْتَطِيعُ هَيْبَةً لَكَ قال فَلا تَفْعَلْ ماظَنَنْتَ أنَّ عِنْدِي مِنْ عِلْمٍ فاسْألْنِي فإنْ كان لِي عِلْمٌ خَبَّرْتُكَ بِهِ قال ثُمَّ قال عُمَرُ واللّهِ إنْ كُنَّا في الجاهِلِيَّةِ مانَعُدُّ لِلنِّساءِ أمْرًا حتَّى أنْزَلَ اللّهُ فِيهِنَّ ماأنْزَلَ وقَسَمَ لَهُنَّ ماقَسَمَ قال فَبَيْنا أنا في أمْرٍ أتأمَّرُهُ إذْ قالَتِ امْرَأتِي لوْ صَنَعْتَ كَذَا وكَذَا قال فَقُلْتُ لَها مَالَكِ ولِما هٰهُنا فِيما تَكَلُّفُكِ في أمْرٍ أُرِيدُهُ فقالَتْ لِي عَجَبًا لَكَ يابنَ الخَطَّابِ ماتُرِيدُ أنْ تُرَاجَعَ أنْتَ وإنَّ ابْنَتَكَ لَتُرَاجِعُ رسُولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم حَتَّى يَظَلَّ يَوْمَهُ غَضْبانَ فقامَ عُمَرُ فأخَذَ رِدَاءَهُ مَكانَهُ حتَّى دَخَلَ عَلى حَفْصَةَ فقال لَها يابُنَيَّةُ إنَّكِ لَتُرَاجِعِينَ رسولَ اللّهِ صلى اللّهُ عليهِ وسلم حتَّى يَظَلَّ يَوْمَهُ غَضْبانَ فقالَتْ حَفْصَةُ واللّهِ إنا لَنُرَاجِعُهُ فَقُلْتُ تَعْلَمِينَ أنِّي أُحَذِّرُكِ عُقُوبَةَ اللّهِ وغَضَبَ رسولِهِ صلى اللّهُ عليْهِ وسلم يابُنَيَّةُ لاتَغُرَّنَّكِ هٰذِهِ الَّتِي أعْجَبَها حُسْنُها حُبُّ رسولِ اللّهِ صلى اللّهُ عليه وسلم إيَّاها يُرِيدُ عائِشَةَ قال ثُمَّ خَرَجْتُ حتَّى دَخَلْتُ عَلى

698 Başlık böyle birinci âyetin bir kısmı düşürülmüş olarak verilmiştir. Ebû Zerr, bunları kendi nushasında tamam olarak vermiştir. Yüce Allah yemînlerin çözülmesi sûretini el-Mâide: 89'da beyân etmiştir.

أُمَّ سَلَمَةَ لِقَرَابَتِي مِنْها فَكَلَّمْتُها فقالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ عَجَبًا لَكَ يا ابْنَ الخَطَّابِ دَخَلْتَ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَبْتَغِي أَنْ تَدْخُلَ بَيْنَ رسولِ اللَّهِ ﷺ وأَزْواجِهِ فأَخَذَتْنِي واللَّهِ أَخْذًا كَسَرَتْنِي عنْ بَعْضِ ما كُنْتُ أَجِدُ فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِها وكانَ لِي صاحِبٌ مِنَ الأَنْصارِ إِذَا غِبْتُ أَتانِي بالْخَبَرِ وإِذَا غابَ كُنْتُ أَنا آتِيهِ بالخَبَرِ ونَحْنُ نَتَخَوَّفُ مَلِكًا مِنْ مُلُوكِ غَسَّانَ ذُكِرَ لَنا أَنَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَسِيرَ إِلَيْنا فَقَدِ امْتَلأَتْ صُدُورُنا مِنْهُ فإِذَا صاحِبِي الأَنْصارِيُّ يَدُقُّ البابَ فقال افْتَحْ افْتَحْ فَقُلْتُ جاءَ الغَسَّانِيُّ فقال بَلْ اشَدُّ مِنْ ذٰلِكَ اعْتَزَلَ رسولُ اللَّهِ ﷺ أَزْواجَهُ فَقُلْتُ رَغِمَ أَنْفُ حَفْصَةَ وعائِشَةَ فأَخَذْتُ ثَوْبِي فأَخْرُجُ حتى جِئْتُ فإِذا رسولُ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ يَرْقَى عَلَيْها بِعَجَلَةٍ وغُلامٌ لِرَسولِ اللَّهِ ﷺ أَسْوَدُ عَلَى رَأْسِ الدَّرَجَةِ فَقُلْتُ لَهُ قُلْ هٰذَا عُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ فأَذِنَ لِي : قالَ عُمَرُ فَقَصَصْتُ عَلَى رسولِ اللَّهِ ﷺ هٰذَا الحَدِيثَ فَلَمَّا بَلَغْتُ حَدِيثَ أُمِّ سَلَمَةَ تَبَسَّمَ رسولُ اللَّهِ ﷺ وإِنَّهُ لَعَلَى حَصِيرٍ مابَيْنَهُ وبَيْنَهُ شَيْءٌ وتَحْتَ رأْسِهِ وسادَةٌ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُها لِيفٌ وإِنَّ عِنْدَ رِجْلَيْهِ قَرَظًا مَصْبُوبًا وعِنْدَ رأْسِهِ أَهَبٌ مُعَلَّقَةٌ فَرَأَيْتُ أَثَرَ الحصيرِ فِي جَنْبِهِ فَبَكَيْتُ . فقال مُبْكِيكَ فَقُلْتُ يارسولَ اللَّهِ إِنَّ كِسْرَى وقَيْصَرَ فيما هُما فِيهِ وأَنْتَ رَسولُ اللَّهِ فقال أَما تَرْضَى أَنْ تَكُونَ لَهُمُ الدُّنْيا ولَنا الآخِرَةُ *

433-....... Bize Süleymân ibnu Bilâl, Yahyâ ibn Saîd'den; o da Ubeyd ibnu Huneyn'den tahdîs etti; o da İbn Abbâs'tan işitmiştir ki, o hadîs anlatarak şöyle demiştir: Umer ibnu'l-Hattâb'a bir âyetten sormak isterdim, bir sene durdum, heybetinden soramadım. Nihâyet hacç yapmak üzere yola çıktı. Berâberinde ben de çıktım. Döndüğümüzde yolun birazında (Merru'z-Zahrân'da) idik, bir ihtiyâcı için erâk ağaçlarına doğru saptı.

İbn Abbâs dedi ki: Ben onun için durdum, nihâyet işini bitirdi. Sonra berâberinde yürüdüm. (O abdest alıyor, ben de suyunu döküyordum; bir sırasını buldum.) Ona:

— Ey mü'minlerin emîri! Peygamber'in kadınlarından Peygamber'e karşı birbirine sırt dayayan (yânî yardımlaşan) o iki kadın kimdir? dedim.

Umer:

— Onlar Hafsa ve Âişe'dir, dedi.

İbn Abbâs dedi ki: Ben:

— Vallâhi bir seneden beri bunu sana sormak istiyordum, fakat sana saygımdan dolayı soramıyordum, dedim.

Umer:

— Öyle yapma, bende bir ilim olduğunu zannettiğin birşeyi hemen bana sor ki, bir bilgim varsa onu sana haber veririm, dedi.

İbn Abbâs dedi ki: Sonra Umer şöyle dedi:

— Vallâhi biz doğrusu Câhiliyet zamânında kadınlar için bir emir sayıya almazdık, tâ Allah onlar için indirdiğini indirinceye ve haklarında verdiği payı verinceye kadar. Ben, dedi, kendi kendime bir işte düşünürken, karım "Şöyle şöyle yapsan" dedi.

Umer dedi ki:

— Ben de ona: "O senin neyine gerek? Benim istemekte olduğum bir işte senin külfete girmen ne oluyor?" dedim. O da bana: "Hayret ederim sana, ey Hattâb oğlu! Sen kendine karşı söz döndürülmesini istemiyorsun. Hâlbuki senin kızın Rasûlullah'a karşı söz döndürüyor, mırıldanıyor, hattâ o günü öfkeli bırakıyor" deyiverdi.

Hemen Umer kalktı, yeninde ridâsına aldı, tâ Hafsa'ya kadar gidip yanına girdi ve ona şunları söyledi:

— Ey kızım, sen Rasûlullah'a karşı söz döndürüyor, hattâ bütün gün öfkeli bırakacak kadar söyleniyormuşsun! dedi.

Hafsa da:

— Vallâhi biz hepimiz O'na söz döndürmesi yapar, mırıldanırız, dedi.

Bunun üzerine ben:

— Bilirsin ki, ben seni Allah'ın ukûbetinden ve Rasûlü'nün öfkesinden dâimâ sakındırırım. Ey kızım! Sakın seni arkadaşının güzelliği ve Rasûlullah'ın ona sevgisi aldatmasın -Âişe'yi kasdediyordu-! dedim.

Umer dedi ki:

— Sonra çıktım, yakınım olduğu için Ümmü Seleme'nin yanına girdim ve ona söyledim. Ümmü Seleme de:

— Taaccüb ederim sana ey Hattâb oğlu! Herşeye girdin, nihâyet Rasûlullah ile zevceleri arasına da mı girmek istiyorsun? dedi.

İşte bu söz beni öyle bir tutuş tuttu ki, vicdânımda duyduğum teessürü kısmen kırdı [699]. Bunun üzerine onun yanından da çıktım.

Ve benim Ensâr'dan bir arkadaşım vardı. Ben gitmediğim zamân o bana haber getirir, o gitmediği zamân da ben ona haber getirirdim. Bu esnâda biz Gassân meliklerinden birisinden de endîşe

---

699 İşte Umer'in bu mes'eledeki teşebbüsünün son günlere kadar kalmasının bir sebebi bu olmuş oluyor.

ediyorduk; bize yürüyeceği söyleniyor, yüreklerimiz ondan dolgun bulunuyordu. Bir de baktım ki, arkadaşım Ensârî kapıyı çalıyor "Aç, aç" dedi. Ben:

— Gassânî mi geldi? dedim.

O:

— Hayır, ondan daha şiddetli; Rasûlullah kadınlarından bir köşeye çekilmiş, dedi.

Gönlümden: Hafsa ile Âişe'nin burnu sürtüldü, dedim. Elbisemi aldım, çıktım, nihâyet vardım. Anladım ki, Rasûlullah birkaç basamakla çıkılır bir meşrebede (şerbetlik denilen bir hücrede) siyah bir uşağı da basamağın başında. Ben uşağa:

— Söyle, bu Umer ibnu'l-Hattâb'dır, dedim.

Nihâyet bana izin verildi.

Umer dedi ki:

— Ben Rasûlullah'a bu söylediğim sözleri hikâye ettim. Ümmü Seleme'nin sözüne geldiğimde Rasûlullah gülümsedi. O bir hasır üzerinde bulunuyordu. Kendisiyle hasır arasında hiçbirşey yoktu. Başının altında içi lif dolu bir meşin yastık vardı. Ayaklarının yanında dökülmüş biraz karaz (yânî Arab samgı denilen selem posası), baş ucunda da asılı bir posteki vardı. Rasûlullah'ın böğründe hasırın izlerini gördüm de ağladım.

O:

— *"Seni ağlatan nedir?* buyurdu.

Ben de:

— Yâ Rasûlallah, Kisrâ ve Kayser bulundukları hâl içindeler. Sen ise Allah'ın Rasûlü'sün! dedim.

O:

— *"Dünyâ onların, âhiret bizim olmasına râzı olmuyor musun?"* buyurdu [700].

---

700 Buhârî bu hadîsi Nikâh, Vâhid Haberi ve Libâs'ta; Müslim de Talâk'ta getirmiştir.

Rasûlullah'ın bu yalnızlığa çekilmesinin sebebi ***"Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eğer siz dünyâ hayâtını ve onun zînetini arzû ediyorsanız..."*** (el-Ahzâb: 28) âyetinin işâretinden de anlaşıldığı vechile, Peygamber kadınlarının dünyâ hayât ve zînetine az çok ilgili bulunan nafaka husûsuna âid bâzı talebleriyle, Peygamber'e karşı gösterdikleri bir gruplaşma ve yardımlaşmadır ki, Âişe ve Hafsa bunun en başında görünüyorlar. Zevcelerinin aleyhine gibi görünen bu îlâ yine zevcelerin saâdet ve hoşnûdluklarını düşünmüş olduğu için boşamaya azmetmemiş ve ancak onlara fiilî bir nasîhat ve ibret olmak üzere bir ay için yemîn ile yalnızlığa çekilmiş ve bu müddet içinde onların odalarında dargın oturmayı uygun görmeyerek, onları kendi hâllerinde bırakmıştır... Rasûlullah'ın o odada tercîh ettiği bu fakîr ve mütevâzi' hayât, ıztırârî değil, ihtiyârîdir. O ihtiyârı ile fakîr hayâtı yaşamayı sever, kendi hesâbına biriktirmez ve dâima ihtiyâcı olanlara nafaka verirdi. Âilesinin de böyle yaşamasını ve kendisine müşkilât göster-

٣٢٤ــ بابٌ وإذْ أسَرَّ النبيُّ إلى بَعْضِ أزْواجِهِ حَديثًا فلمَّا نَبَّأَتْ بِهِ وأظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وأعْرَضَ عنْ بَعْضٍ فلَمَّا نَبَّأَها بِهِ قالَتْ مَنْ أنْبأكَ هٰذَا قال نَبَّأنِيَ العَليمُ الخَبيرُ . فِيهِ عائشَةُ عنْ النبيِّ ﷺ

324- BÂB: [701]

"Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o zevce bunu haber verip de Allah da ona bunu açıklayınca, (Peygamber) bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince, o zevce: 'Bunu sana kim haber verdi?' dedi. O da: 'Bana herşeyi bilen, herşeyden haberdâr olan haber verdi' dedi"

(Âyet: 3) [702].

Bu bâbda Âişe'nin Peygamber'den olan hadîsi vardır

٤٣٤ــ حَدَّثنا عليٌّ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ . قال سَمِعْتُ عُبَيْدَ بنَ حُنَيْنٍ قال سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رضى اللَّهُ عنهما يَقُولُ أرَدْتُ أنْ أسْأَلَ عُمَرَ رضى اللَّهُ عنه فَقُلْتُ ياأميرَ المُؤْمِنِينَ مَنِ المَرْأتانِ اللَّتانِ تَظاهَرَتا عَلَى رسولِ اللَّهِ صلى اللَّهُ عليه وسلم فَما أتْمَمْتُ كَلامِي حتَّى قال عائشَةُ وحَفْصَةُ *

434-....... Buradaki senedde Yahyâ ibn Saîd tahdîs edip şöyle

---

meyip dâimâ âhireti düşünerek korunmalarını ve her husûsta kendisine yâr olmalarını isterdi... (*Hakk Dîni,* 5100-5101).

701 el-Yûnûnî nushasında burada "Bâb"dan önce *Besmele* vardır.

702 Bu sırr ne idi? Evvelâ "Hadîsen" buyurulmakla, bunun bir fiil olmayıp zevc ile zevce arasında kalması îcâb eden sâde bir sözden ibâret olduğu anlatılıyor. Fakat ne o zevcenin isminin açıkça söylenmesine, ne de bu sözün neden ibâret bulunduğunun beyânına bir garaz ve maksad ilgilenmediği için, Allah Taâlâ âyette ne onun ismini, ne de bu sözün ne olduğunu bildirmeyerek, bu gibi âile arasındaki sırrı bilenler tarafından dahî ifşâ ve i'lân etmenin câiz olmayacağına tenbîh buyurmuştur. O hâlde en doğrusu bunların kim ve ne olduğunu Allah bilir deyip, araştırmaya kalkışmamaktır. Bununla berâber tefsîr ve hadîs kitâbları bunu sükût ile geçiştirmemiştir. Bunlar, bu zevcenin Hafsa olduğunda müttefik bulunuyorlar. Sırr olan söze gelince, bunda ancak üç sözden bahsedilmiştir: Birisi ve en sahîhi olarak rivâyet edileni bal şerbeti yemînidir. İkincisi, rivâyeti zaîf olmakla berâber, daha çok dile düşmüş olan Mâriye yemînidir... (*Hakk Dîni,* VI, 5111).

demiştir: Ben Ubeyd ibnu Huneyn'den işittim, şöyle dedi: Ben İbn Abbâs(R)'tan işittim, şöyle diyordu: Ben Umer'e sormak istedim de:

— Ey mü'minlerin emîri! Rasûlullah'a karşı birbiriyle yardımlaşan o iki kadın kimdir? dedim.

Ben sözümü tamamlamamıştım ki, o:

— Âişe ve Hafsa'dır, diye cevâb verdi [703].

٣٢٥ــ بابٌ قَوْلُهُ إنْ تَتُوبا إلى اللّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُما : صَغَوْتُ وأصْغَيْتُ مِلْتُ لِتَصْغَى لِتَمِيلَ . وإنْ تَظَاهَرا عَلَيْهِ فإنَّ اللّهَ هُو مَوْلاهُ وجِبْرِيلُ وصالِحُ المُؤْمِنِينَ والمَلائِكَةُ بَعْدَ ذٰلِكَ ظَهِيرٌ عَوْنٌ . تَظَاهَرُونَ تَعاوَنُونَ . وقال مُجاهِدٌ قُوا أنْفُسَكُمْ وأهْلِيكُمْ أوْصُو أنْفُسَكُمْ وأهْلِيكُمْ بِتَقْوى اللّهِ وأدِّبُوهُم

325- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne iyi, çünkü hakîkaten sizin kalbleriniz kaymıştır. Yok eğer O'nun aleyhinde birbirinize arka verirseniz, hiç şübhesiz Allah bizzât O'nun yardımcısıdır, Cebrâîl de mü'minlerin sâlih olanları da. Bunların ardından bütün melekler de O'na yardımcıdır" (Âyet: 4)

Bu başlık arasındaki bâzı tefsîrler: *"Sağavtu"* ve *"Asğaytu"*, "Meylettim"; *"Li-tesğâ"* "Litemîle"; *"Zahîr"*, "Avn, yânî yardımcı"; *"Tezâherûne"*, "Taavunûne" ma'nâsınadır.

Ve Mucâhid şöyle dedi:

"Ey îmân edenler, kendilerinizi ve âile ferdlerinizi koruyun..." (Âyet: 6), **"Kendilerinize ve âile ferdlerinize Allah'a takvâlı olmayı tavsiye ediniz ve onları edeblendiriniz" demektir** [704].

٤٣٥ــ حدّثنا الْحُمَيْدِيُّ حدّثنا سُفْيانُ حدّثنا يَحْيَى بنُ سَعِيدٍ . قال سَمِعْتُ عُبَيْدَ بنَ حُنَيْنٍ يَقُولُ سَمِعْتُ ابنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ أرَدْتُ أنْ أسْألَ عُمَرَ

703 Bu, yakında geçen hadîsin bir tarafıdır, burada kısaltılmıştır.

704 Bu tefsîrler, başlıktaki âyetin aralarında verilmişti, biz âyeti bölmeden yazdık ve açıklamaları sonunda bir araya getirerek verdik.

عَنِ الْمَرْأَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَظَاهَرَتَا عَلَى رسولِ اللّهِ ﷺ فَمَكَثْتُ سَنَةً فَلَمْ أَجِدْ لَهُ مَوْضِعًا حتَّى خَرَجْتُ معَهُ حاجًّا فَلمَّا كُنَّا بِظَهْرَانَ ذَهَبَ عُمَرُ لِحاجَتِهِ فقال أَدْرِكْنِي بالْوَضُوءِ فأَدْرَكْتُهُ بالإِدَاوَةِ فَجَعَلْتُ أَسْكُبُ عَلَيْهِ الماءَ ورَأَيْتُ مَوْضِعًا فَقُلْتُ ياأَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَنِ المَرْأَتانِ اللَّتانِ تَظاهَرَتا قال ابنُ عَبَّاسٍ فَما أَتْمَمْتُ كَلاَمِي حتَّى قال عائِشَةُ وحَفْصَةُ *

435-....... Bize Yahyâ ibn Saîd tahdîs edip şöyle dedi: Ben Ubeyd ibnu Huneyn'den işittim, şöyle diyordu: Ben İbnu Abbâs'tan işittim, şöyle diyordu: Ben Umer'e, Rasûlullah'a karşı birbiriyle yardımlaşan o iki kadını sormak ister dururdum. Bir sene bekledim, fakat sormak için uygun bir yer bulamadım. Nihâyet onunla berâber hacc etmek üzere yola çıktım. (Dönüşümüzde) Zahrân mevkiinde bulunduğumuz zamân Umer, kendi ihtiyâcı için ileri gitti. Gelince:

— Bana abdest suyu yetiştir, dedi.

Ben de kendisine bir kap ile su yetiştirdim. O abdest alırken ona su dökmeye başladım. Burayı suâl için uygun bir yer gördüm de:

— Ey mü'minlerin emîri! Rasûlullah'a karşı birbirlerine arka olan o iki kadın kimdir? dedim.

İbn Abbâs dedi ki: Ben sözümü tamamlamamıştım ki, o:

— Âişe ve Hafsa'dır, dedi [705].

٣٢٦ــ بابٌ قَوْلُهُ عَسَى رَبُّهُ إنْ طَلَّقَكُنَّ أنْ يُبْدِلَهُ أزْوَاجًا خيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِماتٍ مُؤْمِناتٍ قانِتاتٍ تائِباتٍ عابِداتٍ سائِحاتٍ ثَيِّباتٍ وأبْكارًا

326- BÂB: YÜCE ALLAH'IN ŞU KAVLİ:

"Eğer o sizi boşarsa yerinize -Allah'a itâatle teslîm olan, Allah'ın birliğini tasdîk eden, namâz kılan, günâhlardan tevbe ile vazgeçen, ibâdet eden, oruç tutan kadınlar, dullar ve kızlar olmak üzere Rabb'inin ona sizden hayırlılarını vermesi umulur"

(Âyet: 5).

٤٣٦ــ حدّثنا عَمْرو بنُ عَوْنٍ حدّثنا هُشَيْمٌ عنْ حُمَيْدٍ عنْ أنَسٍ رضى

---

705 Bu hadîsin bir rivâyeti yakında "Sen zevcelerinin hoşnûdluğunu arıyorsun bâbı"nda geçmişti.

اللَّهُ عنهُ قال قال عُمَرُ رضَىَ اللَّهُ عنهُ اجْتَمَعَ نِساءُ النبىِّ صلى اللَّهُ عليه وسلَّم
فى الغَيْرَةِ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُنَّ عَسَى رَبُّهُ إنْ طَلَّقَكُنَّ أنْ يُبَدِّلَهُ أزْوَاجًا خيْرًا مِنْكُنَّ
فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الآيَةُ ٭

436-....... Enes (R) şöyle demiştir: Umer (R) şöyle dedi: Peygamber'in kadınları kıskançlık husûsunda Peygamber'e karşı birleştiler. Ben onlara:

— Eğer O sizi boşarsa, yerinize Rabb'inin O'na sizden hayırlılarını vermesi umulur, dedim.

Akabinde bu âyet indi [706].

---

706 Bu hadîste âyetin nüzûl sebebinin beyânı vardır. Bunun bir rivâyeti Namâz Kitâbı, "Kıble hakkında gelen şeyler bâbı"nda da geçmişti.

٦٧ـ سورَةُ تبارَكَ الَّذِى بِيَدِهِ المُلْكُ

67- "Tebâreke'llezî bi-yedihi'l-mülk" Sûresi [707]

التَّفاوُتُ الإِخْتِلاَفُ والتَّفاوُتُ والتَّفَوُّتُ واحِدٌ . تَمَيَّزُ تَقَطَّعُ . مَنا كِبِها
جَوَانِبِها . تَدَّعُونَ وتَدْعُونَ مِثْلُ تَذَّكَّرُونَ وتَذْكُرُونَ .ويَقْبِضْنَ يَضْرِبْنَ
بأَجْنِحَتِهِنَّ . وقال مُجاهِدٌ صافَّاتٍ بَسْطُ أَجْنِحَتِهِنَّ . ونُفُورٍ الكُفُورُ *

"*Tefâvüt*" (Âyet: 3), **"İhtilâf"; "*Tefâvüt*" ve "Tefevvüt" bir ma'nâyadır** [708].

"*Tekâdü temeyyezu mine'l-gayz*" (Âyet: 8), **"Öfkesinden hemen hemen parçalanacak gibi olur" ma'nâsınadır.**

"O, yeri sizin fâidenize hor kılandır. O hâlde onun omuzlarında yürüyün, Allah'ın rızkından yiyin, son gidiş ancak O'nadır" (Âyet: 15); **buradaki "*Menâkıbihâ*", "Câniblerinde, taraflarında" ma'nâsınadır.**

"*Teddeûne*" ve "*Ted'ûne*" (Âyet: 27), **"*Tezekkerûne*" ve "*Tezkurûne*" gibidir (yânî "İddiâ edip durduğunuz, söyleyip durduğunuz" ma'nâsınadır).**

707 Buna *Mülk Sûresi, Tebâreke, Mânia, Munciye, Vâkıye, Mennea* dahî denilir. Buhârî nushalarının hepsinde burada *Besmele* sâbit olmamıştır.

708 ***Tefâvüt,*** aslında tenâkuz, tehâlüf gibi iki şeyin birbirini fevt eder vechile uygunsuzluğu ve perîşânlığı, başkalığı demektir ki, münâsebetsizlik ve nizâmsızlık diye tefsîr olunur. Yânî bütün bu semâları Allah Taâlâ rahmet ve in'âmı eseri olarak, hepsinin fevkında kendisinin birliğini, kudret ve izzetinin büyüklüğü ile rahmâniyyetini tanıttırmak üzere yaratmış ve o hikmet ile onları tabaka tabaka

"Onlar, üstlerinde kanatlarını açarak, kapayarak uçan kuşları da görmediler mi? Bunları (havada), O rahmeti herşeyi kaplayan Allah'tan başkası tutmuyor. Şübhesiz ki O herşeyi hakkıyle görendir" (Âyet: 19); **buradaki *"Yakbıdne"*, "Kanatlarını çarparak..." ma'nâsınadır.**

Mucâhid şöyle demiştir:

"Sâffâtin"*, "Kanatların yayılması"dır; *"O, eğer rızkını tutup kesiverirse, şu size rızk verebilecek kim? Hayır onlar bir azgınlık, bir nefret içinde mütemâdiyen inâd etmişlerdir" (Âyet: 21); **buradaki *"Nufûrin"*, "Küfür" ma'nâsınadır.**

---

muhtelif eb'âd ve genişlikte yaratmakla berâber hepsini hem birbirine mutâbık, hem size uygun bir nizâm ve hey'et ve yeknesâk bir muvâzene ve âhenk içinde yaratmıştır...

٦٨ـ سورَة ن والقَلَم

68- Nûn ve'l-Kalem Sûresi [709]

بِسْــــمِ اللّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

وقـال قَتادَةُ حَرْدٍ جِدٌّ فى أَنْفُسِهِـمْ . وقـال ابنُ عَـبَّاسٍ لَضـالُّـو نَ أَضْلَلْنا مَكانَ جَنَّتِنا : وقال غَيْرُهُ كالصَّرِيمِ كالصُّبْحِ انْصَرَمَ مِنَ اللَّيْلِ واللَّيْلِ انْصَرَمَ مِنَ النَّهارِ وهْوَ أَيْضًا كُلُّ رمْلَةٍ انْصَرَمَتْ مِنْ مُعْظَمِ الرَّمْلِ . والصَّرِيمُ أَيْضًا المَصْرُومُ مِثْلُ قَتِيلٍ ومَقْتُولٍ *

Ve Katâde *"Men'e güçleri yetecek adamlar tavrıyle erkenden gittiler"* (Âyet: 25); buradaki *"Hardin"*, "Sırf nefislerindeki ciddî bir men'e, öfkeye (güçleri yeterek erkenden gittiler)" demektir, dedi.

İbn Abbâs da: *"Fakat onu (simsiyâh olmuş hâlde) görüverince: 'Herhâlde biz yanlış gelenleriz' dediler"*

709 *"Nûn ile kaleme ve* (kalem sâhiblerinin) *satıra dizmekte oldukları şeylere andolsun ki..."* (Âyet: 1) kelâmından dolayı bu isimle anıldığı gibi, sâdece *"Nûn Sûresi"* veyâ *"Kalem Sûresi"* de denilir. ***Nûn*** hakkındaki tefsîrlerin en mühimmi şu ikisidir:

a. O hecâ harflerinden birisidir, ma'nâsını ancak Allah bilir.

b. Nûn, mürekkeb hokkası demektir. Bu, İbn Abbâs'ın bir kavlidir. Dahhâk, Hasen, Katâde de bunu tercîh etmişlerdir. Bu sûretle yemîn, hokka ile kaleme ve yazıcıların bunlarla yazmakta oldukları herşeyedir. Çünkü hokka ile kalemin yazmaktaki fâideleri büyüktür...

(Âyet: 26); **buradaki "*Le-dâllûne*", "Kendi bahçemizin mekânını sapıtanlarız" (yânî yanlış bahçeye gitmiş kimseleriz) ma'nâsınadır, demiştir.**

İbn Abbâs'tan başkası da şöyle demiştir: "*(O bahçe) simsiyâh kesilmiş gibi oldu*" (Âyet: 20); "Geceden kesilip ayrılan sabâh gibi ve gündüzden kesilip kopan gece gibi oldu" demektir. Bu "*Sarîm*", yine kumun çoğundan-büyüğünden kesilip ayrılmış her kum ma'nâsına ve yine bu "*Sarîm*", "Katîl" ve "Maktûl" gibi "Masrûm" (yânî "Biçilmiş, kesilmiş") ma'nâsına olur [710].

٣٢٧ـ بابٌ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ

327- BÂB:

"... *Kaba, haşîn; bütün bunlardan başka da kulağı kesik olan hiçbir kişiyi tanıma*"

(Âyet: 10-13) [711]

٤٣٧ـ حدّثنا مَحْمُودٌ حدّثنا عُبَيْدُ اللّهِ عنْ إسْرَائِيلَ عَنْ أبي حَصِينٍ عنْ مُجاهِدٍ عنِ ابنِ عبَّاسٍ رضى اللّهُ عنْهُما عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ زَنِيمٍ قال رجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ لهُ زَنَمَةٌ مِثْلُ زَنَمَةِ الشَّاةِ *

437-....... İbn Abbâs (R)"*Utullin ba'de zâlike zenîmin*" kavli hakkında:

---

710 *Sarm,* bağ kesmek, üzüm veyâ meyve devşirmek ma'nâsına geldiği gibi, birşeyi kökünden kesip tamâmen ayırmak ma'nâsına da gelir. "***Hâlbuki onlar uyurlarken hemen Rabb'inden dolaşıcı bir belâ onu sardı da o bahçe sırım gibi oluverdi***".

Sarîm, tamâmen kesilmiş veyâ kesik demektir. Meyvesi kesilmiş bağa, hâsılâtı biçilmiş tarlaya, geceden bir kıt'aya, hiçbirşey bitirmeyen kumluk bir yere de denilir. Burada birinci ma'nâda olabilirse de sonraki ma'nâlardan biriyle o bağın meyvesinin değil, kendisinin kökünden kesilip yanmış, kum gibi kapkara kalmış olduğu rivâyet edilmiştir...

711 Âyetlerin tamâmı şöyledir: "***Alabildiğine yemîn eden, nefis izzeti bulunmayan, dâimâ ayıplayan, lâf getirip götürmeye koşan, hayırdan durmaksızın men'eden aşırı zâlim, çok günâhlı, kaba haşîn, bütün bunlardan başka da kulağı kesik*** (damgalı soysuz) ***olan hiçbir kişiyi tanıma*** (onlara boyun eğme)".

— O Kureyş'ten bir adamdır ki, kulağında davar küpesi (veyâ kesiği) gibi bir sarkıntısı vardır, demiştir [712].

٤٣٨ـ حدّثنا أبو نُعَيم حدّثنا سُفيانُ عنْ مَعْبَد بن خالِد قال سَمِعْتُ حارِثَةَ بنَ وهْبٍ الخُزَاعِيَّ قال سَمِعْتُ النبيَّ ﷺ يَقُولُ ألاَ أُخبِرُكُمْ بأهْلِ الجَنَّةِ كلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعَّفٍ لوْ أقْسَمَ عَلَى اللهِ لأبَرَّهُ ألاَ أُخبِرُكُمْ بأهْلِ النَّارِ كلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ *

438-....... Ma'bed ibn Hâlid şöyle demiştir: Ben Hârise ibnu Vehb el-Huzâî(R)'den işittim, o şöyle dedi: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: *"Dikkat edin! Size cennet ehlini haber veriyorum: Her zaîf olan ve her mütevâzi' mü'min kişi* -yâhud: *insanlar tarafından zaîf görülen kişi-dir ki, o mü'min Allah üzerine yemîn etse, muhakkak ki, Allah onu yemîninde gerçek çıkarır. Dikkat edin! Size ateş ehlini de haber veriyorum: Onlar da her katı yürekli, kibirli -şerrli, ululuk taslayan kimselerdir"* [713].

٣٢٨ـ باب يَوْمَ يُكْشَفُ عنْ ساقٍ

328- BÂB:

"(O gün) baldırın açılacağı, kendilerinin secdeye da'vet edilecekleri bir gündür. Fakat güç yetiremeyeceklerdir".

(Âyet: 42) [714].

---

712 *Zenîm, Zeneme*'den türemiştir. *Zeneme,* keçinin, koyunun boynunda, kulağı dibinde, derisinden küpe gibi yumrucuklara yâhud kulağı delinip de ucundan asılı bırakılan sarkıntıya denir ki, her tarafa sallanır durur. Lisânımızda o koyun veyâ keçiye küpeli denildiği gibi, Arabça'da da *Zenîm* denilir. Burada bundan istiâre edilmiştir ki, bu Türkçe'de en ziyâde dalkavuk veyâ kulağı yirik yâhud kulağı kesik yâhud kulağı küpeli ta'bîrlerindeki mecâz ma'nâyı andırır. Nesebi bozuk, piç, şerr ile tanınmış, kötü damgalı, alâmetli kâfir, çok zulumkâr, alçak fâcir.. ma'nâlarına tefsîr edilmiştir. Maksad bütün bu kötü huylardan sakındırmaktır.

713 Hadîslerin başlığa uygunlukları açıktır. Hadîsteki "Meteda'ıfın" lâfzı, ayn'ın fethasıyle "Muteda'afın" şeklinde de zabtedilmiş olduğundan, iki çizgi arasında ikincinin ma'nâsını da gösterdik.

714 *Sâk,* lugatte bilinmiştir ki, topuktan baldıra doğru bacağın incik yeridir. Bundan ağacın sâkı gibi herhangibir şeyin aslına da denir. Burada sâk mutlak olup, birşeye muzâf değildir. Lâkin başlık altındaki hadîste "Rabbi'niz sâkından açar" diye "Hi" zamîrine muzâf kılınmıştır...

٤٣٩ـ حدّثنا آدَمُ حدّثنا اللَّيْثُ عنْ خالِدِ بنِ يَزِيدَ عنْ سَعِيدِ ابنِ أبى هِلالٍ عنْ زَيْدِ بنِ أسْلَمَ عنْ عَطاءِ بنِ يَسارٍ عنْ أبى سَعِيدٍ رضى اللّٰهُ عنه قالَ سَمِعْتُ النبىَّ صلى اللّٰهُ عليه وسلم يقولُ يَكْشِفُ رَبُّنا عنْ ساقِهِ فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ ومُؤْمِنَةٍ ويَبْقَى منْ كانَ يَسْجُدُ فى الدُّنْيا رِئاءً وسُمْعَةً فيَذْهَبُ لِيَسْجُدَ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا واحِدًا *

439-....... Ebû Saîd el-Hudrî (R) şöyle demiştir: Ben Peygamber(S)'den işittim, şöyle buyuruyordu: "(Kıyâmet günü) *Rabb'imiz kendi sâkından açar, derhâl O'nun azametine her mü'min ve mü'mine secde eder. Yalnız dünyâda insanlara göstermek ve halka işittirmek için secde eden secdesiz kalır. Gerçi öylesi de secde etmeye gider, fakat onun sırtı tek bir tabakaya döner*" [715].

Keşşâf sâhibi Zemahşerî der ki: Keşf an sâk ve ibda' ani'l-hidâm (baldırdan açmak) ta'bîrleri, işin şiddetinde ve musîbetin çetinliğinde meseldir. Bunun aslı dehşet ve hezîmette ve kapalı kadınların kaçarken paçalarını sıvamaları ve o sırada baldırlarını açmaları mes'elesindedir... Fahreddîn er-Râzî de sâk'ın tefsîrinde dört vecih sıralamış, sonunda şöyle demiştir: Şu hâlde ***"Yevme yukşefu an sâk"***'ın ma'nâsı, Hakk'ın emri şiddetlenip iş büyümeğe başladığı gün demektir. Yoksa ne sâk vardır, ne de açılma; nitekim kolları kesik cimri adama "Eli bağlı" denilir, hâlbuki ortada ne el vardır, ne de bağ; o ancak cimrilikte bir meseldir... Hâlbuki ancak şiddetli emirden açar.

O hâlde hadîsi de böyle anlamak lâzım gelir. ***"O gün sâkdan açar"*** kavlinde sâk açmaktan müslimin îmânıyle beklediği, mücrimin kaçındığı hakkın veyâ hakk hükmünün gayb perdesinden şuhûd sâhasına kendini bir uçtan göstermeye başlaması ma'nâsını anladığımız gibi, bunun ortaya çıkardığı şiddet ve dehşet içinde de mücrimlere sırf elem olan korkunç bir kahır ve tezlîl, müslimlere de aynı hâile içinde murâd kapısını açan câzibeli bir şevk ve izzet heyecânı seziyorum. Çünkü mücrimlerin bütün ortaklarıyle berâber hepsine şiddetli bir vaîd ve korkutma olan bu âyet müslimlere bir va'd ve müjdeleme olmak üzere Peygamber'e hitâb siyâkında gelmiştir (*Hakk Dîni,* VII, 5292-5299).

715 Bu hadîs uzun şefâat hadîsinden bir parçadır, ondan kısaltılmıştır. *"Rabb'imiz sâkından açar"* ta'bîri müteşâbihlerdendir.

Tabak, omurgalardan herbirinin arasında oynak yerine gelen yufkaca kemiklere de denir ki, tıpkı tıpkına, tabaka tabaka intibâk noktaları demek olur.

٦٩ـ سورة الحاقة

69- el-Hâkka Sûresi [716]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

حُسُومًا مُتَتَابِعَةً . وقال ابنُ جُبَيْرٍ عِيشَةٍ راضِيَةٍ يُرِيد فِيها الرِّضا . القاضِيَة
المَوْتَةَ الأُولى التِى مُتُّها ثُمَّ أُحْيا بَعْدَها : مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِينَ أَحَدٌ يَكُونُ
لِلْجَمْعِ ولِلْوَاحِدِ . وقال ابنُ عَبَّاسٍ الوَتِينَ نِياطَ القَلْبِ . قال ابنُ عَبَّاسٍ طَغَى
كَثُرَ ويُقالُ بالطَّاغِيَةِ بِطُغْيانِهِمْ ويُقالُ طَغَتْ عَلى الخَزَّانِ كَما طَغَى الماءُ عَلى
قَوْمِ نُوحٍ . وغِسْلِينٍ مايَسِيلُ منْ صَدِيدِ أَهْلِ النَّارِ. أَعْجازُ نَخْلٍ أُصُولُها :
باقِيَةٍ بَقِيَّةٍ *

"*Âd'e gelince: Onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helâk edildiler. Allah onu yedi gece, sekiz gün ardı ardınca üzerlerine gönderdi...*" (Âyet: 6-7); **buradaki "*Husûmen*", "Ardı ardınca" ma'nâsınadır [717].**

---

716 ***"O hak olan; nedir o hakk olan; o hakk olanı sana hangi şey bildirdi?"*** (Âyet: 1-3) âyetlerinden dolayı bu isim verildi. Bunun elif, lâm ile ***"el-Kaarıa"*** (Âyet: 4) ve ***"es-Sâat"*** gibi kıyâmet gününün isimlerinden olduğunda ihtilâf yoktur.

717 ***Husûm,*** uğursuzluk ve idmân ma'nâlarına masdâr olduğu gibi bir de ***"Hâsim"***-in cem'i olur. ***Hasm,*** birşeyi kökünden kesmek ve bir hastalığı kökünden kesmek için ardı ardına dağlamak ma'nâlarına gelir. Nitekim el-Kamer'de ***"Fî yevmin nahsin müstemirrin"*** (Âyet: 19) geçmişti. Bundan başka "Hâ.Mîm. Secde" de ***"Fî eyyâmin nahısâtın"*** (Âyet: 16) buyurulmasına tamâmen uygun

İbnu Cubeyr şöyle demiştir:
"*Artık kitâbı sağ eline verilmiş olana gelince, der ki: Alın, okuyun kitâbımı. Çünkü ben hakîkaten hesâbıma kavuşacağımı bilmiştim. İşte O, hoşnûd bir hayât içindedir*" (Âyet: 21); **"Onun içinde rızâ ve hoşnûdluk vardır" demek istiyor.**

"*Kitâbı sol eline verilmiş olana gelince; o da der ki: Âh keşki benim kitâbım verilmeseydi. Hesâbımın da ne olduğunu bilmeseydim. Âh keşki o kat'î bir son verici olsaydı...*" (Âyet: 25-27); **buradaki "*el-Kaadiye*", "Nefsi öldürmüş olan ilk ölümdür" ki, sonra onun ardından diriltilmiştir [718].**

"*O, âlemlerin Rabb'inden indirilmedir. Eğer (Peygamber) bâzı sözleri bize karşı kendiliğinden uydurmuş olsaydı, elbette onun sağ elini (kuvvetini) alıverirdik, sonra da hiç şübhesiz onun kalb damarını koparırdık. O vakit sizden hiçbiriniz buna mâni' de olamazdınız*" (Âyet: 43-47), **buradaki "*Ahadun*" lafzı hem cemi' için, hem de tek için olur.**

İbn Abbâs:
"*el-Vetîn*", kalbin verîd (yânî atar) damarlarıdır, demiştir [719].

Yine İbn Abbâs şöyle demiştir:
"*Hakîkat su bastığı zamân sizi akan gemide biz taşıdık*" (Âyet: 11); **buradaki "*Tağa'l-mâu*", "Su çok olduğu zamân" ma'nâsınadır. "*Semûd'a gelince, onlar tâğıye ile helâk olundular*"** (Âyet: 5) **denilir ki, bu tuğyânları sebebiyle helâk olundular demektir. Ve yine "Nûh kavmi üzerine suların tuğyân edip taşması gibi**

---

olmak üzere ***Husûmen,*** uğursuz şeyler demek olduğunu söylemişlerdir. Bu da köklerini kesecek hiç hayırlarını bırakmayacak derecede uğursuz ma'nâsını ifâde eder. Bâzıları da "***Husûmen***" masdar olarak mef'ûlün leh, yânî köklerini kesmek için demek olduğuna gitmişlerdir.

718 *Kadâ,* bir işi tamâmiyle kesip atmak, kesin hükmü verip icrâ etmektir. Yânî işi bitirip herşeyi kesip atan olaydı da beni bu felâketten, bu Hâkka'dan kurtaraydı, tekrar dirilmek... olmasaydı... Bu temennî Hâkka'nın ölümden çok şiddetli olacağını ifâde eder.

719 ***Vetîn,*** kalb damarı, şâh damarı, şiryân, ebher, bâzıları da bel kemiğinin iliği demişlerdir ki, ikisi de kesilince sâhibi derhâl ölür.

üzerime hüzünlendirici şeyler tuğyân etti (yânî çok oldu)" denilir [720].

"*Gıslînden başka yiyecek de yoktur*" (Âyet: 36); buradaki "*Ğıslîn*", cehennem ehlinin kanla karışık irinlerinden akan şeydir [721]. "*...Sanki onlar, içleri bomboş hurma kütükleri idiler*" (Âyet: 7); buradaki "*A'câzu nahlin*", "Hurma kökleri ve gövdeleri" ma'nâsınadır.

"*Şimdi onlardan bir kalan görüyor musun?*" (Âyet: 8); buradaki "*Bâkıyetin*", "Bakıyyetin" (yânî "Kalan") ma'nâsınadır.

---

720 ***Tâğiye,*** tuğyân eden, haddini aşan vâkıa, tavga gibi tuğyân ma'nâsına da gelir. Yâhud mevsûfu hazfedilmiş bir sıfat olur. O takdîrde "Onlar (küfürleri ve) taşkın amelleri sebebiyle helâk olundular" demek olur.

721 ***Gıslîn,*** gasl maddesinden yıkantı demek olan *"Ğusâle"*yi andırır bir kelimedir ki, lugatçilerden bâzıları yaradan, yağırdan akan cerahatin yıkantısı demişlerdir.

٧٠ـ سورة سأل سائل
70- Seele Sâilun Sûresi [722]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle

الفَصِيلَةُ أصْغَرُ آبائِهِ القُرْبَى إلَيْهِ : يَنْتَمِي مَنِ انْتَمَى . لِلشَّوَى اليَدَانِ
والرِّجْلاَنِ والأطْرافُ وجِلْدَةُ الرَّأسِ يُقالُ لَهَا شَوَاةٌ وما كانَ غَيْرَ مَقْتَلٍ فَهُوَ
شَوًي . والعِزُونَ الجَماعاتُ وَواحِدُها عِزَةٌ . يُوفِضُونَ الإيفاضُ الإسْرَاعِ *

"Günâhkârlar o günün azâbından (kurtulmak için şunları) fedâ etmek ister: Oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini barındırmakta olan soyunu sopunu ve yeryüzünde kim varsa hepsini. Ki nihâyet kendisini kurtarsın. Fakat ne mümkin! Çünkü hâlis alevdir, bedenin bütün uçlarını söküp koparandır"

(Âyet: 11-16);

buradaki *"el-Fasîle"* kendisine en yakın olan babalarının en küçüğüdür. Soyundan intisâb eden ancak ona intisâb eder (yânî ona bağlanır); *"Li-şşevâ"*, "İki el, iki ayak, vücûdun etrafı, uçları ve başın derisi" ma'nâsınadır. Baş derisinin tekiline "Şevât" denilir. Vücûddan ölüm yeri olmayan kısımlar "Şevân"dır.

---

722 Buna *Maâric Sûresi, Seele Sûresi, Mevâkı' Sûresi* de denilir.

"Şimdi o küfredenlere ne oluyor ki, senin sağından, solundan halka halka hep gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar? Onlardan herkes naîm cennetine sokulacağını mı ümîd ediyor?" (Âyet: 36-38); **buradaki *"Izûn"*, "Cemâatler" ma'nâsınadır, bunun tekili "Izetun"dur** [723]**.**

"O gün onlar, sanki dikili birşeye koşuşuyorlar gibi kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar" (Âyet: 43); **buradaki *"Yûfidûn"*, "Çabuk çabuk, hızlı hızlı, sür'atle hareket ediyorlar" demektir. Bunun masdarı olan *"el-Iyfâd"*, *"el-Isrâ"'* (yânî "Çabuk hareket etmek, sür'at eylemek") ma'nâsınadır.**

Kitâbu't-Tefsîr'in devâmı onbirinci cilddedir.

"Hitamuhu misk" (et-Tatfîf: 26) ***olması niyâzıyle***

Onuncu Cildin Sonu

---

723 ***Izîn,*** ("Ize"nin cem'idir ki, aslı *"Azv"*dendir. Herbiri bir fırkaya *"Ma'zuvv"* yânî mensûb olarak parça parça fırkalaşır bir hâlde demektir. Müşrikler, Rasûlullah'ın etrafına halka halka, fırka fırka toplanıyor ve O'nun söyledikleriyle alay ederek "Eğer Muhammed'in dediği gibi bunlar cennete girerlerse, biz de onlardan evvel gireriz" diyorlardı; bu indi diye rivâyet edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

KİTÂBU'T-TEFSÎR'İN DEVÂMI

11-Hûd Sûresi **4453**

159- Yüce Allah'ın "O'nun Arş'ı su üzerinde idi" kavli bâbı 4457

160- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "(Allah'a karşı yalan düzenden daha zâlim kimdir?) Onlar Rabb'lerine arzedilecekler, şâhidler de: 'İşte bunlar Rabb'lerine karşı yalan söyleyenlerdir' diyecekler. Haberiniz olsun ki, Allah'ın la'neti zâlimlerin tepesinedir" (Âyet: 18) 4462

161- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Rabb'inin yakalayışı -ahâlîsi zulmeder hâlde bulunan memleketleri yakaladığı zamân- işte böyle olur. Şübhesiz ki, O'nun çarpması pek elemlidir, pek çetindir" (Âyet: 102) 4463

162- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın sâatlerinde dosdoğru namâz kıl. Çünkü güzellikler kötülükleri (günâhları) giderir. Bu, iyi düşünenlere bir öğüttür" (Âyet: 114) 4465

12-Yûsuf Sûresi **4466**

163- Bâb 4467

164- Bâb: "İstey'esû", "Ümîd kestiler" ma'nâsına; "Lâ tey'esû min ravhıllâhi", "Allah'ın ravhı; ümîd" ma'nâsınadır; Allah'ın rahmeti ve nefeslendirmesi" demektir 4470

165- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "(Rabb'in seni öylece beğenip seçecek, sana ru'yâ ta'bîrine âid bilgi verecek), sana karşı da Ya'kûb hânedânına karşı da ni'metlerini -daha evvelden ataların İbrâhîm'e ve İshâk'a tamamladığı gibi- tamamlayacaktır..." (Âyet: 6) 4470

166- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, Yûsuf'un ve kardeşleri(nin haberleri)'nde, soranlar için nice ibretler vardır" (Âyet: 7) 4471

167- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Ya'kûb: Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır, dedi" (Âyet: 18) 4472

168- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "O'nun bulunduğu evdeki kadın onun nefsinden murâd almak istedi, kapıları sımsıkı kapadı ve: Sana söylüyorum, beri gel! dedi" (Âyet: 23) 4474

169- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Melik adamlarına: Onu (Yûsuf'u) bana getirin, dedi. Bunun üzerine Yûsuf'a elçi gelince: Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendisine sor. Şübhe yok ki, benim Rabb'im onların fendini hakkıyle bilicidir, dedi. (Hükümdâr o kadınları toplayıp:) Yûsuf'un nefsinden kâm almak istediğiniz zamân ne hâlde idiniz (Onun size karşı bir meylini hissettiniz mi)? dedi. (Kadınlar:) Hâşâ, Allah için biz onun üstünde bir fenâlık bilmedik, dediler" (Âyet: 50-51) 4476

170- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Nihâyet rasûller ümîdlerini kesecek hâle geldikleri vakit..." (Âyet: 110) 4477

13-er-Ra'd Sûresi 4480

171- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Allah her dişinin neye gebe olacağını, rahimlerin neyi eksik, neyi artık yapacağını bilir. O'nun nezdinde herşey ölçü iledir." (Âyet: 8) 4483

14-İbrâhîm Sûresi 4485

172- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Görmedin mi Allah sana nasıl bir mesel getirmiştir? Güzel bir kelime, kökü sâbit ve dalı semâda olan güzel bir ağaç gibidir ki, o ağaç, Rabb'inin izniyle her zamân yemişini verir durur" (Âyet: 24-25) 4487

173- Bâb: "Allah, îmân edenlere o sâbit sözde dâimâ sebât-ihsân eder" (Âyet: 27) 4488

174- Bâb: "Allah'ın ni'metine bedel küfrü seçenleri, kavimlerini de helâk yurduna sokanları görmedin mi?" (Âyet: 28) 4489

15-el-Hıcr Sûresi 4490

175- Bâb: "Biz onu (göğü) taşlanan her şeytândan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden şeytân vardır ki, onun ardına da apaçık bir ateş parçası düşmektedir" (Âyet: 17-18) 4492

176- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, Hıcr sâhibleri de gönderilen peygamberleri yalanlamışlardır" (Âyet: 80) 4495

177- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik" (Âyet: 87) 4495

178- "Kur'ân'ı parça parça ayıranlara..." (Âyet: 91) bâbı 4497

179- Yüce Allah'ın: "Sana yakîn gelişmeye kadar Rabb'ine ibâdet et" (Âyet: 99) (kavli bâbı) 4498

16-en-Nahl Sûresi 4500

180- Rûhu'l-Kudüs, Cibrîl'dir bâbı 4501

181- "İçinizden kimi en aşağı ömre kadar geri götürülür" (Âyet: 70) kavli bâbı 4503

17-Benû İsrâîl Sûresi 4504

182- "Kulunu bir gece Mescidi Harâm'dan Mescidi Aksâ'ya... götüren (Allah, her türlü eksikliklerden) münezzehtir" (Âyet: 1) kavli bâbı ... 4507

183- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, biz Âdem oğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır..." (Âyet: 70) 4509

184- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Bir memleketi helâk etmek dilediğimiz vakit, onun ni'met ve refâhının şımarmış elebaşılarına emrederiz de, orada (bu emre rağmen) itâatten çıkarlar. Artık o memlekete karşı azâb sözü hakk olmuştur. İşte biz onu artık kökünden mahv ve helâk etmişizdir" (Âyet: 16) 4511

185- Bâb: "Ey Nûh ile berâber taşıdığımız (insanlar) zürriyeti, şu bir hakîkattir ki, Nûh pekçok şükreden bir kuldu" (Âyet: 3) 4512

186- Yüce Allah'ın: "Ve Dâvûd'a da Zebûr'u verdik" (Âyet: 55) kavli bâbı 4517

187- Bâb: "De ki: Allah'ı bırakıp boş yere (tanrı diye) söylediklerinizi çağırın. Onlar sizden herhangibir sıkıntı gideremiyecekleri gibi, değiştiremezler de" (Âyet: 56) 4518

188- Bâb: "Onların taptıkları da -hangisi Rabb'lerine daha yakın (olacak) diye- bizzât vesîle arayıp duruyorlar, O'nun rahmetini umuyorlar. O'nun azâbından korkuyorlar. Çünkü O'nun azâbı korkunçtur" (Âyet: 57) 4519

189- Bâb: "Geceleyin sana gösterdiğimiz o temâşâyı ancak insanlara bir fitne ve imtihân yaptık..." (Âyet: 60) 4519

190- Yüce Allah'ın "Sabâh namâzını da (fedâ et). Çünkü sabâh namâzı şâhidlidir" (Âyet: 78) kavli bâbı 4520

191- Yüce Allah'ın: "Ümîd edebilirsin, Rabb'in seni hamdedilmiş bir makaama gönderecektir" (Âyet: 78) kavli bâbı 4521

192- Bâb: "De ki: Hakk geldi, bâtıl zevâl buldu. Şübhesiz ki, bâtıl dâimâ zevâl bulucudur" (Âyet: 81) 4523

193- Bâb: "Sana rûhu sorarlar" (Âyet: 85) 4523

194- Bâb: "Namâzında pek bağırma, sesini pek de kısma; ikisinin arası bir yol tut" (Âyet: 110) 4525

18-el-Kehf Sûresi 4527

195- Azîz ve Celîl Allah'ın şu kavli bâbı: "İnsanın cedeli (husûmeti) ise herşeyden fazladır" (Âyet: 54) 4529

196- Bâb: "Bir zamân Mûsâ genç adamına şöyle demiştir: Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmayıp gideceğim, yâhud uzun zamânlar geçireceğim" (Âyet: 60) 4531

197- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Bunun üzerine onlar bu iki deniz arasının birleşik yerine ulaştıklarında balıklarını unuttular. Balık deniz içinde bir deliğe doğru yolunu tutup gitmişti" (Âyet: 61) 4537

198- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Oradan geçip gittikleri zamân Mûsâ genç adamına: Kuşluk yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan and olsun yorgun düştük, dedi. Genç: Gördün mü, kayaya sığındığımız vakit ben balığı unutmuşum. Onu söylememi şeytândan başkası unutturmadı. O şaşılacak bir sûrette (denize atıldı) deniz içinde yolunu tutup gitti, dedi" (Âyet: 62-63) 4543

199- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "De ki: Yaptıkları işler bakımından en çok ziyâna uğrayanları size haber vereyim mi?" (Âyet: 103) 4549

200- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "O en çok ziyâna uğrayanlar, Rabb'lerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip de (hayır nâmına bütün) yaptıkları boşa gitmiş olanlardır ki, biz kıyâmet gününde onlar için hiçbir ölçü tutmayacağız" (Âyet: 105) 4550

19-Meryem Sûresi 4551

201- Yüce Allah'ın: "Sen onları hasret günü ile korkut..." (Âyet: 39) kavli bâbı 4553

202- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Ve biz (elçiler) senin Rabb'inin emri olmadıkça inmeyiz. Önümüzde ardımızda ve ikisinin arasında ne varsa hepsi O'nundur..." (Âyet: 64) 4554

203- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Şu, âyetlerimizi inkâr eden ve: Bana elbette mal ve evlâd verilecektir, diyen adamı gördün mü?" (Âyet: 77) 4555

204- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "O, gayba mı vâkıf, yoksa Rahmân'ın yanında bir ahid mi edinmiş?" (Âyet: 78) 4556

205-Bâb: "Hayır öyle değil: Biz onun söyleyegeldiği sözü yazarız, azâbını da uzattıkça uzatırız" (Âyet: 79) 4557

206-Bâb: Azîz ve Celîl Allah'ın şu kavli: "Onun söyler olduğuna biz mîrâsçı olacağız ve o bize tek başına gelecektir" (Âyet: 80) 4558

20-Tâhâ Sûresi 4560

207-Yüce Allah'ın: "Ben seni kendim için seçtim" (Âyet: 41) kavli bâbı 4564

208-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, biz Mûsâ'ya: 'Kullarımla geceleyin yola çık da -yetişmelerinden korkmayarak, (boğulmaktan da) endîşe etmeyerek- onlara denizde kuru bir yol aç' diye vahyetmişizdir. Derken Fir'avn ordularıyle birlikte arkalarına düştü, deniz de kendilerini nasıl kapladıysa öylece kaplayıverdi. Fir'avn, kavmini saptırdı ve onları doğru yola iletmedi" (Âyet: 77-79) 4566

209-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "(Biz de Âdem'e: Hiç şübhesiz ki, bu, senin de, zevcenin de düşmanıdır.) Bundan dolayı o sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra zahmete düşersin, demiştik" (Âyet: 117) ... 4566

21-el-Enbiyâ Sûresi 4567

210-Bâb: "(Hatırla o günü ki, biz göğü kitâbların sahîfesini dürüp büker gibi düreceğiz.) İlk yaratışa nasıl başladıksa, üzerimizde hakk bir va'd olarak, yine onu iâde edeceğiz. Hakîkatte fâiller bizleriz" (Âyet: 104) 4570

22-el-Hacc Sûresi 4572

211-Bâb: "Ve insanları sarhoş görürsün..." (Âyet: 2) 4575

212-Bâb: "İnsanlardan kimi de Allah'a yalnız bir taraftan tutup ibâdet eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, ona yapışır. Eğer bir fitne isâbet ederse yüzü üstü döner. O dünyâda da, âhirette de hüsrâna uğramıştır. Bu ise apaçık bir ziyânın tâ kendisidir. O, Allah'ı bırakır da ne zarar, ne fâide vermeyecek olan şeylere tapar. Bu ise (Hakk'tan) en uzak sapıklığın tâ kendisidir" (Âyet: 11-13) 4577

213-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Bu iki sınıf, Rabb'leri hakkında birbirleriyle da'vâlaşan iki hasım zümredir..." (Âyet: 19) 4578

23-el-Mu'minûn Sûresi 4580

24-en-Nûr Sûresi 4583

214-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Zevcelerine zinâ iftirâsı atan, kendilerinin kendilerinden başka şâhidleri de bulunmayan kimselere gelince, onlardan herbirinin yapacağı şâhidlik, kendisinin hakîkaten doğru söyleyenlerden olduğunu Allah'a yemîn ile (dört defa tekrar edeceği) şâhidliktir)" (Âyet: 6) 4585

215-Bâb: "Beşinci(şehâdet)de eğer yalancılardan ise, Allah'ın la'neti muhakkak kendisinin üstünedir" (Âyet: 7) 4587

216-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "O kadının, billâhi zevcinin muhakkak yalancılardan olduğuna dört defa şehâdet etmesi, kendisinden bu cezâyı def' eder" (Âyet: 8) 4589

217-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Beşinci şehâdette eğer kocası doğru söyleyenlerden ise muhakkak Allah'ın gazâbının kendi üzerine (olmasını söylemesi)dır" (Âyet: 9) 4591

218-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "O uydurma haberi getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şerr sanmayın. Bil'akis o, sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günâh vardır. Onlardan günâhın büyüğünü üzerine alan adam ise; en büyük azâb onundur" (Âyet: 11) 4592

219-Bâb: "Onu işittiğiniz vakit erkek mü'minlerle kadın mü'minlerin, kendi vicdânları önünde iyi bir zannda bulunup da 'Bu apaçık bir iftirâdır' demeleri lâzım değil miydiler? Mâdem ki, onlar bu şâhidleri getirmediler, o hâlde onlar Allah indinde yalancıların tâ kendileridirler" (Âyet: 11-12) 4593

220-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Eğer dünyâda ve âhirette Allah'ın fadlı ve rahmeti üstünüzde olmasaydı, içine daldığınız yaygaradan dolayı sizi herhâlde büyük bir azâb çarpardı" (Âyet: 14) 4605

221-Bâb: "O zamân siz o iftirâyı dillerinizle alıyordunuz ve hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz ve bunu kolay sanıyordunuz. Hâlbuki bu, Allah indinde büyüktür" (Âyet: 15) 4606

222-Bâb: "Onu duyduğunuz zamân 'Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ, seni tenzîh ederiz. Bu, büyük bir iftirâdır' demeniz (lâzım) değil miydi?" (Âyet: 16) 4606

223-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Eğer siz îmân eden kimselerseniz böyle birşeye hayâtta bulunduğunuz müddetçe bir daha dönmenizi size harâm kılıyor" (Âyet: 17) 4608

224-Bâb: "Ve işte size âyetlerini açık açık bildiriyor. Allah hakkıyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir" (Âyet: 18) 4609

225-Bâb: "Kötü sözlerin îmân edenlerin içinde yayılıp duyulmasını arzû edenler; onlara dünyâda da, âhirette de pek acıtıcı bir azâb vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ya üzerinizde Allah'ın fadlı ve rahmeti, ya hakîkat Allah çok şefkatli, çok merhametli olmasaydı (hâliniz neye varırdı)?" (Âyet: 19-20) 4611

226-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Baş örtülerini yakalarının üstüne (orayı kapayacak sûrette) koysunlar" (Âyet: 31) 4619

25-el-Furkaan Sûresi **4620**

227-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "O yüzleri üstü cehenneme sürülüp toplanacaklar, onların yeri çok kötü, yolu çok sapıktır" (Âyet: 34) 4622

228-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Onlar ki, Allah'ın yanına başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allah'ın harâm kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa cezâya çarpar" (Âyet: 68) 4623

229-Bâb: "Kıyâmet günü de azâbı katmerleşir ve o azâbın içinde hor ve hakîr ebedî kalır" (Âyet: 69) 4626

230-Bâb: "(Şirkten) tevbe edip îmân eden ve iyi amelde bulunan kimseler müstesnâdır. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 70) 4626

231-Bâb: "(Bu tekzîbinizden dolayı size) artık yakın bir azâb lâzım oluyor" (Âyet: 77) 4627

26-eş-Şuarâ Sûresi **4629**

232-Bâb: "Kabirlerinden kaldırılacakları gün beni rüsvây etme" (Âyet: 87) 4631

233-Bâb: "Sen (ilkin) en yakın hısımlarını inzâr et. Mü'minlerden sana tâbi' olanların kanadını indir (yanını yumuşat)" (Âyet: 213-214). 4633

27-en-Neml Sûresi **4636**

28-el-Kasas Sûresi **4639**

234-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Hakîkat sen her sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah'tır ki, kimi dilerse ona hidâyet verir ve O, hidâyete erecekleri daha iyi bilendir" (Âyet: 56) 4640

235-"Herhâlde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan Allah, seni dönülecek yere döndürecektir" (Âyet: 85) bâbı 4644

29-el-Ankebût Sûresi **4645**

30-"Elif. Lâm. Mîm. Ğulibeti'r-Rûm" Sûresi **4647**

236-Bâb: "Allah'ın yaratışına hiçbirşey bedel olamaz" (Âyet: 30) 4652

31-Lukmân Sûresi **4654**

237-Bâb: "O sâatin ilmi, şübhesiz ki Allah'ın yanındadır" (Âyet: 34).. 4655

32-es-Secde Sûresi 4658

238-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Artık onlar için, yapmakta olduklarına bir mükâfât olarak gözlerin aydın olacağı neler gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez" (Âyet: 17) 4659

33-el-Ahzâb Sûresi 4662

239-Bâb: "Onları babalarına nisbetle çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur..." (Âyet: 5) 4663

240-Bâb: "Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde sadâkat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adadığını ödedi, kimi de bunu bekliyor. Onlar hiçbir sûretle ahidlerini değiştirmediler" (Âyet: 23) 4664

241-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eğer siz dünyâ hayâtını ve onun zînetini arzû ediyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim" (Âyet: 28) 4666

242-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu diliyorsanız şübhe yok ki, Allah içinizden güzel hareket edenler için büyük mükâfât hazırlamıştır" (Âyet: 29) 4667

243-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Allah'ın açığa çıkarıcısı olduğu şeyi içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Hâlbuki Allah kendisinden korkmana daha çok lâyıktı" (Âyet: 37) 4669

244-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Kadınlarından kimi dilersen (nevbetinden) geri bırakır, kimi de dilersen yanına alabilirsin, Geri bıraktıklarından kimi istersen (yanına almakta) de sana güçlük yoktur..." (Âyet: 51) 4670

245-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Ey îmân edenler. Peygamber'in evlerine -yemeğe da'vet olunmaksızın, vaktine de bakmaksızın- girmeyin. Fakat da'vet olunduğunuz zamân girin. Yemeği yiyince dağılın. Söz dinlemek veyâ sohbet etmek için de (izinsiz) girmeyin. Çünkü bu Peygamber'e ezâ vermekte, o sizden utanmaktadır. Allah ise hakk(ı açıklamak)tan çekinmez. Bir de onun zevcelerinden lüzûmlu birşey istediğiniz vakit perde ardından isteyin. Bu, hem sizin kalbleriniz, hem onların kalbleri için daha temizdir. Sizin Allah'ın Rasûlü'ne ezâ vermeniz doğru olmaz, kendinden sonra da zevcelerini nikâhla almanız da ebedî câiz değildir. Bu, Allah katında çok büyük (bir günâh)tır" (Âyet: 53) 4672

246-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Eğer birşeyi açıklar veyâ onu gizleseniz şübhe yok ki, Allah herşeyi hakkıyle bilicidir. Onlar için ne babaları, ne oğulları, ne erkek kardeşleri, ne erkek kardeşlerinin oğulları, ne

kız kardeşlerinin oğulları, ne kendi kadınları, ne de sağ ellerinin mâlik oldukları hakkında hiçbir vebâl yoktur. Allah'tan korkun. Çünkü Allah herşeyin üzerinde bir şâhiddir" (Âyet: 54-55) 4679

247- Yüce Allah'ın şu kavli: "Şübhesiz Allah ve melekleri o Peygambere çok salât ederler. Ey îmân edenler, siz de ona salât edin, tam teslîmiyetle de selâm verin" (Âyet: 56) 4681

248- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Ey îmân edenler, siz de Mûsâ'yı inciten ler gibi olmayın..." (Âyet: 69) 4684

34- Sebe' Sûresi 4685

249- Bâb: "(O'nun nezdinde kendisine izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fâide vermez.) Nihâyet kalblerinden korku giderildiği zamân (birbirine): Rabb'iniz ne buyurdu? derler. (Şefâat edecekler de:) Hakkı söyledi, derler. O çok yüce, çok büyüktür" (Âyet: 23) 4688

250- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "O, çetin bir azâbdan evvel bunu size haber veren(bir peygamber)den başkası değildir" (Âyet: 46) 4689

35- el-Melâike (Fâtır) Sûresi 4691

36- Yâsîn Sûresi 4693

251- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Güneş de (ilâhî bir âyettir ki) kendi kargâhında cereyân etmektedir. Bu, mutlak gâlib, herşeyi hakkıyle bilen Allah'ın takdîridir" (Âyet: 38) 4695

37- Ve's-Sâffât Sûresi 4697

252- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Yûnus da hiç şübhesiz gönderilen peygamberlerdendi" (Âyet: 139) 4699

38- Sâd Sûresi 4701

253- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Süleymân: 'Ey Rabb'im beni mağfiret eyle. Bana öyle bir mülk (ve saltanat) ver ki, o benden başka hiçbir kimseye lâyık olmasın. Şübhesiz bütün murâdları ihsân eden Sen'sin Sen!' dedi" (Âyet: 35) 4704

254- Bâb: "Ve ben kendiliğinden birşey teklîf edenlerden değilim" (Âyet: 86) 4705

39-ez-Zumer Sûresi 4707

255- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "De ki: Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günâhları mağfiret eder. Şübhesiz ki, O çok mağfiret edici, pek merhamet eyleyicidir" (Âyet: 53) 4709

256- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Allah'ı hakkıyle takdîr edemediler..." (Âyet: 67) 4711

257- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: ".... Hâlbuki kıyâmet günü arz küresi toptan O'nun birer kabzasıdır. Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüşlerdir. O katmakta devâm ettikleri ortaklardan münezzehtir, çok yücedir" (Âyet: 67) 4712

258- Şu kaalin bâbı: "(Birinci) sûr'a üfürülmüş, artık Allah'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüştür. Sonra ona bir daha üfürülmüştür. O anda görürsün ki, (ölüler dirilip) ayakta bakınıp duruyorlar" (Âyet: 68) 4713

40-el-Mu'min Sûresi 4715

41-Hâmîm es-Secde (Fussilet) Sûresi 4720

259- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Siz ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz kendi aleyhinize şâhidlik eder diye (düşünüp) sakınmadınız. Bil'akis Allah, yapmakta olduklarınızın birçoğunu bilmez sandınız" (Âyet: 22) 4727

260- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Rabb'inize karşı beslediğiniz şu zannınız, işte sizi o helâk etti. Bu yüzden hüsrâna düşenlerden oldunuz" (Âyet: 23) 4728

261- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Şimdi eğer dayanabilirlerse, işte onların yurdu: Ateş! Eğer tekrar dönmek isterlerse, bu sûretle de onlar hoşnûd edilecek değillerdir" (Âyet: 24) 4730

42-Hâ Mîm Ayn Sîn Kaaf (eş-Şûrâ Sûresi) 4731

262- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "De ki: Ben bu teblîğime karşı akrabâlıkta sevgiden başka hiçbir mükâfât istemiyorum" (Âyet: 23) 4734

43-Hâ Mîm ez-Zuhruf Sûresi 4735

263- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Cehennemlikler: 'Yâ Mâlik, Rabb'in bizi öldürsün!' diye çağrıştılar. O da: 'Siz muhakkak kalıcılarsınız' dedi" (Âyet: 77) 4739

44-Hâ Mîm ed-Duhân Sûresi 4741

264-Bâb: "O hâlde semânın apâşikâr bir duman getireceği günü gözetle" (Âyet: 10) 4742

265-Bâb: "(Öyle bir duman ki, bütün) insanları saracaktır. Bu, pek elem verici bir azâb..." (Âyet: 11) 4743

266-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Ey Rabb'imiz, bizden bu azâbı kaldır, çünkü biz îmân edeceğiz" (Âyet: 12) 4745

267-Bâb: "Onlar için düşünüp ibret almak nerede? Kendilerine açıklayan bir Rasûl geldiği hâlde" (Âyet: 13) 4746

268-Bâb: "Sonra yine ondan yüz çevirdiler. Ona "Bir öğretilmiş, bir mecnûn' dediler" (Âyet: 14) 4747

269-Bâb: "Çok büyük bir şiddet ve savletle çarpacağımız gün, muhakkak ki biz onlardan intikaam alıcılarız" (Âyet: 16) 4749

45-Hâ Mîm el-Câsiye Sûresi 4750

270-Bâb: "(Dînsizler:) Bu, dünyâ hayâtımızdan başka değildir, Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi o sürekli zamândan başkası helâk etmez, dediler. Hâlbuki onların buna dâir hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sâde öyle sanırlar" (Âyet: 24) 4751

46-Hâ Mîm el-Ahkaaf Sûresi 4753

271-Bâb: "Ana ve babasına: Öff size, benden evvel nice nice nesiller gelip geçtiği hâlde beni diriltip çıkarılacağımla mı tehdîd ediyorsunuz?' diyen; anası, babası Allah'a yalvarırlar, ona: 'Yazık sana. Îmân et. Allah'ın va'di hiç şübhesiz haktır' derler. O ise: "Bu, evvelkilerin masallarından başkası değildir' der" (Âyet: 17) 4754

272-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Onlar o azâbı vâdîlerine doğru gelen bir bulut hâlinde gördükleri zamân: 'Bu bize yağmur verici bir buluttur' dediler (Hûd dedi ki:) 'Hayır, bu, çarçabuk gelmesini istediğiniz şeydir; bir rüzgâr ki, onda elem verici bir azâb vardır" (Âyet: 24) 4756

47-Muhammed (S) Sûresi 4758

273-Bâb: "Demek idâreyi ve hâkimiyeti ele alırsanız hemen yeryüzünde fesâd çıkaracak, akrabâlık münâsebetlerinizi bile parçalayıp kesecek siniz, öyle mi?" (Âyet: 22) 4760

48-el-Feth Sûresi 4763

274- Bâb: "Biz hakîkat sana apâşikâr bir feth (ve zafer yolu) açtık" (Âyet: 1) 4764

275- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "(Bu), geçmiş ve gelecek günâhını Allah'ın mağfiret etmesi, senin üzerindeki ni'metini tamamlaması, seni (bu sâyede) doğru yola iletmesi içindir" (Âyet: 2) 4767

276- Bâb: "Hakîkat biz seni bir şâhid, bir müjdeci, bir korkutucu olarak gönderdik" (Âyet: 8) 4768

277- Bab: "O, mü'minlerin yüreklerine sekîneti indirendir..." (Âyet: 4) 4770

278- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "And olsun ki, Allah mü'minlerden -seninle o ağacın altında bey'at ederlerken- râzı olmuştur da, kalblerindekini bilerek üzerlerine sekîneti indirmiş ve onları yakın bir feth ile ve alacakları bırçok ganîmetlerle mükâfâtlandırmıştır. Allah azîzdir, hakîm bulunuyor" (Âyet: 18-19) 4771

49-el-Hucurât Sûresi 4774

279- Bâb: "Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın. O'na sözle birbirinize bağırdığınız gibi bağırmayın. Ki siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir" (Âyet: 3) 4775

280- Bâb: "Hücrelerin ardından sana ünlüyenler; onların çoğunun akılları ermez" (Âyet: 4) 4778

281- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Eğer onlar sen kendilerine çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbet daha hayırlı olurdu..." (Âyet: 5) 4779

50-Kaaf Sûresi 4780

282- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "O gün cehenneme: Doldun mu? diyeceğiz. O da: Daha var mı? diyecek" (Âyet: 30) 4784

283- Bâb: Yüce Allah'ın: "Ne derlerse sen sabret. Rabb'ini, güneşin doğuşundan evvel ve batışından önce hamd ile tesbîh et" (Âyet: 39) .. 4786

51-Ve'z-Zâriyâti Sûresi 4788

52-Ve't-Tûri Sûresi 4793

53-Ve'n-Necmi Sûresi 4798

284- Bâb: "İki yay kadar yâhud daha yakın oldu" (Âyet: 9) 4802

285- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Kuluna vahyettiğini vahyetti" (Âyet: 10) 4803

286- Bâb: "And olsun ki o, Rabb'inin en büyük âyetlerinden bir kısmını görmüştür" (Âyet: 18) 4804

287-Bâb: "Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncü olarak da Menâtı Uhrâ'yı?" (Âyet: 19-20) 4804

288-Bâb: "Ve üçüncü olarak da Menâtı Uhrâ'yı" (Âyet: 20) 4806

289-Bâb: "Haydi secdeye kapanın ve kulluk edin" (Âyet: 62) 4807

54-"Ikterabeti's-sâatu" (yânî el-Kamer) Sûresi 4809

290-Bâb: "Sâat yaklaştı, Ay ayrıldı. Onlar bir mu'cize görür iseler yüz çevirirler..." (Âyet: 1-2) 4811

291-Bâb: "Ki nankörlük edilmiş bulunan o zâta bir mükâfât olmak üzere, bizim gözlerimiz önünde akıp gidiyordu. And olsun ki, biz bunu bir âyet olarak bırakmışızdır. O hâlde düşünüp ibret alan var mı?" (Âyet: 14-15) 4813

292-Bâb: "And olsun ki, biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırmışızdır. O hâlde düşünen var mı?" (Âyet: 17) 4814

293-Bâb: "(Öyle bir fırtına ki) insanları, sanki onlar köklerinden sökülmüş hurma kütükleri imiş gibi tâ temelinden koparıyordu. İşte benim azâbım ve tehdîdlerim nice imiş" (Âyet: 20-21) 4815

294-Bâb: "Çünkü biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik de onlar, hayvan ağılına konan kuru çalı çırpı ve otlar gibi oluverdiler. And olsun ki, biz Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırmışızdır. O hâlde düşünen var mı?" (Âyet: 31-32) 4815

295-Bâb: "And olsun ki, onlara bir sabâh, (yakalarını) aslâ bırakmayacak olan bir azâb baskın yaptı. İşte tadın benim azâbımı ve tehdîdlerimi!" (Âyet: 38-39) 4816

296-Bâb: "And olsun ki, biz sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir. Öyleyken düşünen var mı?" (Âyet: 51) 4817

297-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Yakında o cemiyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır" (Âyet: 45) 4817

298-Bâb: "Daha doğrusu onlara va'd olunan asıl azâbın vakti, o sâattir. O sâatin azâbı daha belâlı ve daha acıdır" (Âyet: 46) 4818

55-er-Rahmân Sûresi 4821

299-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "O iki cennetten başka iki cennet daha vardır" (Âyet: 62) 4828

300-Bâb: "Çadırlar içinde perdelenmiş hûrîler vardır" (Âyet: 72) 4829

56-el-Vâkıa Sûresi 4831

301- Yüce Allah'ın "Ve uzatılmış bir gölge içindedirler" (Âyet: 30) kavli bâbı 4836

57- el-Hadîd Sûresi 4837

58- el-Mucâdele Sûresi 4840

59- el-Haşr Sûresi 4842

302- Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Herhangi bir hurma ağacını kestiniz yâhud kökleri üstünde dikili bıraktınızsa hep Allah'ın izniyledir, fâsıkrı rüsvây edeceği içindir" (Âyet: 5), buradaki "Lîne", "Hurma ağacı", "Acve" yâhud "Berîne" olmayan hurma çeşitleri demektir 4844

303- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Allah'ın onlardan Rasûlü'ne verdiği fey'(e gelince); siz bunun üzerine ne ata, ne deveye binip koşmadınız. Fakat Allah, rasûllerini dileyeceği kimselere musallat eder. Allah herşeye hakkıyle kaadirdir" (Âyet: 6) 4844

304- Bâb: "Rasûl size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının" (Âyet: 7) 4845

305- "Onlardan evvel yurdu hazırlayıp îmâna sâhib olan kimseler, kendilerine hicret edenlere sevgi beslerler. Onlara verilen şeylerden dolayı göğüslerinde bir ihtiyâç bulmazlar..." (Âyet: 9) 4847

306- Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "...Onlar kendilerinde fakîrlik ve ihtiyâç olsa bile, Muhâcirler'i öz canlarından daha üstün tutarlar. Kim nefsinin hırsından ve cimriliğinden korunursa işte murâdlarına erenler onların tâ kendileridir" (Âyet: 9) 4848

60- el-Mumtehıne Sûresi 4851

307- Bâb: "Ey îmân edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dostlar edinmeyin..." (Âyet: 1) 4852

308- Bâb: "Ey îmân edenler, mü'min kadınlar muhâcir olarak geldikleri zamân onları imtihân edin..." (Âyet: 10) 4855

309- Bâb: "Mü'min kadınlar sana bey'at etmek üzere geldikleri zamân..." (Âyet: 12) 4857

61- es-Saff Sûresi 4861

310-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Benden sonra gelecek rasûlün ismi Ahmed'dir..." (Âyet: 6) 4862

62-el-Cumua Sûresi 4864

311-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Onlardan henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine dahî..." (Âyet: 3) 4864

312-Bâb: "Onlar bir ticâret yâhud bir oyun, bir eğlence gördükleri zamân ona yönelip dağıldılar..." (Âyet: 11) 4866

63-el-Munâfıkûn Sûresi 4867

313-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Münâfıklar sana geldikleri zamân: 'Şehâdet ederiz ki, hakîkaten sen Allah'ın rasûlüsün' derler. Allah da bilir ki, hakîkaten sen elbette O'nun rasûlüsün. Bununla berâber Allah şehâdet eder ki, doğrusu münâfıklar kesin olarak yalancıdırlar" (Âyet: 1) 4867

314-Bâb: "Onlar yemînlerini (sütrelenecekleri) bir kalkan edindiler de Allah'ın yolundan saptılar..." (Âyet: 2) 4869

315-Yüce Allah'ın şu kavli bâbı: "Bu şundandır: Çünkü onlar îmân ettiler, sonra kâfir oldular. Bu yüzden kalblerinin üstüne mühür basıldı. Onun için onlar anlayamazlar" (Âyet: 3) 4871

316-Bâb: "Onları gördüğün zamân gövdeleri hoşuna gider. Eğer söylerlerse sözlerini dinlersin. Onlar giydirilmiş odunlar gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır. O hâlde onlardan sakın. Allah gebertsin onları. Nasıl olup da haktan döndürülüyorlar" (Âyet: 4) 4872

317-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Onlara: Gelin, Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret isteyiversin denildiği zamân başlarını çevirdiler. Gördün ki, onlar kibirlerine yediremeyerek hâlâ yüz döndürüyorlar" (Âyet: 5) 4873

318-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Onlar için ha mağfiret istemişsin, ha mağfiret istememişsin, haklarında müsâvîdir. Allah onları kesin olarak mağfiret etmez. Şübhe yok ki, Allah fâsıklar gürûhuna hidâyet etmez" (Âyet: 6) 4875

319-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Onlar öyle kimselerdir ki; Allah'ın Rasûlü yanında bulunanlara nafaka vermeyin, tâ ki sökülüp dağılsınlar diyorlardı. Hâlbuki göklerin ve yerin hazîneleri Allah'ındır. Fakat o münâfıklar ince anlamazlar" (Âyet: 7) 4877

320-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Onlar: Eğer Medîne'ye dönersek, and olsun en azîz olan, oradan en zelîl olanı muhakkak çıkaracaktır, diyorlardı. Hâlbuki izzet Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Lâkin bunu bilmezler" (Âyet: 8) 4878

64-et-Tegâbun Sûresi **4881**

65-et-Talâk Sûresi **4883**

321-Bâb: "... Yüklü kadınların iddetleri ise yüklerini koymaları (yânî doğurmaları ile biter). Kim Allah'a korunursa O kendisine işinde bir kolaylık verir" 4885

66-"Li-me tuharrimu" Sûresi **4888**

322-Bâb: "Ey Peygamber, sen kadınlarının hoşnûdluğunu arayarak, Allah'ın sana halâl kıldığı şeyi niçin (kendine) harâm ediyorsun? Bununla berâber Allah çok mağfiret edici, çok merhamet eyleyicidir" (Âyet: 1) 4888

323-Bâb: "Sen zevcelerinin hoşnûdluğunu arıyordun..."; "Allah, yemînlerinizin (keffâretle) çözülmesini size farz kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır ve O hakkıyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sâhibidir" (Âyet: 1-2) 4890

324-Bâb: "Hani Peygamber, zevcelerinden birine gizli bir söz söylemişti. Bunun üzerine o zevce bunu haber verip de Allah da ona bunu açıklayınca, (Peygamber) bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Artık bunu kendisine söyleyince, o zevce: 'Bunu sana kim haber verdi?' dedi. O da: 'Bana herşeyi bilen, herşeyden haberdâr olan haber verdi' dedi" (Âyet: 3) 4894

325-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz ne iyi, çünkü hakîkaten sizin kalbleriniz kaymıştır. Yok eğer O'nun aleyhinde birbirinize arka verirseniz, hiç şübhesiz Allah bizzât O'nun yardımcısıdır. Cebrâîl de mü'minlerin sâlih olanları da. Bunların ardından bütün melekler de O'na yardımcıdır" (Âyet: 4) 4895

326-Bâb: Yüce Allah'ın şu kavli: "Eğer o sizi boşarsa yerinize -Allah'a itâatle teslîm olan, Allah'ın birliğini tasdîk eden, namâz kılan, günâhlardan tevbe ile vazgeçen, ibâdet eden, oruç tutan kadınlar, dullar ve kızlar olmak üzere Rabb'inin ona sizden hayırlılarını vermesi umulur" (Âyet: 5) 4896

67-"Tebâreke'llezîy bi-yedihi'l-mülk" Sûresi **4898**

68-Nûn ve'l-Kalem Sûresi **4900**

327-Bâb: "...Kaba, haşîn; bütün bunlardan başka da kulağı kesik olan hiçbir kişiyi tanıma" (Âyet: 10-13) 4901

328- Bâb: "(O gün) baldırın açılacağı, kendilerinin secdeye da'vet edilecekleri bir gündür. Fakat güç yetiremeyeceklerdir" (Âyet: 42) 4902

69-el-Hâkka Sûresi 4904

70-Seele Sâilun Sûresi 4907